

Edicija: Pod lupom

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Fond za humanitarno pravo

Izdavanje knjige omogućila je Vlada Švajcarske.
Izveštaj predstavlja stavove FHP a ne donatora.

Etničke manjine na Kosovu u 2003.

Izveštaj Fonda za humanitarno pravo

Uvodne napomene

Tokom 2003. godine, istraživači FHP su obišli sva naselja na Kosovu u kojima žive etničke manjine i intervjuisali 497 Srba, Crnogoraca, Roma, Bošnjaka, Turaka, Goranaca, Egipćana, Aškalija i Albanaca. Posebna pažnja posvećena je povratnicima. Sa svim sagovornicima istraživači FHP-a su razgovarali o bezbednosti i slobodi kretanja, pristupu administraciji i sudu, korišćenju zdravstvenih i socijalnih usluga, zapošljavanju, obrazovanju, korišćenju imovine, učešću u političkom životu i povratku. Dobijeni podaci ukazuju da je u 2003. godini došlo do izvesnih poboljšanja slobode kretanja i povratka izbeglih. To je veliki korak napred, u poređenju sa prethodnim periodom, kada je naročito Srbima pretila opasnost po život, ukoliko izađu izvan svojih naselja.

Rezime

Kosovska realnost, nastala nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti, u skladu sa Kumanovskim sporazumom 9. juna 1999. godine, donela je Albancima oslobođenje od srpske vlasti, a Srbima strah za opstanak. To je i pokrenulo Srbe da se pridruže srpskim snagama, u njihovom povlačenju sa Kosova. Preko 100.000 Srba, oko 25.000 Roma, nekoliko hiljada Crnogoraca i Bošnjaka i najmanje 1.500 Albanaca, koje su njihovi sunarodnici optužili da su sarađivali sa Miloševićevim režimom, izbeglo je sa Kosova u roku od dva do tri meseca, posle ulaska NATO snaga na Kosovo.

Istovremeno, Albanci, proterani pre i tokom NATO bombardovanja sa Kosova vraćali su se u kolonama iz izbeglištva pod jakim utiskom da su svi Srbi krivi za njihove patnje. Masovne grobnice, spaljene kuće i nepoznata sudbina uhapšenih dodatno su pojačale neprijateljsko osećanje prema Srbima, koji su se zatekli na Kosovu. Za njih su oni bili zločinci, koje treba kazniti. Otuda potpuno ćutanje albanske javnosti o nasilju prema preostalim Srbima, koje se neometano odvija naročito u drugoj polovini 1999. i u toku 2000. godine. Ta nova realnost nastaje u prisustvu međunarodne administracije na Kosovu i brojnih donatora, pridošlih da pomognu Albancima u obnovi kuća i stvaranju kosovskih institucija. Srbi i Romi sklanjaju se u enklave, samo najuporniji ostaju u Prizrenu, dok severna Mitrovica/Mitrovicë postaje sklonište za sve Srbe, spremne da životom brane deo Kosova u kome jedino mogu potpuno slobodno da se kreću.

Preostali Srbi na Kosovu, podsticani iz Srbije, odbijali su saradnju sa međunarodnom administracijom i učešće u izgradnji kosovskog sistema, verujući porukama iz Srbije da će se policija i vojska vratiti.

Paralelne strukture u obrazovanju i zdravstvu, odnosno opstanak srpskih škola i zdravstvenih ambulanti Albanci doživljavaju kao produžetak srpske vlasti na Kosovu. Ove institucije gotovo da su

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

bile neophodne Srbima da bi opstali na Kosovu. To je bila posledica nesnalaženja UNMIK-a da organizuje život na Kosovu. Ipak, za razliku od Albanaca, UNMIK je svim sredstvima nastojao da srpske škole i zdravstvene ustanove integriše u kosovski sistem, što je vremenom dovelo do toga da deo nastavnika i učitelja u srpskim školama, kao i deo zaposlenih u zdravstvenim ustanovama, koji su potrebni i neophodni da bi ove institucije funkcionisale, pored plata iz Srbije, primaju dodatnu platu iz kosovskog budžeta.

U 2003. godini Albanci manje govore o opasnosti od paralelne policije u severnoj Mitrovici/Mitrovicë, kao što su „Čuvari mosta“, delom zbog toga što je Srbija, pod pritiskom UNMIK-a i međunarodne zajednice, prestala da ih finansijski i logistički podržava, ali delom i zbog toga što su Srbi počeli da prihvataju zaposlenje u Kosovskoj policijskoj službi [KPS].

Kosovska realnost je rezultat stihijskog preplitanja događaja, nedostatka strategije KFOR-a i UNMIK-a u zaštiti prava manjina i odsustva spremnosti Srbije da ispuni obaveze prema albanskim žrtavama, među kojima su najvažnije istina o prošlosti, zadovoljenje pravde i reparacija. Istovremeno, Albanci pod pritiskom političkih partija i udruženja veterana rata, koje ne skrivaju stav „najpre nezavisnost, a onda solidarnost“, propuštaju da pokažu solidarnost prema Srbima, Romima i drugim etničkim manjinama na Kosovu.

U poštovanju manjinskih prava tokom 2003. godine napravljen je izvestan napredak, ali je još daleko od zadovoljavajućeg, koji bi pripadnicima manjina omogućio život bez nasilja i straha. Vidljivo je da Srbi u pojedinim delovima Kosova sa mnogo više sigurnosti mogu da obavljaju svakodnevne poslove i kreću se kroz svoja sela, odlaze u grad da prodaju poljoprivredne proizvode, kupuju neophodne stvari ili završavaju druge poslove. Otvaranje kancelarija za zajednice i formiranje mešovitih grupa za povratak¹ se pokazuje kao dobar pristup prevazilaženju problema manjinskih

1 Lokalna radna grupa [LRG], Opštinska radna grupa [ORG], Regionalna radna grupa [RRG]

zajednica na lokalnom nivou. To što Srbi iz opštine Kamenica/Kamenicë, Gnjilana/Gjilan ili Novog Brda/Novobërdë nemaju probleme u kretanju i pristupu institucijama, više je posledica činjenice da se za vreme NATO bombardovanja u tom delu Kosova nisu dogodili zločini, kao u opštinama Peć/Pejë, Đakovica/Gjakovë, ili Prizren, da lokalni Srbi nisu učestvovali u nasilju prema svojim komšijama i što na toj teritoriji, pre i za vreme oružanih sukoba, nije bila aktivna OVK, nego što je to rezultat efikasnog delovanja UNMIK-a u obezbeđivanju slobode kretanja i lične bezbednosti. Ipak, s vremena na vreme ekstremne političke grupe povremeno organizuju teške incidente, kao što su ubistvo porodice Stolić u Obiliću/Obiliq i dece u Goraždevcu/Gorazhdëc, u cilju zastrašivanja Srba, a protiv normalizovanja stanja na Kosovu.

Sloboda kretanja

Srbi imaju slobodu kretanja u enklavama, u severnoj Mitrovici/Mitrovicë i opštinama Štrpce/Shtërpçë, Zvečan/Zvečan, Leposavić/Leposaviq i Zubin Potok, gde su većina. Slobodno putuju samo iz pravca severne Mitrovice/Mitrovicë prema Srbiji. Po Kosovu, od Orahovca/Rahovec do Gračanice/Gračanicë, ili severne Mitrovice/Mitrovicë Srbi putuju pod pratnjom KFOR-a. Generalno, Srbi se kreću Kosovom sigurnije nakon što su stare registarske tablice zamenili kosovskim, uvedenim nakon uspostavljanja međunarodne administracije na Kosovu. Preostali Srbi u Prizrenu, njih oko 180, izuzimajući Miloša Nekića, koji je prestao da izlazi iz kuće iz straha da bi albanski ekstremisti, kriminalci i ratni bogataši, mogli da iskoriste i prisvoje njegovu kuću, u strogom centru, kreću se slobodno u gradu. Albanci, starosedeoci, ih podržavaju u tome. Srbi dolaze u Prištinu/Prishtinë samo kada su pozvani na neki sastanak u UNMIK, ili na neku konferenciju. Tada, u pratnji KFOR-a ili organizatora skupa imaju prilike da vide grad i prošetaju ulicama. Pod stalnom zaštitom KFOR-a je i 17 Srba u Uroševcu/Ferizaj. Reč je o starijim osobama, koje žive u svojim kućama, ali zbog neprijateljskog odnosa albanske većine ne

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

napuštaju svoje kuće. U njihovom slučaju ni u 2003. godini nije došlo do promena na bolje.

Romi dele sudbinu Srba, jer ih Albanci prepoznaju kao saradnike srpskog režima. Zbog toga je većina Roma iz Đakovice/Gjakovë bila primorana da napusti Kosovo. Aškalije i Egipćani delili su sudbinu Albanaca u izbeglištvu, što im je nakon povratka na Kosovo donelo priznanje da su bili solidarni sa većinskim stanovništvom i olakšalo kasniji život. Ipak, Aškalije u Vučitrnu/Vushtrri još uvek imaju strah od Albanaca. Iako su međunarodne organizacije obnovile njihove kuće i uložile trud u približavanje Albancima, oni još uvek strahuju od mogućih provokacija na javnom mestu.

Ozbiljna ograničenja u kretanju imaju i Albanci koji su manjina u opštinama, dominantno srpskim, kao što su Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok, Zvečan/Zveçan i Štrpce/Shtërpçë. Pored straha od kretanja putevima kroz srpska sela, oni se žale da UNMIK ne sprečava da pod zastavom UN neometano rade srpske institucije. Tako na zgradama opštine u Leposaviću/Leposaviq, Zubinom Potoku, Zvečanu/Zveçan i Štrpcu/Shtërpçë još uvek stoje zastave Republike Srbije, iako su sve institucije obavezne da postave UN simbole.

Pristup administraciji i sudu

Iako su kancelarije za zajednice osposobljene da obavljaju razne administrativne poslove, u slučajevima ličnog obraćanja sudu ili opštinskim službama Srbin ili Rom idu u pratnji službenika UNMIK-a, ili poznanika Albanca. U opštini Kamenica/Kamenicë Srbi slobodno odlaze u opštinu ili u sud. Albanci u opštini Štrpce/Shtërpçë se ne obraćaju srpskom sudu nego odlaze u Uroševac/Ferizaj, gde se nalazi kosovski opštinski sud.

Zdravstvo i socijalna davanja

Za razliku od prethodnih godina, u 2003. moguće je videti Srbe u albanskim domovima zdravlja i obrnuto, kao u Kosovu

Polju/Fushë Kosovë i Kamenici/Kamenicë. Desi se da se srpska trudnica porodi u bolnici u Gnjilanu/Gjilan. Inače, pravilo je da svako koristi svoje ambulante i bolnice. Romi su više usmereni na srpske ambulante, u kojima se lekovi dobijaju besplatno, ako ih ima, a Egipćani i Aškalije na albanske zdravstvene ustanove.

Staračke penzije i socijalnu pomoć primaju svi koji zadovoljavaju uslove za to. Zajedničko svim korisnicima, nezavisno od nacionalne pripadnosti, je da smatraju da su ta primanja nedovoljna za svakodnevni život i kreću se u rasponu od 30 do 65 eura. Srbi, kao ni Romi, nisu sigurni da mogu lično da podignu penziju ili socijalnu pomoć. To za njih obavljaju službenici UNMIK-a, ili kancelarije za zajednice, koje funkcionišu u svim naseljima gde ima manjina.

Obrazovanje

Najveći problem imaju Srbi povratnici. Oni, kao u selu Novake/Malësi e Re kod Prizrena, borave u zgradi škole već godinu dana, čekajući na završetak svojih kuća, da bi doveli decu. U Prizrenu nije bilo dece školskog uzrasta, do povratka porodica sa decom u julu mesecu, koje su se suočile sa problemom gde i kako školovati decu.

Srpske škole rade prema programu Ministarstva obrazovanja Republike Srbije, koje finansira plate nastavnika i održavanje nastave. Deo zaposlenih u školama dodatno prima plate iz kosovskog budžeta.

Vlada Kosova je, uredbom od 4. novembra 1999. godine, omogućila Bošnjacima da se školuju na maternjem jeziku, prema nastavnom planu BiH, a preporukom od 11. decembra 2002. godine omogućila da pripadnici turske manjine, u svom obrazovanju, koriste udžbenike iz Turske. Obrazovanje na srpskom jeziku i korišćenje udžbenika iz Republike Srbije nije predviđeno nikakvom sličnom odlukom².

2 Generalni sekretar UN, Kofi Anan je, u izjavi od 1. jula 2003. ukazao na još uvek nejedinstven obrazovni sistem na Kosovu, gde postoje samo 42

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Na celom Kosovu postoji samo jedna škola koju zajednički koriste srpski i albanski učenici. U toj školi, Fan Noli/Desanka Maksimović, u Kamenici/Kamenicë nastava na albanskom i srpskom je u različitim smenama. Opštinska vlast ulaže veliki napor da pridobije nastavnike i roditelje za ukidanje smena po nacionalnoj pripadnosti.

Pristup imovini

U slučajevima kada Srbi ili Romi povrate pravo na imovinu, najčešće je prodaju. Takva praksa je uobičajena u Prištini/Prishtinë, Prizrenu, Peći/Pejë, Lipjanu/Lipjan, Gnjilanu/Gjilan i drugim gradovima na Kosovu. Međutim, najveći broj slučajeva uzurpirane imovine još uvek nije rešen.

U ruralnim sredinama imovina manjina, udaljena od sela, stoji neobrađena, ili je koriste Albanci. Srbi se najviše žale da ne mogu da obrađuju vinograde i njive izvan sela, i da seku drva u svojim šumama. Srbi iz Plemetine/Plemetinë³ iz straha ne obrađuju svoja imanja izvan sela, iako ih albanske komšije uveravaju da ih niko neće uznemiravati.

Informisanje

Najmanji napredak je u oblasti informisanja. Neadekvatnim sistemom informisanja, koji zadovoljava samo potrebe Albanaca, manjine, posebno Srbi, ostaju bez osnovnih informacija o procesima u kosovskom društvu i na koji način međunarodna administracija pokušava da reši njihove probleme. Izvesno je da bi kratke

multietničke obrazovne ustanove na Kosovu. U školama, koje su pod okriljem kosovske Vlade, Srbima i Romima nije omogućeno da se obrazuju na maternjim jezicima. Anan je istakao da manjine generalno ne mogu da se koriste maternjim jezikom ni u privremenim institucijama Kosova

Despite significant progress, major challenges remain for Kosovo UN mission Annan 1 July –

http://www.unmikonline.org/archives/news07_03full.htm#0107

- 3 Dokumentacija FHP, intervju sa S.V., Srbinom iz Plemetine/Plemetinë, 22. juna 2002.

emisije i vesti na srpskom jeziku na kosovskim medijima, prvenstveno na Radio-televiziji Kosova [RTK], posle svake informativne emisije na albanskom bile dragocen doprinos boljoj informisanosti manjina. To bi pospešilo integraciju Srba u kosovski sistem i oni ne bi bili više prepušteni propagandi iz Beograda, koja se ne rukovodi uvek interesima Srba na Kosovu, već zadovoljava političke potrebe lidera u biračkom telu.

Javna kosovska televizija RTK emituje dnevno petominutni program i nedeljno prilog u trajanju od 40 minuta na srpskom jeziku, kao i na jezicima drugih manjina.

Povratak

Srbi se vraćaju u malom broju i isključivo u sela. Za četiri godine, koliko Kosovom upravljaju UNMIK administracija i privremene kosovske institucije, vratilo se manje od 11.000 pripadnika svih etničkih zajednica⁴.

Povratak je u oraganizaciji UNMIK-a i Visokog komesarijata UN za izbeglice. U 2003. godini UNMIK je uspostavio proceduru i praksu planiranog povratka, u čemu učestvuju Albanci, meštani mesta povratka, predstavnici opštinske vlasti i povratnika. Takav pristup daje veće rezultate, nego kada se Srbi vraćaju bez podrške albanske lokalne zajednice.

Osnovnu prepreku povratku Srba predstavlja protivljenje Albanaca na lokalnom nivou, koji ne skrivaju da im njihovi politički lideri nisu dali jasan znak da podržavaju povratak Srba. O tome govori incident u selu Mušutište/Mushtishtë⁵, u novembru 2003. godine, kada je grupu Srba u pratnji KFOR-a, kamenicama napala masa lokalnih Albanaca, zbog toga što su nenajavljeno došli da obidu svoja imanja.

4 Kosovo's Ethnic Minorities need continuing protection, UN Refugee Agency warns, Unrepresented Nations and Peoples Organisation, http://www.unpo.org/news_detail.php?arg=32&par=1129

5 Dokumentacija FHP, intervju sa B.S., Albancem iz Mušutišta/Mushtishtë, 13. novembra 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Pripadnici RAE⁶ zajednica, Goranci, Bošnjaci i Turci su integrisani u kosovski sistem i sve potrebe zadovoljavaju preko kosovskih institucija. I pored toga znanje jezika i dalje određuje mogućnost zapošljavanja, naročito obrazovanja, jer manjinske traže potrebu da se školuju na maternjem jeziku. To trenutno nije moguće u značajnijoj meri, ali vidna je tendencija stvaranja jedinstvenog obrazovnog sistema, koji bi bio na albanskom jeziku. Jedan od primera je praksa u školi „7. mart“, u albansko-bošnjačkom selu Ljubiždu/Lubizhdë, u opštini Prizren, u kojoj se nastava odvija i na bošnjačkom jeziku, ali zbog odluke direktora se smanjuje broj tih časova. Nema ni dovoljno škola, u kojima bi đaci iz manjinskih zajednica mogli da se obrazuju na maternjim jezicima. Zbog toga su roditelji primorani da između neobrazovanosti svoje dece i pohađanja nastave na albanskom, prihvataju ovo drugo rešenje. Zahteve da se obrazuju na maternjem jeziku imaju Romi i u srpskim i u albanskim delovima, ali im je to omogućeno samo u srpskim školama u Kamenici/Kamenicë i Gnjilanu/Gjilan.

6 Skraćenica za Rome, Aškalije i Egipćane

Region Priština/Prishtinë

I Srbi

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

U srpskim sredinama, poput Lapljeg Sela/Llapllasellë, Gračanice/Gračanicë i Preoca/Preoc, u opštini Priština/Prishtinë, Kuzmina i Bresja, u opštini Kosovo Polje/Fushë Kosovë, Plemetine/Plemetinë i Babinom Mostu/Babimoc, u opštini Obilić/Obiliq, kao i Donje Gušterice/Gushtërice e Ulët, u opštini Lipljan/Lipjan, Srbi se slobodno kreću, dok je u etnički mešovitim, ili dominantno albanskim naseljima, sa izuzetkom Kosova Polja/Fushë Kosovë, situacija potpuno drukčija. Ubistvo tročlane porodice Stolić, Slobodana [80], Radmile [76] i njihovog sina Ljubinka [55], u maju 2003. godine u Obiliću/Obiliq, je dodatno obeshrabrilo one Srbe, koji su bili odlučili da se vrate iz Srbije.

Srbi uglavnom ne koriste glavne puteve, mada se oni, koji na kolima imaju kosovske registarske tablice, slobodnije i sa većom sigurnošću kreću. Srpske enklave sa glavnim centrima u regionu, Gračanicom/Gračanicë i Lapljim Selom/Llapllasellë, povezuje mreža lokalnih puteva, koje je nakon juna 1999. godine izgradio Koordinacioni centar za Kosovo. U Lipljanu/Lipjan putanja čak vodi kroz dvorišta, kojom se Srbi kreću da bi došli do srpske ambulante.

Srbi su nezadovoljni i ponašanjem KFOR-a, koji ih više ne obezbeđuje, uz obrazloženje da je sloboda kretanja na zadovoljavajućem nivou. Ipak, KFOR Srbe iz Lipjana/Lipjan ili Prištine/Prishtinë, još uvek organizovano prevozi do Gračanice/Gračanicë i severne Mitrovice/Mitrovicë, da bi kupili namirnice. U Lipljanu/Lipjan KFOR sredom i subotom obezbeđuje pijačne dane. Srbi su tada u mogućnosti da kupuju u albanskim radnjama. Na početku, Albanci nisu hteli da ih služe, ali se vremenom i to promenilo.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Pripadnici UNMIK policije i Albanci, zaposleni u KPS ih posećuju, ali Srbi jedino imaju poverenja u srpske policajce, koji rade u KPS. Razlozi za nepoverenje su u tome što pomenuti policijski organi u mnogim slučajevima, na incidente ili nisu reagovali, ili nisu sprovedi adekvatnu istragu. Srbima smeta i to što ih KPS kažnjava kada koriste stare kosovske tablice.

Na početku sam odlazila u obližnju prodavnicu, da bih kupila namirnice. Usluživali su me, kao i ostale. Međutim, primetila sam da je prodavačica bila u neugodnoj situaciji, kad su Albanci sa mnom bili u radnji. Često su mi dobacivali, zato sam prestala tamo da kupujem. Utorkom i petkom imamo organizovan prevoz do Gračanice. Sada tamo nabavljamo namirnice (...) U stanu živim sama. Ne smemo nigde dalje od zgrade, jer ne postoji ni policijski ni vojni punkt. Ponekad vidim kako policija patrolira, ali nikad ne dolaze da nas pitaju da li imamo problema. Albanci nas često provociraju (...) 26. juna 2003. godine, oko 19:30 časova ispred zgrade sam sa komšinicama sadila cveće. U tom trenutku se pojavio jedan čovek i nešto pitao na albanskom. Komšinica je na albanskom odgovorila, ali je ubrzo začutala. Ja ne znam albanski, ali su mi komšinice prevele. Gundao je, pretio i ponižavao nas. Rekao je da ovo nije mesto za Srbe, da imamo sreće što nas čuvaju stranci, ali kada budu otišli, Albanci će nas sve poklati. Obratila sam mu se na srpskom: „Ne diramo te, ne diraj nas“ i pokazala mu rukom da se udalji. Albanac je krenuo ka meni i nešto vikao. Utrčale smo u zgradu, a ja sam počela da dozivam „Sašu“, da bi napadač pomislio da je tu neki muškarac. Albanac se nakon toga preteći udaljavao. Na oko 50 m od naše zgrade nalaze se neki kafici. Iako su njihove bašte bile pune ljudi, niko od njih nije reagovao. U tom trenutku je iz ulaza 78 izašao policajac iz Pakistana, koji se zove Mensur. Iako je prošao pored napadača, ništa nije preduzeo, niti je prijavio slučaj policiji. U mom ulazu živi jedan drugi međunarodni policajac. Ni on nije otvarao vrata svoga stana, iako sam mu kucala više puta. Tek sutradan ujutro, kada je krenuo na posao, zaustavila sam ga u hodniku i naterala da prijavi slučaj. Kasnije su došli policajci.

S.B., Srpkinja iz Prištine/Prishtinë, iseljena iz svog stana u zgradu

YU programa

FHP intervju 26. juna 2003.

Najveći problemi sa kojima se suočavamo su sloboda kretanja i sloboda govora. Neki od nas su radili u Prištini, ali sada ne smemo tamo da se pojavimo, jer bi nas verovatno ubili. Mislím da bi svako video da smo Srbi sa Kosova. Mnogo je lakše onima, koji nisu odavde. Mnogi Srbi su pomogli Albancima da prežive tokom bombardovanja. Oni sve to nisu učinili za nas. Nekadašnji prijatelji, Albanci, u selo dolaze samo da trguju, a ne i da nas posećuju, mada nas, ponekad, preko drugih pozdravljaju (...) Smatramo da, dok se srpska vojska ne vrati na Kosovo, nećemo moći slobodno da se krećemo, a onog dana kad UNMIK i KFOR napuste Kosovo i mi ćemo s njima, jer će nas Albanci pobiti. Ni KPS nas ne trpi.

D.M. Srbin iz sela Preoce/Preoc

FHP intervju 12. aprila 2004.

Jedna švajcarska organizacija želi da gradi oko 40 kuća za Rome. Hoćemo da znamo ko su ti Romi, koji treba da se dosele? Donator nas je ignorisao od početka. Kako oni misle da bez našeg odobrenja grade kuće? Ko stoji iza tog papira? Ne želimo da dozvolimo da nam dođu nepoznati ljudi u selo, jer ne bismo imali instrumente da kontrolišemo situaciju. Sa Romima iz sela nikada nismo imali problema. Oni oduvek ovde žive (...) Ni lideri sela, ni KFOR, a ni KPS ne prate bezbednosnu situaciju u selima gde Srbi žive. Živimo u stalnom strahu. Najgore je što nam je i Srbija nedostupna.

D.Ž., predstavnik Srba iz Lapljeg sela/Llapllasellë

FHP intervju 1. maja 2003.

Ceo svet je upoznat sa zločinom, koji se dogodio porodici Stolić, koja je živela blizu centra Obilića. Ubijeni su hladnokrvno, u svojoj kući. Taj zločin je usporio proces povratka i ulio nepoverenje kod Srba (...) Srbi iz Obilića svoja vrata zaključavaju, a na prozore stavljaju rešetke. To je najbolji pokazatelj njihovog položaja.

S.A., Srbin iz Babinog Mosta/Babimoc, šef Kancelarije za zajednice u Obiliću/Obiliq

FHP intervju 11. decembra 2003

2. Pristup administraciji i sudu

Sve administrativne poslove Srbi u regionu završavaju preko kancelarija za zajednice. Kada se zahteva njihovo lično prisustvo, onda ih prate i po institucijama sprovode službenici ovih kancelarija, ali i Albanci, prijatelji ili poznanici. Za razliku od Prištine/Prishtinë, Srbi iz Kosova Polja/Fushë Kosovë i Obilića/Obiliq poslove u opštini i sudu obavljaju bez problema, mada se ponekad dešava da albanski službenici neće da komuniciraju na srpskom, iako znaju taj jezik. Velike teškoće im zadaju dvojezični formulari, koji su na albanskom, ili engleskom jeziku, kao i to što u svim službama rade samo Albanci.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Srbi se leče u srpskim zdravstvenim ustanovama, koje finansira Vlada Srbije. Generalno gledajući, Srbi nemaju poverenja u albanske lekare. Jedini izuzetak su oni iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, koji se leče i u kosovskom Domu zdravlja, u kome rade samo Albanci. Istovremeno, Albanci odlaze u srpsku ambulantu u selu Bresje, u kojoj pored Srba radi i nekoliko Albanca, kao i jedan Bošnjak. Pored Bresja, najveće srpske ambulante se nalaze u Lapljem Selu/Llapllasellë, Babinom Mostu/Babimoc, Plemetini/Plemetinë, Crkvenoj Vodici/Palaj, Suvom Dolu/Suhodoll i Donjoj Gušterici/Gushtericë e Ulët. U ambulantu, u selu Preoce/Preoc, srpski lekar dolazi pet puta nedeljno, dok je stalno zaposlen samo medicinski tehničar.

U Lapljem Selu/Llapllasellë se nalazi bolnica, koju je izgradila i koju finansira francuska vlada. Planirano je da ova bolnica bude multietnička, ali u njoj rade samo Srbi. Slično se pokušalo i u Lipljanu/Lipjan, ali je i taj pokušaj propao. U pogledu zdravstvene zaštite, u najlošijem položaju su Srbi iz Štimlja/Shtime, obzirom da nigde u okolini ne postoji srpska ambulanta. Oni ne koriste usluge albanskog Doma zdravlja, već čekaju na UNMIK-ov prevoz i pratnju KFOR-a, koji ih do Gračanice/Graçanicë prevozi svake dve nedelje. Zbog neblagovremene intervencije, do sada je umrlo dvoje ljudi.

Na bolničko lečenje Srbi odlaze u Gračanicu/Gračanicë, severnu Mitrovicu/Mitrovicë ili u bolničke centre u Srbiji. U Prištinu/Prishtinë odlaze samo zbog hitnog slučaja, kao, na primer, prilikom saobraćajnih nesreća. Pregled i lekovi se u srpskim ambulantomama ne plaćaju, mada se često dogodi da lekova nema, stoga su primorani da ih kupuju u privatnim apotekama, čiji su vlasnici Albanci. Socijalnu pomoć i staračke penzije za starije od 65 godina, primaju svi Srbi, koji ispunjavaju uslove. One se isplaćuje iz kosovskog budžeta. Pomoć je mala, ali redovna i različite vrednosti, u rasponu od 30 do 65 eura. Srbi smatraju da su uslovi za dobijanje pomoći vrlo strogi i da su komisije, koje odlučuju o tome, pristrasne, jer ih čine Albanci. Radne penzije primaju iz Srbije. Lekari, koji rade u paralelnim institucijama primaju plate od Ministarstva zdravlja Republike Srbije, dok deo osoblja finansira i kosovska Vlada.

Zdravstvena zaštita je vrlo loša. Nema ovde kome da se obratimo za pomoć.

**S.B., Srпкиnja iz Prištine/Prishtinë, iseljena iz svog stana u zgradu
YU programa**

FHP intervju 26. juna 2003.

Probali smo 2000. godine da napravimo zajedničku ambulantu, gde bi radili i Srbi i Albanci. Posle velikog ubeđivanja, trojica naših doktora, sa četiri medicinske sestre i vozačem hitne pomoći, pristali su. Dom zdravlja je renoviran. U jednom delu su radili Srbi, a u drugom Albanci. Posle 15 dana, kad smo mislili da će projekat uspeti, NN lica su prebila srpsko osoblje i demolirala naš deo ambulante. Slučaj smo prijavili policiji, ali još ne znamo ko je to uradio. Od tada imamo našu ambulantu i isključivo tamo idemo.

S.J., predstavnik Srba iz Lipjana/Lipjan

FHP intervju 14. novembra 2003.

4. Zapošljavanje

Problem nezaposlenosti je naročito karakterističan za srpsku etničku zajednicu, prvenstveno zbog neznanja albanskog jezika i

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

ograničene slobode kretanja. Srbi smatraju da su diskriminirani, naročito oni koji su radili u društvenim preduzećima, jer su ona nastavila da daju pomoć Albancima, iako su formalno prestala s radom, dok je Srbima ta pomoć uskraćena. Štaviše, Srbi se plaše da odu do svojih firmi, da bi uzeli radne knjižice, kako bi se prijavili na druga radna mesta. Zbog toga gotovo jedino rade u paralelnim institucijama, kao što su ambulante, škole, odeljenja PTT Srbije u Kosovo Polju/Fushë Kosovë i srpske opštine. Zaposleni su i u kancelarijama za zajednice.

U Lapljem Selu/Llapllasellë, u paralelnim institucijama radi oko 50 Srba. Najbolja je situacija u Kosovu Polju/Fushë Kosovë, gde je jedan od potpredsednika opštine Srbin, kao i u Lipljanu/Lipjan. Srbi iz Kosova Polja/Fushë Kosovë su na čelu Direktorata za zdravlje⁷. U drugim direktoratima ima nekoliko zamenika direktora. U samoj opštini Kosovo Polje/Fushë Kosovë je zaposleno dvadesetak Srba, u Lipljanu/Lipjan jedan, ali u opštini i sudu u Obiliću/Obiliq nema zaposlenih Srba. U Kosovskoj energetske kompaniji [KEK], Pošti Kosova [PTK] i drugim javnim kosovskim preduzećima, nema zaposlenih Srba, sa izuzetkom petorice iz Lapljeg Sela/Llapllasellë, koji rade u vodovodu „Batlava” u Prištini/Prishtinë. Šestorica Srba iz Obilića/Obiliq je zaposlena u KPS, jedan iz Lapljeg Sela/Llapllasellë, dok su 10 zaposlenih iz Lipjana/Lipjan. U zatvoru, kao čuvari, rade 60 lipljanskih Srba. Neki imaju trgovinske radnje.

Srbi su generalno slabo zastupljeni u OEBS-u, KFOR-u i UNMIK-u, izuzimajući kancelarije za zajednice.

Nijedan Srbin iz Štimlja ne radi, mada su gotovo svi, osim mene i moje dece, nesposobni, jer su stari. Ja sam ranije radio u Uroševcu, u fabrici cevi. Sada ne mogu ni da odem po radnu knjižicu. Moje kolege, Albanci, čak i oni koji ne rade, dobijaju nešto od fabrike, a ja ne dobijam ništa.

N.J., predstavnik Srba iz Štimlja/Shtime

FHP intervju 11. novembra 2003.

7 Odeljenje u okviru opštine, koje se bavi zdravstvenim pitanjima.

5. Obrazovanje

Srpski đaci u ovom regionu idu isključivo u srpske škole. Najveći školski centri u opštini Priština/Prishtine su u Lapljem selu/Llapllasellë i Gračanici/Graçanicë, u Kosovu Polju/Fushë Kosovë, u Bresju i Ugljarama/Uglare, u opštini Obilić/Obiliq u Plemetini/Plemetinë, a u opštini Lipljan/Lipjan u Lepini/Lepinë, Donjoj Gušterici/Gushtericë e Ulët i Suvom Dolu/Suhodol. Fakulteti na srpskom jeziku se nalaze u Gračanici/Graçanicë, severnoj Mitrovici/Mitrovicë i Zubinom Potoku. Deo Srba studira u Srbiji.

Postojao je projekat da se u Bresju, u školi „Sveti Sava“, u koju ide oko 400 đaka, otvori predškolska, multietnička ustanova. Međutim, program nije realizovan, jer Albanci nisu želeli da šalju decu u ovu instituciju. Srpske predškolske ustanove se nalaze u Donjoj Gušterici/Gushtericë e Ulët, u koju ide 27 dece i u Lapljem Selu/Llapllasellë, sa 20 dece. U Kuzminu se nalazi četvorogodišnja škola. Deca iz tog sela nastavljaju školovanje u Bresju. U Preocima/Preoc je ista situacija kao u Kuzminu, s tim što deca nakon četvorogodišnjeg školovanja odlaze u Laplje Selo/Llapllasellë u školu, u koju ide oko 500 đaka. Srbi iz Štimlja/Shtime idu u osnovnu školu u Novom Naselju, u opštini Lipljan/Lipjane. Opština izdvaja 200 eura da bi tamo deca preko nedelje iznajmljivala stan. Petkom ih KFOR ponovo dovodi u Štimlje/Shtime.

U Lapljem Selu/Llapllasellë i u Bresju se nalaze srednje medicinske škole, a u Gračanici/Graçanicë gimnazija i ekonomska škola, koje pohađa 200 učenika. U Lepini/Lepinë i u Donjoj Gušterici/Gushtericë e Ulët se nalaze osnovne i srednje škole, dok je u Suvom Dolu/Suhodol samo osnovna. Od srednjih škola, u Donjoj Gušterici/Gushtericë e Ulët su poljoprivredna i medicinska škola.

U gradskim jezgrima, srpske osnovne škole se nalaze u Lipljanu/Lipjan, u koju ide 138 dece, dok u Obiliću/Obiliq u osnovnu školu ide 45 učenika. Zgrada u Obiliću/Obiliq, u kojoj se odvija nastava na srpskom jeziku, zaštićena je rešetkama na prozorima i vratima, jer se u istom dvorištu nalaze i albanske srednja

medicinska i ekonomska škola. Do sada nije bilo incidenata među đacima. Srpska deca iz Obilića/Obiliq u srednju školu idu u Plemetinu/Plemetinë, u koju ide oko 350 đaka. U istoj zgradi se nalazi i seoska osnovna škola.

6. Pristup imovini

Zbog ograničene slobode kretanja Srbi ne mogu u potpunosti da koriste svoju imovinu. Mnoge kuće i stanovi su uzurpirani, kao i njive i šume, koje je najteže zaštititi i povratiti. Srbi imaju strah da obrađuju njive udaljene od sela i one koje se nalaze blizu albanskih imanja. Zbog toga Srbi prodaju svoju imovinu, često po nepovoljnim cenama, jer su Albanci jedini kupci. Ipak, katastar je svima dostupan. Kada žele da prodaju svoju imovinu, Srbi, zajedno sa kupcem Albancem, odlaze u opštinu i na licu mesta regulišu kupoprodajni ugovor. To se rešava i preko kancelarija za zajednice.

U Štimlju/Shtime je uzurpirano 30 kuća, nekoliko stanova i lokala; Lipljanu/Lipjan 10 kuća, 10 radnji i 15 stanova; Obiliću/Obiliq oko 80 odsto stanova i kuća, dok je 10 odsto prodato; Kosovu Polju/Fushë Kosovë 52 kuće i nekoliko radnji. Gotovo sva srpska imovina je u Prištini/Prishtinë uzurpirana. Od preostalih Srba u Prištini/Prishtinë, UNMIK i KFOR su tražili da, iz bezbednosnih razloga, napuste svoje stanove u raznim delovima grada i dozvolili su im „uzurpciju” stanova u zgradama YU programa, čiji su vlasnici Srbi, koji žive u Srbiji. U etnički čistim sredinama, kao što su Laplje Selo/Llapllasellë, Plemetina/Plemetinë ili Babin Most/Babimoc nema uzurpacije kuća i imanja.

U Novom Naselju, u opštini Lipljan/Lipjan 80 odsto srpske zemlje su uzurpirali Albanci, dok u Štimlju/Shtime oko 400 hektara. Laplje Selo/Llapllasellë je jedini izuzetak, jer tamo nijedna njiva nije uzurpirana, ali se Srbi plaše da ih obrađuju. Slično je sa Srbima iz Plemetine/Plemetinë, iako su ih komšije Albanci iz susednih sela uveravali da im se ništa neće dogoditi.

Većina meštana se bavila poljoprivredom. Poslednje tri do četiri godine, iz straha, više od 50 odsto Srba iz Plemetine ne obrađuje svoje njive u atarima sela, koje nastanjuju Albanci. Komšije Albanci nam kažu: „Ne bojte se. Mi Vas poznajemo. Niko od nas vam ništa loše neće učiniti“. Ipak, Srbi se plaše.

S.V., Srbin iz Plemetine/Plemetinë

FHP intervju 22. juna 2003.

U Beogradu sam živela do decembra 2002., kad sam odlučila da se vratim u Prištinu i da živim u svom stanu. 13. februara 2001. sam prijavila HABITATU da su moj stan zaposeli Albanci. Tek 10. decembra 2002. moj stan je oslobođen. Nedelju dana kasnije sam dobila ključeve. Imala sam nameru da ostanem u svom stanu. Ipak, UNMIK policija me je ubedila da mi je bezbednost ugrožena, ukoliko nastavim tu da živim. Isprva sam bila drska, ali sam morala da odustanem. HABITAT i UNHCR su mi našli smeštaj u naselju gde sada živim. Pretpostavljam da su moj stan privremeno dali nekom drugom na uživanje.

S.B., Srpkinja iz Prištine/Prishtinë, iseljena iz svog stana

u zgradu YU programa

FHP intervju 26. juna 2003.

7. Informisanje

Jedine emisije na srpskom jeziku, koje RTK emituje su dnevni, petominutni informativni programi i jednonedeljna, četrdesetominutna emisija. Preko satelita mogu da prate srpske kanale, kao RTS I, II, III, B92 i Pink. Novine redovno stižu, dok od štampanih glasila sa Kosova čitaju nedeljnike na srpskom jeziku „Jedinstvo“ i „Dijalog“. Od lokalnih radio stanica prvenstveno slušaju radio KIM iz Gračanice/Gračanicë, mada prate programe stranih radio stanica na srpskom jeziku: Glas Amerike, BBC, Dojče Vele. Radio Blue Sky emituje svakodnevno jednočasovni program na srpskom. U Lipljanu/Lipjan se sluša i Radio Most iz severne Mitrovice/Mitrovicë.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Srbi nemaju mogućnost da koriste fiksne telefone, zbog neplaćenih računa u periodu dok su bili u izbeglištvu. Ponuda PTK je da plate 50 odsto, što Srbi smatraju da je 200 eura po priključku, za njih i dalje neprihvatljivo. Imaju mobilne telefone, koji su, takođe, skupi.

8. Učešće u političkom životu

Na lokalne izbore, koji su održani početkom 2003. godine, Srbi nisu izašli u velikom broju. Najbolji odziv je bio u Plemetini/Plemetinë.

9. Pravo na povratak

Srbi ne okrivljuju obične Albance za situaciju na Kosovu, već kosovske institucije i medije. Kao problem vide to što niko sa albanske strane ne priča o povratku na afirmativan način već ga pominju samo na sastancima sa predstavnicima međunarodne zajednice.

Niko od Srba iz Kosova Polja/Fushë Kosovë nije dobio kredite da bi popravio kuću, ili počeo sa bilo kakvom proizvodnjom. Tako je i u Suvom Dolu/Suhodoll. Ipak, Međunarodna organizacija za migracije [IOM] je u Lipljanu/Lipjan dala kredit jednom Srbinu u vrednosti od 2100 eura, da otvori pržionicu kafe⁸. Drugi su dobili za otvaranje pekara. Srbi smatraju da bi posredovanje vlade iz Beograda olakšalo te probleme, zato se zalažu da počne dijalog između vlada Srbije i Kosova. Ohrabruje postojanje lokalnih inicijativa. Meštani Lapljeg Sela/Llapllasellë su otvoreno pozvali svoje komšije Albance na dogovor, ali se oni još nisu odazvali⁹.

Srbi iz sela Plemetine/Plemetinë se izdvajaju i po pokretanju inicijativa za vraćanje dobrih odnosa sa albanskim komšijama. U

8 Dokumentacija FHP, intervju sa N.N., Srbinom iz Novog Naselja, 3. novembra 2003.

9 Dokumentacija FHP, intervju sa D.Ž., Srbinom iz Lapljeg Sela/Llapllasellë, 21. novembra 2003.

tom smislu uputili su im poziv da formiraju zajednički fudbalski klub¹⁰. Formirali su Komisiju za sprečavanje iseljavanja, nakon čije akcije se u selo vratio Radoslav Jović, sa pet članova svoje porodice, šestočlana porodica Milutina Bukumira i petočlana porodica Radivoja Andrića. Vratila se i jedna romska porodica iz Crne Gore. Ovi povratnici su se vratiti tek nakon što su im kuće obnovljene. Međutim, ukupan broj obnovljenih kuća u opštini je mali: u Obiliću/Obiliq 35, u Novom Naselju i Suvom Dolu/Suhodoll po dve.

Sa Albancima se ni ranije nismo družili, a kamoli sada. Kada bih mogao u Prištini da tražim posao, sve bi bilo drugačije.

Z.K., Srbin iz Suvog Dola/Suhodoll

FHP intervju 3. septembra 2003.

II Turci i Bošnjaci

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Zbog međusobno dobrog poznavanja jezika, Turci su oduvek bili u dobrim odnosima sa Albancima. Takođe, dobar deo njih je tokom NATO bombardovanja, zajedno sa Albancima izbegao i otišao u Tursku. Situacija sa Bošnjacima je dosta drugačija. Nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti, OVK je vršila otmice i ubila oko 50 Bošnjaka. Ipak, oni nalaze da se situacija promenila na bolje.

Ni Turci, ni Bošnjaci nemaju pritužbe na rad KPS, UNMIK policije i KFOR-a, niti traže njihovu zaštitu.

2. Pristup administraciji i sudu

Pripadnici turske zajednice mogu slobodno da idu u sudove i opštine, iako imaju problem sa formularima na albanskom jeziku.

¹⁰ Dokumentacija FHP, intervju sa S.V., Srbinom iz Plemetine/Plemetinë, 22. juna 2002.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Problem nije u tome što ne znaju albanski, već što smatraju da formulari treba da budu i na turskom. Takođe, žele da budu zastupljeniji u administrativnim institucijama.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Turci se leče u albanskim domovima zdravlja. Zadovoljni su svojom zastupljenošću u ovim službama. Kod turskih lekara dolaze i Srbi, jer su se pre rata kod njih lečili. Turcima ide na ruku činjenica da je ministar zdravlja u kosovskoj vladi Turčin. Smatraju da su kriterijumi za dobijanje socijalne pomoći vrlo strogi, ali zadovoljni su što se sva socijalna davanja redovno isplaćuju..

4. Zapošljavanje

Jedan od najvećih problema na Kosovu je nedostatak dovoljnog broja radnih mesta. U toj oblasti manjinama je mnogo teže nego dominantnoj albanskoj zajednici. Pripadnici turske etničke zajednice najviše primedbi imaju upravo na zapošljavanje. Žale se na Albance, koji se lažno predstavljaju kao Turci, jer znaju turski jezik i na taj način zauzimaju položaje, koji prema proporcionalnoj raspodeli radnih mesta, u skladu sa etničkim principom, treba da pripadnu Turcima.

U Radio Prištini su neki Turci nezakonito otpušteni s posla, a na njihova mesta su, bez konkursa, primljeni Albanci. Turkinji R.B., nakon okončanja trudničkog bolovanja nije omogućeno da se vrati na posao u opštini Priština/Prishtinë¹¹.

U zdravstvenim ustanovama u Prištini/Prishtinë zaposlena su 32 pripadnika turske zajednice, dok u muzeju, pozorištu i sudu ne radi nijedan. Turci rade u školama „Eleni Đika” i „Sami Frašer”, u kojima se nastava odvija na turskom jeziku.

Goranci u Janjevu/Janjevë nemaju problema sa zapošljavanjem, jer imaju privatne ugostiteljske radnje, dok Bošnjaci smatraju da

11 Dokumentacija FHP, intervju sa S.G., Turčinom iz Prištine/Prishtinë, 3. decembra 2003.

su u javnim službama zastupljeni proporcionalno svom broju. Najviše ih ima u KPS.

Ne znam na osnovu kojih kriterijuma su primljeni na rad oni koji danas rade u turskoj redakciji Radio Prištine. Rukovodioci su sami vršili izbor. Diskriminisan sam kao građanin, kao višegodišnji novinar i zbog toga što imam zasnovan stalni radni odnos, koji nije prestao pravno valjanim rešenjem. Diskriminisani su i svi drugi koji danas ne rade, a bili su zaposleni u Radio Prištini. Posle rata sa turskim kadrovima nije obavljen nijedan razgovor, nije izvršena ni provera njihovih sposobnosti.

I.B., Turčin iz Prištine/Prishtinë, bivši radnik Radio Prištine, program na turskom jeziku

FHP intervju 26. juna 2003.

Mi Turci imamo problem, koji nemaju ostale manjinske zajednice. Kad god se otvara neko radno mesto za pripadnike turske zajednice, najviše konkurišu Albanci, koji znaju turski. Oni se predstavljaju kao Turci i tako dobijaju radna mesta. U institucijama je zaposlen mali broj Turaka. Kolege Albanci ih često provociraju. Jednom je Turkinja Rabija Bekteši bila na porodijskom bolovanju, kasnije su joj rekli da nema potrebe da se vrati na posao.

G.S., Turčin iz Prištine/Prishtinë

FHP intervju 24. novembra 2003.

5. Obrazovanje

Bošnjački i turski đaci odlaze u škole zajedno sa albanskom decom. Bošnjaci iz Janjeva/Janjevë smatraju da su diskriminisani, jer se nastava za njih ne odvija na bošnjačkom jeziku. Štaviše, svedoče da neki iz bošnjačke zajednice i ne žele da pohađaju nastavu na bošnjačkom, već na srpskom.

Turska osnovna škola u Prištini/Prishtinë nosi naziv „Elena Đika” i u nju ide 230 đaka, a srednja „Sami Frašer”, u koju ide 124

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

učenika. Učitelji turske nacionalnosti iz ovih škola smatraju da školski programi nisu prilagođeni turskim đacima, jer se Turci u knjigama istorije i dalje nazivaju „okupatorima“. Na Fakultetu za orijentalistiku u Prištini/Prishtinë, koji pohađa 32, i na Učiteljskom fakultetu u Prizrenu, gde studira 20 Turaka, nastava se odvija na turskom. Oni traže da u komisijama u Ministarstvu obrazovanja i drugim kulturnim ustanovama budu zaposleni i pripadnici ove zajednice.

Na Fakultetu za biznis u Peći/Pejë, kao i na pomenutom Učiteljskom fakultetu u Prizrenu, nastava je organizovana i na bošnjačkom jeziku.

6. Pristup imovini

Neposredno nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti sa Kosova juna 1999., imovinu Bošnjaka, koji su izbegli za vreme NATO bombardovanja, uzurpirali su Albanci. Sada je gotovo sva uzurpirana imovina vraćena. Turci nisu imali ovakvih problema, mada se relevantan broj njih sklonio u Tursku i vratio, nakon ulaska međunarodnih snaga na Kosovo.

7. Informisanje

Bošnjaci i Turci nisu zadovoljni svojim prisustvom u medijima, jer i jedni i drugi na RTK imaju samo dnevno petominutno informisanje na maternjem jeziku. Jednom nedeljno se na RTK emituje emisija na turskom jeziku, u trajanju od 40 minuta, dok se na Radiju Priština svakoga dana emituje jednočasovna emisija. U regionu ne postoji nijedna radio stanica sa programom na bošnjačkom.

Od pisanih medija Bošnjaci imaju mesečnik „Alem“, koji se štampa u Prizrenu. Turci naglašavaju da je do juna 1999., pune 32 godine izlazio magazin „Tan“ i da se, nakon rata, prestalo sa štampanjem.

8. Učešće u političkom životu

Stranka demokratske akcije [SDA] je partija koja okuplja Bošnjake, dok Turke predstavlja Kosovska demokratska partija Turaka. Obe stranke imaju poslanike u kosovskom parlamentu i po jednog ministra u Vladi Kosova. Generalno podržavaju kosovske institucije.

9. Pravo na povratak

Bošnjaci i Turci imaju dobre odnose sa Albancima, mada se neki Bošnjaci iseljavaju sa Kosova zbog nedostatka perspektive. Turci smatraju da su razlike između njih i Albanaca male, najviše zbog međusobno dobrog poznavanja jezika, iste vere i običaja.

III RAE

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Velika većina Roma iz regiona se kreće sa strahom, sa izuzetkom onih iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, koji smatraju da im se položaj dosta popravio. Nasuprot Romima, Aškalije kažu da imaju potpunu slobodu kretanja i da odlaze čak i u Prištinu/Prishtinë, gde, posle rata, Romi nikada nisu otišli. Romi, poput Srba, koriste one puteve, koje je napravio Koordinacioni centar, jer ne znaju kako bi Albanci, prilikom mogućeg susreta sa njima, reagovali. Ipak, jedan deo Roma, poput Aškalija, bez problema ide u Uroševac/Ferizaj ili Gnjilane/Gjilan.

U gradskom jezgru Prištine/Prishtinë Aškalije se kreću slobodno, ali su uvek na oprezu, obzirom da ih novodoseljeni Albanci ponekad provociraju, dok ih starosedelci ne diraju. Aškalije iz Podujeva/Podujevë su tokom bombardovanja delili sudbinu svojih komšija Albanaca. Nakon povratka nastavili su da žive u nekadašnjim naseljima Ali Ajeti i Ćafer Meta. Tokom juna 1999. neki Albanci su ih napadali, ali su provokacije ubrzo prestale i sada nema bezbednosnih problema. To se odnosi i na okolna sela

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Orlane/Orllan, Batlavu/Batllavë i Perane/Peran. Ista je situacija sa Aškalijama i Romima u Štimlju/Shtime. U opštini Lipljan/Lipjan, pripadnici obe etničke zajednice koriste albanski jezik i nemaju problem sa slobodom kretanja. Romi i Hrvati iz Janjeva/Janjevë se ne žale na slobodu kretanja u okviru sela, ali se plaše da idu u Lipljan/Lipjan. Naročito se plaše Hrvati, jer ne znaju albanski, dok Romi iz sela Magura/Magure, koje je većinsko albansko, iako taj jezik koriste u svakodnevnoj komunikaciji, nemaju slobodu kretanja ni u okviru sela, zbog brojnih incidenata, koji su se događali.

Jedine Aškalijske kojima je ugrožena sloboda kretanja u albanskoj sredini su oni iz izbegličkog kampa u Plemetini/Plemetinë. Aškalijske, povratnici u naselje Azotara/Azotiku, u Obiliću/Obiliq, smatraju da se situacija popravlja, iako i dalje doživljavaju pretnje.

Pripadnici RAE zajednica ukazuju da KPS, UNMIK policija i KFOR dobro postupaju prema njima. KFOR više nikome ne obezbeđuje pratnju, dok ih KPS i UNMIK policija stalno obilaze.

U izbegličkom naselju u Plemetini živi oko 860 raseljenih lica. Ima 42 romske porodice, sa 220 članova. Opoljeni smo žicama, vojnicima KFOR-a i njihovim tenkovima. Krećemo se samo u krugu kampa i do Plemetine. Poneko može i do Obilića, ali retko. U pratnji KFOR-a možemo otići do srpskih enklava u Kosovo Polje, Gračanicu i u severnu Mitrovicu. Romi strahuju od ekstremnih Albanaca i ne mogu da se vrate svojim kućama.

G.D., Rom iz Prištine/Prishtinë, predstavnik Roma iz izbegličkog naselja u Plemetini/Plemetinë

FHP intervju 17. juna 2002.

Meni niko nije zabranio slobodu kretanja. Međutim, uvek postoji strah. Jedan bivši kolega Albanac mi je jednom rekao: „Hašime, nemoj da se ljutiš, ja ne smem da se družim više sa tobom“. Cenin što mi je rekao, time mi je stavio do znanja da uvek moram da budem oprezan.

H.B., Egipćanin iz Obilića/Obiliq

FHP intervju 28. novembra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Aškalije i Romi iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, kao i Aškalije iz Obilića/Obiliq slobodno obavljaju administrativno-pravne poslove u opštini. Obzirom da u svakodnevnoj komunikaciji koriste albanski jezik, formulari im ne predstavljaju problem, koji su u svim opštinama na albanskom i na engleskom. Međutim, Hrvatima iz Janjeva/Janjevë i Romima iz srpskih enklava je baš to jedna od glavnih teškoća. Oni koji ne razumeju albanski dobijaju službenog prevodioca. Ukoliko moraju da idu u Prištinu/Prishtinë, Romi idu s pratnjom. Romi iz srpskih enklava, svoja dokumenta, lične karte i pasoše isključivo vade preko kancelarija za zajednice. U ovim slučajevima formulari su na srpskom jeziku.

Aškalijama je problem što UNMIK-ove lične karte ne mogu da koriste u Srbiji. Hrvati iz Janjeva/Janjevë mnoge dokumente moraju da izvade u Hrvatskoj ili Srbiji. RAE se generalno žale na neažurnost opštinskih organa, naročito u slučajevima sukoba između njih i Albanaca.

Imam kuću, a nemam put za izlazak iz kuće. Komšija Albanac, Adem Čerkezi, je uzurpirao moju zemlju i zatvorio mi pristup. Sada moram da idem kroz dvorište Afrim Beriše, da bih ušao u svoju kuću. Obratio sam se više puta predsedniku opštine Obilić Ismetu Hasaniju, koji nije hteo ni da me primi. Uvek je govorio da nema vremena, a imao je vremena da u našoj blizini bude neprekidno dve nedelje, kada mu je izgrađena kuća. Obratio sam se i opštinskoj inspekcijskoj službi, ali nije pomoglo. Pokušao sam i kroz razgovor sa Ademom, ali je gotovo došlo do tuče. Opsovao me i odgurnuo rekavši: „Da te ne vidim više, nikad ti put osloboditi neću (...)“. U opštini sam po ceo dan pred vratima i niko ne reaguje.

J.B., predstavnik Aškalija iz Obilića/Obiliq

FHP intervju 13. novembra 2003.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Romi iz regiona najviše odlaze u srpske ambulante, mada mogu slobodno da posećuju i albanske, dok je sa Aškalijama obrnuto. Slično je i u slučajevima bolničkog lečenja, gde Romi iz srpskih enklava isključivo odlaze u srpske institucije u severnoj Mitrovici/Mitrovicë i Gračanici/Gračanicë, dok Aškalije odlaze u Lipljan/Lipjan ili Prištinu/Prishtinë. Tamo gde se bezbednosna situacija normalizovala, kao u Kosovu Polju/Fushë Kosovë, dešava se da Romi slobodno odlaze i u albanski Dom zdravlja, mada i tada prvenstveno biraju srpske ambulante. Izuzetak su Romi iz sela Magura/Magure, koji isključivo odlaze u Lipljan/Lipjan, u albanski Dom zdravlja.

U nekim selima, kao Donja Dobranja/Dobrajë e Ulët i Đurkovce/Gjurkoc, opština Štimlje/Shtime, ne postoje ambulante, tako da Aškalije odlaze direkto u Lipljan/Lipjan ili u Prištinu/Prishtinë. Najveći je problem kako da organizuju prevoz do tamo. Isprva su se svi plašili da odu u Prištinu/Prishtinë, u bolnicu. Nakon što su se neke aškalske i egipćanske trudnice tamo porodile, oni su se ohrabрили i počeli da odlaze u prištinski KBC.

U albanskim domovima zdravlja se plaća participacija od jednog eura, kao i lekovi, dok uživaoci socijalne pomoći ne plaćaju ni lekove ni preglede. U srpskim ambulantama participacija se ne plaća, a i lekovi su besplatni. Međutim, često se dešava da ih nema, pa Romi moraju da kupuju lekove u privatnim albanskim apotekama.

Sva socijalna davanja isplaćuje kosovska Vlada. Socijalnu pomoć primaju svi koji ispunjavaju uslove, dok oni, koji su prešli 65 godinu života, primaju staračku penziju. Oko 40 Roma iz opštine Kosovo Polje/Fushë Kosovë prima socijalnu pomoć, dok petorica staraca primaju staračku penziju. Skoro polovina Aškalija, 35 porodica, u Prištini/Prishtinë prima socijalnu pomoć.

4. Zapošljavanje

Većina pripadnika RAE zajednica ima samo osnovno obrazovanje, tako da im je vrlo teško da nađu zaposlenje. Generalno smatraju da na njihovu nezaposlenost ne utiče samo nedovoljna školska sprema, već tvrde da su diskriminisani. Misle da za određena radna mesta, kao što su mesta čistača, vozača i čuvara, nije ni potrebno imati srednjoškolsko obrazovanje. Pre rata, Aškalije i Romi su uglavnom radili u komunalnim preduzećima, a danas ni tu ne mogu da se zaposle. Među Aškalijama ima i fakultetski obrazovanih, ali oni takođe nemaju posao. Isto je i sa Egipćanima iz Obilića/Obiliq. RAE generalno najviše pokušavaju da se bave fizičkim poslovima, ali tih poslova je malo, dok u toku sezonskih radova, rade na njivama i Srba, ali i Albanaca.

Svi su nezadovoljni zastupljenošću u javnim ustanovama, naročito Romi, koji su najviše zaposleni u paralelnim institucijama Vlade Srbije i to uglavnom kao pomoćni radnici. Zaposleni su i u kancelarijama za zajednice. U Lapljem Selu/Llapllasellë jedan Rom radi kao nastavnik, a neki kao prevodioci. Pre rata je u Termoelektrani u Obiliću/Obiliq radilo oko 80 odsto Roma iz Obilića/Obiliq. Sada im novi rukovodioci [Albanci] ne dozvoljavaju da se vrate na posao.

Nekoliko Aškalija iz Kosova Polja/Fushë Kosovë radi u Kosovskom zaštitnom korpusu [KZK], KEK, Javnom komunalnom preduzeću, Domu zdravlja, opštini, železnici i Centru za socijalni rad, dok u Prištini/Prishtinë rade u Rilindiji, na aerodromu, nekim humanitarnim organizacijama i društvenom preduzeću „Far-med“, u kome radi samo jedan Aškalija. Devet Aškalija iz Obilića/Obiliq radi u KZK, a u KPS ih nema, jer nisu mogli da polože prijemni ispit, kao Aškalije i Romi iz Kosova Polja/Fushë Kosovë. U Podujevu/Podujevë jedan radi u KZK, jedan u KPS i jedan u vatrogasnoj službi. Troje Aškalija u Lipljanu/Lipjan radi u KZK, troje u opštini, a jedan u KPS.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Romi iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, Štimlja/Shtime, Prištine/Prishtinë i Lipljana/Lipjan nemaju zemlju, što smatraju velikim problemom. Opštinske vlasti u Obiliću/Obiliq ponudile su Egipćanima tezge na pijaci, ali oni to nisu mogli da prihvate jer nemaju šta da prodaju. Trojica Egipćana u Obiliću/Obiliq rade: dvojica kao čuvari na pijaci i jedan kao čistač.

Hrvati iz Janjeva/Janjevë nisu zainteresovani da rade u javnim ustanovama, jer uglavnom imaju svoje privatne radnje, a deset Hrvata radi i u školi, dok ih je troje u multietničkoj ambulanti.

5. Obrazovanje

Aškalije i Egipćani pohađaju albanske škole, jer im je maternji jezik albanski. U izuzetnim slučajevima i Romi idu u albanske škole, kao na primer u Kosovu Polju/Fushë Kosovë, pošto im je KPS omogućio slobodan prilaz zgradi škole. U tom gradu 200 Aškalija ide u osnovnu školu, dok u srednju ide sedmoro; u školu „Emin Duraku“, u Prištini/Prishtinë ide 82 đaka Aškalija, a u srednjoj je troje; u Podujevu/Podujevë je 40 đaka u osnovnoj, a četiri u srednjoj; u Štimlju/Shtime osmoro dece Aškalija ide u predškolsku ustanovu, 135 u osnovnu, a u srednju sedmoro đaka; 30 đaka Aškalija iz Đurkovca/Gjurkoc ide u seosku četvorogodišnju školu, dok osnovno obrazovanje nastavljaju u četiri kilometra dalekom Muzicanu/Muzeqinë. Samo Aškalije iz Obilića/Obiliq imaju problema sa školovanjem, zbog provokacija albanske dece. U srednju školu iz straha niko ne ide. Nijedan Aškalija ne ide na fakultet.

Najveći broj Roma, od predškolskog, preko osnovne do srednje škole i fakulteta, ide u srpske obrazovne ustanove. U Kuzminu, Romi idu u seosku četvorogodišnju školu, a nakon toga u Bresje, u srpsku školu „Sveti Sava“. Svi Romi žale što nemaju nastavu na maternjem jeziku. Takva nastava je trenutno organizovana samo u Janjevu/Janjevë. Romi iz tog grada pohađaju nastavu na hrvatskom jeziku. U toj školi ima 30 Roma i 75 Hrvata. Hrvati su nekada išli u srednju školu, u Subotici, ali sada zajedno sa Srbima

idu u Donju Guštericu/Gushtericë e Ulët. Egipćani i jedan deo Roma iz kampa u Plemetini/Plemetinë pohađaju nastavu na albanskom jeziku u četvorogodišnjoj školi „Novi Život/Jeta e Re“, koja se nalazi u kampu. Školovanje nastavljaju u Obiliću/Obiliq. Drugi deo Roma nastavlja obrazovanje u Plemetini/Plemetinë, u školi „Sveti Sava“, gde ih ima 33. Devet Roma iz Magure/Magure ide u albansku školu u selu, a Romi iz Štimlja/Shtime u albansku školu u Štimlju/Shtime.

Neki Albanci, đaci iz škole, nedavno su napali našu decu, koja idu u školu Pandeli Sotiri/Aca Marović. Nastavnici nisu reagovali. Pretučena je Rifatova ćerka, zatim Ibrahim, sin Selveri Ibrahima. Zbog toga, nastavu pohađaju samo dva učenika, a 15 su prekinuli školovanje. Deca neće u školu, jer strahuju da će biti pretučena. Direktor je rekao da će preduzeti sve mere bezbednosti i da treba da pustimo učenike u školu. Opština je obezbedila i autobus. Tražili smo da sa našom decom uvek ide neko od roditelja, ali nam to nisu omogućili. Tražili smo da se izgradi obdanište za decu, rekli su da nemaju gde. Davali smo i jednu od naših kuća za tu namenu i rekli da imamo kadar, odgovorili su da nemaju sredstava u opštini.

J.B., Aškalija iz naselja Azotara/Azotiku, Obilić/Obiliq

FHP intervju 13. decembra 2003.

6. Pristup imovini

Gotovo u svim opštinama regiona, kuće RAE zajednica su uzurpirane ili opljačkane. Kao uzurpatori se javljaju najčešće Albanci, ali postoje primeri, kao u Gračanici/Gračanicë, da su uzurpatori Srbi. Proces povratka imovine vrlo sporo napreduje. Romi se generalno plaše da komuniciraju sa uzurpatorima, jer misle da će ih napasti. Takva je situacija i sa Aškalijama u Obiliću/Obiliq, gde Albanci uporno koriste kuće Aškalija, a oni se plaše da ih prijave. Neke kuće u Kosovu Polju/Fushë Kosovë dobile su Aškalije i Romi na korišćenje, i iz njih će se iseliti kada se vrate vlasnici. Aškalije su sve uzurpacije prijavile HABITAT-u i sada je ta

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

imovina u procesu povratka. Slično je sa 70 romskih kuća u Gračanici/Gračanicë, koje su Srbi uzurpirali, pet romskih kuća iz sela Magure/Magure, koje su uzurpirali Albanci, ili sa hrvatskim kućama u Janjevu/Janjevë.

U Kosovu Polju/Fushë Kosovë je uzurpirano 11 aškalskih kuća i tri stana, četiri kuće u Štimlju/Shtime, jedna u Đurkovcu/Gjurkoc, 146 u Prištini/Prishtinë, kao i tri radnje. U Podujevu/Podujevë, Štimlju/Shtime, selima Mali Alas/Hallac i Vogël i Donja Dobranja/Dobrajë e Ulët nema uzurpirane aškalske imovine, kao ni u Obiliću/Obiliq, ali je spaljeno 130 kuća i još nisu popravljene.

Romi iz Suvog Dola/Suhodoll imaju male parcele zemlje, ali ne smeju da ih obrađuju, naročito one koje su dalje od sela.

RAE uglavnom slobodno odlaze u katastarsku službu, osim onih koji treba da idu u Lipljan/Lipjan, Prištinu/Prishtinë i Obilić/Obiliq. U tom slučaju, sve dokumente u njihovo ime vade službenici kancelarija za zajednice.

Naš komšija Albanac, A.Č., uzurpirao je oko 80 ari zemlje, čiji su vlasnici Aškalije Š.R Dž.R, B.R. i M.R. On neće da im oslobodi imanje i kaže im: „Mesto je moje! Gubite se!“.

M.H., Aškalija iz Obilića/Obiliq

FHP intervju 13. decembra 2003.

7. 7. Informisanje

Aškalije i Egipćani iz ovog regiona su zadovoljni kako su informisani i prate sve radio i televizijske programe na albanskom, naročito RTK i KTV, kao i lokalne radio stanice. Oni iz Prištine/Prishtinë gledaju još i TV AA i slušaju Radio Dukadin. Aškalije iz Obilića/Obiliq najviše slušaju radio Glas Aškalija, jer on pokriva svakodnevni život i potrebe ove etničke zajednice.

Romi su nezadovoljni zato što nema dovoljno emisija na romskom. Imaju opravdani strah da će romska deca zaboraviti

maternji jezik. Iz tog razloga bi želeli da imaju i novine na romskom, koje bi se bavile svakodnevnim životom i kulturom ove etničke zajednice. Smatraju da je svakodnevno petominutno informisanje i četrdesetominutna emisija, koja ide jednom nedeljno na RTK, nedovoljno da se pokriju potrebe Roma. Romskih emisija nema ni na lokalnim radio stanicama. Neki Romi, poput onih iz Janjeva/Janjevë, nemaju radio i TV aparate. Poput Srba, prate programe svih radio stanica, koje emituju program na srpskom jeziku, kao Radio KiM i Gračanica, dok preko satelita prate TV kanale iz Srbije, naročito RTS.

Pripadnici RAE zajednica uglavnom nemaju fiksne telefone, već za međusobnu komunikaciju koriste mobilne sa pozivnim brojevima 044 i 063.

Hrvati iz Janjeva/Janjevë dobijaju novine od KFOR-a iz Prištine/Prishtinë, a preko satelita prate hrvatske programe i BK televiziju iz Srbije.

8. Učešće u političkom životu

Pripadnici RAE zajednica su zainteresovani za političke procese na Kosovu. Aškalije i Egipćani podržavaju kosovske političke institucije, kao i Romi, koji žive među Albancima, na primer oni iz sela Magura/Magure ili Janjeva/Janjevë. Aškalije iz Prištine/Prishtinë su rezervisaniji od ostalih Aškalija prema kosovskim vlastima, ali smatraju da ne treba da se vrati srpska vlast.

Najznačajnija partija Aškalija iz regiona je Demokratska partija Aškalija Kosova, koja ima odbornike u svim skupštinama opština regiona, kao i u kosovskom parlamentu. U Obiliću/Obliq su, zajedno sa Egipćanima, formirali Novu demokratsku inicijativu Kosova, međutim ta partija nema odbornike u skupštini opštine.

Postoji jedna romska partija, Građanska inicijativa Roma Kosova, ali joj najveći broj Roma ne veruje, naročito oni koji žive u srpskim enklavama. Smatraju da Hadži Zulfi Merdža, poslanik u

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

kosovskom parlamentu i predsjednik ove partije, ne zastupa njihove interese, pošto on podržava kosovske institucije, a oni srpsku vladu.

Hrvati nemaju kontakte sa političkim strukturama Kosova, kao ni Srbije.

9. Pravo na povratak

Sve Aškalije iz regiona podržavaju najavljeni dijalog između Srba i Albanaca. Oni su i pre rata imali dobre odnose sa Albancima, prvenstveno zato što govore istim jezikom, ali ističu veru i običaje kao vrlo važne aspekte zajedničkog života. Romi naglašavaju da su najveći problemi, koji utiču na povratak, još uvek nerešena pitanja bezbednosti i zaposlenja.

Nakon što im je grčka organizacija „Evropska perspektiva“ obnovila 19 kuća, počevši od 26. jula 2003., 170 Aškalija se vratilo u naselje Azotara/Azotiku, u Obiliću/Obiliq¹². Oni nisu bili zadovoljni kako su ove kuće izgrađene, naročito zbog loše urađene izolacije, ali i zbog toga što im nisu obezbedili kućne aparate i nameštaj, koji su imali pre rata. Nije rešen ni problem sa strujom i kanalizacijom. Putevi su loši, nema ni prodavnica. Smatraju da su izolovani. Svetska banka im je dala krave, ovce, koze i kokoške, ali time nisu rešene sve teškoće. Aškalije se sada žale da nemaju čime da hrane ove životinje. Neke organizacije su dale pomoć i u građevinskom materijalu. Organizacija Mercy Corps dala je, u obliku mikro kredita, aparate za zavarivanje i bušilice.

U selo Donja Dobranja/Dobrajë e Ulët 30. decembra 2002. godine vratio se Aškalija Sami Tahiri sa 10 članova porodice, a nedugo zatim i porodica Beriša, sa 12 članova. Njihove kuće su obnovljene i čeka se na obnovu još četiri, u koje treba da se vrate četiri porodice sa 23 člana. Svi su pre toga bili u kampu u

12 Dokumentacija FHP, intervju sa B.J., Aškalijom iz Obilića/Obiliq, 13. decembra 2003.

Etničke manjine na Kosovu u 2003.

Plemetini/Plemetinë. U selu još nije rešeno vodosnabdevanje. Švajcarska humanitarna organizacija izvodi radove na sanaciji seoskog bunara. RAE su u kampu u Plemetini/Plemetinë formirali Odbor za povratak i redovno održavaju sastanke sa predstavnicima opštine. Odlučili su da će se vratiti, samo ako im se obnove kuće, omogući obrazovanje i zapošljavanje.

Region Mitrovica/Mitrovicë

I Albanci

1. Sloboda kretanja i bezbednost

Probleme, koje imaju Srbi u dominantno albanskim sredinama, u ovom regionu se pokazuju u obrnutom svetlu. Naime, u sledećim opštinama regiona Mitrovica/Mitrovicë, Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan, Zubin Potok i severna Mitrovica/Mitrovicë, Srbi su predominantno stanovništvo i imaju potpunu kontrolu nad teritorijom, zbog čega su Albanci nesigurni; stoga imaju slobodu kretanja samo u svojim etničkim enklavama, kao u selima Koštovo/Koshtovë, Ceranje/Ceraj i Bistrica/Bistricë u opštini Leposavić/Leposaviq, Lipa/Kelmend, Zaza/Zazhë i Boljetin/Boletin u opštini Zvečan/Zveçan i Čabra/Çabër u opštini Zubin Potok. Iz straha od provokacija, Albanci ne koriste glavne puteve, naročito od kada je ubijen Baškim Peci¹³, već isključivo one koje je napravio KFOR, a koji povezuju ova sela sa južnom Mitrovicom/Mitrovicë i drugim delovima Kosova. Kada su primorani da se voze glavnim putevima, Albanci skidaju zvanične kosovske tablice, sa oznakama „KS”, jer Srbi misle da ih Albanci na taj način provociraju.

Autobus Visokog komesarijata za izbeglice meštane Koštova/Koshtovë, Ceranje/Ceraj i Bistrice/Bistricë tri puta nedeljno besplatno prevozi do južne Mitrovice/Mitrovicë. Zbog nesigurnosti i sporadičnih provokacija, Albanci traže da patrole KPS, koje obilazile njihova sela, budu isključivo sastavljene od Albanaca. Generalno su zadovoljni postupanjem KFOR-a, međunarodne policije i KPS.

KFOR je napravio put koji spaja albanska sela. Tim putem mi sada odlazimo do Mitrovice. To je dosta uticalo na poboljšanje

13 Dokumentacija FHP, intervju sa P.K., Albancem iz Zaže/Zazhë, 10. decembra 2003.

bezbednosne situacije. Pre rata smo koristili put, koji je vodio pored srpskog sela Srbovac na magistralu. Pet meseci posle rata tim putem je pošao svojim kamionom i Baškim Peci. Negde kod Srbovca neko mu je u sred bela dana pucao u glavu. Niko nije uhapšen povodom tog incidenta. Od tada, mi više ne koristimo taj put. Od nedavno našim selom patroliraju policajci iz KPS-a, stanice u Zvečanu. Tu rade samo Srbi. Oni se nisu loše ponašali prema nama, ali mi smo zahtevali da policajci budu Albanci. Od tada su u patroli ekipe iz južne Mitrovice, sastavljene od Albanaca.

P.K., Albanac iz Zaže/Zazhë

FHP intervju 10. decembra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Albanci iz ovog regiona izbegavaju da idu u srpske opštine Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan i Zubin Potok, zato sve poslove obavljaju preko kancelarija za zajednice, koje se nalaze u selima Bistrica/Bistricë, Lipa/Kelmend i Čabra/Çabër. Niko od njih još nije bio u Opštinskom sudu u severnoj Mitrovici/Mitrovicë. Ukoliko je za obavljanje određenih poslova potrebno lično prisustvo, onda u opštinu idu samo u pratnji KFOR-a. Kažu da se službenici opština dobro ponašaju prema njima, ali smatraju da je razlog takvom postupanju prisustvo stranaca.

Smatraju da u ovim opštinama vlada anarhija. Ponekad daju nekom službeniku 50 eura, ne bi li im brže izdao dokument, koji se obično čeka između tri i šest meseci. Problem su i formulari na srpskom jeziku, mada ima nekih i na albanskom. Najveća zamerka je to što na svim zgradama opština piše da su to institucije Republike Srbije, a ne UNMIK administracije.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Jedan od glavnih problema Albanaca je nedovoljan broj zdravstvenih ustanova, tako da na preglede moraju da odlaze u sela, u kojima se ambulate nalaze. Situaciju otežava i činjenica,

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

da u selima u kojima se ambulate nalaze, ne rade lekari, već samo tehničari. Jedini izuzetak je selo Zaža/Zazhë.

U Čabri/Çabër se nalazi ambulanta, u kojoj je zaposlen samo jedan tehničar. Doktor, u pratnji KPS, iz južne Mitrovice/Mitrovicë dolazi jednom nedeljno i to utorkom, kao i u Bistricu/Bistricë, u čiju ambulantu dolaze Albanci iz Koštova/Koshtovë. U ambulantu u selu Zaža/Zazhë dolaze Albanci iz Lipe/Kelmenda. U albanskim ambulantom pregledi se plaćaju jedan euro, ali i lekovi. Za one, koji primaju socijalnu pomoć, lekovi su besplatni. Lekova uglavnom nema, tako da onda moraju da ih kupuju u privatnim apotekama.

Niko od Albanaca ne ide u domove zdravlja, u Zubin Potok, Leposavić/Leposaviq i Zvečan/Zveçan. Kome treba bolnička pomoć, odlazi u južnu Mitrovicu/Mitrovicë ili u Prištinu/Prishtinë.

Socijalna davanja se redovno isplaćuju. 112 porodica u Čabri/Çaber prima socijalnu pomoć, u Zaži/Zazhë 75, a u Bistrici/Bistricë 29.

4. Zapošljavanje

Albanci iz ovoga regiona najviše se bave stočarstvom i zemljoradnjom, ali njihove teškoće su u tome što nemaju novac da kupe alat ili seme za useve. Jedan deo je zaposlen u kancelarijama za zajednice, dok je manjina zaposlena u institucijama kosovske Vlade. Osim političkih pozicija, kao što je mesto potpredsednika u opštini Zubin Potok, Albanci nisu zastupljeni u drugim dominantno srpskim opštinama. Smatraju da 11 odsto radnih mesta u Zubinom Potoku, naročito u KPS i administrativnim institucijama treba da pripadne Albancima. Veliki broj Albanaca se bavi fizičkim poslovima u južnoj Mitrovici/Mitrovicë.

U selima Koštovo/Koshtovë i Bistrica/Bistricë, u javnim ustanovama nema zaposlenih Albanaca, kao ni u KPS. Ima ih u Kancelariji za zajednice, gde obavljaju službeničke poslove, ali,

pored njih, tu rade još tri traktoriste, jedan kamiondžija i nekoliko čuvara kancelarije. Jedan medicinski tehničar radi u ambulanti u Bistrici/Bistricë, dva kurira i četiri nastavnika u školi. Isto je u selu Lipa/Kelmend, gde nekoliko Albanaca radi u školi.

5. Obrazovanje

Ne postoji dovoljan broj škola u regionu, u kojima bi albanski učenici sticali obrazovanje na maternjem jeziku. U selima Koštovo/Koshtovë, Bistrica/Bistricë i Ceranja/Ceraj ima samo 15 osnovaca i oni idu u Bistricu/Bistricë, u osmogodišnju školu. Osmogodišnje škole se nalaze i u Boljetinu/Boletin i Čabri/Çabër. Svi osnovci iz ovih sela pohađaju deveti razred u južnoj Mitrovici/Mitrovicë. U selu Lipa/Kelmend ne postoji škola, dok je u selu Zaža/Zazhë četvorogodišnja, u koju ide 15 učenika. Srednje škole se nalaze u južnoj Mitrovici/Mitrovicë i u njih idu samo ona albanska deca, čiji roditelji imaju sredstva da plaćaju stan ili deca koja tamo imaju rodbinu. Deca se do Mitrovice/Mitrovicë prevoze autobusom, koji je donacija danske vlade. Mesečna karta za srednjoškolce je 15 eura. Autobus nema pratnju. Fakulteti, u koje idu Albanci, se nalaze u Prištini/Prishtinë, Prizrenu, južnoj Mitrovici/Mitrovicë, Peći/Pejë, Đakovici/Gjakovë i Gnjilanu/Gjilan.

6. Pristup imovini

Albanci se plaše da obrađuju njive, koje su udaljene od naseljenog dela sela, kao što je situacija sa meštanima Koštova/Koshtovë i Bistrice/Bistricë. Oni optužuju Srbe da seku njihove šume i kose livade, dok neke njive preoravaju, da bi izvukli pesak. UNMIK ove probleme još nije rešio, iako su Albanci sve to prijavili.

Albanci iz sela Lipa/Kelmend, Čabra/Çabër i Zaža/Zazhë slobodno obrađuju svoje njive, mada se Zažani plaše da ih obrađuju kod sela Srbovac/Sërbovc, zbog mogućih provokacija Srba. Albanci iz Čabre/Çabër ne odlaze u šumu, koja se nalazi pored glavnog

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

puta, iz istog razloga. Sve dokumente iz katastra vade preko kancelarije za zajednice.

7. Informisanje

Albanci prate sve kanale RTK i albanske radio stanice, koje mogu da uhvate. Novine kupuju u južnoj Mitrovici/Mitrovicë. Ima i sela, poput Bistrice/Bistricë, čiji je položaj takav da nisu u mogućnosti da gledaju nijedan TV kanal, ili slušaju programe bilo koje radio stanice.

8. Učešće u političkom životu

Albanci imaju poverenja samo u kosovske institucije. Albanci imaju svoje političke predstavnike u srpskim opštinama¹⁴, ali smatraju da nisu dovoljno uticajni da bi mogli na adekvatan način da brane interese albanske zajednice i iz tog razloga ne veruju da može doći do dijaloga.

Ni mi, a ni Srbi nismo zainteresovani za dijalog. Oni ovaj deo smatraju Srbijom, a mi ne znamo kome pripadamo, tako da u skorijoj budućnosti neće biti dijaloga ili pomirenja.

B.H., Albanac iz Koštova/Koshtovë

FHP intervju 9. decembra 2003.

9. Pravo na povratak

Krajem 2000. godine, Albanci su počeli da se vraćaju u svoja sela u opštinama Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan i Zubin Potok. Sve kuće su bile spaljene, dok su u Čabri/Çabër, bile buldožerima srušene. U selu Koštovo/Koshtovë je izgrađeno 19 kuća u kojima živi oko 60 Albanaca, u Ceranji/Ceraj četiri kuće, a u Bistrici/Bistricë 25 kuća. Čabrani hvale „Uniju fondova za obnovu Koso-

14 Jedan Albanac iz Koštova/Koshtovë, član Demokratskog saveza Kosova [LDK], je odbornik u Skupštini opštine Leposavić/Leposaviq, a jedan iz Žaže/Zazhë, takođe član te partije, u Zvečanu/Zveçan.

va" i njenog predsednika Upravnog odbora, Bujara Bukošija, jer su finasirali obnovu 20 kuća, nakon čega su se Albanci iselili iz šatora, u kojima su živeli. Posle pomoći, koju su obezbedili Visoki komesarijat UN za izbeglice, Međunarodni komitet spasa [IRC], Mercy Corps, nemačka kancelarija u Prištini/Prishtinë i druge organizacije, obnovljeno je svih 170 kuća, uključujući i školu, Kancelariju za zajednice i ambulantu. U Lipi/Kelmendu je obnovljeno 36 kuća, u kojima živi 180 ljudi. Obnovu 27 kuća u ovom selu finansirala je danska vlada, dok je u selu Zaža/Zazhë popravila 22 kuće, u kojima živi 220 ljudi.

II RAE

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Pripadnici RAE zajednice u nekim delovima regiona imaju potpunu slobodu kretanja, kao što je slučaj sa Aškalijama iz Lauše/Llaushë. Međutim, obrnuta je situacija sa onima iz Vučitrna/Vushtrri, kao i onim Aškalijama koji su pobegli iz Fabričke mahale/Mahalla e Fabrikës u južnoj Mitrovici/Mitrovicë, u severnu, u kamp Češmiluk. Aškalije iz Češmiluka/Çeshmellug se slobodno kreću samo kroz severnu Mitrovicu/Mitrovicë, mada su se i tu dešavali incidenti, kada su u međusobnoj komunikaciji koristili albanski ili romski jezik, pa su ih zbog toga Srbi provocirali. Trenutno ne mogu da se vrate u južni deo grada, jer njihove kuće nisu obnovljene, niti im je garantovana bezbednost.

Albanski ekstremisti su nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti počeli sa napadima, otmicama, prebijanjima i ubistvima Aškalija iz Vučitrna/Vushtrri. Tretirali su ih kao saradnike srpske policije, najviše zbog Ali Tahirija, člana Socijalističke partije Srbije, koji je učestvovao i u mobilizaciji svojih sunarodnika, i u akcijama srpskih snaga. Tu je spaljeno 110 kuća. Posle ovih incidenata veliki deo Aškalija se iselio u Makedoniju, Crnu Goru i Srbiju. Najviše u kampove „Klis“, kod Novog Sada, i „Ribnica“, u

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Podgorici, odakle su se neki kasnije vratili u Vučitrn/Vushtrri, kada se bezbednosna situacija donekle promenila. Ipak, Aškalije su i dalje u strahu da će im se nešto loše dogoditi. Još ne koriste javni prevoz i ne kreću se slobodno kroz grad.

Aškalije generalno više nemaju potrebe za pratnjom KFOR-a, jer ih stalno posećuje KPS i kažu da su zadovoljni njihovim ponašanjem. U KPS ekipama su albanske, ali i srpsko-bošnjačke patrole. Po čitavom Kosovu idu svojim vozilima sa „KS“ tablicama i nemaju problema na putu.

U drugoj polovini juna 1999. godine dogodilo se nekoliko otmica. Na dan 21. juna pripadnici OVK su oteli Plavci Abdulaha, Plavci Seharu i njenog sina Aljia, a krajem jula i Plavci Rifata. Ćizmoli Džemail je otet 13. oktobra sa radnog mesta iz komunalnog preduzeća „Sitnica“. O njima još nema nikakvih tragova. Početkom avgusta iz Vučitrna je proterano 40 Roma. Albanci su svakodnevno kamenovali voz, koji je saobraćao od Zvečana prema Kosovu Polju, a koga koriste Aškalije i Srbi. U tom periodu je spaljeno i opljačkano 110 aškalskih kuća. Ovi i slični incidenti, nesigurnost i strah, primorali su nas da 27. jula 1999. godine masovno napustimo svoje domove.

R.S., Aškalija iz Vučitrna/Vushtrri, koordinator za povratak Aškalija

FHP intervju 11. jula 2002.

2. Pristup administraciji i sudu

Aškalije iz Lauše/Llaushë slobodno idu u opštinu, ili u sud u Srbicu/Skenderaj, i nemaju problema sa albanskim, koji je u upotrebi u ovim institucijama, jer to je njihov maternji jezik. Oni iz Češmiluka/Çeshmellug ne smeju da idu u institucije, koje se nalaze u južnoj Mitrovici/Mitrovicë, ali mogu slobodno da završavaju administrativno-pravne poslove u severnom delu grada. U komunikaciji sa službenicima koriste isključivo srpski jezik. Sve potrebne dokumente mogu dobiti i preko kancelarije za zajednice u severnoj Mitrovici/Mitrovicë. Aškalije iz Vučitrna/Vushtrri izbegavaju da idu u opštinu, ali ko god je bio tamo nije se žalio na postupanje službenika.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Aškalije spadaju među najsiromašnije stanovnike Kosova. Oni žive u vrlo teškim uslovima. Mnogi primaju socijalnu pomoć i kao takvi ne moraju da kupuju lekove niti da plaćaju participaciju u albanskim zdravstvenim ustanovama, koje uglavnom posećuju. Obzirom da nema dovoljno lekova, prinuđeni su da ih kupuju, što im predstavlja veliki problem. Takav je slučaj sa Aškalijama u Srbici/Skenderaj, koji potpuno slobodno odlaze u albanski Dom zdravlja na preglede. Slično je sa onima iz kampa Češmiluk/Çeshmellug, samo što posećuju srpsku ambulantu u severnoj Mitrovici/Mitrovicë. Dešavalo se da ih osoblje verbalno vređa i naziva „Šiptarima“, ukoliko, u komunikaciji, u ovim ustanovama koriste albanski.

Neke Aškalije idu u bazu marokanskog KFOR-a na preglede. Aškalije iz albanskih sredina bolničko lečenje obavljaju u KBC Priština. Niko se do sada nije žalio na tretman.

U Lauši/Llaushë dve aškalske porodice primaju socijalnu pomoć, dok jedan bračni par prima staračku penziju. U Vučitrnu/Vushtrri samo 15 porodica Aškalija ne prima socijalnu pomoć.

4. Zapošljavanje

Najveći problem Aškalija iz regiona je nemogućnost zapošljavanja, naročito zbog nedovoljne stručne spreme. Malo je pripadnika ove etničke zajednice koji su završili srednju školu, i uglavnom ostaju na osnovnom obrazovanju. Oni koji se zaposle, rade najprostije poslove. Generalno, pokušavaju da se bave fizičkim poslovima, ali dnevnice su male, a i velika je konkurencija. Iz Lauše/Llaushë je zaposlen samo jedan Ačkalija, koji radi kao čistač u Opštinskom sudu u Srbici/Skenderaj. Oni koji su se prijavili na konkurs za zaposlenje u KPS, nisu prošli testove.

Aškalije iz Češmiluka/Çeshmellug nisu ni pokušavali da se zaposle. Ipak, njih šest radi u kancelarijama za zajednice u

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

severnoj Mitrovici/Mitrović i Leposaviću/Leposaviq. Nekoliko njih su čuvari u samom kampu. Aškalije u severnoj Mitrovici/Mitrović uglavnom sakupljaju limenke iz kontejnera i preprodaju ih.

U Vučitrnu/Vushtrri nekoliko Aškalija radi u Domu zdravlja, Opštinskom sudu, policijskoj školi i u opštini na pozicijama čuvara, kurira i čistača. Oni koji su radili u drugim institucijama su zbog pretnji Albanaca morali da napuste posao.

5. Obrazovanje

Aškalije se u albanskim sredinama školuju na albanskom jeziku. Tako je i u Srbici/Skenderaj i Vučitrnu/Vushtrri. U Vučitrnu/Vushtrri idu u školu „Mustafa Venari“, gde su, u saradnji sa UNMIK-om i opštinom, pokrenuli dopunsku nastavu za decu, koja tri godine nisu išla u školu, zbog problema sa slobodom kretanja i zbog izbeglištva. Oko 50 dece Aškalija, koji su nadoknadili izgubljene časove, svakodnevno ide u školu. Po prvi put Aškalije zajedno sa Albancima idu i u predškolska odeljenja.

Oko 80 osnovaca iz Češmiluka/Çeshmellug ide u školu „Branko Radičević“ i uči na srpskom jeziku. Za njih se posebno organizuje nastava u predškolskim ustanovama, da bi se lakše uključili u srpski školski sistem. Ovi đaci uče u odvojenim odeljenjima, što Aškalije smatraju diskriminacijom. Roditelji su dobili obrazloženje da njihova deca treba da se prilagode srpskom programu, jer su nekada učila prema albanskom. Troje Aškalija iz severne Mitrovice/Mitrović ide u srednju školu, dok je jedan na fakultetu, u istom gradu.

6. Pristup imovini

Stotinu i deset aškalskih kuća je uzurpirano u Vučitrnu/Vushtrri. U neke od njih su se uselili pripadnici OVK. To je glavni razlog zašto Aškalije oklevaju da se vrate u grad, iako je do sada vraćeno 50 kuća vlasnicima. U opštini su i neke aškalske njive uzurpirane.

Sve aškalske kuće u Fabričkoj mahali/Mahalla e Fabrikës u južnoj Mitrovici/Mitrovicë su uništene. Neke stanove u severnom delu grada su uzurpirali Srbi. Pristup katastru je svim Aškalijama slobodan.

Našu kuću, u ulici Džon Buzuku broj 114, uzurpirao je bivši pripadnik OVK, Bećiri Naser, iz sela Dubovac. Rekao nam je: „Moju kuću su spalile srpske snage. Čim bude popravljena, izaći ću iz vaše kuće“. Plašimo se da insistiramo. Prinuđeni smo da stanujemo u kući našeg kuma Beriše Nasera, koji je u Nemačkoj. Uslovi su katastrofalni. Ne dobijamo nikakvu pomoć, čak ni neko sredstvo za ubijanje pacova, kojih ima mnogo.

B.G., Aškalija iz Vučitrna/Vushtrri

FHP intervju 12. septembra 2003.

7. Informisanje

Aškalije su zadovoljne informisanjem, jer mogu da prate programe i na srpskom i na albanskom jeziku. Radio Kontakt Plus iz severne Mitrovice/Mitrovicë svakodnevno emituje program na romskom, u trajanju od 40 minuta. U istom trajanju je i jednonedeljna emisija na RTK, takođe na romskom. Aškalije kupuju albanske novine.

8. Učešće u političkom životu

Aškalije iz Češmiluka/Çeshmellug i Vučitrna/Vushtrri nemaju poverenja ni u kosovske, ni u srpske institucije, dok Aškalije iz Lauše/Llaushë podržavaju albanske partije.

9. Pravo na povratak

Generalno najveći problemi u procesu povratka Aškalija su ograničena sloboda kretanja, spora obnova kuća i nezaposlnost, kao što je slučaj i sa Aškalijama iz Češmiluka. Plaše se, naročito onih Albanaca, koji su došli sa strane. Tek nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti, Aškalije su se vratile u Laušu/Llaushë.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Tada nisu imali gde da žive jer su im sve kuće bile porušene. Do sada su obnovljene četiri kuće. Oni su u odličnim odnosima sa Albancima i međusobno se posećuju.

U Vučitrn/Vushtrri se do sada vratilo 57 aškalskih porodica, sa 250 članova. Prvih 12 se vratilo aprila 2001., kada je opština usvojila „Rezoluciju o povratku raseljenih“¹⁵, tačnije onih koji nisu napravili, ili bili umešani u zločin. Aškalije smatraju da su neki optuženi bez razloga i da to utiče na spor povratak. Da bi se proces ubrzao, opština je zaposlila jednog Aškaliju, kao koordinatora za povratak. Do sada je obnovljeno 12 kuća, za čiju izgradnju je kancelarija UNHCR na Kosovu dala građevinski materijal. Neke Aškalije su dobile kredite za pokretanje proizvodnje, a svima je potrebna humanitarna pomoć.

Aškaliju Hamušu Džidže, koji se nalazi u Novom Sadu, sa sedam članova svoje porodice, optužuju da je za vreme NATO bombardovanja ubijao Albance, i to čekićem. On tvrdi da takve optužbe nisu tačne. Radi se o starcu šezdesetih godina, koji je po profesiji kovač. Džidža kaže da je spreman da na sudu dokaže nevinost. Njegov i slični slučajevi bitno utiču na povratak raseljenih.

B.G., Aškalija iz Vučitrna/Vushtrri

FHP intervju 12. septembra 2003.

III Srbi, Bošnjaci i Turci

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Mitrovica/Mitrović je region u kojem su Srbi većinsko stanovništvo u opštinama Zvečan/Zveçan, Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok, kao i u severnom delu Mitrovice/Mitrović. Obzirom da ovu oblast Srbi politički kontrolišu, imaju i potpunu slobodu kre-

15 Dokumentacija FHP, intervju sa S.M., Albancem iz Vučitrna/Vushtrri, 4. jula 2002.

tanja. Izuzetak od tog pravila je samo Bošnjačka mahala/Mahalla e Boshnjakëve, tzv. „zona poverenja“, prostor koji se nalazi između severne i južne Mitrovice/Mitrovicë. U regionu žive još u opštini Vučitrn/Vushtrri, u etničkim enklavama Novo Selo/Novosellë i Priluzhje/Priluzhë, gde im je izvan ovih sela potpuno ograničena sloboda kretanja. U ovoj opštini žive i u mešovitim selima Gojbulje/Gojbujë, Miroče/Miraç, Banjska/Bajskë i Slatina/Sllatinë, u kojima im je ograničena sloboda kretanja i unutar sela.

Nekada je u Bošnjačkoj mahali/Mahalla e Boshnjakëve živelo 45 srpskih porodica. Međutim, zbog čestih bombaških i drugih napada ih je ostalo samo sedam. Srbi su na te napade uzvraćali. Iako je u „zoni poverenja“ imao stalne punktove, KFOR nije sprečio međuetničke sukobe. Osim što su pripadnici KFOR-a pravili zapisnike nakon incidenata, nijedan konkretan korak nisu preduzeli, kako bi uhapsili organizatore i počinioce. Situacija se popravila kada su namesto KFOR-a došli pripadnici KPS.

Sloboda kretanja postoji samo u pravcu severnog dela grada, dok u južni deo Srbi uopšte ne odlaze, iako neki tamo imaju prijatelje. Noću se niko ne kreće. Albanci ponekad posećuju Srbe, ali im ovi ne uzvraćaju posetu, jer se plaše da će im napraviti problem, zbog albanskih ekstremista.

Bošnjaci iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve, njih 213, ne usuđuju se da idu u severnu Mitrovicu/Mitrovicë, jer se plaše „Čuvara mosta“, koji su ih nekoliko puta napadali, bacali bombe na njihove kuće, kidnapovali i čak ubijali¹⁶. Francuski KFOR im nije davao pratnju. Kažu da „Čuvare mosta“ finansira Beograd, a da ih u Mitrovici/Mitrovicë kontroliše Oliver Ivanović¹⁷. Ne idu ni u južnu Mitrovicu/Mitrovicë, zbog toga što bi ih Albanci napali, ukoliko bi na ulici pričali svojim jezikom.

16 Dokumentacija FHP, intervju sa N.U., Bošnjakom iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve, 12. jula 2002.

17 Dokumentacija FHP, intervju sa N.U., Bošnjakom iz severne Mitrovice/Mitrovice, 18. jula 2002.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Bošnjaci kažu da je u severnoj Mitrovici/Mitrovicë bezbednosna situacija sada mnogo bolja, ali i Bošnjaci i Turci tvrde da kad god se odnos između Srba i Albanaca zaoštiri, oni imaju najviše problema.

Turci u Vučitrnu/Vushtrri imaju potpunu slobodu kretanja, mada su neposredno po okončanju rata, iz opreza, isključivo koristili albanski u komunikaciji. Sada mogu slobodno da koriste svoj jezik.

U Bošnjačkoj mahali nam niko ne garantuje bezbednost. Možemo se kretati samo do severnog dela Mitrovice, ali samo danju. Albanski ekstremisti nas kamenuju, psuju, vređaju i prete (...) Tokom februara 2001, tri puta su me napali bombama. Od tih eksplozija razbijeni su mi prozori, polomljena vrata i oštećeni zidovi. Materijalna šteta je velika. Marta iste godine, četiri mladića, Albanca, bez ikakvog povoda su batinali moga sina Dejana, dok je išao u narodnu kuhinju. U neposrednoj blizini moje kuće ubijen je jedan Albanca, koji je imao samo 16 godina. Ne znam kako se to dogodilo, ali znam da je posle toga za nas postalo mnogo opasno. Vojnici KFOR-a nisu bili efikasni u sprečavanju incidenata. Sve se završavalo njihovim zapisnicima. Nekada je i KFOR učestvovao u incidentima. Zajedno sa Albancima su lomili tarabe i odnosili ih do svojih punktova radi grejanja. Pre nešto više od godinu i po, ukinuti su kontrolni punktovi i uvedene KPS patrole. Sada je situacija bolja i nema incidenata. Od dolaska međunarodnih snaga, nisam bio nijednom u južnom delu grada. Nadam se da ću jednog dana otići, jer imam puno prijatelja Albanaca.

**Lj.M., Srbin iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve,
severna Mitrovica/Mitrovicë**

FHP intervju 2. jula 2003.

Moj sin Jočić Srđan, koji je ranije bio policajac, krenuo je 22. avgusta 1999. godine svojim kolima za Mitrovicu, da majku preveze do lekara. Kod sela Mali Kičić kola su se pokvarila. Srđan je pokušao da otkloni kvar. Pet minuta kasnije naišla su druga kola, koja su peprečila put. Iz auta su izašla dva muškarca u

maskirnim uniformama i sa UČK oznakama. Jedan od njih je prišao Srđanu s leđa i silom ga je ugurao u auto. Kola su se udaljila u pravcu Mitrovice. Slučaj smo prijavili KFOR-u, UNMIK-u, Međunarodnom crvenom krstu i svim vladinim i nevladinim organizacijama, ali još uvek nemamo informaciju o sinu. Dva puta smo bili u Merdaru gde su bile organizovane neke izložbe stvari, pronađenih u masovnim grobnicama. Tamo nismo našli odeću, koju je imao kritičnog dana. Srđanov slučaj nije jedini.

V.J., Srbin iz Banjske/Bajskë

FHP intervju 7. maja 2003.

Bošnjacima je ograničena sloboda kretanja. To važi naročito za severni deo Mitrovice, gde žive Srbi, ali delimično i za južni, gde žive Albanci. Slobodno se krećemo samo u Bošnjačkoj mahali. Ovde u mahali Bošnjake, Albance, Turke, Rome i oko 20 srpskih porodica i nešto malo Goranaca čuvaju međunarodne snage od „Čuvara mostova“, koji imaju vlast nad severnim delom Mitrovice. U njihovim redovima ima kriminalaca, koji su činili zločine. Njihov glavni organizator je Oliver Ivanović, poslanik u kosovskom parlamentu. U severnoj Mitrovici je ubijeno 13 Albanaca, a ranjeno mnogo više. Iselilo se 750 albanskih i bošnjačkih porodica. Sve njihove operacije vodi „Cula“ zvani „Vojvoda“. On je sa svojom grupom na sred puta poređao blokove i napravio barikade. Tu prepreku dugo nisu mogli proći ni pripadnici KFOR-a. Za našu mahalu zadužen je B.T, a za Suvi Do, B.. čije ime ne znam. Ima jedna grupa unutar Čuvara mostova, čiji je sastav multietnički. Ta grupa je najopasnija. U toj grupi su Srbi sa nadimcima „Daki“ i „Pagi (J.S.)“, Albanac „Draž“, Bošnjak, „Sean“, Rom „Stevan Sindelić“, Turčin Erol i drugi. Ovde je bio 29. januara 2001. godine oružani sukob između „Čuvara mostova“ i Albanaca. Oko 20 Srba su najpre zapalili kuću Mernice Nasera. Nakon toga, od eksplozije bombe poginuo je 16-to godišnji Albanac Ibrahim Gazmend. Teške telesne povrede zadobili su njegov brata Armend, zatim Kadriu Alban, Vidisići Jeton, Grista Bajram, Ademi Esat i Jonuzi Halil i Bošnjak Sokolović Naser. Početkom februara 2001. godine u severni deo Mitrovice je došao veliki broj srpskih policajaca i dobrovoljaca, koji su se smestili u

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

bivšoj zgradi MUP-a. Stalno su pucali i provocirali. Ne sećam se datuma, ali znam da su ubili Voće Nezira i njegovu ženu. Ubijen je i Sokoli Muharem, i bačena bomba u kuću Ajeti Nedmedina. Napadnuta je i porodica Ademi. Intervenisali su vojnici francuskog KFOR-a. Tom prilikom je ranjeno 18 pripadnika međunarodnih snaga. Posle toga, francuski general Pier de Saki, udaljio je „Čuvare mostova“ 50 m severno od Bošnjačke mahale i na taj način stvorio „zonu poverenja“. Ipak, mi, Bošnjaci i drugi pripadnici muslimanske veroispovesti ne možemo obilaziti naše groblje, koje se nalazi u severnom delu Mitrovice. To mozemo samo za vreme Bajrama i to u pratnji KFOR-a.

N.U., Bošnjak iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve

FHP intervju 12 jula 2002.

2. Pristup administraciji i sudu

Sve administrativno-pravne poslove Srbi iz opštine Vučitrn/Vushtrri obavljaju preko UNMIK-ove Kancelarije za zajednice, koja se nalazi u Priluzhju/Prilluzhë. Kada moraju na sud, prate ih, ili poznanici Albanci, ili službenici Kancelarije. Niko od Srba, koji su išli u opštinu ili sud u Vučitrnu/Vushtrri, se nije žalio na tretman. Svi Srbi iz ove opštine su izvadili UNMIK-ove lične karte.

Turci iz Vučitrna/Vushtrri slobodno odlaze u opštinu i sud, ali im je žao što, pored srpskog i albanskog, dokumenti nisu i na turskom jeziku, iako je to još prvi Visoki predstavnik generalnog sekretara UN za Kosovo, Bernar Kušner, obećao.¹⁸

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Srbi u regionu posećuju isključivo srpske zdravstvene institucije. U mnogim selima ne postoji ambulanta, a tamo gde postoji, nema lekara, kao u selu Banjska/Bajskë, gde radi samo tehničar. Lekar iz Priluzhja/Prilluzhë dolazi jednom nedeljno i to petkom. U Novom Selu/Novosellë nema ambulate i Srbi stoga moraju da idu u

18 Dokumentacija FHP, intervju sa K.A., Turčinom iz Vučitrna/Vushtrri, 5. decembra 2003.

Prilužje/Priluzhë, koje je udaljeno devet kilometara. Lekari, koji rade u Prilužju/Priluzhë, nekada su bili zaposleni u Vučitrnu/Vushtrri, kao i u KBC u Prištini/Prishtinë. Svi ozbiljniji bolesnici se šalju u severnu Mitrovicu/Mitrovicë ili u Srbiju.

Turci odlaze u albanske ambulante. Obzirom da u Bošnjачkoj mahali/Mahalla e Boshnjakëve nema zdravstvenih institucija, Bošnjaci iz ovog dela Mitrovice/Mitrovicë se leče u srpskom Domu zdravlja u severnoj Mitrovici/Mitrovicë, dok se Bošnjaci iz južne Mitrovice/Mitrovicë leče u albanskom.

Socijalna davanja su za sve zajednice redovna, ali svi smatraju da su kriterijumi za dobijanje socijalne pomoći prestrogi. Stariji preko 65 godina dobijaju staračke penzije. Niko od Turaka iz Vučitrna/Vushtrri ne prima socijalnu pomoć. Penzioneri Srbi iz Bošnjачke mahale/Mahalla e Boshnjakëve primaju penzije od srpske Vlade, u vrednosti od 4.000 dinara [50 eura].

4. Zapošljavanje

Srbi najčešće rade u paralelnim institucijama, kao i u UNMIK-ovim kancelarijama za zajednice. Ukidanje ovih ustanova dovelo bi do toga da 99 odsto Srba na Kosovu bude nezaposleno. Bošnjaci iz Bošnjачke mahale/Mahalla e Boshnjakëve su zadovoljni zastupljenošću u policiji, ali kažu da se neki Albanci predstavljaju kao Bošnjaci i na taj način uzurpiraju njihova radna mesta. Slično tvrde i Turci, mada oni uglavnom imaju privatne radnje. Neki od njih su nakon rata želeli da se vrate na svoja stara radna mesta u južnoj Mitrovici/Mitrovicë, ali su im to onemogućili pripadnici OVK, koji su im stalno pretili. Smatraju da su razlozi izbacivanja i neprimanja na posao etnički motivisani. Ipak, nisu zadovoljni ni brojem radnih mesta, koje zauzimaju u severnoj Mitrovici/Mitrovicë.

U Kancelariji za zajednice je zaposleno 15 Srba iz Prilužja/Priluzhë, dok oko 60 radi u školama i u ambulanti, u istom selu. Jedan broj radi u kancelariji Koordinacionog centra za Kosovo. Niko od Srba nije zaposlen u KEK, PTK i Javnom komunalnom preuzeću, što

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

smatraju otvorenom diskriminacijom Srba. Nijedan mladić iz Banjske/Bajskë nije želeo da se zaposli u KPS. Oni koji se bave trgovinom i poljoprivredom nisu zadovoljni zaradom, jer mogu da prodaju samo Srbima, a oni su materijalno ugroženi, što im ne omogućava zaradu.

Oko 40 Bošnjaka iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve radi u KPS. Mali broj Bošnjaka je zaposlen u zdravstvenim ustanovama i u severnom i u južnom delu grada. Nekoliko radi u UNMIK-u i OEBS-u. Neki su radili u trgovinskom preduzeću „Lux“, ali dobili su otkaze.

U Vučitrnu/Vushtrri samo jedan Turčin radi u KPS, a četiri u fabrici aluminijuma „Lamkos“.

Ispred radio stanice zaustavio me pripadnik OVK, koji je od mene tražio lična dokumenta. Pokazala sam mu i novinarsku legitimaciju. Imala sam i zadnju priznanicu od plate. Zgrabio me je za levu ruku, drugom rukom mi podigao suknju, odgurnuo napred rekavši: „Radila si protiv nas. Radila si za Srbe.“ Uveo me unutra, u jednu prostoriju, gde je počeo da me ispituje. Došlo je još nekoliko koji su govorili: „Ti kao Turkinja ne možeš više ovde da budeš, niti da radiš.“ Ovih dana, moj kolega S.K., Turčin, treba da pokrene svoju radio stanicu. Obratila sam mu se za posao, ali me je odbio rekavši da me ne može primiti, pošto su me i ostali odbili. Tako sam bez razloga, i pored toga što imam iskustva i kvalifikacije ostala i bez posla i mogućnosti da se zaposlim. Mislim da je jedini razlog za to što sam Turkinja.

Z.P., Turkinja iz južne Mitrovice/Mitrovicë

FHP intervju 13. decembra 2002.

5. Obrazovanje

Svi Srbi iz regiona stižu obrazovanje u srpskim školama. Priluzhje/Priluzhë je srpski obrazovni centar u opštini Vučitrn/Vushtrri i u ovom selu se nalaze predškolska ustanova, osnovna i srednja škola. U ove ustanove dolaze đaci i iz okolnih sela, u kojima žive Srbi.

Ima ih čak i iz Plemetine/Plemetinë. Srbi se upisuju na fakultete u Zubinom Potoku, severnoj Mitrovici/Mitrovicë ili odlaze na dalje školovanje u Srbiju.

Turci smatraju da ne postoji dovoljan broj škola u regionu, u kojima bi turska deca mogla da se obrazuju na maternjem jeziku. Nekada je u Vučitrnu/Vushtrri postojala četvorogodišnja škola, u kojoj je nastava organizovana na turskom jeziku, ali je posle rata to ukinuto i sada se predavanja održavaju na albanskom. Turska srednja škola se nalazi u Prištini/Prishtinë, a na fakultet idu u Tursku, najčešće u Istanbul, ili Ankaru.

Što se Bošnjaka tiče, u svim školama gde uče na bošnjačkom jeziku, nastava se odvija po programima BiH. Na fakultete odlaze u Sarajevo, Novi Pazar ili u mesta gde mogu lakše da se zaposle. Na Kosovo se, uglavnom, ne vraćaju.

U selu Priluzhje/Priluzhë, u osnovnu školu ide 330 đaka, a u srednju 140. U selu Banjska/Bajskë se nalazi četvorogodišnja škola za Srbe, u kojoj predaje jedan nastavnik. U Vučitrnu/Vushtrri ima 100 osnovaca Turaka. U južnoj Mitrovici/Mitrovicë 150 Bošnjaka pohađa časove na bošnjačkom, u školi „Bedri Dina”. U srednju ekonomsku ih ide između 70 i 80.

6. Pristup imovini

Kuće u srpskim sredinama nisu uzurpirane, zato što ih Srbi nikada nisu napuštali. Primer takvog mesta je Priluzhje/Priluzhë, dok su u nekadašnjim multietničkim selima Banjska/Bajskë, Samodreža/Samodrezhë i Medakovac/Medakovc kuće opljačkane i spaljene, njive uzurpirane, a voćnjaci i šume posečeni. Većinu svojih njiva Srbi ne obrađuju, jer nemaju slobodu kretanja. Neki Srbi su ubijeni dok su obrađivali njivu, poput Pavla Dončetovića, Srbina iz Banjske/Bajskë, oktobra 1999.¹⁹ Čak i da mogu da ih obrađuju, nemaju adekvatne poljoprivredne mašine. Svi srpski

¹⁹ Dokumentacija FHP, intervju sa V.J., Srbinom iz Banjske/Bajskë, 7. maja 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

stanovi u Vučitrnu/Vushtrri su uzurpirani. Slučajevi uzurpacije su prijavljeni, ali HABITAT još nije rešio nijedan slučaj, stoga Srbi prodaju svoju imovinu, najčešće uzurpatorima, Albancima.

Turci iz Vučitrna/Vushtrri nemaju uzurpiranu imovinu.

7. Informisanje

Obzirom da većina svojim antenama može da uhvati TV kanale iz Srbije, Srbi iz ovog regiona smatraju da su dobro informisani, ali se žale na zvanične kosovske radio i TV programe, jer su u njihovim programskim šemama nedovoljno zastupljeni. U pogledu mogućnosti praćenja srpskih TV kanala i pisanih medija, najbolja je situacija u Priluzju/Priluzhë, gde postoji i lokalna radio stanica. Bošnjaci i Turci takođe nisu zadovoljni načinom informisanja i količinom programa, koji se emituje na bošnjačkom, tj. turskom jeziku.

Najgore je informisanje Srbima u Banjskoj/Bajskë, u kojoj su svi srpski kanali, zbog geografskog položaja, nedostupni. U selu je moguće pratiti programe samo jedne radio stanice, koja emituje emisije na srpskom. Novine im niko ne donosi i kupuju ih samo u severnoj Mitrovici/Mitrovicë. Medijsku prazninu popunjava KFOR svojom radio stanicom, koja ima programe na srpskom jeziku.

Bošnjaci iz južne Mitrovici/Mitrovicë nisu zadovoljni uredništvom bošnjačkog programa na Radio Mitrovici/Mitrovicë. Smatraju da je svakodnevna polučasovna emisija premalo, da bi se pokrio svakodnevni život ove etničke zajednice. Nema ni dnevnih listova na bošnjačkom, ali čitaju mesečnik „Alem”.

Turci svakodnevno na RTK imaju petominutne vesti i jednom nedeljno emisiju u trajanju od četrdeset minuta, dok na Radio Blue Sky Turci iz Vučitrna/Vushtrri svakodnevno slušaju emisiju na svom jeziku, u istom trajanju. Da bi hvatali programe iz Turske, potrebna im je satelitska antena. S vremena na vreme čitaju časopis „Yeni Donem”, koji se štampa u Prizrenu.

8. Učešće u političkom životu

Srbi iz regiona su vrlo zainteresovani za političke procese, iako nisu u velikom broju izašli na lokalne izbore, koji su održani početkom 2003. godine. Ne priznaju kosovske institucije, potpuno su okrenuti Srbiji i veruju da se još uvek može vratiti srpska vlast na Kosovo.

Turci iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve ne veruju ni u srpske, niti u albanske predstavnike, dok oni iz Vučitrna/Vushtrri nemaju poverenje ni u svoje predstavnike, ali imaju dobre odnose sa albanskim partijama, Demokratskim savezom Kosova [LDK], Demokratskom partijom Kosova [PDK] i Alijansom za budućnost Kosova [AAK].

U južnoj Mitrovici/Mitrovicë interese Bošnjaka zastupaju Stranka demokratske akcije [SDA] i Bošnjačka stranka demokratske akcije Kosova [BSDAK]. Ove stranke planiraju da naprave koaliciju.

9. Pravo na povratak

Većina Srba, koji su posle juna 1999. godine ostali da žive u Bošnjačkoj mahali/Mahalla e Boshnjakëve, žele da odu, a Srbi, koji su otišli, ne žele da se vrate, zbog nemogućnosti da žive normalnim životom u tom delu Mitrovice/Mitrovicë. U kvartu nema ambulante, ni škole, kao ni mogućnosti zaposlenja. Srbi čekaju da im se poprave kuće, da bi otišli. Ne posećuju ih ni službenici Koordinacionog centra, iako je njihova kancelarija u blizini. Ipak, smatraju da bi se čitava situacija popravila poboljšavanjem slobode kretanja.

U Priluzhju/Priluzhë su neke kuće popravljene, a uz pomoć mikro-kredita otvoreno je nekoliko poljoprivrednih gazdinstava. U Novom Selu/Novosellë je do sada obnovljeno 35 kuća i u selu trenutno živi 17 povratnika, predstavnika 17 domaćinstava²⁰.

20 Dokumentacija FHP, intervju sa J.N., Srbinom iz Novog Sela/Novosellë, 8. decembra 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Bošnjaci iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve smatraju da im se ne poklanja dovoljno pažnje, kao Srbima. U naselju trenutno ima 49 bošnjačkih kuća. Kažu da su tokom 2002. samo četiri kuće rekonstruisane, ali nijedna za povratnike. Ove godine se planira popravljati osam kuća, od kojih su samo tri za povratnike. Kad bi se Bošnjacima popravile kuće, garantovala bezbednost i omogućilo zapošljavanje, svi bi se vratili u Bošnjačku mahalalu/Mahalla e Boshnjakëve. Žale se da donatori nisu zainteresovani za njihove projekte, kao na primer, kurseve engleskog jezika i kompjutera, ili tkačke kurseve. Ipak, naglašavaju da su u boljem odnosu sa Albancima, nego Srbi.

Četrdeset i pet turskih kuća u Mitrovici/Mitrovicë je zapaljeno, a od toga je obnovljeno pet u južnoj i devet u severnoj Mitrovici/Mitrovicë. Iz Vučitrna/Vushtrri je otišla samo jedna turska porodica, koja se u međuvremenu vratila u grad, ali njihova kuća još nije obnovljena. Sada u tom gradu živi 869 Turaka, u 160 kuća. Visoki komesarijat UN za izbeglice je dao materijal za obnovu 10 kuća.

Region Peć/Pejë

I Srbi

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

U regionu Peć/Pejë, Srbi mogu slobodno da se kreću samo u okviru svojih sela, dok u grad niko ne odlazi. Na dodatno pogoršanje odnosa između Srba i Albanaca uticalo je ubistvo dece u Goraždevcu/Gorazhdec, u avgustu 2003. godine. Đakovicu/Gjakovë su napustili svi Srbi, osim Vasiljke Perić, Poleksije Kastratović, Jele Miović, Dragice Nikolić i Nade Hisajilović, starica, koje žive u Bogorodičinoj crkvi u Srpskoj ulici, u centru grada. One se slobodno kreću samo unutar crkvene porte, što je 100 metara u prečniku. Izvan porte starice mogu da izađu samo uz pratnju italijanskog KFOR-a. Povratnici u u Belo Polje/Bellopojë, ne napuštaju parohijski dom lokalne crkve, u kome žive, gde su pod konstantnom zaštitom KFOR-a.

Srbi iz Crkoljeza/Cërkolez, opština Istok/Istog, imaju slobodu kretanja samo u srpskom delu sela. Slična je situacija u Suvom Grlu/Suhogërlë, opština Istok/Istog, selu, koje Srbi, nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti nisu napustili. Putem kroz šumu, oni mogu da dođu do Zubinog Potoka. Povratnici u selo Biča/Biq u opštini Klina/Klinë ne usuđuju se da odu do susednog srpskog sela Grabac/Grapc. Grapčanima treba pratnja i do seoskog groblja, koje je 300 m udaljeno od sela. U nešto boljoj situaciji su povratnici u sela Osojane/Osojan, Tučep/Tucep i Šaljinovica/Shalinovicë, u opštini Istok/Istog, jer se unutar ovog trougla, prečnika dva kilometra, Srbi slobodno kreću. Njih povezuje put u dužini od pet kilometara. Da bi išli do Gračanice/Graçanicë, severne Mitrovice/Mitrovicë i manastira Deviç, u Srbici/Skenderaj, moraju da traže obezbeđenje KFOR-a.

U Goraždevcu/Gorazhdec, kroz koje prolazi put koji koriste Albanci iz susednih sela, Srbi su se normalno kretali do ubistva dece,

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

13 avgusta 2003. Tog dana oko 13:30, časova nepoznati napadači su na obali reke Bistrice, 500 metara daleko od Goraždevca/Gorazhdec, ubili srpsku decu Ivana Jovovića [19] i Panteliju Dakića [13], a ranili Đorđa Ugrenovića [20], Draganu Srbljak [14], Bogdana Bogomirića [16] i Marka Bogićevića [12]. Napadači su pobjegli u pravcu albanskog sela Zahać/Zahaq. Pored opsežno sprovedene istrage KFOR-a, UNMIK policija i KPS nisu bili u mogućnosti da pronađu počinioce. Beogradski mediji su pisali da je organizator i počinitelj izvesni Albanac iz južne Mitrovice/Mitrovicë, međutim UNMIK je odlučno odbacio ove navode.

I pre ubistva dece, u Goraževcu/Gorazhdec su se dešavali incidenti, kao kada su Albanci, radnici KEK-a nožem izboli Srbina S.S.²¹ Albanci, napadači, osuđeni su na mesec dana zatvora, što je kod Srba pojačalo utisak da za njih nema pravde na Kosovu ako su sudije Albanci. Srbi nisu smeli da svedoče u ovom postupku, jer su čekali da sudiju Albanca zameni međunarodni sudija.

KFOR više nikoga ne prati sa obrazloženjem da nema više opasnosti za kretanje. Obezbeđuje Srbe samo kada ih u konvoju prate do severne Mitrovice/Mitrovicë ili Gračanice/Gračanicë. Utorkom i petkom se iz Osojana/Osojan, Tučepa/Tucep i Šaljinovice/Shalinovicë organizuje konvoj, dok iz Biče/Biq i Grapca/Grapc, četvrtkom. Što se tiče Biče/Biq i Grapca/Grapc, problem je što konvoj kreće iz Biče/Biq, te Grapčani do tog sela moraju do dođu sami, uprkos tome što se dešava da ih na putu provociraju ili kamenuju neki Albanci. KPS i UNMIK policija obilaze sva sela i ponašaju se korektno.

Ne možemo nigde izvan ovog dvorišta. Krećemo se u krugu od sto metara. Nijedan korak preko kapije ne smemo bez pratnje. Hranu nam donose iz manastira Dečani. Sve vreme nas čuva KFOR, dobri su prema nama. Uvek nam izlaze u susret, kada je u pitanju pratnja za Dečane ili drugde. Albanci iz KPS se takođe lepo ponašaju.

N.H., Srpkinja iz Đakovice/Gjakovë

FHP intervju 15. septembra 2003.

21 Dokumentacija FHP, M.D., Srbin iz Goraždevca/Gorazhdec, 30. septembra 2003.

Na dan 17. novembra tačno u 6:00 časova eksplodirale su bombe u sabornom hramu Svih srpskih svetitelja u Đurakovcu, uz glavni put, koji vodi od Peći do Kosovske Mitrovice. Drugi incident se desio u selu Ljubovo, gde je minirana crkva Svetog Vasilija Ostroškog. Adem Demači je izjavio da su Srbi sami srušili te crkve. Kako su to mogli učiniti Srbi, kada na tom području nema Srba? Zar su i ostale naše objekte, preko sto svetinja, napali i uništili Srbi? Gospodin Demači je u manastir došao sa 20 albanskih novinara i ništa mu nije bilo. Da li ja mogu sa 20 srpskih novinara da idem po Prištini? Odgovornost za ove napade na objekte pravoslavne crkve na Kosovu snose UNMIK i KFOR. Te dve crkve čuvali su španski vojnici, do pre dva meseca. Prestali su da ih štite, jer je navodno poboljšana bezbednost. Bezbednosna situacija u ovom regionu je najnepovoljnija! Ne smemo slobodno da izađemo iz manastira. Opkoljeni smo italijanskim vojnicima. Kada idemo u Crnu Goru, da bismo uzeli namirnice, albanski ekstremisti nas napadaju. Italijanski vojnici imaju naredbu da ne pucaju. UNMIK policija je veliki promašaj.

S.J., protosindjel manastira Visoki Dečani

FHP intervju 17. novembra 2003.

Srpka i albanska deca su se u zadnje tri godine kupala zajedno u Bistrici, na udaljenosti od 50m. Nikada nije bilo incidenata, sve do 13. avgusta. Sve se dogodilo između 12:45 i 13:00 časova. Rafali su došli iz jednog šumarka, iz pravca sela Zahać. To je albansko selo, koje se nalazi na drugoj strani reke. Pogodeni su Ivan Jovović [19], koji je odmah preminuo, Đorđe Ugrenović [20], sa tri metka u nadlakticu, Dragana Srbljak [14], sa jednim metkom u petu, Bogdan Bogomirić [16], sa više metaka u glavu i stomak, Pantelija Dakić [13], u glavu i leđu. Umro je posle jednog sata. Marko Bogićević [12] je ranjem u ruku. Sva šestorica su najpre prebačeni u Peć, u bolnicu. Vozili su ih delimično KFOR, ambulantna kola i Milovan Pavlović, svojim privatnim kolima. Kod pijace u Peći, Milovanu je nestalo goriva. Obratio se KFOR-u da mu daju benzin, da bi nastavio do ambulante, ali KFOR je to odbio. Kada su Albanci uočili da se radi o Srbima, počeli su da ih napadaju, iako su videli da u autu leži ranjena osoba. Pri tom napadu su Milo-

vanova kola oštećena. KFOR nije odreagovao na te napade. Tek kada je KPS stigao, Albanci su otišli, a ranjene prevezli u bolnicu. U Peći je Bogdanu Bogomiriću ukazana prva pomoć, a zatim je operisan u francuskoj bolnici, nakon čega je prebačen u Rašku. Potom u Beograd. Marko Bogićević je prebačen u Prizren i tamo operisan i zbrinut. Sada se nalazi na VMA u Beogradu. KFOR ih je pratio do Prizrena. Tretman je, koliko ja znam, u Prizrenu bio u redu. Ivan Jovović i Panto Dakić podlegli su povredama. Tek u kasnim popodnevним časovima KFOR i UNMIK su potvrdili da su mrtvi. KFOR je u kasnim večernjim satima porodicama prebacio leševe. Đorđe Ugrenović i Dragana Srbijak su takođe prebačeni u Peć. Iako je u Đorđevoj ruci bio metak, lekar u Peći ga nije izvadio, već mu je samo stavio gips. Pošto mu je bilo loše, prebačen je u Mitrovici i tamo je utvrđeno da je jedan metak još uvek u ruci. I on se nalazi na VMA. Dragani je, takođe, stavljen gips. Porodice preminulih i ranjenih dobile su novčanu pomoć samo od Vlade Srbije i Vladike Artemija.

S.D., Srbin iz Goraždevca/Gorazhdec

FHP intervju 30. septembra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Činjenica da se Srbi ne kreću izvan svojih naselja neposredno utiče i na njihovo obraćanje sudu i opštinskoj administraciji. Ukoliko je neki formular potreban staricama iz Đakovice/Gjakovë, službenici opštine im donesu u crkvu, dok administrativne poslove za Srbe iz Crkoljeza/Cërkolez, Osojana/Osojan, Tučepa/Tucep, Biče/Biq, Belog Polja/Bellopojë, Suvog Grla/Suhogërlle, Goraždevca/Gorazhdec i Šaljinovice/Shalinovicë obavljaju službenici UNMIK-a. Dokumenta iz katastra, Srbi iz ovih sela vade u Kragujevcu, dok Srbi iz Suvog Grla/Suhogërlle odlaze u Kraljevo. Veliki problem Crkoljezanima čine školska dokumenta njihove dece, koja se još uvek nalaze u školama u Peći/Pejë ili Istoku/Istog, i sada ne mogu da ih uzmu. Ponekad, kada se obezbedi pratnja, predstavnici srpskih sela odlaze u opštinu, i obavljaju poslove bez problema. Svi formulari su na albanskom, što Srbima predstavlja problem. Naročito se žale na sud, jer je neažuran i ne donosi

adekvatne presude, zato traže da postupke u vezi sa njima vode međunarodne sudije, a ne Albanci. Strahuju da albanske sudije neće osuditi svoje sunarodnike.

Spasoja Bukurumića [22] iz Goraždevca je nepoznati Albanac udario šakom. Spasoje je podneo tužbu. Očekivao je da će proces voditi međunarodne sudije. Kada je video da je sudija Albanac, odbio je da da izjavu. Drugom prilikom je takođe odbio da razgovara, pošto sud nije promenio sudiju.

M.D. Srbin iz Goraždevca/Gorazhdec

FHP intervju 30. septembra 2003.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Da bi obavili lekarske preglede Srbi odlaze u ambulante, koje finansira Vlada Republike Srbije. Opšti je stav da oni ne vole da ih leče Albanci, naročito posle događaja u Goraždevcu/Gorazhdec. Osojane/Osojan, Suvo Grlo/Suhogërlle i Goraždevac/Gorazhdec su u najboljem položaju u smislu zdravstvene zaštite, jer se u tim selima nalaze ambulante, koje svakodnevno rade. U srpskim selima ne postoji zubarska ordinacija. Teže bolesnike i hitne slučajeve KFOR prebacuje u svoju bolnicu, ali Srbi se žale da ne dobijaju dobar tretman, jer ih lekari KFOR-a odmah nakon intervencije otpuštaju kućama, zbog čega Srbi češće odlaze u severnu Mitrovicu/Mitrovicë. Ipak, neki Srbi, naročito ozbiljni bolesnici, bi se lečili i u albanskim bolnicama, ali se plaše za bezbednost. Neki su čak i bili u bolnici u Istoku/Istog i nisu se žalili na tretman.

Starice, koje žive u crkvi u Đakovici/Gjakovë, monahe iz Dečana/Deçan i Srbe iz Grapca/Grapc, obilaze lekari italijanskog KFOR-a. Oni ih opskrbljuju i lekovima. U situacijama kada italijanski lekari nemaju lekove, Srbi se obraćaju za pomoć monasima manastira Visoki Dečani. Generalno, lekovi su u srpskim ambulantama besplatni. U selo Crkoljez/Cërkolez dva puta nedeljno dolazi lekar, ili češće, prema potrebi. Nekada je KFOR slao svog lekara. U Belo Polje/Bellopojë jedanput nedeljno dolazi lekar iz Goraždevca/Gorazhdec. Kada su hitni slučajevi u pitanju, onda Belopoljci

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

moraju u Goraždevac/Gorazhdec, i tada im KFOR obezbeđuje pratnju. KFOR prati i Srbe iz Biče/Biq, koji na lekarske preglede idu u severnu Mitrovicu/Mitrovice. Srbi iz Šaljinovice/Shalinovicë i Tučepa/Tucep idu u ambulantu Osojane/Osojan.

UNMIK finansira srpske ambulante u skladu sa svojim kriterijumima o potrebnom medicinskom osoblju. Srbi se naročito žale na prevoz do bolničkih centara. Dešavalo se da su pacijenti umirali zbog lošeg organizovanja prevoza. Generalno, socijalnu pomoć i staračke penzije iz banke donosi ovlašćeni službenik UNMIK-a. Staricama u Đakovici/Gjakovë, penzije donose službenici banke, Albanci. Srbi iz Belog Polja/Bellopojë jedini ne dobijaju ni socijalnu pomoć, ni staračke penzije. Druge penzije stižu iz Srbije svaka dva meseca.

Oktobra 2002. godine sam organizovao penzionere da predaju prijave za penzije u Peći. Albanci su žestoko napali njihov autobus. Od tada penzioneri više nisu smeli u Peć, a samo tamo, u banci, mogu da otvore žiro-račun, jer im penzije dolaze na račun. Pensioneri ne smeju po penzije, tako da je već devet meseci nisu dobili. Predlagali smo da banka organizuje mobilnu ekipu, koja bi donela novac u selo, ali banka to nije prihvatila. Ipak, našli smo rešenje. Lokalni opštinski službenik, koji radi u kancelariji za manjine, stranac, dobio je ovlašćenje pensionera da podiže njihove penzije i jednom mesečno donosi u selo (...) Veliki nam je problem opremanje ambulante i prevoz. Bila su dva smrtna slučaja, jer lekari nisu imali lekove. Dok je pozvan KFOR i obezbeđen prevoz za severnu Mitrovicu, pacijenti su umrli.

S.P., Srbin iz Goraždevca/Gorazhdec

FHP intervju 7. aprila 2003.

4. Zapošljavanje

Srbi su gotovo isključivo zaposleni u paralelnim institucijama. Zbog nepostojanja slobode kretanja, nisu u mogućnosti da traže posao u javnim institucijama Kosova, niti fizički da odu do biroa za zapošljavanje.

U Goraždevcu/Gorazhdec 40 Srba radi u školi i svi primaju plate od Vlade Srbije, dok 32 primaju još jednu platu od UNMIK-a. U Crkoljezu/Cerkolez 13 ljudi dobija platu iz Srbije, a osmoro od UNMIK-a. Dve žene i tri muškarca iz tog sela su aplicirali za KPS, međutim, niko nije prošao prijemni ispit. U Osojanu/Osojan niko ne radi u KPS, dok su iz Suvog Grla/Suhogërrllë dvojica radila, ali jedan je suspendovan. KPS je pozivao mladiće iz Goraždevca/Gorazhdec, koji su isprva odbijali da rade. Problem sa zaposlenjem u KPS je taj što Srbi ne žele da patroliraju albanskim naseljima. Ipak, sada su zaposlena petorica. Službenici OEBS-a su ohrabrivali Srbe iz Goraždevca/Gorazhdec da se zaposle i u opštinskoj administraciji, ali za sada je na tome ostalo. U Osojanu/Osojan je dosta Srba bilo zaposleno u društvenom preduzeću „Korenik“. Ova firma je sada zatvorena. Srbi iz Suvog Grla/Suhogërrllë su radili u fabrici oružja u Srbici/Skenderaj i svi su, takođe, ostali bez posla. Iz Tučepa/Tucep niko nije zaposlen, kao ni iz Biče/Biq, Grapca/Grapc i Belog Polja/Bellopojë.

5. Obrazovanje

U ovom regionu nema dovoljno škola u kojima bi srpski đaci učili na maternjem jeziku. Generalno ima malo đaka. Knjige obezbeđuje srpska vlada, dok ostala nastavna sredstva dobijaju od UNMIK-a i Visokog komesarijata UN za izbeglice.

U Đakovici/Gjakovë, Belom Polju/Bellopojë nema dece školskog uzrasta. UNMIK je obećao otvaranje škola u Biči/Biq i Grapcu/Grapc, ukoliko se budu vratila deca školskog uzrasta. Trenutno mogu da šalju decu u Osojane/Osojan, ali to ne žele, čak ni pod pratnjom, jer je Osojane/Osojan udaljeno više od 30 km. U Crkoljezu/Cërkolez školska zgrada ne postoji i nastava se održava u privatnoj kući, koju pohada 13 dece. Jednom prilikom je predstavnik opštine Istok/Istog, Albanac, doneo na poklon 10 m³ drva i 340 eura.

U Osojanu/Osojan postoji predškolska ustanova i osnovna škola, koja je dobro opremljena. U nju idu deca iz Šaljinovice/Shali-

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

novicë i Tučepa/Tucep. U Suvom Grlu/Suhogërllë se nalazi četvorogodišnja škola sa 15 đaka, koje nastavljaju školovanje u selu Banja/Bajë. U tom selu postoji i srednja škola, sa 25 đaka, ali srednjoškolci najčešće idu u školu, u severnu Mitrovicu/Mitrovicë. Oni s prатnjom odlaze u ponedjeljak, a vraćaju se u petak. Neka deca idu u srednju školu, u Kragujevac.

U Goraždevcu/Gorazhdec se nalazi osnovna škola, u koju ide 240 đaka i tri srednje, tehnička, gimnazija i ekonomska škola, sa 60 učenika. Osnovna škola u Goraždevcu/Gorazhdec je najopremljenija. U njoj se nalazi i računarski centar.

Srbi decu šalju na fakultete u severnu Mitrovicu/Mitrovicë i u Srbiju.

6. Pristup imovini

Sva imovina koja pripada Srbima u Đakovici/Gjakovë, Peći/Pejë, Klini/Klinë i Istoku/Istog uzurpirana je, spaljena ili opljačkana.

Srbi iz Crkoljeza/Cërkolez obrađuju samo one njive koje su u blizini sela. Procenjuju da je to 30 odsto. Slična je situacija i sa Srbima iz Osojana/Osojan, Suvog Grla/Suhogërllë, Šaljinovice/Shalinovicë, Tučepa/Tucep, Biče/Biq i Goraždevca/Gorazhdec, dok Srbi iz Belog Polja/Bellopojë ne obrađuju niti jednu njivu, a smatraju da je njihova zemlja najplodnija.

Srbima iz Osojana/Osojan sve kuće su bile spaljene, pa su, po njihovom povratku, popravljene. Čuju motorne testere u svojim šumama, što znači da neko seče stabla. Smatraju da to Srbi ne mogu da urade, zbog nepostojanja slobode kretanja, već samo Albanci. Neke Albance je zbog seče šuma KFOR čak i hapsio, ali bi ih brzo pustio.

Imam dvosoban stan u Đakovici, u ulici Dimitrija Tucovića, Blok V, IV sprat, stan 18. Sa suprugom Zećirom sam živela u njemu do kraja marta 1999. godine. Pet do šest dana nakon početka bombardovanja, u stan su došli srpski paramilitarci. Zećiru su rekli da za

pet minuta treba da napusti stan, a meni: "I ti sa njim da napustiš stan! Udala si se za Albanca. Uzela si nam obraz!" Zatim su nas odveli do pošte, a odatle autobusom u fabriku elektromotora. Tamo je bilo oko 400 ljudi, žena, staraca i mladih. Odvojili su muškarce od žena i odvezli autobusom, kamionom i kombijem u nepoznatom pravcu. Nas žene su odveli u Novi blok stanova u Đakovici. Tamo sam ostala sve dok se nisam ponovo srela sa Zećirom (...) Nakon rata, Albanci nam nisu omogućili da koristimo ovaj stan. Srbi su nam pretili zato što ja, kao Crnogorka, živim u braku sa Albancem, a Albanci su nam pretili zato što za vreme rata nismo otišli u Albaniju i zato što moj suprug, Albanac, živi sa Crnogorkom. Ovo smo ispričali Ani, predstavniku UNCHR. Ona nam je takođe rekla: „Ne možete živeti ovde zbog mešovitog braka“.

R.M., Crnogorka iz Đakovice/Gjakovë

FHP intervju 21. oktobra 2002.

7. Informisanje

Srbi iz ovog regiona, koji imaju satelitske antene, prate program televizija iz Srbije. Novine čitaju kada im dođu do ruku. Kosovske televizije ne gledaju, samim tim ni dnevni, petominutni, ni nedeljni, četrdestominutni program na srpskom jeziku.

Starice iz Bogorodičine crkve u Đakovici/Gjakovë su ranijih godina dobijale novine iz Srbije preko Orahovca/Rahovec, ali se s tom praksom prestalo. Slušaju Radio Beograd, ali nemaju televizor jer im to crkveni propisi ne dopuštaju. Srbi iz Belog Polja/Bellopojë, u kojem nema struje, gledaju televizijski program iz Srbije samo kada su u poseti Goraždevcu/Gorazhdec, radi nabavke hrane. U tim prilikama uzmu i novine iz Srbije, koje redovno stižu u to selo.

Srbi u Osojanu/Osojan, Tučepu/Tucep i Suvom Grlu/Suhogërlle, preko satelita, prate programe RTS i BK, i slušaju muzički radio Tri Srca iz Suvog Grla/Suhogërlle, Radio Goraždevac i bošnjački Radio Hyatt iz Vitimirice/Vitomiricë, koji ima i program na srpskom jeziku.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

U Osojane/Osojan redovno stižu novine iz Srbije, i odatle ih uzimaju Srbi iz Tučepa/Tucep.

Mobilna telefonija i fiksni telefoni su samo ponegde u upotrebi. Mnogi ne koriste fiksne telefone jer su im isključeni zbog neplaćenih računa, kao što je slučaj u Goraždevcu/Gorazhdec. Selo pregovara sa kompanijom PTK da im otpiše deo duga, a ostatak da plate u ratama. Na zahtev Srba iz Biče/Biq, UNMIK je u tom selu i Grapcu/Grapc instalirao javne govornice. Javna govornica postavljena je i u Goraždevcu/Gorazhdec.

8. Učešće u političkom životu

Kod Srba u ovom kraju preovlađuje uverenje i nada da će srpska vlast ponovo biti uspostavljena na Kosovu. Nemaju poverenje u kosovske institucije, a nisu zadovoljni ni svojim lokalnim predstavnicima u kosovskim institucijama. Ipak su svesni da njihov opstanak na Kosovu zavisi od podrške većinske zajednice. Neki sagovornici FHP-a, poput B.D. iz Biče/Biq naglašavaju svoje dobre veze sa albanskim komšijama, napominjući da su oni pod pritiskom ekstremista koji ne odobravaju komunikaciju Albanaca sa Srbima.

Srbi, povratnici u Osojane/Osojan, smatraju da Srbi treba da iniciraju dijalog sa Albancima, dok povratnici u Tučep/Tucep i Srbi iz Suvog Grla/Suhogërlle dele mišljenje da bi za Kosovo najbolje rešenje bilo da srpske institucije ponovo uspostave vlast.

Naše porodice su u Srbiji i tamo nam je srce. Nadamo se da će se vratiti naša vlast, jer Kosovo je uvek bilo srpsko, nikada albansko. Što se tiče sadašnjih kosovskih političkih struktura, crno je da ne može biti crnje.

N.H., Srpkinja iz Đakovice/Gjakovë

FHP intervju 15. septembra 2003.

9. Pravo na povratak

Proces povratka Srba u ovaj region je vrlo spor. U selo Crkoljez/Cërkolez se avgusta 2000. prvi vratio lokalni učitelj, R.S., zato što je Ministarstvo prosvete Srbije odlučilo da premesti školu iz sela Rakoš/Rakosh u Crkoljez/Cërkolez, u kome je on pre 1999. radio.²² Međunarodna organizacija Care će u ovom selu finansirati izgradnju multietničkog centra.

Regionalna radna grupa za povratak u Suvi Lukavac/Llukafci i Thatë sačinila je dokument za povratak 30 srpskih porodica. Oko 38 srpskih porodica je predviđeno da se vrati u sela Koš/Kosh i Oprasku/Opraskë. U avgustu 2001. se oko 70 Srba vratilo u Osojane/Osojan. Druga grupa se vratila u proleće 2002. Prvih šest meseci su živeli u šatorima, a sledećih pet u barakama, bez vode i struje. Iskopali su bunar da bi imali vodu za piće i kupanje. Koordinacioni centar im je obezbeđivao humanitarnu pomoć, koja se iz Srbije doprema u severnu Mitrovicu/Mitrovicë, gde je preuzima predstavnik sela. Osim ove pomoći, Koordinacioni centar jednom godišnje daje novčanu pomoć u iznosu od 5000 dinara.

Srbi iz Suvog Grla/Suhogërlle nikada nisu napuštali selo. Tamo živi 30 srpskih domaćinstava, sa oko 120 ljudi. U Šaljino-vicu/Shalinovicë su se Srbi organizovano vratili 21. avgusta 2001. godine. U Tučep/Tucep su se vraćali preko Osojana/Osojan. Došli su, takođe, avgusta 2001., a neki u januaru 2002. Čekali su da im se obnove kuće.

Prvi povratnici su došli u Biču/Biq 29. jula 2002. Oni ne dobijaju novčanu pomoć od Koordinacionog centra, navodno zbog toga što su se samoinicijativno vratili u selo. Do sada je obnovljeno 27 kuća, od predviđenih 64, u kojima živi 50 ljudi. Najveći problem u Biči/Biq je vodosnabdevanje, kao i u Goraždevcu/Gorazhdec i Grapcu/Grapc. Bičanima hleb donosi Albanac iz sela Zlokučana/Zllakuqan.

22 Dokumentacija FHP, R.S., Srbin iz Crkoljeza/Cërkolez, 28. septembra 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

U Grapcu/Grapc je izgrađeno 14 kuća u kojima živi 40 Srba. Meštani su na poklon dobili ovce, kokoške i svinje.

U Belo Polje/Bellopojë 25 Srba, predstavnika porodica, su se vratili 14. jula 2003. godine. Osim KFOR-a, koji im svaki dan donosi hranu, ne dobijaju drugu pomoć. Vlada Kosova još uvek nije počela sa obnovom kuća, ali je platila Srbima raščišćavanje ruševina njihovih srušenih kuća, na čijem mestu treba da sagradi nove kuće.

Grupa Srba je samoinicijativno pokušala da se vrati u Klinu/Klinë 10. novembra 2003. Međutim, kada su došli u grad, i ušli u kuću jednog od Srbina iz grupe, lokalni Albanci su protestvovali i napali ih kamenicama. Tom prilikom jedan Srbin je povređen. Nakon toga KFOR je evakuisao Srbe.²³

Srbi koji su napustili Goraždevac/Gorazhdec za vreme NATO bombardovanja počeli su da se vraćaju već u septembru 1999. U selu živi 850 ljudi, kao i pre rata. Nemačka organizacija „Technisches Hilfswerk“ [THW] je u ovom regionu bila zadužena za obnovu kuća povratnika. Svima je obezbedila osnovni građevinski materijal, ali ne kontrolišu šta je urađeno na objektima. Obećano je da će većina kuća biti završena do januara 2003., međutim, to se prolongiralo do jeseni. Koordinacioni centar je obećao dalju pomoć u materijalu.

Srbi, koji su se vratili u region posle prve grupe povratnika, se žale da ta grupa privatizuje humanitarnu pomoć i deli je među sobom, dok ostali, koji su se kasnije vratili, ne dobijaju ništa. Tako u Šaljinovici/Shalinovicë prva grupa povratnika uzima za sebe veštačko đubrivo i seme. U Osojanu/Osojan i Šaljinovici/Shalinovicë prisvojili su tri traktora, poklon Koordinacionog centra i drugima za oranje traže 40 eura. Srbi iz ovih sela smatraju da su povratnici iz prve grupe, privilegovani i u pogledu dobijanja zemljoradničkih kredita. Svaka kuća je u Osojanu/Osojan od UNMIK-a dobila po jednu kravu i nameštaj za kuću. Isti je slučaj i

23 Dokumentacija FHP, B.A., Albanac iz Kline/Klinë, 10. decembra 2003.

sa Šaljinovicom/Shalinovićem, s tim što je crkva dala svima po nekoliko kokošaka.

Francuska vlada je donirala jedan traktor meštanima Biče/Biq, ali nisu dobili seme i đubrivo.

Prodavnice u Goraždevcu/Gorazhdec sada opskrbljuje nekoliko Albanaca. Goraždevčani su sa Albancima iz susednih sela napravili projekat zemljoradničke zadruge. Ipak, svi pozitivni pomaci su zaustavljeni ubistvom dece u Goraždevcu/Gorazhdec. Albanci, koji su Srbe posećivali pre ubistva dece, sada to više ne rade, iz straha od albanskih ekstremista.

U noći između 9. i 10. decembra 2003., bio sam u svojoj prodavnici, koju inače čuvam i preko noći. Nešto pre 7:00 časova ujutru video sam grupu ljudi koja je dolazila peške iz pravca Istoka. Hodali su po dvoje-troje, u malim grupama. Bilo je desetak osoba. Pomislio sam da se pokvario autobus, pa su putnici nastavili peške. Kada su prošli pored moje radnje prepoznao sam Petka Pešića, Srbina iz Kline. Iznenadio sam se. Shvatio sam da se radi lo o Srbima, čije su kuće bile u našem komšiliku. Ušli su u Petkovu kuću, u koju se posle rata smestio jedan bračni par iz Mališeva. Srbi su se popeli na drugi sprat kuće. Oko 08:00 časova KFOR je blokirao sve prilaze Klini. Nedugo zatim, ispred Petkove kuće pojavili su se UNMIK policija i KPS. Oko 11:00 časova počeli su da se okupljaju meštani Kline. Oko 200-300 ljudi, među njima i žene. Masa je počela da viče. Čuo sam jednu ženu koja je plakala i rekla da su joj Srbi ubili sina. Jedan čovek je vikao da mu je 20 članova porodice nestalo. Onda je masa počela da kamenuje kuću i pripadnike KFOR-a. Oko 12:30 časova Srbi su prošli kroz špalir, koji je KFOR napravio i ušli u njihova vozila, kojima su se odvezli prema centru Kline. Tada su Albanci počeli da se razilaze. Lično ne odobravam takav način iskazivanja besa prema Srbima, ali ni povratka neće biti na ovakav način, bez obzira što su kuće i imovina srpske. Albanci se moraju saglasiti sa povratkom, jer u protivnom može doći do sličnih incidenata.

B.E., Albanac iz Kline/Klinë

FHP intervju 10. decembra 2003.

II Bošnjaci i Hrvati

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Pripadnici hrvatske i bošnjačke zajednice generalno imaju potpunu slobodu kretanja u čitavom pećkom regionu. Naročito su se Bošnjaci uklopili u kosovski sistem. Iako je bilo napada na Bošnjake posle dolaska KFOR-a, toga je vremenom manje, mada se Bošnjaci još uvek iseljavaju, naročito iz Pečke Banje/Banja e Pejës.

Nemaju strah da u gradu Peć/Pejë govore svojim jezikom, mada praktikuju da javno komuniciraju na albanskom. Međutim, Bošnjaci se najbolje osećaju u Dobruši/Dobrushë i Vitimirici/Vitimiricë, selima u kojima su u većini.

Nikada nisam imala problema sa slobodom kretanja. Ipak jula 2002., dok sam se vozila autobusom jedna žena, koja je imala OVK uniformu, napala me je zato što sam pričala sa komšijom, Albancem, na hrvatskom. Pitala je šta rade Srbi ovde i naredila vozaču da se zaustavi, a meni tražila ličnu kartu. Moj komšija joj je rekao da me ne dira, jer ja nisam Srpkinja, nego Hrvatica. Potom me je ostavila na miru.

Z.Z. Hrvatica iz Kline/Klinë, učiteljica

FHP intervju 30. septembra 2003.

Dana 9. marta 2002., oko 10:00 časova, u dvorište je upao naš komšija Džemail, odakle se začula galama. Moja majka je odmah istrčala. Džemail se drao na moju trogodišnju ćerku Elmu. Majka je pošla prema Elmi, ali ju je Džemail uhvatio za haljinu i počeo da je vuče po dvorištu i psuje na albanskom „Ta q. nonen Bosnjake“ [‘majku vam j. bošnjačku’]. Istrčao sam u dvorište i pitao Džemaila šta mu je. Odgovorio mi je preko psovke da je moj pas ušao u njihovu kuću i odneo sudžuk iz kuhinje. Rekao sam mu da psa ne puštam iz dvorišta i da u Banji ima puno pasa. Tada me je napao. Suprotstavio sam se. Onda je uzeo jedan kabal i njime počeo da me udara. Gotovo sam ostao bez svesti. Ipak, uspeo sam da ga odgurnem. Prišla su dvojica komšija Albanaca, koji su

ga odvojili od mene. Potom je naišao direktor osnovne škole, nešto mu rekao na albanskom i odveo ga kolima. Posle 10-15 minuta Džemail se ponovo vratio. Nešto je imao u džepu, verovatno nož ili pištolj. Zaključali smo se u kuću. Posle izvesnog vremena je otišao, a mi smo slučaj prijavili UNMIK policiji. Patrola ga je odvela u stanicu u Vitimirici. Osuđen je na mesec dana zatvora. Sada živimo u strahu, plašimo se osвете. Nameravamo da prodamo kuću i poput drugih Bošnjaka napustimo Pečku Banju, jer je za nas ovde postalo opasno

A.DŽ., Bošnjak iz Pečke Banje/Banja e Pejës

FHP intervju 9. marta 2002.

Nikada nisam imala problema sa slobodom kretanja, jer tečno govorim albanski. Kada odem na neko javno mesto, radije govorim albanski. Ne želim nikoga da provociram. Imam utisak da u Vitimirici, u kojoj su uvek većinom živeli Bošnjaci, dosta njih prodaje imanja. Mislim da se ne osećaju bezbedno. Posle rata ubijeno je 54 ili 57 Bošnjaka. Glavni uzrok represije je jezik. Mnogi Albanci misle da je to srpski, ali to nije istina.

S.K., Bošnjakinja iz Peći/Pejë, novinarka radija Hayat

FHP intervju 30. septembra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Bošnjaci i Hrvati iz ovoga regiona slobodno mogu da koriste svoj jezik u komunikaciji sa sudovima i administracijom. Oni imaju problem sa formularima, koji su u opštinama Istok/Istog i Đakovica/Gjakovë isključivo na albanskom, dok su neki u Klini/Klinë na hrvatskom, a u Peći/Pejë na bošnjačkom. Svi natpisi na zgradama su na albanskom. Ukoliko stranke Bošnjaci i Hrvati ne razumeju službenike, ili obratno, onda opština obezbeđuje prevodioca.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Zdravstvene ustanove su svim Bošnjacima i Hrvatima iz regiona dostupne i oni se slobodno, na svojim jezicima, sporazumevaju sa

osobljem. Ipak, s vremena na vreme se dese incidenti, kao u Klini/Klinë, kada su medicinske sestre, Albanke, napale Hrvaticu Z.Z., misleći da je Srпкиnja, jer im se obratila jezikom koje su one prepoznale kao srpski.²⁴

4. Zapošljavanje

Bošnjaci u ovom regionu rade u svim organizacijama, u kojima rade i Albanci - zdravstvene ustanove, pošta, mediji, opštine, škole i društvene firme. Generalno, najviše se bave zemljoradnjom. U KPS-u radi 126 Bošnjaka. Potpredsednik opštine Peć/Pejë je Bošnjak. U Papracanu/Prapaqan je samo jedan Bošnjak zaposlen i to kao čistač. Bošnjaci iz tog sela su odbili da rade u KPS.

5. Obrazovanje

U nekim osnovnim i srednjim školama, kao i na fakultetima u regionu, nastava je organizovana na bošnjačkom jeziku. Ona se odvija prema obrazovnom planu BiH, ali nikada nije bilo dovoljno knjiga i učila. U Peći/Pejë se nalaze osnovna i srednja škola, kao i Viša poslovna škola, u kojima đaci i studenti Bošnjaci stižu obrazovanje na svom maternjem jeziku. Bošnjaci iz Đakovice/Gjakovë su odlučili da njihova deca idu u albanske škole, iako su imali mogućnost da se školuju na bošnjačkom. U opštini Istok/Istog osnovne škole za Bošnjake su u selima Dobruša/Dobrushë i Banja/Bajë, a u Dečanima/Deçan u Papracanu/Prapaqan i Zlopeku/Qellopek. Deca iz Dobruše/Dobrushë i Banje/Bajë nakon završene osnovne škole upisuju se u tehničku i medicinsku školu, ili u gimnaziju u Peći/Pejë. Za ove đake je organizovan prevoz. Obzirom da u Dečanima/Deçan nastava u srednjoj školi nije organizovana na bošnjačkom, jedina mogućnost za trojicu Bošnjaka iz Papracana/Prapaqan je da odu u Peć/Pejë i da tamo žive tokom školovanja. Kako oni to nisu u mogućnosti da urade, zbog materijalnih ograničenja, prekinuli su školovanje.

24 Dokumentacija FHP, Z.Z., Hrvatica iz Kline/Klinë, 30. septembra 2003.

6. Pristup imovini

Nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti Albanci su uzurpirali njihove Bošnjake u selima Dobruša/Dobrushë i Papracane/Prapaqan, stanove u Đakovici/Gjakovë i Peći/Pejë. U međuvremenu Bošnjaci su povratili imovinu u pomenutim gradovima, nakon čega je većina njih odlučila da je proda

U Klini/Klinë je jedna Hrvatica uzurpirala stan, koji pripada Srbima. Ona je u tom stanu nastavila da živi i u međuvremenu je, uz pomoć komšija Albanaca stan dodatno opremila i renovirala.²⁵

7. Informisanje

Bošnjaci nisu zadovoljni informisanjem, jer se na RTK samo emituju svakodnevne petominutne vesti na bošnjačkom, dok subotom ide četrdesetominutna emisija. U čitavom regionu se čuje Radio Hyatt iz Vitimirice/Vitomiricë, mada se u Klini/Klinë sluša i srpski Radio Goraždevac/Gorazhdec.

U Peći/Pejë se žale na nedostatak fiksnih brojeva, kojih je nekada bilo mnogo više. Bošnjaci čitaju mesečnik na bošnjačkom jeziku „Alem”.

8. Učešće u političkom životu

U regionu funkcionišu dve bošnjačke stranke, SDA i BSDAK. SDA i BSDAK u Đakovici/Gjakovë čine koaliciju VATAN. Ova koalicija ima tri predstavnika u kosovskom parlamentu, potpredsednika opštine Peć/Pejë i jednog ministra u vladi Kosova. Partije se zalažu za nezavisno Kosova i albansko-srpski dijalog.

Bošnjaci iz Papracana/Prapaqan ne podržavaju kosovske institucije, zato što smatraju da su malo uradili na poboljšanju položaja Bošnjaka.

²⁵ ibid

9. Pravo na povratak

Bošnjaci smatraju da bez otvaranja novih radnih mesta, obnove njihovih kuća i veće tolerancije Albanaca neće biti povratka Bošnjaka u region.

III RAE

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Egipćani i Aškalije slobodno se kreću, posebno u Đakovici/Gjakovë. Egipćanima u Đakovici/Gjakovë dodatno olakšava položaj činjenica da je potpredsednik opštine iz njihove zajednice. Ipak, dešava se da ih neki Albanci vređaju i nazivaju pogrdnim imenima „Mađup/Maxhup“, „Gabelj/Gabel“, „Čergar/Cergar“, „Cigan“. Delili su sudbinu Albanaca u izbeglištvu i kažu da ih od Albanaca odvaja samo boja kože. KPS stalno patrolira njihovim naseljima u Đakovici/Gjakovë, u ulici Musa Zajmi, Sefovoj mahali/Mahallë e Sefës i selima Brekovac/Brekoc, Erec/Hereq i Litice/Liticë. Ista je situacija sa Egipćanima iz Čerima/Qerim, Čulije/Qyli, Piskote/Piskota, kao i u koloniji Brkovac/Brekoc, u blizini novog groblja, u Đakovici/Gjakovë.

Romi iz Pečke Banje/Banja e Pejës se ne kreću slobodno, iako su sa Albancima delili sudbinu u izbeglištvu. Slično je sa Romima iz Pemišta, u opštini Dečani/Dečan, koji žive u stalnom strahu, za razliku od komšija Egipćana, koji se osećaju sigurno sa albanskim komšijama.

Egipćani iz Ceherana/Qeheranë, opština Klina/Klinë, su pod stalnom zaštitom KPS. Nisu se pridružili Albancima u izbeglištvu, zbog čega su često izloženi provokacijama. Romi iz Orašja/Orashje u opštini Istok/Istog nemaju taj problem.

KFOR više ne obilazi sela, ali sve RAE zajednice konstantno obilaze KPS i UNMIK policija.

Još uvek nas provociraju. Iako šaljem decu u obližnju prodavnicu, uvek sam uznemiren dok se ne vrate. Hvala bogu, nije bilo fizičkog nasilja, ali nam stalno pogrdno dobacuju. Bolja je situacija izvan sela. Mogu da odem i u Peć, i ne dešava se da me bilo ko uvredi, a kamoli nešto drugo.

I.Š., Egipćanin iz sela Ceherane/Qeheranë

FHP intervju 3. septembra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Pripadnici RAE zajednice imaju potpuno slobodan pristup opštim ustanovama i sudovima u regionu. Niko se ne žali na ponašanje službenika, mada ih nekada Albanci provociraju. Oni nisu zadovoljni lokalnim kancelarijama za zajednice, kao, na primer, Romi iz sela Orašje/Orashje. U Đakovici/Gjakovë je jedan Rom dobio spor protiv Albanca, sa kojim se prethodno potukao.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Svi pripadnici RAE zajednica iz ovog regiona odlaze u albanske domove zdravlja i nikada nisu imali neprijatnosti. Problem je što u mnogim selima ne postoji ambulanta, kao u selu Veliko Kruševo/Kryshevë e Madhe, pa Romi moraju u Zlakućane/Zlakuqan na pregled. Slično je sa Romima iz sela Orašje/Orashje, koji direktno idu u Peć/Pejë, kao i Romima i Egipćanima iz Pemišta, koji idu u Dečane/Dečan ili Skivjane/Skivjan. Na bolničko lečenje RAE odlaze u Peć/Pejë, Đakovicu/Gjakovë ili Prištinu/Prishtinë. Ko ispunjava uslove za dobijanje socijalne pomoći i staračke penzije, redovno dobija isplate. Svi se slažu da su kriterijumi za dobijanje socijalne pomoći previsoki, naročito zato što su RAE zajednice najsiromašniji sloj stanovništva na Kosovu. Socijalni slučajevi lekove ne plaćaju, ali pošto ih uglavnom nema, onda moraju da ih kupuju.

4. Zapošljavanje

Zapošljavanje predstavlja poseban problem za pripadnike RAE zajednica. Budući da na Kosovu postoji velika potražnja za radnim mestom, to se za sve poslove, uključujući vozače, portire i čistače, predviđa srednja škola, kao minimum, što pripadnici RAE zajednica, u većini slučajeva, nemaju.

U Klini/Klinë jedan Egipćanin radi u KZK, a jedan u opštini. U opštini Istok/Istog zaposleno je više Roma nego Egipćana, koji su brojniji u ukupnom broju stanovnika. Dvojica Roma rade kao čuvari u zatvoru Dubrava/Dubravë i jedan u komunalnom preduzeću u Peći/Pejë. U tom gradu četiri sudije su Egipćani, ali samo jedan od njih obavlja tu funkciju.

U Đakovici/Gjakovë ima više Egipćana koji rade, nego Roma, mada tvrde da ih u odnosu na vreme pre rata tek 20 odsto ima posao. Oko 140 Egipćana radi u fabrici crepova, troje u opštini, petoro u Domu zdravlja, od kojih je jedan lekar. Jedan radi na pomoćnim poslovima u Opštinskom sudu. Pre rata, Romi su u velikom broju radili u komunalnom preduzeću „Čabrat“, ali su zbog optužbi da su saradivali sa srpskom policijom, za vreme NATO bombardovanja, mnogi izbegli, a oni koji su ostali, žive u strahu od osвете albanskih ekstremista. Danas ih tamo radi samo šest.

5. Obrazovanje

Deca Roma, Aškalija i Egipćana pohađaju nastavu na albanskom jeziku. Oko 290 Egipćana iz Đakovice/Gjakovë su studenti na raznim fakultetima u Prištinu/Prishtinë. U nekim selima, kao što je Rastavica/Rastavicë u opštini Dečane/Dečan, romska i egipćanska deca zajedno idu u osnovnu školu sa albanskom decom, ali uče u odvojenim učionicama. Romi iz sela Dolovo/Dollovë u opštini Klina/Klinë podneli su zahtev Ministarstvu obrazovanja Kosova za otvaranje osnovne škole na romskom jeziku, na koji je Vlada Kosovo pozitivno reagovala, preporučujući seminare za obrazovanje učitelja. Nasuprot ovom primeru, Romi iz sela Orašje/Orashje

smatraju da je za decu bolje da uče albanski, jer tim jezikom govore u svakodnevnom životu.

6. Pristup imovini

Kod Roma iz Orašja/Orashje i Pečke Banje/Banja e Pejës, koji imaju šume, još uvek postoji strah da idu po drva. U Đakovici/Gjakovë je uzurpirano nekoliko romskih kuća, u ulici Musa Zajmi. KPS je uhapsila B.M., jednog od uzurpatora, zbog napada na romske komšije²⁶, što su Romi primili kao znak da će se rešiti i pitanje uzurpirane romske imovine.

7. Informisanje

Romi, Egipćani, Aškalije prate program kosovskih televizija, s tim što Romi duboko žale što nema programa na romskom jeziku, kao pre rata. Romi iz opštine Istok/Istog navode da prate program na albanskom jeziku, jer nema drugog.

Romi iz Orašja/Orashje, Velikog Kruševa/Kryshevë e Madhe i Pemišta plaše se da će njihova deca zaboraviti maternji jezik.

8. Učešće u političkom životu

Egipćani su u Đakovici/Gjakovë formirali Novu demokratsku inicijativu Kosova [NDIK], koja ima ogranke i u Peći/Pejë i u Istoku/Istog. Ta partija ima dva poslanika u skupštini opštine i dva poslanika u parlamentu Kosova. Potpredsednik opštine Istok/Istog je takođe iz te partije. NDIK je u Peći/Pejë u koaliciji sa AAK. U selu Dolovo/Dollovë Romi su bili formirali Partiju ujedinjenih Roma, ali je stranka prestala sa radom, jer članovi nisu mogli da plaćaju godišnju članarinu, u visini od 200 eura.

26 Dokumentacija FHP, K.B., Rom iz Đakovice/Gjakovë, 15. septembra 2003.

9. Pravo na povratak

U Đakovici/Gjakovë i Peći/Pejë najveći broj povratnika su Egipćani, koji su nelegalno boravili u državama zapadne Evrope. U drugoj polovini 2003. godine u Đakovicu/Gjakovë je stiglo preko 200 Egipćana. Za njih, Visoki komesarijat za izbeglice gradi kuće u naselju Kolonija/Kolonja. U Peći/Pejë se gradi 60 kuća za Egipćane, koji su bili primorani da se vrate na Kosovo iz zapadne Evrope. Za povratak u Peć/Pejë ima preko 3000 zainteresovanih pripadnika RAE zajednica, ali opština nema sredstva da finansira obnovu njihovih kuća.

U Dubravi/Dubravë je počela izgradnja 23 kuće, doma kulture i trafo stanice, za povratak egipćanskih porodica iz Crne Gore. U Ceheranu/Qeheranë se od 70 porodica, koliko ih je bilo pre rata, vratilo samo pet, što iz straha, što zbog nedostatka perspektive.

Region Prizren

I Srbi

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

U prizrenskom regionu, u ovom periodu se beleži napredak u odnosima između većinske i manjinskih zajednica. To se posebno odnosi na Srbe i Albance. U poređenju sa vremenom od juna 1999. do decembra 2001. godine, bezbednosna situacija u regionu je bolja. U Prizrenu, Bošnjaci slobodno govore svojim jezikom na ulici, što utiče i na Srbe da se osećaju sigurnije.

Neki Srbi se u Prizrenu slobodno kreću, drugi izlaze samo u pratnji albanskih prijatelja, dok oni, koji borave u Bogosloviji, retko izlaze u grad i žive pod stalnom zaštitom KFOR-a. U Bogosloviji žive Srećko Jakšić, Natalija Krstić, Desanka Nedeljković, Olga i Dragica Filipović, Violeta Golubović, Srpkinja iz Bosne, Dragan Nedeljković, Jovica Karajelić, kao i Ruža i Zećir Morina, koji su pobjegli iz Đakovice, jer su Zećira Morinu optuživali da je saradivao sa srpskim snagama bezbednosti. Iz straha da će mu se neko useliti u kuću, ili je zapaliti u njegovom odsustvu, Miloš Nekić, starosedelac Prizrena, koji živi u centru grada, iz svoje kuće nije izašao četiri godine. U njegovoj ulici sve srpske kuće su ili zapaljene, ili prodate.

U drugoj polovini 2003. KFOR je ukinuo punkt u Potkaljaji/Nënkalaja, naselju u centru Prizrena, gde živi nekoliko srpskih staračkih porodica, kojima se u julu 2003. pridružilo još desetak povratnika. Ranijih godina Srbi iz Potkaljaje/Nënkalaja su često pozivali KFOR telefonom u pomoć. Postojao je dogovor da u slučaju napada pozovu telefon 42 304 i kažu lozinku „doma, doma, doma“, što je značilo da su u opasnosti.²⁷ Kada su hteli da obidu Bogosloviju ili crkve, obraćali su se KFOR-u za pratnju. Ima primera da su albanske komšije pokušavale da zaštite Srbe od pripadnika OVK-a. Sklanjali su

²⁷ Dokumentacija FHP, V.J., Srbin iz Prizrena, 8. septembra 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

ih u svoje kuće. I danas im pomažu, prateći ih u grad da obave neki posao ili im kupuju lekove. Ipak, nekim Srbima se i dalje dešavaju neprijatnosti, kao penzioneru J.J., koga su, dok je išao po penziju, dva mlađa Albanca pretukla motkama²⁸.

Monasi manastira Svetih Arhandela smatraju da im KFOR ne pruža potrebnu zaštitu, zbog čega ne mogu redovno da obavljaju kupovinu hrane i svakodnevna posluženja. Za razliku od njih, Srbi iz okolnih sela su počeli da dolaze u Prizren bez pratnje. Srbi iz sela Lokvice/Llokvicë, trenutno smešteni u Štrpcu/Shtërpçë, od aprila 2000. godine obilaze svoje spaljene kuće u selu, kao i rodbinu ili Srbe poznanike u Prizrenu, autobusom koji obezbeđuje Visoki komesarijat za izbeglice. Ovaj autobus, koji ide ponedeljkom i četvrtkom koriste i Srbi iz Novaka/Malësi e Re i Mušnikova/Mushnikovë, dok povratnicima u Gornje Selo/Gornasellë prevoz do Prizrena i kroz grad obezbeđuje KFOR. Neki Srbi iz Lokvice/Llokvicë dolaze svojim automobilima u Prizren, sa kosovskim registarskim tablicama. Srbi iz Mušnikova/Mushnikovë se kreću u okviru svog dela sela, pored reke Bistrice. Oni iz Vrbicana/Vërbiçan i Gornjeg Sela/Gornasellë, njih 49 starijih ljudi, još žive u šatorima. Njih konstantno obilaze KFOR, UNMIK policija i KPS.

Međutim, Srbi, povratnici u selo Novake/Malësi e Re, u neposrednoj blizini Prizrena, njih 61, žive pod stalnom zaštitom KFOR-a. Iz sela ne izlaze nikuda bez pratnje. Ipak, neki su bili u Prizrenu, koristeći javni prevoz. Nisu imali neprijatnosti. Sa komšijama Albancima iz sela Smac i Caparce/Ceparçë Srbi nemaju nikakav kontakt.

U Dragašu/Dragash više nema Srba. Svi su izbegli pod pritiskom OVK.

Srbi u Orahovcu/Rahovec su i dalje pod stalnom zaštitom KFOR-a, dok Velika Hoča/Hoça e Madhe nije više pod stalnom zaštitom, ali je oko sela postavljena žica. Osim Srba, koji rade u opštini, ostali ne prelaze u albanski deo grada. Tokom 2003. nekadašnji

28 Dokumentacija FHP, intervju sa J.J., Srbinom iz Prizrena, 25. septembra 2003.

albanski prijatelji počeli su da ih posećuju, sa oprezom od ekstremista iz svoje etničke zajednice. Srbe iz Velike Hoče/Hoqa e Madhe do Orahovca/Rahovec KFOR prevozi svojim vozilima, jer se pokazalo da su u njima bezbedniji nego u autobusima, koji su često kamenovani. Dva puta nedeljno, utorkom i petkom, KFOR organizuje konvoje iz gornjeg Orahovca/Ragovec do severne Mitrovice/Mitrovicë, ili do granice sa Srbijom, ili Crnom Gorom.

Ilija Ilić nije hteo da napusti Prizren. Prilikom napuštanja grada, predložio sam mu da pođe sa nama. Nije prihvatio moj predlog. Uveravao nas je da će sve biti u redu i da nema gde da ode. Ostavili smo ga ispred njegove kuće i krenuli u pravcu Mušnikova. Nekoliko dana kasnije, čuo sam da je Ilija masakriran u podrumu svoje kuće. Napadači su ga umotali u čebad, kao valjak, a zatim ga motornom testerom masakrirali. Pronašli su ga pripadnici KFOR-a, koji ništa nisu saopštili o slučaju.

V.I., Srbin iz Mušnikova/Mushnikovë, povratnik

FHP intervju 29. septembra 2003.

Posle prestanka NATO napada i ulaska međunarodnih snaga na Kosovo bila sam suočena sa brojnim problemima. U kuću Vekoslava, gde sam stanovala, ulazili su naoružani pripadnici OVK-a. Tražili su građane srpske nacionalnosti i oružje, ali su ustvari pljačkali. Nisam imala kuda iz Prizrena. Hrabrili su me komšije Albanci, koji su me štitili, kao Dževat Mehmeti, učitelj Ibrahim, sudija Hašim Kolaku i njegova žena, advokat Murveta. Da budem bezbedna pomoglo mi je i znanje albanskog jezika. Često sam se predstavljala kao Sanija, umesto Slavica. Posle par meseci Vekoslav je prodao svoju kuću. Novi vlasnik, Albanac, naložio mi je da napustim kuću. Obratila sam se za pomoć opštini, međutim niko nije hteo ni da razgovara sa mnom. Srbi, koji su ostali u Prizrenu, nisu smeli da me prime, moji poznanici Albanci takođe. Ipak, na ulici sam srela poznanicu Sejlenu. Rekla mi je da sa porodicom sada živi u kući Slavka Savića, koji joj je u trenutku bekstva dao ključeve, da bi mu sačuvala kuću. Sejlana mi je ponudila da se smestim u tu kuću, što sam odmah prihvatila.

S.Č., Srпкиnja iz Prizrena, koja nije htela da napusti grad juna 1999.

FHP intervju 17. juna 2003.

Prošlih godina sam samo tokom noći izlazio u dvorište, na vazduh i to po pola sata. Moj mali tranzistor je bio jedina veza sa događajima. Novine nisam dobijao, a posetici su bili retki. (...) U svojoj kući sam preživeo tri podmetnuta požara, više upada, par pljački, prekidanje električnih i telefonskih kablova, jedan pokušaj prekida vodosnabdevanja, razbijanje vrata i stakla na prozorima. Crepovi na krovu su polomljeni kamenicama. Bilo je i fizičkih nasrtaja, pretnji ubistvom sa povicima: „Idi u Srbiju.” Svake večeri, još pre mraka pravim dodatne barikade. Samo u toku prethodnog meseca, aprila 2003., napadali su me noću 17 puta, dnevne napade ne računam. Dvanaest puta sam zvao policiju, ali oni nisu intervenisali, niti su otkrili napadače. Zadnji put su došla dva policajca KPS. Rekli su da su zaduženi za bezbednost manjinskih zajednica. Jedan se zvao R.Š., Rom po nacionalnosti, poreklom iz Suve Reke, koji se korektno ponašao. Drugi policajac, izvesna H., takođe iz Suve Reke, nije pristala ni da me sasluša. Ponašala se nezainteresovano. Pošto razumem albanski, čuo sam da je svom kolegi rekla da upiše samo vreme kada se to desilo, da požuri i da nemaju šta drugo tu da traže. Ipak, bio sam zadovoljan što su došli i u znak zahvalnosti sam hteo da joj poklonim buket lala. Rekao sam: „Damo, izvolite.” Ona je sa puno mržnje uzvratila na albanskom: „Ne treba mi tvoje cveće.” i odgurnula me (...) Moj geto je u centralnom delu grada na 80 koraka od KFOR-a i 150 od UNMIK-a, u glavnoj ulici starog Prizrena. (...) Neverovatno je ponašanje odgovornih ljudi i onih koji se bave humanim poslovima. Dr. S., koji dolazi da me pregleda, svaki put me pita da li prodajem kuću. To isto čini i predstavnik UNMIK-a, Afrikanac A., zatim predstavnik Međunarodnog Crvenog krsta, Švajcarkinja K., pa čak i naš sveštenik I.S. Moj komšija, Albanac T., rekao mi je pre neki dan da bi bilo bolje da su me ubili, jer bi moja kuća bila njegova (...) Skoro četiri godine nisam slobodan u svojoj kući, a kamoli da se slobodno krećem gradom. Četiri godine nisam izašao iz kuće, ali neću nikad otići i pored toga što se suočavam sa ozbiljnim poteškoćama.

M.N., Srbin iz Prizrena, koji nije hteo da napusti grad juna 1999.

FHP intervju 7. maja 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Generalno poboljšanje ogleda se i u obavljanju neophodnih poslova u sudu i administraciji. U Prizrenu funkcionise kancelarija za zajednice, gde rade dva Srbina iz Mušnikova/Mushnikovë i Srbi se uglavnom njima oboćaju za pomoć. U Orahovcu/Rahovec Srbi odlaze u administrativno-pravne ustanove samo kada moraju i to u pratnji KFOR-a, kada kancelarije za zajednice, iz srpskog dela Orahovca/Rahovec i Velike Hoće/Hoqa e Madhe nisu u mogućnosti da nabave potrebna dokumenta. Svi formulari u opštini i sudu su na albanskom i na engleskom jeziku.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Ima slučajeva da Srbi iz opštine Prizren idu na lečenje u bolnicu u Prizrenu. To se prvenstveno odnosi na teške bolesnike i trudnice. Nema prigovora na ponašanje albanskih zdravstvenih radnika. Ipak, Srbi više vole da odu u Gračanicu/Gračanicë, severnu Mitrovicu/Mitrovicë ili Srbiju.

U srpskim selima u regionu nema ambulantni sa stalno zaposlenim doktorom. U Mušnikovo/Mushnikove dva puta nedeljno, ponedeljkom i četvrtkom, iz Štrpca/Shtërpçë dolazi lekar Srbin, „doktor Blaško”.²⁹ Tim danima na preglede dolaze i Srbi iz Sredske/Sredskë i Drajčica/Drajciqë, mada u Drajčiće/Drajciqë, kao i u Lokvicu/Llokvicë sredom dolazi lekar iz Rečana/Reqan. Ambulanti sela Sredska/Sredskë vladika Artemije i premijer Kosova Bajram Redžepi poklonili su dvojica ambulantna kola. Ona se ne koriste za prevoz bolesnika, zbog lošeg puta, nego ih meštani koriste za sahrane.

U gornjem delu Mušnikova/Mushnikovë se nalazi kosovska ambulanta, gde rade Albanci i Bošnjaci. Onim danima, kada doktor Blaško ne dolazi u selo, Srbi potpuno slobodno idu u ovu

²⁹ Dokumentacija FHP, intervju sa V.T., Srbinom iz Mušnikova/Mushnikovë, 10. februara 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

ambulantu. Nekada Srbe iz Mušnikova/Mushnikovë pregledaju lekari iz prizrenske bolnice.

Meštanima Drajčića/Drajciqë je dostupna ambulanta i u bošnjačkom selu Gornje Ljabinje/Lubinjë e Epërme. Ponekad odlaze direktno u Štrpce/Shtërpçë, ili u Srbiju.

U Novake/Malësi e Re dva puta nedeljno dolazi lekar iz Prizrena, pregleda ih i prepisuje lekove, koje Srbi moraju da kupe. Takva je situacija sa onima, koji žive u Bogosloviji u Prizrenu. Njih lekari obilaze svakog četvrtka. Ranije su ih obilazili jednom u 15 dana. U lošem položaju su Srbi iz Gornjeg Sela/Gornasellë, jer, pored toga što nema ambulante, u to selo ne dolazi ni lekar.

U srpskom delu Orahovca/Rahovec nalazi se srpska ambulanta, gde rade jedan lekar, jedan stomatolog, tri medicinske sestre i jedan apotekar. Tu ambulantu koriste i Srbi iz Velike Hoče/Hoqa e Madhe.

Oko 30 Srba iz Mušnikova/Mushnikovë ne prima staračke penzije, iako tvrde da ispunjavaju uslov da su stariji od 65 godina. Po pravilu penzije i socijalnu pomoć Srbima donose službenici UNMIK-a. Isplata pomenutih davanja u Orahovcu/Rahovec se organizuje preko kancelarije orahovačkog Centra za socijalni rad, u srpskom delu Orahovca/Rahovec, u kome je zaposlen jedan Srbin.

4. Zapošljavanje

Malo je Srba zaposleno u ovom regionu. Većina radi u paralelnim institucijama, u zdravstvu i školstvu. Ima ih i u KPS, dok je nekoliko zaposlenih u kancelarijama za zajednice.

Nijedan Srbin iz Drajčića/Drajciqë nije zaposlen. Isti je slučaj sa Srbima iz Prizrena. Po dvojica Srba iz Mušnikova/Mushnikovë i Sredske/Sredskë rade u kancelariji za zajednice. Samo je jedan Srbin iz sela Novake/Malësi e Re zaposlen i on radi u filijali

Komercijalne banke na Brezovici/Brezovicë. Iz sela je 12 mladića želelo da radi u KPS, ali su službu odbili kada su saznali da će im radno mesto biti u Mališevu/Malishevë, u vreme oružanih sukoba, jakom uporištu OVK.

Postojali su pokušaji da se u Orahovcu/Rahovec pokrene proizvodnja u fabrici „18. novembar“ gde bi zajedno radili Srbi i Albanci. OEBS je ovaj predlog, koga je inicirao bivši direktor fabrike „Panonijaplast“ načelno podržao. Obavljeni su i neki kontakti sa kompanijama iz Skoplja, ali ništa više od toga nije urađeno. Trojica Srba iz Orahovca/Rahovec rade u opštini, dok jedan radi u KPS, u stanici policije u Leposaviću/Leposaviq. Jedan Srbin je zaposlen i u kacerariji Centra za socijalni rad u gornjem Orahovcu/Rahovec. Srbin je i potpredsednik opštine. Njegovi sunarodnici smatraju da se tu zaposlio samo zato što u svojoj struci, agronomiji, nije mogao da nađe zaposlenje. Onima koji rade u opštini, opštinska komisija je smanjila plate zbog nedostatka novca u budžetu.

Srbi su šefovi kancelarije za zajednice u srpskom delu Orahovca/Rahovec i u Velikoj Hoči/Hoqa e Madhe. U sudu u Orahovcu/Rahovec radi četvoro Srba; jedan vozač, jedan portir, dok dve Srkinje rade kao referenti. Nijedan Srbin ne radi kao sudija. Dvoje ih je u Vatrogasnoj službi, dok u kancelariji KFOR-a rade tri prevodioca, a u UNMIK-u jedan.

Veoma je ohrabrujuća inicijativa borda direktora opštine Orahovac za reintegraciju Srba. Odlučili su da kupe minibus za prevoz radnika i obezbedili vozača. Planirano je da se u prvoj fazi zaposli šestoro Srba u opštinskim organima, koji bi u početku radili nekoliko sati nedeljno, a kasnije i redovno dolazili na posao. U drugu fazu bi se uključilo još nekoliko radnika, da bi se u trećoj fazi, do kraja godine, desila potpuna integracija Srba radnika u opštinskim organima. Time će se otkloniti sumnjičavost Srba prema opštinskim službama.

J.Đ., Srbin iz Velike Hoče/Hoqa e Madhe, šef Kancelarije za zajednice

FHP intervju 18. septembra 2003.

5. Obrazovanje

Obrazovanje na srpskom jeziku u regionu se odvija u srpskim paralelnim školama, koje finansira Vlada Republike Srbije. Ona obezbeđuje plate za sve zaposlene. Jedan broj nastavnika i drugog osoblja, koje UNMIK administracija smatra potrebnim da bi obrazovni sistem u ovim školama funkcionisao, plate prima i iz kosovskog budžeta.

Srpske dece đачkog uzrasta u opštini Prizren ima u selu Vrbicane/Vërbçian i ona, u organizaciji UNMIK-a, svakodnevno putuju u školu, u Štrpcu/Shtërpçë. Iako je planirano da do 1. septembra škola u selu Novake/Malësi e Re bude obnovljena, koju bi nakon povratka pohađalo 30 osnovaca i 24 srednjoškolca, to se do kraja 2003. nije dogodilo. U školi još uvek boravi oko 60 povratnika, očekujući da im kuće budu završene.

U srpskom delu Orahovca/Rahovec postoje dve osnovne škole, „Vuk Karadžić” i „Dositej Obradović”, i gimnazija, dok se u Velikoj Hoči/Hoqa e Madhe nalazi osnovna škola „Svetozar Marković”. Preko 150 učenika ide u ove osnovne škole. Gimnaziju pohađa 65 učenika. Srednjoškolci iz Velike Hoče/Hoqa e Madhe uče u toj gimnaziji. Sve škole u gornjem Orahovcu/Rahovec su smeštene u jednoj zgradi, adaptiranom bivšem supermarketu. Osnovci idu pre podne, a srednjoškolci posle podne. U ovom objektu nema kabineta ni kompjutera, kao ni drugih učila, koji su ostali u školi u albanskom delu Orahovca/Rahovec. Srpski učenici se za vreme odmora ne udaljavaju iz škole, iz straha od Albanaca, koji slobodno ulaze u srpski deo Orahovca/Rahovec. U školama radi 14 nastavnika.

Putovanje srednjoškolaca iz Velike Hoče/Hoqa e Madhe do Orahovca/Rahovec nije potpuno bezbedno, jer se još uvek događa da albanska deca i odrasli Albanci kamenuju autobose sa srpskim učenicima. Veliki problem su dokumentacija i svedočanstva učenika Srba, jer su izgorela zajedno sa njihovim

kućama i stanovima u centru Orahovca/Rahovec, juna 1999., koje su spalili Albanci.

Projekat organizacije „World Vision“ o multietničkoj školi na granici između srpskog i albanskog Orahovca/Rahovec, pokrenut 2001. godine, nije dao rezultate. Bilo je planirano da u tu školu idu 54 srpska učenika. Međutim, većina Srba je bila protiv da im deca uče sa albanskom decom, tako da danas u tu školu idu neki učenici iz RAE zajednica i albanska deca.

Škola u Drajčićima je izgrađena još za vreme Turaka. Podigli su je Srbi 1904. godine na imanju darodavca Jevtić Mladena. Bošnjaci sada hoće da ruše tu zgradu i nameravaju na istom mestu da saizidaju novu školu. Mi to ne dozvoljavamo.

T.T., predstavnik Srba iz sela Drajčići/Drajciqë

FHP intervju 8. septembra 2003.

6. Pristup imovini

Najviše uzurpiranih srpskih stanova je u Prizrenu i Orahovcu/Rahovec. Često su uzurpatori bivše komšije. Među uzurpatorima ima i pripadnika KZK i KPS. Ima slučajeva da su Srbi dali svoje kuće na čuvanje poznanicima Albancima, koji danas iz tih kuća neće da se ise. Neki od njih žele da ih kupe, ali Srbi nisu zadovoljni ponudom cene. Takođe, postoje primeri da Albanci, koji su od Srba kupili kuće i stanove, u njih ne mogu da uđu, jer im to ne daju uzurpatori Albanci.

Osim Srba u Drajčiću/Drajciqë, koji slobodno obrađuju svoje njive, meštani drugih srpskih sela, poput Novaka/Malësi e Re i Gornjeg Sela/Gornasellë iz straha to ne mogu da urade. Vinogradi Srba iz Orahovca/Rahovec su u posedu Albanaca. Po drva u šume idu isključivo pod pratnjom KFOR-a.

Srbi iz Mušnikova/Mushnikovë u Prizrenu u vlasništvu imaju 53 kuće i 51 stan, koje još uvek nisu povratili. Oko 240 stanova i 300 srpskih kuća uzurpirano je u Orahovcu/Rahovec. U Vrbicanu/Vërbičan jedna

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

kuća je spaljena, dok su sve opljačkane, a sva stoka pokradena, kao i poljoprivredne alatke. Tako je i u selu Novake/Malësi e Re. Povratnici u Novake/Malësi e Re su na ruševinama svojih kuća zatekli grafite „UÇK, Hashim Taci i Adem Jashari“. I dalje se ne usuđuju da obrađuju svoje njive izvan sela. Albanci iz susednih sela, Mamuša/Mamushë, Smac i Caparce/Ceparce napasaju stoku na njihovim njivama. U Gornjem Selu/Gornasellë Albanci su na srpskim njivama napravili kuće.

Uzurpacije i štete Srbi redovno prijavljuju KFOR-u ili UNMIK-u, ali nisu zadovoljni njihovim regovanjem, jer im do sada nijedan stan, kuća ili njiva nisu vraćeni.

Kad smo napustili Prizren dozvolili smo našem poznaniku Dž. da se smesti u našu kuću. Međutim, on je sve pokrao. Po pričanju komšija, sve stvari je kamionom odneo u selo Žur, gde ima kuću. Par puta sam ga zvao telefonom. U početku smo normalno komunicirali. Rekao mi je da će mi vratiti kuću čim zatražim, ali me je zamolio da ga o tome obavestimo tri do četiri nedelje unapred. Prošle godine je izrazio želju da je kupi. Prvo mi je ponudio 50.000 DEM, pa 30.000 DEM, a poslednja cena mu je bila 20.000 DEM. I prva cena je bila mala, jer je moja kuća površine 200 m² i nalazi se na atraktivnom mestu u Prizrenu. Nisam pristao da je prodam. U međuvremenu je mnogo bolju cenu ponudio takođe naš komšija, Albanac iz Žura, po imenu J., koji je bio korektan i sav iznos odmah isplatio. Uprkos tome, Dž. neće da napusti kuću. Zahteva da mu J. isplati izvesnu sumu novca, navodno zato što je čuvao moju kuću. Kaže nam kad je J. imao toliko para da nama plati, nek plati i njemu.

D.M., Srbin iz sela Lokvica/Lokvicë

FHP intervju 13. maja 2003.

Danas sam po prvi put došla u Prizren, da obidem stan. Naišla sam unutra na Albanca, koji mi je rekao da radi u KPS i da živ neće da izađe iz stana. Tvrdio je da je stan sačuvao od krađe i demoliranja, i da je u stanu izvršio popravke.

J.Lj., Srpkinja iz Mušnikova/Mushnikovë

FHP intervju 13. septembra 2003.

7. Informisanje

Srbi prate program RTS i drugih televizija iz Srbije putem satelita. U Drajčićima/Drajciqë, Gornjem Selu/Gornasellë i Mušnikovu/Mushnikovë ne mogu da prate program elektronskih medija zbog geografskog položaja ovih sela. Srbi u Mušnikovu/Mushnikovë i Sredskoj/Sredskë slušaju Radio Astru, koji emituje programe iz susednog, bošnjačkog sela Gornje Ljubinje/Lubinjë e Epërme.

Meštani Drajčića/Drajciqë čitaju novine samo kada ih kupe u Štrpcu/Shtërpçë, dok organizacija ICMC svaki treći dan u selo Novake/Malësi e Re donosi dnevni list „Danas“, a KFOR i OEBS u Mušnikovo/Mushnikovë ponekad donose ili „Danas“, ili „Blic“. I Srbi iz Orahovca/Rahovec neredovno dobijaju štampu, ali svakog ponedjeljka iz severne Mitrovice/Mitrovicë stiže nedeljnik „Jedinstvo“. Oni svakodnevno, od 10:00-24:00 časa, slušaju muzički program radio „Fakus“, nemačke radio stanice, koja od 15:00 časova preuzima dnevnik Radio Beograda.

U Drajčićima/Drajciqë i selu Novake/Malësi e Re nema brojeva fiksnih telefona, dok je takva centrala u Sredskoj/Sredskë postojala, ali je ukradena. U Mušnikovu/Mushnikovë ovaj je problem rešen postavljanjem telefonske govornice, koja se nalazi u bošnjačkom delu sela, gde je slobodan pristup.

8. Učešće u političkom životu

Srbi su vrlo apolitični u ovom regionu. Zameraju albanskim političarima što ih nikada ne obilaze i ne pokazuju solidarnost sa njima, mada to ne rade ni srpski politički predstavnici. Srbi su generalno protiv toga da Beograd postavlja njihove lokalne predstavnike, zato što ne znaju njihove potrebe.

U opštini Prizren Srbi nemaju odbornike, dok ih u Orahovcu/Rahovec imaju, ali nisu zadovoljni njihovim radom. Političke partije iz Srbije u Orahovcu/Rahovec imaju svoje

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

kancelarije, ali one nisu aktivne. Najviše se za Srbe angažuje predstavnik Koordinacionog centra za ovaj region, u koga Srbi iz Orahovca/Rahovec imaju poverenja.

9. Pravo na povratak

Povratak Srba u region je spor. U Mušnikovo/Mushnikovë se vratilo 72 Srba, od toga 23 tokom 2002. godine, a ostali kasnije. Prvi povratnici u Vrbicane/Vërbičan vratili su se u junu 2001. Od 35 Srba koji žive u Drajčićima/Drajciqë, 17 su povratnici. Isto toliko se vratilo 17. jula 2003. godine u Prizren, u naselje Potkaljaja/Nënkalaja, dok se 9. aprila vratilo šestoro u selo Bogosavce/Bogosavcë. U Gornje Selo/Gornasellë se vratilo 12 Srba, u Sredsku/Sredskë 13, uglavnom starijih. Posle toga, došlo je još 80 do 100 ljudi. U Novake/Malësi e Re se vratio 61 predstavnik porodica.

Srbi se žale na zloupotrebe u raspodeli humanitarne pomoći i na sve manji broj donatora humanitarne pomoći i obnove kuća. Srbi iz Vrbicana/Vërbičan dva puta dnevno od Međunarodnog Crvenog krsta dobijaju hranu, za koju kažu da je jednolična i lošeg kvaliteta. Ranije su od međunarodne organizacije „CARE” dobijali ulje, šećer, pasulj, brašno i makarone. Pomoć u hrani povratnici u Potkaljaju/Nënkalaja dobijaju preko kancelarije za zajednice, dok Srbe u Drajčićima/Drajciqë pomaže Koordinacioni centar.

Ozbiljnu zabrinutost među Srbima, zainteresovanim za povratak, izazvali su incidenti u Prizrenu, u naselju Potkaljaja/Nënkalaja, i Mušutištu/Mushtishtë, u opštini Suva Reka/Suharekë. Grupa Srba [ukupno 17], u organizaciji Komesarijata UN za izbeglice, vratila se u Potkaljaju/Nënkalaja 17. jula. Zatekli su demolirane i opljačkane kuće, bez vode i struje. Budući da je nekim povratnicima imovina uzurpirana, obratili su se HABITAT-u i UNMIK-u, i dobili obećanje da bi rešavanje povraćaja imovine moglo biti rešeno u roku od tri meseca. Dva dana nakon povratka pomenute grupe, uveče oko 19:00 časova, nepoznata lica podmetnula su vatru u dve srpske kuće. Taj događaj je uplašio

povratnike ali niko nije napustio kuću. Osećali su se ohrabreni odnosom kosovskih i međunarodnih policajaca, kao i činjenicom da kroz njihovo naselje prolaze Albanci i da ih pozdravljaju, i da mogu slobodno da se kreću po gradu.

Drugi incident se dogodio nekoliko meseci kasnije, 13. novembra u selu Mušutište/Mushtishtë, prilikom dolaska Srba da obidu svoja imanja i kuće. Autobusi sa Srbima zaustavili su se u centru i tada ih je kamenicama napala masa Albanaca. KFOR i policija su intervenisali, rasturili masu i sproveli Srbe u bazu austrijskog i nemačkog KFOR-a. Međunarodna policija je privela nekoliko lokalnih Albanaca i nakon saslušanja ih pustila. U razgovoru sa istraživačima FHP-a o ovom incidentu, Albanac, predstavnik sela je ispričao da su Srbi, u manjim grupama, i ranije dolazili i da nije bilo incidenata. Ovoga puta, Srbi su nenajavljeno došli, uz prisustvo transportera i borbenih vozila, koje je KFOR rasporedio u selu veče uoči dolaska Srba, što su Albanci doživeli kao provokaciju i podsećanje na vreme kada su ih srpske snage proterale za Albaniju. Pomenuti sagovornik smatra da Albanci moraju da se izvine za incident, a Srbi moraju da znaju da se mogu vratiti samo uz saglasnost i odobrenje Albanaca i kosovskih institucija.

U srpski deo Orahovca/Rahovec, u 2003. vratilo se oko 10 Srba. U cilju povratka, sa podrškom Albanaca, u Orahovcu/Rahovec je formirana grupa za pregovore sa Albancima iz Zocišta/Zoqisht, Opteruše/Opterushë, Bratotina/Bratotinë i Retimlja/Reti. U toj grupi se nalaze dvojica Srba, jedan Rom i dvojica Albanaca. Grupa nije uspela da obavi razgovor sa Albancima iz sela Retimlje/Reti, jer oni to nisu želeli. Najotvoreniji su bili Albanci iz Zocišta/Zoqisht, koji aktivno rade sa KFOR-om i stranim organizacijama na stvaranjima uslova da se Srbi vrate. U razgovorima sa grupom za pregovore, Albanci su ukazali da im verske manifestacije u obližnjem manastiru Sveti Vrač smetaju, naročito što ih tada KFOR pojačano kontroliše i proverava. Albanci iz Opteruše/Opterushë povratak uslovljavaju izvinjenjem Srba za zločine prema Albancima, dok su Albanci iz Bratotina/Bratotinë rezervisani, jer

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

se boje da će dolazak Srba dovesti do konflikta, mada su voljni da se nastave razgovori. Što se Srba tiče, oni bi počeli da se vraćaju u ova sela, nakon što se obnovi manastir Sveti Vrač, jer bi to bio znak verske tolerancije.

Profesori gimnazije u srpskom delu Orahovca/Rahovec inicirali su druženje albanske i srpske dece, organizujući turnire u šahu i fudbalu, kao i likovnu koloniju. Oni nisu bili zadovoljni odnosom albanskih kolega, koji su se po njima vrlo malo angažovali u organizovanju ovakvih manifestacija, iako su pristali na saradnju.

Zbog ovog vandalskog incidenta i štete na vozilima mi moramo zatražiti izvinjenje, ali moramo pronaći uzroke koji su naterali masu da onako postupi. Srbi koji žele da žive u selu, neće imati problema, ali vlada Kosova, parlament i albanski lideri treba da kažu da prihvatamo raseljene i mi ćemo tada biti spremni da ih prihvatimo.

S.B., Albanac iz sela Mušutište/Mushtishtë

FHP intervju 13. novembra 2003.

Mi, prosvetni radnici smo nekoliko puta inicirali kontakt sa našim kolegama Albancima. Prvi put smo se sastali u štabu KFOR-a, drugi put u multietničkoj školi, treći u Omladinskom centru u Orahovcu, a zadnji put u Velikoj Hoči. Odziv je bio zadovoljavajući na prva tri sastanka, ali ne i za četvrti, jer je trebalo da Albanci dođu u srpsko selo. Došla su samo četiri profesora. Tim sastancima je prisustvovalo i po 20 učenika obe etničke zajednice. Razgovarali smo o međuljudskim odnosima, obrazovanju, druženju dece i organizovanju sportskih i kulturnih manifestacija. Zajedno smo sa decom posetili nemačke vojnike u prizrenskoj kasarni. Deca su se družila, ali poneko nije hteo ni da govori. Jednog sam upitao zašto ćuti. Odgovorio mi je: "Hoću da govorim, ali mi ne daju stariji." Posle toga smo organizovali i turnir u šahu i fudbalu, a zatim i likovnu koloniju. Ipak, odziv učenika Albanaca nije bio na potrebnom nivou. Mislim da su za

to krivi profesori Albanci, koji su otpočetak malo činili za čitavu akciju.

S.G., Srbin iz Orahovca/Rahovec, direktor gimnazije u Orahovcu/Rahovec

FHP intervju 18. septembra 2003.

II Turci, Bošnjaci i Goranci

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Od juna 1999. pa do maja 2001. godine bilo je 48 bombaških napada na Gorance. Bilo je otmica i nerazjašnjenih ubistava, kao slučaj Mustafe Saladina iz Donjeg Krstača/Krstaq i Ulët. U pogledu bezbednosti, najlošija je situacija u pograničnoj oblasti, pošto je otvaranjem graničnog prelaza Ortuša/Ortushë došlo do neometanog kretanja kriminalnih grupa sa obe strane. Krađe stoke, drva i letine, kao i razbojništva su svakodnevna pojava, naročito u selima Rapce/Rapcë, Donji Krstač/Krstaq i Ulët i Globočica/Gllloboçicë. Dešava se da albanska policija povredi granični prostor i hapsi na teritoriji Kosova. Primer za to je hapšenje Goranca Nuhije Izedina, 23. novembra 2002., dok je bio u lovu. Držali su ga sve do dolaska UNMIK policije³⁰. Kriminalci iz Albanije su u selu Rapce/Rapcë napali Šabani Saipa i njegovu ženu, vezali ih, tukli i pretili oružjem, i iz kuće im ukrali 4000 evra.³¹

Goranci i Albanci u Dragašu/Dragash žive u odvojenim delovima grada. Ipak, uvedena je direktna autobuska linija od Dragaša/Dragash do Beograda i do sada taj autobus niko nije napao. U selu Kruševo/Kryshevc Goranci se slobodno kreću samo u naseljenom delu sela, gde ih konstantno čuvaju vojnici nemačkog KFOR-a. Osim u pomenutim pograničnim selima, Goranci nemaju potrebu za zaštitom KFOR-a.

30 Dokumentacija FHP, intervju sa H.DŽ., Gorancem iz sela Ortuša/Ortushë, 24.decembra 2002.

31 Dokumentacija FHP, intervju sa H.A., Gorancem iz sela Kukuljane/Kukulan, 18. februara 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Bošnjaci se u Prizrenu osećaju sigurno u krugu starosedelaca Albanaca i Turaka. Strahuju od nepoznatih doseljenika i pridošlica iz Albanije. Najčešće putuju u Peć/Pejë i Prištinu/Prishtinë, gde slobodno govore maternjim jezikom.

Iako Turci u čitavom regionu imaju potpunu slobodu kretanja, dešavaju se problemi kada istaknu turske simbole. Dešava se da kosovski policajci prave probleme onim Turcima, koji su vozačku dozvolu izvadili u Srbiji, u bivšim kosovskim sekretarijatima unutrašnjih poslova. KPS te dokumente smatra falsifikatom, iako ih UNMIK tretira kao legalne dokumente.

Moga muža Salidina ubili su u noći između 30. i 31. decembra 2002. negde oko 02:00 časa posle ponoći. Probudila nas je lupnjava koja je dopirala iz našeg dvorišta. Videli smo da je pukla sijalica na ulaznim vratima, koju smo noću uvek palili. Salidin je ustao da bi promenio sijalicu. Kada se vratio, rekao mi je da je sijalicu neko polio hladnom vodom. Dok je to pričao, neko je snažno udario vrata. Nisam mogla da vidim šta se dešava, ali sam čula prigušenu pucnjavu. Odmah nakon toga u kuću su ušla dvojica maskiranih muškaraca, srednjeg rasta. Na brzinu su prekontrolisali sve prostorije u kući i izašli napolje. Nisu ništa govorili. Salidin se nije vraćao i ja sam izašla da vidim šta se s njim događa. Ležao je desetak metara dalje od kuće, bio je pogođen u predelu stomaka i nije mogao ništa više da kaže.

V.M., Goranka iz sela Donji Krstač/Krstaq i Ulët

FHP intervju 31. decembra 2003.

Danas, kada sam izlazio iz kancelarije, u hodniku me je napao šef imovinske-pravne službe opštine Dragaš, Krasnići Ramadan. Psovao je, pretio i vređao na nacionalnoj osnovi. To je učinio čovek koji je po struci pravnik, rukovodilac u opštini, koji treba da se bori protiv takvih pojava. Pravog povoda nije bilo. Incidentu je prethodio zadatak, koji sam dobio od šefa Redžepdari Işljama, da idem na uviđaj i veštačenje kuće Bajrami Džezaira. Izveštaj sam napisao i posle vraćanja sa pauze sam hteo da ga predam šefu. Negde oko 11:00 časova, u hodniku me je sreo Krasnići Ramadan.

Tad mi se grubo obratio: „Gde je izveštaj? Odmah da mi ga doneseš!” Odgovorio sam da je isveštaj gotov i da ću ga predati šefu. Posle toga me je opsovao na albanskom, a potom na srpskom i nasrnuo na mene. (...) Moj brat, Sirhan, inženjer geodezije, posle dve godine rada u opštini morao je da napusti posao, zato što su ga optužili da je srpski špijun, zato što govori srpski.

D.S., Goranac iz sela Mlika/Mlikë

FHP intervju 18. juna 2002.

Dana 22. oktobra 1999. godine oko 18:00 časova, dok sam se nalazio u Sinan- pašinoj džamiji u Prizrenu, dvojica Albanaca su mi se obratili sa željom da isprave zastavu na minaretu, koja je bila izgužvana. Pustio sam ih. Nakon 10 minuta su sišli i brzo se udaljili od džamije. Sutradan, neki turski mladići su me pitali gde je turska zastava sa minareta. Popeo sam se i video da je zastava bačena na pod i delimično izgorela. Drugu zastavu sam stavio na minaret 25. oktobra 1999. Kada sam sišao, čekalo me je nekoliko ljudi. Počeli su da me udaraju i rukama i nogama. Kad su me pustili otrčao sam do obližnjeg supermarketa i pozvao KFOR. Ispred supermarketa me je čekalo mnogo ljudi, koji su me okružili i govorili: „Ako za pet minuta ne skineš tursku zastavu sa minareta, ubićemo te.”

I.H., Turčin iz Prizrena, mujezin Sinan-pašine džamije

FHP intervju 15. januara 2002.

2. Pristup administraciji i sudu

Iako Turci, Goranci i Bošnjaci imaju slobodan pristup opštinskim i sudskim organima, Goranci imaju dosta pritužbi na njihov rad, naročito na sud. Sudije ispituju Gorance na srpskom, a zapisnik diktiraju na albanskom, što je za njih problem, jer ne znaju jezik, a prevodioca uglavnom nema. Žale se i zato što mnogi počinioци krivičnih dela protiv Goranaca nisu adekvatno kažnjeni, ili su oslobođeni. Oni koji rade u opštinskim organima smatraju da je loše kada ih pretpostavljeni Albanci šalju na teren, u albanske sredine, prvenstveno zbog jezičke barijere i nemogućnosti usposta-

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

vljanja dobrog odnosa sa strankama, a da Albanci preuzimaju slučajeve za koje nisu stručni, a tiču se svojine i katastra. Sledeći problem je taj što su sva opštinska dokumenta u Dragašu/Dragash na albanskom. Neke dokumente Goranci i ne vade jer važe samo na Kosovu. Žale se da njihovi predstavnici u opštinskoj vlasti nemaju izvršne prinadležnosti i da stoga ne mogu da poprave položaj Goranaca. Bošnjaci u Prizrenu smatraju da opštinske vlasti podržavaju Albance da imaju nelegalne objekte, jer im ne traže da plate porez, dok Bošnjake obavezuju i kažnjavaju ako to ne urade.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Goranci najčešće idu u Dragaš/Dragash, u albanski Dom zdravlja. Kada su ozbiljniji slučajevi u pitanju odlaze u Prištinu/Prishtinë, Prizren, ali i Beograd, mada neki idu i u Tursku, Makedoniju ili BiH. U selima opštine Dragaš/Dragash bilo je sedam ambulanti. Sada su neke ukinute, kao u selu Bačka/Bačkë, gde je dolazio lekar iz Broda/Brad. Goranci su se žalili protiv ove odluke, jer u selu ima dosta starih i bolesnih. Da bi primili injekciju, sada moraju da idu u susedno selo, koje je nekoliko kilometara daleko.

Iako su svi ovde siromašni, samo petoro prima socijalnu pomoć. Goranci naglašavaju da i lekara ima malo, jer samo 17 doktora opslužuje čak 50 ambulanti.

Bošnjaci iz sela Donje Ljubinje/Lubinjë e Poshtme nisu zadovoljni tretmanom lekara nemačkog KFOR-a, koji ih ponekad pregledaju.

Turci se žale da im osoblje prizrenske bolnice ponekad zabranjuje da u bolnici govore maternjim jezikom.

Predstavnici nemačkog KFOR-a nisu bili nimalo korektni prema nama. Nisu nam pružili adekvatnu negu. Nudili su neke nedefinisane papire o našim povredama, kao i smešno male nadoknade za povrede, uništene kuće i traume. Meni, mojoj povređenoj ženi Sevdiji i deci, Adu i Emiliji, ponudili su ukupno 990 eura. Meni su dali najviše, 490 eura, na ime odštete zbog nemogućnosti rada u

periodu od 13.03. do 12.04., a 500 eura za moju suprugu, dvoje dece i mene, na ime troškova lečenja i lekova. Bio sam uporan i tražio pravu kontrolu, jer smo imali mnogo više posledica. Osećali smo strašne bolove, a njihove dijagnoze nisu bile u skladu sa činjeničnim stanjem. Nakon ponovne kontrole, koja se desila 17. i 20. maja ove godine, lekari su utvrdili da sam imao frakturu noge i da mi je ona kraća za jedan santimetar, da je Karadolami Fehim imao slomljena dva rebra, dok je Osmani Libajdiu slomljeno rebro i naneta posekotina iznad stopala, što oni nisu приметili tokom prvog pregleda. Uvredilo nas je i to što su nam rekli da „po njihovim zakonima, deci ne sleduje nikakva odšteta, ako povrede nisu vidljive“. Zar je potrebno da moja deca izgube neki ekstremitet, da bi dobila odštetu? Lično ne verujem da nemački zakon ne poznaje kategoriju „psihičke traume“, pogotovo kada su deca u pitanju.

F.M., Bošnjak iz sela Donje Ljubinje/Lubinjë i Poshtme

FHP intervju 27. juna 2003.

4. Zapošljavanje

Nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti nova rukovodstva javnih ustanova i društvenih firmi nisu Bošnjacima dozvolila da se vrate na stara radna mesta, kao ni da se zapošljavaju. Ove odluke su se neformalno obrazlagale time da su Bošnjaci radili „dovoljno za vreme srpskog režima“. Svakako je najveći problem u zapošljavanju nepoznavanje albanskog jezika.

Procentualna rasprostranjenost Albanaca u opštini Dragaš/Dragash je 57 odsto, a Goranaca i Bošnjaka oko 43 odsto. Ovaj procenat nije ispoštovan prilikom zapošljavanja, jer je u čitavoj opštini zaposleno 562 Albanaca, a 287 Bošnjaka i Goranaca. U pošti u Dragašu/Dragash nijedan Bošnjak ne radi, kao ni u Domu zdravlja, u kome ih je pre rata radilo 34. U sudu i u radiju radi po jedan Bošnjak. U samoj opštini Bošnjaci su direktori tri direktorata, za plan i razvoj, urbanizam i geodeziju i za lokalne zajednice. Od službenika, u opštini rade tri Goranca i dva Bošnjaka. U Centru za socijalni rad zaposlena su dva Bošnjaka, jedan vozač i jedan referent.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

U KZK nema zaposlenih Goranaca, dok ih je u KPS 38. Slična je situacija i u Prizrenu.

Turci najviše žale što im je onemogućeno da rade i da uređuju program na turskom jeziku, na Radio Prizrenu, gde sada rade samo Albanci. U sudu, kao sudija radi samo jedan Bošnjak, dok je jedan Turčin službenik. Turci se žale da rukovodioci zapošljavaju ili svoje rođake ili istomišljenike, kao direktorka Gradske čistoće „Higijena“, koja je, na rukovodeća mesta, zaposlila sve bivše lidere OVK, dok je pripadnike manjina otpustila.³²

Od rukovodioca pošte u Suvoj Reci dobio sam odgovor da, za sada, za mene nema posla. Ismet Beriša mi je još dodao: „Za tebe nema posla. Ti si radio u srpsko vreme.“

S.M., Bošnjak iz Grnčara/Grenčarë

FHP intervju 18. juna 2003.

Direktorka je oko sebe okupila nekoliko bivših pripadnika OVK. Smenila je diplomiranog ekonomistu Cobanaj Milazima sa mesta šefa računovodstva i postavila ga na mesto poslovođe inkasanata. Na njegovo mesto je postavila nekvalifikovanog Krasnići Džezmija, brata jednog bivšeg komandanata OVK-a, Krasnići Selima. Svog rođaka Hursiti Ramuša je imenovala za direktora gradskog groblja, a Fazliu Mustafu za šefa inkasantske službe, dok je vodoinstalatera Gaši Uka postavila za šefa voznog parka. Direktorica otvoreno govori da u preduzeću treba prepraviti nacionalnu strukturu radnika u korist Albanaca. To je uspešno sproveda, jer je izbacila pripadnike romske manjine, Gaši Mahira i Krieziu Sefedina, zatim Bošnjake Maksuti Garipa, Karce Mirsada, Karce Sefida, Halimi Hazira i druge. Mislim da je oko 20 radnika, pripadnika ovih manjina, direktorka otpustila, bez ikakve procedure. Na listi za izbacivanje je još 10 Roma i dva Bošnjaka. Njih bez osnova kritikuje. Naglašava da joj niko ništa ne može, jer ima podršku Demokratske Partije Kosova i Kosovskog zaštitnog korpusa. Niko

32 Dokumentacija FHP, intervju sa J.G., Turčinom iz Prizrena, 9. septembra 2002.

od radnika ne sme da se žali, jer znaju da to može da bude povod za udaljavanje sa posla. (...)

J.G., Turčin iz Prizrena

FHP intervju 9. septembra 2002.

5. Obrazovanje

Turci, Bošnjaci i Goranci u najvećem broju slučajeva žele da se obrazuju na svom maternjem jeziku. Ipak, tendencija je u smanjivanju broja odeljenja, gde bi se deca iz manjinskih zajednica obrazovala na maternjim jezicima i vrši se preusmeravanje u albanska odeljenja. Goranci su se i pre rata obrazovali na srpskom jeziku i sa tom praksom žele da nastave. Veliki problem je nastao školske 2003/2004. godine kada su u sela Kruševo/Kryshevc i Restelica/Restelicë stigli udžbenici i dnevници, koje je poslala Vlada Srbije. Tom prilikom su se sukobili učitelji Goranci sa direktorima škola, koji su se protivili da deca uče prema srpskim programima. Dnevnike je zaplenila opštinska administracija.

U osnovnoj školi „Emin Duraku” u Dragašu/Dragash, direktor škole nije dozvolio upisivanje 37 goranskih učenika, koji su želeli da uče prema srpskim programima. Taj postupak je objasnio time da nije dobio direktive iz ministarstva. Dnevници su ostali na albanskom. Zbog svega toga roditelji su odbili da šalju decu u školu. Inače, većina Goranaca učitelja plate prima iz Srbije.

U opštini Dragaš/Dragash trenutno ima 110 srednjoškolaca i 1620 osnovaca.

U selu Ljubižda/Lubizhdë, u Osnovnoj školi „7 mart”, 40 učenika Bošnjaka sluša nastavu na bošnjačkom jeziku, ali u isturenom odeljenju ove škole, u selu Skorobište/Romajë, nastava na bošnjačkom nije organizovana, tako da 90 učenika Bošnjaka sluša nastavu na albanskom. U selu Grnčare/Grencarë bošnjačka deca pohađaju nastavu na albanskom, iako u školi ima i nastave na bošnjačkom jeziku, dok u isturenom odeljenju ove škole u Novom Selu/Novasellë bošnjačka deca (64) pohađaju nastavu na mater-

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

njem jeziku. Neki viđeniji Bošnjaci čak javno pozivaju svoje sunarodnike da šalju decu u albanske škole, kao što to radi Bošnjak, sudija Opštinskog suda u Prizrenu. Bošnjaci smatraju da je on iz tog razloga vrlo brzo unapređen od pripravnika do sudije. Čak i neki prosvetni radnici iz škole „7. mart“ iz Ljubižda/Lubizhdë svoju decu šalju da uče na albanskom.³³

Turci imaju svoje škole u Prizrenu, ali im je problem to što su dažke knjižice još uvek na albanskom. Njihovi prosvetni radnici su dobili ugovor o radu od Ministarstva za obrazovanje Kosova, takođe na albanskom. Mnogi nastavnici iz ove zajednice taj dokument nisu želeli da potpišu, jer smatraju da treba da bude na njihovom maternjem jeziku. Problem je i u natpisima na školama, koji i dalje nisu na turskom. U nedostatku udžbenika za turske đake, Ministarstvo je dalo preporuku 11. decembra 2002. da se udžbenici dopreme iz Turske, kao pomoćna literatura. Oko 200 Turaka sada studira u Turskoj.

U svim školama broj učenika, koji uče na bošnjačkom se smanjuje, a time i broj odeljenja i nastavnika. Mesec dana pre početka školske godine 2002/2003., objavljen je konkurs za prijem pet nastavnika. Konkurisao sam za predmet Opšte-tehničko obrazovanje i bio primljen. Određena mi je norma od 16 časova nedeljno i to osam u selu Grnčare i osam u Novom Selu. Na samom početku školske godine, direktor Adem Gaši mi je oduzeo osam časova, koje sam predavao u Novom Selu, i dodelio ih nastavniku Malići Sadiku iz Ljubižda. On nije kvalifikovan da predaje taj predmet, jer je završio učiteljsku školu. Umesto toga, dali su mi da predajem fizičko vaspitanje, za šta nisam kvalifikovan. Sada roditelji iz Novog Sela ne puštaju decu da idu u školu. Suština je u tome da postoji tendencija da naša deca uče na albanskom, a ne na maternjem jeziku. To zagovara rukovodstvo škole, a na žalost, prihvataju i neki roditelji.

R.E., Bošnjak iz sela Grnčare/Grençarë, nastavnik u školi „7. mart“

FHP intervju 23. septembra 2003.

33 Dokumentacija FHP, intervju sa A.H., Bošnjakom iz sela Skorbishte/Romajë, 24. april 2002.

Još uvek radimo u veoma teškim i komplikovanim okolnostima. Sastanci nastavnika vode se isključivo na albanskom jeziku, dnevnici takođe. Ne možemo sasvim slobodno da koristimo svoj jezik. Povodom proslave dana škole, 7. marta 2001. naša deca su pripremila jedan skeč na bosanskom, pod nazivom „Car i Carica“. Direktor škole Gaši Adem, Albanac i sekretar Redža Durak, Bošnjak, skeč su izbacili iz programa, rekavši da su Car i Carica otišli u Srbiju.

A.H., Bošnjak iz Skorobišta/Romajë, učitelj u školi „7. mart“

FHP intervju 24. aprila 2002.

6. Pristup imovini

U Orahovcu/Rahovec se i sada sporadično dešavaju napadi na bošnjačku imovinu. Nekoliko kuća je spaljeno. Bošnjaci nisu zadovoljni radom KPS, jer, po njihovom mišljenju, ignoriše činjenice, koje su dovele do požara u nekim bošnjačkim kućama, navodeći da su u pitanju neispravne instalacije, iako je u kućama pronađena kanta sa benzinom. U Dragašu/Dragash je uzurpiran 51 bošnjački stan. U Brodu/Brad su opljačkane sve one bošnjačke kuće, čiji vlasnici žive u izbeglištvu, ili u drugim delovima Kosova. U selu Bačka/Baçkë 11 kuća je opljačkano, a u selu Dikance/Dikancë 16. Ista je situacija bila i u Kruševu/Kryshevc i Orcuši/Ortushë. Najviše je pokradena stoka. U Kruševu/Kryshevc je od dolaska KFOR-a ukradeno 53 grla stoke, 1000 m³ drva, dok je sa livada nestajala detelina. U Restelici/Restelicë je ukradeno čak 200 grla stoke. Krađu i poljoprivredne alate i automobile.

U Brodu/Brad se dešavalo da Albanci nasilno isele Gorance, da bi uselili Albance, koji nisu iseljeni i nakon što su Goranci prijavili kosovskoj policiji.³⁴ Gorance su Albanci isterivali iz njihovih kuća i u Prizrenu, dok su njihove poslastičarnice, burekdžinice i druge radnje otimali.³⁵ Slične stvari su zabeležene i u Dragašu/Dragash,

34 Dokumentacija FHP, intervju sa I.C., Gorancem iz sela Brod/Brad, 16. aprila 2002.

35 Dokumentacija FHP, intervju sa S.S., Gorancem iz sela Orcuša/Ortushë, 3. decembra 2002.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

mada u manjoj meri. U uzurpacijama su učestvovali i pripadnici nemačkog KFOR-a, koji su bez odobrenja vlasnika zaposedali bošnjačku zemlju i, nakon faktičke uzurpacije, napravili ugovor na štetu onih čiju su zemlju uzurpirali, jer su svojim oruđima uništili vegetaciju i mogućnost obnavljanja plodnosti njive.³⁶

Često se bivši komandanti OVK javljaju kao uzurpatori, kao u slučaju B.R., iz sela Plava/Plavë, koji je uzurpirao goransku kuću u selu Mlika/Mlikë³⁷. Ista je situacija sa poslanikom parlamenta Kosova Naimom Maljokuom, potpredsednikom partije Alijansa za budućnost Kosova, koji je uzurpirao stan Bošnjaka Š.B., u naselju Culhan u Prizrenu³⁸.

U radnji sam imao rashladnu vitrinu, mali frižider, dva lavaboa, jedan bojler, 12 stolica, šporet na drva, aparat za gašenje požara, vagu, ventilator na plafonu, razni sitni inventar i bicikl, sa kojim sam dolazio na posao. Sve je to ostalo u radnji. Nekoliko puta sam pokušao da vratim radnju. Ramiz me je uvek dočekao uz pretnju da ako dođem još jednom, ili prijavim KFOR-u, da će mi zapaliti radnju. Ipak, podneo sam zahtev Sekretarijatu za inspeksijske poslove opštine Prizren, 9. septembra 1999., i tražio da moju radnju oslobode uzurpacije. Međutim, do danas nisu ništa preduzeli, niti su dali bilo kakav odgovor na moj zahtev. Ponovo sam otišao u lokal. U objektu sam zatekao Ramizovog sestrčića, koji tu radi. Zamolio sam ga da mi oslobodi radnju i da ću biti prinuđen da zovem KFOR i UNMIK policiju. Odgovorio mi je: „Ma kakav KFOR i UNMIK. Ovde sve odlučuje UÇK.“

S.S., Goranac iz sela Orcuša/Ortushë

FHP intervju 3. decembra 2002.

36 Dokumentacija FHP, intervju sa K.H., Bošnjakom iz Globočice/Glloboçicë, 26. juna 2002.

37 Dokumentacija FHP, intervju sa S.D., Bošnjakom iz sela Mlika/Mlikë, 18. juna 2002.

38 Dokumentacija FHP, intervju sa Š.B., Bošnjakom iz Prizrena, 24. marta 2003.

Pored toga što sam ostao bez posla, meni je uzurpiran i stan u Prizrenu, u naselju Culhan, ul. Durmis Aslana, lamela 2, ulaz II, sprat IV, stan br. 31. U taj stan se bez mog znanja i saglasnosti nasilno uselio jedan od bivših komandanata OVK-a, sada potpredsednik partije Alijansa za budućnost Kosova i poslanik u kosovskom parlamentu, Naim Maljoku. Zadnji put sam pokušao da uđem u stan početkom jula 1999. Međutim, nisam uspeo. Ulazna vrata su bila zamenjena. Pored toga, pripadnici OVK su mi naredili da se udaljim od ulaza. Hteo sam bar neke stvari da uzmem, ali mi ni to nisu dozvolili. Pretili su i rekli mi da se više ne pojavljujem. U stanu sam imao sve potrebne stvari za jednu porodicu čija je vrednost bila oko 12000 eura. U Prizrenu nisam smeo da prijavim slučaj, ali sam to učinio u bošnjačkom selu Rečane, KPS i HABITAT-u, međutim moj stan još nije oslobođen.

Š.B., Bošnjak iz Prizrena

FHP intervju 24. marta 2003.

7. Informisanje

Radio Šar samo četiri sata dnevno emituje program na bošnjačkom jeziku. Bošnjaci su tražili frekvenciju od OEBS-a, ali nisu dobili. Smeta im što program na bošnjačkom priprema samo jedan čovek, dok u albanskoj redakciji radi sedmoro ljudi. Napisali su peticiju, kojom traže da se informisanje Bošnjaka na RTK popravi. Naročito je problem što je TV signal u Gori/Sharr slab. Goranci zahtevaju da počne sa radom Radio Dragaš, koji bi se bavio pitanjem Goranaca. Takođe, žele da se ustanovi i dan Goranaca.

U selu Restalica/Restelicë postoji goranski Radio Bambus, koji se čuje samo u tom selu. U Prizrenu dve radio stanice, koje su vlasništvo Bošnjaka, emituju program na bošnjačkom jeziku. U gradu postoji i jedna radio i TV stanica na turskom, kao i nedeljnik „Yeni Donem“.

8. Učešće u političkom životu

U Gori/Sharr postoje dve političke partije Bošnjaka i Goranaca, SDA Kosova i Građanska inicijativa Gore. Ove stranke su nekada bili u koaliciji. Goranci se deklariraju ili kao Goranci, ili kao Bošnjaci. Bošnjaci glasaju za SDA Kosova i Koaliciju VATAN. Goranci smatraju da u Dragašu/Dragash treba da bude 11 Albanaca i 10 Goranaca poslanika, a ne 16:5, kakva je situacija sada. U kosovskom parlamentu je pet predstavnika SDA Kosova.

Demokratska partija kosovskih Turaka ima četiri odbornička mesta u Prizrenu.

9. Pravo na povratak

Bošnjaci i Goranci sve više napuštaju region, jer ne mogu da se zaposle. U njihovim selima nije dobra infrastruktura, a mnoge uzurpirane kuće nisu vraćene. U Dragašu/Dragash su nekoliko puta organizovane goransko-albanske fudbalske utakmice, s ciljem približavanja ovih etničkih zajednica. Tokom ovih manifestacija uvek su se dešavali incidenti. Predlaže se da se organizuju mešovita albansko-goranska folklorna udruženja, čime bi se uticalo na približavanje ovih zajednica.

U nekim selima, kao u pograničnom selu Orcuša/Ortushë, nema škole, pošte, telefonskih veza i ambulante. Đaci do škole, koja je u četiri kilometra dalekom selu Vranište/Vranishtë, idu peške. Goranci koji žive po selima nemaju materijalnih mogućnosti da se izdržavaju, da kupuju hranu za goveda, niti da vrše popravke na kućama. Bune se što ne mogu slobodno da koriste svoj jezik. Neki neće da ih identifikuju sa Bošnjacima, jer smatraju da je to put ka albanizaciji. Mnogi od njih traže makedonsko državljanstvo, jer se ono lako dobija.

Do sada je švajcarska vlada preko 200 Goranaca, koji su bili ilegalno u ovoj zemlji, deportovala na Kosovo.

III RAE

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Izuzev Aškalija iz sela Lešane/Leshanë, Geljance/Gelanc i Trnje/Tërnjë, u opštini Suva Reka/Suharekë, koji tokom rata nisu sa Albancima napustili sela, pa ih sada smatraju saradnicima srpskog režima, Aškalije i Egipćani u regionu imaju potpunu slobodu kretanja, kao i Romi, koji su i pre rata živeli u albanskim sredinama. Međutim, oni što žive među Srbima, u njihovim etničkim enklavama i getima, dele sudbinu Srba. Takva je situacija sa Romima iz gornjeg Orahovca/Rahovec. Često se pale romske kuće. KPS dolazi da bi napravila zapisnik, ali Romi smatraju da ne utvrđuju uzroke paljevina u skladu sa činjenicama. Komšije Albanci ih ponekad uzimaju u zaštitu.

Generalno, RAE se u Orahovcu/Rahovec deklariraju od slučaja do slučaja, ili kao Romi, ili Aškalije, ili Egipćani. To najviše zavisi od bezbednosne situacije i odnosa, koji imaju sa Srbima ili Albancima. Osim pomenutih slučajeva, nema pritužbi na rad KPS, UNMIK policije i KFOR-a. Generalan problem je što im KPS naplaćuje saobraćajne kazne, zbog starih registarskih tablica.

Primetio sam da su zapaljive stvari, kao što su tepisi, pokrivači i sitni drveni predmeti bili nagomilani u sredini prostorija. Ubrzo je stigla i KPS. Napravili su zapisnik i konstatovali da su razlog požara neispravne elektroinstalacije. To nije istina jer su polomljeni katanci na vratima, a u sredini prostorija nagomilane lako zapaljive stvari. Pored toga, ja sam isključio sklopku, tako da u zgradi nije bilo struje. Policija ne obavlja svoj posao kako treba. Pre neki dan je bio pokušaj paljenja kuće Ramani Šaćira, takođe Roma. KPS nikada nije otkrio ko ovde čini zlodela. Umesto da tragaju za zločincima, oni se uvuku u bilijar klub kod škole i igraju se.

S.S., Albanac iz Orahovca/Rahovec

FHP intervju 1. juna 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Aškalije i Egipćani nemaju problema u obraćanju administraciji i sudu, dok Romi u Orahovcu/Rahovec imaju isti problem, kao Srbi. Aškalije i Egipćani nemaju problem sa formularima, koji su u svim opštinama na albanskom, dok Romi traže da formulari u Orahovcu/Rahovec budu na srpskom, a u Prizrenu na bošnjačkom. Iako se službenici opština generalno dobro ophode prema RAE, oni se žale da te institucije nisu poboljšale uslove njihovog života. To važi i za OEBS i UNMIK-ovu kancelariju za zajednice.

Svi se žale na rad sudova, naročito onog u Prištini/Prishtinë, koji po njima ne donosi prave odluke, po žalbi na diskriminaciju u radnim odnosima.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Pripadnici RAE zajednica nisu zadovoljni zdravstvenim i socijalnim uslugama mada, osim Roma iz Orahovca/Rahovec, imaju potpuno slobodan pristup svim institucijama. U albanski Dom zdravlja, u donjem Orahovcu/Rahovec idu samo kada moraju i najviše posećuju srpsku ambulantu, u gornjem delu grada. Zbog ne higijenskih uslova u kojima žive, veliki broj Roma iz Orahovca/Rahovec je hronično bolestan.

Iz razloga neadekvatne nege i nedostatka lekova, preminuo je jedanaestogodišnji Egipćanin, Hamza Mergim.³⁹ Nekoliko sličnih slučajeva desilo se i Aškalijama u Prizrenu. Oni se nekad fizički obračunavaju sa lekarima, da bi ih naterali da članovima njihovih porodica ukažu pomoć. Takva je situacija bila sa pružanjem pomoći četvorogodišnjem Aškaliji, sinu Nasera Beriše, koji je pao sa drugog sprata. Tom prilikom je detetov stric, Šaćir Beriša, napao lekare u prizrenskoj bolnici⁴⁰.

39 Dokumentacija FHP, intervju sa I.B., Romom iz Orahovca/Rahovec, 21. aprila 2003.

40 Dokumentacija FHP, intervju sa G.G., Aškalijom iz Prizrena 27. oktobra 2003. godine

Samo sedam Roma u Orahovcu/Rahovec prima socijalnu pomoć, dok je pre rata primalo više od 80 odsto. U selu Geljance/Gelanc sedmoro Aškalija prima socijalnu pomoć, a u Trnju/Tërnjë četiri. RAE se bune što mnogi Albanci primaju socijalnu pomoć, a nisu socijalno ugroženi, kao pripadnici ovih zajednica.

Ne dobijamo adekvatnu socijalnu pomoć. Tačno 51 Rom je teško bolestan, ali nemaju nikakvu medicinsku negu. Zbog neadekvatne nege i nedostatka lekova, 24. februara 2003. umro je jedanaestogodišnji Egipćanin, Hamza Mergim. Nedavno su pronađeni posmrtni ostaci nestalog Hamze Agrona. Njegova porodica dugo nije imala sredstava da ga sahrani.

I.B., Rom iz Orahovca/Rahovec, predstavnik Kancelarije za zajednice

FHP intervju 21. aprila 2003.

4. Zapošljavanje

Samo pet Roma je zaposleno u Orahovcu/Rahovec, i to u sudu, Domu zdravlja i u Kancelariji za zajednice. Ranije su svi radili u društvenim preduzećima „18. novembar“, „Termovent“, „1. maj“, „Kombinat Orvina“ i Javnom komunalnom preduzeću. U međunarodnim organizacijama i u kosovskoj policiji niko nije zaposlen. U selu Banja/Banjë, u Mališevu/Malishevë, samo jedan Rom radi i to u KZK u Prištini/Prishtinë. Slično je i u Suvoj Reci/Suharekë sa Aškalijama, mada su oni uglavnom poljoprivrednici. Kažu da bez pomoći rodbine iz inostranstva, ne bi imali osnovne uslove za život. Onima koji rade u društvenim firmama, plata je 150 eura. Četiri Aškalije iz Geljance/Gelanc rade u prosveti, dok jedan, kao električar, radi u industriji guma „Balkan“, u Suvoj Reci/Suharekë. U Trnju/Tërnjë Aškalije rade kao nadničari. Žale se da se Albanci zapošljavaju mimo konkursa i da rukovodioci zapošljavaju svoje rođake. U institucijama nema mesta ni za obrazovane Rome.

Posle rata novi rukovodioci prizrenske pošte su me stavili na spisak onih koji treba da dobiju otkaz. Tadašnji direktor Afrim Bejtulahu je rekao da petnaestorici radnika prestaje radni odnos i da idu kući, sa obrazloženjem da u pošti ima mnogo radnika.

Dodao je da će nas po potrebi pozvati na posao. Pošto poslove koje obavljam nije imao ko da radi, ipak me je zadržao. Od tada sam u stalnoj neizvesnosti. Posle dva-tri meseca sa posla je izbačeno još nekoliko radnika. Skoro polovina izbačenih su bili Romi. Na njihova mesta su primljeni Albanci Zurnađiu Bećir, Grazdo Sanija, Hameli Šemsedin, Sagdati Šefki i drugi, čija imena ne znam. Rukovodstvo je radilo šta je htelo. U poštu su doveli svoje poznanike i rodbinu, koji nisu imali potrebne kvalifikacije. Oni su dobijali veće plate od nas, starih radnika. Mene su najviše pogodili, jer mi daju platu od 108 eura mesečno. Novoprimitljeni radnici, koji rade iste poslove kao i ja, imaju daleko veću platu: Grazdo Sanija 380, a Hameli Šemsedin 300 eura. Zurnađiu Bećir nema ni srednju školu, a prima tri puta veću platu od mene. Nezadovoljan takvim rešenjima otišao sam kod direktora Sporta Sadika, koji me je poslao kod blagajnika. On mi je rekao da radi po instrukcijama, koje dobija iz Prištine.

M.Š., Rom iz Prizrena

FHP intervju 15. oktobra 2003.

5. Obrazovanje

Aškalije i Egipćani se obrazuju na albanskom. Tako radi i jedan deo Roma, dok drugi ide u srpske škole. Romi smatraju da će njihova deca na ovaj način zaboraviti maternji jezik i stoga traže nastavu na romskom. Najveći problem RAE zajednicama u regionu je kako decu da motivišu da idu u školu, jer i kada ih završe, nemaju mogućnost da se zaposle.

U selu Banje/Banjë troje romske dece pohađaju nastavu na albanskom jeziku u školi „Naim Frašeri” i loše pričaju maternjim jezikom. U Orahovcu/Rahovec je ista situacija sa oko 70 Roma, koji idu u novu školu Arhemeria [Budućnost], predviđenu da po nastavnom programu bude multietnička. Drugi Romi idu u srpsku školu. Romi iz Dušanova/Dushanovë su prestali da idu u školu, zbog činjenice da se više ne organizuje nastava na srpskom jeziku.

Deca Aškalija iz Prizrena zbog socijalnih problema nisu u mogućnosti da pohađaju predavanja, jer mnoga od njih rade. Njihovi predstavnici u opštini su napravili programe da ta deca posećuju večernju nastavu. Takva je situacija u selu Lešane/Leshan u školi „Vasko-paša Skadarski“/Vasko Pashë Shkodrani, gde samo dvoje dece ide u školu, dok preostali rade. Slično je i u srednjoj školi u Suvoj Reci/Suharekë, gde samo troje prate predavanja, a 27 radi.

U isturenim odeljenjima škole „Vasko-paša Skadarski“/Vasko Pashë Shkodrani u selu Trnje/Ternje ide 30 učenika Aškalija, a u selu Lešane/Leshan 13. Što se tiče dece Aškalija iz Geljanca/Gelanc, njih oko 40 ide u seosku školu „Drita“, u školu „7. mart“ u Suvoj Reci/Suharekë četiri, a u školu „Dituria“, u selu Samodraž/Samadrexhë, sedmero.

Dana 12. decembra 2002. godine 20 intelektualaca Roma iz Prizrena je poslalo inicijativu Ministarstvu prosvete Kosova za ustanovljenje predmeta „Romski jezik sa elementima kulture i istorije Roma“ u školama, u koje idu Romi i koji bi se predavao dva puta nedeljno. Smatraju da se to mora dogoditi zbog brojnosti romske populacije, čime bi se sprečilo gubljenje etničkog identiteta.

U školi „Bajram Curi“ u Prizrenu se organizuje dopunska nastava za one Rome, koji zbog rata i izbeglištva nisu učestvovali u obrazovnom procesu. Ranije je bilo 160 učenika, sada ih ima 60.

Retkost je da neko od pripadnika RAE zajednica upiše fakultet.

6. Pristup imovini

Svi stanovni, koje su Romi imali u albanskom delu Orahovca/Rahovec, su uzurpirani, kao na primer dvema Romkinjama, Karaci Veziri i Belani Nadžiji⁴¹. Neki Romi su imali vinograde, ali su ih Albanci počupali. Oni, čije parcele još nisu uzurpirane, zbog nepostojanja slobode kretanja ne mogu da ih obrađuju. U

41 Dokumentacija FHP, intervju sa H.R., Romom iz Orahovca/Rahovec, 18. septembra 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Prizrenu je slična situacija sa romskom imovinom. Pripadnici OVK su im onemogućavali da koriste svoju imovinu, jer su ih optuživali da su bili saradnici srpskih snaga bezbednosti tokom rata i pretili im smrću. Iako su neki stanovi u gradu vraćeni, KFOR i policija nisu pronašli uzurpatore, ili one koji su te stanove opljačkali.

Aškalije iz Banje/Bajë nemaju zemlju, dok je u Lešanu/Leshan ima samo Zogaj Beljulj.⁴² Svi ostali rade kao nadničari. Tako je i u Trnju/Tërnjë i Geljancu/Gelanc. I oni koji imaju zemlju nemaju novac da nabave seme i đubrivo, dok traktor niko nema.

7. Informisanje

Aškalije, Egipćani i deo Roma, koji žive u albanskim sredinama, su zadovoljni informisanjem, koje dobijaju sa RTK i drugih albanskih medija. Međutim, Romi iz Orahovca/Rahovec izražavaju nezadovoljstvo, poput Srba, zbog toga što nema dovoljno programa na srpskom jeziku, ali i zato što nema romskih emisija. Dodaju da su svakodnevne petominutne vesti na romskom i jednonedeljna emisija u trajanju od 40 minuta malo da bi Romi bili zadovoljni informisanjem. Oni bi želeli da imaju i svoje novine.

Romi iz Prizrena su organizovali nekoliko kulturno-umetničkih društava. Ove organizacije se brinu o kulturnom održanju Roma. Kažu da je pre rata postojalo nekoliko časopisa, TV i radio stanica na romskom, a da su ukinuti posle juna 1999.

Aškalije iz sela Trnje/Tërnjë, Geljance/Gelanc i Lešane/Leshan, pored toga što prate sve albanske programe, slušaju i radio stanicu VALA 2000 iz Suve Reke/Suharekë. Žale se što na ovom radiju nema ništa o životu i problemima Aškalija. Nisu zainteresovani za štampane medije.

Retko ko od RAE zajednica ima mobilne telefone, jer su računi visoki.

42 Dokumentacija FHP, intervju sa Z.S., Aškalijom iz Lešana/Leshan, 23. septembra 2003.

8. Učešće u političkom životu

U regionu je aktivno nekoliko partija, koje se bave poboljšanjem života RAE zajednica. Ipak, većinom su apolitični, kao Romi iz Banje/Banjë ili Orahovca/Rahovec, mada u gradu postoji Ujedinjena romska partija Kosova. U Prizrenu postoje dve aškalske partije, Demokratska partija albanskih Aškalija Kosova i Demokratska partija Aškalija Kosova.

9. Pravo na povratak

Najveći problemi RAE zajednicama u regionu su kuće, koje još nisu obnovljene, socijalni položaj, kao i nezaposlenost. Humanitarne organizacije ne pomažu dovoljno RAE zajednice.

Kuće orahovačkih Roma su spaljene i opljačkane, i ne zna se kad će početi sa njihovom obnovom. Isto je sa 47 aškalskih kuća u Prizrenu. Očekuje se da ICMC počne sa obnovom aškalskih kuća u Geljancu/Gelanc.

Region Gnjilane/Gjilan

I Srbi

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

Izuzimajući opštine Uroševac/Ferizaj i Kačanik/Kaçanik, Srbi u ovom regionu se slobodnije kreću. Ipak, još uvek ne prolaze kroz albanska sela. Provokacija ima i danas, kao u Mogilu/Mogillë, gde nepoznati Albanci pucaju iznad srpskih kuća, ili u Pasjanu/Pasjan, kada neki Albanci, koji prolaze kroz selo kamenuju srpske kuće. Kada putuju u Bujanovac, u Srbiji, ili u Gračanicu/Gračanicë, Srbi iz opreza koriste lokalne puteve, koje je napravio Koordinacioni centar. Ipak, neki od njih koriste i glavne saobraćajnice, da bi došli do Gnjilana/Gjilan, Novog Brda/Novobërdë, Vitine/Viti ili Kamenice/Kamenicë. U pomenutim gradovima se slobodno kreću, a naročito u naseljima oko pravoslavne crkve. U Vitini/Viti se kod pravoslavne crkve još uvek nalazi punkt KFOR-a, koji Srbima pruža izvesnu sigurnost. Srbi u ovom gradu kupuju po albanskim radnjama, mada se dešava da ih prodavci ne usluže, ukoliko su unutra drugi Albanci.

Srbi iz Bostana/Bostan i Binaća/Binaq, kao i iz mešovitih sela Mogile/Mogillë, Cernice/Cërnice, Gornjeg Livoča/Livoç e Epërm i Poneša/Ponesh ne putuju često u Vitinu/Viti, zato što moraju da prođu kroz albanska sela. Ipak, u selima gde se situacija popravila Albanci i Srbi jedni drugima, na primer, pozajmljuju poljoprivredne alatke. U selu Labljan/Llabjan napravljena je stočna pijaca, gde prodaju i Srbi i Albanci.⁴³ Srbi u regionu nemaju primedbe na ponašanje KPS i međunarodne policije. U KPS ima Srba, koji patroliraju zajedno sa albanskim kolegama, što predstavlja dodatno ohrabrenje za manjine.

Jedina opština gde Srbi imaju lokalnu vlast su Štrpce/Shtërpçë. Do Štrpca/Shtërpçë saobraća autobus Niš ekspresa, koji polazi iz

43 FHP dokumentacija, intervju sa S.I., Srbinom iz Trničevce/Tirnice, 6. oktobra 2003.

Beograda. Postoji jedan autobus koji prevozi Srbe iz Donje Budrige/Budzike e Poshtme do Gnjilana/Gjilan i Kamenice/Kamenicë. On ide bez pratnje.

Niko se od Srba iz regiona nije usudio da ode u Uroševac/Ferizaj ili Prištinu/Prištinë. Najgora situacija je u Uroševcu/Ferizaj, gde pod konstantnom zaštitom KFOR-a živi 17 preostalih Srba, koji nikuda ne idu bez pratnje.⁴⁴ KFOR im redovno donosi hranu, mada im neke komšije Albanci kradom donose razne druge potrepštine. Srbi smatraju da bi bez ove pomoći umrli. U Donjoj Plešini/Pleshinë e Epërme, u opštini Uroševac/Ferizaj, živi jedna stara Srpkinja, Smilja Bajčetić, koja je od 500 Srba, nekadašnjih meštana, jedina ostala u tom selu.⁴⁵ Komšije se dobro ponašaju prema njoj, ali se plaše da je obilaze. Sa izuzetkom Srba, koji žive u opštini Uroševac/Ferizaj, KFOR više ne štiti Srbe i ne daje im pratnju.

Bezbednosna situacija se popravila u poslednje vreme. Tome su doprinele česte patrole KPS i UNMIK policije. Nakon završetka rata imali smo nekoliko slučajeva ubistva. U selu Klobukare žena koja se zove Draga, nepokretna starica od 70 godina, je spaljena u svojoj kući. Stanković Stanko je obešen ispred svoje kuće, jula 1999. godine. Trajko Savić je pretučen i od posledica preminuo. Simić Zoran i njegov otac Milan vode se kao nestali, kao i Zoran Anđelković iz Stare Kolonije. Timotijević Vojislav iz Novog Brda je tokom bombardovanja bio u bolnici u Prištini. Posle rata su ga pronašli mrtvog. Na sebi je imao bolničku pižamu. Stojković Sava iz Labljana je ubijen, Stojković Ratka, iz istog sela, je pretučena, dok je obrađivala baštu. Sutradan je preminula. Provokacije se i danas dešavaju.

M.M., Srbin iz sela Jasenovik, službenik u opštini Novo Brdo/Novobërdë

FHP intervju 3. juna 2003.

44 FHP dokumentacija, intervju sa Z.M., Srbinom iz Uroševca/Ferizaj, 24. novembra 2003.

45 FHP dokumentacija, intervju sa S.M., Srpkinjom iz Donje Plešine/Pleshinë e Epërme, 19. novembra 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

U poslednje vreme se sloboda kretanja popravila. Ipak, 8. februara 2003. godine se dogodio novi incident. Toga dana, između 19:00 i 20:00 časova, u seosku srpsku prodavnicu je ubačena bomba. U toj prodavnici su ranjeni Dimić Nebojša, Gerić Aca, Đuzić Darko i Dimić Ivica. Svi su dobili teške telesne povrede. Ovaj incident je u srpski deo stanovništva Mogila ulio dosta nepoverenja prema našim komšijama Albancima. Dve nedelje kasnije desio se drugi incident. Dana 22. februara 2003. godine, oko 21:00 časova, sa komšijama Srbima bio sam u drugoj seoskoj prodavnici. Ispred prodavnice je stao auto, trenutak kasnije čuose rafal. Prvi je bio kraći, pa je usledio jedan duži. Svi smo popadali. Auto je odmah krenuo velikom brzinom. Dok sam dolazio k sebi osetio sam oštar bol u grudima. Bio sam ranjen. Nisam mogao da zaustavim krvarenje. (...) Ne znam šta da kažem o ovom incidentu. Napadači nisu mene lično napali, već su imali za cilj da zaplaše srpsko stanovništvo našeg sela.

D.Đ., Srbin iz Mogila/Mogillë

FHP intervju 3. aprila 2003.

Čim su došli pripadnici međunarodnih snaga, svi Srbi su odmah napustili svoje domove, a mene ostavili samu. Rekli su da će mi javiti telefonom kad budu odlučili da krenu. Tako sam bila jedina od oko 500 pripadnika srpske zajednice, koja je ostala da živi u selu, zajedno sa oko 5000 Albanaca. Tek posle mesec dana sam saznala da sam od 500 Srba jedina ostala u selu, okružena sa 5000 Albanaca. To su mi ispričale komšije Albanci. Rekli su mi i da su sve srpske kuće spaljene i srušene (...) S vremena na vreme me posećuju prve komšije Ćazim, Sulja, Muhamet i njihove cerke. Albanci sada neće, poneko i ne sme, da govore srpski, a ja ne znam albanski. Možda je i to razlog što me ne posećuje veći broj mojih meštana. U grad ne smem bez pratnje KFOR-a. Linija moga kretanja je od kuće do bašte, i do obližnje prodavnice. Dečurlija ponekad nešto dobaci, opsuje ili baci kamenje na kuću. Mladost kao mladost. Toga ima i u Srbiji i svugde. (...) Situaciju mi olakšavaju grčki vojnici. Donose mi namirnice, ali ne kao za one u gradu, kojima daju svaki dan topli obrok.

S.B., Srпкиnja iz Donje Plešine/Pleshinë e Epërme

FHP intervju 19. novembra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

U opštinama Novo Brdo/Novobërdë i Kamenica/Kamenicë svi formulari i natpisi na zgradama opština su trojezični, na srpskom, engleskom i albanskom. U Gnjilanu/Gjilan su na engleskom i albanskom, a u Vitini/Viti samo na albanskom, zbog čega Srbi traže poštovanje UNMIK-ove uredbe o obaveznom korišćenju i srpskog jezika, kao zvaničnog, pored albanskog i engleskog.

Za Srbe u Novom Brdu/Novobërdë, UNMIK dva puta nedeljno organizuje odlazak u sud, u Gnjilane/Gjilan. Da bi obavili svoje administrativne poslove, Srbi se uglavnom obraćaju kancelarijama za zajednice, koje se nalaze u selima Vrbovac/Urbode, Grnačare/Grënçarë i Klokot/Kllokot, za opštinu Vitina/Viti, a Donja Budriga/Budzikë e Poshtme i Gornje Kusce/Kuscë e Epërme, za opštinu Gnjilane/Gjilan.

Potpredsednik opštine Kamenica/Kamenicë je Srbin. U ovom gradu, na pozicijama direktora direktorijata za geodeziju i katastar, javne poslove i za manjine su Srbi. Srbi iz sela Lještare/Leshtar, Ropotovo/Ropotovë, Ranilug/Ranllug, Domo-rovce, kao i Srbi, koji žive u gradskom jezgru Kamenice/Kamenicë smatraju da je, u pogledu pristupa administrativnim ustanovama, situacija u ovoj opštini najbolja.

Predsednik opštine Štrpce/Shtërpçë je Srbin i u njoj uglavnom rade pripadnici ove etničke zajednice. U opštini ne postoji sud i za nju je nadležan sud u Uroševcu/Ferizaj, ali tamo Srbi ne idu. Odeljenje tog suda postoji u Štrpcu/Shtërpçë, ali u njemu još uvek nisu zaposlene sudije.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Srbi najčešće odlaze u paralelne zdravstvene institucije, ali su počeli da odlaze i u albanske domove zdravlja, kao u Novom Brdu/Novobërdë i Kamenici/Kamenicë. Isto tako, Albanci odlaze u srpske ambulante, kao što je to slučaj u Prekovcu, u opštini Novo

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Brdo/Novobërdë. U albanskim ambulantama lekovi se plaćaju, dok su u srpskim besplatni, što je doprinelo da i Albanci idu u srpske ambulante. Generalno, Srbi zameraju međunarodnim organizacijama da ne ulažu dovoljno u njihove domove zdravlja, kao što ulažu u albanske.

Pored ambulante u Prekovcu, u opštini Novo Brdo/Novobërdë, srpska ambulanta se nalazi i u Jasenoviku, Grnčaru/Grënçarë i Binaču/Binaq, u koje jednom nedeljno dolazi lekar iz Prekovca. Srbi iz Bostana/Bostan imaju mogućnost da odu u Prekovce, ali i u albansku ambulantu, koja se nalazi u selu.

U opštini Vitina/Viti srpske ambulante se nalaze u selima Klokot/Kllokot i Vrbovac/Urbode, dok su u opštini Gnjilane/Gjilan u Donjoj Budrigi/Budzikë e Poshtme i Gornjem Kuscu/Kuscë e Epërme. U domove zdravlja u Vitinu/Viti i Gnjilanu/Gjilan niko od Srba ne ide, čak ni oni koji tu žive, mada je bilo slučajeva da teži bolesnici ili trudnice zatraže pomoć u ovim ustanovama. Ipak, Srbi u Vitinu/Viti odlaze kod jednog privatnog stomatologa, Albanca, jer ga smatraju dobrim čovekom.

U slučaju bolničkog lečenja, Srbi odlaze u Gračanicu/Gračanicë, severnu Mitrovicu/Mitrovicë ili u Srbiju. Čak se u Štrpcu/Shtërpçë dešava da Albanci, od lekara Srba, traže upute za lečenje u bolnicama u Srbiji.⁴⁶

Socijalnu pomoć prima oko 120 Srba iz opštine Novo Brdo/Novobërdë, dok oko 200 prima staračke penzije. U Gnjilanu/Gjilan oko 100. U Štrpcu/Shtërpçë ima oko 1228 i srpskih i albanskih staračkih penzionera, i oko 345 Albanaca koji primaju socijalnu pomoć.

Oko 80 odsto ljudi iz naše opštine traži socijalnu pomoć, ali samo mali broj dobija, jer su kriterijumi strogi. Postoje dve kategorije; u

46 FHP dokumentacija, intervju sa Lj.O., Srbinom iz Prizrena, 7. oktobra 2003.

prvu ulaze one porodice, koje imaju dete do pet godina, a u drugu oni koji nemaju ništa, ni traktor, ni auto, pa čak ni video ili TV.

Z.M., Srbin iz sela Binać/Binaq

FHP intervju 23. oktobra 2003.

4. Zapošljavanje

Srbi su u ovom regionu najviše zaposleni u paralelnim institucijama, koje finansira vlada Republike Srbije. Ipak se najveći broj Srba bavi poljoprivredom i stočarstvom, međutim to im ne donosi zaradu, zbog ograničene slobode kretanja i nedostupnosti pijaca. Oni koji imaju privatne trgovine, nemaju velike zarade. Zanimljiv je broj Srba zaposlenih u UNMIK administraciji.

U javnim ustanovama radi mali broj Srba. Od planiranih 68, u opštini Kamenica/Kamenicë je zaposleno 44 Srba, dok u opštini Novo Brdo/Novobërdë Srbi, koji čine polovinu ukupnog stanovništva, zauzimaju 40 odsto radnih mesta u opštinskim organima. U istoj opštini oko 30 Srba radi u KPS, a oko 50 u paralelnim institucijama, opštini, školi i bolnici. Pre rata u Vitini/Viti je bilo zaposleno 2.200 Srba, a sada u svim ustanovama, uključujući i paralelne institucije radi oko 100. Dva inkasanta rade u KEK, a četiri u ovoj instituciji u Kamenici/Kamenicë i oni obilaze srpska sela. Oko 10 Srba je zaposleno u opštini Vitina/Viti. Dvoje rade u katastru, a pet u komunalnim preduzećima, kao i u Kamenici/Kamenicë. U PTK radi jedna osoba. U sudu niko nije zaposlen.

U Klokotskoj banji/Banjë e Kllokotit, gde su pre rata radili uglavnom Srbi, sada je samo nekolicina zaposlena. Oko 80 odsto Srba, koji žive u opštini Gnjilane/Gjilan, nema zaposlenje. Najviše ih ima u KPS, gde pokrivaju 30 odsto zaposlenih, kao i u čuvarskoj službi, u zatvorima. Samo je pet Srba zaposleno u KPS, u Štrpcu/Shtërpçë.

Neki Srbi su zaposleni u Opštinskom i Okružnom sudu u Gnjilanu/Gjilan, ali je to zanimljiv broj, dok je u Kamenici/Kamenicë radilo troje sudija, ali je jedan, u međuvremenu,

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

napustio tu poziciju. U sudu u Kamenici/Kamenicë ukupno radi sedam Srba.

U opštini Štrpce/Shtërpçë je zaposleno 378 Srba i 102 Albanca. U opštini radi 37 Srba i 23 Albanca. U obrazovanju radi 230 Srba i 73 Albanca, dok je u zdravstvu zaposleno 107 Srba i četiri Albanca. Nezaposlenost, kao veliki problem naročito osećaju interno raseljena lica, koja žive na Brezovici/Brezovicë, u sportskim centrima. Društvena preduzeća ne posluju, a ona koja rade ne zapošljavaju Srbe. Takva je situacija sa cementarom „Šar“ u Đeneral Jankoviću/Hani i Elezit i sa uljarom „Milan Zećir“ u Uroševcu/Ferizaj. Albanci iz ovih firmi, iako su otpušteni, poput Srba, još uvek primaju pomoć, dok je Srbi ne primaju.

5. Obrazovanje

Sloboda kretanja se direktno odražava na pohađanje škola. U većini mesta đacima je neophodna pratnja. U Novom Brdu/Novobërdë 95 učenika pohađa nastavu na srpskom jeziku u školama u selima Prekovce, Jasenovik i Bostane/Bostan. 50 srednjoškolaca iz ovih sela, odlaze u sela Gornje Kusce/Kuscë e Eperme i Šilovo/Shillovë, a u Gračanicu/Gračanicë 15 učenika. Problem je što ta deca preko cele nedelje ostaju u mestu školovanja, zbog čega moraju da plaćaju smeštaj. Osnovna škola u selu Jasenovik je multietnička, prepodne je koriste Albanci, a popodne Srbi. Do sada nije bilo incidenata.

U Kamenici/Kamenicë albanski i srpski učenici dele zgradu osnovne škole Fan S. Noli/Desanka Maksimović. Opština pokušava da ukine etničko odvajanje učenika po smenama, ali do kraja godine stanje je ostalo nepromenjeno.

Srpski školski centar u opštini Vitina/Viti nalazi se u selu Vrbovac/Urbode, gde postoji predškolsko odeljenje, osnovna i srednja škola. U osnovnoj školi ima 280, dok u Klokotu/Kllokot, u školu Sveti Sava ide 228 đaka, koji u srednju školu idu u Vrbovac/Urobode. Tamo je trenutno 120 đaka. U selu Mogila/Mogillë se nalazi

četvorogodišnja škola, nakon koje srpski đaci odlaze u Vrbovac/Urbode, dok Srbi iz Domorovca idu u selo Ranilug/Ranilug. Obzirom da se u Vrbovcu/Urbode ukrštaju putevi, koji vode iz nekoliko albanskih sela, decu uvek čekaju njihovi roditelji, zbog straha od napada, koji su se već dešavali. U samoj Vitini/Viti oko 30 dece pohađa nastavu u školi, u jednoj privatnoj kući, jer se roditelji plaše problema, koje bi deca mogla da imaju, ukoliko bi išla u albansku školu. Ista je situacija u selu Cernica/Cërnice.

U opštini Gnjilane najveći srpski školski centri su u selima Parteš/Partesh i Gornje Kusce/Kuscë e Eperme. U Partešu/Partesh se nalazi osnovna i tri srednje škole, koje su smeštene u istoj zgradi. To su: ekonomska, trgovačka i tehnička. Ukupno ima 250 đaka, dok je u selu Gornje Kusce/Kuscë e Eperme, u osnovnoj školi 371 đak, a u četiri srednje (ekonomska, medicinska, tehnička i gimnazija) 141. U tom selu nalazi se i škola za decu ometenu u razvoju, kao i predškolska ustanova. Planira se da se otvori jedno odeljenje fakulteta. Sva deca koja dolaze iz drugih mesta imaju organizovan prevoz, dok deca iz Cernice/Cërnice idu s pratnjom, zbog nekoliko napada, koji su se dogodili.

U Pasjanu/Pasjan takođe postoje i osnovna i srednja škola. U Donjoj Budrigi/Budzikë e Epërme, u osnovnu školu ide 160 učenika, koji odlaze u srednju školu, u selo Parteš/Partesh.

U opštini Štrpce/Shtërpce, u osnovnim školama ima 1150 osnovača, koji nastavu pohađaju na srpskom, a 510 učenika na albanskom jeziku. U srednjim školama je 577 Srba i 156 Albanaca. Srpski i albanski učenici nastavu pohađaju u odvojenim objektima.

6. Pristup imovini

Rešavanje ovog pitanja spada u najveće probleme u ovom kraju. U nekim selima Srbi ne obrađuju još uvek svoje njive, a od kada im je KFOR ukinuo pratnju, ne ulaze ni u svoje šume. Takav je slučaj sa Srbima u selima Prekovce, Klobukar/Kllobukar, Bostane/Bostan i Jasenovik, u opštini Novo Brdo/Novobërdë. Ista

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

je situacija u opštini Vitina/Viti, u selima Binać/Binaq, Grnčare/Grenčarë, Klokot/Kllokot, Mogila/Mogillë i Vrbovac/Urbode, kao i u selima Cernica/Cërnice, Žegra/Zhegër, Pasjane/Pasjan, Donja Budriga/Budzikë e Poshtme i Gornje Kusce/Kuscë e Epërme, u opštini Gnjilane/Gjilan.

U opštini Kamenica/Kamenicë, u selima Lještare/Lestar, Ropotovo/Ropotovë, Domorovce i Ranilug/Ranllug, situacija je bolja, ali meštani i ovih sela moraju da obrađuju njive sa oprezom, jer su se često, baš na njivama, dešavala ubistva i otmice. Svuda se, pored šume, krade i stoka. U Uroševcu/Ferizaj i u Donjoj Plešini/Pleshinë e Ulët ostali su stari ljudi, koji ne mogu da obrađuju zemlju. Neki od njih su pokušali da naprave dogovor sa Albancima, da im za naknadu obrađuju zemlju, ali i oni koji su pristali, su ubrzo prestali, jer su im drugi Albanci pretili.

U naselju Stara Kolonija, u Novom Brdu/Novobërdë, uzurpirano je oko 50 srpskih stanova, a u Vitini/Viti 96 kuća i 70 stanova. Jedna kuća je vraćena, ali je istog dana spaljena.⁴⁷ Odmah posle rata 65 srpskih kuća je spaljeno u selu Klobukar/Kllobukar, tri u Jasenoviku, a jedna u selu Vlasce. Svi slučajevi uzurpacije su prijavljeni HABITAT-u, ali se oni sporo rešavaju. Samo su u Gnjilanu/Gjilanu Srbi podneli 598 žalbi.

7. Informisanje

Srbi u ovom regionu se žale da im program na srpskom jeziku, na RTK, ne omogućava da se informišu o stanju na Kosovu. Oni koji imaju satelitske antene gledaju RTS i druge televizije iz Srbije. Na RTK povremeno prate filmski ili muzički program.

Srbi u opštini Novo Brdo/Novobërdë najviše slušaju Radio Beograd i Radio Bujanovac. U Staroj Koloniji slušaju srpski radio Max iz srpskog sela Šilova/Shillovë. Srbi u Vitini/Viti gledaju isključivo program iz Srbije, sa izuzetkom onih koji razumeju

47 FHP dokumentacija, intervju sa D.T., Srbinom iz Vitine/Viti, 23. oktobra 2003.

albanski, pa gledaju i RTK i KTV. Tako je i sa Srbima u Gnjilanu/Gjilan. Najviše prate TV Šilovo/Shillovë i TV Kusce/Kuscë. Srbi iz Pasjana/Pasjan, zbog geografskog položaja ne primaju TV signal. U Kamenici/Kamenicë Srbi prate sve lokalne srpske radio i TV stanice, koje mogu da uhvate. U tom gradu otvorena je radio stanica koja emituje program na albanskom i srpskom jeziku. Zaposleni, Albanci i Srbi, zajedno kreiraju program.

Jedine novine sa Kosova, koje su dostupne, su Informator, glasilo pravoslavne crkve u Gnjilanu/Gjilan. Srbima u Vitini/Viti štampu donosi OEBS, dok u Kamenicu/Kamenicë novine stižu iz Štrpca/Shtërpçë i to sa zakašnjenjem.

8. Učešće u političkom životu

Srbi ni u ovom regionu nisu politički aktivni. Imaju primedbe na rad Koordinacionog centra. Smatraju da će Srbima biti mnogo bolje ukoliko se izvrši decentralizacija Kosova.

Niko od Srba ne veruje kosovskim institucijama i partijama, i smeta im što su srpske partije razjedinjene. Smatraju da će na Kosovu svima biti bolje, ako ponovo dođu srpska vojska i policija. Čak se i srpska građanska inicijativa „Da živimo zajedno“, iako podržava obnovu srpsko-albanskih odnosa, zalaže za povratak srpskih institucija.

Politika me ne interesuje, jedino znam da je ovo Srbija. Ovde bi se sve rešilo, kada bi došla srpska policija i vojska, kao što je bilo i ranije. A meni se ne ide iz ovog mesta.

Z.S., Srbin iz Bostana/Bostane

FHP intervju 3. oktobra 2003.

Za odnos prema Srbiji mogu da kažem da isto kao što Albanci sanjaju Veliku Albaniju, i mi Srbi mislimo o Velikoj Srbiji.

Z.M., Srbin iz sela Binač/Binaq

FHP intervju 23. oktobra 2003.

9. Pravo na povratak

U čitav region se vratilo 432 Srba, ali je tokom leta 2003. iz Gnjilana/Gjilan otišlo njih 29, a iz Kamenice/Kamenicë sedam. U Novo Brdo/Novobërdë se vratilo 120.

Preduzeće „Binačka Morava” je počelo sa obnovom 34 kuće u Pasjanu/Pasjan. Meštani imaju problem sa strujom i telefonskim vezama, koje su u prekidu. U Lještar se vratilo sedam srpskih porodica, za koje su izgrađene kuće. Oni su prvo živeli u šatorima, koje je obezbedio Visoki komesarijat za izbeglice. Nakon toga je napravljeno još pet kuća i čeka se na povratak njihovih vlasnika. Ostali će doći tek kada se i njihove kuće obnove.

U Domorovcu je najveći problem vodosnabdevanje. Radovi, koje je vodio UNMIK, su stali i Srbi smatraju da UNMIK ne vodi dovoljno računa o njihovim potrebama. Ipak, u selu IRC gradi dom kulture.

U naselje Stara Kolonija, u Novom brdu/Novobërdë, nije se vratio predviđeni broj Srba. Meštani Klobukara/Klobukar su zadovoljni povratkom. Samo se bračni par Maksimović vratio u Uroševac/Ferizaj i žive u baraci fabrike šavnih cevi. KFOR i komšije Albanci im donose hranu, ali nemaju slobodu kretanja i pod stalnom su zaštitom grčkog KFOR-a.

Srbi iz Klokota/Kllokot su dobijali mikro kredite i sa tim novcem pokrenuli privatnu proizvodnju. U Mogilu/Mogillë se još nije vratilo predviđenih 30 srpskih porodica. Slično je i sa selom Žegra/Zhegër. Predstavnici sela, Albanci, su napravili projekat, gde bi na berbi šljiva i višanja radili Srbi i Albanci, čime bi se, po njihovom mišljenju, Srbi ohrabрили na povratak.⁴⁸ Pre toga su se saglasili da Srbi mogu da obrađuju svoje njive, da običu kuće i, ako žele, da ostanu. Srbi i Albanci iz ovog sela prvo žele da se sastanu bez prisustva međunarodnih posrednika, da bi se

48 FHP dokumentacija, Radna grupa za povratak, Gnjilane/Gjilan, 4. juna 2003.

dogovorili oko svih detalja, koji su vezani za povratak. Smatraju da će na taj način razgovori biti otvoreni.⁴⁹

Plan za povratak, koji su uradili Štajner i Čović ne može obezbediti povratak raseljenih Srba. To može da se realizuje samo ako se ponište svi dosadašnji kupoprodajni ugovori, sklopljeni između Albanaca i Srba, jer u njima nije izražena slobodna volja Srba, pošto su sklopljeni pod prinudom, pretnjom i prevarom. Ovde je, sasvim sigurno, na Srbe izvršen pritisak i pretnja. Pre svih treba da se vrate lekari u zdravstvene ustanove, a nastavnici u škole, a potom će doći i porodice, kao što su se i Albanci vratili, i to u roku od 15 dana. Nas je tri puta manje, a već tri godine ne možemo da se vratimo svojim kućama.

A.J., predstavnik Srba iz sela Ranilug/Ranllug

FHP intervju 16. avgusta 2002.

II Turci, Bošnjaci, Albanci i Hrvati

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost

U regionu Turci imaju potpunu slobodu kretanja, zato što su se, po njihovim rečima, tokom vekova saživeli sa ljudima na Kosovu, naročito sa Albancima. Razlog ovako dobrog odnosa je u činjenici da svi Turci govore albanski, dok većina Albanaca govori turski. Oni međusobno sklapaju brakove. Ipak, nakon povlačenja srpskih snaga bezbednosti, dešavalo se da imaju neprijatnosti zbog korišćenja turskog jezika. Nisu ih uznemiravali domaći Albanci, već oni koji su u ta mesta došli posle rata. Sada se situacija promenila. Imaju dobre odnose sa KPS i KFOR-om, međutim, po njihovim rečima, oni im nisu potrebni, jer nemaju od čega da se brane. Ista je situacija sa Gorancima u Vitini/Viti i Kamenici/Kamenicë, kao i Albancima, u većinski srpskom selu Donja Bitinja/Biti e Ulët, u opštini Štrpce/Shtërpçë. Goranci u Kamenici/Kamenicë, kao ni Albanci, tokom bombardovanja nisu napuštali kuće.

⁴⁹ FHP dokumentacija, Radna grupa za povratak, Gnjilane/Gjilan, 21. maja 2003.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Oko 250 Bošnjaka sada živi u Uroševcu/Ferizaj i oni imaju slobodu kretanja, mada su neposredno posle rata imali probleme, pre svega zbog jezika. Događalo se da ih na ulici napadnu Albanci, nazivajući ih pogrdnim imenom za Srbe – „Shkie”.

Hrvati žive u selima Šašare/Shasharë, Vrnez/Vernez, Vrnavokolo/Vernakollë i Letnica/Letnicë. U Letnici/Letnicë im je sloboda kretanja ograničena, čak i unutar sela i Hrvati samo na svoju odgovornost odlaze u Vitinu/Viti. U velikom broju su se iselili u Hrvatsku. U Vrnavokolu/Vernakollë je situacija drugačija, jer Hrvati, u okviru sela, imaju slobodu kretanja, ali svuda dalje idu na sopstveni rizik. Problem je u tome što Albanci misle da su oni Srbi.

U opštini Štrpce/Shtërpçë Albanci najviše žive u selima Firaja/Firajë i Brod, mada žive i u srpskim selima Donja Bitinja/Biti e Ulët i Sušica/Sushicë. Najveći problem koji su Albanci imali u Donjoj Bitinji/Biti e Ulët je nemogućnost korišćenja jezika. Ipak, kažu da se situacija znatno popravila. Sada se slobodno kreću među Srbima, mada ove zajednice u selima opštine Štrpce/Shtërpçë još uvek žive potpuno odvojeno. Međutim, postoji primer porodice Zlatka Simeunovića, Srbina, koji živi u u albanskom delu Gornje Bitinje/Biti e Epërme.⁵⁰ Slična je situacija i u selu Sušice/Sushicë, gde Albanci kažu da je odnos između njih i komšija Srba hladan. Nekada se pozdravljaju, a nekada prolaze bez pozdrava.⁵¹ Albancima generalno smeta što se svuda po srpskim selima mogu videti srpski simboli, kao i slike Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Plaše se i naoružanih šumara, jer nose uniforme srpske policije.

I Srbi, kao i Albanci imaju i koriste kosovske tablice. KFOR, UNMIK policija i KPS obilaze sva sela, i sa njima niko nije imao problema. Ipak, na zahtev Albanaca, u njihova sela ili delove sela više ne dolaze Srbi iz KPS, već albanski policajci iz Kačanika/Kaçanik.⁵²

50 FHP dokumentacija, intervju sa B.S., Albancem iz Gornje Bitinje/Biti e Epërme, 7. novembra 2003.

51 FHP dokumentacija, intervju sa R.H., Albancem iz Sušice/Sushicë, 23. novembra 2003.

52 Ibid.

Nakon završetka rata Albanci su počeli da nas napadaju. Na svom imanju ubijen je Petar Tunić, sedamdesetogodišnji Hrvat iz sela Šašare. Žrtva sam bio i ja. Dana 28. juna 1999. godine, oko 14:30 časova, krenuo sam do crkve ispred koje sam sreo trojicu mladića. Nosili su uniforme, bez ikakvih obeležja i automatske puške. Pozdravio sam ih na albanskom, a oni su mi uzvratili. Nakon četrdesetak minuta sam pošao svojoj kući. Minut kasnije neko je pokucao na vrata. Kada sam otvorio jedan od tih mladića mi je uperio pušku u stomak. Pretresali su mi kuću. Uzeli su mi pištolj, lovačku pušku, metke i nož, za koji sam imao dozvolu. Snajpersku pušku i karabin nisu našli. Novac nisu dirali. Odveli su me na četvrti sprat kuće. Kablom za struju vezali su mi vrat, pa onda stezali. Na razne načine su me maltretirali i pretili su da će me ubiti. U jednom trenutku su me pustili i otišli dalje. Dovukao sam se do crkve i rekao komšijama šta se dogodilo. Oni su otišli u selo Stubla i prijavili slučaj štabu UČK. Niko do danas nije priveden zbog tog incidenta. Bilo je još takvih slučajeva. Deligegić Zefa su tukli celu noć. Nakon toga je pobjegao u Hrvatsku i nedugo zatim od posledica umro. Bilo je i pokušaja silovanja. Prvi slučaj se dogodio 1999. nakon završetka rata. Nue Idriz je pokušao da siluje Justinu Perić. Rekli su da je Nue mentalno oboleo, ali je isti čovek i ove godine [2003] pokušao da siluje i Gegić Petru. Posle toga je uhapšen. Ako je zaista mentalno oboleo, zašto napada samo Hrvatice? Zbog ovakvih slučajeva Hrvati napuštaju sela i odlaze u Hrvatsku.

F.D., Hrvat iz Letnice/Letnicë

FHP intervju 14. aprila 2003.

Po završetku rata napali su me neki mladići. Tukli su me sve do trenutka kada sam im rekao da sam Hrvat. Onda su prestali i izvinili mi se.

F.T., Hrvat iz Vrnakovola/Vernakollë

FHP intervju 27. oktobra 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Pripadnici albanske, turske, bošnjačke i goranske manjine imaju potpuno slobodan pristup opštinskim i sudskim organima u

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

regionu, dok je slučaj sa Hrvatima drugačiji, jer ne znaju albanski jezik, a niko od službenika u ovim institucijama ne želi da priča na hrvatskom. Goranci iz Kamenice/Kamenicë u opštini isključivo koriste srpski jezik i ne žele da komuniciraju na albanskom, dok Goranci iz Uroševca/Ferizaj, zbog straha, koriste samo albanski. Neki od njih su išli u sud u Prištinu/Prishtinë i nisu imali problema. Čak tvrde da su u ovim opštinama službenici mnogo ažurniji nego u Dragašu/Dragash.

U Gnjilanu/Gjilan su opštinski formulari dvojezični, na albanskom i engleskom. Turcima je problem što nigde na zgradi opštine ne postoji natpis na turskom jeziku. To je naročito veliki problem jer je opština Gnjilane/Gjilan turski proglasila za jedan od službenih jezika. Bošnjacima i Gorancima iz Uroševca/Ferizaj smeta što su svi formulari samo na albanskom.

Albanci iz Gornje Bitinje/Biti e Epërme, Donje Bitinje/Biti e Ulët i Sušice/Sushicë slobodno idu u opštinu Štrpce/Shtërpçë. Nikada do sada nisu otišli u paralelni, srpski sud u Štrpcu/Shtërpçë, već poslove obavljaju u kosovskom sudu, u Uroševcu/Ferizaj. Uskoro će se otvoriti ogranak ovog suda u Štrpcu/Shtërpçë, gde će raditi 60 odsto Srba, a 40 odsto Albanaca. Albanci se bune zato što Srbi odbijaju da plaćaju porez kosovskim organima, smatrajući da to nije njihova vlast. Još im više smeta što u opštini Štrpce/Shtërpçë još piše „Republika Srbija”. Formulari su i na albanskom, ali ne žele da im Srbin potpisuje dokumenta, već Albanac. Žele da rade u odvojenim kancelarijama od Srba. Problem je i to što su njihove matične knjige u Srbiji i što u opštini funkcionišu i paralelne institucije Republike Srbije. U Skupštini opštine su 34 poslanika, 17 Srba i 17 Albanca, kao i šest direktorata sa tri Srbina i tri Albanca direktora. Javne službe funkiconišu u srpskim selima, dok su u albanskim nedostupne.

Bošnjaci i Goranci u Uroševcu imaju slobodan pristup javnim službama, ali informacije ne mogu da dobiju na svom jeziku. Službeni dokumenti su na albanskom. Nedavno sam prisustvovala neobičnom venčanju. Opštinski matičar je trebalo da

venča jedan goranski par i čitav tekst, koji je trebalo da mladenci ponavljaju, čitao je na albanskom. Mlada nije znala albanski, zbog čega je funkciju prevodioca preuzeo mladoženja. Izgledalo je dosta komično. Tekst nije dobro preveo, pa su i odgovori na pitanja bili neadekvatni, čak suprotni.

M.Z., Bošnjakinja iz Uroševca/Ferizaj

FHP intervju 27. novembra 2003.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Svi Albanci, Goranci, Bošnjaci i Turci mogu potpuno slobodno da odlaze u sve domove zdravlja i bolnice koje se nalaze u regionu. Ipak, na izbor zdravstvenih institucija utiče poznavanje jezika. Takav je slučaj sa Bošnjacima iz Uroševca/Ferizaj, koji, iako mogu da idu u kosovske bolnice, zbog nepoznavanja albanskog jezika biraju za lečenje bolnice u Beogradu, Sarajevu ili Skoplju. Slična je situacija i sa Albancima iz Donje Bitinje/Biti e Ulët i Gornje Bitinje/Biti e Epërme, koji ne idu u Štrpce/Shtërpçë, jer su lekari samo Srbi, pa idu u Prištinu/Prishtinë ili Uroševac/Ferizaj.

U Kamenici/Kamenicë postoje dva doma zdravlja u koja idu Bošnjaci. Jedan je paralelni, srpski, a drugi je albanski. Zbog jezika više idu u srpski, u kome još ne plaćaju pregled i lekove, ali idu i u albanski, jer je bolje opremljen. Turci i Bošnjaci u Gnjilanu/Gjilan i Novom Brdu/Novobërdë nemaju problema sa zdravstvenom negom. Mnogo je turskih lekara u Domu zdravlja u Gnjilanu/Gjilan, ali i onih koji imaju privatnu praksu. Goranci iz Vitine/Viti idu samo u privatne klinike.

Prva ambulanta, koja je Hrvatima iz Vrnjavokola/Vernakollë dostupna, je ona u Letnici/Letnicë, koja je udaljena pet kilometara. Jedino prevozno sredstvo kojim mogu da stignu do ambulante je traktor. Telefoni ne rade, pa ne mogu da zovu ni hitnu pomoć. Ponekad idu u Vitinu/Viti.

Samo četiri bošnjačke porodice u Uroševcu/Ferizaj primaju socijalnu pomoć, dok 42 Albanca u Donjoj Bitinji/Biti e Ulët.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Staračke penzije primaju svi koji su prešli 65 godina starosti. Socijalnu pomoć prima samo dvoje Turaka, jer su Turci generalno vrlo imućni, dok su svi Hrvati iz Letnice/Letnicë i Vrnavokala/Vernakollë primorani da traže socijalnu pomoć.

4. Zapošljavanje

U regionu nema dovoljno radnih mesta i generalno etničke zajednice nisu zadovoljne zastupljenošću u institucijama. Izuzetak su Goranci iz Vitine/Viti, Gnjilana/Gjilan i Kamenice/Kamenicë, koji ne traže zaposlenje u javnom sektoru, jer imaju privatne radnje, i u mogućnosti su da zapošljavaju druge.

Albanci iz Donje Bitinje/Biti e Ulët se žale što je od 145 ljudi, koji rade u zdravstvu, samo četvero Albanaca. Međutim, Srbi, koji su zaposleni u domovima zdravlja i ambulantama rade u paralelnim organima Republike Srbije, a ne u institucijama kosovske Vlade.

Turci smatraju da su diskriminirani, jer se Albanci često predstavljaju kao Turci i na taj način uzurpiraju one pozicije, koje prema proporcionalnoj raspodeli radnih mesta, u skladu sa etničkim principom, pripadaju Turcima. Ipak, smatraju da su u Novom Brdu/Novobërdë vrlo dobro zastupljeni. Imaju jednog direktora u KEK, kao i potpredsednika opštine. Svi drugi su, takođe, zaposleni.

U Gnjilanu/Gjilan, u KZK, KPS i KEK radi sedam Turaka, u sudu tri, u opštinskim organima pet, a u pošti dva. Oko 25 pripadnika turske zajednice radi u obrazovanju, a u zdravstvu 16. Turci drže i privatne ordinacije.

Bošnjaci iz Uroševca/Ferizaj nisu zadovoljni zastupljenošću u institucijama. Nema ih ni u KZK, ni u KPS, dok samo jedan radi u Domu zdravlja, a jedan u opštini. Nijedan Hrvat iz Vrnavokola/Vernakollë i Letnice/Letnicë ne radi. Prvi problem je nedovoljna bezbednost, a drugi je nepoznavanje albanskog jezika.

Samo je pet Albanaca iz Gornje Bitinje/Biti e Epërme zaposleno, i to u fabrici šavnih cevi u Uroševcu/Ferizaj, KZK i sudu. Smatraju da su Srbi iz ovog kraja povlašćeni, jer je u Štrpcu/Shtërpçë u kosovskoj pošti zaposleno 11 ljudi, i svi su Srbi. Albanci naglašavaju da u sportskom centru na Brezovici/Brezovicë, u šumarstvu, KPS, fabrici tekstila „Metalik“, nacionalnom parku Šara, takođe nema Albanaca.

5. Obrazovanje

Turci, Goranci i Bošnjaci imaju slobodan pristup školama u regionu, dok se Albanci iz opštine Štrpce/Shtërpçë još uvek nisu dogovorili sa Srbima oko korišćenja školske zgrade. Najveći problem etničkim zajednicama je u tome na kom jeziku se organizuje nastava, jer sve žele da obrazuju svoju decu na maternjem jeziku. Na primer, Turci smatraju da u regionu nema dovoljno turskih škola. Negde, kao u Novom Brdu/Novobërdë, takva škola i ne postoji, stoga Turci decu direktno šalju u Prištinu/Prishtinë, jer se tamo nalaze i osnovna i srednja škola na turskom. U Gnjilanu/Gjilan postoji samo osnovna, koja se zove „Nazim Hikmet“. Dešava se da Albanci odlaze u turske škole. Takva je situacija u selu Dobrcane/Miresh u koju ide petoro Albanaca, iz sela Petrović/Petroviq, opština Štimlje/Shtime, i Buzovik, opština Vitina/Viti. Turci pohađaju i Fakultet za orijentalistiku u Prištini/Prishtinë, kao i Višu pedagošku školu u Prizrenu, gde se nastava odvija na turskom jeziku.

Zbog nemogućnosti obrazovanja na svom jeziku, Bošnjaci u Uroševcu/Ferizaj nerado šalju 14 đaka u albanske škole. U Vitini/Viti i Gnjilanu/Gjilan Goranci idu u predškolske ustanove, gde je program organizovan na albanskom i to ne predstavlja problem, jer deca znaju albanski. Ni sa albanskim školama nemaju problem, dok Goranci iz Kamenice/Kamenicë, od predškolskih ustanova do fakulteta, idu isključivo u srpske ustanove, jer im je, po njihovom kazivanju, maternji jezik srpski. U Vrnakovolu/Vernakollë među Hrvatima nema dece školskog uzrasta, dok ih je u Letnici/Letnicë troje.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Oko 150 albanskih učenika ne mogu da uče u zgradi škole u Gornjoj Bitinji/Biti e Epërme, Donjoj Bitinji/Biti e Ulët i Sušici/Sushicë, jer im to ne daju komšije Srbi. Nijedan sastanak, koji je po tom pitanju održan, nije urodio plodom. Nastava je zato počela sa zakašnjenjem i odvija se u privatnim kućama.

6. Pristup imovini

Etničke zajednice iz regiona, sa izuzetkom Hrvata i delimično Albanaca u opštini Štrpce/Shtërpçë, imaju slobodan pristup svojoj imovini. Jedino su u početku Turci iz Gnjilana/Gjilan i sela Dobrcane/Mireshe imali probleme sa uzurpacijama, ali su svi ovi slučajevi rešeni. Isti je slučaj sa Gorancima u Vitini/Viti i Kamenici/Kamenicë.

Hrvati iz Letnice/Letnicë se još uvek plaše da obrađuju svoje njive, dok u Vrnakovolu/Vernakollë Albanci i dalje šalju stoku na ispašu u hrvatske livade i beru voće iz hrvatskih voćnjaka. U Donjoj Bitinji/Biti e Ulët Albanci ne smeju da koriste svoju imovinu u blizini glavnog puta, jer se plaše provokacija. Naročito se plaše raseljenih Srba.

7. Informisanje

Turci nisu zadovoljni, jer na RTK svakodnevno imaju samo petominutne vesti, kao i jednu emisiju nedeljno, u trajanju od četrdeset minuta, na turskom jeziku. Istu primedbu imaju i za radio stanice. Jedini pisani medij na turskom je „Yeni Donem“, magazin, koji se štampa u Prizrenu. Turci u Gnjilanu/Gjilan mogu na lokalnom radiju svakodnevno da prate polučasovnu emisiju na turskom, ali ni to nije dovoljno. Kažu da im OEBS nije dao frekvenciju, kako bi pokrenuli tursku radio stanicu. Ko od Turaka ima satelitsku antenu, on hvata TV kanale iz Turske.

Goranci u Vitini/Viti prate programe na srpskom jeziku. Po njima je to dovoljno, dok oni u Kamenici/Kamenicë prate emisije i na srpskom i na albanskom. U Gnjilanu/Gjilan nijedna radio stanica

ne emituje programe za Gorance, stoga oni hvataju radio stanice i TV kanale iz Peći/Pejë, Prizrena i Dragaša/Dragash. Štampu dobijaju od rođaka.

Hrvati u Vrnakovolu/Vernakollë nemaju radio i TV aparate, tako da niti gledaju, niti slušaju programe. Nemaju ni trafo stanicu, samim tim ni struju. Trafo stanica je ukradena. Jednom prilikom KFOR je doneo novine, ali ih više ne dobijaju. Mobilnih telefona nemaju.

Radio stanice koje se u Štrpcu/Shtërpçë mogu pratiti, su Herc, Spektar i Borzani, i one nemaju programe na albanskom jeziku, zato Albanci gledaju RTK i KTV, i kupuju novine na albanskom jeziku.

8. Učešće u političkom životu

Etničke zajednice u regionu su podeljenog mišljenja o kosovskim institucijama i Vladi Srbije. Turci generalno poštuju kosovske institucije, dok su Goranci iz Vitine/Viti i Gnjilana/Gjilan apolitični. Ne sviđa im se ni sadašnja vlast na Kosovu, kao ni prethodna, srpska. Gnjilanske Gorance zastupa SDA. Goranci u Kamenici/Kamenicë ne poštuju kosovske institucije i naginju Srbiji.

U regionu funkcioniše nekoliko političkih partija, koje okupljaju Turke. U Gnjilanu/Gjilan je najjača Demokratska partija Turaka. Ona ima svoje predstavnike i u skupštini opštine, i u kosovskom parlamentu. Albanci u opštini Štrpce/Shtërpçë imaju potpredsednika opštine, četiri odbornika i dva direktora, u Direktorijatu za obrazovanje i Direktorijatu za socijalnu politiku. Albanski odbornici pripadaju LDK i PDK.

9. Pravo na povratak

U ovom regionu manjine su saglasne da se još uvek nisu stekli uslovi za povratak svih raseljenih. Turci iz Mireshe/Dobrcana smatraju da će se Turci, koji su još pre rata otišli iz sela, teško vratiti. Reč je o 30 turskih porodica, koje rade u Švajcarskoj i koje

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

znatno doprinose razvoju sela. Najveći problem za njih je nedostatak ekonomske perspektive. Sa ovim se slažu i Turci iz Gnjilana/Gjilan.

Bošnjaci iz Uroševca/Ferizaj smatraju da kosovske institucije nisu zainteresovane za povratak raseljenih lica.

U čitav region Gnjilana/Gjilan vratilo se 275 Albanaca. Albanci su se u Donju Bitinju/Biti e Ulët i Gornju Bitinju/Biti e Epërme vratili maja 2003. Pre toga su Srbi sprečavali njihov povratak. U Donju Bitinju/Biti e Ulët vratilo se 18 porodica, sa 61 članom. Albanske kuće su bile opljačkane i spaljene. U prvo vreme, dok deo kuća nije obnovljen, živeli su u šatorima, koje je obezbedio Visoki komesarijat UN za izbeglice i Američki savet za izbeglice [ARC]. ARC finansira 70 albanskih kuća, ali je samo obnovljeno 10. Struje nema, a problemi vodovoda, kanalizacije, obrazovanja i nezaposlenosti nisu rešeni, što onemogućava da se Albanci vrate u značajnijem broju. Trenutno su u Uroševcu/Ferizaj, u srpskim kućama. Ovi Albanci se neće vratiti, dok im se ne poprave kuće.

Situacija sa Albancima, povratnicima u Gornju Bitinju/Biti e Epërme bila je komplikovanija. Srbi su pokušali da spreče njihov povratak, tako što su blokirali put, zbog koga su, gotovo ceo dan, proveli na ulazu u selo, na kiši. Srbi su zahtevali da se povratak Albanaca veže za povratak Srba u druga mesta. Ipak, nakon obavljenih pregovora, Albance su u selo uveli pripadnici KFOR-a i UNMIK policije. U ovom selu je obnovljena samo jedna kuća, dok su druge u izgradnji. Još 11 Albanaca živi u šatorima. Holandska humanitarna organizacija, koja je počela sa obnovom albanskih kuća, nastaviće da obnavlja kuće, ali samo onih Albanaca, koji se budu vratili u selo. U selo Sušice/Sushicë se vratilo šest albanskih porodica.

Albanci smatraju da je projekat čišćenja 46 km kanala reka u opštini Štrpce/Shtërpçë, gde bi radilo 300 Srba i Albanaca, koji je pokrenulo kosovsko Ministarstvo za rad i socijalnu zaštitu, vrlo važan korak u stvaranju srpsko-albanskog poverenja i saradnje.⁵³

53 Ibid.

Tri Hrvata su se vratila u selo Vrnavokolo/Vernakollë. Devet porodica Hrvata u tom selu su dobili po dve koze. Kredite nisu tražili, jer smatraju da ne mogu da ih vrate. U junu 2003. godine 17 Srba je bilo na spisku za povratak u Kamenicu/Kamenicë. Sa povratkom Srba složile su se i njihove komšije, Albanci. Opština planira izgradnju 64 kuće, od kojih će 47 biti iz temelja. Budžetom opštine je predviđeno 20000 eura za potrebe povratka.

Svi Turci i Goranci podržavaju dijalog između Srba i Albanaca, kao i Hrvati iz Vrnavokola/Vernakolle. Smatraju da je najvažnije da se utvrdi krivac za rat koji se dogodio.

Proces povratka Albanaca iz Donje Bitinje nije na željenom nivou. Mi, koji smo se vratili, nemamo normalne uslove za život. Nisu nam obnovljene kuće. Deca ne mogu da pohađaju nastavu u školskoj zgradi. Posla nema, a mnoge porodice žive u siromaštvu. Sa druge strane, Srbi van opštine Štrpce imaju ograničenu slobodu kretanja. Na čitavom području Kosova se često dešavaju incidenti na nacionalnoj osnovi. Sve dok se ta pitanja ne reše, ne možemo računati na veći stepen tolerancije između Albanaca i Srba.

A.A., Albanac iz Donje Bitinje/Biti e Ulët

FHP intervju 22. novembra 2003.

Maja meseca ove godine vratili smo se u selo. Na početku, naše komšije Srbi nisu dozvolili da uđemo u selo. Napravili su barikade u blizini seoske škole, izveli svoja vozila i zapalili vatru. Oko 24 sata smo proveli na kiši. Bilo je dosta napeto. Došli su vojnici KFOR-a i američki policajci. Pod pratnjom smo ušli u selo. Rekonstrukcija naših kuća ide sporo, zbog čega se vratilo samo oko polovine naših meštana, od toga 11 još živi pod šatorima. To su Sejdiu Ramiz, Aslani Enver, Aslani Abdul, Musliu Kemal, Bislimi Redžep, Bakija Miftar, Bakija Smail, Cerimi Jusuf, Hamiti Fazli, Hakija Baki i ja. Nekima je napravljena po jedna soba, i njima je lakše nego nama. Nailazi zima i biće još teže.

S.B., Albanac iz Gornje Bitinje/Biti e Epërme

FHP intervju 7. novembra 2003.

III RAE

1. Praksa poštovanja prava na slobodu kretanja i bezbednost

U ovom regionu je bezbednosna situacija Roma mnogo bolja nego u drugim delovima Kosova. Ipak, još uvek se najslobodnije osećaju u okvirima svojih sela, kao, na primer, Romi iz Prekovca i Bostana/Bostan, u opštini Novo Brdo/Novobërdë. Ovi Romi smatraju da mogu slobodno da se kreću i do Gnjilana/Gjilan. Sa ovim se slažu i oni iz Berivojca i Strezovca/Strezofc, koji potpuno slobodno idu u Kamenicu/Kamenicë. Slobodno se osećaju i Romi u samom gradu. Ipak, nakon 1999., niko od njih nije otišao u Prištinu/Prishtinë. Isti je slučaj sa Romima iz Vitine/Viti. Svi Romi, za potrebe transporta i uopšte kretanja, koriste lokalne puteve, koji vode kroz srpska sela. Na taj način imaju vezu sa centralnim srpskim enklavama na Kosovu, poput Gračanice/Gračanicë. Kao i mnogi Srbi, još uvek imaju automobile sa starim tablicama, zbog čega imaju problem sa KPS, koji ih zbog toga kažnjava. To se dešavalo Romima iz Berivojca, iako im je KPS, kako Romi tvrde, dozvolio da te tablice koriste.

Aškalije iz sela Požaranje/Pozharan odlaze u Uroševac/Ferizaj bez ikakvih problema, ali se, za razliku od Roma iz Prekovca i Bostana/Bostane, plaše da idu u Gnjilane/Gjilan, jer su više puta bili napadnuti. Iste probleme imaju Romi iz gnjilanskog naselja „Avdulah Preševa”. Tri preostale porodice Roma iz Vitine/Viti se, poput Aškalija iz Vitine/Viti, Gnjilana/Gjilan i Uroševca/Ferizaj, ne žale na slobodu kretanja. Romi iz Uroševca/Ferizaj se ne kreću noću, jer su se dešavala ubistva Aškalija, a naročito Roma.

Aškalije smatraju da je na poboljšanje situacije u Uroševcu/Ferizaj najviše uticao karneval, koji su oni organizovali 2002. godine, kada su im se na ulici pridružili i Albanci. Nasuprot Uroševcu/Ferizaj, položaj Roma u Kačaniku/Kaçanik i dalje je nesiguran.

Osim pomenutih problema, koje imaju Romi iz Bostana/Bostane i Berivojca sa KPS-om, svi pripadnici RAE zajednica hvale rad UNMIK policije i KPS, dok sa KFOR-om nemaju puno kontakata, jer ih više ne obilazi.

Jula meseca 1999. godine kidnapovani su Ramadan Rašiti [55] iz naselja Salahana, Dako Hasani [60] iz naselja Halit Ibiši, kao i Ekrem Šabani [47]. Od tada im se gubi svaki trag. Tada su i Romi počeli da napuštaju Uroševac. Odmah nakon rata u Uroševcu je kidnapovan Rom, Ali Jašari, koji je živeo više od 12 godina u Nemačkoj. Izašao je u grad i nije se više vratio.. Nakon tri dana pronašli su ga pored magistrale Skoplje – Uroševac. Nikada nije urađena obdukcija. Porodica ni danas ne zna kako je došlo do njegove smrti. Sada u Uroševcu ima svega 38 porodica sa svega 210 ljudi.

M.H., Rom iz Varoš Sela/Varosh, predstavnik Roma iz Uroševca/Ferizaj

FHP intervju 24. januara 2003.

2. Pristup administraciji i sudu

Pripadnici RAE zajednica nemaju teškoće da se obrate opštinskim i sudskim organima. Ovo naročito važi za Rome iz Berivojca i Strezovca/Strezofc, koji potpuno slobodno odlaze u opštinu, u Kamenicu/Kamenicë. I Romi i Aškalije iz Vitine/Viti i Uroševca/Ferizaj slobodno, u skladu sa potrebama, odlaze u sud i opštinu.

U selu Bostane/Bostan nalazi se nova zgrada opštine Novo Brdo/Novobërdë. Ponekad Albanci, u hodnicima opštine, provociraju Rome. Slično je i u Gnjilanu/Gjilan. Aškalije iz ovih mesta izbegavaju da odlaze u Gnjilane/Gjilan i Prištinu/Prishtinë, tako da službenici ovih opština, u ime Aškalija, odlaze u ove gradove i obavljaju poslove umesto njih.

3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga

Romi se najsigurnije osećaju u srpskim ambulantama, mada bez problema mogu da traže pomoć i u albanskim ustanovama. Sa druge strane, Aškalije odlaze u albanske ambulante, ali se plaše da idu u albanske bolnice.

Romi iz Bostana/Bostan na lekarske preglede idu u selo Prekovce, jer se tamo nalazi srpska ambulanta, dok neki od njih idu i u Novo Brdo/Novobërdë, gde rade Albanci i tamo takođe nemaju problema. Tako je i sa onima iz Berivojca i Strezovca/Strezofc, koji odlaze u seoske, srpske ambulante, ali takođe odlaze i u albansku, u Kamenici/Kamenicë.

Romi iz pomenutih sela na bolničko lečenje odlaze isključivo u Gračanicu/Gračanicë, ili druge srpske klinike. Aškalije iz Požaranja/Pozharan odlaze u albansku ambulantu u selu, ali imaju problem da idu u Gnjilane/Gjilan ili u Prištinu/Prishtinë, u KBC, dok Romi iz Vitine/Viti slobodno odlaze u Gnjilane/Gjilan. Kažu da albanski lekari prihvataju nalaze lekara iz Srbije.

Aškalije iz samog Gnjilana/Gjilan i oni iz Uroševca/Ferizaj odlaze u gradske bolničke centre. Ipak, Romi iz Uroševca/Ferizaj izbegavaju da posećuju lokalnu bolnicu.

Socijalna pomoć je dostupna, ali smatraju da mnogo više pripadnika RAE zajednica treba da je dobije. To naročito tvrde Aškalije iz Uroševca/Ferizaj, gde samo 70 Aškalija prima socijalnu pomoć.

Desilo se da je jednu Romkinju lekar Albanac uvredio rečima: „Ti treba da ideš u Beograd da se lečiš, nije ti mesto ovde.” Ovakvih slučajeva je bilo mnogo.

M.H., Rom iz sela Varoš Selo/Varosh, predstavnik Roma iz Uroševca/Ferizaj

FHP intervju 24. januara 2003.

4. Zapošljavanje

Najveći broj pripadnika RAE zajednica su nezaposleni. Romi se zapošljavaju na pomoćnim poslovima u srpskim paralelnim institucijama i kancelarijama za zajednice, dok Aškalije nalaze zaposlenje u ustanovama gde rade Albanci. Retko ko ima završenu srednju školu. Smatraju da su diskriminirani, jer postoje poslovi za koje ne treba srednja stručna sprema, kao što su poslovi čistača, vozača i čuvara, ali koje opet ne mogu da dobiju.

Samo je jedan Rom iz sela Bostane/Bostan zaposlen, i to kao čuvar u opštini, dok niko od Roma iz Prekovca nema stalno radno mesto. Oni koji imaju kovačku radionicu, vrlo slabo zarađuju. Zemlju, čak i da imaju, nemaju mogućnosti da obrađuju, jer nemaju sredstava za ulaganje u mašine i u seme. U Gnji-lanu/Gjilan četvorica Roma rade u komunalnom preduzeću, a dve čistačice u srpskoj ambulanti.

Samo jedan Aškalija iz Požaranja/Pozharan radi, i to u Klokotskoj banji/Banjë e Kllokotit, jedan u Gnji-lanu/Gjilan, u pošti, dok je jedna Romkinja iz Vitine/Viti zaposlena kao čistačica, takođe u pošti. Svi koji su pokušali da rade u KPS su odbijeni, jer nisu položili prijemni ispit. U Kamenici/Kamenicë Romi najviše rade u srpskim paralelnim institucijama. Četvoro ih je u opštini, petoro u kancelariji za zajednice, dvojica u KPS, dok su tri čistačice u srpskom domu zdravlja. Jedan radi u obrazovanju.

Aškalije iz Uroševca/Ferizaj, koji su nekada radili u društvenim preduzećima „Remont“ ili „Trajko Grković“, su dobili otkaz. Niko od onih, koji imaju vozačke dozvole, ne radi kao vozač u gradskoj čistoći, već i dalje kao čistač. U Kancelariji za zajednice u tom gradu radi osam pripadnika RAE zajednica, u KPS-u devet, a u KZK-u dva. Nekada ih je u PTK radilo pet odsto. Mnogi sada rade kao fizički radnici, ali nema dovoljno posla.

5. Obrazovanje

Romi iz ovog regiona, sa izuzetkom onih koji žive u Strezovcu/Strezofc i Vitini/Viti, decu šalju isključivo u srpske škole, a Aškalije u albanske, kao što je slučaj sa onima iz Požaranja/Pozharan ili Gnjilana/Gjilan. Takva je bila situacija i pre rata. Romi iz Prekovca nemaju sredstava za školovanje svoje dece, ali bi ih svakako slali u srpsku školu. Romi iz Berivojca idu u srpsku četvorogodišnju školu u tom selu, a nakon toga ih šalju u srpsku školu u Kamenici/Kamenicë. U Kamenici/Kamenicë Srbi, Romi i Albanci dele isto školsko dvorište. Ponekad se dese provokacije i manji incidenti. U ovom gradu Romi fakultativno prate nastavu na romskom i to opet u srpskoj školi.

Romski osnovci, njih 55, uče u srpskoj školi u Gnjilanu/Gjilan, koja se nalazi u privatnoj kući. Neki od njih pohađaju školu na romskom, a neki na srpskom, dok u srpska sela Gornje Kusce/Kuscë e Epërme i Šilovo/Shillovë idu u srednju školu.

U školi „Ahmet Hodža“ u Uroševcu/Ferizaj se pod pokroviteljstvom CRS odvija dopunska nastava za RAE od 9-25 godina, u cilju opismenjavanja ove zajednice. Nastava se odvija u tri faze i svaka traje šest meseci. Predavanja su počela 16. avgusta 2002. godine za 215 đaka, u drugoj fazi ih je bilo 193. Treća faza tek treba da počne u 2004. U selu Dubrava/Dubravë nema školske zgrade, tako da 200 aškalske dece odlazi u dva kilometra daleko selo Zaskok/Zaskoc i tamo prate predavanja na albanskom jeziku.

Romi, koji žele da studiraju, odlaze na srpske fakultete u Gračanicu/Gračanicë, severnu Mitrovicu/Mitrovicë, Zubin Potok ili u Srbiju, dok Aškalije odlaze na fakultet u Prištinu/Prishtinë.

6. Pristup imovini

Romima iz Berivojca, Strezovca/Strezofc, Prekovca i Bostana/Bostan kuće i njive nisu uzurpirane. Smatraju i da niko ne bi uzeo njihovu zemlju, niti kuće, jer su lošeg kvaliteta. Jedna

aškalska kuća je uzurpirana u Požaranju/Pozharan, dok u Gnjilanu/Gjilan nije nijedna, ali jeste deset romskih, kao i u Vitini/Viti.

Romi se plaše da traže svoje kuće nazad. Sa druge strane, misle da Albanci, koji žele da ih vrate, ne smeju to da urade zbog onih uzurpatora, koji to isto ne žele, pa će im praviti probleme. Ipak, oni čije su kuće uzurpirane žalili su se HABITATU, ali taj proces sporo ide. Mnoge kuće su spaljene u naselju Avdulah Preševa, u Gnjilanu/Gjilan.

Romi iz Kačanika/Kaçanik se plaše da obrađuju svoje njive, dok desetak Roma iz Kamenice/Kamenicë čeka da im se obnove porušene kuće. Oni nemaju zemlje i šume.

Katastarska služba je svima dostupna.

7. Informisanje

U nedostatku programa na maternjem jeziku, Romi se informišu preko srpskih i albanskih programa, kao na primer Romi iz Bostana/Bostan, Prekovca i iz Gnjilana/Gjilan. Aškalije se informišu putem albanskih radio i TV stanica. Od TV programa Romi u Bostanu/Bostan i Prekovcu najviše gledaju RTS. Romi se u Vitini/Viti informišu na albanskom jeziku, preko KTV i RTK, dok oni iz Kamenice/Kamenicë, na Radio Kamenici/Kamenicë svakodnevno slušaju program na maternjem jeziku, u trajanju od jednog sata, koji emituje lokalna radio stanica. Romi iz Gnjilana/Gjilan su od UNMIK-a i OEBS tražili da im daju frekvenciju za radio stanicu, ali je nisu dobili. UNMIK i OEBS su predložili da organizuju jednočasovnu emisiju na radiju Gnjilane, što su Romi odbili.

Aškalije iz Požaranja/Pozharan prate Radio Požaranje/Pozharan, dok oni iz Gnjilana/Gjilan gledaju program RTK, Koha Vision i TV 21.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Romi nikada nisu imali svoje novine, dok Aškalije kupuju albanske. Aškalije imaju mobilnu telefoniju sa brojem 044, dok Romi koriste broj 063.

8. Učešće u političkom životu

Romi misle da bi bilo mnogo bolje da se vrati srpska vlast na Kosovo, što je naročito stav pripadnika ove zajednice iz Bostana/Bostan i Prekovca. Romi iz Berivojca, Strezovca/Strezovci i Kamenice/Kamenicë ne smatraju da predsednik postojeće romske partije Hadži Zulfi Merđa/Hadji Zylfi Merdja predstavlja mišljenje većine Roma, jer traži nezavisnost Kosova.

Aškalije i Romi iz Vitine/Viti i Romi iz Gnjlana/Gjilan nemaju stav prema Vladi Srbije, ali ih za Srbiju vezuje rodbina, koja tamo živi.

Bilo je pokušaja da se formira ogranak jedne partije, koja navodno, okuplja Rome na Kosovu. Njen predsednik je Hadži Zulfi Merđa, poslanik u Skupštini Kosova. Ali, on nije naš predstavnik. Za nas je on izdajnik. Mi vidimo Srbiju kao našu maticu. Sadašnje političke strukture na Kosovu nas ne zanimaju.

B.K., Rom iz Berivojca, predsednik Kancelarije za zajednice

FHP intervju 1. oktobra 2003.

9. Pravo na povratak

Do sada se samo 38 pripadnika RAE zajednica vratilo u region Gnjlana/Gjilan. Jedan broj raseljenih Roma iz Kačanika/Kaçanik još uvek živi u Makedoniji. Kad bi im se obnovile kuće, osigurali bezbednost i zaposlenje, odmah bi se vratili. Isti je slučaj sa Romima iz Kamenice/Kamenicë, koji su raseljeni po Crnoj Gori.

Glosar

UN	Ujedinjene nacije
UNMIK	Misija privremene uprave UN na Kosovu
KFOR	mirovne snage na Kosovu
OVK	Oslobodilačka vojska Kosova
UNMIK policija	međunarodne policijske snage
NATO	Severnoatlantski vojni savez
Kancelarije za zajednice	kancelarija za poslove zajednica
KEK	Kosovska energetska kompanija
PTK	Pošta-telekomunikacije Kosova
KZK	Kosovski zaštitni korpus
OEBS/OSCE	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
RAE	Romi/Aškalije/Egipćani
UNHCR	Visoki komesarijat UN za izbeglice
KPS	Kosovska policijska služba
HABITAT	Program UN za nastanjivanje
RTK	Radio-televizija Kosova
KTV	Koha televizija
RTS	Radio-televizija Srbije
BK	Braća Karić
NVO	nevladine organizacije
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
IRC	Međunarodni komitet spasa

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

THW	Tehnička dobrotvorna organizacija
CRS	Katolički servis za pomoć
Evropska perspektiva	grčka humanitarna organizacija
Mercy Corps	Društvo milosrđa
ICMC	Međunarodna katolička komisija za migracije
ARC	Američki savet za izbeglice
CARE	humanitarna organizacija
ASB	nemačka humanitarna organizacija
SDA	Stranka demokratske akcije
BSDAK	Bošnjačka stranka demokratske akcije Kosova
LDK	Demokratski savez Kosova
PDK	Demokratska partija Kosova
AAK	Alijansa za budućnost Kosova
VATAN	Koalicija SDA, BSDAK i javnih ličnosti goranske nacionalnosti
NDIK	Nova demokratska inicijativa Kosova
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
KCKM	Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju
KBC	Kliničko-bolnički centar
SLZ	Službenik za lokalne zajednice
LRG	Lokalna radna grupa za povratak
ORG	Opštinska radna grupa za povratak
RRG	Regionalna radna grupa za povratak

Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu

Fond za humanitarno pravo, juli 2004.

Rezime

Srbi na Kosovu prošli su teške godine života posle juna 1999. godine. Nakon povlačenja srpske vojske i policije, postali su meta OVK i kriminalnih grupa. Brojna ubistva, otmice i uništavanje imovine dogodili su se u prisustvu međunarodnih snaga. Nereagovanje KFOR-a uverilo je i Albance, koji su lično bili protiv nasilja da međunarodna zajednica podržava ideju ekstremnih političkih grupa o Kosovu bez Srba. 17. marta, izuzimajući Mitrovicu/Mitrovicë, UNMIK i KFOR, pre svega, nečinjenjem, ponovo su ohrabрили albanske ekstremiste. Međutim, oni su se ovoga puta otvoreno okrenuli i protiv UNMIK-a i KFOR-a. Prvog dana, 17. marta, naterali su UNMIK policiju da beži u baze KFOR-a. 18. marta su nastavili lov na Srbe, neometani od strane međunarodnih snaga i uz prećutno odobravanje albanskih političkih lidera. Izgledalo je kao da deluju po planu „isterati iz kuća i popaliti imovinu“.

Dva dana je mala grupa Srba, u znak protesta zbog napada i ranjavanja jednog mladića iz Čaglavice/Çagllavicë, držala barikade na magistralnom putu Prišina/Prishtinë-Skoplje/Shkup. KFOR je energičnije reagovao tek kada je zapretila opasnost da će albanski demonstranti iz Prištine/Prishtinë upasti u Čaglavicu/Çagllavicë. Okupljanje Albanaca u južnoj Mitrovici/Mitrovicë 17. marta, zbog tragične smrti trojice albanskih dečaka iz Čabre/Çabrë, preraslo je u pokušaj „oslobađanja“ severne Mitrovice/Mitrovicë. KFOR je to efikasno sprečio, konfrontirajući se sa demonstrantima. U vezi sa ostalim incidentima, pripadnici KFOR-a su, skupljajući Srbe po kućama ili ih prihvatajući nakon isterivanja, delovali kao spasilačke ekipe. Iza sebe ostavljali su neobezbeđene srpske kuće, pravdajući se da nemaju mandat da upotrebe oružje i da žvotve svojih vojnika izlože riziku. U prisustvu KFOR-a opljačkane su i uništene srpske kuće u Svinjaru/Frashër, u blizini južne Mitrovice/Mitrovicë, poslednje srpske kuće u Prizrenu i Uroševcu/Ferizaj, kuće povratnika u Belom Polju/Bellopojë kod Peći/Pejë i naselje Aškaliya u Vučitrnu/Vushtrri.

Martovsko nasilje je pokazalo da je UNMIK policija izgubila autoritet među Srbima. Ima primera da su odbili da pruže pomoć starim osobama, kao u Kosovu Polju/Fushë Kosovë, kada je policajac pobjegao sa svojom porodicom, ostavljajući staricu od 80 godina na milost demonstrantima.

Događaji od 17. i 18. marta pokazuju da su pripadnici KPS [Kosovske policijske službe] delovali bez komande i uputstva, očekujući od političkih lidera da ih upute šta treba da rade. Budući da su albanski politički lideri ćutali i čekali ishod događaja na terenu, da na ulicama nije bilo UNMIK policije, KPS je ostavljena da bira između podrške demonstrantima i profesionalnog postupanja. Neki su stali na stranu demonstranata, učestvujući u uništavanju imovine. Najviše je među njima bilo posmatrača, koji se nisu mešali ni kada su demonstranti batinali Srbe. Relevantan broj kosovskih policajaca učestvovao je u evakuaciji, što neki Srbi ocenjuju kao indirektno učešće u proterivanju, dok drugi smatraju da su im na taj način spasli život.

Da sve nije crno, pokazuju primeri solidarnosti pojedinaca iz albanske zajednice prema srpskim komšijama i kolegama na poslu. Rukovodeći se svojom savešću, pojedinci su pokušali da pomognu Srbima, sklanjajući ih sa ulice, pozivajući policiju ili odvođeći ih u baze KFOR-a. U ruralnim sredinama ima primera da je lider albanskog sela zaustavio demonstrante, i sprečio ulazak u srpsko selo i uništavanje imovine. Građani Vučitrna/Vushtrri su pomagali u evakuaciji Aškalija, u čije naselje su upali ekstremisti, rušeći i paleći njihove novoizgrađene kuće.

Uništavanjem religijskih i kulturnih spomenika, Kosovo je civilizacijski opustošeno. Rušilaški pohodi na crkve i manastire pokazali su odlučnost ekstremista da unište svaki trag o postojanju drugih kultura i religija.

Ima osnova za zaključak da su demonstracije, povodom tragične sudbine trojice albanskih dečaka, na organizovan način transformisane u nasilje protiv Srba, njihove kulture i religije, i zastraši-

vanje UNMIK-a. Tamo gde su lokalni predstavnici vlasti pokušali da umire demonstrante, događalo se da i oni postanu meta napada, kao u Kamenici/Kamenicë.

Takođe, ima osnova za zaključak da je ćutanje predstavnika institucija i lidera političkih partija 17. marta ohrabrilo organizatore i učesnike demonstracija da pojačaju nasilje 18. marta. Njihovo obraćanje javnosti i pozivanje na prestanak nasilja je delovalo neiskreno i iznuđeno.

Preporuke

Pravosudni organi moraju privesti odgovorne za etničko nasilje, kako neposredne počiniocce krivičnih dela, tako i one koji su podsticali, pomagali, usmeravali ili na drugi način podržavali proterivanje Srba i Aškalija.

Na neprijateljstvo, koje su demonstranti ispoljili prema UNMIK-u treba odgovoriti kritičkim preispitivanjem odnosa međunarodne administracije prema lokalnoj zajednici, uključujući i pristup međunarodnim službama.

Sprovesti istragu u vezi sa navodima i dokazima da je izvestan broj pripadnika KPS stao na stranu demonstiranata. One, koji su se neprofesionalno i mimo zakona ponašali, treba udaljiti iz službe. Međutim, treba voditi računa da je to jedina kosovska institucija koja je funkcionisala 17. i 18. marta. Njoj treba dati šansu da postane služba koja brine o fizičkoj bezbednosti pripadnika manjina i zaštiti ljudskog dostojanstva.

Uvodne napomene

U etničkom nasilju na Kosovu, 17. i 18. marta, stradalo je 15 Albanaca i 12 Srba. Ozbiljno je povređeno oko 170 Srba, od toga 150 batinanjem u njihovim kućama, dok je njih 20 povređeno u napadima na putevima. Što se tiče objekata, oko 800 srpskih, 90 aškalijških i dve albanske kuće su ili potpuno uništene, ili ozbiljno oštećene. Pored civilnih objekata, potpuno je demolirano i spaljeno 36 pravoslavnih, verskih objekata. Prema podacima Generalnog sekretara UN u martovskom nasilju povređene su 954 osobe, među kojima 65 međunarodnih policajaca, 58 pripadnika KPS i 61 pripadnik međunarodnih mirovnih snaga.¹

Sredinom marta, u većem broju gradova na Kosovu udruženja veterana OVK² organizovala su proteste protiv hapšenja komandanta ogranka Kosovskog zaštitnog korpusa [KZK] u Prizrenu, Selima Krasnićija/Selim Krasniqi i nekoliko njegovih oficira.³ Na tim protestima organizatori su veoma oštro kritikovali politiku UNMIK-a prema OVK, zahtevajući puštanje na slobodu uhapšenih bivših boraca OVK.

Petnaestog marta, posle 19:00 časova, u selu Čaglavica/Çagllavicë ranjen je Srbin Jovica Ivić [18], dok je peške išao pored magistralnog puta Priština/Prishtinë-Skoplje/Shkup. Ubrzo nakon događaja, posle 20:00 časova, oko 20 Srba se okupilo i blokiralo put Priština/Prishtinë-Skoplje/Shkup, gađajući kamenicama vozila Albana, koji su, ne znajući za barikade, išli tim putem. Snage KFOR-a i UNMIK policije su odmah otišle na mesto napada na Jovicu Ivića. Prikupljanje tragova sa mesta događaja je završeno oko 2:00 časa

- 1 Izveštaj Generalnog sekretara o Privremenoj administrativnoj misiji Ujedinjenih nacija na Kosovu, 30. april 2004. [Secretary-General of the United Nations, Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo]
- 2 Udruženje veterana OVK, Udruženje invalida OVK i Udruženje porodica heroja OVK.
- 3 Uhapšeni su 16. februara 2004. godine, na osnovu optužnice međunarodnog tužioca za ratne zločine i organizovan kriminal.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

posle, ali je put i dalje ostao blokiran. U blokadi puteva učestvovalo je najviše 200 Srba. 16.marta ujutro Srbi su blokirali put kroz Gračanicu/Gračanicë, gađajući vozila Albanaca, ali je policija [UNMIK] izolovala zonu i omogućila saobraćaj sporednim putem. UNMIK policija i KFOR su bezuspešno pokušavali da se dogovore sa Srbima da deblokiraju put. Sa druge strane, albanski demonstranti su blokirali put duž sela Kišnica/Kishnicë. 16. marta uveče izgledalo je da se situacija smiruje.

Trojica albanskih dečaka, Florian [9], Egzon [12] i Avni Veseli [13], iz sela Čabra/Çabrë, u srpskoj opštini Zubin Potok, udavila su se je u reci Ibar/Iber 16. marta popodne. Četvrti dečak, Fitim Veseli [11], je uspeo da se domogne obale. Tela dvojice dečaka nađena su tokom noći u reci. Preživeli dečak je dao izjavu da su njega i njegova tri druga jurili Srbi sa psima, te su spas potražili u reci. Njegovu izjavu su tokom noći i narednog jutra često emitovale sve kosovske televizije, pojačavajući optužbe na račun Srba komentarima pojedinih javnih ličnosti, da se „povodom srpskih zločina mora nešto uraditi“.

Na vest o smrti trojice dečaka, najpre su reagovali Albanci iz južne Mitrovice/Mitrovicë, okupljanjem u znak protesta i organizovanjem grupe za napad na severnu Mitrovicu/Mitrovicë. Oko 11:00 časova, 17.marta, grupa Albanaca iz južne Mitrovice/Mitrovicë probila je blokadu KFOR-a na mostu, koji deli grad, i prešla u severnu Mitrovicu/Mitrovicë. Oko podneva, stotine Albanaca su se okupile u Prištini i krenule prema Čaglavici/Çagllavicë. U centru Prištine/Prishtinë demonstranti su palili zatečena vozila UNMIK-a i KFOR-a. Usledilo je okupljanje demonstiranata, pretežno mladih, u svim gradovima na Kosovu. Demonstranti su stizali autobusima iz sela, obeleženi nacionalnim zastavama i parolama “UÇK,UÇK”, “Čaglavica/Çagllavicë nije Srbija”, “Mitrovice/Mitrovicë, mi smo sa tobom”, “UNMIK nameće novi rat” i slično tome. Počevši od 14:00 časova 17.marta, organizovani demonstranti napali su gotovo sva srpska sela i delove gradova u kojima su živele manje grupe Srba. U Vučitrnu/Vushtrri je napadnuto aškalijско naselje. 19. marta ujutro KFOR je uspostavio kontrolu na celoj teritoriji Kosova.

Nekoliko dana kasnije, 24. marta, u blizini Podujeva/Podujevë, u zasedi, ubijeni su jedan oficir KPS-a i jedan međunarodni policajac, dok je prevodilac ranjen. Uzvrćajući na napad, drugi policijski oficir je ubio jednog od napadača. Ostali napadači su uhapšeni.

U vezi sa rezultatima istrage, povodom smrti troje dece iz Čabre/Çabrë, međunarodni tužilac u Mitrovici/Mitrovicë Piter A. Tinsli/Peter Tensley je u izveštaju⁴ zaključio da ponuđeni dokazi ne podržavaju postojanje osnovane sumnje da je počinjeno krivično delo od strane bilo kog pojedinca ili pojedinaca.

I Napad na severnu Mitrovicu/Mitrovicë

Okupljanje Albanaca u centru južne Mitrovice/Mitrovicë počelo je oko 8:00 sati izjutra 17. marta. Nekoliko stotina je u 11:00 časova organizovano krenulo prema glavnom mostu, koji odvaja južni od severnog dela grada. Demonstranti su se sukobili sa međunarodnom policijom u blizini Zone poverenja i bez problema probili barikade na 100 metara od sedišta UNMIK-a, kao i ispred samog sedišta. Kod treće barikade, na glavnom mostu, došlo je do guranja sa pripadnicima KFOR-a, ali su demonstranti uspeali da probiju i ovu barikadu, i da nastave marš prema severnoj Mitrovici/Mitrovicë. Stigli su do kraja mosta na severnoj strani, prenoseći albansku zastavu. Pripadnici UNMIK policije vratili su ih nazad, bacajući suzavac i šok bombe, ali demonstranti su preko pešačkog mosta došli do naselja "Tri solitera", gde žive Albanci.

Oko 11:00 sati, na glavnoj raskrsnici videla sam žene i decu kako jure iz pravca mosta vičući "Šiptari su prešli most." Potrčala sam prema mostu i na našoj strani videla sam grupu Albanaca, koji su kamenicama gađali vozila i prodavnice. Nisam mogla da verujem da pokušavaju da osvoje severni deo Mitrovice. Srbi [muškarci] trčali su prema mostu, vojnici [KFOR] bacali su suzavac na Albance, potiskujući ih nazad. Na našoj strani, ispred glavnog

4 Bez dokaza o srpskoj odgovornosti, DANAS, 28. april 2004.

mosta, već se okupilo puno muškaraca. Videli smo da su se Albanci usmerili prema pešačkom mostu, odnosno prema Tri solitera. Oko solitera je bilo puno oklopnih vozila i vojnika KFOR-a. Albanci su jurili kao bez glave i gađali KFOR i Srbe. Počeli su da pucaju iz pravca solitera i sa više strana iz južne Mitrovice. Pucnji iz vatrenog oružja čuli su se nekoliko sati. I posle svega, kada je KFOR uspeo da ih vrati i blokira sve prolaze, i Albanci i Srbi ostali su do kasno uveče, svako na svojoj strani. Albanci, čekajući priliku da napadnu, a Srbi spremni da brane severnu Mitrovicu. Najviše su me iznenadili Albanci iz Tri solitera. Oni žive tu godinama, bez problema. Mi ih i ne primećujemo. Umesto da spreče svoje sunarodnike iz južne Mitrovice, oni su im pomagali. Lično sam videla da su kroz prozore gađali Srbe i KFOR ispred solitera.

M.R., novinarka iz severne Mitrovice/Mitrović

FHP intervju 7.aprila 2004.

Zapazio sam da je većina Albanaca, koji su prešli glavni most, bila mlada. Nosili su kamenice, kojima su gađali prodavnice, kafiće, vozila i zgrade. Na most su pristigli vojnici [KFOR] sa punom ratnom opremom. Bacali su suzavac i šok bombe na Albance. Uspeli su da ih potisnu nazad. Onda su počeli da se okupljaju iza Kulturnog centra kako bi prešli pešački most. U međuvremenu na našoj strani okupilo se nekoliko hiljada Srba, stiglo je još vojnika.(...) Albanci su gađali kamenicama, urlali, vikali UÇK, UÇK, a onda smo mi kupili kamenice i počeli da im uzvraćamo. Ne bi nam bilo spasa da nije bilo KFOR-a. Albanci su ubro počeli da pucaju sa svih strana. Mi smo se bacali na zemlju, skrivali iza vozila. Mene je pogodio kamen u glavu, a potom je moj prijatelj pogoden iz oružja. Ljudi su nas transportovali u bolnicu. Tamo je bilo puno povređenih. Ovaj 17. mart neću zaboraviti. Mi [Srbi] nikada nećemo dozvoliti Albancima da pređu most. Sa njima ne možemo da živimo zajedno.

M.S., Srbin iz severne Mitrovice/Mitrović

FHP intervju 7.aprila 2004.

Ja živim u naselju Tri solitera. U tim zgradama osim nas [Albanaca] žive i Srbi. U južnu Mitrovicu idemo preko pešačkog mosta, koji nam je napravio KFOR. U poslednje vreme situacija je bila dobra, tako da smo koristili i glavni most. 16. maja pronela se vest da su se deca udavila u reci, jer su ih jurili Srbi sa psom. Ne znam da li je to tačno. Uglavnom, sledećeg dana Albanci su se u znak protesta okupili oko mosta, sa južne strane. Video sam da su se posle toga okupili i Srbi, na svojoj strani mosta. Počeli su da se gađaju kamenicama. Bilo je malo međunarodnih policajaca, pa su krenuli jedni na druge. Čula se i pucnjava. Ja sam bio ispred moje zgrade. Pored mene bilo je još 15 muškaraca iz solitera. Nikoga nismo provocirali, samo smo gledali šta se događa na mostu. Kada su nas Srbi primetili, krenuli su prema nama, odmah zatim su krenuli i Albanci, preko pešačkog mosta. Onda je došlo do sukoba. Nisu svi Albanci uspeali da stignu, jer je fransuski KFOR vrlo brzo blokirao pešački most. Oko 13:00 časova počeo je sukob, najpre kamenicama. Srbi su hteli da uđu u naše zgrade. Mi smo ih sprečavali. Pripadnici KFOR-a su bili nemoćni. Mi iz solitera [Albanci] nismo se mešali. Ja nisam mogao da utičem na Albance iz južne Mitrovice. I Albanci i Srbi su bili agresivni. Jedan mladić, Fatmir Abdulahu, Albanac iz naselja Šipolj, je pogođen i na mestu je ostao mrtav. Srbi su gađali snajperom u pravcu naših zgrada. U nekom trenutku ušao sam u zgradu, da sklonim decu komšije sa prvog sprata na viši sprat i, dok sam se peo, jedan metak je probio prozor na stepenicama. Metak je došao sa krova medicinske škole u severnom delu. Ima tragova od metaka i u stanovima. Po mom mišljenju, pucalo se iz pravca crvenih zgrada, blizu kafića „Dolce vita“. Oko 17:00 časova KFOR je uspeo da smiri situaciju. Međutim, i dalje je bilo sporadične pucnjave. Na vesti sam čuo da su ubijena još dva Albanca, jedna Makedonka i jedan Srbin, i da su Albanci napali Srbe i u drugim gradovima. Po meni to je najstrašniji događaj posle 1999. Svi moramo da snosimo posledice. Sledećeg dana spaljena je pravoslavna crkva u južnoj Mitrovici.

N.R., Albanac iz severne Mitrovice/Mitrovicë, naselje Tri solitera

FHP intervju 24. marta 2004.

Kada su počeli sukobi između Albanaca i Srba u naselju "Tri solitera", Bošnjaci iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve prebacili su žene i decu u južnu Mitrovicu/Mitrovicë.

U našoj mahali žive i Srbi i Albanci, i odnosi su dobri. Međutim, kada je počeo sukob kod Tri solitera, oko 100 Srba je krenulo prema nama. Bili smo spremni da napustimo kuće, ali su se Srbi vratili. Noću, 17. marta na našu mahalul pucali su iz snajpera. 19. marta popodne iz snajpera je pogođen Bošnjak Nerman Malić. Odmah je prebačen u bolnicu, u Prištinu, gde je operisan. Dan pre toga, poljski KFOR je evakuisao Srbe koji žive u našoj mahali. Mi smo se protivili, ali nije vredelo. Srbi su nam ostavili ključeve da im čuvamo stanove. Do sada im ništa nije falilo iz kuća. Verujem da će se brzo vratiti.

U.N., Bošnjak iz Bošnjačke mahale/Mahalla e Boshnjakëve,
severna Mitrovica/Mitrovicë
FHP intervju 25.marta 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

Očito je da UNMIK policija nije pratila šta se događa u južnoj Mitrovici/Mitrovicë, nakon objavljene vesti da su se trojica dečaka iz Čabre/Çabrë utopila u reci. Okupljanje manjih grupa Albanaca, 16.marta uveče, prošlo je neprimećeno. Neki Albanci iz južne Mitrovice/Mitrovicë, koji rade u UNMIK-u i OEBS-u, javili su svojim kolegama iz severne Mitrovice/Mitrovicë da sutradan ne dolaze na posao, jer će biti protesta oko mosta. Najmanje tom informacijom raspolagali su i pripadnici KPS. Činjenica da ta služba nije upozorila UNMIK policiju i KFOR, na opasnost od napada na severnu Mitrovicu/Mitrovicë, je posledica odnosa međunarodnih institucija prema KPS. Ta služba je organizovana kao saobraćajna policija. Ne učestvuje u kreiranju mera, koje se tiču bezbednosti građana i pripadnika manjina. Informacije koje dobija u kontaktu sa građanima, prilikom obilaska terena, nema kome da saopšti, jer nema zajedničke komande i uspostavljenih procedura za komunikaciju.

UNMIK policija je pokazala da ne može da kontroliše situaciju i da nema autoritet. Za razliku od UNMIK policije, KFOR je pokazao da veoma dobro poznaje probleme u vezi sa severnom Mitrovicom/Mitrovicë, što je učinilo da se veoma brzo organizuje i zauzvati Albance iz južne Mitrovice/Mitrovicë, u njihovom pokušaju da „oslobode“ severnu Mitrovicu/Mitrovicë.

2. Izgledi

Tokom 17. i 18. marta u Mitrovici/Mitrovicë poginulo je šest osoba: Fatmir Abdulahu/Fatmir Abdullahu, Ferid Ćitaku/Ferid Ćitaky, Albanci iz naselja Šipolj/Shipol u južnoj Mitrovici/Mitrovicë, Isak Ibrahimović iz sela Šupkovac/Shupkovac, Ajvaz Šatroli/Ajvaz Shatrolli iz južne Mitrovice/Mitrovicë, Makedonka Jana Tučev i Srbin Borivoje Spasojević iz severne Mitrovice/Mitrovicë. Prema izveštajima kosovskih medija, povređeno je 11 pripadnika KFOR-a i desetine pripadnika međunarodne policije i KPS.

U naselje „Tri solitera“ i u „Bošnjačku mahal“ vratili su se i Albanci i Srbi, koje je KFOR 17. marta evakuisao. Stanovi nisu opljačkani.

II Spaljivanje kuća u selu Svinjare/Frashër

Napad na Srbe u selu Svinjare/Frashër je počeo 18. marta oko 15:00 časova. Nekoliko stotina Albanaca iz južnog dela Mitrovice/Mitrovicë se uputilo ka selu, u kome žive i Albanci, skandirajući OVK/UÇK, Hašimu Tačiju/Hashim Taçi i Ramušu Haradinaju/Ramush Haradinaj. Demonstranti su odmah počeli sa paljenjem kuća i maltretiranjem Srba, koji su iz zapaljenih kuća bežali. Srbi iz centra sela su se organizovali i počeli da pružaju oružani otpor, dok im francuski KFOR nije oduzeo oružje i evakuisao ih iz sela⁵. Srbin, Slobodan Tanjić je nestao tokom evakuacije. Sve srpske kuće u selu su opljačkane i spaljene. Na

5 Meštani Svinjara: Izdao nas KFOR, BLIC, 22. mart 2004.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

albanskim kućama su bile istaknute albanske zastave, čime je dat znak demonstrantima, koja kuća nije srpska. U napadima i krađi na Srbe i njihove kuće, učestvovala su i njihove komšije Albanci.

**Srpska kuća, koju su zapalili Albanci;
fotografisano u selu Svinjare/ Frashër © FHP**

Dana 18. marta, negde oko 15:00 časova, velika grupa Albanaca se iz pravca južnog dela Mitrovice približila selu, noseći albanske zastave. KFOR nije ni pokušao da ih zaustavi. Oni su klicali UÇK, Hašimu Tačiju i Ramušu Haradinaju. Ja sam se nalazio u svojoj kući u centru sela i posmatrao kako se približavaju. Na kući, koja se nalazila na kraju sela, bila je istaknuta albanska zastava. Albanac, vlasnik kuće, je znao da će nas napasti, te je pre napada okačio albansku zastavu, kako mu ne bi spalili kuću. Kada su demonstranti stigli do prvih srpskih kuća, video sam kako bacaju kamenice, lome prozore, izbacuju ljude iz kuća. Ubrzo je 5-6 kuća bilo u plamenu. Ljude, koji su bili izbačeni iz kuća, UNMIK policija je prebacila do centra sela. Odatle su žene i decu policajci

[UNMIK] autobusom prebacili u obližnju KFOR-ovu bazu na brdu iznad sela.

D.B., Srbin iz Svinjara/Frashër

FHP intervju 25. aprila 2004.

Uspeli smo da poneseemo samo lična dokumenta. Čim smo izašli Albanci su upali u kuću i zapalili je. Ubili su nam i psa u dvorištu. Vozilo UNMIK policije nas je prevezlo do drugog dela sela. Tamo nas je čekao autobus i KFOR. Odatle su nas odvezli u bazu. Dok su nas vodili prema bazi, prošli smo kroz albanski deo Svinjara. Na svakoj albanskoj kući bila je istaknuta albanska zastava i čula se glasna muzika. Komšije Albanci su počeli sa slavljem. Iz KFOR-ove baze, koja se nalazi na brdu iznad sela, gledali smo kako Albanci pljačkaju i pale preostale srpske kuće u selu. Iz baze smo prebačeni u Mitrovicu, a odatle u Zvečan, gde se sada nalazimo u nedovršenim zgradama bez struje i vode.

M.T., Srpkinja iz Svinjara/Frashër

FHP intervju 7. aprila 2004.

Dana 18. marta oko 15:00 časova u albanskom delu sela okupili su se Albanci. Počeli su da sakupljaju kamenice i krenuli su pravo prema srpskim kućama. Neki od njih imali su u rukama drvene i gvozdene motke, i mahali su njima preteći. Moja kuća je bila prva na udaru. Nekoliko stotina Albanaca, vidno besnih, počelo je kamenicama da gađa našu kuću. Stakla na prozorima su bila potpuno polomljena i u kuću je uleteo veliki broj kamenica. Plašili smo se da ostanemo unutra, zbog mogućnosti da će da ubace bombe, ali nas je bio strah i da izađemo, jer se u blizini čula pucnjava. Tada je grupa Albanaca upala u kuću i izbacila nas svo četvoro u dvorište, udarajući nas rukama, nogama i šipkama gde god su stigli. Kada su nas izbacili napolje, mi smo nemoćno stajali i gledali kako upadaju u kuću, jedan preko drugog i odnose naše stvari. Ništa gore nisam videla u životu. Albanci su krali sve što smo godinama stvarali, čak i stvari kome nikome nisu potrebne. Nakon toga počeli su da bacaju flaše sa benzinom i pale kuću. Pokušali smo da ugasimo požar, ali su nas Albanci gađali kamenjem. U tom trenutku je naišlo UNMIK-ovo vozilo, koje nas

je pokupilo. Na putu do baze KFOR-a, videli smo Albance, svoje komšije, kako pljačkaju, pale i uništavaju kuće u selu.

R.J., Srпкиnja iz Svinjara/Frashër

FHP intervju 7. aprila 2004.

1. Postupanje KFOR-a i UNMIK policije

KFOR i UNMIK policija su organizovali evakuaciju Srba iz sela, ne pokušavajući da spreče pljačku i spaljivanje njihovih kuća.

Ne mogu da shvatim da je KFOR dozvolio da nas izbace iz sela, a njihova baza se nalazi u blizini.

M.T., Srпкиnja iz Svinjara/Frashër

FHP intervju 7. aprila 2004.

Ja sam zamolio jednog UNMIK policajca, da nas prebaci do KFOR-ove baze na brdu iznad sela. Shvatio sam da bez KFOR-a, UNMIK policija nije u stanju da se angažuje u zaštiti naše imovine. Antić i ja smo prevezeni UNMIK-ovim vozilom do baze. Tamo nas je primio neki belgijski oficir. Nas dvojica smo ga preklinjali da pošalje vojsku u selo i spasi nas uništenja. On nam je rekao da može poslati 30 luksemburgških i 20 marokanskih vojnika, da nas obezbede u centru sela, a da za kuće, koje se nalaze na periferiji ne može da garantuje. Nije hteo više da nas sluša. Sa brda smo mogli da vidimo da su kuće na periferiji već u plamenu. Rukom sam mu pokazivao na prizor pred nama, na šta je samo slegao ramenima. Pristali smo na njegove uslove. Vratili su nas u centar sela, gde su se već ljudi okupili. Pored njih je bilo nekoliko marokanskih vojnika i međunarodnih policajaca. Čim smo izašli iz vozila, vojnici KFOR-a su nas, bukvalno, primorali da uđemo u kamione. Pokušavali smo da im objasnimo da ne želimo da ostavimo svoje kuće i da smo spremni da ih branimo svojim životima. Na žalost, silom smo bili ubačeni u kamione i odvedeni u bazu KFOR-a na brdu iznad sela. Usput smo mogli videti da Albanci šenluče po selu, pevaju pesme o UÇK, pljačkaju i pale naše kuće, dok su vojnici KFOR-a mirno posmatrali šta se dešava. KFOR i UNMIK su direktno odgovorni za ono što se desilo u

našem selu. Oni su pustili Albance da unište Svinjare, iako su mogli, da su hteli, da ga odbrane.

D.B., Srbin iz Svinjara/Frashër

FHP intervju 25. aprila 2004.

2. Izgledi

Svih 200 Srba je proterano iz Svinjara/Frashër. Albanske institucije su procenile štetu, ali ta procena po Srbima, ne odgovara stvarnom stanju. 1. juna je počela obnova 30 kuća, od 134 koje su spaljene 18. marta⁶.

III Blokada puteva i sukob u Čaglavici/Çagllavicë

Petnaestog marta u Čaglavici/Çagllavicë je teško ranjen Srbin Jovića Ivić (18), u koga su nekoliko puta pucali nepoznati napadači. U znak protesta, Srbi su zatvorili magistralni put Priština/Prishtinë-Skoplje/Shkup i Priština/Prishtinë-Gnjilane/Gjilan. One, koji su pokušali da prođu, maltretirali su i gađali kamenicama. Blokada je trajala do ranih popodnevničkih časova, 17. marta. Isprovocirani reakcijom Srba iz Čaglavice/Çagllavicë, ogorčeni smrću trojice dečaka iz Čabre/Çabrë i u znak podrške Albancima iz južne Mitrovice/Mitrovicë, učesnici demonstracija u Prištini/Prishtina, među kojima je bilo puno mladih, krenuli su prema Čaglavici/Çagllavicë⁷. KFOR, UNMIK policija i KPS su na ulasku u selo obrazovali kordon, koji je masa albanskih demonstranata brzo probila i počela da pali srpske kuće na početku sela. Žene i deca su se skrivali po kućama, dok je jedna grupa muškaraca organizovala odbranu u centru sela, a druga je krenula Albancima u susret. U napadu albanskih demonstranata ranjen je Srbin,

⁶ *Srbi ne veruju praznim obećanjima*, VEČERNJE NOVOSTI, 2. jun 2004.

⁷ Izveštaj Međunarodne krizne grupe „Kolaps na Kosovu“, 22.april 2004.: *“Nastavnici u albanskom selu Ajvalija u blizini Čaglavice/Çagllavicë, pustili su decu sa časova da bi išli u Čaglavicu/Çagllavicë”*.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Nenad Đokić iz automatskog oružja. Milorad Lekić, takođe Srbin, je pogođen iz snajpera. U sukobima sa KFOR-om i Srbima, poginula su tri Albanca: Bujar i Kastriot Eljšani/Elshani iz sela Banjica/Bajicë, opština Glogovac/Gllogoc, dok identitet trećeg Albanca nije naveden⁸. Spaljeno je 12 srpskih i dve albanske kuće. Tokom sukoba manji broj Srba, od ukupno 1.200, koliko ih živi u Čaglavici/Çagllavicë, je napustio selo.

Dana 15. marta ranjen je jedan srpski mladić. Zbog toga su Srbi iz Čaglavice i okolnih sela blokirali put Priština-Skoplje i Priština-Gnjilane (...) Dana 16. marta u vestima su prikazivali jednog dečaka, koji je svedočio kako su njega i još trojicu Srbi jurili psima, pa se troje dece udavilo u reci Ibar, kod sela Čabre. Sutradan, pre podne sve TV stanice su prikazivale događaje u Mitrovici, javljajući da ima nekoliko ubijenih i više od 500 ranjenih. Nije mi bilo svejedno. Toga dana, 17. marta, u 12:45 izašao sam iz stana. Video sam da su taksisti blokirali saobraćaj. (...) Jedna grupa, od 70 ljudi, srednjih godina, krenula je iz Prištine peške prema Čaglavici. Čudno je bilo, niko nije vikao, niti pozivao ostale. Jednostavno, samo su hodali u tišini. I ja sam krenuo sa njima. (...) Tako smo hodali do raskrsnice gde se odvaja put za Gnjilane. Malo dalje je (...) postavljen jak kordon. Približili smo se kordonu i čekali. U međuvremenu, pristiglo je još ljudi iz Prištine. Uglavnom je bilo mladog sveta. Policajci [KPS] su nam rekli da se vratimo u Prištinu. Neki ljudi su počeli da ih vređaju, pa čak i da im prete. Sa nekima od njih su se i gurali, ali policajci ipak nisu dali da prođemo. (...) Nakon pola sata masa ljudi je bila prilično velika. Onda su neki mladi skrenuli na levu stranu puta, gde je bio otvoren prostor, i pokušali da zaobiđu kordon. Međutim, i policajci su proširili svoj kordon. Na takav način došlo je do slabljenja kordona. Kordon je probijen i ljudi su u malim grupama trčali prema Čaglavici. (...) Primetio sam dva vozila KFOR-a, iz kojih su na njih bacali suzavac. U isto vreme ljudi su bacili kamenje na njih. Negde oko 15:00 časova sam video kako gori jedna kuća iza hotela, a nedugo zatim i iz ostalih kuća je izlazio dim. U

8 16 mrtvih i 575 povredjenih u nemirima koji su zahvatili čitavo Kosovo, KOHA DITORE, 18. mart 2004.

tom trenutku čuli smo i pucjavu. (...) Onda sam odlučio da se vratim u Prištinu, jer ja ne odobravam to što se desilo. Bio sam ogorčen zbog blokade puta, ali to nije i ne može biti povod za spaljivanje srpskih kuća (...) Kada sam se vratio u Prištinu, video sam da kod kružnog toka gore dva UNMIK-ova vozila. Kasnije sam saznao da su u Čaglavici ubijena tri mladića albanske nacionalnosti. Dvojica su braća iz Banjice. Čini mi se da je treći bio iz Prištine.

N.N., Albanac iz Prištine/Prishtinë, učesnik demonstracija

FHP intervju 18. aprila 2004.

**Srpska kuća, koju su zapalili Albanci;
fotografisano u selu Čaglavica/Çagllavicë © FHP**

Blokada puta je trajala sve do 17. marta. Toga dana su Albanci iz Prištine krenuli prema Čaglavici. KFOR, UNMIK i KPS su postavili kordon kod Veternika. Mlađi ljudi iz našeg sela su bili na magistralnom putu, a žene i deca po kućama. Ima nekoliko kuća, koje se nalaze na samom izlasku iz našeg sela, prema Prištini. Tu ima i albanskih kuća. Čudno je kako toga dana niko od Albanaca nije bio viđen.

Možda su pobjegli ranije. U ranim poslepodnevnim časovima, veliki broj Albanaca je došao do kordona. Postepeno, kordon se proširio, jer je masa Albanaca krenula da prelazi preko njiva u naše selo. Na takav način kordon je bio probijen, a mladići iz našeg sela su se polako povukli. Kada su Albanci počeli da pale naše kuće, mi smo se povukli u unutrašnjost sela. Nismo mogli ništa da ponesemo sa sobom. Sve je izgorelo zajedno sa kućama. (...) U unutrašnjosti sela, ispred svoje kuće, pogođen je Milorad Lekić iz snajpera u rame. Kažu da je snajperista bio smešten u albanskom motelu na ulasku u naše selo. Nenad Đokić je pogođen vatrenim oružjem u nogu. Ranjen je još jedan Srbin, ali ne znam kako se zove.

M.M., Srbin iz Čaglavice/Çagllavicë

FHP intervju 2. juna 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

U prvom naletu albanskih demonstranata KFOR, UNMIK policija i KPS nisu uspjeli da se organizuju i spreče ulazak Albanaca u selo. Nakon dolaska američkih snaga, KFOR je uspostavio kontrolu i sprečio veće uništavanje srpskih kuća i imovine. Srbi nemaju primedbe na postupanje međunarodnih snaga i kosovske policije. U sukobu sa albanskim demonstrantima, KFOR i UNMIK policija su koristili bojevu municiju. 17. marta uveče, KFOR je uspostavio kontrolu nad selom. Posle toga nije bilo incidenata.

KFOR, UNMIK policija i KPS su bili uplašeni. Oni su pokušavali da obuzdaju Albance, ali nisu uspjeli, jer bilo je puno demonstranata. Nekako mi je delovalo da su zatečeni i nespremni. Kada su Albanci probili kordon KPS i KFOR su izgubili kontrolu, pa su Albanci ušli u selo. (...) Negde oko 23:00 časa stigla je jedinica američkog KFOR-a, koja je postavila jak punkt na brdu Veternik. Oni nisu dali Albancima da više ulaze u selo. Znam da je bilo pokušaja i 18. marta, ali niko više nije mogao da uđe u selo. Zbog toga kod nas nije bilo nemira posle 17. marta.

M.M., Srbin iz Čaglavice/Çagllavicë

FHP intervju 2. juna 2004.

Na sredini je, dva po dva, bilo parkirano šest KFOR-ovih tenkova. U njima i na njima su bili vojnici. Mislim da su bili Finci. Kordon su postavili i UNMIK policajci, kao i pripadnici KPS. (...) Video sam kada su trojica mladića probili kordon i krenuli da trče prema Čaglavici. Međunarodni policajci su pustili jednog psa da ih goni. Pas je zgrabio jednog mladića za nogavicu. Onda je prišao međunarodni policajac i uhvatio tog mladića. U tom trenutku druga dvojica su prišla policajcu sa velikim kamenicama u rukama. Ne znam šta su pričali, ali znam da su zamahnuli prema policajcu. Onda je policajac pustio tog mladića i sva trojica su krenula prema Čaglavici.

N.N., Albanac iz Prištine/Prishtinë

FHP intervju 18. aprila 2004.

2. Izgledi

Srbi, čije su kuće spaljene, sada žive u kolektivnim centrima u Gračanici/Graçanicë, ili kod svoje rodbine u okolnim srpskim selima. Oni žale što im komšije Albanci nisu pomogli u odbrani kuća, obzirom da su bili u dobrim odnosima. Ipak, bilo je slučajeva da su i Srbi napali meštane Albance. Mir se vratio u selo i Albanci bez ikakvih problema dolaze u Čaglavicu/Çagllavicë da trguju sa Srbima.

Ljudi, čije su kuće spaljene, prvo su zbrinuti u Gračanici, u kolektivnom centru, a sada su ili kod rodbine ili plaćaju kiriju. U tom delu sela ima još srpskih kuća, koje nisu spaljene. Srbi žive u tim kućama bez problema. I pre ovih događaja, i sada, imamo dobre odnose sa komšijama Albancima, samo što te komšije nisu htele ili nisu smele da zaštite našu imovinu 17. marta. Ovde u selu živi Bahtija, Albanac. On je 17. marta bio kod komšije Srbina na kafi. Masa mladića iz našeg sela je krenula prema njegovoj kući. Kamenovali su je i hteli da je zapale. Međutim, tada je iz kuće izašao Bahtijin sin sa pištoljem i pucao u vis, tako da se masa povukla. Pored magistrale, u pravcu Lapljeg Sela, neki Albanac ima veliki magacin. Taj magacin su obili Srbi. Polupali su sva stakla i ukrali svu robu. To znam za sigurno, ali mislim da su ti Srbi iz

Lapljeg Sela. Sada je situacija kod nas dobra. Ima Albanaca koji dolaze kod nas u selo radi trgovine i nije bilo nijednog incidenta. Ljudi su i dalje ogorčeni, ali znaju da nasilje nije rešenje. Komisija za procenu štete je izašla na lice mesta i, koliko ja znam, uskoro će početi radovi na renoviranju spaljenih kuća.

M.M., Srbin iz Čaglavice/Çagllavicë

FHP intervju 2. juna 2004.

IV Napad na Srbe u Prištini/Prishtinë

Prva grupa demonstranata okupila se ispred zgrada u kojima žive Srbi oko 18:00 časova. Njima su se pridruživali demonstranti, koji su se vraćali iz Čaglavice/Çagllavicë. Albanci su pucali na zgrade, bacali kamenice, molotovljeve koktele, petarde i bombe. Srbi iz prizemlja povukli su se u stanove na višim spratovima. Oko 22:00 časa demonstranti su provalili u zgrade i počeli sa paljenjem stanova u prizemlju. U prisustvu malog broja međunarodnih i kosovskih policajaca, koji su pasivno posmatrali ili pomagali demonstrantima u podmetanju požara, demonstranti su neometano pljačkali prazne stanove. Osim srpskih, zapalili su i jedan albanski stan. Albanci iz neposrednog susedstva videli su kako su stanovi opljačkani, da je jedna grupa ulazila u stanove i pakovala stvari u torbe, dok je druga čekala na ulici i te torbe odnosila. Srbi su među napadačima prepoznali i neke svoje komšije, Albance. Sa druge strane, zbog nepoverenja, Srbi su odbili pomoć, koju su im nudili druge komšije i poznanici, Albanci.

Prilikom evakuacije, demonstranti su nožem napali i teško povredili Dragana Smiljanića. Da bi evakuisali Srbe, pripadnici KFOR-a su upotreбили vatreno oružje. Zalutali metak pogodio je Albanka, koja živi u prizemlju, u jednoj od zgrada YU programa. Lakše je povređena i jedna Rumunka, pripadnica UNMIK policije. Poslednja grupa Srba, njih 33, evakuisana je u 02:00 sata, uz pomoć američke policijske patrole. Tokom demonstracija u Prištini/Prishtinë, stradao je Albanac, Agron Ramadani. Sledećeg dana,

18. marta, spaljena je crkva Svetog Nikole u centru Prištine/Prishtinë.

**Zgrade „YU Programa”; srpski automobili, koje su spalili Albanci;
fotografisano u Prištini/Prishtinë © FHP**

Zgrada u kojoj stanujem je iza zgrada YU programa. Oko 21:00 sat, drugovi su me zvali telefonom da izađemo i da vidimo šta se događa. Otišli smo do kružnog toka, na izlasku iz grada, na putu prema Skoplju. Videli smo dva UN vozila koja su gorela. Bilo je puno ljudi, koji su se vraćali peške iz Čaglavice. Bilo je nekoliko policajaca u blizini. Onda smo krenuli nazad, kući. (...) Peo sam se stepenicama, kada sam čuo neki zvuk, kao da je pukla petarda. Drugovi su me zvali i rekli da ugasim svetla, i ne izlazim više jer je jedan mladić ubijen na ulici. Bilo je 22:45 kada sam čuo veliku buku. Ljudi su kamenjem gađali srpske zgrade. Onda sam video vatru i čuo eksploziju bombe. (...) Video sam kako su bacili tri – četiri molotovljeva koktela na zgrade. Vatra se proširila do četvrtog sprata. Uplašio sam se da će gađati i moju zgradu, tako da

sam izašao napolje. Napolju sam ostao oko pola sata. Vraćajući se kući, blizu prednje strane moje zgrade, video sam da i dalje gađaju YU program kamenjem i molotovljevim koktelima. Neki momci su gađali veliko UN vozilo, koje je kružilo oko glavnog puta. U to vreme bilo je mnogo više ljudi na ulici i nisu svi bili mladi. (...) Video sam male grupe od po četvoro-petoro, koji su ulazili u stanove YU programa. Preturali su po stanovima i punili neke crne torbe, koje su konopcima spuštali na zemlju, dok su ih drugi prihvatili i bežali. Sve je trajalo do 01:00 čas iza ponoći. Dok su goreli stanovi, na petom spratu jedne od zgrada bilo je ljudi. Neka vozila su bila spaljena na parkingu te zgrade. Sa leve strane došla je jedna veća grupa UNMIK policajaca. (...) Video sam kako su se ljudi razbežali, dok su policajci bacali suzavac i nešto što je stvaralo iskre po zemlji.

N.N., Albanac iz Prištine/Prishtinë

FHP intervju 23. marta 2004.

Nedelju dana pre ovih događaja, vraćajući se kući, primetila sam jednu KPS patrolu, kako dežura ispred naše zgrade. Ja sam pitala policajce zašto stoje tu. Rekli su mi da se tu nalaze zbog naše bezbednosti. Meni je to bilo sumnjivo, jer su UNMIK policija i KPS, nekoliko meseci pre toga, prestali da stražare ispred naših zgrada. Tog 17. marta (...) bilo je tri napada na našu zgradu. Najgori je bio poslednji, koji je počeo oko 22:00 časa. Albanci su pucali na našu zgradu. To su radili i naše komšije Albanci iz susednih zgrada. Srbe iz drugih ulaza KFOR je evakuisao ranije. Razbijali su naše prozore i bacali koktele. Tako su zapalili jedan stan na prvom spratu. Stanari iz našeg ulaza su se povukli u stan na petom spratu, koji je imao jaka vrata sa rešetkama. Bilo nas je 33 u tom stanu, sa nekoliko dece (...) Dim sa prvog sprata se peo i počeli smo da se gušimo. Ja sam mislila da se bacim kroz terasu, ako oni uđu unutra. Sa nama je bio i moj petogodišnji sin. Plašila sam se i za njega. (...) Evakuacija ljudi iz našeg ulaza je trajala nekoliko sati. Najgore je bilo ispred ulaza, kada je trebalo da pretrčim do KFOR –ovog transportera. Tu sam izgubila kontakt sa detetom. Nekoliko puta su pucali na nas, Rumunka iz međunarodne policije me je bukvalno gurnula ispod nekih kola i legla

preko mene. Kada su me ubacili u transporter, primetila sam da nema mog sina. Izletela sam napolje i počela da tražim dete. Niko od Srba nije hteo da krene bez mog deteta, te su svi počeli da izlaze iz transportera. Našli smo ga u jednom KFOR-ovom vozilu.

V.B., Srpkinja iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 30. marta 2004.

Supruga je primetila da na našem balkonu gori vatra. Uspeo sam brzo da je ugasim. Moje prve komšije, Albanci, ponudili su mi pomoć, ali sam odbio.

D.R., Srbin iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 8. maja 2004.

Sa balkona sam videla dečka, kojeg poznajem. Bio je to brica Agron. On je bacio molotovljev koktel na naš balkon. Imao je roze majicu. Prepoznala sam i Bekima, koji je takođe naš komšija. Bilo je tačno 19:45, kada su bacili koktel na mene i nazivali me pogrdnim imenom "shkina".

Lj. R., Srpkinja iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 8. maja 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

Neki pripadnici KPS-a podržavali su demonstrante. Prema svedočenju Srba, neki kosovski policajci su pomogli demonstrantima da uđu u zgrade, a neki su svojim upaljačima palili molotovljeve koktele, koje su, potom, demonstranti bacali na zgrade. KFOR je evakuisao Srbe iz YU programa, ali nije ništa učinio da obezbedi crkvu Svetog Nikole, koju su demonstranti 18. marta zapalili, već je samo evakuisao sveštenika.

U trenutku kada sam primetio grupu ljudi, koja se oko 18:30 kretala prema našoj zgradi, potražio sam pomoć od KPS. Uveravali su me da je sve pod kontrolom i da ne treba da se bojim, ali da ne izlazim iz stana. Nakon što sam čuo da je bačen

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

molotovljev koktel na ulaz broj 23, ponovo sam zvao KPS, ali su mi ponovili da je sve pod kontrolom. Neposredno nakon toga čuo se žagor ispred zgrade, a potom su usledile psovke, kamenice, motke i ostalo što je demonstrantima došlo do ruku. Ugledao sam kosovske policajce [Albance], kako stoje sa demonstrantima u istom redu. Očekivao sam da će nas policija uzeti u zaštitu. Imao sam utisak da su policajci, ustvari, kontrolisali nas, kako mi slučajno ne bismo pružili otpor. Prilikom evakuacije primetio sam snajperiste. Mislim da su bili iz KPS. Ništa nisu radili osim što su se krili. Nas nisu ni pokušali da zaštite.

D.S., Srbin iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 8. maja 2004.

Kada je grupa dečaka od 15 godina pokušala da uđe u naš ulaz, KPS ih je sprečila. Međutim, kasnije, kada se broj demonstranata povećao, tada ih je KPS pustila da provale. Nisu nam pružili nikakvu zaštitu. Evakusio nas je KFOR u zadnjem trenutku, i to onda kada je ranjen Dragan Smiljanić.

Lj.S., Srbin iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 8. maja 2004.

Te noći sam bio na dužnosti. KPS je zapalila moje vozilo. Potom su provalili u moj stan i ukrali mi jedan deo uniforme. Kada sam neke od ukradenih ličnih stvari pronašao u policijskoj stanici broj četiri, zahtevao sam da mi se kaže ko je zapravo uzeo moju uniformu. Odgovor nikada nisam dobio. Ne mogu da tvrdim da su svi pripadnici albanskog dela KPS bili umešani u martovske nemire, ali jedan veći deo jeste. To sam saopštio i njima.

Srbin iz Prištine/Prishtinë, kosovski policajac

FHP intervju 8. maja 2004.

Vise puta sam zvala policiju, ali oni su mi rekli da su njihove jedinice tu. Međutim, oni su samo pomogli u nasilju. Ja sam videla policajca, koji je svojim upaljačem upalio koktel i dao ga demonstrantu, koji ga je potom bacio na našu zgradu. Zvala sam prijatelja Albanca, koji radi u američkoj kancelariji, i rekla sam mu

da smo gotovi. On je rekao da će doći sa pripadnicima američkog KFOR-a. Došli su u poslednjem trenutku, i evakuisali nas.

V.B., Srpkinja iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 30. marta 2004.

Obratio sam se za pomoć patroli policije [KPS], koja se u tom trenutku nalazila ispred mog ulaza. Uzeli su mi iskaz i obećali da će im ubrzo stići pojačanje, mada ja to pojačanje, u vidu većeg broja policajaca, nisam video do momenta evakuacije. Nakon obavljenog razgovora, KPS se povukla do Alije [Albanac], vlasnika radnje u jednoj od zgrada YU-Programa. Mislim da je tada KPS postala veza demonstrantima.

D.R., Srbin iz Prištine/Prishtinë, YU program

FHP intervju 8. maja 2004.

2. Izgledi

Svi Srbi iz zgrada YU programa su raseljeni. Vlada Kosova je 27. marta objavila početak rekonstrukcije uništenih stanova. Radove je otvorio premijer Bajram Redžepi/Bajram Rexhepi. Komisija za procenu štete utvrdila je da je 20 stanova potpuno uništeno i 50 delimično. Prvi stanari vratili su se 27. aprila. Zbog žalbi Srba na propuste u radovima, Komisija za obnovu objekata naložila je reviziju radova.

Naši stanovi su potpuno uništeni i to ne samo stanovi u kojima su živeli Srbi, već je tu bilo i stanova zaposlenih u UNMIK-u i međunarodnih policajaca. Jednoj Rumunki, koja radi za međunarodnu policiju, su pucali u vrata. Moj stan na sreću nije zapaljen, ali su stvari opljačkane i rasturene. Kad sam obišla stan, našla sam slike svog deteta isečene nožem i zaboden nož u fotelji.

V.B., Srpkinja iz Prištine/Prishtina, YU program

FHP intervju 30. marta 2004.

V Uništavanje imovine i prebijanje Srba u Kosovu Polju/Fushë Kosovë

U znak podrške Albancima u južnoj Mitrovici/Mitrovicë, grupa Albanaca sprečila je polazak voza sa železničke stanice Kosovo Polje/Fushë Kosovë, koji je trebalo da krene u 14:00 časova. Nedugo zatim, demonstranti su počeli sa paljenjem zgrada u kojima su smeštene paralelne institucije, Dom zdravlja, opština i PTT Srbije, u predgrađu Kosova Polja/Fushë Kosovë, u selu Bresje. Posle toga je spaljena i škola „Sveti Sava“. Srbi tvrde da vatrogasci, koji su se nalazili pored zapaljenih objekata, nisu gasili požar. Reagovali su samo u slučajevima kada je pretila opasnost da se požar proširi na albanske kuće. Srbi takođe tvrde da su Albanci dovezli cisternu sa benzinom, kojim su polivali Dom zdravlja, opštinu i poštu, kao i okolne srpske kuće. Prema podacima Komisije za procenu štete, u demonstracijama je uništeno 106 srpskih kuća, sa pratećim objektima, i dve pravoslavne crkve, crkva Svetog Nikole i crkva Svete Katarine. U ovim napadima nije pošteđena ni imovina onih Srba, čiju su imovinu pokušali da zaštite komšije Albanci. Očevici i žrtve naročito naglašavaju surovo ponašanje demonstiranata prema Srbima, koje su zatekli u njihovim kućama, ili na ulici.

Oko 3000 mladih Albanaca oko 14:00 sati blokiralo je put Kosovo Polje/ Fushë Kosovë-Bresje. Kolonu demonstiranata obezbeđivala je KPS. Prema rečima Srba, koje prenosi Danas, izvesni kosovski policajac Isa iz Gornje Dubrave/Dubrave e Epërme je predvodio demonstrante, kada su počeli da kamenuju Dom zdravlja, u kome se nalazilo blizu 40 radnika Srba, kao i 20 bolesnika. Nakon pet do deset minuta stigla je vatrogasna ekipa, ali su je demonstranti sprečili da gasi požar. Srbi su videli i drugu cisternu, za koju tvrde da je bila puna benzina, kojim su demonstranti polivali srpske objekte, a potom ih palili. Posle Doma zdravlja demonstranti su zapalili srpske kuće preko puta među kojima i jedan srpski lokal. Nastavili su prema školskom centru „Sveti Sava“ i zapalili ga, kao i srpske kuće oko škole. Tokom ovih događaja demonstranti su pretukli Trifuna Stojilovića i ubili Zlatibora Trajkovića. U četvrtak,

18. marta, spaljene su još dve srpske kuće, a tokom noći još 20. Istog dana spaljena je i crkva Svetog Nikole. Teško je pretučen i Predrag Jovanović⁹.

Nije bilo nikakvih znakova da će se ovo desiti. Ja sam često slobodno šetao uveče kroz Kosovo Polje. Imao sam prijatelje Albance. (...) U Kosovu Polju je zapaljeno oko 106 kuća. Prvi dan, kad su počele demonstracije zapaljena je bolnica, škola „Sveti Sava“ i pošta, a nakon toga kafana „Živin gaj“ i sve kuće pored škole. Negde oko 15:00 časova masa je brojala preko 5000 ljudi. Nisam nikoga prepoznao, jer su nosili marame i naočare. Vikali su svakakve parole. Bila je i cisterna sa benzinom. Bacali su koktele na kafanu „Živin gaj“, čiji je vlasnik moj stric. Pokušali smo da gasimo požar, ali nismo uspeli. (...) Tog dana je pretučen i Trifun Stojilović. On je inače bivši policajac, star čovek. Oborili su ga na zemlju, šutirali nogama. Sav je bio krvav. Policajci iz KPS-a su gledali kako ga tuku i ništa nisu uradili da bi ga zaštitili. Kasnije smo čuli da je Trajković Zlatibor spaljen u svojoj kući. (...) Preko pedeset njih su kidali našu ogradu i bacali koktele. Svi smo se okupili u mom dvorištu. Vodu su nam prekinuli. Policajci su nam rekli da imamo pet minuta da izađemo iz dvorišta. Morao sam da rasečem žicu na ogradi, da bismo automobilima pobegli od mase. Bilo nas je oko 25-26 članova porodice. Nisam hteo da ostanem da branim kuću, jer sam hteo da ostanem živ. Kad smo odlazili, moja kuća je još bila čitava. Ona je zapaljena u noći između 17. i 18. marta. (...) Kuća je zalivana benzinom. Sve je unutra izgorelo. Odneli su neke vredne stvari, tehniku uglavnom, sve ostalo je zapaljeno. Zapaljen je čak i poljski WC. Iz dvorišta su mi odneli i ukrasne kokoške.

D.V., Srbin iz Bresja, kome je zapaljena dvospratna kuća

FHP intervju 28. marta 2004.

Ja ceo život živim u Bresju, gde sam držao kafanu „Živin gaj“. Tu su bili zaposleni svi članovi moje porodice, i od toga smo zarađivali za život. (...) 17. Marta moja kafana je radila. Oko 15:00 časo-

⁹ Svedočenja o tragičnim danima, DANAS, 30. mart 2004.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

va čuli smo buku iz pravca Kosova Polja. Velika grupa Albanaca krenula je glavnim putem u našem pravcu. Onda sam zatvorio kafanu i sa ostalim članovima porodice otišao na gornji sprat, misleći da će oni samo proći glavnim putem. Međutim, oni su počeli da bacaju kamenje prema mojoj kući, a zatim su zapalili kiosk, koji sam imao ispred restorana. Zapalili su i auto Simić Grujice, koji je bio parkiran ispred moje kafane. (...) Zatim su polomili restoran kamenjem i drugim predmetima. Nakon izvesnog vremena, sklonili smo se u kuću mog bratanca Dojčina, koja se nalazi iza moje kuće. Demonstranti (...) su počeli da bacaju koktele na restoran. S mojim sinom sam kroz sporedna vrata ušao u restoran i gasio koktele. (...) Da bismo pobjegli od mase, Dojčin je morao da iseče ogradu. Kolima smo izašli na sporedan put, a odatle smo se uputili prema unutrašnjosti Bresja. To je bilo između 16:00 i 17:00 časova. Kasnije sam saznao da su u kasnim večernjim časovima bacili koktele i na gornji sprat, tako da je cela kuća spaljena i sve u njoj. Ne mogu da pretpostavim vrednost svih stvari, koje

Srpska kuća, koju su zapalili Albanci; fotografisano u Kosovu Polju/Fushë
Kosovë © FHP

sam imao u kući. Imao sam dobar pribor i opremu za restoran. Imao sam kompjutere i druge vredne stvari. Imao sam 10 000 Evra, a moj zet 2000 Evra. Takođe, imali smo nešto u dinarima, u vrednosti od 500 Evra. Imao sam 16 stolova i 60 stolica. Zlato moje žene je izgorelo. Nisam primetio da je nešto odnešeno iz moje kuće. Sve je spaljeno.

M.V., Srbin iz Bresja, vlasnik kafane „Živin gaj“

FHP intervju 1. aprila 2004.

Ja sam rodom iz Vranja. U Kosovo Polje sam došao da radim kao policajac pre više od 20 godina. Svi ljudi iz Kosova Polja i okoline su me znali. Sada sam u penziji. Tog 17. marta saznao sam da Albanci demonstriraju u gradu. U to vreme moj sin je bio u stanu u centru Kosova Polja, blizu železničke stanice. Krenuo sam po njega, ali ga nisam zatekao u stanu. (...) Sporednim putem sam krenuo prema kući. Dojčin i još neki Srbi, koji su bili u njegovom dvorištu odvrćali su me da idem, da ostanem kod njih, ali sam ja mislio stalno na sina i to da ne znam gde je. Kada sam došao do kafane „Bondstil“, video sam grupu ljudi koji su dolazili iz pravca Doma zdravlja. Po mojoj proceni bilo ih je preko sto. Jedan mi se obratio pogrdnim rečima: „Ku po shkon ti shkia“, što znači „gde si krenuo Srbine?“ Nisam odgovorio. Udario me je pesnicom u glavu. Pao sam i pokrio rukama glavu. Više se ničega ne sećam, niti čime su me udarali, niti koliko njih. Kada sam se osvestio video sam da oni nisu bili tu. Sve me je bolelo. Levo oko mi je bilo zatvoreno. U tom trenutku video sam masu na putu, oko 30 – 40 metara dalje. Dvojica policajaca [KPS] su sprečavali masu da ide prema srpskim kućama. Polako sam krenuo preko nekih žica, koje ograđuju srpska dvorišta. Onda je došao moj sin, koji se u međuvremenu vratio kući. (...) Tu je naišao jedan međunarodni policajac, čini mi se da je bio Nemač. Moj sin me je vozio kolima, u praznim službenim kola tog policajca. Išli smo prema Lapljem Selu. Pošto sam bio sav okrvavljen, nisam osetio da sam uboden nožem. Tek kada su me odveli u bolnicu, u Gračanicu, i ja i lekari smo videli da sam uboden nožem. Imao sam četiri uboda. Jedan je bio ispod rebra, drugi u predelu desnog kuka i još dva manja uboda, isto sa desne strane. Imao sam povrede na obema noga-

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

ma i po glavi. (...) Posle toga sam prebačen na lečenje u Beograd. O tome šta se događalo, saznao sam tek kada sam se vratio kući. U zgradi „Lepa Brena“, stan mog sina i stanovi još četiri srpske porodice su opljačkani. U Gračanici, u bolnici, video sam Jovu Ćirkovića iz Kuzmina. Imao je geler u levoj nozi. Video sam Radivojević Docu - on ima metak u desnom kuku. Video sam Stanu Maksimović. Ona je pretučena. Video sam Kalesić Stanu. Njoj su palili cigarete po rukama. Zlatko Trajković je zapaljen. Aleksić Stana i njena ćerka Gordana, su pretučene.

T.S., Srbin iz Bresja, penzioner, čija kuća nije spaljena

FHP intervju 28. aprila 2004.

Dom zdravlja i škola u Bresju su zapaljeni negde oko 13:30, 17. marta. Ja imam kuću negde oko kilometar dalje od ovih zgrada, odmah iza saobraćajne policije. Tog popodneva sa posla je došla moja kćerka Nena. Nedugo zatim nju je telefonom zvala neka Albanka, koja joj je rekla da je situacija vrlo loša. Negde oko 17:30 grupa od desetak Albanaca je napala našu kuću. Niko među njima nije bio stariji od 18 godina. Prvo su pucali, a onda su počeli da lome. Prvo su pretukli našeg komšiju Tomić Žiku. Ja sam izašla u dvorište da nađem unuka Jovana. On je ušao u kuću, a mene su udarali dasnama, koje su našli u avliji. Ruka mi je krvarila. Onda je došlo 15 policijaca. (...) Policija je napravila živi zid da bismo mogli da izađemo iz kuće. Kad nas je policija izvodila, videla sam da je grupa narasla. (...) Odvezli su nas u policijsku stanicu i smestili u salu za sastanke. Pozvali su moju ćerku da ide sa njima i skuplja Srbe iz kuća. Cele noći su to radili. Ukupno nas je bilo 138, od kojih 13 dece. (...) Mnogi su došli prebijeni. Žika Tomić je bio krvav. Jova Ćirković, prebijen. Žena Čede Ropara je došla sa slomljenom rukom. Došli su albanski lekari da nam ukažu pomoć. Jovu Ćirkovića su odveli u bolnicu. Babi su previli ruku. Nisu imali lekove. Ujutro su nas odveli u Crveni krst.

D.S., Srpkinja iz Bresja, smeštena u kontejneru u Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

Trideset i pet godina sam radio kao auto-farbar i auto-limar. Živeo sam u Nemačkoj. Želeo sam da osiguram decu. Toliko sam boga-

tstvo ostavio. Kafu u kafani nisam pio. Ženu nikada nisam izvodio, samo da bih uštedeo. Imao sam kuću na tri sprata. Sada sam bednik. Nemam ništa. Ni moja deca. Nekoliko hiljada maraka sam mesečno zarađivao od izdavanja dela kuće strancima, kao i od rada. Albanci su mi često dolazili noći, krijući se da bi im popravljao mašine. Svi su znali da sam pošten. Ja lično nisam dozvolio da se pale albanske kuće u mojoj ulici, za vreme rata. To su sve poštteni ljudi, kao što sam i ja. Za sve što nam se događa krivi su političari. Svugde dobrih i loših ljudi ima. (...) 37.500 eura mi je spaljeno u kući. Kada je počelo da gori, moje tri ćerke, žena i unuka od pet godina su počele da vrište. Ja sam zgrabio svoju unuku i sa njom istrčao napolje. Kakve pare? Šta bih bez unuke? Kada smo istrčali napolje, unuci sam zapužio usta da nas ne oda, jer je sve vreme plakala. Skrivali smo se kao zveri. Pobjegli smo u albanske avlije, skrivali u mraku da nas ne uhvate. U neko doba, oko 22:30, video sam jednog Albanca, koji radi kao prevodilac u OSCE i zamolio da mi uzme ćerke, ženu i unuku. Prihvatio je i odveo ih u Ugljare. Ja sam ostao da se skrivam po okolnim avlijama. Kada je grupa Albanaca došla pred našu kuću počeli su da je pale, a ja sam se skrivao u rupi od WC. Čuo sam dvojicu svojih komšija, Albanaca, da im govore da sam ja dobar čovek, da nikome ništa loše nisam uradio, ali nije vredelo. Došao je jedan Albanac, koji radi u džamiji i oterao ovu dvojicu. Posle toga su počeli da pale. Imali su flaše sa benzinom. Imao sam u peći novac, koji sam uštedeo od izdavanja stana međunarodnim policajcima. Da li su našli novac ili je izgoreo – ne znam, ali znam da danas nemam veš da presvučem. Izgubio sam dušu. Oduzeli su mi dušu. Napali su nas kao da smo zveri. Ako nismo ljudi, neka nam to neko kaže, pa da idemo odavde.

M.I., Srbin iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, smešten u kontejneru u Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije, KPS i Kosovskog zaštitnog korpusa [KZK]

Evakuaciju Srba sproveli su kosovski policajci, dok su međunarodni policajci brinuli isključivo o tome kako da sklone svoje porodice na sigurno mesto. Policajci su uglavnom samo posmatrali nasilje, koje su sprovodili Albanci. Postoje svedočanstva da su kosovski policajci predvodili demonstrante, ali i da su pomagali Srbima. Neki Srbi, kod kojih su stanovali međunarodni policajci, tvrde da su ovi odbili da ih kolima prebace u neko od okolnih srpskih sela. Srbi svedoče da je među demonstrantima bilo pripadnika Kosovskog zaštitnog korpusa.

Nije bilo ni KFOR-a, a KPS je stajala sa druge strane, kod pumpe, oko 200 m od srpskih kuća. Čuo sam jednog kosovskog policajca, kada je rekao da kafana [Živin gaj] mora da izgori. Policajci iz KPS-a su gledali kako biju Trifuna Stojilovića i ništa nisu preduzeli. Čak su neki policajci iz KPS šetali sa demonstrantima.

D.V., Srbin iz Bresja, kome je zapaljena dvospratna kuća

FHP intervju 28. marta 2004.

Pitao me je [kosovski policajac]: „Šta ćeš ti ovde?“. Odgovorio sam da sam vlasnik restorana. Zatim mi je rekao da napustim restoran, jer on mora da bude spaljen. Drugi KPS policajac nam je rekao da imamo samo pet minuta da se evakuišemo, jer neće moći da garantuju za naše živote.

M.V. Srbin iz Bresja, vlasnik kafane Živin gaj

FHP intervju 1. aprila 2004.

Moja ćerka je zvala KFOR, a oni su obavestili KPS. (...) Trojica policijaca iz KPS su došla vrlo brzo, i oni su nas ugurali u kuću. Policija me je pitala ko je mene udario. Pokazala sam dvojicu i policajci su ih zatvorili u svoje vozilo. Onda je došlo 15 policajaca, među kojima je bila i jedna žena, koju zovu Sada. Masa je ljuljala policijska kola, kao da hoće da ih prevrne i onda je policija pustila onu dvojicu, koji su bili zatvoreni u kolima. Policajci su rekli da imamo pet minuta da izađemo iz kuće. Napravili su živi štit da

bismo mogli mi da izađemo. Nisu nam dali ništa da ponesemo. Sada mi je pomogla da uzmem tašnu sa dokumentima. Ni cipele nisam mogla da obujem. Kada nas je policija izvodila iz kuće videla sam da je grupa narasla. (...) Odvezli su nas u policijsku stanicu, i smestili u salu za sastanke.

D.S., Srpkinja iz Kosova Polja/Fushe Kosove, smeštena u kontejneru u Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

I da Vam kažem, kosovska policija ih je sve [demonstrante] predvodila. Odavno smo izgubili poverenje u njih. Jednom su me Albanci napali šrafčigerom. Pogledajte, još uvek imam ožiljak [ožiljak je vrlo primetan i nalazi se pored leve nozdrve, blizu oka]. Otišao sam u policiju. Niko me nije pitao šta mi se dogodilo, već su tražili da im kažem koliko sam visok, kolika mi je težina, boja očiju. Od tada se više niko iz Kosova Polja policiji nije obraćao, jer smo shvatili da nam nikada neće pomoći. To se videlo i u martu. Moja srednja ćerka je pozvala KPS 18. marta ujutru i tražila da nas zaštite jer su u to vreme neke kuće već bile spaljene. Kaže da joj je policajac [KPS] odgovorio: „Mala, ako ti nije spaljena juče, biće ti spaljena danas.“

M.I., Srbin iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, smešten u kontejneru u Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

Molila sam međunarodnog policajca da nas četiri starice primi u vozilo i spasi nas. On je uzeo svoju ženu i dete, a nas je ostavio. Skrivale smo se u svinjcima. Ispred nas je bila rulja mladih, koji su bacali kamenje. Po nas su došla dva policajca KPS oko 22:30, koji su dobili obaveštenje iz Beograda da se četiri starice skrivaju u avlijama. Odveli su nas u policijsku stanicu.

S. R., Srpkinja iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, smeštena u kontejneru u Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

2. Izgledi

Srbi nisu zadovoljni procenom štete, obzirom da se za kuće, koje po njima vrede oko 100.000 eura daje nadoknada između 15-20.000 eura.¹⁰ 27. maja je počela obnova prvih deset srpskih kuća, od ukupno 106, koje su uništene u martovskim događajima. Srbi iz Kosova Polja/Fushë Kosovë su smešteni u selu Ugljare/Uglare gde je posle martovskih događaja premeštena srpska opština. Očekivali su da će meštani pokazati veću solidarnost i da će Republika Srbija obezbediti redovnu humanitarnu pomoć, koju su političari stalno najavljivali. Višečlane porodice žive u kontejnerima, spavaju na podu ili sunderima, nemaju šporete na kojem bi skuvali ručak, kao ni uslove da operu veš. Posle martovskih događaja Vlada Srbije šalje novčanu pomoć, koja po porodici iznosi 65 eura.

Hoću da mi se popravi kuća i nadoknadi šteta. Ne znam da li ću da ostanem. Imam dve kćerke, ne znam da li je bezbedno za njih. Hteo bih da ostanem, ovde su mi pradedovi. Teško mi je. Teško je i mojim prijateljima Albancima. Neki od njih su me zvali posle svega i plakali.

D.V., Srbin iz Bresja, kome je zapaljena dvospratna kuća

FHP intervju 28. marta 2004.

Mi smo se smestili u srpsko selo Ugljare. Posle nekoliko dana dobili smo 10 kontejnera. Čuli smo da je to poslao Koordinacioni centar. Naša porodica je dobila jedan. Imamo dva kreveta i jedan sunder. Dobili smo brašno, ali nemamo šporet. Kuća nam je potpuno spaljena. Tražimo da nam se obnovi kuća i osigura bezbednost.

D.S., Srпкиnja iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, smeštena u kontejneru u Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

10 Izgradnja svih objekata tokom ove godine, DANAS, 24. maj 2004.

U zgradi Lepa Brena, komšija Albanac je dao svoja metalna vrata, da KPS stavi na stan komšije Srbina, čija su vrata polomljena 17. marta. Dve devojke, Albanke, su pokušavale da spreče napadače da pale stanove u prizemlju. Sa svojih prozora su vikale da ne diraju stanove. Huligani su im dobacivali uvredljive reči. Komšija Bedrija Trnava je pokušavao da spreči paljenje. Krasnići Ganija, takodje.

R.T., Srpkinja iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, koja živi u zgradi Lepa Brena

FHP intervju 26. aprila 2004.

Zovem se M.I. Živim u kontejneru. Ja sam čovek bez adrese. (...) Pogledajte, ovo je socijalna pomoć, koju sam dobio iz Srbije. Tačno 5031 dinar. Šta ću ja s tim? Izvinite, unutra [na konferenciji] imao sam mnogo toga da kažem, ali se nešto ovde [pokazuje ne grlo] steglo. Da nam niko iz Vlade Srbije nije došao? Niti iz Vlade Kosova? Ej, 106 kuća u Kosovu Polju je spaljeno i niko da nas vidi. Idi, stoko, kad te niko ne gleda. Iz Srbije stalno poručuju: „Sedite tu, nemojte da prodajete!“ Znete li koliko je ljudi proterano? Ni ja ne znam tačno, ali znam da niti u jednoj kući nije bilo ispod dva člana domaćinstva. Samo je kod mene bilo šestoro. (...) Verujte, ja sam pošten čovek. Došao sam ovde [na konferenciju] jer sam morao da kažem našu muku, inače nikada ne bih došao. (...) Iz Kosova Polja smo pobjegli u Ugljare. Kada smo tamo došli, niko nas ništa nije pitao. Sve su oni počeli da organizuju i da nam drže predavanje, mitinge. Mi smo se bunili, jer smo tražili da nas saslušaju. Rekli su da će nam smeštaj biti ubrzo obezbeđen i da ostanemo. Mi smo hteli u Srbiju. Tada su počeli da nas vređaju. Izvinite, gospodine, biću direktan: „Daj da za pizde organizujemo prevoz.“ Ja sam im rekao: „Sram vas bilo. Sa kojim pravom raspolazete pomoću, koja stiže iz Koordinacionog centra? Zašto nam niste dali šupe, koje nikom nisu potrebne, da ih adaptiramo, da živimo kao ljudi, a ne kao stoka u kontejnerima.“ Do danas nam nisu dali te šupe. Odmah, gde je naš kontejner, prodaje se sladoled. Unuka traži, a ja nemam. Kako da imam kada i ovo što je na meni nije moje, već mi je dao vojnik italijanskog KFOR-a. Imam samo još jedne pantalone, farmerke, ali njih čuvam za izlazak. Hvala Vam, ali ja to neću da uzmem (istraživač FHP želi

da kupi čokoladu za njegovu unuku, ali svedok odbija). Nemojte da me vređate. Jedino mi je još ponos ostao. Ja sada jesam bednik, ali to nisam bio. Ipak, osećam se bedno, jer sam primoran da uzimam humanitarnu pomoć. Verujte mi, ni to ne bih da je zbog mene, neka crknem, ali samo zbog moje unuke. I tim konzervama, koje dobijamo, je prošao rok. Čuo sam da sva pomoć iz Koordinacionog centra dolazi do Leposavića i da odande ide u prodavnice, tako da narod kupuje, ono što u stvari treba da dobije kao humanitarnu pomoć. Do nas dolazi samo ono čemu je istekao rok trajanja, jer ne može da se proda. Od Koordinacionog centra je trebala da stigne novčana pomoć na ime moje unuke. To je bila donacija, koju je trebalo da dobiju sva deca. Nakon podele ispalo je da svako dete treba da dobije po 400 eura. Vreme je prošlo, ali moja unuka nije dobila svoj novac. Išao sam da vidim šta je tome razlog, ali su mi rekli da je svima, koji su se prijavili, isplaćeno. Ja sam svoju unuku prijavio, ali ... Jedino od imovine što sada imam je kamera, koja vredi 660 eura, ali joj je prazna baterija, a ja ne mogu da je napunim, jer je punjač izgoreo u kući. Sada ni nju ne mogu da prodam. Kamera je bila kod jednog mog rođaka. Sad mi ju je vratio. (...) Imam 55 godina, a izgledam barem 10 godina starije. Žena mi kaže da sve napustimo, ali ja se još uvek nadam. Sve mislim, reći će nam nešto, ali svi ćute. Nadam se samo zbog unuke. Baš me briga za mene, časti mi. (plače)

M.I., Srbin iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, smešten u kontejneru u
Ugljarama/Uglare

FHP intervju 26. aprila 2004.

VI Nasilje mladih u Obiliću/Obiliq

Do martovskih događaja u gradskom jezgru živelo je 450 Srba, najviše u naselju Todorovići i u zgradama YU programa. Protesti su otpočeli 17. marta 2004. godine ispred opštine Obilić/Obiliq, u 12:00 sati. Među demonstrantima je bilo mnogo učenika, kojima su se nešto kasnije pridružili odrasli. Tada je kamenicama napadnuta zgrada opštine. Neki Albanci iz opštinskih službi priključili

su se demonstrantima. Sledećeg dana, 18. marta, demonstracije počinju maršom učenika osnovnih i srednjih škola. Toga dana su spaljene srpske kuće u naselju Todorovići i zgrade YU programa.

Sedamnaestog marta bio sam na radnom mestu. Osim mene, u opštini je radilo još nekoliko Srba. Čuli smo da će biti demonstracija u gradu. To nije bila neobičajena pojava u Obiliću, zato i nismo pridavali mnogo značaja tome. Međutim, u opštini se desilo nešto neobično. Dok su se napolju okupljali demonstranti, uglavnom đaci iz srednje škole, u zgradi se uključio protivpožarni alarm. Mi smo to shvatili kao znak da se službenici opštine, Albanci, priključe demonstracijama. Ne znam kako to drugačije da objasnim. Demonstracije je vodila dečurlija, ali kasnije su im se priključili stariji.

S.A., Srbin iz sela Babin Most/Babimoc, šef Kancelarije za zajednice u Obiliću/Obiliq

FHP intervju 19. aprila 2004.

Sedamnaestog marta bila sam u kancelariji nevladine organizacije, koja se nalazi u zgradi opštine. Oko 12:00 časova su počele demonstracije ispred opštine. Demonstranti su vikali i bacali kamenice, dok su Albanci, koji rade u opštini, pozdravljali to šta se dešavalo. Kada je KFOR došao, zasuli su ih kamenicama. Sa mnom su u zgradi bili jos neki Srbi, zaposleni u opštini. (...) Uspeli smo da izađemo oko 16:00 sati kada su se demonstranti povukli prema selu Plemetina. Pre toga je u kancelariju ušao Musa Mekići, koji nam je rekao da možemo da izađemo, jer su demonstranti otišli na drugu stranu. On je čak i otišao da donese tašnu jednoj od žena. Uveče je sve bilo mirno.

S.D., Srpkinja iz Obilića/Obiliq, aktivistkinja NVO za prava žena

FHP intervju 27. marta 2004.

1. Batinanje Srba na železničkoj stanici

Sedamnaestog marta, oko 14:30, demonstranti su se uputili ka železničkoj stanici, gde su zatekli 16 starijih Srba, koje su fizički

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

napali. Neki od njih su zadobili teške telesne povrede, mada je bilo i onih koji su uspeli da izbegnu batinanje.

Bilo je negde oko 14:24 kada je masa krenula prema železničkoj stanici. Tu su zatekli 16 starijih Srba, koji su čekali voz. Pretukli su ih. Stojani Dimitrijević (90) slomili su ključnu kost. Jedan starac, Dimitrijević, ne znam mu ime, je takođe pretučen. Druga starica, Ristić, ni njoj ne znam ime, nekim oštrim predmetom je isečena po vratu. Jednoj ženi su slomili rebra, dok su ostali lakše povređeni.

S.A., Srbin iz sela Babin Most/Babimoc, šef Kancelarije za zajednice u Obiliću/Obiliq

FHP intervju 19. aprila 2004.

Moj otac, koji živi u kući do mene, u naselju Todorovići, je toga dana [17. mart] krenuo na železničku stanicu, kako bi vozom otišao do lekara u Mitrovicu. Demonstranti su primetili grupu Srba na železničkoj stanici i krenuli motkama i kamenicama prema njima. Moj otac, koji ima 63 godine, je uspeo da pobegne do školskog centra. Albanci su uspeli da sustignu jednu stariju ženu i nanesu joj nekoliko udaraca drvenim motkama. Moj otac je ostao u toj zgradi sve do prvog mraka, kada su se demonstranti razišli. Onda se vratio kući.

S.T., Srbin iz naselja Todorovići, naseljeno lice

FHP intervju 25. aprila 2004.

2. Nasilje u naselju Todorovići i zgradama YU programa

Sledećeg dana, demonstracije su započeli srednjoškolci šetnjom kroz grad. Sve škole su bile zatvorene. Dok su se kretali gradom, građani su im se priključivali. Demonstranti su prvo zapalili pravoslavnu, Novu crkvu. Nakon toga su otišli u naselje Todorovići, gde je živelo 25 srpskih porodica. Srbi su pobegli pred masom, koja je prvo kuće opljačkala, a onda zapalila. KFOR je evakuisao Srbe iz zgrada YU programa, ostavljajući stanove bez obezbeđenja. Stanovi su demolirani i opljačkani. Srbi su među demonstrantima prepoznali roditelje nekih učenika i komšije.

Demonstrante je pratio kombi pun kamenja, kojima su gađali srpske kuće, crkvu i zgrade. Jedan Srbin je pred demonstrante izašao sa bombom. Posle toga ga je UNMIK policija uhapsila. Albanci iz Plemetine/Plemetinë napustili su selo, kada su čuli da se Srbi iz istog sela spremaju da krenu u pomoć Srbima iz Obilića/Obiliq, jer su čuli da su neki ubijeni.

Ujutru [18. mart] oko 08:00 časova ponovo se čula neka buka iz samog centra grada. Posle nekoliko minuta podigao se crn dim iz dve-tri kuće u naselju Todorovići. Posle toga se crkva dimila. Video sam masu od oko 5000 ljudi, koja je krenula prema zgradama YU programa. Kod svih Srba je vladala velika panika. Nakon što su izbačeni, Srbi iz jedne zgrade su otišli do druge, gde su, takođe, živeli Srbi. I odatle su Srbi izbačeni. Nasilje je trajalo ceo dan. (...) Jedini spas je bila evakuacija. Jedan deo Srba je prebačen u kasarnu KFOR-a, drugi su odvedeni u sela Plemetina i Babin Most. (...) Smatramo da su sve to [nasilje] činile prve komšije.

S.A., Srbin iz sela Babin Most/Babimoc, šef Kancelarije za zajednice u Obiliću/Obiliq

FHP intervju 19. aprila 2004.

Osamnaestog marta, negde oko deset sati ujutro, primetio sam gomile albanske dece kako se kreću prema crkvi. Iza njih su išli stariji. (...) U jednom trenutku sam samo primetio da se diže dim iz crkve. (...) Čulo se urlikanje i slavlje. Primetili smo kako se albanski demonstranti približavaju, iz pravca crkve, našem naselju. Demonstranti su klicali UČK, Hašimu Tačiju, Ramušu Haradinaju. (...) Bilo je nekih 500 do 1000 ljudi. Počeli su kamenicama da gađaju naše kuće i bacaju molotovljeve koktele. Nekoliko kuća je zahvatio plamen. Približili su se našoj kući, ušli u dvorište i počeli da je kamenuju. U tom trenutku unutra nas je bilo 11. Mlađu decu i starce smo sakrili u kupatilo, a najstariji sin Bojan i ja smo stajali na pragu očekujući najgore. Čuo sam cviljenje našeg psa i video sam kako ga kamenicama ubijaju. Kuća mog oca je već bila u plamenu. Shvatio sam da će nas sve pobiti, ukoliko odmah ne pobegnemo. Sin i ja smo otvorili prozor s druge strane kuće i počeli u dvorište da prebacujemo decu i moju ženu. Moji otac, majka, stric i strina, koja

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

je bila invalid, su rešili da ostanu u kući. Žena, četvoro dece, brat i ja smo nekako uspeli da preskočimo žičanu ogradu. Počeli smo da bežimo prema Crkvenoj vodici. Put nam je bio presečen, tako da smo morali da bežimo kroz močvaru, prepunu otpadne vode iz termoelektrane. Albanci su pojurili prema nama, ali ih je voda zaustavila. Voda je bila sve dublja tako da mi je u jednom trenutku dosegala do pojasa. Mlađu decu sam stavio na ramena i nekako smo uspeli da dođemo na suvo. Bili smo potpuno mokri i prestravljeni. Nismo imali gde da bežimo, pa smo rešili da čekamo na tom mestu, da nas neko spasi. U međuvremenu je nekoliko stotina huligana kamenicama zasipalo moju kuću. Počelo je sve da gori, ali su moj otac, majka, stric i strina uspeli da ugase požar. U tom trenutku je naišlo vozilo UNMIK policije. Policajci su ušli u kuću i izvukli ih iz nje. Kuću su ipak zapalili. Gledali smo kako gori i plakali.

S.T., Srbin iz naselja Todorovići, raseljeno lice

FHP intervju 25. aprila 2004.

Sutradan, 18. marta, u 08:15, kada su deca krenula u škole, počele su demonstracije ispred zgrade. Demonstranti su vikali „Shkine jasht” – Srpkinja napolje. Blokada zgrade je trajala jedan sat, dok nas KFOR nije evakuisao između. KPS nije ništa pomogla. Stajali su na ulici, gledali šta se dešava. Naši stanovi nisu zapaljeni, ali su opljačkani. Ništa od stvari nismo uspeli da ponesemo. Izašla sam iz kuće u papučama.

S.D., Srpkinja iz Obilića/Obiliq, YU program, raseljeno lice

FHP intervju 27. marta 2004.

Sedamnaestog marta je bilo demonstracija, ali one su bile mirne. Negde oko 14:00 časova srednjoškolci su se okupili u centru grada i počeli da defiluju kroz grad. Hteli su da uđu u zgradu opštine, ali smo mi izašli u dvorište i nismo im dali. To nije trajalo dugo. Potom se sve smirilo. (...) 18. marta u jutarnjim časovima ponovo su se okupili đaci. Zapravo, oni nisu uopšte otišli u školu. Bilo je oko 400 učenika. Oni su bili izmanipulisani od strane nekih lica, koja nisu iz Obilića. Prvo su bacali kamenje, a potom su isterali iz kuća naše građane Srbe. Mi smo uticali na roditelje školske dece, da idu po

decu i da ih vode kućama. Crkva je malo oštećena, jer niti je bila dovršena, niti je u njoj bilo ikona. Njena vrata su razvaljena, a 4-5 prozora je polomljeno. (...) Po nekim nezvaničnim podacima ukupno je bilo dvanaestoro ranjenih i povredjenih tokom nemira. Jedan Srbin, sa prezimenom Spasić, je na demonstrante bacio bombu. On je bio pritvoren nekoliko dana, a potom pušten iz pritvora. Bilo je nekoliko slučajeva da su demonstranti pretukli Srbe. (...) Srbi iz sela Plemetine su se organizovali i naoružani su hteli da krenu prema Obiliću. Oni su imali pogrešnu informaciju da ima ubijenih Srba. Na čelu sa predsednikom, delegacija opštine je otišla u selo Plemetinu, razgovarali smo tamo sa Srbima i ubedili ih da nijedan Srbin nije ubijen. Nakon toga Srbi su odustali da idu za Obilić. Ipak, nekoliko albanskih porodica iz Plemetine je tražilo da bude evakuisano.

E.H., Albanac iz Obilića/Obiliq, funkcioner Skupštine opštine

FHP intervju 19. aprila 2004.

Srpska zgrada, koju su zapalili Albanci;
fotografisano u Obiliću/Obiliq © FHP

3. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

Neki kosovski policajci su pokazivali demonstrantima srpske kuće. KFOR i UNMIK policija su evakuisali Srbe, ne preduzimajući mere za zaštitu njihove imovine. Demonstranti su blokirali vozila KFOR-a, koja su krenula prema naselju Srba, a nisu reagovali ni kada su demonstranti na njihovo vozilo okačili albansku zastavu.

Po mom mišljenju, glavni učesnici nasilja su bili kosovski policajci [Albanci]. Oni su išli ispred mase i prvi su zatražili da se Srbi evakušu. (...) Jedan Srbin tvrdi da je njegov komšija Albanac, inače policajac, zapalio njegovu kuću. On ne želi da daje tu izjavu nikome. UNMIK policija se tog dana ponašala kao posmatrač. Ništa nisu preduzeli da spreče masu. Ni vojnici KFOR-a ništa nisu uradili, što se toga tiče. Oni su se bavili evakuacijom Srba.

S.A., Srbin iz sela Babin Most/Babimoc, šef Kancelarije za zajednice u Obiliću/Obiliq

FHP intervju 19. aprila 2004.

[Osamnaestog marta] samo nekoliko policajaca KPS-a je bilo na ulici. Nije mi bilo jasno šta se događa. Nisam uspeo da vidim niti jednog vojnika KFOR-a ili UNMIK policajca. (...) Masa demonstranata, predvođena albanskim policajcima je stigla do našeg naselja. Policajci su ih, bukvalno, usmeravali na naše kuće. (...) Počelo je sve da gori, ali su moj otac, majka, stric i strina uspeli da ugase požar. U tom trenutku je naišlo vozilo UNMIK policije. Policajci su ušli u kuću i izvukli ih iz nje [oca, majku, strica i strinu]. Kuća je odmah zapaljena. Jedno vozilo UNMIK policije je došlo po nas i odvezlo nas u stanicu policije. Odatle smo vozilima KFOR-a bili prebačeni do KFOR-ove baze u Prištini, gde smo u užasnim uslovima proveli narednih sedam dana. U bazi je bilo smešteno nekoliko Srba iz Obilića i Prištine. Bilo je puno male dece, i starih i bolesnih ljudi. Vojnici KFOR-a su nas tretirali kao stoku. Nismo mogli da se kupamo, dobili smo samo po jedno čebe, iako je bilo veoma hladno.

S.T., Srbin iz naselja Todorovići, raseljeno lice

FHP intervju 25. aprila 2004.

Svi su već bili na kraju snaga, iznemogli, kada sam začula glas jednog svog poznanika iz međunarodne policije. On nam je rekao da imamo tri minuta da uzmemo po jednu torbu, ali nismo mogli ni to da ponesemo. U transportere KFOR-a smo ulazili trčeći. U tom guranju, staklo je pucalo na sve strane, povredila sam i leđa. Naše komšije su to gledale i nisu reagovalе.

S.K., Srpkinja iz Obilića/Obiliq, raseljeno lice

FHP intervju 27. aprila 2004.

4. Izgledi

Po našim podacima u Obiliću su spaljene 92 kuće, 49 pomoćnih zgrada, 46 stanova u dve zgrade. Ima i 55 opljačkanih stanova i kuća. (...) Oko procene štete organizovane su tri komisije; komisija, koju su organizovali Albanci iz opštine, došla je do zaključka da je šteta u vrednosti od 1.145.306 Eura. Ja sam radio na terenu sa mojom ekipom. Došli smo do zaključka da je šteta 1.762.000 eura. Dok je zajednička komisija sa UNMIK-om utvrdila da pričinjena šteta iznosu 1.862.000 eura. Međutim, to se odnosi samo na zgrade. Ipak, u tim kućama je bilo vrednih stvari, nameštaj i dr. Smatramo da je ukupna šteta oko tri miliona eura, bez škole i crkve. Samo za crkvu, naša procena je oko 37.320 eura. Što se tiče škole, šteta je 28.514 eura. Takođe, opljačkane i oštećene su neke radnje, i pokradene poljoprivredne mašine. Ima oko 10 spaljenih vozila, čiji vlasnici su Srbi. (...) Mi smo već bili da očistimo jednu zgradu. U planu je da se vrate 24 porodice. Za vlasnike spaljenih stanova, UNMIK je, u saradnji sa humanitarnom organizacijom GOAL, obezbedio 30 kontejnera. Rečeno nam je da će u septembru biti završena rekonstrukcija svih oštećenih objekata. Međutim, kod ljudi još uvek ne postoji volja da se vrate, čak ni oni čije su kuće čitave.

**S.A., Srbin iz sela Babin most/Babimoc, šef Kancelarije za zajednice,
Obilić/Obiliq**

FHP intervju 19. aprila 2004.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Nikada neću zaboraviti taj dan. Izgubila sam sve, a najviše mi je žao to, što se verovatno više nikada nećemo vratiti u naš mučenički Obilić.

S.Ć., Srpkinja iz Obilića/Obiliq, raseljeno lice

FHP intervju 7. aprila 2004.

Niko se od Srba još uvek nije vratio. Uglavnom su otišli u sela naše opštine, u Plemetinu, Babin most i druge. Ima i onih, koji su otišli u Mitrovicu i Gračanicu. Mi smo telefonom kontaktirali naše službenike srpske nacionalnosti. Oni kažu da ih Srbi sprečavaju da dođu na posao. Nakon događaja, neki od njih su nekoliko puta bili u opštini, iz privatnih razloga.

E.H. Albanac iz Obilića/Obiliq, funkcioner opštine

FHP intervju 19. aprila 2004.

VII Spaljivanje kuća i ubistvo u Lipljanu/Lipjan

Sedamnaestog marta u 14:00 časova nekoliko hiljada Albanaca je počelo da demonstrira ulicama Lipljana/Lipjan. 30 srpskih kuća i četiri stana u zgradi YU programa su opljačkani i spaljeni. Uništena je i opštinska Kancelarija za zajednice. U svojoj kući ubijen je Srbin, Nenad Vesić. U sukobima sa KFOR-om poginula su dva Albanca, Nevzat Rahmani/Nexhat Rrahmani i Arben Šalja/Arben Shala. Više osoba je povređeno. Ima slučajeva da su komšije Albanci sprečili demonstrante da priđu srpskim kućama. U napadima na Srbe i njihovu imovinu demonstranti su koristili vatreno oružje i eksplozivne naprave.

Bezbednosna situacija u Lipljanu, pre marta bila je na zavidnom nivou. Srbi su počeli slobodno da se kreću kroz grad i da kupuju u albanskim radnjama. (...) Sa ovim događajima narušeni su odnosi. Nasilje je imalo za cilj proterivanje Srba. Ubeđen sam da cilj nije bio ubijanje. Oko podneva 17. marta, Albanci su se okupili u glavnoj ulici. Na početku, u masi je bilo više mladih ljudi, ali kasnije

su im se priključili i stariji. Nakon šetnje kroz grad, demonstranti su krenuli na srpske kuće. (...) Masa je prvo krenula prema zgradi YU program. Tamo je bilo više srpskih porodica. Gađali su kamenicama i razbili su stakla. KFOR je izvukao stanare kroz terasu jednog stana. Zatim su demonstranti napali okolne srpske kuće. U Lipljanu je opljačkano i zapaljeno tridesetak srpskih kuća, uključujući i našu Kancelariju za zajednice. Sve vredne stvari su odnete. Takođe, sve srpske radnje su demolirane. Te večeri Nenad Vesić je ubijen pucnjima iz vatrenog oružja. Pucano je i po kućama, gde i dan danas mogu da se vide rupe od metaka. Skoro svi Srbi iz Lipljana su evakuisani u druge sredine, gde žive samo Srbi. Ta sela su Gušterica, Novo Naselje, a ima i onih koji su otišli u Gračanicu i Laplje Selo. Čuo sam da je bilo i povredjenih, ali ja ne znam njihova imena (...) Ista kampanja se desila i sledećeg dana, 18. marta.

B.N., Srbin iz Lipljana/Lipjan, šef Kancelarije za zajednice

FHP intervju 4. aprila 2004.

Prema pisanju beogradskog lista Blic grupa demonstranata je oko 17:00 časova krenula ka crkvi. Uz put su lomili. Bacili su bombu na jednog Srbina, koji je bežao pred masom. Kosovski policajci su ga uhapsili, jer su ga demonstranti optužili da je on bacio bombu na njih. U crkvi su zatekli sveštenika Randela Denića, koji je tom prilikom teško povređen.¹¹

- 11 *Samom sebi vadio gelere*, BLIC, 23. mart 2004: "Bomba je pala na nekoliko metara od mene. Ja sam se povukao u parohijski dom, a Albanci su razbili kapiju i ušli u crkvenu portu. Odjednom, KPS uleće u stan. U onom haosu kažem im dobar dan, a oni meni: 'Ma kakav dobar dan! Ruke gore!' Gledam, oni pretresaju moj stan. Guraju tepih. Mnogo ružnih reči su mi rekli. Izveli su me s lisicama na rukama i grubo vukli do kola. Sve vreme sam osećao da mi niz lice i dalje ide krv, jer ta rana od gelera na čelu je bila najdublja. Umesto u stanicu, ostavili su me u kolima ispred. Svuda okolo su bili Albanci, a ja sam. Još sa lisicama na rukama. Jedan policijac, Albanac, je stalno govorio drugima da me odvedu u stanicu, a oni ništa. „Bar se sagni, da te ne vide.“ I u stanici mi nisu skinuli lisice. Telefon mi je bio u džepu. Zvala me je žena, prijatelj, rodbina. Nisam mogao da se javim i da kažem šta mi je. Pušten sam na intervenciju iz Gračаницe, a posredovao je jedan Amerikanac. Za pet sati provedenih u stanici, niko mi nije pružio pomoć. Tek kada sam stigao kući, uveče, došao mi je jedan prijatelj. On mi je na rane stavio ljutu rakiju, a ja sam vadio gelere. Tek juče me je pregledala neka lekarka iz finskog bataljona."

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

UNMIK i KPS su evakusirali Srbe, posle čega su demonstranti neometano pljačkali i palili srpske kuće. Kosovski policajci su išli ispred demonstranata i naređivali Srbima da napuste kuće, sa obrazloženjem da ih ne mogu zaštititi od mase. Pripadnici KPS su uhapsili sveštenika i Srbina, koji je bežao pred demonstrantima bez ikakvog razloga. KFOR je ipak sprečio potpuno razaranje crkve.

Meni nije jasno kako sve te trupe KFOR-a, UNMIK-a i KPS nisu mogle da spreče nasilje prema Srbima. KPS je maltene pomagala demonstrantima. Oni su išli ispred mase i naredili su Srbima da napuste kuće, jer, navodno, nisu mogli da ih zaštite. Zapravo, oni su isterali ljude iz svojih kuća. Ima jedan stariji šovek, koji neće da svedoči, a koji tvrdi da je video kada su se dvojica policajaca spremali da miniraju pravoslavnu crkvu. (...) Srbi, pripadnici KPS, nemaju skoro nikakve odnose sa svojim kolegama Albancima. Oni isključivo rade u srpskim selima, kao što je Gušterica.

B.N., Srbin iz Lipjana/Lipjan, šef Kancelarije za zajednice

FHP intervju 4. aprila 2004.

2. Izgledi

Do kraja maja u Lipjan/Lipjan se vratilo 160 Srba, koji su posle martovskog nasilja izbegli iz grada u okolna srpska sela. Opštinska komisija za procenu štete sastavljena je isključivo od Albanaca, na šta Srbi gledaju kao na etničku diskriminaciju. Srbi smatraju da je naknada štete u iznosu od 200.000 eura, koliko je procenila Opštinska komisija, nedovoljna za obnovu 30 uništenih srpskih kuća. Mešovita komisija, koju čine predstavnici UNMIK-a i jedne američke NVO, procenila je štetu na 411.000 eura, što po kući iznosi 13.700 eura. Ni sa ovom procenom Srbi nisu zadovoljni, jer smatraju da treba da budu obeštećeni i za opljačkano ili uništeno pokućstvo. Ono što je, po Srbima, najteže sanirati je činjenica da se oni više ne osećaju sigurnim u Lipjanu/Lipjan i da je jako teško

ponovo uspostaviti međuetničko poverenje. Ipak, tokom martovskih događaja bilo je i primera da su komšije Albanci organizovano branili srpske domove od naleta demonstranata.

Tek 19. marta se malo smirila situacija. Međutim, Srbi i dalje ne smeju da se kreću po gradu. I oni, čije kuće nisu spaljene, ne smeju da borave u svojim kućama. U zgradi YU programa vratilo se svega 4-5 muškaraca. (...) Moram da navedem da opštinski organi ništa nisu učinili da spreče nasilje nad Srbima. Zato mi sa njima trenutno skoro i da nemamo kontakta. Čujem da su neki u opštini predlagali da se zatvori naša kancelarija, koja inače deluje u okviru opštine.

B.N., Srbin iz Lipljana/Lipjan, šef Kancelarije za zajednice

FHP intervju 4. aprila 2004.

Nasilje u našoj ulici je počelo 17. marta uveče. Mi smo spustili roletne na prozore i virili smo da vidimo šta se dešava. Demonstranti su krenuli prema našoj ulici, ali naš komšija Burhan, dve kuće od nas, nije dao da se krene prema našim kućama. Sa našim komšijama Albancima iz ulice nikad nismo imali problema. Tu su tri srpske kuće i ostale su albanske. Ja sam uvek govorila da kad vidim Burhana da se šeta, osećam se bezbednijom. Našu ulicu nisu dirali posle 17. marta uveče.

R.A., Srпкиnja iz Lipljana/Lipjan, čiju je kuću zaštitio komšija Albanac

FHP intervju 28. marta 2004.

VIII Štimlje/Shtime

Srbi iz opštine Štimlje/Shtime nisu imali informacije šta se 17. marta 2004. godine događalo širom Kosova, zato nisu ni obraćali pažnju na demonstrante i njihova skandiranja. Protesti su postali nasilni u ranim večernjim satima, kada su Albanci počeli da bacaју molotovljeve koktele na srpske kuće. Neke komšije Albanci su učestvovali u demonstracijama i napadima na srpske kuće. Pored srpskih kuća, spaljena je i pravoslavna crkva Svetog arhangela Mihaila.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Dana 17. marta kod mene je bio u gostima jedan prijatelj. Ceo dan smo bili u kući, i nismo znali šta se dešava. Moje dete je bilo dva puta u albanskoj radnji. Kada se vratila drugi put, rekla mi je da masa ljudi demonstrira u centru grada, i da skandira „Thaqi-Thaqi“. Mislio sam da su obične demonstracije (...) Negde oko 19:40 došla je policijska patrola kod mene. Bili su Albanci. Oni su me pitali da li ima nešto novo. Ja nisam znao zašto to pitaju, ali sam rekao da nema ništa. Jedan od njih mi je ostavio broj telefona. Nakon što su otišli policajci, bačen je molotovljev koktel u moju avliju. Pogodio je beton, pa vatra nije mogla da se proširi. Ja sam odmah izleteo na ulicu, ali nikoga nisam video. Ja sumnjam da su to učinile moje komšije, koje hoće da napustim kuću. Onda sam zvao policajca na broj koji mi je dao. Brzo su stigli. Oni su mi rekli da ne znaju ko je to mogao da učini. Pre nego što su otišli, jedan od njih mi je rekao da je situacija vrlo loša, i da oni ne mogu da pruže bezbednost svima. Bio sam jako uznemiren. (...) Nije prošlo ni dvadeset minuta kada su ponovo bacili molotovljev koktel u dvorište. Brzo sam zvao policiju. Ni drugi koktel nije napravio neku štetu. Kada su došli policajci, ja sam ih zamolio da mi prebace decu, bilo gde na sigurno. Oni su mi rekli da za to moraju da pitaju komandira, i otišli su. Ja sam zvao jednog Albanca, taksistu, čije sam usluge često koristio. On mi je rekao da ne može da dođe. Onda sam zvao drugog, koji mi je rekao da će doći malo kasnije. Međutim, ni drugi nije došao.

N.J., Srbin iz Štimlja/Shtime, predstavnik srpske zajednice u opštini

FHP intervju 14. juna 2004.

KPS je evakuisao Srbe iz Štimlja/Shtime u okolna sela. Mnogi Srbi nisu želeli da budu evakuisani. Samo jedna srpska kuća nije bila razorena, zato što ju je uzurpirao Albanac. U toku nasilja jedan Srbin je lakše povređen. Takođe, Srbi smatraju da je akcija uništavanja srpske imovine bila organizovana.

Negde oko 22:20 moj telefon je zazvonio. Bio je to policajac, koji mi je rekao da budem spreman za pet minuta, jer kasnije neće moći da nas evakuišu. Posle desetak minuta su došli, i svo šestoro nas ubacili u njihovo vozilo. Ništa nisam primetio kada smo

napuštali Štimlje. Odvezli su nas do Novog naselja. Rekli su nam da moraju i druge da evakušu. Mi smo otišli kod jedne srpske porodice, koja živi u Novom naselju. Tu smo ostali tri dana. Tek sutradan sam sreo druge Srbe iz Štimlja. Njih je policija evakuisala, neke pre, a neke posle nas. Svi su bili smešteni po srpskim selima u opštini Lipljan. U razgovoru sa njima sam saznao da su na sve kuće bačeni molotovljevi kokteli. Samo jedan čovek je povređen. To je Mile Mirić, koji je izašao na ulicu nakon što su mu u dvorište bacili molotovljev koktel. On je bio kamenovan. (...) Neki od njih tvrde da ih je policija nasilno evakuisala, jer oni nisu hteli da napuste kuće. Svi su bili evakuisani pre ponoći. Mislim da je to bilo organizovano, jer su u noći između 17. i 18. marta sve srpske kuće bile opljačkane, a potom spaljene. Samo jedna srpska kuća nije spaljena, ali to je zbog toga što je uzurpirana od strane jednog Albanca. Uopšte se ne bih čudio da je on spalio naše kuće, jer je hteo da uzurpira i naše njive. Pored kućnih stvari, ukradena su i dva motokultivatora i jedan traktor sa svim priključnim mašinama.

N.J., Srbin iz Štimlja/Shtime, predstavnik srpske zajednice u opštini

FHP intervju 14. juna 2004.

Opština Štimlje/Shtime je formirala Komisiju za procenu štete, u kojoj Srbi imaju jednog svog predstavnika. Po njegovom mišljenju, procenjena naknada nije adekvatna pričinjenoj šteti. Do sredine juna 2004., nijedan Srbin se nije vratio u Štimlje/Shtime.

Opština je osnovala komisiju za procenu štete. I ja sam učestvovao u njoj. Sa njima sam išao u svaku srpsku kuću. To je izgledalo strašno. Sve je bilo opljačkano i spaljeno. Čak su i stvari, koje su nebitne, uništene: cveće, voće. Komisija je procenila štetu na 112.000 eura, sa čime se ja nisam složio. To je premalo, i ne pokriva troškove grube gradnje tih objekata. U svakoj kući je bilo nameštaja i razne tehnike. Iz opštine su rekli da im je žao. Ipak, još nijedan počinitelj nije uhvaćen, a to nije teško utvrditi. (...) Ja sam neko vreme plaćao kiriju za iznajmljenu kuću u Suvom Dolu, ali sada u Novom Naselju plaćam kiriju 60 eura. Nemam ni kupatilo. Primam socijalnu pomoć u iznosu od 65 eura mesečno.

Niko neće da nam pomogne. Iz opštine su mi ranije plaćali kiriju zbog dece, koja su ovde pohađala školu. Rekli su da će mi i dalje plaćati. Opština nam je par puta donela pomoć u hrani. Ali samo od toga ne možemo da živimo. Ne znam šta da mislim više. Kako da se vratim, kada znam da su mi komšije uradile sve to. Jedino kada bi mi napravili kuću kao što je bila, i kada bi mi nadoknadili pokradene stvari, onda bih razmislio da li da se vratim u Štimlje. Ni od strane Srbije nikakvu pomoć ne dobijamo.

N.J., Srbin iz Štimlja/Shtime, predstavnik srpske zajednice u opštini

FHP intervju 14. juna 2004.

IX Uništavanje imovine i ubistvo u Gnjilanu/Gjilan

Sedamnaestoga marta u 15:00 časova demonstranti su započeli protest blokiranjem raskrsnice na izlasku iz grada. Nakon toga organizovano se upućuju prema delu grada, gde se nalazi srpsko naselje i u njemu pravoslavna crkva. Kuće su gađali kamenicama, koje su dovezli traktorom, potom su ulazili u kuće, tukli zatečene ljude, razbijali pokućstvo i pljačkali. Tom prilikom, preko 20 Srba, uglavnom starijih osoba, je teško pretučeno. Demonstranti su spalili kuće iz kojih su Srbi uspeli da pobjegnu. Crkva Svetog Nikole je pretrpela manje oštećenje. Meta demonstranata je bila i zgrada UNMIK administracije. U tim napadima ubijen je Srbin, Slobodan Perić, profesor fizičkog u Tehničkoj školi.¹² Srbi su evakuisani u selo Šilovo/Shillovë.¹³ U nemirima je spaljeno 18 srpskih kuća, 70 je opljačkano i demolirano, dok je dvadesetak srpskih vozila i nekoliko UNMIK-ovih potpuno uništeno. Prema svedočenju Srba, demonstranti su tačno znali koja vozila pripadaju kosovskim policajcima Srbima. Ima primera da su lokalni Albanci pružili utočište svojim komšijama Srbima.

12 *Uhapšen ubica Srbina*, BLIC, 8.april 2004: „Portparol UNMIK-a Niradž Sing [Neeraj Singh] je izjavio da je uhapšen jedan mlađi Albanac za ubistvo Slobodana Perića“.

13 *Kosmet, 18. mart iz sata u sat*, BALKAN, 19. mart 2004.

Sa svojom porodicom živim u selu Kusce. Zaposlen sam u KPS Gnjilane i radim kao obezbeđenje u Okružnom sudu u Gnjilanu. (...) Na poslu nismo imali nikakve probleme sve do sadašnjih događaja. Za 16. jun u Gnjilanu su bile zakazane demonstracije (...) zbog kojih nisam došao na posao svojim kolima, sa starim tablicama. Sutradan, 17. marta, sa kolegom sam došao mojim kolima. Parkirao sam se ispred hotela Kristal, u neposrednoj blizini suda i policijske stanice. Prednji deo automobila sam približio betonskoj ogradi, tako da se prednja tablica nije mogla videti. Zadnju tablicu sam skinuo. Tu je bilo parkirano mnogo vozila, desetak je bilo u vlasništvu Srba. Toga dana smo imali suđenje. Čuli smo galamu napolju i videli mnogo ljudi. Sudija, inače Srbin, je prekinuo suđenje. Bilo je oko 15:00 časova. Kada sam izašao ispred zgrade suda, video sam da ima puno ljudi, tako da nisam mogao da pomerim kola. Sudije su otišle službenim kolima, a moj kolega i ja smo ostali u zgradi suda. Albanci su počeli sa spaljivanjem kola. Čuo sam nekoga koji viče: „Hajde me djege nje golf pa tabela“, što znači: Hajmo da palimo ovaj golf bez tablica. (...) Ja sam se popeo na drugi sprat i video šta se događa napolju. Tada su moja kola odgurali na ulicu, prevrnuli na stranu i zatim ih zapalili. (...) Policije nije ni bilo napolju, a tim ljudima su pomogli taksisti, čija je stanica ispred hotela. Bilo je drugih kola, koja su pripadala Srbima, a koja su imala kosovske tablice. I ta kola su spaljena. Sigurno su im taksisti pokazali koja su kola srpska. Mislim da je jedan od njih čak dao flašu sa benzinom, kojim su polili naša kola. (...) U kasnijim večernjim satima sve se smirilo. Tek oko 23:00 časa došli su međunarodni policajci, koji su nas odvezli kući. Kasnije smo čuli da je u gradu spaljeno 18 srpskih kuća, a oko 70 opljačkano i demolirano. Čuli smo da je ubijen jedan Srbin, čije ime ne znam, ali znam da su ga zvali Bobi.

K.K., Srbin, pripadnik KPS

FHP intervju 26. marta 2004.

**Srpski automobili, koje su zapalili Albanci; fotografisano u
Gnjilanu/Gjilan © FHP**

Sa terena smo se vratili [srpski policajci] oko 19:00 časova. Na ulicama Gnjilana još uvek je bilo demonstranata. Video sam da su neke srpske kuće spaljene, ali da je mnogo više kuća bilo opljačkano i oštećeno. Sutradan sam saznao da je spaljeno oko 18 srpskih kuća, koje su bile oko crkve. Preko 70 drugih su demolicirane i opljačkane. I neke srpske radnje su demolicirane. Saznao sam da je ubijen jedan Srbin, u centru grada. Čuo sam da je on živeo samo sa majkom. Na platou ispred hotela Kristal je bilo 14 zapaljenih vozila. Tri vozila su bili UN džipovi, a 11 su bila privatna kola, koja su pripadala Srbima. Među tim kolima su bila i moja, sa starim tablicama. Pored naših kola bilo je mnogo više vozila, čiji su vlasnici Albanci, ali ona nisu oštećena. Demonstranti nisu mogli da identifikuju srpska kola po registraciji, jer su i neka druga srpska vozila imala kosovsku registraciju. To je učinila neka grupa koja zna sve nas Srbe, koji radimo u KPS.

K.K., Srbin, pripadnik KPS

FHP intervju 26. marta 2004.

Beogradski mediji su objavili podatke o pretučenim Srbima, koji se leče u bolnicama u Srbiji. Prema svedočenju čoveka, koji veruje da je preživeo samo zato što su napadači mislili da je mrtav, demonstranti nisu imali milosti ni prema njegovoj bolesnoj majci.¹⁴

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije, KPS i KZK

Američki KFOR je intervenisao dva puta, kada je onemogućio demonstrante da zapale pravoslavnu crkvu i drugi put, kada je sprečio demoliranje zgrade UNMIK administracije. Svi srpski policajci, pripadnici KPS, 17. marta bili su upućeni na teren van Gnjilana/Gjilan. KFOR je 18. marta uveo policijski čas. Bezbednost na ulicama su kontrolisali pripadnici KFOR i Kosovskog zaštitnog korpusa.

Pre godinu dana sam se zaposlio kao policajac u KPS. Služim u policijskoj stanici u Gnjilanu. Vrlo često mi policajci, Srbi, obilazimo sela u opštini Gnjilane, u kojima žive Srbi. Međutim, 17. marta 2004. naređeno nam je da idemo u Čaglavicu. Kasno popodne sam saznao da je bilo nemira i nasilja u samom Gnjilanu. (...) U neposrednoj blizini hotela, gde su zapaljeni automobili, nalazi se regionalna i opštinska policijska stanica i Okružni sud. Kako je moguće da se sve to desi u blizini policije, koja treba da brine o sigurnosti građana i njihove imovine.

S.D., Srbin, pripadnik KPS

FHP intervju 26. marta 2004.

14 *Strava i užas*, KURIR, 23. mart 2004.: „Urali su ispred naše kuće. Prizor je bio zastrašujući. Majka i ja smo bili na spratu. Mogao sam da iskočim kroz prozor i pobegnem u crkveno dvorište, ali nisam smeo da ostavim majku. Nije mogla da se kreće bez moje pomoći. Albanci su brzo razvalili vrata i upali u našu kuću. Odmah su krenuli na majku. Jedan je zamahnuo nekom toljagom. Skočio sam da je zaštitim. Udarali su me motkama, letvama. Kako sam izdržao udarac metalnom šipkom u glavu, ne znam ni sam. Imao sam osećaj da su mi raspolutili glavu. Krv je šiknula u vis. Zateturao sam se i pao preko majke. Majku sam čvrsto stegao za ruku da zna da sam živ. Albanci su otišli misleći da smo mrtvi. Od straha nismo mrdali. Koliko je trajalo, dok su stigli vojnici KFOR-a, ne znam. Uzeli su nas na ruke. Jaukali smo od bolova.”

2. Izgledi

Srbi, pripadnici KPS, nastavili su da rade posle martovskih događaja, s tim što na posao dolaze u pratnji međunarodnih policajaca. Izgubili su poverenje u zajednički život. Spaljivanje kuća Srbi tumače kao poruku da za njih nema budućnosti na Kosovu¹⁵.

Pored svega ovoga što se nama desilo, a to je čist pritisak, mi i dalje radimo i obavljamo naše dužnosti. Štitimo sve građane, a ponajviše Albance. Nadam se da ćemo biti obeštećeni, jer inače ne možemo da dolazimo na posao.

S.D., Srbin, pripadnik KPS

FHP intervju 26. marta 2004.

Mi [Srbi] koji radimo u zatvoru i u policiji, i dalje redovno idemo na posao, samo što sada UNMIK policija mora da nas vozi do posla i nazad. Ne znam kome je trebalo sve ovo, kada smo u poslednje vreme baš imali dobre odnose sa Albancima. Potpuno slobodno smo se kretali u gradu. Ovaj događaj nas je vratio unazad. Sada smo ponovo izgubili poverenje u zajednički život. Nadam se da će šteta biti sanirana brzo i da će se ljudi vratiti normalnom životu. Inače, moje kolege Albanci se normalno ponašaju prema nama, kao i pre 17. marta.

N.J., Srbin, čuvar u Okružnom zatvoru u Gnjilanu/Gjilan

FHP intervju 6. aprila 2004.

X Nasilne demonstracije u Vitini/Viti

U demonstracijama, 17. marta, učestvovalo je oko 300 Albanaca, koji su kamenicama gađali Srbe i njihove kuće. Nekoliko Srba je

15 *Krvavi pir u Gnjilanu*, POLITIKA, 25. mart 2004.: Evo, ovakvi smo došli, sa ovim što imamo na sebi. Ni zavešljaj jedan, ni dokumenta, ni para, ništa. Plamen je sve progutao. Ne mogu da verujem da nam se to desilo. Šta će nam ove glave na ramenima? Šta će nam život? Sve se srušilo i otišlo u nepovrat.

tom prilikom zadobilo teške telesne povrede. Tog dana demonstranti su razbili prozore na kućama pored kojih su prolazili. Protest nije trajao dugo. Demonstracije su bile mnogo organizovanije i masovnije sutradan, 18. marta, kada je na ulicama bilo oko 1000 ljudi. Demonstrante je predvodio Albanac sa megafonom u rukama. Toga dana mnoge srpske kuće su demolirane, dok je 10 spaljeno. Takođe je spaljen UNMIK-ov autobus, koji je prevozio srpsku decu do škole.

Mi smo prvo mislili da su to mirne demonstracije. Niko od nas nije ni sanjao da će se tako nešto dogoditi u Vitinama. Negde oko 17:30 došla je masa od oko 300 ljudi. Vikali su razne parole. Bilo mi je jako neobično, jer tom ulicom nikada ranije nisu prošli demonstranti. Stali su ispred našeg dvorišta, a potom su počeli da kamenuju našu kuću. Zatim su ušli u dvorište i počeli da lome sve ispred sebe. Troja kola su bila parkirana u mom dvorištu. Polomili su ih, a potom i zapalili. Dok su gorela, neki od njih su igrali oko vatre. U kući nas je bilo devetoro, od kojih šestoro dece. Bili smo jako uplašeni. Zaključali smo vrata i molili da ne dođe do najgoreg.

N.Ž., Srbin iz Vitine/Viti

FHP intervju 17. maja 2004.

Dana 17. marta (...), oko 14:30 moj otac Stojadin Savić je otišao kod strine. Tu je bila i moja majka Borka sa tetkom Živkom. Njih dve su bile ispred kuće, kada je naišla masa. Bilo je oko 300 ljudi, neki su iz Vitine, a neki iz okoline. Sa njima su bili i pripadnici KPS. Oni su prvo ušli u dvorište Nojić Tomislava. Od straha, tetka Živka je zatvorila vrata i otišla na sprat kuće. Moja majka je krenula da beži prema našoj kući. Jedan kamen ju je pogodio u nos, a cigla u nogu. (...) Da bi se zaštitila, majka je rekla demonstrantima: „Bežite, bre, ide moj muž sa pištoljem.“. Tada se masa povukla. Ostali su razbijeni prozori na našim kućama. U međuvremenu, moj otac se nalazio ispred strinine kuće. I njih su počeli da gađaju. Oca su pogodili kamenom u nos, a strinu je neko udario drvetom po leđima. Majka, otac, stric i strina pobegli su kod komšije Petković Zlatka, gde su ostali do mraka, kada se stanje smirilo. (...)

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

Onda su došli našoj kući. Kad sam se vratio, video sam da su svi prozori razbijeni. Niko nam nije došao na vrata, ni iz policije, niti bilo ko drugi, bar da nas pitaju kako smo i da li nam treba nešto.

B.S., Srbin iz Vitine/Viti

FHP intervju 17. maja 2004.

**Srpske kuće i automobili, koje su zapalili Albanci;
fotografisano u Vitini/Viti © FHP**

Dana 18. marta 2004. (...), negde oko 14:00 časova, nestala je struja. Nije prošlo ni pola sata, kada je iz pravca centra naišla velika grupa ljudi. Bilo ih je preko 1000. Demonstranti su vikali: „UÇK-UÇK” i druge parole. Nosili su albanske i američke zastave. Došli su do crkve. Na čelu kolone je bio Albanac sa megafonom. On je kod crkve navodno zvao ljude da se razidu. Međutim, masa je i dalje skandirala. Zatim su krenuli na strininu kuću i odmah je zapalili. Ja sam bio u kući našeg suseda i sve posmatrao kroz prozor. Ostali su krenuli u drugu kuću, gde je na prvom spratu bila kafana. Nedugo zatim su zapalili i tu kuću. Zanimljivo je da su tu

bila protivpožarna kola, koja su čekala da se prvo zapali neka kuća, a onda gasila vatru. (...) Nakon kraćeg vremena, masa je krenula prema mojoj kući. Prvo su zapalili kuću moje strine Desanke Švabić, onda kuću i kafanu Nojić Tomislava. Srušili su moju ogradu od dasaka, a zatim obili vrata mog nedovršenog lokala. Unutra su bacili molotovljev koktel i lokal je počeo da gori. (...) Zatim je masa krenula prema naselju Dajić, gde su spaljene dve srpske kuće. Treća kuća je opljačkana, a UNMIK-ov autobus, koji je prevezio srpsku decu do škole, je spaljen. (...) Spaljen je auto i Pržić Novice, koji je u tom trenutku vozio prema gradu. Kada je video masu, on je parkirao kola ispred jedne albanske kuće i pobegao. Negde oko 18:00 časova jedan helikopter je leteo iznad grada, i u tom trenutku masa se razila.

B.S., Srbin iz Vitine/Viti

FHP intervju 17. maja 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

Malobrojni pripadnici KFOR-a i UNMIK policije su bili posmatrači događaja. Srbi su videli da su neki policajci iz KPS zajedno sa demonstrantima palili kuće. Isto tako, videli su da demonstranti beže, kada se suoče sa većom grupom policajaca spremnih da reaguju. KPS je izvela evakuaciju napadnutih Srba. Izgledalo je da pripadnici KPS deluju bez uputstava, svako prema svojoj savesti¹⁶. Srbi, policajci, su tokom 17. i 18. marta bili zadržani u policijskoj stanici. Tokom dvodnevni nemira u Vitini/Viti, na ulicama nije bilo UNMIK policije. Neki pripadnici Kosovskog zaštitnog korpusa, u civilnoj odeći, viđeni su među demonstrantima. KFOR je tek nakon okončanog nasilja, 17. marta, zatvorio prilaze srpskim delovima grada. U toj akciji je učestvovao i Kosovski zaštitni kor-

16 *Prebijanje do besvesti*, GLAS JAVNOSTI, 21. mart 2004.: „U četvrtak ujutru [18.mart], masa Albanaca je navalila na kuću. Slomili su mi kola. Srećom, naišla je KPS, pa su se sklonili. Ipak, brzo su se vratili. I tada je bilo nekoliko policajaca oko moje kuće. Jedan je hteo da ih zaustavi, ali mu je drugi na albanskom rekao da ih pusti. Navalili su na kuću, ja sam skočio preko terase da bežim. Videli su me i sustigli u bašti. Počeli su da me udaraju i šutiraju, i više ništa nisam znao. Probudio sam se u bolnici u Vitini.“

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

pus. Sutradan, 18. marta, Albanci su se ponovo okupili na ulicama, i KFOR opet nije reagovao.

Na ulici, ispred dvorišta, je bilo kosovskih policajaca [Albanci], kao i vojnika KFOR-a, ali oni nisu reagovali. Možda zbog toga što ih je bilo malo. Nakon kratkog vremena KPS-u je došlo pojačanje, sa više vozila. Oni su parkirali vozila ispred kapije i ušli peške. Huligani, koji su bili u dvorištu, su se razbežali. Onda su policajci obili vrata od kuće, jer mi nismo hteli da otvorimo. Ušli su u kuću i rekli da nas moraju evakuisati. Otpratili su nas do svojih vozila i sve nas skupa odvezli u policijsku stanicu.

N.Ž. Srbin iz Vitine/Viti

FHP intervju 17. maja 2004.

[Sedamnaestog marta] tu je bila KPS, koja nije preduzela ništa, a ni KFOR, koji je nekoliko desetina metara dalje, imao punkt. (...) KFOR je te večeri blokirao put, tako da niko nije mogao da prođe. Kada je KFOR blokirao ulicu, sa njima su stajali 3-4 pripadnika KZK-a. (...) [Osamnaestog marta], u masi sam video neke pripadnike KZK, u civilu. KFOR i KPS policija su bili na ulici, ali skoro ništa nisu preduzeli kako bi zaustavili to nasilje. Čudno je da niti jednog UNMIK policajca nisam video, niti pripadnike KPS iz redova srpske zajednice. Kasnije sam saznao da su Srbi iz KPS bili u policijskoj stanici, i da im nisu dali da izlaze, zbog njihove bezbednosti. (...) Malo kasnije sam video KPS policajce, koji su tarabu bacali u lokal, da bi još više goreo.

B.S., Srbin iz Vitine/Viti

FHP intervju 17. maja 2004.

2. Izgledi

Srbi su očekivali da će albanski predstavnici opštine sprečiti nasilje nad sugrađanima Srbima. Predsednik opštine Vitina/Viti i jedan od komandanata američkog KFOR-a su nakon događaja hteli da se sastanu sa Srbima, ali se Srbi nisu odazvali. Generalno, Srbi su više očekivali i od svojih komšija Albanaca, mada ističu primer Albanaca u Svetosavskoj ulici i kod „Žutih zgrada“, koji su

sa svojim porodicama izašli na ulicu i sprečili demonstrante da pale srpske kuće. Prema pisanju nekih beogradskih medija, nakon evakuacije Srba, njihove kuće su bile obeležene belom bojom i na njima su bila ispisana imena Albanaca, „budućih vlasnika”.¹⁷ Nakon nedelju dana 60 Srba, koji su izbegli u Vrbovac/Urbode, vratilo se svojim kućama. U junu je počela obnova prvih kuća.

Osim naše kuće, u Vitini je spaljeno oko 10 srpskih kuća. Tek posle 15 dana smo se vratili i nastavili da živimo u mom delu kuće, koji nije spaljen. Za sada nemamo problema. Komisija za procenu štete je izašla i izvršila uviđaj. Pričinjena šteta je procenjena na 158 000 eura. Ustvari, šteta, koja je počinjena samo prema mojoj imovini, mnogo je veća. Ne znam kako planiraju da sa tim novcem renoviraju sve te kuće i da plate odštetu za uništene automobile.

N.Ž., Srbin iz Vitine/Viti

FHP intervju 17. maja 2004.

Nakon ovih događaja, predsednik opštine Vitina, Musa Misini, sa jednim komandantom američkog KFOR-a je hteo da održi sastanak sa nama. Međutim, mi ih nismo primili, jer oni ništa nisu učinili da spreče nasilje nad Srbima. Čujem da je izašla i neka komisija za procenu štete, ali nama ništa nije rečeno, ni kada će nam biti obnovljene kuće, niti na koliko je šteta procenjena. Komšije Albanci takođe nisu želeli da spreče paljenje naših kuća. Ima nekih slučajeva i da su pomogli, ali ne u našem naselju. Takav slučaj je bio u Svetosavskoj ulici, gde su Albanci, sa svim članovima porodice, izašli na ulicu i nisu dali masi da pride srpskim kućama. Isto je bilo i kod žute zgrade.

B.S., Srbin iz Vitine/Viti,

FHP intervju 17. maja 2004.

¹⁷ Opet požar, VEČERNJE NOVOSTI, 23. mart 2004.

XI Spaljivanje naselja Aškalija u Vučitrnu/Vushtrri

U Vučitrnu/Vushtrri je živelo 95 aškalijskih porodica, sa 434 njihova člana. Oni su bili jedina manjinska zajednica u gradu. Većinom su bili povratnici, koji su živeli u obnovljenim i novoizgrađenim kućama. Nekoliko stotina Albanaca se okupilo na centralnom gradskom trgu, skandirajući protiv UNMIK-a, zbog toga što nije u stanju da zaštiti prava Albanaca na Kosovu, posebno dece¹⁸. Tog dana demonstranti su se razišli bez incidenata. Međutim, 18. marta, u popodnevnom časovima došlo je do ponovnog okupljanja. Najpre ih je bilo između 70 i 80, a sa mrakom se grupa povećala. Demonstranti su najpre zapalili pravoslavnu crkvu Svetog Ilije, a zatim su upali u naselje Aškalija i spalili gotovo sve njihove kuće.

Aškalska kuća, koju su zapalili Albanci;
fotografisano u Vučitrnu/Vushtrri © FHP

18 *Krvav dan na Kosovu*, mnogo poginulih i ranjenih, ZERI, 18. mart 2004.

Oko 16:30 časova [18. marta] zapaljena je pravoslavna crkva. Video sam grupu ljudi, koja nije bila velika, između 70 i 80 ljudi, kada je krenula prema naselju Aškalija. To je bila ona najekstremnija grupa. Radoznali građani su formirali drugu grupu i na početku samo su posmatrali šta se dešava. Međutim, neki iz ove druge grupe su se pridružili prvoj grupi ekstremista. Počelo je da se smračuje, kada se više nije znalo ko je ko. Ušli su u naselje Aškalija i počeli da pale kuće.

T.H., Albanac iz Vučitrna/Vushtrri, Kancelarija za manjine i povratak

FHP intervju 26. aprila 2004.

Nasilje je preneto u selo Slatinu/Sllatinë, gde je spaljeno 15 srpskih kuća, od kojih su osam bile napuštene. Srbi tvrde da su Albanci iz Sudimlja/Studimë izvršili oružani napad na selo Gojbulje/Gojbujë, u kome oni žive. Tom prilikom Albanci su pucali i na vojnike francuskog KFOR-a, koji je obezbeđivao ovo selo¹⁹.

U drugim selima u opštini, kao u Priluzje, gde ima Srba, nije bilo incidenata, kao ni u Gojbulj i Banjskoj. Imamo samo jedno selo gde je bilo 15 spaljenih kuća. To je selo Slatine. Od tih 15 kuća, sedam su bile nastanjene, a ostale su bile prazne. Te kuće su spaljene u noći između 17. i 18. marta. Tom prilikom nekoliko Srba je pretučeno. Nisam uspeo da dođem do njih i da razgovaram.

T.H., Albanac iz Vučitrna/Vushtrri, Kancelarija za manjine i povratak

FHP intervju 26. aprila 2004.

19 Četiri dana branili selo, GLAS JAVNOSTI, 24. mart 2004.: "Napad je počeo [18. marta] oko 18:00 časova pucnjavom. U selu je tada bilo desetak vojnika KFOR-a, koji nisu bili u stanju da nas odbrane. Predložili su da nas evakuišu. Mi smo to odbili i u kamion su ušli samo žene, deca i bolesni. U selu je ostalo četrdesetak muškaraca. (...) Čim je nejač otišla, oni koji su ostali, organizovali su se za odbranu sela. Drugo im nije preostalo. Bilo je ili da ostanemo i odbranimo selo, ili da se evakuišemo. Najlakše je otići i sve napustiti. Da smo otišli, ne bismo imali gde da se vratimo. (...) Francuski vojnici su bili zatečeni napadima usmerenim prema njima. (...) Opasnost je, bar za sada, prošla. U selo su se vratila i deca. Ipak, nikada se ne zna kada će Albanci ponovo da napadnu."

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

KPS je organizovala evakuaciju Aškalija, i u tome su pomagali i građani. U vreme napada i evakuacije nisu bili prisutni međunarodni policajci.

Negde oko 19:00 časova policija je počela da evakuiše Aškalije iz njihovih kuća. Zanimljivo je da je bio samo KPS. UNMIK-ova policija nije bila prisutna. Bilo je puno građana, Albanaca, koji su pomogli u evakuaciji. I ja sam jedan od njih. Trebalo je da vodimo računa da ne naiđemo na one ekstremiste, jer je bilo opasno. Jedan broj Aškalija smo vodili kroz male ulice. Vodili smo ih u policijsku školu u Vučitrnu (...), gde su i proveli noć. Sledećeg dana su premešteni u bazu KFOR-a, u Smrekonicu. Tu su bili do 21. marta, a potom su konačno smešteni u vojnu bazu, u Novom selu Madžunskom. Tu su i sada. Pokušavao sam nekoliko puta da stupim u kontakt sa njima, ali oni neće da me prime.

T.H. Albanac iz Vučitrna/Vushtrri, Kancelarija za manjine i povratak

FHP intervju 26. aprila 2004

2. Izgledi

Neposredno nakon spaljivanja naselja, Aškalije su javno tražile pomoć u preseljenju u treću zemlju.

Tačno 71 kuća je uništena, 54 su potpuno izogorele, dok su njih devet delimično spaljene. Tri su demolirane, jedna je delimično demolirana. Dve radnje su uništene, kao i 44 pomoćna objekta. Po nekim procenama, šteta je procenjena na 1.200.000 eura.

T.H., Albanac iz Vučitrna/Vushtrri, Kancelarija za manjine i povratak

FHP intervju 26. aprila 2004

XII Evakuacija staraca pod kamenicama u Uroševcu/Ferizaj

Do 18. marta u Uroševcu/Ferizaj je živelo 12 Srba, 10 starica i dva starca, pod stalnom zaštitom grčkog KFOR-a. Srbi su napuštali svoje kuće dva puta mesečno, kada su odlazili u Štrpce/Shtërpçë, u kupovinu ili kod lekara, i to uz pratnju KFOR-a. Sedamnaestoga marta, za vreme demonstracija njihove su kuće kamenovane, međutim, kako kažu, na to nisu obratili pažnju, jer se to povremeno događalo. Sledećeg dana, 18 marta, oko 3000 ljudi je protestovalo gradom. Veća grupa demonstranata uputila se prema srpskim kućama i crkvi. Kao i u drugim gradovima, demonstranti su napad započeli bacanjem kamenica. Pripadnici grčkog i američkog KFOR-a evakuisali su Srbe i pored toga što su neke žene odbijale da napuste kuće, štiteći ih svojim telima. Nakon što su Srbi ušli u vozila KFOR-a, demonstranti su im spalili kuće. Uništena je, takođe, i crkva Svetog cara Uroša. Jedna Albanka je posetila Srbe u bazi KFOR-a, nakon što je na televiziji videla sliku, koja prikazuje kako su ih demonstranti gađali kamenicama. Tokom 17. i 18. marta u Uroševcu/Ferizaj je povređeno 46 osoba, dok je Alumuhamet Murseli poginuo. Dan nakon napuštanja kuće, Dušan-ka Petković je umrla u bazi KFOR-a.

Dana 17. marta čuli smo da ima demonstracija na ulicama grada. To smo shvatili i zbog toga što su bacali kamenje na našu kapiju. To nije bila retka pojava. (...) Tokom noći je bilo mirno. Sledećeg dana, 18. marta, oko 10:00 časova, masa se okupila ispred naših kuća. (...) Bila je užasna buka na ulici, ali kada su nas vojnici izveli, nastala je grobna tišina. Demonstranti su stali. Ja sam pogledala u njihovom pravcu. U prvom redu stajao je mladić obučen u crno. Imao je između 25 i 28 godina. On je dao znak rukom, pa je počeo napad na nas. Gađali su nas kamenicama. Ispred njih su bili policajci [KPS], koji uopšte nisu reagovali. Vojnici američkog KFOR-a su svojim telima štitili moju majku. Jedan kamen me je pogodio u desno koleno. Dobila sam izuzetno tešku povredu butne kosti. Ja sam inače paralizovana,

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

a ovo je još više otežalo moj život. (...) Nakon što su nas uveli u vozila, usledio je aplauz. (...) Sve su nas doveli u bazu grčkog KFOR-a. Ostale Srbe je evakuisala KPS . Po procenama UNMIK policije, bilo je oko 3000 ljudi, uglavnom mladog sveta, ali vođe nisu bili baš mladi. (...) Jedna Albanka, koja je na televiziji videla kako smo izašli iz kuće, rešila je da nas poseti ovde. Zaplakala je kada nas je videla.

L.N., Srpkinja iz Uroševca/Ferizaj, koju su demonstranti kamenovali

FHP intervju 2. maja 2004.

Oko 10:00 časova došao je grčki KFOR koji nam je rekao da nas mora evakuisati. Ja nisam htela nipošto da izađem iz kuće. Zaključala sam vrata i zatvorila sam se unutra. Negde oko podneva došla je policija [KPS]. Četvorica su razbili vrata i ušli u kuću. Ja sam plakala i molila ih da me ne izbace iz kuće. Nisu hteli da čuju. Oni su me vukli i ubacili u njihova kola. Imala sam modrice od toga. Odvezli su me pravo u bazu grčkog KFOR-a. Tu sam našla i druge Srbe. Ja sam poslednja, koja je dovedena. Imamo dobru hranu i piće. Ako želimo da idemo u Štrpce, vojnici nas voze tamo i nazad. Međutim, oni neće večno da nas drže ovde na hrani. Kasnije sam saznala da je prvo opljačkana, a zatim spaljena moja kuća. Onda su redom spaljene sve srpske kuće u gradu. Sada nemam više kuću, ni unucima nemam šta da ostavim. Zato nisam htela da napustim kuću. Bolje da sam izgorela sa kućom. Bila je neka komisija za procenu štete, ali ja njima ništa ne verujem.

V.S., Srpkinja iz Uroševca/Ferizaj, koju su policajci silom izveli iz kuće

FHP intervju 2. maja 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

KFOR, UNMIK policija i KPS nisu sprečili okupljanje demonstranata ispred srpskih kuća, ponižavajući napad na starce i uništavanje njihove imovine. Evakuaciju Srba izveli su KPS i KFOR. Prilikom evakuacije, američki vojnici su svojim telima štitili starce. Grčki i američki vojnici su pokušali da spreče razaranje crkve Svetog Uroša,

ali su zbog toga bili izloženi napadu demonstranata. Tom prilikom je jedan grčki vojnik teško, dok je 16 vojnika lakše povređeno²⁰.

Prvog dana [17. mart] posetila nas je UNMIK policija i KPS, ali mi nemamo poverenja u njih, i to se pokazalo kao ispravno sledećeg dana. (...) Ispred kapije je bio jedan grčki tenk. Masa je krenula da kamenuje našu kapiju. Bacali su kamenice i na tenk. Tom prilikom je pogođen u glavu jedan grčki vojnik. Verovatno, da bi sanirali ranu tog vojnika tenk je otišao. U 11:30 zvali su iz UNMIK policije. Rekli su nam da ne izlazimo nigde, jer su krenuli Amerikanci po nas. Nakon 15 minuta stigao je američki KFOR sa dva vozila. Oni su se parkirali sa obe strane naše kapije, tako da su stvorili mali koridor za nas. Američki vojnici su grubo reagovali, naredili su nam da se spremimo za dva minuta. Mi smo odbili da napustimo kuću. Onda su tri vojnika uhvatili kolica na kojima je sedela moja majka i odneli je u njihovo vozilo. Moja sestra je odbila da izađe, ali kada je videla da smo ja i majka na ulici onda je i ona pošla. (...) Gađali su nas kamenjem dok smo

- 20 *Gomila bandita bacala je bombe na moje vojnike, NEDELJNI TELEGRAF, 24. mart 2004.: " oko 500 njih, bacali su u Uroševcu, 17. marta, bombe i flaše sa benzinom na tenkove KFOR-a. Napad se nastavio i kada je grčki komandant, u nameri da rastera demonstrante, naredio svojim vojnicima da pucaju u vazduh. Napadači se nisu povukli, već se njihov broj samo povećao – na 3000. Tako je bilo sve do dolaska američkih helikoptera, koji su počeli suzavcem da zasipaju okupljene Albance. U sukobima je vojnik iz 525. grčkog mehanizovanog padobranskog bataljona zadobio opekotine drugog stepena po licu i vratu, dok je branio osmatrački punkt kod crkve Svetog Uroša u Uroševcu, gde su utočište našli izbegli Srbi. Jedan američki i 16 grčkih vojnika zadobili su povrede od eksplozivnih naprava, koje su bacali Albanci. Bezumni činovi nasilja, uništenja svetih mesta i napada na nedužne civile, naslikali su sliku, koju svet neće brzo zaboraviti. (...) Čuo sam priče iz medija da su neki moji vojnici bili podstrekači ovih incidenata. To nije istina. Ti lažni svedoci su zaboravili da kažu kako je pucano po mojim grčkim i američkim vojnicima, dok su čuvali crkvu Svetog Uroša, kako je bačeno dvadesetak ručnih granata i kako su vojnici gađani zapaljivim bombama sa namerom da budu povređeni ili ubijeni. (...) Smatram takođe da su svi lideri odgovorni za ovakve napade, a tu mislim najviše na rukovodstvo Skupštine opštine Uroševac."*

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

izlazili. Ispred njih su bili albanski policajci, koji uopšte nisu reagovali. Vojnici američkog KFOR-a su svojim telima štitili moju majku.

L.N., Srpkinja iz Uroševca/Ferizaj, koju su evakuisali američki vojnici

FHP intervju 2. maja 2004.

Sutradan je došao zamenik komandanta iz američke baze, pukovnik Sanders. Neposredno pre toga su nam predstavnici UNMIK policije saopštili da su naše kuće spaljene. To je ponovio i pukovnik Sanders. Dušanka Petković, koja je bila srčani bolesnik, se obratila pukovniku rečima: „Gde ste vi bili? Zašto nas niste zaštitili?“. Posle joj je bilo loše. Pozlilo joj je i za 15 minuta je preminula. Grčki lekari su pokušavali da joj pomognu, ali joj nije bilo spasa.

L.N., Srpkinja iz Uroševca/Ferizaj, boravi u bazi grčkog KFOR-a

FHP intervju 2. maja 2004.

XIII Rušenje crkava u Đakovici/Gjakovë

Više od hiljadu Albanaca izašlo je na ulice grada 17. marta oko 14:00 časova, protestujući zbog smrti dece i u znak podrške Albancima iz južne Mitrovice/Mitrovicë. Među demonstrantima bilo je mladih Albanaca iz sela, koji su došli organizovanim prevozom. Posle šetnje gradom, demonstranti su se okupili pred opštinom, gde su im se obratili predstavnici skupštine opštine, izražavajući solidarnost sa demonstrantima. Da bi sprečili povećanje mase, italijanski vojnici su zatvorili sve ulice koje su vodile prema opštini. Nakon što su demonstranti pretukli jednoga stranca, borno vozilo KFOR-a je prošlo kroz masu, što je izazvalo nove pokrete demonstranata²¹. Tada su demonstranti krenuli prema crkvama, od kojih su dve bile napuštene. U trećoj crkvi, Hramu uspenja presvete Bogorodice, gde je boravilo pet starica, jedine Srpkinje u Đakovici/Gjakovë, pripadnici italijanskog KFOR-a, koji su ih danonoćno čuvali, jedva su uspeali da ih pred naletom mase evakuišu. Demonstranti su zapalili ovu i druge dve crkve, Katedralnu crkvu Svete

21 Krvav dan na Kosovu, mnogo poginulih i ranjenih, ZERI, 18. mart 2004.

Trojice i crkvu Svetog kneza Lazara. Nekoliko dana kasnije, opštinske službe su organizovale uklanjanje ruševina.

XIV Evakuacija povratnika iz Biče/Biq i Grapca/Grapc

Oko 1500 Albanaca je 17. marta iz Kline/Klinë krenulo prema Biči/Biq i Grapcu/Grapc, preko albanskog sela Štupelj/Shtupel. Prema saznanju Srba iz Biče/Biq, napad na srpska sela je sprečio predstavnik sela Štupelj/Shtupel, koji je vratio masu. I pored toga, u Biči/Biq je 18. marta spaljena jedna kuća, dok su tri demolirane i opljačkane. Pripadnici italijanskog KFOR-a su u noći između 17. i 18. marta evakuisali oko 60 Srba iz sela Biča/Biq i između 30 i 40 Srba iz sela Grabac/Grapc. KFOR je Srbe iz Biče/Biq odveo kamionima u svoju bazu u Đakovici/Gjakovë, dok je Srbe iz Grapca/Grapc helikopterima prebacio u selo Osojane/Osojan. Svojim kućama Srbi su se vratili 25. marta. Po povratku u Biču/Biq, Srbe je posetio predsednik opštine Klina/Klinë, koji im je obećao da će opština popraviti kuće i nadoknaditi štetu.

Da bi se iz Kline došlo do Biče i Grapca mora se proći kroz albansko selo Štupelj. Kada je masa Albanaca stigla u Štupelj, izašao je Ismet Dauti, predstavnik sela i sprečio ih da nastave prema Biči i Grapcu. Za to vreme KFOR je već pripremio Srbe iz Biče za evakuaciju. Oko 20:00 časova počele su pucnjave sa okolnih brda. Nije se videlo ko puca. Verovatno je pucano uvis, jer nijedan metak nije pogodio selo. Ljudi su bili preplašeni. Zbog toga su im italijanski vojnici rekli da se popnu u kamione. Ljudi iz Biče su u tim kamionima čekali do 4:00 časa izjutra. (...) Onda su ih tim kamionima odvezli u italijansku bazu, u blizini Đakovice. Povratnike u selo Grabac KFOR je helikopterom prebacio u Osojane. Od 18. do 25. marta Biča i Grabac su bili prazni. Kad smo se vratili videli smo da je jedna kuća, na kraju sela, u susedstvo albanskog sela Ozdrime, spaljena i da su tri kuće u samom selu opljačkane i demolirane. Ostale kuće su netaknute, niti je nešto odneto iz njih.

Ljudi su bili srećni što njihove kuće nisu spaljene, ali je među njima zavladao strah. Neko vreme smo razmišljali da napustimo selo, ali smo izdržali. Odmah po povratku, došao je predsednik opštine Klina, Rame Manaj, koji nam je obećao da će ta spaljena kuća i ostale tri demolirane biti vrlo brzo obnovljene. Mislim da je bio iskren. Trenutno u selu živi 25 muškaraca iz Kline i 30-tak Srba iz Biče. Svi povremeno odlaze u Srbiju, ali uglavnom su tu. Svake nedelje imamo organizovan prevoz za Mitrovicu, gde nabavljamo namirnice. Svakodnevno nas obilazi KPS, uglavnom su Albanci, koji se korektno ponašaju. UNMIK policija retko dolazi.

B.D., Srbin, povratnik u Biču/Biq

FHP intervju 13. juna 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

KFOR je preventivno evakuisao Srbe iz Biče/Biq i Grapca/Grapc. Nakon povratka Srba, kosovska policija svakodnevno patrolira.

2. Izgledi

Srbi iz Biče/Biq veruju da će njihova bezbednost biti osigurana, ukoliko budu imali dobre odnose sa komšijama Albancima. Albanci povremeno dolaze u Biču/Biq, u posetu Srbima, ali to još uvek rade tajno.

Žao mi je Belopoljaca, ali oni su se vratili u selo bez ikakvih dogovora sa Albancima. Albanci, zbog toga, nikada nisu prihvatili njihov povratak. Od kada se dogodio mart, razmišljam da se aktiviram u politici. Naročito mi smetaju stavovi ovih iz Mitrovice. Oni još uvek ne shvataju da samo dijalog sa Albancima može da nas zaštititi od Albanaca. KFOR dođe i prođe, posle toga smo opet nezaštićeni. Dakle, Albanci (...) Albanci nam dolaze, ali kradom, naročito oni sa kojima smo pre marta bili u dobrim odnosima. Jednom mi se desila vrlo komična situacija. Došao je jedan bračni par u Biču, da me poseti. Nedugo zatim je došao još jedan Albanac. Znao sam da ne smem da ga pustim, jer bi video ove Albance, koji su već unutra. Takođe, ovi bi videli njega kako obi-

lazi jednog Srbina. Svi se plaše da će se međusobno odati. Morao sam da mu se izvinim i da mu kažem da trenutno imam jako mnogo posla, da ne mogu sada da pijem kafu sa njim i da dođe nekoliko sati kasnije. Gostima, Albancima, koji su bili u kući, sam rekao da je jedan komšija Srbin tražio da dođem kod njega kasnije, da mu nešto pomognem. Posle nekog vremena, braćni par je otišao. Nešto kasnije, Albanac, koga nisam pustio u kuću, se vratio da pijemo kafu.

B.D., Srbin, povratnik u Biču/Biq

FHP intervju 10. jula 2004.

Biča je tokom martovskog nasilja odlično prošla. Samo je jedna kuća spaljena. Sada se baš sve kuće ubrzano obnavljaju. Baš smo ja i moj brat završili šest novih kuća za Srbe. Mada nema šta mnogo tu da se radi ili uradi. Godišnje, u Biči, provedemo dva meseca. Mnogo je dosadno, jer se svaki dan slušaju iste priče, koje su ispričane već prvog dana. Na žalost, trenutno ne može da bude drugačije, jer niko iz sela ne izlazi. Time bi se život obogatilo, ali ... Ponekad, dođu neki Albanci, ali tajno, da njihovi ne znaju. Nikada ne smeju dvojica, jer se plaše da će ih ovaj drugi odati. Kažu da se naročito plaše onih koji su se doselili iz severne Albanije. Vrlo su nasilni [Albanci iz severne Albanije] i uvek im nešto ukradu. Jedina zanimljivost, koja se nakon marta dogodila bila je spasovdanska litija. To je naša seoska slava. Ovako je potpuno mrtvo.

R.D., Srbin, povratnik u Biču/Biq

FHP intervju 10. jula 2004.

XV Napad na Srbe povratnike u Belo Polje/Bellopojë i spaljivanje njihovih kuća

Demonstracije u Peći/Pejë počele su 17. marta u 14:00 časova, kada se nekoliko hiljada Albanaca okupilo na centralnom gradskom trgu uzvikujući parole protiv UNMIK administracije i Srba²². Kako navo-

²² Krvav dan na Kosovu, mnogo poginulih i ranjenih, ZERI, 18. mart 2004.

di kosovski dnevnik Koha Ditore, situacija se značajno promenila oko 14:30 časova kada su na demonstrante, koji su bili u protestnoj šetnji, nasumično pucali pripadnici UNMIK policije. Nakon toga, demonstranti su kamenovali zgradu UNMIK administracije, spalili nekoliko UNMIK-ovih vozila i pravoslavnu crkvu Sveti Jovan Preteča i Krstitelj²³. Jedna grupa demonstranata, od oko 200-300 Albanaca, se uputila ka srpskom selu Belo Polje/Bellopojë, u kojem žive 34 muškarca, povratnika. U to vreme, u selu je bio u toku sastanak meštana povratnika sa raseljenim Srbima, oko njihovog povratka i izgradnje kuća. Italijanski KFOR je sprečio ulazak ove grupe u selo, ali su Albanci počeli da pristižu sa raznih strana. Prema proceni očevidaca, oko 4.000 do 5.000 Albanaca je upalo u selo, i počelo da ruši i pali. Masa je prošla neometano punkt KPS, u neposrednoj blizini sela. Demonstranti su spalili svih 25 obnovljenih kuća, trafo stanicu, oskrnavili srpsko groblje i spalili pravoslavnu crkvu Vavedenja presvete Bogorodice. Pripadnici italijanskog KFOR-a su evakuisali sve Srbe. U napadu demonstranata nekoliko Srba je teže povređeno, dok je Esata Tahiraja, Albanac iz Novog Sela/Novosellë, opština Peć/Pejë, ubila UNMIK policija, u trenutku kada je nožem pokušavao da ubije jednog Srbina.

Sedamnaestog marta u selu je bilo nas 34 muškarca. Održavali smo sastanak u parohijskom domu, u vezi useljavanja po kućama. Posle toga smo ručali, a zatim smo obišli selo i pričali o tome gde je najbolji prostor za izgradnju još 15 kuća. Koordinacioni centar nam je obećao da će podržati gradnju u materijalnom smislu. Nismo imali pojma šta se dešava u Mitrovici i drugim gradovima. Bilo je negde oko 15:00 časova, kada smo videli grupu od 200 - 300 ljudi. (...) Nismo znali o čemu je reč. Uglavnom su bili mladi. Vikali su UÇK-UÇK. (...) Došli su do samog punkta italijanskog KFOR-a. Vojnici im nisu dali da pređu punkt. Tu su se zadržali desetak minuta, a za to vreme su nas vređali, i pokazali rukom kako će da nas zakolju. Ipak, KFOR je uspeo da ih vrati nazad. Nije prošlo ni desetak minuta kada smo videli velike grupe ljudi, koji su dolazili sa svih strana. Imali su albanske zastave i druge stvari u rukama. Bio je jedan mladić, koji je imao megafon, i preko megafona pozivao

23 Teško nasilje u Metohiji, KOHA DITORE, 18. mart 2004.

ljude na napad. Sigurno ih je bilo između 4000-5000. (...) Samo jedno vozilo UNMIK policije je bilo parkirano iza. Dva američka policajca su bila u tim kolima, žena i muškarac. Oni su nam rekli da uđemo u parohijski dom i da sačekamo dok ne dođe pojačanje KFOR-u. Mi smo ušli u dom i čekali smo, kao što čekaju jagnjad red za klanje.

M.O., Srbin iz Belog Polja/Bellopojë

FHP intervju 4. juna 2004.

Prema izveštajima beogradskih medija, nekoliko hiljada Albanaca bacalo je kamenice i molotovljeve koktele na parohijski dom, u kome su se Srbi nalazili. Tokom evakuacije jedan od demonstranata nasrnuo je na Miladina Bačevića i nožem ga nekoliko puta ubo. Prisutna Amerikanka, pripadnica UNMIK policije, najpre je pokušala da zaustavi napadača upozorenjem „stop, stop“, a kako je on nastavio sa napadom ona je upotrebila pištolj i ubila napadača.²⁴

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS-a

KFOR i UNMIK policija su bili spremni da pomognu Srbima, ali su bili malobrojni da bi sprečili nasilje Albanaca. Dvadesetak pripadnika KPS nisu ni pokušali da pruže bilo kakav otpor demonstrantima. Vojnici italijanskog KFOR-a su telima napravili „tunel“ za evakuaciju Srba. Ne uspevajući da upozorenjem zaustavi jednog albanskog mladića, koji je nožem pokušavao da ubije Miladina Bačevića, Amerikanka, pripadnica UNMIK policije, je pucala u njega i ubila ga. Srbi svedoče da je ovim ubistvom sprečeno ubistvo svih 34 Srba, koliko ih je u tom trenutku bilo u selu. Povređeni Srbi su se oporavljali u KFOR-ovim bolnicama u Prizrenu i Peći/Pejë. Jedna grupa demonstranata, koja je u vreme nasilja u Belom Polju/Bellopojë još uvek bila u Peći/Pejë, pokušala je da se probije do Goraždevca/Gorazhdec, najvećeg srpskog sela u opštini, ali su ih oko 18:00 časova u tome sprečili pripadnici španskog KFOR-a, čime su demonstracije bile završene.²⁵

24 *Rane ne telu i duši*, VEČERNJE NOVOSTI, 2. aprila 2004.

25 *Krvav dan na Kosovu*, mnogo poginulih i ranjenih, ZERI, 18. mart 2004.

Vojnici KFOR nisu mogli da ih [demonstrante] zaustave, jer su dolazili sa svih strana. Bilo je oko dvadesetak pripadnika KPS, koji su bili locirani nekoliko desetina metara iznad parohijskog doma. Samo jedno vozilo UNMIK policije je bilo parkirano iza. Dva američka policajca su bila u tim kolima, žena i muškarac. (...) Jednom sam izašao ispred doma i pozvao KPS da nas zaštiti, ali oni nisu hteli ni da čuju. (...) Vojnici KFOR-a su došli do parohijskog doma i napravili dva kordona. Imali su i štitove. Rekli su nam da prolazimo jedan iza drugog kroz taj „tunel“, koji su oni napravili svojim telima. Masa je počela da baca kamenje na nas, kao i na pripadnike italijanskog KFOR-a. Jedan od Albanaca je imao nož. On je ubo Bačević Miladina u levo rame i u levu ruku. Tada sam čuo pucanj. Masa se malo odmakla, i tako smo evakuisani. Bilo nas je dvanaestoro povređenih, neki teže, a drugi lakše. Osim Miladina, teško je povređen i Arsenijević Arandjel, koji ima dva slomljena rebra. (...) Kasnije sam saznao da, kada je UNMIK-ova policajka, Amerikanka, videla da je taj Albanac nožem ubo Miladina, izvadila pištolj i ubila ga. Da nije ona ubila njega, mi ne bismo izašli živi iz sela.

M.O., Srbin iz Belog Polja/Bellopojë

FHP intervju 4. juna 2004.

2. Izgledi

Srbi smatraju da je predsednik opštine Peć/Pejë, Ali Laići/Ali Laiqi, time što je položio venac na grob ubijenog demonstranta, a da nije došao u Belo Polje/Bellopojë, pokazao da je na strani onih koji su počinili nasilje. Prema navodima Srba, predsednik opštine se nijednom nije odazvao na pozive Srba na razgovor o povratku. Svih 25 Srba povratnika sada živi u demoliranom parohijskom domu. Srbi žele da ostanu, ali ne veruju da kosovska vlada iskreno želi da im pomogne i stvori uslove da žive kao i Albanci. Vojnici italijanskog KFOR-a stalno patroliraju selom.

Čujem da tog Albanca smatraju herojem. Čak je i predsednik opštine Peć bio na njegovom grobu. To je sramota. Sve naše novoi-

zgradjene kuće prvo su opljačkane, a zatim spaljene. I crkva je uništena. Svi nadgrobni spomenici su srušeni. Trafostanica je srušena, tako da sada nemamo ni struju. Koristimo agregat KFOR-a (...) Albanci i dalje puštaju stoku u naše livade, a mi sedimo po celi dan ovde i ništa ne radimo. Niko iz opštine nije bio da nas obiđe. Dolaze ljudi kao što ste vi, samo da prave neke izveštaje, ali mi nemamo nikakvu korist od toga. Bez obizra na sve to, svi smo se ponovo vratili. Do 17. marta smo verovali da će biti bolje. Više ne verujemo nikome. Sada živimo u parohijskom domu, u kolektivnom centru. Da krov ne bi prokišnjavao, pokrili smo ga kartonima i limom. Opština još nije počela sa obnovom. 12 radnika se svakodnevno nalazi ispred jedne kuće, a još ni ruševine nisu raščišćene. Ni temelji nisu iskopani. Donet je neki materijal, ali to svakako nije dovoljno. Mislim da nam ništa neće ni izgraditi. I ovo rade samo zbog izbora. Nas Srbe ne žele da uključe u raščišćavanje terena. Kada bi to uradili, tada bismo znali da će nešto biti urađeno. Belo Polje je najgore prošlo i sada su nas svi zaboravili. Niko nam pomoć ne daje. Albanci obrađuju naše njive i napasuju stoku. Ne možemo da ih sprečimo. Živimo u logoru. I spomenike na groblju su nam porušili. Crkvu srušili. Kažu nam da smo se vratili bez dogovora i da smo zato sada stradali. Kako mogu ranije ili kasnije da se vratim na svoju zemlju ili u svoju kuću. Kakvi pregovori? Dolazili smo i u opštinu na razgovore sa predsednikom. Kako mi uđemo u opštinu, tako predsednik Ali Laići izađe iz nje. Ma samo da nam daju 2000-3000 eura po kući, snašli bismo se. Ali niko. I dokumenti su nam popaljeni, tako da ne možemo ni da dokažemo kakve su bile naše kuće. Moram da kažem da nas neki Albanci krišom obilaze, ali nikada ne dolaze u društvu s nekim, jer se plaše da će im se zbog toga nešto loše dogoditi, zato nas, kada prođu selom sa grupom drugih Albanaca, ignorišu. Uporni smo i zato ćemo 14. jula slaviti godišnjicu našeg povratka. Taj dan će postati seoska slava. Ipak, ne znamo koliko ćemo još izdržati. Ukoliko sve ostane ovako, onda ćemo sigurno otići u neku treću zemlju. Samo neka nam neko nešto otvoreno kaže.

M.O., Srbin iz Belog Polja/Bellopojē

FHP intervju 4. juna 2004.

XVI Rasterivanje demonstiranata u Kamenici/Kamenicë

Martovski događaji u opštini Kamenica/Kamenicë počeli su 17. marta 2004. godine mirnim demonstracijama, u kojima je učestvovao i predsednik opštine. Nakon vesti o sukobima u Mitrovici/Mitrovicë, grupa Albanaca, koja je došla iz drugih kosovskih mesta, počela je da skandira protiv Kamenice/Kamenicë. Oko 14:00 časova demonstracije su postale nasilne. Albanci su u centru grada zapalili srpske automobile i razbili izloge na srpskim radnjama. Nakon toga, demonstranti su krenuli prema ulicama u kojima ima srpskih kuća. Nije pričinjena veća materijalna šteta, jer su KFOR i UNMIK policija rasterali demonstrante. U kuće je pucano i iz automatskog oružja rafalnom paljbom. Nekim Srbima su nanete teške telesne povrede. U opštini su uništene dve crkve, jedna u Donjoj Slapašnici/Sllapashnicë të Poshtme, a druga u selu Talinovce/Talinovc. Sutradan, 18. marta, demonstracije su bile manjeg intenziteta, jer je KFOR organizovanije sprečavao nasilje demonstiranata. Srbi svedoče da u trenutku napada, niti fiksna, niti mobilna telefonija nisu bile u funkciji, tako da nisu imali kome da se obrate za pomoć.

Miting je počeo u podne, 17. marta u centru grada. (...) Na protestu je bilo preko 1000 ljudi. Govornik je bio predsednik opštine Šaip Surduli, a zatim i drugi zvaničnici opštine. (...) Međutim, ljudi su počeli da dobacuju razne parole. Verovatno su saznali za nemire u Mitrovici i u drugim mestima na Kosovu. Za govornicu su počeli da dolaze ljudi, koji nisu uopšte bili predviđeni da drže govor. Ljudi su vikali „Kamenice, izdajice“, što bi trebalo da znači da u Kamenici treba da bude nasilja. Čak su neki od demonstiranata gađali predsednika opštine raznim predmetima. Među mitingašima su bili ljudi koji su došli sa strane. (...) Najviše je bilo mladih, srednjoškolskog uzrasta. (...) Bilo je oko 14:00 časova, kada je miting dobio drugu dimenziju. Masa (...) je krenula prema delu grada gde ima više srpskih kuća. UNMIK policija, obzirom na broj ljudi u masi, je bila nemoćna. Zajedno sa KFOR-om su uspeali da blokiraju ulazak u jednu srpsku

ulicu. Masa je skrenula onda u drugu, gde takođe ima srpskih kuća. Masa je kamenovala te kuće i polomila gotovo sve prozore. (...) Jugoslav Kostić iz sela Rečane je vozio svoju ženu na posao. Njegova žena radi u KPS. Na povratku kući naleteo je na masu. Demonstranti su ga izvukli iz automobila i pretukli ga. Ostavili su ga da leži na zemlji. Masu su pratili i novinari našeg radija, Albanci, koji su prijavili slučaj UNMIK policiji. Policajci su došli po njega i odvezli ga u bolnicu. Jugoslav je dobio teške telesne povrede. Polomili su mu kosti. Slomili su mu i vilicu. Ne znam da li je izašao iz bolnice, ali mislim da on nikada neće moći potpuno da se oporavi. KFOR je uveče razbio masu, ali je i dalje bilo manjih grupa, koje su delovale po periferiji. Ista situacija se ponovila i 18. marta. (...) Međutim, drugog dana KFOR je delovao efikasnije.

Lj.D., Srbin iz Kamenice/Kamenicë, direktor multietničke radio stanice

FHP intervju 24. juna 2004.

Napadnuti smo rafalom 18.marta u kući, u ulici Vuka Karadžića 211 . U našoj ulici ima još pet srpskih kuća. Čuli smo da je toga dana u centru grada razbijeno više automobila i izloga. (...) Napad je počeo oko 19:30, časova dok sam bila u hodniku. Nešto je zatreslo kuću, čuo se rafal iz automata. Stakla na prozorima su popucala. Podigao se dim. Telefoni nisu radili, čak ni 044, kosovski mobilni. Kuća je bila opkoljena, jer sam kasnije iz podruma videla dva čoveka na vratima. Čula se graja u ulici. Videla sam neku grupu, kojoj su se pridružili i naši napadači. Telefoni su kasnije proradili.

B.N., Srпкиnja iz Kamenice/Kamenicë

FHP intervju 24. marta 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

KFOR je organizovano delovao 18. marta, rasterujući demonstrante koji su napadali srpske kuće. Patrole KPS-a i UNMIK policije su bile malobrojne, bez komande i više su bili u ulozi posmatrača.

Imamo primedbe na ponašanje KPS, i prvog i drugog dana. Bili su samo posmatrači događaja. Srbe policajce niko nije video na

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

ulicama. Drugog dana [18. marta] KFOR je delovao efikasnije te su zbog toga demonstranti raznim predmetima gađali vojnike. Bilo je i povređenih pripadnika KFOR-a. U nekim slučajevima su morali da se povuku..

Lj.D., Srbin iz Kamenice/Kamenicë, direktor multietničke radio stanice

FHP intervju 24. jun 2004.

Posle jednog sata stigla su dva međunarodna policajca i sa njima Srbin, policajac. Nismo imali poverenja, pa nismo ni izašli iz podruma. Napravili su uviđaj. Nisu mogli da nas čuvaju, jer su čitavu oblast Kamenice pokrivale samo tri patrole. Po njihovom odlasku, oko 23:00 časa, pozvali smo prijatelja iz Ropotova, Gradimira Nikića, predstavnika opštine Kamenica za urbanizam.. Ili on ili UNMIK policija su poslali tri vozila KFOR-a. Tada smo izašli iz podruma. Videli su se tragovi napadača. Došli su preko bašta srpskih kuća. Nisam više mogla psihički da izdržim, pa smo tražili da nas prebace u Srbiju. (...) Neki prijatelji Albanci su pošli da nas izvuku, ali im KFOR nije dao. Smatram da predstavnik Srba, Ivan Stanojević, i direktor lokalne kancelarije, Nebojša Simić, nisu ništa uradili da obaveste narod šta treba da rade.

B.N., Srpkinja iz Kamenice/Kamenicë, koja se skrivala u podrumu

FHP intervju 24. marta 2004.

2. Izgledi

U ranim jutarnjim časovima 19. marta svi Srbi su napustili grad. Vratili su se nekoliko dana kasnije. Komšije Albanci su pružili podršku Srbima. Srpski novinari okrivljuju kosovske medije za podsticanje Albanaca na okupljanje i nasilje prema Srbima.

Po mom mišljenju, kosovski mediji su imali vrlo negativnu ulogu u martovskim događajima. Oni su, na neki način pozvali ljude na okupljanje. To se moglo zaključiti po načinu kako su izveštavali o incidentima. 19. marta ujutro Srbi su počeli da napuštaju grad. Uz pratnju UNMIK-a i KPS-a, jedni su krenuli svojim vozilima prema Srbiji, a drugi ka srpskim selima u našoj opštini. I ja sam bio među njima. Tek nakon tri do četiri dana Srbi su počeli da se

vraćaju svojim kućama. Za to vreme njihove kuće nisu opljačkane, niti više oštećene. Siguran sam da ljudi iz Kamenice nisu učestvovali u nasilju. Moje komšije Albanci su mi rekli: „Ljubo, čuvaj se dva-tri dana dok ne prođe ovaj užas.“ Ja i dalje imam dobre odnose sa svima, radim normalno kao i ranije. Inače, jedna komisija je izašla na lice mesta i procenila pričinjenu štetu. Ne znam na koliko je šteta procenjena, ali čujem da je to manje nego u svim drugim mestima, gde je bilo nasilja.

Lj.D., Srbin iz Kamenice/Kamenicë, direktor multietničke radio stanice

FHP intervju 24. jun 2004.

XVII Tri incidenta u opštini Novo Brdo /Novobërdë

Događaji u opštini Novo brdo/Novobërdë otpočeli su 16. marta 2004. godine, kada su Albanci ispred zgrade opštine u selu Bostane/Bostan protestovali protiv hapšenja pripadnika OKV. Ove demonstracije su prošle u miru. Ipak, u noći između 17. i 18. marta desila su se tri napada: u zgradu opštine u selu Bostane/Bostan ubačen je molotovljev koktel; na stan predsednika opštine Petra Vasića u naselju Stara kolonija/Kolonia e Vjetër u Novom Brdu/Novobërdë je bačena bomba, i u selu Klobukar/Kllobukar je zapaljena obnovljena kuća Save Zdravkovića, koji je trebalo da se vrati. U tim napadima pričinjena je značajna materijalna šteta. U mešovitim srpsko-albanskim selima nisu zabeleženi incidenti.

U noći između 17. i 18. marta ubačen je molotovljev koktel u zgradu opštine, ovde, u selu Bostane. Dve kancelarije su izgorele, nameštaj, kompjuteri i sve drugo što je bilo u tim kancelarijama. To je bilo pola sata iza ponoći. Opština je imala stražare, ali oni ništa nisu čuli. Oni su primetili dim i tek tada su reagovali. Policija je bila i na uviđaju. Kažu da je istraga u toku. (...) Bila je neka komisija za procenu štete iz Prištine, ali ja ne znam na koliko su procenili štetu. (...) Te večeri sam imao neki predosećaj, zato nisam otišao u stan. Boravio sam u selu kod poznanika. Negde

oko 02:30 bačena je bomba na moj stan u u naselju Stara Kolonija. Susedi Albanci nisu nikoga videli. Stan, na svu sreću, nije zapaljen, ali su sve stvari polomljene. Iste noći je zapaljena i kuća Zdravković Save, iz sela Klobukare. Tek mu je izgrađena, i tog dana je trebalo da se vrati iz izbeglištva.

P.V., Srbin iz Novog Brda/Novobërdë, predsednik opštine

FHP intervju 20. aprila 2004.

1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

KPS i KFOR su u Novom Brdu/Novobërdë energično reagovali 17. i 18. marta. Pojačali su patrole i uveli policijski čas. Međutim, za vreme trajanja policijskog časa u selu Izvor, Albanci su pretukli Srbina koji im nije dao da obrađuju njegovu zemlju.

Posle ovih događaja policija [KPS] i KFOR su pojačali straže. Policijski čas je bio na snazi deset dana. Ipak, jedan incident se desio u selu Izvor. U mahali Svrčak Albanci su pretukli jednog Srbina. On je bio pretučen zbog toga što im je rekao da mu ne oru njivu. Slučaj je prijavljen policiji, počinioци se znaju i bili su privedeni, ali odmah su pušteni na slobodu, nakon davanja izjave.

P.V. Srbin iz Novog Brda/Novobërdë, predsednik opštine

FHP intervju 20. aprila 2004.

2. Izgledi

Martovski događaji su uticali da se u opštinu nisu vratili Srbi koji su svoj povratak prijavili opštinskim vlastima. Opštinska administracija ne funkcioniše kao ranije, pre svega zbog nedolaska na posao jednog broja albanskih službenika.

[Paljenje kuće u selu Klobukare] je uticalo na druga raseljena lica da se ne vrate. Sada me zovu iz Srbije i pitaju me: „Je li predsedniče, ti nam reče da je sve u redu u Novom Brdu?“. Ne znam šta da im odgovorim. (...) Mene zabrinjava i ponašanje nekih službenika Albanaca ovde u opštini. Neredovno dolaze na posao, a ima i onih koji neće da se javljaju. Neki neće ni da pričaju na

srpskom. Ja uvek izbegavam da koristim disciplinske mere, jer to će uticati na još veće podele između Srba i Albanaca.

P.V. Srbin iz Novog Brda/Novobërdë, predsednik opštine

FHP intervju 20. aprila 2004.

XVIII Prebijanje u Orahovcu/Rrahovec

Tokom demonstracija u centru Orahovca/Rrahovec, 17. marta jedna grupa je ušla u srpsko naselje i pretukla nekoliko Srba, koji žive u kućama blizu albanskog dela. U vreme demonstracija pristup srpskom naselju nije bio obezbeđen, što je omogućilo napadačima da neometano uđu u srpske kuće. U centru Orahovca/Rrahovec demonstranti su uništili pravoslavnu crkvu Svete Nedelje. Napadnuti Srbi su prepoznali dvojicu od četvorice napadača. U neredima u gradu je poginuo Albanac, Gazmend Šalja/Gazmend Shala.

Zajedno sa mužem sam izašla na balkon da vidimo šta se dešava. Čuli smo galamu. Po glasovima sam zaključila da se velika masa okupila u centru, a po uzvicima UČK-UČK, da je nešto ozbiljno. (...) Ispred naše kuće stvorila se velika gužva. Jedan od njih je visoko držao albansku zastavu. (...) Deo demonstranata je počeo da vadi kocke sa puta i da gađa okolne prazne srpske kuće. (...) Nismo imali kud, jer su demonstranti bili tu ispred kuće. (...) Pobegli smo unutra i sakrili se iza šporeta. Čuli smo pucnjavu stakla i korake uz stepenice. (...) Razbili su vrata i u sobu su ušla četvorica mladih muškaraca. Dvojicu od njih sam prepoznala, jer sam ih često viđala u Orahovcu, ali njihova imena ne znam. (...) Drugu dvojicu nisam nikad videla u Orahovcu. Oni su nas prvo opsovali. Potom su nas počeli udarati motkama, pesnicama i nogama. Držala sam kožnu tašnu u ruci, sa pasošem, ličnom kartom, zdravstvenom knjižicom i 500 eura. Oteli su mi tašnu iz ruke, zatim me uhvatili za kosu i gurnuli niz stepenice. Povredila sam obe noge, kičmu, kuk, grudni koš i glavu. Oni su još brutalnije udarali moga muža Stanišu, po glavi i telu. Na glavi je dugo

imao otvorenu ranu. Leva noga mu mu je najviše povređena tako da ne može da hoda. Kad su napadi prestali, došao je jedan pripadnik UNMIK policije, koji je doveo policajce KPS. Oni su nas odveli u kuću Krstić Violete. Sutradan su nas prebacili u ambulantu u Orahovcu. Tamo su nas lepo primili. Dr. Jusuf Korenica, koji nam je pružio pomoć, je rekao : „Žao mi je, kud su baš na vas naleteli?“ Lepo nas primio i dr. Agim. Na njihovim licima videlo se da im je zaista žao. Iz Orahovca su nas prebacili u Mitrovicu. Staniša je bio 8 dana u šok sobi. Operisana mu je žučna kesa i sada leži nepokretan (...) Vlasnik kuće traži da mu platimo kiriju, a mi nemamo čime jer živimo od socijalne pomoći, koja iznosi 50 eura. Niko nam ne pomaže niti dolazi. Nista drugo neću samo da nam se vrati mir i bezbednost, ostalo će se vremenom rešiti.

R.G., Srpkinja iz Orahovca/Rrahovec, pretučena 17.marta

FHP intervju 14. maja 2004.

XIX Proterivanje poslednjih Srba iz Prizrena

Srbi, koji su ostali u Prizrenu posle juna 1999., oko 100 njih, izlazili su slobodno u grad i obavljali svakodnevne poslove, bez straha da im se može nešto loše dogoditi. Povremene provokacije, kao dobacivanje ružnih reči na ulici, uzimali su kao posledicu rata. Među starosedeocima Albancima, Turcima i Bošnjacima osećali su se sigurno i prihvaćeno. Miloš Nekić je bio izuzetak. Sve srpske porodice, koje su živele pored njega pre rata, iselile su se pod pritiskom. Neki su prodali kuće a nekima su, nakon napuštanja, spaljene. Miloš Nekić je u avgustu 1999. godine prestao da izlazi iz kuće iz straha da će kriminalci iskoristiti njegovo odsustvo i zapaliti mu kuću.

Albanci, sa kojima je razgovarao FHP duboko su uvereni da u martovskom nasilju nisu učestvovali Albanci iz grada, nego učesnici koje su organizatori demonstracija doveli sa strane.

Nasilnici su bili organizovani i tačno su znali koji su objekti srpski, koje treba demolirati i spaliti. Bilo je i onih koji su kamionima

došli da pljačkaju. Među njima nisam nikoga prepoznao. Oni nisu bili Prizreni. (...) Te ljude nikada nisam video. (...) Mi smo sa Srbima uvek imali dobre odnose. Oni su nas uvažavali, a i mi njih. Govorili su naš jezik, poštovali naše običaje. Za vreme ramazana, Srbi nisu palili cigaretu ispred Albanaca, Bošnjaka ili Turaka, koji su postili.

G.I., Albanac iz Prizrena

FHP intervju 19. maja 2004.

Ja živim sama u svome stanu koji se nalazi pored škole 17. novembar (...) Nisam htela da napustim Prizren, jer ovo je moj grad, tu sam rođena i tu sam odrasla. Nakon završetka rata, mi Srbi, koji smo ostali, preživeli smo svašta. Ja sam bila čak i pritvorena od strane OVK, u junu 1999. Bez obzira na to užasno iskustvo, ja sam i dalje ostala u Prizrenu. U poslednje vreme kretala sam se slobodno po gradu. Uvek bi se našao neko da me izvreda, ali ja se nisam osvrta na to. Deca iz komšiluka su me volela i uvek su mi se javljali.

E.Đ., Srkinja iz Prizrena, starosedelac

FHP intervju 24. aprila 2004.

Naša kuća u naselju Lakurić sa svih strana bila je okružena Albancima sa kojima je cela moja porodica oduvek bila u dobrim odnosima. (...) Kao prosvetni radnici, moj pokojni muž Mile i ja, više od 40 godina smo vaspitavali decu i bili smo cenjeni ljudi u ovom gradu.

D.D., Srkinja iz Prizrena, naselje Lakurić/Lakuriq, nastavnica u penziji

FHP intervju 25. aprila 2004.

Nasilje, koje je eskaliralo toga dana za mene je bilo neočekivano, jer je stepen međunacionalnih tenzija u Prizrenu bio na najnižem nivou na Kosovu. Zato sam se vratio i doveo porodicu. Slobodno sam se kretao i bez problema se družio sa Albancima, Turcima i Bošnjacima.

Lj.P. Srbin povratnik, živeo u Bogosloviji

FHP intervju 30. aprila 2004.

Ja i žena nismo napustili Prizren. Prilično slobodno smo se kretali. (...) Imali smo jako dobre odnose sa komšijama, albanskom porodicom Salja, sa braćom Tači, Enverom i Asafom. Njihov otac Halil bio je dobar čovek. Ruždija, vlasnik prodavnice bele tehnike, takođe. Ne bismo ih dali za pola Srbije. Bez obzira što je bilo sitnih provokacija (...) mi smo bili rešeni da ostanemo ovde, u našem domu, u centru Prizrena, pored crkve Bogorodice Ljeviške, gde je bilo malo srpskih porodica.

S.R. Srbin iz centra Prizrena

FHP intervju 28. aprila 2004.

1. Hronologija događaja

Šesnaestog marta, popodne, tri udruženja nastala iz OVK, Udruženje veterana OVK, Udruženje invalida OVK i Udruženje porodica heroja OVK, organizovali su protest na centralnom trgu Šadrvan/Shadërvan, zbog hapšenja komandanata bivše OVK, optuženih za ratne zločine i druga krivična dela za vreme i posle rata na Kosovu, primene srpskih zakona na Kosovu i politike UNMIK-a prema pripadnicima bivše OVK. Šesnaestog marta uveče kosovski mediji izveštavali su o tome da su se tri dečaka udavila u Ibru, jer su ih Srbi jurili. Sedamnaestog marta, u centru Prizrena, okuplja se masa, uglavnom mladih ljudi, pristigla autobusima, koja izvikuje parole „Mitrovica/Mitrovicë, Mitrovica/Mitrovicë“, „UÇK, UÇK“.

U utorak [16 mart], u podne na trgu Šadrvan u Prizrenu, organizovani su protesti pod motom „Svi u odbranu oslobodioca Kosova“. Više stotina učesnika protesta držalo je fotografije sa portretima komandanata OVK-a, parole protiv UNMIK-a i primene srpskih zakona na Kosovu. Oni su zahtevali da se „prekine politika UNMIK-a protiv boraca OVK-a“. (...) U informativnim emisijama RTK, TV 21, KTV i lokalnim TV „Besa“ i TV Prizren dominirali su izveštaji i specijalne emisije iz Mitrovice koji su govorili o trojici dečaka, žrtvama napada Srba u blizini sela Čabre. Bilo je i izveštaja o blokadi magistralnog puta kod sela Čaglavice. (...) Osećao sam da se to neće završiti dobro. (...) Sutradan, 17. marta, negde

oko 10:00 sati otišao sam na pijacu. Po ulicama grada video sam nešto više sveta nego obično. Pomislio sam pazarni dan, pa je to možda zbog toga. Međutim, kasnije u popodnevnom časovima Prizren je zahvatio nezapamćeni talas nasilja. (...) Nekoliko stotina, uglavnom mladih ljudi, se okupilo u centru grada na prostoru između hotela Teranda, Tirana i mosta. Demonstranti su kružili gradom i izvikivali parole: „UÇK“- „UÇK“ i „Mitrovica-Mitrovica“, i mahali su albanskim zastavama. Jedno vozilo kružilo je gradom, iz kojeg su megafonom pozivali ljudi da se priključe demonstracijama. Posle izvesnog vremena, nasilje je dostiglo vrhunac (...) nakon čega su napadnuti svi pravoslavni objekti (...) srpske kuće u naselju Potkaljaja (...) i drugi srpski objekti.

Albanac iz Prizrena, koji je želeo da bude anoniman

FHP intervju 27. aprila 2004.

Srbi su bili zatečeni situacijom. Neki su pokušali da brane svoje kuće i da ostanu u njima. Ima primera da su Albanci pokušavali da spreče uništavanje srpskih kuća i da pomognu Srbima. Većina je ipak posmatrala šta se događa.

17. marta u 18:30 čuo sam jaku lupnjavu. (...) Čuo sam udarac sekira po kapiji. Pozvao sam KPS. Rekli su mi da se povučem u unutrašnjost dvorišta i sakrijem. Ostao sam da podupirem kapiju. Došlo je 5-6 policajaca, koji su mi kroz kapiju rekli da izlazim napolje. Rekao sam da neću iz svog doma. Onda su nogama počeli da razvaljuju vrata. I dalje sam podupirao vrata. Onda se jedan policajac popeo na ogradu, iščupao klin kojim zatvaram kapiju i prebacio kod mene. Rekao je da oni ne mogu da se suprotstave masi. Napadači su pred policajcima pokušavali da me povrede. Policajci su postavili dasku prema susednoj kući, preveli su me preko te daske, vodili me preko krova druge kuće i izbili smo na ulicu koja je paralelna reci. Zvali su taksi, jer su se bojali da napadači ne napadnu policijska kola. Odveli su me u policijsku stanicu. Iste noći su nas odveli u bazu nemačkog KFOR-a.

M.N., Srbin iz Prizrena, koji nije hteo da napusti svoju kuću

FHP intervju 26. aprila 2004.

Srpske kuće, koje su zapalili Albanci; fotografisano u Prizrenu © FHP

Taman sam pomislio da je sve prošlo i da nasilja neće biti više. Negde oko 10:00 časova [18 mart] čula se velika galama, masa se ponovo okupila. Svi su jurili u pravcu Potkaljaje. (...) Jedna grupa, izmedju 20-30 ljudi ušla je u kuću profesora Vekoslava Stankovića (...) koja je bila napuštena. Sa zadnje strane njegove kuće izbila je vatra. Odmah sam uzeo gumeno crevo i pokušao da gasim. Sprečili su, nisu dozvolili ni da priđem. Nekoliko njih pošli su da pale i kuću [Adema] Demaćija. Ja sam im pokazao Demaćijeve slike i govorio im da je to njegova kuća, na kojoj je bila istaknuta albanska zastava. Neki su se odmah povukli, ali par njih su počeli da ga psuju, govoreći: „Edhe ai eshte si Shkau (Shkije), eshte maxhup“ (I on je kao Škije, Ciganin je). Oni su navalili da je po svaku cenu zapale kao i druge kuće. (...) Uzeo sam jedan veliki nož i jednu gvozdenu šipku, i upozorio sam ih da ne priđu. Rekoše: „Bežimo, ovaj starac je lud.“ (...) Ja sam nastavio (...) da gasim okolne kuće. U pomoć mi je pritekao Madžun, kurir u muzičkoj školi, koji sa porodicom stanuje u jednoj napuštenoj,

srpskoj kući u Potkaljaji. Da nije bilo nas, verovatno bi sve okolne kuće bile spaljene.

G.I., Albanac iz Prizrena, naselje Potkaljaja/Nënkalaja

FHP intervju 19. maja 2004.

Srpske kuće, koje su zapalili Albanci; fotografisano u Prizrenu © FHP

Pošto su prethodnog dana, 17. marta, zapalili sve crkve u gradu i neke kuće, sutradan, 18. marta, zapalili su i srpske kuće u naselju Potkaljaja. Mi i dalje nismo napustile kuću. (...) Nismo strahovale od komšija Albanaca, Turaka i Goranaca. (...) Očekivale smo da oni neće dozvoliti da nas napadnu. Međutim, 19. marta, ipak smo bile napadnute. Niko nije pokušao da zaustavi napad huligana. Samo je jedna mlada žena iz naše ulice, čije ime ne znam, rekla mojoj majci: „Tetka, bežite, dođite kod nas.“

M.Š., Srpkinja, koja je izbačena iz kuće 19. marta

FHP intervju 5. juna 2004.

2. Napad na Srbe, imovinu i verske objekte

Demonstranti su tukli Srbe prilikom isterivanja. Bilo je slučajeva da su Albanaci pomagali Srbima, tako što su im previjali rane, sklanjali ih sa ulice i skrivali ih u svojim kućama. Sve srpske kuće i verski objekti su potpuno ili delimično uništeni i opljačkani. U tim događajima, i kuće nekih Albanaca, koji su živeli u susedstvu Srba, su ozbiljno oštećene i opljačkane. Skupština opštine Prizren je 1. aprila objavila podatke o pričinjenoj materijalnoj šteti tokom martovskih nemira.

Prošao sam kroz mnoge zemlje i video mnogo šta. Međutim, ono što sam video u nasilnim demonstracijama 17. i 18. marta u Prizrenu, nigde nisam video. Nisam ni mogao pretpostaviti da se tako nešto može dogoditi. Izliv nasilja je bio van svake kontrole. Grupe mladih Albanaca rušile su i palile sve ispred sebe.

Albanac iz Prizrena, naselje Potkaljaja/Nënkajaja

FHP intervju 19. maja 2004.

2.1 Batinanje žrtava

Najmanje 10 Srba, uglavnom starijih osoba, je pretučeno prilikom upada albanskih demonstranata u njihove kuće, u naselju Potkaljaja/Nënkalaja i Lakurić/Lakuriq. Među povređenima je nekoliko žena.

Ja žalim tu decu (...) jer sam na njihovim mladim licima videla veliku i neshvatljivu mržnju. U našu kuću ih je ušlo najmanje 30. (...) Jakim udarcima nogu i tupim predmetima polomili su ulazna vrata. Prema meni se uputilo nekoliko izrazito krupnih mladića. Ja sam pokušala smireno da ih pitam zašto to rade. Umesto odgovora dobila sam udarac nogom u predelu grudi. (...) Usledili su udarci po svim delovima tela. (...) U jednom trenutku, rekli su mi da izađem. Ja nisam htela da napustim kuću. (...) Suprotstavila sam se i opet sam dobila udarce, i počela da vičem i tražim pomoć. Nisu prestali, već su mi govorili: „Ćuti, inače ćemo te zaklati! Ovo je UČK.“ Sagla sam glavu i čekala ono najgore. Naneli su mi teške povrede. (...) Levo oko mi je modro, oteklo i potpuno zatvoreno. Pogledajte, polomili su mi zube. Noga mi je bila u gipsu. Tri nedelje bila sam prunućena da budem pod stalnom kontrolom lekara. Sada održavam život lekovima.

D.D., Srпкиnja iz Prizrena, naselje Lakurić/Lakuriq, učiteljica u penziji

FHP intervju 25. aprila 2004.

Mi smo sigurnosti radi imali metalnu šipku na vratima i nisu mogli otvoriti. Ušli su kroz prozor, koji su polomili. Žena i ja smo se sklonili u ćošak sobe. Mislio sam da smo gotovi. Na njihovim licima je bila užasna mržnja i bes. Sve su nam polomili. Mene su batinali motkama, nogama i pesnicama. Slobodanku nisu. Ona je molila da me ne udaraju, rekavši im na albanskom da sam bolestan čovek. Jedan mladić im je naredio na albanskom: „Dosta više“ („Mosni bol mo“).

S.R., Srbin koji je imao kuću pored crkve Bogorodice Ljeviške

FHP intervju 28. aprila 2004.

Razvalili su vrata kapije i bacili u reku. Ušli su u dvorište [Bogoslovije]. Prvo su ušli na prvi sprat. Pretukli su Zećir Morinu,

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

ruku su mu slomili, a potom su njega i njegovu ženu izbacili napolje. Na prvom spratu je živeo i Nedeljko Dragani. Ne znam da li su ga tukli ili ne, ali znam da je on spaljen u svojoj sobi (...) Zatim su došli na drugi sprat. Počeli su da razvaljuju i naša vrata. U sobi smo bile nas četiri žene: Natalija, moja kćerka Tanja, tetka Draga i ja. Počeli su da psuju i da se deru: „Izlazite napolje!“ Mene su na srpskom jeziku pitali, da li ima muškaraca ovde. Ja sam im rekla da nema, lagala sam, jer nisam htela da se desi nešto Ljubi, koji je bio sa svojom porodicom na trećem spratu. (...) Kad smo krenule, onda su počeli da nas udaraju. U jednom trenutku mene su udarili nekim oštrim, tvrdim predmetom po glavi. Počela je da mi teče krv. (...) U celom tom metežu ćerka mi se izgubila negde. Kasnije sam saznala da se ona umešala u masu i tako se izvukla. Natalija, Draga i ja krenule smo desnom stranom, pored reke. Demonstranti su nas gađali kamenjem. Ne sećam se kako sam se rastala sa Natalijom i Dragom. Znam da u jednom trenutku nisu bile sa mnom. Tako povređena, ostala sam sama, a mrak je već počeo da se spušta.

O.F., Srпкиnja iz Prizrena, koja je sa ćerkom živela u u Bogosloviji

FHP intervju 27. aprila 2004.

Srpske kuće, koje su zapalili Albanci; fotografisano u Prizrenu © FHP

U izjavi za FHP, ova Prizrenka koja je sa ćerkom živela u Bogosloviji od juna 1999, navodi da joj je na ulici pomogao Albanac kojeg nije poznavala:

U jednom trenutku mi je prišao jedan Albanac i rekao da se sklonim. Ja sam njemu rekla da su se izgubile jedna baba i još jedna žena, koje su bile sa mnom. Rekao mi je da ne brinem jer su one sklonjene na sigurno mesto. Nisam znala tog čoveka. U tom trenutku se pojavila moja kćerka Tanja. Odmah zatim i kola Hitne pomoći. (...) Počeli su da mi previjaju ranu i vozili nas u bolnicu. (...) Što se tiče baba Natalije i tetke Drage, njih dve su neki Albanci smestili u podrum neke kuće, gde su im dali hranu i sanirali rane. Onda su ih ti ljudi odveli u selo Sredska, gde žive Srbi i predali ih KFOR-u.

O.F., Srпкиnja iz Prizrena, koja je sa ćerkom živela u u Bogosloviji

FHP intervju 27. aprila 2004.

Pored pomenutih slučajeva, prilikom paljenja kuća u naselju Potkaljaja/Nënkajaja 17. i 18. marta, demonstranti su teško pretukli bračni par Jeftić, Repić Zagorku i Pitović Lepku. Prema navodima Srba, smeštenih u bazi nemačkog KFOR-a, oni su napustili Prizren i nalaze se u Srbiji.

2.2 Solidarnost

Ispod prozora se okupilo puno ljudi. Počeli su da razbijaju ulazna vrata Bogoslovije. (...) Rekao sam ženi: „Bežite“! (...) Počelo je lomljenje svega u svim objektima (...) Jedinu šansu za spas videli smo u prozoru veličine 30x30 odakle se moglo izaći na terasu susedne kuće (...). Taj prozorčić spasio je moju porodicu. Kroz taj prozor prvo sam provukao ženu, a zatim ćerku i sina. Ja nisam mogao da se provučem, jer sam enormno debeo. U sebi sam mislio „ostao sam, tu ću izgoreti“. (...) Setio sam se malog prozora u toaletu, odakle se, takođe, može stići do terase susedne kuće. Taj prozor je trebalo proširiti, kako bih mogao izaći. Otišao sam u kuhinju, uhvatio dvokrilni frižider i njime počeo da lupam zid pored prozora kako bih napravio veću rupu za izlaz. Ulazna vrata

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

sam blokirao klupom i nekim drugim predmetima. Demonstranti su pokušali da otvore vrata nekim tupim predmetima. Odustali su, verovatno zbog vatre koja se širila. (...) Posle više udaraca sam uspeo i izašao na terasu susedne kuće, pre nego što se cela zgrada zapalila.

U izjavi za FHP, ovaj povratnik u Prizren takođe navodi da mu je u kritičnoj situaciji pomogao Albanac:

Vlasnik te kuće nas je prijateljski prihvatio. Dao nam je čaj, govorio da ne brinemo (...) Da ne bi imao neprijatnosti zbog toga što nas je primio, uzeo sam decu i ušli smo u hotel „Theranda“ (...) Tu smo ostali kratko jer sam se plašio da nas je neko video. Razbio sam prozor i izašao blizu zgrade Tekije, gde su bile dve velike kante za smeće. Ušli smo u kante. Sin je počeo da plače, a ja mu zatvorio usta da neko ne bi čuo. Čerka je (...) čutala, ali je bila strašno uplašena. Bili smo bos, goli i gladni. Negde oko 03:00 sata situacija se smirila, ali ja nisam bio siguran da možemo napustiti to mesto. (...) Tek oko 5:00 sati odlučili smo da izađemo i krenuli smo prema zgradi regionalnog centra UNMIK-a.

Lj. P., Srbin iz Prizrena, povratnik, živeo u Bogosloviji

FHP intervju 30. aprila 2004.

Prvo su nas kamenovali, a zatim u dvorište bacili „molotovljev koktel“. Srećom nismo povređene. Nismo imale velike štete sem materijalne. (...) Hulgani su lomili sve okolo. Sve četiri smo ušle u jednu ostavu iza kuće i tu smo se zabarikadirale daskama. Mrak je već počeo da pada i to nam je bila nada da nas neće otkriti. Ulazna vrata od kuće ubrzo su razbijena. Čule smo jaku lupnjavu, ali nas nisu otkrili. Tu smo ostale sve do osam sati uveče. Pošto nismo više čule buku, dogovorile smo se da bežimo u šumu. Kad smo izašle, videle smo da je sve polupano i da je deo stvari opljačkan. Uzele smo ćebad, nešto konzervi i krenule. U šumi smo ostale do jedan sat iza ponoći. (...) Rešile smo da siđemo prema „Šadrvanu“ pa šta bude.

M.Š., Srпкиnja iz Prizrena, smeštena u bazi nemačkog KFOR-a

FHP intervju 27. aprila 2004.

U centru Prizrena, svedokinji i ženama iz komšiluka u Potkaljaji/Nënkalaja, sa kojima je bežala, pomažu da se sklone nepoznati Albanci:

Tako smo stigle do muzičke škole i tu naišle na četiri muškarca. Mislili smo sad smo gotove, međutim, imale smo sreće, bile su to naše komšije Albanci. (...) Oni su nas odveli u njihovu kuću i tu smo dočekale jutro. (...) Čerka jednog Albanca imala je nekoga u KFOR-u i javila da nam treba pomoć. Tek uveče toga dana negde oko osam i trideset, kada su gorele sve srpske kuće u Potkaljaji, došla su dva vozila KFOR-a sa četiri vojnika, uzeli nas i doveli ovde u kasarnu.

M.Š., Srpkinja iz Prizrena, smeštena u bazi nemačkog KFOR-a

FHP intervju 27. aprila 2004.

2.3 Prepoznavanje napadača

Sa terase sam videla sedmoricu nepoznatih muškaraca. Oni su kružili oko škole. U 14:10 minuta bila je prva zvonjava na moja vrata. Ja nisam otvorila. (...) Vratili su se posle dvadeset minuta. (...) Po glasu sam mogla da prepoznam ljude, koji su uzurpirali jedan srpski stan na četvrtom spratu ove zgrade. Sa terase sam videla Albanca, koji se zove Šasivar, koji ima sivi mercedes. On je 1999. baš tim mercedesom odneo opljačkane stvari iz srpskih stanova. U 15:30 bio je prvi pokušaj razvaljivanja mojih vrata. Za jedan sat su se vratili ponovo. Ne znam čime su udarili, ali (...) od tog udarca vrata su se zaglavila. U isto vreme grupa mladića se okupila iza zgrade (...) Jedan od njih mi je rekao: „Sidi dole“. Jedna grupa je krenula prema ulazu zgrade, sigurno da pokušaju da razvale vrata. To je bio poslednji pokušaj razvaljivanja (...) u poslednjem času stigli su policajci.

E.Đ., Srpkinja iz Prizrena

FHP intervju 27. aprila 2004.

2.4 Zvanični podaci o uništenim kućama od 17. do 19. marta

Prema podacima Komisije opštine Prizren za procenu štete, 51 kuća je spaljena i 4 su demolirane. Prema proceni Komisije, ukupna šteta iznosi 826.180 eura.

U naselju Potkaljaja/Nënkalaja spaljene su kuće: Jevtić Blagoja, Stavretović Ilije, Karajelić Vekoslava, Tunić Luke, Rakić Zvonimira, Vasiljević Zlate, Nedeljković Danice, Mojsić Spase, Stojković Dimitrija, Dišljenković Danice, Kokanović Svetlane, Pitović Pite, Pavićević Mome, Tasić Riste, Veselinović Borke, Vasiljević Tome, Mihalović Spase, Ljakić Krste, Mihajlović Danice, Ćosić Leposave, Stojanović Stojana, Zarić Krste, Vukadinović Milana, Bedri Bojadžiu, Mondusić Krunislava, Đurđević Božane, Dimkić Dimka, Dinetović Spase, Dodaj Đona, Nedeljković Petra, Kacinari Deda i Zarić Krste.

Komisija nije mogla da utvrdi imena još 28 vlasnika kuća u naselju Potkaljaja/Nënkalaja. U drugim delovima grada spaljene su još tri kuće (u ulici Zahir Pajaziti, dok je kuća Miloša Nekića u ulici Ismet Jašari-Kumanova, potpuno uništena).

3. Uništavanje verskih objekata

Poslednjih pet godina preživeli smo strašne stvari. Odmah po povlačenju srpske policije i vojske, ubijen je naš monah, otac Hariton. Njegovo telo je pronađeno bez glave u prizrenskom naselju Tuzsus. (...) Bez pratnje KFOR-a, punih pet godina nigde nismo mogli van zidina manastira. 17. i 18. marta krenulo je čišćenje preostalih Srba na Kosovu. Pošto su u Prizrenu zapalili i demolirali sve srpske pravoslavne crkve i objekte, i velik broj srpskih kuća, masa ljudi je krenula peške iz Prizrena prema manastiru Svetih Arhandela. Te večeri u napadu na manastir učestvovali su uglavnom mladi Albanci. Pripadnici KFOR-a su izjavili da ih je bilo oko 400, a ja mislim da ih je bilo duplo više.

Monah iz manastira Svetih Arhandela

FHP intervju 26. maja 2004.

U izveštaju pomenute opštinske Komisije konstatuje se da je oštećeno 8 verskih objekata, od kojih su 3 potpuno i 3 delimično uništeni: Sveta Bogorodica Ljeviška iz XIII veka je potpuno uništena i opljačkana; manastir Svetih Arhandela iz XIV veka je potpuno uništen (spaljen je konak sa svim elementima); crkva Svete nedelje iz XIV veka je oštećena; crkva Svetog Vrača iz XIV veka je demolirana; crkva Svetog Đorđa-Runovica iz XV veka, i crkva Sinoda Svetog Đorđa su ozbiljno oštećene; crkva Svetoga Spasa je manje oštećena; crkva Svete nedelje u selu Živinjane/Zhivinjac je minirana (ostao je samo zvonik) i zgrada Bogoslovije Kiril i Metodije sa svim pratećim objektima (seminar, internat, trpezarija itd.), je potpuno spaljena. Iz zgrade su opljačkane ili spaljene sve knjige, dokumenta i predmeti. Upravna zgrada je nešto manje oštećena.²⁶

4. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS

Punktovi KFOR-a ispred srpskih kuća su bili napušteni, ili su ih pripadnici KFOR-a napustili, kada su demonstranti krenuli prema njima. KPS nije odgovarala na pozive Srba. Tamo gde je pokušao da uspostavi red, KPS je bio neuspešan, pre svega zbog malog broja policajaca. Ima primera da su se pripadnici UNMIK policije povlačili pred demonstrantima, ostavljajući im svoje službene palice i štitove, koje su posle demonstranti koristili u napadu na Srbe. KFOR i KPS su sproveli evakuaciju Srba, ne pokušavajući da zaustave demonstrante i obezbede imovinu. Bilo je primera da su pripadnici KPS učestvovali u nasilju nad Srbima. Ostale institucije, poput vatrogasne službe, takođe nisu reagovala prema pravilima službe.

Video sam grupu mladića koji su polomili ulazna vrata Bogoslovije i prodrli unutra. (...) Zatim su podmetnuli vatru. Nisam video da li je bilo Srba unutar Bogoslovije. Tada niko nije intervenisao, niti je pokušao da spreči nasilje. Tek kad je vatrena stihija zahvatila sve objekte Bogoslovije i pretila opasnost da se

26 Izveštaj Opštinske komisije za procenu štete, 3. april 2004.

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

proširi i na okolne kuće, došli su vatrogasci. Međutim, oni ne samo da su bili sprečeni da intervišu, već su i kamenovani. Jedna grupa mladića oduzela je njihovo vozilo i krenula niz ulicu, prema zgradi regionalnog centra UNMIK-a. Istovremeno se čula pucnjava. Iz pravca zgrade UNMIK-a krenuli su policajci specijalne argentinske jedinice. Oni su suzavcem pokušali da rasture demonstrante, ali su bili napadnuti od strane mase. Demonstranti su u rukama imali kamenje, motke i kamene kocke. (...) Policajci su se povlačili prema zgradi UNMIK-a. Jedan broj policajaca je povređen i oni su odložili štitove i pendreke koje su demonstranti uzeli. Nisam mogao da primetim koliko je bilo policajaca, ali očigledno ih nije bilo dovoljno. (...) Demonstranti su polomili skoro sva stakla na prednjoj strani zgrade regionalnog centra UNMIK-a.

Albanac iz Prizrena, koji je želeo da ostane anoniman

FHP intervju 27. aprila 2004.

Ovaj objekat [crkva Svete Bogorodice Ljeviške] do nedavno su čuvali vojnici KFOR-a, koji su u neposrednoj blizini crkve imali svoj punkt. U vreme napada, u blizini crkve nije bilo vojnika KFOR-a²⁷. Nekolicina njih [demonstranata] sa belom zastavom je prišla nemačkim vojnicima KFOR-a i nešto sa njima razgovarala. Potom je masa počela da pali manastir. (...) Mi smo prebačeni u jedno dvodelno vozilo sa gusenicama. (...) Sporednim putem smo izašli na magistralni put. Nemački vojnici su nas doveli u njihovu bazu.

Monah iz manastira Svetih Arhanđela

FHP intervju 26. maja 2004.

Počelo je divljanje, lupanje i galama, a zatim je iz zgrade Bogoslovije počeo da izlazi dim. Očekivala sam da će neko to sprečiti, ali se niko nije pojavio. Nije došla ni policija, niti vojnici KFOR-a. (...) Okrenula sam telefon i zvala moga sina Mileta, koji je u Štrpcu. Ispričala sam mu šta se dešava. (...) Javila se policija iz Štrpca. (...) Pitali su me o broju ljudi, koji su lomili i palili Bogosloviju. Ja sam ih molila da nešto preduzmu. (...) Opet nas je

zvala policija iz Štrpca. Saopštili su nam da su razgovarali sa policijom u Prizrenu i da su im rekli da su pripadnici KFOR-a i UNMIK policije kod muzičke škole, na dnu Potkaljaje, i da će nam pružiti zaštitu. Ja sam se približila prozoru i pogledala u pravcu muzičke škole. Nisam videla ni policiju, niti vojnike KFOR-a, međutim, videla sam da gori crkva Svetog Spasa. Na suprotnoj strani gorela je i crkva Svete Nedelje, oko sto metara dalje od moje kuće.

S.N., Srпкиnja povratnik u Prizren, naselje Potkaljaja/Nënkallaja

FHP intervju 27. aprila 2004.

Telefonom sam zvao policiju, ali, za razliku od ranije niko nije podigao slušalicu (...) Tada su i [napadačii] prestali da me tuku, sišli u podrum i ubrzo napustili našu kuću. Posle toga su naišla petorica policajaca. Četvorica su bili Albanci, a jedan je govorio engleski. Rekli su nam da moramo otići. Moja žena je htela da se vrati, da uzme torbu sa dokumentima, gde je držala 2.000 eura, koje smo čuvali za starost i sahranu, ali joj nisu dozvolili da se vrati. Pokušao sam i ja, ali policajac[KPS] je počeo da me udara i to nogama po zadnjici. Udario me nekoliko puta snažno. Osetio sam jake bolove. Dvojica su nam stavili šlemove na glavu i silom nas gurnuli napolje gde su stajala njihova kola.

S.R., Srbin, koji je imao kuću pored ckve Bogorodice Ljeviške

FHP intervju 28. aprila 2004.

[Demonstranti] su ušli prvo u dvorište, a zatim u kuću iako je bila postavljena tabla KFOR-a, na kojoj je pisalo: „Ova kuća je pod zaštitom KFOR-a-Stop“, ali KFOR nas nije štitio. Iz KFOR-a i policije su nam dali telefone da ih zovemo kad god nešto zatreba. Ranije su se uvek odazivali našim pozivima, ovog puta nisu. (...) Nisu digli slušalicu. Policija je došla kasno, kada su već sve opljačkali i polomili, i to da me evakuše, ili, bolje rečeno, silom da me odvede od kuće.

D.D., Srпкиnja iz Prizrena, naselje Lakurić/Lakuriq, nastavnica u penziji

FHP intervju 25. aprila 2004.

Ja sam zvala policiju preko jednog prijatelja iz OEBS-a. On je Grk. (...) Od njega sam tražila imena policajaca, koji će doći po mene,

jer nisam mogla nikome verovati. (...) Nije prošlo ni desetak minuta kada su došli policajci. U trenutku kada je došla policija, ti mladići [demonstranti] su bili ispred mojih vrata. Kada su policajci otvorili, videla sam dvojicu mladića sa podignutim rukama u vis, koji su bili okrenuti prema zidu. Jedan policajac je pritvorio vrata od stana, da ne bih mogla da vidim tu dvojicu mladića u hodniku. Ne znam šta se s njima desilo, da li su pritvoreni ili pušteni. Policajci su mi rekli da imamo dovoljno vremena za spremanje. Oko 18:00 časova odveli su me iz stana. Zaključali su moja vrata i otišli smo u policijsku stanicu. Nedugo zatim su me odvezli do baze nemačkog KFOR-a. Policajci su se bili vrlo dobro ponašali prema meni. Ja mislim da jedan policajac, koji je došao kod mene u stan, ime mu je Naser, zna ko su bili ti mladići. Koliko sam saznala, moj stan je kasnije ipak opljačkan.

E.Đ., Srпкиnja u Prizrenu, smeštena u bazi nemačkog KFOR-a

FHP intervju 24. aprila 2004.

5. Izgledi

Preostali Srbi, smešteni u bazi nemačkog KFOR-a, oko 30 njih, u prvi mah su bili odlučni da napuste Kosovo, uz materijalno obeštećenje. Neki su i otišli. Tri meseca kasnije, više je onih koji bi da ostanu, pod uslovom da im se izgrade kuće. Neki Albanci ocenjuju da je martovsko nasilje sramotni čin protiv bespomoćnih, i da je mali broj komšija rizikovao da pomogne ugroženima. Oni koji se predstavljaju kao zaštitnici albanskih interesa, kao ANA (Albanska nacionalna armija), poručuju da će se boriti protiv nepravde koju nameće UNMIK, a za slobodu albanskog naroda, bez obzira na cenu.

Bogoslovija je bila moj jedini dom. Skromno sam živela. Od rata sam uspela da uštedim 2.300 eura. Sve to mi je spaljeno. Ne znam šta će se desiti sa nama. Svi smo bili ljudi bez igde ičega. Kome smo smetali mi?

O.F., Srпкиnja iz Prizrena, smeštena u bazi nemačkog KFOR-a

FHP intervju 27. aprila 2004.

Očigledno da je to sve bilo dobro organizovano. Neko je to potplatio. Napadnuti su svi pravoslavni objekti. Da nije bilo organizovano, ne bi se zapalile samo srpske kuće, a albanske, koje su bile između njih, ostale nezapaljene. Primera radi Bogoslovija je zapaljena, a albanske zgrade okolo ostale su čitave. (...) Sve što su uradili, naneli su najveću štetu nama, Albancima. Sada treba mnogo više vremena da se povрати poverenje.

H.M., Albanac iz Prizrena

FHP intervju 27. marta 2004.

Nadali smo se povratku naše dece i boljem životu. Međutim, toga dana naše komšije nisu ispale fer, nisu nam pomogle. Možda nisu smeli. (...) Na ulici bilo je puno sveta. Oni [KPS], uključujući i naše komšije, gledali su kako gori Bogorodica Ljeviška. Dok smo ulazili u kola, moja žena je rekla komšijama „Sram vas bilo što ovo dozvoljavate.“ Niko ni reč nije progovorio.

S.R., Srbin iz centra Prizrena

FHP intervju 28. aprila 2004.

Postupci tih huligana i kriminalaca osramotili su sve nas. Sada treba još puno vremena da se povрати izgubljeno poverenje. (...) Kad sam posle martovskog nasilja razgovarao sa mojim sinovima Armendom, koji je u Nemačkoj, i Arminom, koji je u Sarajevu, rekli su mi: „Tata, nikad više nećemo doći u Prizren!“ I zašto bi došli ?

G.I. Albanac iz Prizrena

FHP intervju 19. maja 2004.

Moja kuća je izgrađena pre Drugog svetskog rata. Istu kuću tražim. (...) Zapalili su kuću, poravnali teren i sada izgleda kao da nikada nije bilo kuće, kao da me nikada nije bilo. A to nije istina. Hoću svoju kuću. (...) Svako ima pravo na ono što je njegovo. To je kuća u kojoj je moja duša. U toj kući su živeli moji roditelji. U njoj sam odrastao. Niko nema pravo da mi uzme dušu.

M.N. Srbin iz Prizrena

FHP intervju 26. aprila 2004.

*Naš otpor protiv nepravедnih odluka je naša legitimna borba za nacionalno oslobođenje koju vodi naš narod. Ovu borbu treba unaprediti. Naš narod ne zahteva da mu se pokloni sloboda, niti da klekne... On će se organizovati i dobiće slobodu, bez obzira na cenu koju zahteva.*²⁸

XX Ubistvo oca i sina u selu Drajkovce/Drajkoc

U noći između 17. i 18. marta, u selu Drajkovce/Drajkoc, u svom dvorištu ubijeni su Dobrivoje i njegov sin Borko Stolić.

Iako na teritoriji opštine Štrpce nije bilo incidenata, poput izjvljavanja, paljenja i rušenja crkava i srpskih kuća, kod mnogih naših građana bio je prisutan strah. Nasilje u drugim mestima je devalviralo sve ono pozitivno, što smo postigli poslednjih pet godina. Mi smo u poslednje vreme imali veću slobodu. Slobodno smo se kretali, išli u Prizren, Uroševac, Prištinu i druga mesta. Policija i KFOR nisu pratili konvoje. Nisu zabeleženi nikakvi incidenti. Ukinuti su kontrolni punktovi policije i KFOR-a. Nakon mučkog ubistva Stolić Dobrivoja i njegovog 22-godišnjeg sina Borka, u noći između 17. i 18. marta, u selu Drajkovce, opština Štrpce, među Srbima je zavladao strah i zabrinutost. (...) Nepoznati napadači su rafalnom paljbom pucali na oca i sina. Ubijeni su negde oko 22:15, u dvorištu kuće. Dobri je sa više metaka pogođen u predelu glave. Kada je čuo pucnje, Borko je izašao da vidi šta se dešava. Tada su ga napadači teško ranili. Odveden je u američku bazu Bondstil, ali nije uspeo da preživi. Posle toga, Borkova majka, Verica, psihički se poremetila. Ona je sada u Mladenovcu kod svekrve i devera. Niko nije video napadače. (...) Sutradan, mestu zločina nije mogla ni policija da priđe, jer se okolo pucalo. Kasnije su pristup omogućili vojnici KFOR-a. U dvorištu je pronađeno 35 čaura iz automatske puške i viđeni su tragovi čizama. To mi je pričao moj brat Stanoje, koji je živeo u

28 Pokret za nacionalno oslobođenje Koosva [Lëvizja kombëtare për çlirim-in e Kosovës-23.mars 2004]

Drajkovcima, a koji je nakon ovog incidenta, zbog straha, kao i mnogi drugi, napustio selo i sa svojom ženom došao kod mene u Štrpce.

Lj.R., Srbin iz Štrpca/Shtërpçë, direktor Doma kulture

FHP intervju 2. maja 2004.

1. Izgledi

Nakon ubistva Dobrivoja i Borka Stolića opštinski organi su prestali da funkcionišu, jer albanski predstavnici ne dolaze na skupštinska zasedanja. Srbi pripadnici KPS iz Štrpca/Shtërpçë, su odbili da rade sa kolegama Albancima zbog nasilja nad Srbima širom Kosova. Nakon pretnji da će biti suspendovani, oni su se vratili na posao. Međutim, čak i u takvim, narušenim međuetničkim odnosima Srbi i Albanci iz multietničkih sela Donja Bitinja/Biti e Ulët, Gornja Bitinja/Biti e Epërme i Sušice/Sushicë su se dogovorili da će, u slučaju potrebe i dolaska nepoznatih ljudi, braniti selo i svoje komšije.

Skupština i skupštinski organi ne funkcionišu. Albanski službenici ne dolaze na posao. Srpski službenici ne prihvataju da rade sa Albancima. Ima i onih koji zahtevaju odvojene kancelarije, za Srbe i Albance. Sednica skupštine, koja je bila zakazana za 22 april 2004. nije održana zbog nedolaska odbornika. Ove pojave onemogućavaju donošenje raznih odluka. Ima i takvih koji zloupotrebljavaju situaciju i svoj povratak na posao uslovljavaju povratkom Srba na Kosovo. Oni zahtevaju da se obezbedi funkcionisanje multietničnosti u Prištini i drugim kosovskim gradovima, u kojima žive samo Albanci. Sve su glasniji zahtevi da se izvrši podela, odnosno kantonizacija Kosova itd. Pa ipak, dok su se pojedini srpski i albanski političari nadmetali u izlivima patriotizma na etničkoj osnovi, dejstvovali su meštani mešovitih sela u našoj opštini. Albanci i Srbi iz sela Donje i Gornje Bitinje i Sušice, dogovorili su se da brane jedni druge od nepoznatih osoba, i to je nešto pozitivno kod nas, što valja iskoristiti u narednom periodu.

Lj.R., Srbin iz Štrpca/Shtërpçë, direktor Doma kulture

FHP intervju 2. maja 2004.

Diskusija
na konferenciji

„Izazovi u integraciji manjina
u kosovsko društvo
nakon martovskog nasilja“

Fond za humanitarno pravo (FHP), kancelarija u Prištini/Prishtinë, je 9. i 10. jula 2004. godine u Prištini/Prishtinë, u saradnji sa organizacijom FORUM 2015 organizovao konferenciju „Kosovo – pet godina kasnije: šta je pred nama u budućnosti?“. U okviru ove dvodnevne konferencije, FHP je pripremio sesiju na temu izazova u integraciji manjina u posleratno kosovsko društvo. FHP je odlučio da organizuje ovu sesiju, obzirom na činjenicu da je martovsko nasilje ukazalo na neophodnost rešavanja problema manjina, naročito u pogledu stvaranje uslova za pokretanje pregovora o finalnom statusu Kosova. Konferencija je okupila predstavnike različitih institucija i organizacija, poput predstavnika kosovske vlade, prelazne administracije UN, nevladinih organizacija (NVO) sa Kosova i iz Srbije, medija, ali i pripadnike manjinskih zajednica sa Kosova. Na ovoj konferenciji FHP je predstavio svoja dva izveštaja:

1. Etničke manjine na Kosovu 2003. godine

2. Etničko nasilje na Kosovu, mart 2004. godine

Nataša Kandić, izvršni direktor FHP, otvorila je i moderirala ovu sesiju. Pored nje, govornici su bili Zenun Pajaziti, Koordinator za standarde Vlade Kosova, Lori Vajsberg, iz kancelarije UNMIK-a za povratak i zajednice, Karsten Veber, direktor Odeljenja za vladavinu prava misije OEBS-a na Kosovu, Duška Anastasijević, iz Inicijative za evropsku stabilnost, Volf-Kristijan Paes iz Međunarodnog centra za konverziju i Ilber Hisaj, direktor NVO KACI i osnivač političke partije Građanske inicijative - ORA.

Sažetak diskusije

Učesnici debate su naglasili potrebu da većinsko stanovništvo na Kosovu, Albanci, mora preuzeti odgovornost za zaštitu prava i sloboda manjina. Posebno je istaknuto da su naročito lokalne institucije, opštine, odgovorne za proces povratka i reintegraciju manjinskih zajednica. Da bi ovi procesi bili uspešni u njihovu realizaciju se mora uključiti lokalno albansko stanovništvo i civilno društvo, koje treba da zauzme aktivniju ulogu u pravcu zaštite i unapređenja prava i sloboda manjina. Svedočenje Srbina Miroslava Ivovića iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, čija je kuća zapaljena tokom martovskih događaja, obeležilo je tok sesije i suočilo njene učesnike sa teškim uslovima života pripadnika manjina, naročito Srba, koji još uvek nemaju slobodu kretanja.

Nataša Kandić je istakla potrebu za konkretnom akcijom civilnog društva u zaštiti prava manjina, i kritikovala njegovu zakasnelu i neodgovarajuću reakciju na martovsko nasilje. Zenun Pajaziti je primetio da Vlada Kosova ne bi trebalo da se bavi pitanjem manjina samo zato što ih na to obavezuju predstavnici međunarodne zajednice, već da ovaj problem moraju posmatrati kao moralnu obavezu i primarnu aktivnost, zbog koje su odgovorni. Karsten Veber se nadovezao na Pajazitija, i pozvao lokalne vlasti da učestvuju u rešavanju problema manjina, da unapređuju i štite njihova prava, i da to ne treba da rade samo zato što ih na to obavezuje Plan za implementaciju standarda. Lori Vajsberg je u svom izlaganju istakla da se bez etničke tolerancije ne može izgraditi održivo demokratsko društvo, u kome bi svim zajednicama bile jednako dostupne institucije i službe sistema, odgovorne za ispunjavanje njihovih ekonomskih, društvenih i kulturnih potreba. Duška Anastasijević je pozvala međunarodnu zajednicu da uputi ozbiljnu kritiku planu decentralizacije, koji je predstavila Vlada Srbije, i odbaci svaki predlog koji podrazumeva izdvajanje oblasti, naseljenih manjinskim zajednicama, kao način obezbeđivanja regionalne stabilnosti. U osvrtu na martovsko nasilje, Volf Kristijan Paes je naglasio da se martovsko nasilje i frustracije većinske i manjinskih zajednica mogu iskoristiti u radikalne svrhe,

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

čemu doprinosi i nerešeni status Kosova, što ostavlja prostor za izostanak saradnje između Albanaca i manjinskih zajednica. Ilber Hisaj je primetio da je integracija manjina u kosovsko društvo centralna tema, koja određuje budućnost Kosova. Smatra da ovaj proces mora da se odvija spontano, a ne da bude nametnut sredstvima političke ucene. Na taj način je uputio kritiku planu decentralizacije koji je predložila Vlada Srbije, kao i drugim sličnim pokušajima da se pitanje manjina poveže sa konačnim statusom Kosova.

Diskusija

Nataša Kandić je na početku diskusije naglasila da se od juna 1999. do kraja 2003. godine bezbednosna situacija na Kosovu za manjinsko stanovništvo, naročito za Srbe postepeno popravljala, što je FHP naveo u svom izveštaju o stanju manjinskih prava na Kosovu u 2003. godini. Naglasila je da su se u drugoj polovini 2003. incidenti takođe događali, kada su napadači palili srpske kuće ili ih demolirali, bacajući kamenje na njih. Istakla je da su ovi napadi ostali bez adekvatnog odgovora UNMIK-a i KFOR-a, iako se na osnovu njih moglo jasno zaključiti da se priprema nasilje ozbiljnijih razmera prema srpskoj manjini. Na osnovu istraživanja koje je sproveo FHP na na terenu, iznela je zaključak da martovsko nasilje nad Srbima nije bilo spontano, već organizovano, što je i predstavljeno u izveštaju FHP „Etničko nasilje na Kosovu, mart 2004.“ Istraživanje jasno ukazuje na nedostatak saradnje između Kosovske policijske službe (KPS) i međunarodnih policijskih snaga. Konstatuje se da se u postupcima KPS nije primetila nikakva organizovana akcija ka zaštiti manjinskog stanovništva, što ukazuje na činjenicu da nije funkcionisao komandni lanac, čime bi se na pravi način odgovorilo na nasilje. Prema rečima Nataše Kandić, naročito UNMIK policija nije reagovala profesionalno jer su njeni pripadnici tokom ovih događaja više brinuli o svojoj bezbednosti, nego o obavezi da zaštite građane.

„Bilo je i ekstremno neprofesionalnog postupanja, kao u Kosovu Polju, kada međunarodni policajac dolazi u srpsku kuću, u kojoj je iznajmio stan, kupi svoju porodicu i ostavlja starice, koje ga mole da ih prebaci na sigurno. Naravno, starice su posle bile u situaciji da moraju da beže pred demonstrantima, koji su spaljivali njihovu kuću.“

Nataša Kandić je naglasila da je duboko zabrinuta izostankom ikakve reakcije albanske zajednice protiv nasilja, što je pokazalo da je kosovsko društvo još uvek konfuzno, i da ne postoji jasna strategija kako Kosovo treba da izgleda i kakav odnos treba uspostaviti prema manjinama. Istakla je da su tokom martovskih

događaja zabeleženi primeri kada su neki Albanci pomagali svojim komšijama Srbima, međutim, izrazila je žaljenje, jer kosovski mediji nisu izveštavali o postojanju ovakvih slučajeva. *„Ono što je mene naročito zabrinulo je odsustvo reakcije civilnog društva“*, rekla je Nataša Kandić, naglašavajući da je međunarodna zajednica u poslednjih nekoliko godina pokušavala da oformi i osnaži naročito NVO, koje bi bile u stanju da adekvatno reaguju na ovakve događaje. Prema njenim rečima, civilno društvo je imalo zakasnelu reakciju, koja je sadržavala izvesnu kritiku nasilja, međutim, uvek su pominjani zločini koji su počinjeni pre juna 1999. godine. Naglasila je da se martovsko nasilje nad Srbima ne može pravdati zločinima koje su počinile srpske snage na Kosovu 1998. i 1999. godine, zbog činjenice da je Kosovo u procesu tranzicije i da je od povlačenja srpskih snaga Kosovo nezavisno od Srbije, stoga Priština/Prishtinë ima odgovornost da obezbedi poštovanje ljudskih prava uopšte, a posebno prava manjina.

„Danas su ovde među nama ljudi, koji su posle pet godina prvi put došli u Prištinu, i kojima se sinoć prvi put nakon toliko godina ukazala prilika da sednu i popiju kafu u „Grandu“, i da prošetaju ulicama Prištine.“, rekla je Nataša Kandić, osvrćući se na prisustvo Srba iz srpskih enklava, koje je FHP pozvao na konferenciju, a što ukazuje na situaciju koja mora najpre i najviše da brine većinsku zajednicu.

„Srbi su očito ti, koji ne mogu ni da dođu u Prištinu, koji su navikli na taj pakao i koji nigde ne mogu da se pomere van svog etničkog dvorišta, svog etničkog sela ili dela grada u kome žive.“ Takođe, postavila je pitanje o merama koje treba preduzeti, kako bi se obnovilo ljudsko dostojanstvo Srba i drugih manjina, i poštovala ljudska prava, dodajući da je to nemoguće ostvariti ni prema jednoj etničkoj zajednici ili pojedincu, bez slobode kretanja i mogućnosti međusobne komunikacije.

Nakon toga, Nataša Kandić je dala reč predstavniku Vlade Kosova, Zenunu Pajazitiju, ističući da je upravo Odbor za koordinaciju standarda Vlade Kosova, na čijem je on čelu, ona institucija koja

treba da se bavi pravima manjina, i zbog toga ona prvenstveno ovoj instituciji upućuje protest.

* * *

Zenun Pajaziti je svoje izlaganje započeo navođenjem pozitivnih primera integracije manjina, poput multietničke škole u Lipljanu/Lipjan i zajedničke pijace u Kamenici/Kamenicë. Naročito je istakao postojanje međuministarskog koordinatora u Vladi Kosova za pitanje manjina. Ipak, naglasio je da su martovski događaji učinili položaj manjina delikatnim i umanjili važnost ovih pozitivnih primera. Pajaziti je ukazao da je dokument „Standardi za Kosovo“, nakon martovskog nasilja revidiran, što je za nekoliko nedelja odložilo njegovu implementaciju. U unapređenom dokumentu pitanje integracije etničkih zajednica u institucije Kosova i u kosovsko društvo zauzima centralno mesto. Prema njegovim rečima, cilj ovog dokumenta je da *„pomogne kosovskim institucijama u ustanovljavanju adekvatne politike, koja će omogućiti pripadnicima svih manjina da se slobodno kreću, žive i rade svuda na Kosovu“*.

Pajaziti je istakao probleme, koji mogu biti od uticaja na aktivnije učešće vlade Kosova u procesu integracije manjina, što je predviđeno dokumentom o implementaciji standarda. Prema njegovim rečima, nedostatak nadležnosti vlade, u pogledu bezbednosti i slobode kretanja, može da umani njen učinak u procesu integracije manjina, što rezultira neželjenim posledicama. Pajaziti je u svom govoru istakao da se proces integracije manjina u kosovsko društvo ne može odvijati mehanički, stoga je pozvao sve zajednice Kosova da uzmu učešće u procesu revitalizacije ekonomije, smanjivanja siromaštva i drugim socijalnim pitanjima. Naglasio je da bi zajednički napor svih zajednica, u pravcu ekonomske i socijalne obnove kosovskog društva otvorio put ka rešavanju mnogo težih pitanja, kao što su sloboda kretanja, pravo na privatnu svojinu itd. Prema njegovim rečima, Vlada Kosova je otvorila mogućnost predstavnicima manjina da učestvuju u sistemu vlasti, obzirom da se društvo samo na taj način može efikasno

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

baviti njihovim potrebama. Sa druge strane, istakao je da manjinske zajednice sa svoje strane treba da prihvate partnerstvo sa kosovskim institucijama i da istinski postanu deo njih.

Pajaziti je dodao da se glavni problem u procesu integracije manjina nalazi u nedostatku adekvatnog zakonodavstva, koje bi podržao ovaj proces, a što proističe iz dokumenta „Standardi za Kosovo“. Zajedničko bavljenje ovim pitanjima pomoglo bi ostvarivanju dobrobiti svih stanovnika Kosova i budućim evroatlantskim integracijama.

U zaključku svog izlaganja, Pajaziti je podvukao značaj implemtiranja standarda, kao i stavljanje problema manjina u aktuelni dnevni red sednica Vlade Kosova: *„Mi ne treba da posmatramo ove zadatke kao nacionalne i političke interese, već treba da im prilazimo kao aktivnostima za ostvarivanje boljih uslova života svih građana Kosova, izgradnju demokratskog društva i institucija sistema.“*

Lori Vajsberg se u toku svog izlaganja koncentrisala na opšta pitanja, kao što je pitanje povećanja etničke tolerancije na Kosovu: *„Želela bih da istaknem da sam tokom svog kratkog boravka na Kosovu svuda oko sebe primetila nacionalne simbole, postere, zastave i slično, koji ne mogu da podstaknu poverenje kod pripadnika drugih etničkih zajednica.“* Smatra da je martovsko nasilje ogroman korak unazad u razvoju multietničkog društva. Naročito se osvrnula na činjenicu kako su demonstranti vrlo lako preuzeli kontrolu nad situacijom. Naglasila je da su se mladi ljudi sa entuzijazmom pridružili ekstremistima u uništavanju imovine i ugrožavanju života manjina. Istu zabrinutost je izrazila i u vezi sa događajima koji su se dogodili u Srbiji, kao reakcija na događaje na Kosovu. *„U tom trenutku sam bila u Beogradu i moram vam reći da sam bila zgranuta brzinom, kojom su se huligani skupili da pale džamije u Beogradu i Nišu“.*

Dodala je da je vrlo zabrinuta situacijom i da se iz nje može izaći samo etničkom tolerancijom, što je i jedini put ka izgradnji demokratskog društva, u kome bi sve zajednice imale podjednak pristup institucijama i službama bitnim za zadovoljenje njihovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih potreba. Zbog toga, prema njenim rečima, standardi za održiv povratak raseljenih lica, sloboda kretanja i druga prava manjinskih zajednica su od presudnog značaja za budućnost Kosova. *„Da li će to biti standardi pre statusa ili standardi i status – ovi standardi su od presudnog značaja za budućnost Kosova“.*

Što se tiče Plana za implementaciju standarda, Lori Vajsberg je optimista, stoga je istakla da *„postoji stvarna spremnost i Vlade i etničkih zajednica da se obavežu na taj proces“.* Dodala je da ekonomski prosperitet povećava šanse za izgradnju multi-etničkog društva, i zaključila je da je suštinski izazov na Kosovu realizacija ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, zajedno sa građanskim i političkim pravima.

Detaljno je objasnila i potrebu funkcionisanja pravosudnog sistema, institucija i primene svih zakona, što je glavna strategija u zaštiti ljudskih prava. Međutim, prema njenom mišljenju, zakon i konvencije nisu dovoljni da bi se zaštitile manjine, te je istakla da je neophodno osnivati druge institucije i primenjivati druge mehanizme u zaštiti manjinskih zajednica. Jedna od takvih institucija, o kojoj se inače vrlo pohvalno izrazila, je Ombudsman, koji ima mandat da kritikuje UNMIK i bilo koju drugu instituciju ili pojedinca, koji krše ljudska prava. Naročito je istakla mogućnost Ombudsmana da utiče na rad UNMIK-a, što je jedna od njegovih obaveza, kojoj se mnogi opiru.

Nakon Lori Vajsberg, reč je uzeo Karsten Veber, predstavnik OEBS-a, koji je takođe istakao da je primetan izostanak lokalnih inicijativa u pravcu rešavanja međuetničkih odnosa. Prema njegovim rečima, međunarodna zajednica je na Kosovu naučila vrlo važnu le-

kciju: „*bez lokalnih inicijativa nema uspeha.*“ Zatim je u skladu sa izveštajem OEBS-a, nastavio da govori o stanju ljudskih prava nakon martovskog nasilja. Objasnio je da izveštaj OEBS-a ciljano ne sadrži preporuke, jer je on sam po sebi preporuka: „*Odgovorne strukture – ispunite svoje zakonske obaveze. Preuzmite odgovornost, ne samo prema većinskoj zajednici, već prema svima koji žive na vašoj teritoriji.*“

Povezujući martovske događaje sa pitanjem transfera nadležnosti, Veber je istakao odgovornost institucija u ostvarenju dobrobiti svih građana, jer „*odgovornost i lokalne inicijative idu ruku pod ruku*“. Nakon toga je povezao nasilje nad manjinama na Kosovu, koje se dogodilo 1999. godine, sa martovskim nasiljem, objašnjavajući da je osnovna razlika u činjenici da 1999. godine nije bilo institucija, koje bi zaštitile manjine, dok su 2004. godine institucije postojale, ali nisu manjinama pružile zaštitu. Te su institucije propustile da reaguju. Međutim, Veber navodi da one mogu biti osnažene samo ukoliko zadobiju poverenja svih građana, ne samo Albanaca.

Prema njegovim rečima, stav kosovskih institucija u kome se ističe da srpska manjina treba da prizna njihovu vlast i da prestane da podržava Vladu u Beogradu, se može smatrati pozivom na integraciju. Ali, poziv sam po sebi nije dovoljan: „*Ako nekoga pozovete, onda morate biti dobar domaćin.*“, istakao je Veber osvrćući se na potrebu da institucije Kosova moraju uputiti svoju delatnost u pravcu obezbeđivanja smeštaja, rekonstrukcije, zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalnih davanja za pripadnike manjinskih zajednica, kao i omogućavanje predstavnicima manjina da učestvuju u radu institucija. Naglasio je da paralelne institucije Vlade Srbije neće više biti neophodne kada institucije kosovske Vlade budu počele da daju rezultate u pravcu obezbeđivanja uslova za normalni život manjina. „*Naravno, nije zadatak Vlade Kosova da rasformira paralelne institucije. Zadatak Vlade Kosova je da ponudi svaku vrstu usluga koje su u skladu sa zakonom i to svakom građaninu, bez obzira na to da li neka paralelna institucija nudi iste takve usluge.*“

Veber vidi kabinet premijera i Savetodavnu službu za dobro upravljanje i zajednice kao tela, u kojima treba da se vodi stalni dijalog o stvaranju odgovarajućih mehanizama za podršku manjinama. Dodao je da će samo onda, kad albanski političari i Albanci generalno shvate da je podrška manjinama neophodna za postizanje postavljenih ciljeva, nestati politička dimenzija ovog pitanja.

Na kraju svog izlaganja, Veber je ukazao na problem, koji je nastao nakon povezivanja Plana za implementaciju standarda za Kosovo sa pravima manjinskih zajednica. Istakao je da se prava manjina moraju poštovati nezavisno od njega i da je to zakon po sebi. *„Zbog toga, prava manjina treba štiti i unapređivati uprkos, i čak, i bez Plana za implementaciju standarda. To je ono što nikad ne smemo zaboraviti, kada govorimo o standardima“.*

Nakon Vebera, reč je uzela predstavnik Evropske inicijative za stabilnost, Duška Anastasijević, koja je predstavila dokument organizacije, *„Principi iz Lozane: multietničnost, teritorija i budućnost kosovskih Srba“*. Ovaj dokument je priredilo odeljenje Inicijative, *„Naučene lekcije i analize“*. Duška Anastasijević je istakla da Srbi već nekoliko decenija žive u dve paralelne realnosti, i dodala da ta činjenica nije nikad bila jasno prezentovana kosovskoj javnosti. Objašnjavajući svoju tezu, napravila je razliku između Srba, koji žive u gradovima, i Srba koji žive u selima Kosova. Prema njenom viđenju, Srbi iz gradova su uživali privilegije i bili dobro zastupljeni u kosovskim institucijama u periodu pre 1999. godine, ali su bili razbijeni kao zajednica posle 1999. Što se tiče Srba sa sela, oni su uživali iste socio-ekonomske uslove kao i albansko seosko stanovništvo tokom devedesetih godina. Danas Srbi uglavnom žive u malim zajednicama, razbacanim po čitavom Kosovu. Dalje, dokument iz Lozane procenjuje da je oko dve trećine nekadašnje srpske populacije ostalo na Kosovu i da uglavnom žive u dolini reke Ibar – u oblastima sa većinskim srpskim stanovništvom. Za razliku od njih, većina Srba koji su bili naseljeni u gradovima je otišla, a poslednje gradsko uporište Srba je severna Mitrovica/Mitrović. Ovi podaci

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

su suprotni podacima zvaničnog Beograda, prema kojima je preko dve trećine Srba napustilo Kosovo.

Duška Anastasijević se osvrnula na predlog Vlade Srbije o decentralizaciji, kojim se predviđa osnivanje autonomnih srpskih enklava, a koje bi dobile široka bezbednosna ovlašćenja. Ona se usprotivila ovom predlogu, uz objašnjenje da bilo koja forma decentralizacije, zasnovana na etničkim osnovama, dovodi do raseljavanja Srba i Albanaca, čime bi se povećalo neprijateljstvo među njima i značajno ugrozila bezbednost i sloboda kretanja, prvenstveno Srbima. Stoga je pozvala međunarodnu zajednicu da uputi ozbiljnu kritiku ovakvom planu decentralizacije i isključi svaki predlog podele ili razmene stanovništva, u cilju postizanja regionalne stabilnosti. *„Jedina oblast u kome plan Vlade Srbije može biti primenjiv je severno Kosovo, gde živi oko 60.000 Srba i gde su Albanci manjina. Ova oblast je ujedno i centar srpskog otpora svakoj integraciji u kosovske institucije, i mesto na kome se često čuju zahtevi za podelom Kosova, ukoliko ono dobije nezavisnost. Postoji osnov za strahovanje da je plan Vlade Srbije u stvari prikriveni predlog o podeli Kosova, što je fitilj za stvaranje stvarnog haosa.“*

Volf-Kristijan Paes je izrazio nezadovoljstvo činjenicom da, uprkos institucionalnom i pravnom progresu na Kosovu, albanski predstavnici nisu uspjeli da promene stav ljudi u pogledu na multietničnost. Stoga je Paes istakao da je Kosovo vrsta mrtvog čvora, bez odluke o konačnom statusu, bez investicija, sa sve gorom socio-ekonomskom situacijom za mlade i visokom stopom nezaposlenosti. U svetlu svega rečenog, posebno se osvrćući na martovsko nasilje, Paes je dodao da nezadovoljstvo stanovništva može lako preći u fazu radikalizacije. Naglasio je da međunarodna zajednica, koja je prisutna na Kosovu od 1999. godine, treba da počne da razmišlja o izlaznoj strategiji i, u okviru toga, stvori situaciju, u kojoj bi strane u konfliktu morale da kohabitiraju.

Trenutno nedefinirani status Kosova, prema rečima Paesa, dodatno ostavlja prostor za neslaganje i nesaradnju između većinske i manjinskih zajednica.

Poslednji panelista, Ilber Hisaj, je istakao da pitanje integracije manjina treba da se analizira na različite načine, u zavisnosti od mesta i regiona koji se posmatra. Iz tog razloga, Hisaj smatra da ne treba težiti uniformnom pristupu u rešavanju problema integracije manjina, što se odnosi i na druge probleme, koji su povezani sa manjinama, poput pitanja decentralizacije. Hisaj je primetio da neki Albanci smatraju da će integracija manjina ukloniti sve prepreke u određivanju konačnog statusa Kosova, dok drugi ovo pitanje dovode u vezu sa tim, da će se integracijom doći do nepovoljnog rešenja za konačni status. Zbog toga, objasnio je Hisaj, integracija i povratak manjina na Kosovo se ne posmatraju, kroz prizmu da je povratak osnovno prava interno raseljenih. Takođe, Hisaj je istakao da se povratak i integracija manjina u kosovsko društvo stalno dovode u vezu sa procesom decentralizacije, dok, u suštini, treba da budu analizirani iz sasvim drugačijih perspektiva. *„U svetu, naravno, ne postoji nijedan specifičan model decentralizacije, zbog toga što se taj proces odvija istovremeno sa potrebama zajednice i gradi se u skladu sa specifičnostima datog regiona ili mesta, a ne u skladu sa nametnutim planovima“*. Ukazao je da izvesni principi efikasnog procesa decentralizacije predstavljaju poraz birokratije u primeni ili institucionalnoj zaštiti svih građana, bez obzira na to ko je na vlasti. Smatra da je cinično razgovarati o nadležnostima lokalne vlasti, bez jasno definisanih prerogativa vlade, s obzirom da je jedina centralna vlast na Kosovu UNMIK. *„Ja kao Albanac iz Prištine, nisam spreman da plaćam za kanton Gračanica“*.

Istakao je da svako, ko insistira na otvaranju pitanja decentralizacije, usput mora otvoriti i pitanje konačnog statusa, na taj način postavljajući pitanje ko će sa kim voditi pregovore. Ako Beograd bude partner za pregovore, onda Priština/Prishtinë mora

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

biti relevantan faktor i u pregovorima, da bi se razgovori o konačnom statusu uopšte mogli voditi. Hisaj je predložio još jednu opciju, koja podrazumeva da bi kosovski Srbi mogli imati centralnu ulogu u ovim pregovorima, naročito u smeru zadobijanja specijalnih prava i privilegija, ali pod uslovom da ne prave nikakve prepreke u procesu definisanja konačnog statusa Kosova. *„Ipak, neophodno je naći drugo rešenje, rešenje koje će se odnositi na događaje od 17. marta.“*, upućujući na to da čak i kad bi plan o decentralizaciji, koji predlažu Srbi, bio prihvatljiv i primenjiv, i dalje ne bi bilo moguće da Srbi budu zaštićeni od sličnih „martovskih događaja“.

Na kraju, Hisaj je primetio da je integracija manjina u kosovsko društvo od centralnog značaja za budućnost Kosova i da se taj proces mora odvijati spontano, a ne da bude nametnut kao oblik političke ucene. *„Da bi došlo do ovakve integracije, pozivam da svi faktori uzmu učešće, a prvenstveno kosovsko društvo.“*

Nakon Ilbera Hisaja započela je diskusija. Većina učesnika je naglasila da odgovornost za stvaranje uslova za zaštitu i integraciju manjina počiva na većinskom stanovništvu Kosova, Albancima. Jedan od onih koji su najdirektnije podržali ovu tezu, bio je albanski intelektualac Muhamedin Kulaši.

Ismet Hajdari, dopisnik agencije Associated Press, nadovezujući se na pomenuti stav o odgovornosti većine, istakao je da će biti potrebno mnogo vremena i energije da bi decentralizacija, pozitivna diskriminacija i rezervisana mesta u Parlamentu za predstavnike manjina doveli do pozitivnih rezultata. Dodao je da se bezbednost manjina i njihova individualna prava ne mogu ostvariti diktatom Vlade, niti političkim kalkulacijama. Događaji od 17. marta su pokazali da se to ne može ostvariti ni uz pomoć 20.000 vojnika KFOR-a, niti sa hiljadu policajaca. Zaključio je da integracija manjina u kosovsko društvo i njihovu bezbednost može obezbediti samo većinsko stanovništvo. *„Rekavši ovo, ne*

želim da amnestiram pripadnike manjinskih naroda, posebno Srbe, koji, na žalost, još uvek svoju sudbinu stavljaju u ruke Beograda. Ipak, zainteresovaniji sam za promenu načina razmišljanja većinskog naroda Kosova.” Hajdari veruje da političari i većinska zajednica nisu dovoljno realni, ukoliko smatraju da će jednonacionalno Kosovo biti prihvaćeno. *„Niko na svetu neće prihvatiti Kosovo, na kome se ne poštuje pravo na različitost.”*, precizirao je Hajdari.

Hajdari je dalje istakao da politički pragmatizam ističe potrebu za konsenzusom svih etničkih zajednica na Kosovu, kojim će se stvoriti utisak da je Kosovo dom za sve koji u njemu žive, obzirom da je to osnovni uslov da bi ova teritorija postalo deo ujedinjene Evrope. Ovakav konsenzus treba da stvori atmosferu, kroz koju bi se manjine prihvatile kao neodvojivi deo kosovskog društva, a ne da se posmatraju kao nepoželjni stranci. Na kraju je istakao da je ovakav konsenzus moguć, i da je funkcionisao na Kosovu u jednom trenutku, tokom Miloševićeve vladavine, na taj način da oni, koji su bili protiv njega, nisu bili odgovorni pred zakonom, već su bili isključeni iz društva. Hajdari ovakvu vrstu konsenzusa vidi kao model za integraciju manjina u kosovsko društvo.

U nastavku diskusije, Nedžmije Kalaba, potpredsednik opštine Kamenica/Kamenicë, informisala je učesnike konferencije o pozitivnim primerima integracije manjina u ovoj opštini. Postojanje drugih etničkih zajednica u Kamenici/Kamenicë ona vidi kao prednost, jer se time obogaćuje kulturna i politička raznovrsnost. Nedostatak etničke tolerancije i poverenja su veliki problem i Albanci, kao većina, treba da prihvate odgovornost i obezbede poštovanje ljudskih prava svih građana Kosova. *„Mi ne treba da usvojimo i koristimo onaj model diskriminacije protiv drugih, zbog koga smo i sami toliko propatili.”*

Istakla je da nije lako integrisati manjine, ali je dodala da joj je to cilj od koga neće odustati, jer izgradnja društva sa demokatskim institucijama se može ostvariti samo kroz poštovanje prava svih građana. Pomenula je i konkretne projekte, koje je preduzela

Etničke zajednice na Kosovu 2003. i 2004.

opština Kamenica/Kamenicë, u pravcu integracije manjina i u čijem sprovođenju učestvuju predstavnici svih zajednica. Dodala je da su direktori dva direktorata u opštini Srbi, kao i da 30 procenata zaposlenih u opštini dolazi iz manjinskih zajednica. Naročito je pomenula postojanje lokalne radio stanice, koja program emituje na tri manjinska jezika, kao i postojanje multi-etničkog omladinskog centra i pijace, na kojima zajednički prodaju i Srbi i Albanci.

Nakon učesnika konferencije, reč su uzeli predstavnici etničkih manjina, žrtve martovskih događaja, saopštavajući svoju ispovest o nasilju Albanaca. Predstavnike manjina, žrtve događaja, istraživači FHP su intervjuisali neposredno nakon sprovedenog nasilja i njihove izjave su sadržane u izveštaju FHP „Etničko nasilje na Kosovu, mart 2004.“ Naročito je svedočenje Miroslava Ivovića, Srbina iz Kosova Polja/Fushë Kosovë, dalo mogućnost prisutnima da čuju ispovest žrtve, što je ostavilo veliki utisak na sve učesnike.

„Zovem se Miroslav Ivović. Živim u ,kontejneru'. Ja sam čovek bez adrese.“ Govorio je da je radio u Nemačkoj i na Kosovu kao automehaničar, i da je život posvetio tome da svojim dvema ćerkama i petogodišnjoj unuki obezbedi sigurnu budućnost „Nekoliko hiljada maraka sam mesečno zarađivao od izdavanja dela kuće strancima, kao i od rada. Albanci su mi često dolazili noću, krijući se da bi im popravljao mašine. Svi su znali da sam pošten. Ja lično nisam dozvolio da se pale albanske kuće u mojoj ulici tokom 1999. To su sve poštene ljudi, kao što sam i ja. Gospodine, krivi su političari. Svugde dobrih i loših ljudi ima. Verujte, ja sam pošten čovek. Došao sam ovde, jer sam morao da kažem našu muku, inače nikada ne bih došao.“

Kada su 17. marta Albanci zapalili njegovu kuću, Ivović je zgrabio unuku i istrčao napolje. Devojčici je rukom zapušio usta da ih ne bi odala svojim vrištanjem. Nakon toga nije mogao više ništa da kaže, jer, kako je rekao, bolelo ga je sećanje na ove događaje i počeo je da plače.

Nakon Ivovićevih reči nastupila je duga pauza. Reč je uzela Nataša Kandić, koja je saopštila da zna ostatak priče i nastavila je da govori o tome šta je Miroslav Ivović doživeo 17. marta. Ispričala je da su se krili u mraku do 23:30, kada je jedan prevodilac, zaposlen u OEBS-u, inače Albanac, odveo njegove ćerke i unuku na bezbednije mesto, u Ugljare/Uglar. Ivović je nastavio da se krije u septičkoj jami i čuo je dvojicu svojih komšija, Albanaca, kako bezuspešno pokušavaju da spreče paljenje njegove kuće. Napadači su oterali njegove komšije, a kuću su zapalili. *„Ovo je tužna priča, rekla je Kandić, ali govori o tome da humanosti ipak ima i da se ovakvi slučajevi solidarnosti moraju isticati“.*

Diskusiju je nekoliko puta prekidao Fatmir Sejdiu, predstavnik Saveta za odbranu i ljudska prava koji je pokušavao da usmeri debatu na probleme bezbednosti, sa kojima se susreće albanska većina, a koji se uglavnom tiču rastućeg broja krivičnih dela. Sejdiuovi komentari su se zasnivali na brojnim statističkim podacima, dok mu je glavni argument bio da su svi građani Kosova u opasnosti od kriminalaca. Obzirom da je njegovo izlaganje izlazilo izvan okvira konferencije, Nataša Kandić je morala, kao moderator, da interveniše, tražeći od njega da se drži teme, mada se Sejdiu na to nije obazirao. U svom poslednjem komentaru je istakao da je Srpska pravoslavna crkva najodgovornija za to što se Srbi protive integraciji u kosovsko društvo: *„Neću govoriti o prošlosti, ali ovakav uticaj crkve je bio memorandum koji je prihvatila Skupština Srbije i koji je jasno uznemirio mase.“*

Tokom diskusije, neki učesnici su istakli da je teška ekonomska situacija podstakla naročito mlade da izađu na ulice 17. i 18. marta. Snežana Karadžić, jedna od prisutnih žrtava se usprotivila ovakvom tumačenju. *„Ono što se dogodilo 17. i 18. marta nije posledica ekonomske nestabilnosti i to ne sme biti poruka martovskog nasilja. Ako je revolt zbog ekonomske nestabilnosti trebalo da bude ikome upućen, onda je trebalo da bude upućen onima koji su odgovorni za zapošljavanje ljudi, a ne na goloruke,*

hendikepirane žene, koje su se potpuno i apsolutno posvetile integraciji, unazad pet godina.“

Njena druga primedba se odnosila na činjenicu da se svaka diskusija o martovskim događajima uvek poredi sa onim što se događalo 1999. godine. Istakla je da se zločini iz 1999. ne smeju zaboraviti, ali je i pozvala učesnike konferencije da se drže teme i usmere pažnju na pitanje integracije manjina nakon marta 2004. godine. *„Oni koji to iskreno nisu želeli, ili nisu mogli, ili čija se neiskrenost veoma brzo pokazala, oni se nisu našli na Kosovu, ne time što su prognani, nego svojom voljom.“*

Na kraju konferencije su se čuli predlozi kako da se unapredi međuetnička situacija na Kosovu. Jedan od najznačajnijih komentara dao je Zenun Pajaziti, istakavši da bez obzira na činjenicu što Vlada Kosova ima ograničene prerogative vlasti, to ne treba da je oslobodi, pre svega moralnih dužnosti da uloži sve napore u pravcu stvaranja stabilnog društva, sa jednakim pravima za sve stanovnike Kosova, bez razlike.

„Na nama leži teret odgovornosti za budućnost i ona je usko povezana sa našom spremnošću, da stvorimo demokratske institucije i sigurnost za sve građane. Naša budućnost takođe zavisi od našeg odnosa prema manjinskim zajednicama. Dragi prijatelji, mi ne treba da dopustimo da drugi prolaze kroz ono, kroz šta smo mi godinama prolazili. Nama je veoma dobro poznat osećaj izolovanosti i represije. Ne samo naše institucije, već i naši građani, civilno društvo, svi mi zajedno treba da doprinesemo realizaciji ovog cilja. Zbog toga, ponovo ću reći, problemom manjina ne treba da se bavimo samo u okviru obaveza, koje nam je nametnula međunarodna zajednica ili naše institucije. Pokazivanje ozbiljnog interesovanja za slobode i prava manjina treba da shvatimo kao svoju moralnu obavezu. Imamo obaveze, koje treba da ispunimo svojom istrajnošću i odlučnošću.“, zaključio je Pajaziti.

Sadržaj

A Etničke manjine na Kosovu u 2003.	003
Uvodne napomene	004
Rezime	005
Sloboda kretanja	007
Pristup administraciji i sudu	008
Zdravstvo i socijalna davanja	008
Obrazovanje	009
Pristup imovini	010
Informisanje	010
Povratak	011
Region Priština/Prishtinë	013
I Srbi	013
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	013
2. Pristup administraciji i sudu	016
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	016
4. Zapošljavanje	017
5. Obrazovanje	019
6. Pristup imovini	020
7. Informisanje	021
8. Učešće u političkom životu	022
9. Pravo na povratak	022
II Turci i Bošnjaci	023
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	023
2. Pristup administraciji i sudu	023
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	024
4. Zapošljavanje	024
5. Obrazovanje	025
6. Pristup imovini	026
7. Informisanje	026
8. Učešće u političkom životu	027
9. Pravo na povratak	027
III RAE	027
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	027
2. Pristup administraciji i sudu	029
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	030
4. Zapošljavanje	031
5. Obrazovanje	032
6. Pristup imovini	033
7. Informisanje	034
8. Učešće u političkom životu	035
9. Pravo na povratak	036

Region Mitrovica/Mitrovicë	038
I Albanci	038
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	038
2. Pristup administraciji i sudu	039
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	039
4. Zapošljavanje	040
5. Obrazovanje	041
6. Pristup imovini	041
7. Informisanje	042
8. Učešće u političkom životu	042
9. Pravo na povratak	042
II RAE	043
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	043
2. Pristup administraciji i sudu	044
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	045
4. Zapošljavanje	045
5. Obrazovanje	046
6. Pristup imovini	046
7. Informisanje	047
8. Učešće u političkom životu	047
9. Pravo na povratak	047
III Srbi, Bošnjaci i Turci	048
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	048
2. Pristup administraciji i sudu	052
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	052
4. Zapošljavanje	053
5. Obrazovanje	054
6. Pristup imovini	055
7. Informisanje	056
8. Učešće u političkom životu	057
9. Pravo na povratak	057
Region Peć/Pejë	059
I Srbi	059
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	059
2. Pristup administraciji i sudu	062
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	063
4. Zapošljavanje	064
5. Obrazovanje	065
6. Pristup imovini	066
7. Informisanje	067
8. Učešće u političkom životu	068
9. Pravo na povratak	069
II Bošnjaci i Hrvati	072

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	072
2. Pristup administraciji i sudu	073
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	073
4. Zapošljavanje	074
5. Obrazovanje	074
6. Pristup imovini	075
7. Informisanje	075
8. Učešće u političkom životu	075
9. Pravo na povratak	076

III RAE	076

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	076
2. Pristup administraciji i sudu	077
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	077
4. Zapošljavanje	078
5. Obrazovanje	078
6. Pristup imovini	079
7. Informisanje	079
8. Učešće u političkom životu	079
9. Pravo na povratak	080

Region Prizren 081

I Srbi	081

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	081
2. Pristup administraciji i sudu	085
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	085
4. Zapošljavanje	086
5. Obrazovanje	088
6. Pristup imovini	089
7. Informisanje	091
8. Učešće u političkom životu	091
9. Pravo na povratak	092

II Turci, Bošnjaci i Goranci	095

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	095
2. Pristup administraciji i sudu	097
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	098
4. Zapošljavanje	099
5. Obrazovanje	101
6. Pristup imovini	103
7. Informisanje	105
8. Učešće u političkom životu	106
9. Pravo na povratak	106

III RAE	107

1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	107
2. Pristup administraciji i sudu	108
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	108
4. Zapošljavanje	109

5. Obrazovanje	110
6. Pristup imovini	111
7. Informisanje	112
8. Učešće u političkom životu	113
9. Pravo na povratak	113
Region Gnjilane/Gjilan	114
I Srbi	114
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	114
2. Pristup administraciji i sudu	117
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	117
4. Zapošljavanje	119
5. Obrazovanje	120
6. Pristup imovini	121
7. Informisanje	122
8. Učešće u političkom životu	123
9. Pravo na povratak	124
II Turci, Bošnjaci, Albanci i Hrvati	125
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	125
2. Pristup administraciji i sudu	127
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	129
4. Zapošljavanje	130
5. Obrazovanje	131
6. Pristup imovini	132
7. Informisanje	132
8. Učešće u političkom životu	133
9. Pravo na povratak	133
III RAE	136
1. Poštovanje prava na slobodu kretanja i bezbednost	136
2. Pristup administraciji i sudu	137
3. Korišćenje zdravstvenih i socijalnih usluga	138
4. Zapošljavanje	139
5. Obrazovanje	140
6. Pristup imovini	140
7. Informisanje	141
8. Učešće u političkom životu	142
9. Pravo na povratak	142
Glosar	143

B	Etničko nasilje na Kosovu, mart 2004.	145
	Rezime	146
	Preporuke	148
	Uvodne napomene	149
I	Napad na severnu Mitrovicu/Mitrovićë	151
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	154
	2. Izgledi	155
II	Spaljivanje kuća u selu Svinjare/Frashër	155
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	158
	2. Izgledi	159
III	Blokada puteva i sukob u čaglavici/Çagllavicë	159
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	162
	2. Izgledi	163
IV	Napad na Srbe u Prištini/Prishtinë	164
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	167
	2. Izgledi	169
V	Uništavanje imovine i prebijanje Srba u Kosovu Polju /Fushë Kosovë	170
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	176
	2. Izgledi	178
VI	Nasilje mladih u Obiliću/Obiliq	180
	1. Batinanje Srba na železničkoj stanici	181
	2. Nasilje u naselju Todorovići i zgradama YU programa	182
	3. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	186
	4. Izgledi	187
VII	Spaljivanje kuća i ubistvo u Lipljanu/Lipjan	188
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	190
	2. Izgledi	190
VIII	Štimlje/Shtimë	191
IX	Uništavanje imovine i ubistvo u Gnjilanu/Gjilan	194
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	197
	2. Izgledi	198
X	Nasilne demonstracije u Vitini/Viti	198
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	201
	2. Izgledi	202
XI	Spaljivanje naselja Aškalija u Vučitrnu/Vushtrri	204
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	206
	2. Izgledi	206

XII	Evakuacija staraca pod kamenicama u Uroševcu/Ferizaj	207
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	208
XIII	Rušenje crkava u Đakovici/Gjakovë	210
XIV	Evakuacija povratnika iz Biče/Biq i Grapca/Grapc	211
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	212
	2. Izgledi	212
XV	Napad na Srbe povratnike u Belo Polje/Bellopojë i spaljivanje njihovih kuća	213
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	215
	2. Izgledi	216
XVI	Rasterivanje demonštrantata u Kamenici/Kamenicë	218
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	219
	2. Izgledi	220
XVII	Tri incidenta u opštini Novo Brdo/Novobërdë	221
	1. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	222
	2. Izgledi	222
XVIII	Prebijanje u Orahovcu/Rrahovec	223
XIX	Proterivanje poslednjih Srba iz Prizrena	224
	1. Hronologija događaja	226
	2. Napad na Srbe, imovinu i verske objekte	230
	2.1. Batinanje žrtava	231
	2.2. Solidarnost	233
	2.3. Prepoznavanje napadača	235
	2.4. Zvanični podaci o uništenim kućama od 17. do 19. marta	236
	3. Uništavanje verskih objekata	236
	4. Postupanje KFOR-a, UNMIK policije i KPS	237
	5. Izgledi	240
XX	Ubistvo oca i sina u selu Drajkovce/Drajkoç	242
	1. Izgledi	243
C	Diskusija na konferenciji - „Izazovi u integraciji manjina u kosovsko društvo nakon martovskog nasilja“	245
	Sažetak diskusije	247
	Diskusija	249

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Nataša Kandić

Priredio:

Dragan Popović

Korektor:

Branka Radovanović

Grafičko oblikovanje:

Dejana i Todor Cvetković

Štampa:

Publikum

Tiraž:

500

Beograd, 2005

Copyright © 2005 Fond za humanitarno pravo

Editimi: Nën Thjerrëz

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Fondi për të Drejtën Humanitare

Publikimin e librit e ka mundësuar Qeveria Zvicerrane.
Raporti reflekton pikëpamjet e FDH dhe jo ato të donatorit.

Minoritetet etnike në Kosovë në vitin 2003

Raport i Fondit për të Drejta Humanitare

Hyrje

Gjatë vitit 2003, hulumtuesit e FDH-së kanë vizituar të gjitha vendbanimet në Kosovë në të cilat jetojnë minoritetet etnike dhe kanë intervistuar 497 serbë, malazez, romë, boshnjakë, turq, goranë, egjiptianë, ashkalinj dhe shqiptarë. Vëmendje e posaçme u është kushtuar personave të kthyer. Hulumtuesit e FDH-së kanë biseduar me të gjithë bashkëbiseduesit mbi sigurinë dhe lirinë e lëvizjes, qasjen në administratë dhe gjyqe, shfrytëzimin e shërbimeve shëndetësore dhe sociale, punësimin, arsimin, shfrytëzimin e pronësisë, pjesëmarrjen në jetën politike dhe kthimin. Shënimet e mbledhura tregojnë se në vitin 2003 është arritur një përmirësim i caktuar në lirinë e lëvizjes dhe kthimin e të ikurve. Ky është një hap i madh përpara, në krahasim me periudhën e mëparshme në të cilën veçanërisht jetërat e serbëve kanë qenë të kërcënuara, poqëse do të ishin larguar nga vendbanimet e tyre.

Rezyme

Realiteti kosovar, i formuar pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë, në përputhje me Marrëveshjen e Kumanovës, të datës 9 qershor të vitit 1999, ka sjellë lirin e shqiptarëve nga pushteti serb, kurse serbëve frikën për ekzistencë. Kjo edhe i ka shtyrë Serbët që t'u bashkangjiten forcave serbe, në tërheqjen e tyre nga Kosova. Mbi 100.000 serbë, rreth 25.000 romë, disa mijëra malazez dhe boshnjakë dhe më së paku 1.500 shqiptarë, të cilët bashkëkombasit e tyre i kanë akuzuar për bashkëpunim me regjimin e Millosheviçit, kanë ikur nga Kosova në një afat prej dy ose tre muajsh, pas hyrjes së forcave të NATO-s në Kosovë.

Njëkohësisht, shqiptarët e dëbuar nga Kosova para dhe gjatë bombardimeve të NATO-s janë kthyer në kolona nga vendstrehimet me përshtypje të fuqishme së të gjithë serbët janë fajtorë për vuajtjet e tyre. Varrezat masive, shtëpitë e djegura dhe fati i pazbardhur i të burgosurve të cilët i kanë hasur në Kosovë kanë përforcuar ndjenjën jomiqësore ndaj serbëve. Për ta, personat e tillë paraqisnin kriminelë të cilët duhet dënuar. Nga kjo pason heshtja e plotë e publikut shqiptar mbi dhunën ndaj serbëve të mbetur, e cila zbatohet e papenguar kryesisht gjatë gjysmës së dytë të vitit 1999 dhe gjatë vitit 2000. Ky realitet i ri krijohet në prezencën e Administratës ndërkombëtare në Kosovë dhe të donatorëve të shumtë, të cilit kishin ardhur për të ndihmuar shqiptarët në rindërtimin e shtëpive dhe themelimin e institucioneve kosovare. Serbët dhe romët largohen në enklava, vetëm më të vendosurit mbesin në Prizren, përderisa pjesa veriore e Mitrovicës bëhet vendstrehim për të gjithë serbët, të gatshëm që me jetë të mbrojnë një pjesë të Kosovës, të vetmën pjesë në të cilin munden të lëvizin lirshëm.

Serbët e mbetur në Kosovë, të shtyrë nga Serbia, kanë refuzuar bashkëpunimin me administratën ndërkombëtare dhe pjesëmarrjen në ndërtimin e sistemit kosovar, duke besuar në mesazhet që vinin nga Serbia mbi kthimin e policisë dhe ushtrisë serbe.

Strukturat paralele në arsim dhe shëndetësi, përkatësisht mbi-jetesën e shkollave dhe institucioneve shëndetësore, shqiptarët i shohin si vazhdim të qeverisjes serbe në Kosovë. Këto institucione pothuajse nuk kanë qenë të nevojshme për serbët që të mbijetojnë në Kosovë. Kjo ka qenë pasojë e mosgjendshmërisë së UNMIK-ut për të organizuar jetën në Kosovë. Megjithatë, për dallim nga shqiptarët, UNMIK-u ka bërë përpjekje me të gjitha masat për të integruar shkollat dhe institucionet shëndetësore serbe në sistemin kosovar, gjë që me kohë ka shpënë në drejtim të asaj që një pjesë e mësimdhënësve në shkollat serbe, si dhe një pjesë e të punësuarve në institucionet shëndetësore, të cilët kanë qenë të nevojshëm për funksionimin e këtyre institucioneve, përpos pagave nga Serbia, të pranojnë edhe paga shtesë nga buxheti i Kosovës.

Në vitin 2003, shqiptarët më pak flasin mbi rrezikun nga policia paralele në pjesën veriore të Mitrovicës, siç janë «Rrojtaret e urës», pjesërisht për shkak se Serbia, nën presionin e UNMIK-ut dhe bashkësisë ndërkombëtare, ua ka ndaluar përkrahjen financiare dhe logjistike, por pjesërisht edhe për shkak që serbët kishin filluar të përkrahin punësimin në Shërbimin Policor të Kosovës [SHPK].

Realiteti kosovar është rezultat i ndodhive stihike, mungesës së strategjisë nga ana e KFOR-it dhe UNMIK-ut drejt mbrojtjes së të drejtave të minoriteteve dhe mungesës së përkrahjes së Serbisë drejt përmbushjes së obligimeve ndaj viktimave shqiptare, ndër të cilat më kryesore janë e vërteta mbi të kaluarën, përmbushja e drejtësisë dhe kompenzimit. Njëkohësisht, shqiptarët nën presionin e partive politike dhe të shoqatave të veteranëve të luftës, të cilët nuk fshehin qëndrimin, «së pari pavarësia dhe pastaj solidariteti», nuk shfaqin solidaritet ndaj serbëve, romëve dhe minoriteteve të tjera etnike në Kosovë.

Në respektimin e të drejtave të minoriteteve gjatë vitit 2003 është arritur një përparim i konsiderueshëm, i cili do t'u mundësonte jetë pa dhunë dhe frikë antarëve të minoriteteve, por ky përparim

është ende larg nivelit të kënaqshëm. Është evidente se serbët në disa pjesë të Kosovës me më tepër siguri mund të përmbushnin obligimet e përditshme dhe lëvizin nëpër fshatrat e tyre, të shkojnë në qytet dhe të shesin produkte bujqësore, të blejnë artikujt e nevojshëm, apo të kryejnë edhe punë të tjera. Hapja e Zyrës për Komunitete dhe formimi i grupeve të përziera për kthim¹ është dukur të jetë qasje e mirë drejt tejkalimit të problemeve të komuniteteve minoritare në nivelin lokal. Fakti që serbët nga komuna e Kamenicës, Gjilanit, apo Novobërdës nuk kanë probleme gjatë lëvizjes dhe qasjes në institucione, është më tepër pasojë e faktit që gjatë bombardimit të NATO-s në atë pjesë të Kosovës nuk kanë ndodhur shumë krime, siç ka ndodhur në komunat e Pejës, Gjakovës apo Prizrenit, dhe se serbët lokal nuk kanë marr pjesë në dhunën e ushtruar ndaj fqinjëve të tyre, dhe që në atë territor UÇK-ja nuk ka qenë aktive para dhe gjatë kohës së konflikteve të armatosura, se sa që është rezultat i funksionimit të efektshëm të UNMIK-ut në sigurimin e lirisë së lëvizjes apo sigurisë personale. Sidoqoftë, grupet ekstreme politike, kohë pas kohe organizojnë incidente të rënda, siç është vrasja e familjes Stoliç në Obiliq dhe fëmijëve në Gorazhdec, me qëllim të frikësimit të serbëve, dhe kundër normalizimit të gjendjes në Kosovë.

Liria e lëvizjes

Serbët kanë liri të lëvizjes nëpër enklava, si në pjesën veriore të Mitrovicës dhe në komunat e Shtërpçës, Zveçanit, Leposaviqit dhe Zubin Potokut, ku ata janë shumicë. Lëvizin lirisht vetëm në drejtimin prej pjesës veriore të Mitrovicës për në Serbi. Nëpër Kosovë, nga Rahoveci gjer në Graçanicë apo në Mitrovicë Veriore serbët udhëtojnë nën përcjelljen e KFOR-it. Në përgjithësi, serbët lëvizin më sigurtë nëpër Kosovë pasi që kanë zëvendësuar targat e vjetra me ato të Kosovës, të cilat janë përdorur pas e vendosjes së administratës ndërkombëtare në Kosovë. Serbët e mbetur në Prizren, rreth 180 sish, lëvizin lirshëm në qytet pos Milosh Nekiç, i cili ka ndërprerë daljen nga shtëpia për shkak të frikës se ekstrem-

1 Grupi punues lokal [GPL], Grupi punues komunal [GPK], Grupi punues rajonal [GPR]

istët shqiptarë, kriminelët dhe ata që janë pasuruar nga lufta, mund të shfrytëzojnë rastin dhe të zaptojnë shtëpinë e tij që gjendet mu në qendër të qytetit. Shqiptarët, vendasit e vjetër, i përkrahin ata përkitazi me këtë çështje. Serbët vijnë në Prishtinë vetëm kur të jenë ftuar në ndonjë takim në UNMIK, apo në ndonjë konferencë. Në ato raste, nën përcjelljen e KFOR-it, apo të organizatorit, së bashku kanë mundësinë të shohin qytetin dhe të shetisin rrugëve. Në mbrojtje të vazhdueshme të KFOR-it janë edhe 17 serbë në Ferizaj. Fjala është për persona më të vjetër, të cilët jetojnë nëpër shtëpitë e tyre, por për shkak të marrëdhënieve armiqësore me shumicën shqiptare nuk largohen nga shtëpitë e tyre. Në rastin e tyre nuk ka pasur ndryshime për të mirë as në vitin 2003.

Romët ndajnë fatin e serbëve, pasi që shqiptarët i njohin ata si bashkëpunëtorë të regjimit serb. Për këtë arsye shumica e romëve nga Gjakova janë detyruar të largohen nga Kosova. Ashkalinjit dhe egjiptianët kanë ndarë fatin e shqiptarëve në egzil, dhe që pas kthimit të tyre në Kosovë ata janë uruar se janë solidarizuar me popullatën shumicë dhe jeta e tyre e mëtutjeshme është lehtësuar. Sidoqoftë, ashkalinjit në Vushtrri ende kanë frikë nga shqiptarët. Edhe pse organizatat ndërkombëtare kanë rindërtuar shtëpitë e tyre dhe kanë bërë përpjekje në afrimin e tyre me shqiptarët, ata ende kanë frikë nga provokimet e mundshme në vende publike.

Kufizime serioze të lëvizjes kanë edhe shqiptarët të cilët janë pakicë në komuna, kryesisht serbe, siç janë Leposaviqi, Zubin Potoku, Zveçani dhe Shtërpca. Përpos frikës nga lëvizja rrugëve nëpër fshatrat serbe, ata ankohen që UNMIK-u nuk i ndalon institucionet serbe që të punojnë të papenguar nën flamurin e Kombeve të Bashkuara. Në ndërtesat e komunave të Leposaviqit, Zubin Potokut, Zveçanit dhe Shtërpçës ende janë të vendosur flamujt e Republikës së Serbisë, edhe pse të gjitha institucionet janë të obliguara të vendosin simbolet e Kombeve të Bashkuara.

Qasja në administratë dhe gjyqe

Edhe pse zyrat për komunitete janë të gatshme që të kryejnë punë të ndryshme administrative, në raste të paraqitjes personale në gjyq, apo në shërbimet komunale, një serb apo rom shkon nën përcjelljen e zyrtarit të UNMIK-ut, apo ndonjë të njohuri shqiptar. Në komunën e Kamenicës serbët lirshëm shkojnë në komunë apo gjyq. Shqiptarët në komunën e Shtërpçës nuk i drejtohen gjyqit serb por shkojnë në Ferizaj, ku gjendet gjyqi komunal kosovar.

Shëndetësia dhe ndihmat sociale

Për dallin nga vitet e kaluara, në vitin 2003 është e mundur të shihen serbët në shtëpitë shëndetësore shqiptare dhe anasjelltas, siç është rasti në Fushë-Kosovë dhe Kamenicë. Ka raste kur shtatzënat serbe lindin në spitalin e Gjilanit. Përndryshe, është si rregull që secili të shfrytëzojë ambulancat dhe spitalet e tyre. Romët më tepër janë të orientuar drejt ambulantave serbe ku i marrin barërat pa pagesë, nëse ka, kurse egjiptianët dhe ashkalinjtë shfrytëzojnë institucionet shëndetësore shqiptare.

Pensionet e pleqërisë dhe ndihmat sociale i marrin të gjithë ata të cilët i përmbushin kushtet. Të gjithë shfrytëzuesit bashkarisht, pa marrë parasysh përkatësinë kombëtare, konsiderojnë që pagesat e tilla nuk janë të mjaftueshme për jetesë, këto pagesa lëvizin ndërmjet 30 gjer në 65 euro. Serbët, si dhe romët, nuk ndihen të sigurt që personalisht të marrin pensionet apo ndihmën sociale. Zyrtarët e UNMIK-ut, apo zyrat për komunitete, të cilat funksionojnë në të gjitha vendbanimet në të cilat gjenden minoritetet, e kryjnë këtë punë për ata.

Arsimimi

Probleme më të mëdha kanë serbët e kthyer. Ata, siç është rasti në fshatin Malësi e Re, në afërsi të Prizrenit, banojnë tanimë që një vit në objektin e shkollës, duke pritur përfundimin e punëve

në shtëpitë e tyre në mënyrë që të sjellin fëmijët. Në Prizren nuk ka pasur fëmijë të moshës shkollore gjer me rastin e kthimit të familjeve me fëmijë, në korrik, me ç'rast janë ballafaquar me problemin se ku dhe si t'i shkollojnë fëmijët.

Shkollat serbe punojnë sipas programit të Ministrisë së Arsimit të Republikës së Serbisë, e cila financon pagat e mësimeve dhe mbarëvajtjen e mësimit. Një pjesë e të punësuarve në shkollat marrin paga shtesë nga Buxheti i Kosovës.

Qeveria e Kosovës, përmes Urdhërësës së datës 4 nëntor të vitit 1999 ua ka mundësuar boshnjakëve shkollimin në gjuhën amtare përmes planprogramit të Bosnjës dhe Hercegovinës, kurse sipas udhëzimit të datës 11 dhjetori 2002 ua ka mundësuar anëtarëve të minoritetit turk që të shfrytëzojnë tekstet shkollore nga Turqia. Shkollimi në gjuhën serbe dhe shfrytëzimi i teksteve shkollore të Republikës së Serbisë nuk është parashikuar me asnjë vendim të tillë².

Në gjithë Kosovën ekziston vetëm një shkollë e cila bashkarisht shfrytëzohet nga nxënësit serbë dhe shqiptarë. Në shkollën "Fan Noli" në Kamenicë, mësimi realizohet në ndërrime të ndryshme në gjuhën shqipe dhe serbe. Qeveria komunale ka bërë përpjekje të mëdha që të bind mësuesin dhe prindërit që të pajtohen për ndalimin e ndërrimeve të bazuara në përkatësi etnike.

- 2 Sekretari i Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara, Kofi Anan në deklaratën e tij të 1 korrikut të vitit 2003 ka përmendur se në Kosovë sistemi arsimor është ende i ndarë, ku ekzistojnë vetëm 42 objekte arsimore multietnike. Në shkollat, të cilat janë nën mbikqyrjen e Qeverisë së Kosovës, serbëve dhe romëve nuk u është mundësuar që të arsimohen në gjuhën amtare. Anan ka theksuar që minoritetet në përgjithësi nuk mund të përdorin gjuhën amtare as në institucionet e përkohshme të Kosovës.

Pa marrë parasysh përparimin e dukshëm në Kosovë për Misionin e Kombeve të Bashkuara, në Kosovë mbetet ende sfida të mëdha - Anan 1 qershor

http://www.unmikonline.org/archives/news07_03full.htm#0107

Qasja në pronësi

Në raste në të cilat serbët apo romët kthejnë të drejtën në pronësi, ata në shumicën e rasteve e shesin atë pasuri. Një praktikë e tillë është e zakonshme në Prishtinë, Prizren, Pejë, Lipjan, Gjiilan dhe qytetet e tjera në Kosovë. Ndonëse shumica e rasteve të pronave të uzurpuara nuk janë zgjidhur ende.

Prona e minoriteteve në vendet rurale, larg nga fshatrat, mbetet e papunuar, apo shfrytëzohet nga shqiptarët. Serbët më së shumti ankohen që nuk mund t'i punojnë vreshtat dhe arat jashtë fshatit, dhe nuk mundën të presin drunjë në malet e tyre. Serbët nga Plemetina³ nga frika nuk i punojnë pronat e tyre jashtë fshatit, edhe pse fqinjët shqiptarë i sigurojnë ata që askush nuk do t'i shqetësoj.

Informimi

Në fushën e informimit është arritur përparimi më i vogël. Me një sistem joadekuat të informimit, i cili i përmbush vetëm nevojat e shqiptarëve, minoritetet, sidomos serbët, mbesin pa qasje në informata bazë mbi proceset në shoqërinë kosovare, dhe mbi mënyrën në të cilën administrata ndërkombëtare bën përpjekje t'i zgjidh problemet e tyre. Është e qartë që emisionet e shkurtëra dhe lajmet në gjuhën serbe në mediat kosovare, fillimisht në Radio Televizionin e Kosovës [RTK], që do të jipeshin pas çdo emisioni informativ në gjuhën shqipte, do të ishte kontribut i vlefshëm drejt informimit më të mirë të minoriteteve. Kjo do të ndihmonte integrimin e serbëve në sistemin kosovar, kështu që ata më nuk do të liheshin në duar të propagandës së Beogradit, e cila nuk udhëhiqet gjithmonë nga interesat e serbëve në Kosovë, por përmbush nevojat politike të liderëve të trupit zgjedhor.

3 Dokumentacioni i FDH-së, intervista me serbin nga Plemetina S.V. Plemetinë, 22 qershor 2002.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Televizioni publik kosovar RTK gjatë ditës transmeton një emision pesë minutësh dhe një program javor 40 minutësh në gjuhën serbe, si dhe në gjuhët tjera të minoriteteve.

Kthimi

Serbët kthehen në numër të vogël dhe kryesisht në fshatra. Gjatë katër viteve, periudhë gjatë së cilës Kosova udhëhiqet nga administrata e përkohshme dhe institucionet kosovare, janë kthyer më pakë se 11.000 anëtarë, të të gjitha komuniteteve etnike⁴.

Kthimi kryhet nën organizimin e UNMIK-ut dhe Komesariatit të Lartë të Kombeve të Bashkuara për Refugjatë. Në vitin 2003, UNMIK ka përcaktuar procedurën dhe praktikën e kthimit të planifikuar, në të cilën marrin pjesë shqiptarët, vendasit nga vendi i kthimit, përfaqësuesit e qeverisë lokale dhe të kthyerit. Një qasje e tillë ofron rezultate më të mëdha sesa kur serbët kthehen pa përkrahjen e komunitetit lokal shqiptar.

Pengesë kryesore për kthimin e serbëve paraqet kundërshtimi i shqiptarëve në nivelin lokal, të cilët nuk fshehin që liderët e tyre politikë nuk kanë dhënë sinjale të qarta se e përkrahin kthimin e Serbëve. Për këtë flet edhe incidenti në fshatin Mushtishtë⁵, në nëntor të vitit 2003, kur një grup serbësh nën përcjellje të KFOR-it, janë sulmuar me gurë nga masa e shqiptarëve lokalë për shkak se ata kishin ardhur për të vizituar pronat e tyre pa paralajmërim.

Anëtarët e komunitetit të RAE-së⁶, goranët, boshnjakët dhe turqit janë të integruar në sistemin kosovar dhe të gjitha nevojat i përmbushin përmes institucioneve kosovare. Dhe, duke marrë parasysh

4 Agjencioni për Refugjatë i Kombeve të Bashkuara, Organizata për kombet dhe njerëzit e papërfaqësuar paralajmërojnë se minoritetet etnike në Kosovë kanë nevojë për mbrojtje të vazhdueshme, http://www.unpo.org/news_detail.php?arg=32&par=1129

5 Dokumentacioni i FDH-së, intervista me B.S. shqiptar nga Mushtishtja, më 13 nëntor 2003.

6 Shkurtesa për romë, ashkalinjë dhe egjiptianë

një gjë të tillë, njohja e gjuhës edhe mëtutje përcakton mundësinë e punësimit, posaçërisht arsimimit, pasi që minoritetet shfaqin nevojën për shkollim në gjuhën amëtare. Kjo momentalisht nuk është e mundur në një masë më të madhe, por vërehet tendenca e krijimit të sistemit të vetëm të shkollimit, i cili do të ishte në gjuhën shqipe. Një prej shembujve është praktika e cila zbatohet në shkollën «7. Marsi» në fshatin shqiptaro-boshnjak në Lubizhdë, në komunën e Prizrenit, në të cilën mësimi mbahet edhe në gjuhën boshnjake, por për shkak të vendimit të drejtorit, numri i orëve të tilla zvogëlohet. Nuk ka as shkolla të mjaftueshme në të cilat nxënësit e komuniteteve minoritare do të mund të shkolloheshin në gjuhët amëtare. Për këtë arsye, prindërit janë të shtyrë që ndërmjet mosshkollimit të fëmijëve të tyre dhe mësimi në gjuhën shqipe, të zgjedhin të dytën.

Kërkesa për t'u shkolluar në gjuhë amëtare kanë romët si në pjesët serbe ashtu edhe ato shqiptare, por kjo u mundësohet vetëm në shkollat serbe në Kamenicë dhe Gjilan.

Rajoni i Prishtinës

I Serbët

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Në rajonet serbe, siç janë Llapllasella, Graçanica dhe Preoci, në komunën e Prishtinës, Kuzmina dhe Bresja në komunën e Fushë - Kosovës, Plemetina dhe Babimoci, në komunën e Obiliqit, si dhe në Gushtericën e Ulët, në komunën e Lipjanit, serbët lëvizin lirshëm, përderisa në rajonet etnikisht të përziera, apo të dominuara kryesisht nga shqipëtarët, me përjashtim të Fushë-Kosovës, situata është plotësisht e ndryshme. Vrasja e familjes treanëtarëshe Stoliç, Sllobodanit [80], Radmillës [76] dhe djalit të tyre Lubinkos [55], në maj të vitit 2003, në Obiliq, ka ngritur dekurajimin e atyre serbëve të cilët kishin vendosur të kthehen nga Serbia.

Serbët kryesisht nuk shfrytëzojnë rrugët kryesore, edhe pse ata të cilët kanë targa kosovare për automjetet e tyre lëvizin më lirshëm dhe me siguri më të madhe. Enklavat serbe me qendra kryesore në rajonet e Graçanicës dhe Llapllasellës, lidhen përmes një rrjeti rrugësh lokale, të cilat janë ndërtuar nga Qendra për Koordinim e Kosovës pas qershorit të vitit 1999. Për më tepër, në Lipjan rruga shtrihet edhe nëpër kopshte, rrugë përmes së cilës serbët lëvizin për të arritur në ambulanten serbe.

Serbët janë të pakënaqur me sjelljen e KFOR-it, i cili nuk i siguron më, me arësytimin që liria e lëvizjes është në nivel të kënaqshëm. Sidoqoftë, KFOR-i ende i bart serbët e Lipjanit apo Prishtinës në mënyrë të organizuar në Graçanicë dhe pjesën veriore të Mitrovicës, për të blerë artikuj ushqimor. Në Lipjan, KFOR-i të merkureve dhe shtuneve siguron ditët e tregut. Në raste të tilla serbët janë në gjendje të blejnë në dyqanet shqiptare. Në fillim, shqiptarët nuk kanë dashur t'i shërbejnë serbë, por me kalimin e kohës edhe kjo ka ndryshuar.

Policia e UNMIK-ut dhe shqiptarët e punësuar në SHPK i vizitojnë serbët por ata kanë besim vetën në policët serbë të cilët punojnë në SHPK. Arësyet për mosbesim shtrihen në atë se organet e lartëpërmendura në shumë raste të incidenteve nuk kanë reaguar ose nuk kanë kryer hulumtime adekuate. Serbëve u pengon kur SHPK-ja i gjobitë në rastet kur ata i përdorin tabelat e vjetra të Kosovës.

Në fillim kam shkuar në një dyqan në afërsi për të blerë artikuj ushqimor. Më kanë shërbyer si edhe të tjerët. Megjithatë, kam vërejtur që shitësja është gjendur në situatë të pakëndshme kur shqiptarët gjendeshin me mua në dyqan. Shpesh më kanë hedhur fjalë, për këtë arsye më nuk shkoj atje për të blerë. Të martën dhe të premten kemi udhëtim të organizuar gjer në Graçanicë. Tani i blejmë artikujt ushqimor atje (...) Në banesë jetoj e vetme. Nuk guxojmë të largohemi nga ndërtesa pasi që nuk ka pikë kontrolli policor e as ushtarak. Ndonjëherë vërej policinë duke patrulluar, por asnjëherë nuk vijnë t'na pyesin nëse kemi probleme. Shqiptarët shpesh na provokojnë (...) më 26 Qershor të vitit 2003, rreth orës 19:30, para ndërtesës me fqinjët isha duke mbjellër lule. Në atë moment ka ardhur një njeri dhe më ka pyetur diçka në gjuhën shqipe. Fqinja ime është përgjigjur në gjuhën shqipe, por së shpejti ka heshtur. Unë nuk di të flas shqip por fqinjët më kanë përkthyer. Llomotiste diçka, na është kërcënuar dhe na ka ofenduar. Thoshte se ky nuk është vend për serbët dhe kemi fat që na ruajnë të huajt. Por kur të shkojnë ata, shqiptarët do t'na presin në fyt të gjithëve. Ju përgjigja në gjuhën serbe: "Nuk jemi duke ngacmuar, mos na ngacmoni" dhe me dorë i kam treguar që të largohet. Shqiptari është nisur nga unë dhe ka bërtitur diçka. Ne vrapuam për në ndërtesë, kurse unë fillova të thërras "Sashën", në mënyrë që sulmuesi të mendoj që kishte ndonjë mashkull atypari. Shqiptari pas kësaj u largua duke u kërcënuar. Rreth 50 m larg nga ndërtesa gjenden ca kafene. Edhe pse kopshet e tyre ishin plot me njerëz, asnjë prej tyre nuk reagoi. Në atë moment, nga hyrja 78 ka dalë një polic nga Pakistani, i cili quhet Mensur. Edhe pse kaloi pranë sulmuesit, nuk ndërmori asgjë, dhe as nuk e ka lajmëruar rastin në polici. Në hyrjen time

jeton një polic ndërkombëtar. As ai nuk e hapi derën e banesës së tij, edhe pse kam trokitur disa herë. Vetëm të nesërmën në mëngjes, kur ishte nisur për në punë, e ndala në korridor dhe e shtyra që ta lajmrojë rastin. Më vonë ka ardhur policia..

Sërbja S.B. nga Prishtina, e zhvendosur nga banesa e saj në ndërtesën e YU programit

Intervistë nga FDH 26 qershor ,2003.

Një nga problemet tona më të mëdha është liria e lëvizjes si dhe [përdorimi] gjuha në ati vende ku ne do të donim të shkonim. Kemi qenë shumë të lidhur me Prishtinën dhe disa prej nesh punonin atje, por nuk guxojmë të shkojmë për shkak të frikës që do të vritemi. Unë mendoj se secili do ta vërë re se ne jemi serbë të Kosovës. Kjo është e çuditshme sepse ishin serbët që i ndihmuan shqiptarët të mbijetojnë përpara dhe pas bombardimeve, e prapsepapë, edhe pse ne u shoqëruam me shqiptarët, ata nuk e kanë bërë të njëjtën gjë për ne serbët. Ne kemi miq [në mesin e shqiptarëve] me të cilët kalonim kohën së bashku më përpara dhe që tani vijnë në fshatin tonë për tregti por jo për vizita; nganjëherë na thotë “tung”, përmes njerëve të tjerë gjithsesi.

Serb nga fshati Peroc në zonën e Graçanicës

FDH, intervistë me M.D. në maj 2003.

Një organizatë Zvicerane dëshiron të ndërtojë rreth 40 shtëpi për romët. Dëshirojmë të dijmë se kush janë ata romë të cilët duhet të vendosen? Donatori na ka injoruar që nga fillimi. Si mendojnë ata që të ndërtojnë shtëpi pa pajtimin tonë? Kush qëndron pas këtij dokumenti? Nuk duam të lejojmë që njerëz të panjohur të vijnë në fshat për shkak se nuk kemi instrumente për të kontrolluar situatën. Me romët nga fshati nuk kemi pasur probleme asnjëherë. Ata jetojnë këtu përherë (...) As udhëheqësit e fshatit, as KFOR-i, dhe as SHPK-ja nuk përcjellin situatën e sigurisë në fshatrat në të cilat jetojnë serbët. Ne jetojmë me frikë të vazhdueshme. Më e keqja është që nuk kemi qasje as në Serbi.

D.Zh. përfaqësues i Serbëve të Llapllasellës

Intervistë nga FDH 1 maj 2003.

E tërë bota është e njohtuar me krimin ndaj familjes Stoliq. Ky krim shkatërroi besimin për një kthim të mundshëm. Në dy muajt e fundit tensionet kanë rënë pak, në shkallën që ata serbë më trima shkojnë për pazar në qytet gjatë ditës. Gjithsesi, gjithë serbët nga Obiliqi i mbyllin dyert e shtëpive gjatë natës dhe ditës dhe kanë vënë shufra hekuri te dritare. Kjo më së miri tregon gjendjen e tyre.

Zyra Komunale Serbe e Kthimeve dhe Bashkësive

FDH, intervistë me S.A. më 11 dhjetor 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Të gjitha punët administrative serbët e rajonit i kryejnë përmes zyrave për komunitete. Kur kërkohet prezenca e tyre personale, atëherë zyrtarët e këtyre zyrave i përcjellin nëpër këto institucione, por këtë e bëjnë edhe shqiptarët, miqtë apo të njohurit e tyre. Për dallim nga Prishtina, serbët nga Fushë Kosova dhe Obiliqi i kryejnë punët në komunë dhe gjyq pa probleme, edhe pse ndonjëherë ndodhë që zyrtarët shqiptarë nuk dëshirojnë të komunikojnë në gjuhën serbe ndonëse e flasin. Vështirësi të madhe kanë me formularët të shkruar në dy gjuhë, të cilët janë në gjuhën shqipe apo angleze, si dhe fakti që në të gjitha shërbimet punojnë vetëm shqiptarët.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Serbët shërohen në institucionet shëndetësore serbe, të cilat financohen nga qeveria e Serbisë. Në përgjithësi, serbët nuk kanë besin te mjekët shqiptarë. Përrjashtim i vetëm janë ata nga Fushë- Kosova, të cilët shërohen edhe në Shtëpitë e shëndetit të Kosovës në të cilën punojnë vetëm shqiptarët. Njëkohësisht, shqiptarët shkojnë në ambulancën serbe në fshatin Bresje, në të cilën përpos serbëve, punojnë edhe disa shqiptarë, si dhe një boshnjak. Përpos Bresjes, ambulancat më të mëdha serbe gjenden në Llapllasellë, Babimoc, Plemetin, Palaj, Suhodoll dhe Gushtericë të Ulët. Në ambulancën e fshatit Preoc, mjeku serb vjen pesë herë në javë, kurse gjatë tërë kohës aty është i punësuar një teknik mjekësor.

Në Llapllasellë gjendet spitali, i cili është financuar nga qeveria franceze. Është planifikuar që ky spital të jetë multietnik, por aty punojnë vetëm serbët. Përpjekje e ngajshme është bërë edhe në Lipjan, por edhe ajo përpjekje ka dështuar. Në aspektin e përkujdesjes mjekësore, në situatë më të vështirë janë serbët në Shtime, pasi që askund në afërsi nuk ekziston ndonjë ambulantë serbe. Ata nuk shfrytëzojnë shërbimet e shtëpisë së shëndetit të shqiptarëve por presin transportin e UNMIK-ut dhe përcjelljen e KFOR-it, me ç'rast dërgohen në Graçanicë çdo dy javë. Për shkak të mosintervenimit me kohë, gjer më tani kanë vdekur dy persona.

Për shërim spitalor serbët shkojnë në Graçanicë, në pjesën veriore të Mitrovice, apo në qendrat spitalore në Serbi, në Prishtinë shkojnë vetëm në raste emergjente, si për shembull, me rastin e fatkeqësive të komunikacionit. Kontrolli dhe ilaçet nuk paguhen në ambulancat serbe, edhe pse shpesh ndodhë që të mos ketë ilaçe, për këtë arsye serbët janë të shtyrë që t'i blejnë ilaçet nëpër barnatore private, pronarë të të cilave janë shqiptarët. Ndihma sociale dhe pensione të pleqërisë marrin të gjithë serbët të cilët përmbushin kushtet dhe që janë më të vjetër se 65 vjet. Ato paguhen nga Buxheti i Kosovës. Ndihma është e vogël por e rregullt dhe në shuma të ndryshme, është prej 30 gjer në 65 euro. Serbët konsiderojnë që kushtet për të marrë ndihmë janë tejet strikte dhe që komisionet që përbahen nga shqiptarë dhe vendosin për këtë janë të një anshëm. Pensionet e punës i marrin nga Serbia. Mjekët, të cilët punojnë në institucionet paralele pranojnë paga nga Ministria e Shëndetësisë e Republikës së Serbisë, përderisa një pjesë e stafit financohet nga Qeveria e Kosovës.

Përkujdesja shëndetësore është shumë e dobët. Këtu nuk kemi kujt t'i drejtohem për ndihmë.

Serbja S.B. nga Prishtina, e zhvendosur nga banesa e saj në ndërtesën e YU programit

Intervistë nga FDH, 26 qershor ,2003.

Ne vitin 2000 kemi provuar të ndertojmë ambulancën e përbashkët. Pas bisedimeve të gjata u pranuan doktorët tanë, tre prej

tyre, katër infermiere dhe shoferi i Ambulancës. Qendra e Shëndetit ishte renovuar dhe në njërën anë punonin serbët dhe në tjetrën shqiptarët. Këto hapësira nuk ishin të ndara fizikisht. 15 ditë më vonë, kur të gjithë së bashku menduam se projekti ishte një sukses, ishim dëshmitarë gjatë rrahjes së të gjithë stafit dhe shembjes së pjesës sonë. Çështja i kaloi policisë, por autorët e ngjarjes nuk u arrestuan. Që atëherë ne kemi vetëm klinikën tonë dhe shkojmë për mjekim në të.

Serb që jeton në komunën e Lipjanit

FDH intervistë me S.J. më 14 nëntor 2003.

4. Punësimi

Problemi i punësimit është veçanërisht karakteristik për komunitetin etnik serb, fillimisht për shkak të mosnjohjes së gjuhës shqipte dhe për shkak të lirisë së kufizuar të lëvizjes. Serbët konsiderojnë se janë të diskriminuar, posaçërisht ata të cilët kanë punuar në ndërmarrje shoqërore, pasi që ato kanë vazhduar t'u japin ndihma shqiptarëve, edhe pse formalisht është ndërprerë puna, përderisa ndihma e tillë për serbët ka qenë e ndaluar. Për më tepër, serbët frikësohen të shkojnë në firmat e tyre, për të marrë librezat pune në mënyrë që të lajmrohen në vende të tjera pune. Për këtë arsye, ata punojnë vetëm në institucionet paralele, siç janë ambulancat, shkollat, njësitet e PTT-së së Serbisë në Fushë-Kosovë dhe në komunat serbe. Ata janë të punësuar edhe në zyrat për komunitete.

Në Llapllasellë janë të punësuar rreth 50 serbë në institucionet paralele. Situata më e mirë është në Fushë-Kosovë, ku njëri nga nënkryetarët e komunës është serb, si edhe në Lipjan. Serbët në Fushë Kosovë udhëheqin Drejtorinë e Shëndetësisë⁷. Në drejtoritë e tjera janë disa zëvendës drejtorë. Në vetë komunën e Fushë-Kosovës janë të punësuar njëzet serbë, në Lipjan një, por në komunë dhe në gjyq në Obiliq nuk ka serbë të punësuar. Në Korporatën Energjetike të Kosovës [KEK], Postën e Kosovës [PTK] dhe

7 Departamenti në nivel të komunës, i cili ka të bëjë me çështje shëndetësore.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

në ndërmarrjet e tjera publike në Kosovë nuk ka serbë të punësuar, me përjashtim të pesë serbëve nga Llapllasella, të cilët punojnë në ujësjellësin "Batlava", në Prishtinë. Gjashtë serbë nga Obiliqi janë të punësuar në SHPK, njëri nga Llapllasella, përderisa 10 janë të punësuar në Lipjan. Në burg, si rrojtare, punojnë 60 serbë nga Lipjani. Disa kanë dyqane tregëtare.

Serbët në përgjithësi janë të përfaqësuar dobët në OSCE, KFOR dhe UNMIK, me përjashtim të Zyrës për Komunitete.

Asnjë serb në Shtime nuk punon, edhe pse të gjithë janë të gatshëm për të punuar përpos meje dhe fëmijëve të mij që jemi të paaftë, për shkak se jemi të vjetër. Unë më herët kam punuar në Ferizaj, në fabrikën e gypave. Tani nuk mund të shkoj as për të marrë librezën e punës. Kolegët e mi shqiptarë, madje edhe ata të cilët nuk punojnë, marrin diçka nga fabrika kurse unë nuk marr asgjë.

N.J. përfaqësues i serbëve në Shtime

Intevistë FDH, 11 nëntor 2003.

5. Arsimimi

Nxënësit serb në këtë rajon shkojnë vetëm në shkolla serbe. Qendrat më të mëdha shkollore në komunën e Prishtinës janë në Llapllasellë, Graçanicë, Fushë Kosovë, Bresje dhe Uglare, në komunën e Obiliqit në Plemetinë, kurse në komunën e Lipjanit në Lepinë, Gushtericë të Ulët dhe Suhodol. Fakultetet në gjuhën serbe gjenden në Graçanicë, në pjesën veriore të Mitrovicës dhe Zubin potok. Një pjesë e serbëve studiojnë në Serbi.

Ka ekzistuar projekti që në shkollën "Sveti Sava" në Bresje, në të cilën vijnë mësimin rreth 400 nxënës, të hapet një objekt parashkollor multietnik. Por, programi nuk është realizuar pasi që shqiptarët nuk kanë dëshiruar të dërgojnë fëmijët në këtë institucion. Objekte parashkollore serbe gjenden në Gushtericë të Ulët, ku vijnë mësimin 27 fëmijë, kurse në Llapllasellë 20. Në Kuzmin

gjendet shkolla katërvjeçare. Fëmijët nga ai fshat vazhdojnë shkollimin në Bresje. Në Preoc mbretëron situatë e njëjtë si edhe në Kuzmin, duke marrë parasysh faktin që fëmijët pas shkollimit katërvjeçar shkojnë në Llapllasellë, në shkollën në të cilën vijnë mësimin rreth 500 nxënës. Serbët nga Shtima vijnë mësimin në shkollën fillore në Lagjen e re në komunën e Lipjanit. Komuna ndanë 200 euro në mënyrë që fëmijët të marrin atje banesa me qira gjatë javës. Të premtën KFOR-i sërish i kthen në Shtime.

Në Llapllasellë dhe në Bresje gjendet shkolla e mesme mjekësore, kurse në Graçanicë gjimnazi dhe shkolla ekonomike, në të cilën mësimin e vijnë 200 nxënës. Në Lepinë dhe Gushtericë të Ulët gjenden shkollat fillore dhe të mesme, kurse në Suhodol gjendet vetëm shkolla fillore. Në Gushtericë të Ulët gjenden shkolla e mesme e bujqësisë dhe shkolla e mesme e mjekësisë.

Në qytete, shkollar fillore serbe gjenden në Lipjan, në të cilën mësimin e vijnë 138 nxënës, kurse në shkollën fillore të Obiliqit mësimin e vijnë 45 nxënës. Ndërtesa në Obiliq, në të cilën mbahehet mësimi në gjuhën serbe, është e mbrojtur me grila të vendosura në dyer dhe dritare, pasi që në oborrin e njëjtë gjenden edhe shkollat e mesme mjekësisë dhe ekonomike shqipe. Gjer më tani nuk ka pasur incidente ndërmjet nxënësve. Fëmijët serbë nga Obiliqi vijnë në shkollën e mesme në Plemetinë, ku vijnë mësimin rreth 350 nxënës. Në të njëjtën shkollë gjendet edhe shkolla fillore e fshatit.

6. Qasja në pronësi

Për shkak të lirisë së kufizuar të lëvizjes, serbët nuk mundën plotësisht të shfrytëzojnë pronën e tyre. Shumë shtëpi dhe banesa janë të uzurpuara, si dhe arat dhe malet, të cilat është më vështirë të mbrohen dhe kthehen. Serbët frikësohen të punojnë tokat të cilat janë më larg nga fshati dhe ato të cilat gjenden në afërsi të pronave shqiptare. Për këtë arsye serbët i shesin pronat e tyre, shpesh me çmime të ulta pasi që shqiptarët janë blerësit e vetëm. Sidoqoftë, kadastru është në dispozicion të të gjithëve. Kur dëshirojnë

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

të shesin pronën e tyre, serbët, së bashku me blerësit shqiptarë, shkojnë në komunë dhe aty e rregullojnë çështjen e marrëveshjes mbi shitëblerje. Kjo rregullohet përmes Zyrës për Komunitete.

Në Shtime janë të uzurpuara 30 shtëpi, disa banesa dhe lokale; në Lipjan 10 shtëpi, 10 dyqane dhe 15 banesa; në Obiliq rreth 80 përqind të shtëpive dhe banesave, kurse 10 % përqind janë shitur; në Fushë-Kosovë 52 shtëpi dhe disa dyqane. Gati se e gjithë prona serbe në Prishtinë është uzurpuar. Nga serbët e mbetur në Prishtinë, UNMIK-u dhe KFOR-i kanë kërkuar nga ata që, për shkaqe sigurie, t'i lëshojnë banesat e tyre në pjesë të ndryshme të qytetit dhe kanë lejuar uzurpimin e banesave të YU Programit, pronarët e të cilave janë serbët të cilët jetojnë në Serbi. Në rajonet etnikisht të pastërta, në Llapllasellë, Plemetinë apo Babimoc, nuk ka uzurpim të shtëpive dhe pronave.

Në lagjen e re, në komunën e Lipjanit, 80 përqind e tokës serbe është uzurpuar nga shqiptarët kurse në Shtime rreth 400 hektarë. Llapllasella është përjashtimi i vetëm, pasi që asnjë arë nuk është e uzurpuar, por serbët frikësohen që t'i punojnë ato. Situatë e ngjashme mbretëron edhe me serbët nga Plemetina, edhe pse fqinjët shqiptarë nga fshatrat e afërta i kanë siguruar se asgjë nuk do t'u ndodhë.

Mbi 50% e fshatarëve nga Plemetini nuk e punojnë tokën e tyre që është afër fshatrave shqiptare. Fqinji ynë shqiptar na tha: "Mos kini frikë, ne ju njohim, asnjë prej nesh s'do t'ju bëjë keq juve", por gjithsesi ne kemi frikë t'i lëmë fshatrat tona.

Serb nga Plemetini

FDH intervistë me S.V. më 22. qershor 2003.

Unë jetova në Beograd deri në dhjetor 2002, kur vendosa të kthehem prapë në Prishtinë dhe të jetoj në apartamentin tim. Kisha raportuar më parë se apartamenti im ishte uzurpuar nga disa njerëz më 13 shkurt 2001. Vetëm më 10 dhjetor 2002 u lirua apartamenti im dhe një javë më vonë, më unë i mora çelësa. Mendoja të rrija në banesë. Megjithatë, policia e UNMIK-ut më bindi

se nuk ishte e sigurtë të jetoja në apartamentin tim. Unë ngula këmbë për një çast por në fund m'u desh të ik. HABITAT-i dhe UNHCR-i bënë të mundur që unë të jetoj në lagjen ku jetoj tashti. Ma merr mendja se apartamenti im përkohësisht i ishte caktuar dikujt tjetër.

Grua serbe, e kthyer në qytetin e Prishtinës, Programi i ndërtesave YU

FDH, intervistë me B.S. më 30 qershor 2003.

7. Informimi

Emisionet e vetme në gjuhën serbe të cilat i emeton RTK-ja janë programe ditore pesëminutëshe informative dhe një emision javor dyzetminutësh. Përmes satelitit mund të përcjellen programet serbe siç janë RTS I, II, III, B92 dhe Pink. Gazetat arrijnë rregullisht, dhe sa i përket shtypit nga Kosova ata lexojnë gazetat javore në gjuhën serbe "Jedinstvo" dhe "Dijalog". Nga radio stacionet lokale kryesisht dëgjojnë radion "KIM" nga Graçanica, ndonëse përcjellin edhe programe të radiostacioneve të huaja në gjuhën serbe: Zëri i Amerikës, BBC, Deutsche Vele. Radio Blue Sky emiton program ditor njëorësh në gjuhën serbe. Në Lipjan dëgjohet Radio "Most" nga pjesa veriore e Mitrovicës.

Serbët nuk kanë mundësi t'i shfrytëzojnë telefonat fiks për shkak të mospagimit të faturave për kohën gjatë së cilës kanë qenë të zhvendosur. Oferta e PTK-së që të paguajnë 50 përqind, që sipas serbëve do të thotë 200 euro për kyçje ende është e papranueshme. Serbët kanë telefona mobilë të cilët gjithashtu janë të shtrenjtë.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Serbët nuk kanë dalënë numër të madh në zgjedhjet lokale, të cilat janë mbajtur në fillim të vitit 2003. Pjesëmarrja ma e madhe ka qenë në Plemetinë.

9. E drejta për t'u kthye

Serbët nuk fajësojnë shqiptarët e rëndomtë për situatën në Kosovë, por institucionet dhe mediat e Kosovës. Problemin qendron se askush nga ana e shqiptarëve nuk flet për kthimin në mënyrë konfirmuese por e përmendin këtë në takime vetëm me përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare.

Askush nga serbët e Fushë Kosovës nuk ka marr kredi për të meretur shtëpitë, apo për të filluar çfarëdo prodhimi. E njëjta vlen edhe për fshatin Suhodoll. Sidoqoftë, Organizata Ndërkombëtare për Migrim [IOM] në Lipjan i ka dhënë kredi një Serbi në vlerë prej 2100 euro për të hapur një puntori për pjekjen e kafes⁸. Të tjerët kanë marrë kredi për hapjen e furrave. Serbët konsiderojnë që ndërmjetësimi i qeverisë së Beogradit do të lehtësonte problemet, për këtë arsye ata bëjnë përpjekje për të filluar dialogu ndërmjet qeverisë së Serbisë dhe Kosovës. Ekzistimi i iniciativave lokale është inkurajues. Vendasit e Llapllasellës haptazi kanë ftuar fqinjët e tyre shqiptarë për të arritur marrëveshje, por ata ende nuk janë përgjigjur⁹.

Serbët nga fshati Plemetinë dallohen edhe për fillimin e iniciativave për rivendosjen e marrëdhënieve të mira me fqinjët shqiptarë. Në këtë aspekt, ata ju kanë dërguar ftesën për të formuar një ekip të përbashkët futbollit¹⁰. Është formuar komisioni për ndalimin e shpërnguljes, pas së cilit veprim në fshat është kthyer Radosllav Joviç me pesë antarë të familjes së tij, familja gjashtë-antarëshe e Millutin Bukumir dhe familja pesëantarëshe e Radivoje Andriçit. Është kthyer edhe një familje rome nga Mali i Zi. Këta persona janë kthyer vetëm pasi që u janë rindërtuar shtëpitë. Por, numri i përgjithshëm i shtëpive të rindërtuara është i vogël: në Obiliq 35, në Lagjen e re dhe Suhodoll nga dy.

8 Dokumentacioni i FDH, intervistë me N.N. serb nga Lagjja e re, 3 nëntor 2003.

9 Dokumentacioni i FDH, intervistë me D.Zh. serb nga Llapllasella, 21 nëntor 2003.

10 Dokumentacioni i FDH, intervistë me S.V. serb nga Plemetina, 22 qershor 2002.

Me Shqiptarët nuk jemi shoqëruar as më herët, e lëre më tani. Kur do të mundja të kërkoja punë në Prishtinë, gjithçka do të ishte ndryshe.

Z.K. serb nga Suhodolli

Intervistë nga FDH, 3 shtator 2003.

II Turqit dhe Boshnjakët

1. Respektimi i të drejtave për livizje të lirë dhe siguri

Për shkak të njohjes së mirë të ndërsjellë të gjuhës, turqit gjithmonë kanë pasur marrëdhënie të mira me shqiptarët. Gjithashtu, një numër i madh i tyre gjatë bombardimeve të NATO-s, së bashku me shqiptarët, kanë ikur në drejtim të Turqisë. Situata me boshnjakët është mjaft e ndryshme. Pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë, UÇK-ja ka kryer kidnapime dhe ka vrarë rreth 50 boshnjakë. Sidoqoftë, ata mendojnë që situata ka ndryshuar në të mirë.

As turqit dhe as boshnjakët nuk kanë ankesa në punën e SHPK-së, policisë së UNMIK-ut dhe KFOR-it, dhe nuk kërkojnë mbrojtjen e tyre.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Antarët e bashkësisë turke mund të shkojnë lirshëm në gjyqe dhe komuna, edhe pse kanë probleme me formularët në gjuhën shqipe. Problemi nuk qëndron në faktin që nuk e njohin gjuhën shqipe, por ata mendojnë që formularët duhet të jenë edhe në gjuhën turke. Gjithashtu, dëshirojnë të jenë më të përfaqësuar në institucionet administrative.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Tuqit shërohen nëpër shtëpitë e shëndetit të shqiptarëve. Janë të kënaqur me përfaqësimin e tyre nëpër këto shërbime. Tek mjekët

turq vijnë edhe serbët, pasi që janë shëruar tek ata edhe para luftës. Turqëve u shkon për shtati fakti që ministresha e shëndetësisë në Qeverinë e Kosovës është turke. Konsiderojnë që kriteret për marrjen e ndihmës sociale janë shumë të rrepta, por ndjehen të kënaqur që të gjitha ndihmat sociale paguhën me rregull.

4. Punësimi

Njëri ndër problemet më të mëdha në Kosovë është mungesa e vendeve të mjaftueshme të punës. Në këtë fushë për minoritetet është shumë më vështirë sesa për komunitetin dominant shqiptar. Antarët e komunitetit etnik turk më së shumti vërejtje kanë pikërisht për punësimin. Ankohen ndaj shqiptarëve, të cilët rrejshëm paraqiten si turq, pasi që e njohin gjuhën turke, dhe në këtë mënyrë zënë pozita, të cilat sipas ndarjes proporcionale të vendeve të punës, në përputhje me parimet etnike, duhet t'u përkasin turqive.

Në Radio Prishtinë disa turq janë larguar nga puna në mënyrë joligjore, kurse në vendet e tyre të punës, pa konkurs, janë pranuar shqiptarët. Turkes R.B, pas përfundimit të pushimit të shtatzanisë, nuk i është mundësuar të kthehet në vend të punës në Kuvendin Komunal të Prishtinës¹¹.

Në institucionet shëndetësore në Prishtinë janë të punësuar 32 antarë të komunitetit turk, përderisa në muze, teatër dhe gjyq nuk punon asnjë. Turqit punojnë në shkollat "Elena Gjika" dhe "Sami Frashëri", në të cilat mësimi mbahet në gjuhën turke.

Goranët në Janjevë nuk kanë probleme me punësim, pasi që kanë dyqane private hoteliere, përderisa boshnjakët konsiderojnë që në shërbimet publike janë të përfaqësuar në proporcion me numrin e tyre. Më së shumti të inkuadruar ka në SHPK.

11 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me S.G. turk nga Prishtina, 3 dhjetor 2003.

Nuk e di se në bazë të çfar kriteresh janë pranuar në punë ata të cilët tani punojnë në redaksinë turke të Radio Prishtinës. Udhëheqësit sipas kriterëve personale e kanë bërë zgjedhjen. Jam i diskriminuar si qytetar, si gazetar me përvojë disavjeçare dhe për faktin që kam lidhur marrëdhënie të përhershme pune, e cili a nuk është ndërprerë me vendim të drejtë. Janë të diskriminuar edhe të gjithë të tjerët të cilët sot nuk punojnë, ndonëse kanë qenë të punësuar në Radio Prishtinë. Pas luftës, nuk është bërë asnjë bisedë me kuadrin turk, as nuk është bërë vlerësimi i aftësive të tyre.

**I.B. turk nga Prishtina, ish punonjës i Radio Prishtinës,
Programit në gjuhën turke**

Intervistë nga FDH 26 qershor 2003.

Ne turqit ballafaqohemi me një problem të cilin nuk e kanë edhe komunitetet e tjera minoritare. Kurdo që hapet ndonjë vend i punës për antarët e komunitetit turk, më së tepërmi konkurrojnë shqiptarët, të cilët e njohin gjuhën turke. Ata paraqiten si turq dhe në këtë mënyrë zënë vendet tona të punës. Në institucione është i punësuar një numër i vogël i turqve. Kolegët shqiptarë shpesh i provokojnë ata. Një herë turkja ,Rabije Bekteshi, ka qenë në pushim të lindjes, më vonë i kanë thënë që nuk ka nevojë të kthehet në punë.

G.S. turk nga Prishtina

Intervistë nga FDH, 24 nëntor 2003.

5. Arsimimi

Nxënësit boshnjakë dhe turq shkojnë në shkollë së bashku me fëmijët shqiptarë. Boshnjakët nga Janjeva konsiderojnë që janë të diskriminuar pasi që mësimi për ata nuk mbahet në gjuhën boshnjake. Bile, ata dëshmojnë se disa nga komuniteti boshnjak as që dëshirojnë të vijojnë mësimin në gjuhën boshnjake, ata duan të vijojnë mësimin në gjuhën serbe.

Shkolla fillore turke në Prishtinë mban emrin "Elena Gjika" dhe ka 230 nxënës, kurse e mesmja "Sami Frashëri", në të cilën mësimin e vijojnë 124 nxënës. Mësimdhënësit e kombësisë turke nga këto

shkolla konsiderojnë që programet shkollore nuk janë përshtatur për nxënësit turq, pasi që turqit në librat e historisë ende quhen “okupatorë”. Në Fakultetin e Studimeve Orientale në Prishtinë, në të cilin e vijnë mësimin 32 nxënës dhe Fakultetin e Mësuesisë në Prizren, në të cilin studiojnë 20 turq, mësimi mbahet në gjuhën turke. Ata kërkojnë që në komisionet e Ministrisë së Arsimit dhe në institucionet e tjera kulturore të punësohen antarët e këtij komuniteti.

Në Fakultetin për Biznes në Pejë, si dhe në Fakultetin e përmendur të mësuesisë në Prizren, mësimi është i organizuar edhe në gjuhën boshnjake.

6. Qasja në pronësi

Menjëherë pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë nga Kosova, në qershor të vitit 1999, prona e boshnjakëve, të cilët kishin ikur gjatë bombardimeve të NATO-s, është uzurpuar nga shqiptarët. Tanimë pothuajse e gjithë prona e uzurpuar është kthyer. Turqit nuk kanë pasur probleme të këtilla, edhe pse një numër mjaft i konsiderueshëm i tyre është strehuar në Turqi dhe është kthyer pas hyrjes së forcave ndërkombëtare në Kosovë.

7. Informimi

Boshnjakët dhe turqit nuk janë të kënaqur me praninë e tyre në media, pasi që të dyja palët kanë vetëm një informim ditor pesë-minutësh në gjuhën amëtare. Një herë në javë në RTK emetohet një emision në gjuhën turke, në kohëzgjatje prej 40 minutash, përderisa në Radio Prishtinë çdo ditë emetohet një emision një orësh. Në rajon nuk ekziston asnjë radio stacion në gjuhën boshnjake.

Nga shtypi boshnjakët kanë revistën mujore “Alem”, që shtypet në Prizren. Turqit potencojnë se gjer në qershor të vitit 1999 revista “Tan” kishte dalë plot 32 vjet, dhe se pas luftës është ndërprerë puna në “Tan”.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Partia e Veprimit Demokratik [SDA] është partia e cila mbledh boshnjakët, përderisa turqit i përfaqëson Partia Demokratike Turke e Kosovës. Të dyja palët kanë deputetë në Parlamentin e Kosovës dhe nga një ministër në Qeverinë e Kosovës. Në përgjithësi, i përkrahin institucionet kosovare.

9. E drejta për t'u kthyer

Boshnjakët dhe turqit kanë marrëdhënie të mira me shqiptarët edhe pse disa boshnjakë janë duke u shpërngulur nga Kosova për shkak të mungesës së perspektivës. Turqit konsiderojnë se dalimet ndërmjet tyre dhe shqiptarëve janë të vogla, kryesisht për shkak të njohjes së mirë të ndërsjellë të gjuhëve, fesë dhe zakonëve të njëjta.

III RAE

1. Respektimi i të drejtave të lëvizjes dhe siguria

Shumica e konsiderueshme e romëve nga rajoni lëvizin me frikë, me përjashtim të atyre nga Fushë-Kosova, të cilët konsiderojnë që pozita e tyre është përmirësuar mjaft shumë. Përballë romëve, ashkalinjtë thonë se kanë liri të plotë të lëvizjes dhe mund të shkojnë edhe në Prishtinë, ku pas luftës, romët asnjëherë nuk kanë shkuar. Romët, si edhe serbët shfrytëzojnë ato rrugë të cilat janë ndërtuar nga Qendra koordinuese, pasi që nuk janë në dijeni se si do të reagonin shqiptarët me rastin e takimit të mundshëm. Sidoqoftë, një pjesë e romëve, sikur ashkalinjtë, pa problem shkojnë në Ferizaj apo Gjilan.

Ashkalinjtë lëvizin lirshëm në qendër të Prishtinës, por gjithmonë janë të kujdesshëm, pasi që shqiptarët e ardhur rishtazi nganjëherë i provokojnë ata, përderisa vendasit nuk e bëjnë një gjë të tillë. Ashkalinjtë nga Podujeva gjatë bombardimeve kanë ndarë fatin e

njëjtë me fqinjët e tyre shqiptarë. Pas kthimit kanë vazhduar të jetojnë në lagjet e mëparshme të quajtura “Ali Ajeti” dhe “Xhafer Meta”. Gjatë qershorit të vitit 1999, disa shqiptarë i kanë sulmuar ata por provokimet së shpejti janë ndërprerë dhe tani nuk ka probleme të sigurisë. Kjo vlen edhe për fshatrat fqinje Orllan, Batllavë dhe Peran. Situata e njëjtë vlen edhe për ashkalinjtë dhe romët në Shtime. Në komunën e Lipjanit, antarët e të dyja etniteteve shfrytëzojnë gjuhën shqipe dhe nuk kanë problem me lirin e lëvizjes. Romët dhe kroatët nga Janjeva nuk ankohen në liri të lëvizjes në fshat, por friksohen që të shkojnë në Lipjan. Posaçërisht frikësohen kroatët, pasi që nuk e njohin gjuhën shqipe, përderisa romët nga fshati Magure, i cili është me shumicë shqiptare, edhe pse shfrytëzojnë gjuhën përgjatë komunikimit të përditshëm, nuk kanë liri të lëvizjes as në fshat, për shkak të incidenteve të shumta të cilët kanë ndodhur.

Ashkalinjtë e vetëm të cilëve u është rrezikuar liria e lëvizjes janë ata nga kampi për strehim në Plemetinë. Ashkalinjtë, të kthyerit në lagjen “Azotiku” në Obiliq, konsiderojnë që situata është duke u përmirësuar, edhe pse vazhdojnë të jenë të kërcënuar.

Antarët e komuniteteve RAE thonë që SHPK, policia e UNMIK-ut dhe KFOR-i sillën mirë ndaj tyre. KFOR-i tanimë nuk siguron përcjellje për askënd, përderisa SHPK-ja dhe policia e UNMIK-ut i vizitojnë ata rregullisht.

Në kamp jetojnë 42 familje rome me rreth 220 persona. Kemi këtu gati tre vjet. Vijmë nga zona të ndryshme të Kosovës. Jemi të rrethuar nga telat dhe tanket me të cilat na mbron KFOR-i. Ne udhëtojmë brenda kampit dhe pa shoqërim shkojmë në fshatin e Plemetinit, nja njëqind metra larg. Me shoqërim të KFOR-it ne nganjëherë shkojmë në Fushë-Kosovë, Graçanicë dhe veriun e Mitrovicës.

Rom nga kampi i Plemetinit

FDH, intervistë me D.G. më 17 qershor 2003.

Mua askush nuk ma ka ndaluar lirinë e lëvizjes. Sidoqoftë, gjithmonë ekziston frika. Një ish-kolegë shqiptar më ka thënë

"Hashim, mos u hirdhëro, por unë nuk guxoj të vazhdoj shoqërimin me ty". Jam mirënjohës që më ka thënë, përmes kësaj ma ka bërë me dije që gjithmonë duhet të jem i kujdesshëm.

H.B. egjiptian nga Obiliqi

Intervistë nga FDH, 28 nëntor 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Ashkalinjtë dhe romët nga Fushë-Kosova si dhe Ashkalinjtë nga Obiliqi lirisht kryejnë detyrat e tyre administrativo-ligjore në komunë. Duke marr parasysh se gjatë komunikimit të përditshëm ata shfrytëzojnë gjuhën shqipe, formularët nuk u paraqesin problem, pasi që në të gjitha komunat ka formularë në gjuhët shqipe dhe angleze. Sidoqoftë, për kroatët nga Janjeva dhe romët nga enklavat serbe pikërisht kjo parqet një ndër vështirësitë kryesore. Për ata që nuk e kuptojnë gjuhën shqipe ekzistojnë përkthyesit zyrtarë. Nëse duhet të shkojnë në Prishtinë, romët e bëjnë këtë nën përcjellje. Romët nga enklavat serbe dokumentacionin e tyre, letërnjoftimet dhe pasportat i nxjerrin vetëm përmes Zyrës për komunitete. Në raste të tilla formularët janë në gjuhën serbe.

Për ashkalinjtë problem paraqesin letërnjoftimet e UNMIK-ut të cilat nuk mund t'i përdorin në Serbi. Kroatët nga Janjeva shumë dokumente duhet t'i nxjerrin në Kroaci apo Serbi. RAE-të në përgjithësi ankohen në mungesë të azhurnitetit të organeve komunale, posaçërisht në rastet e mosmarrveshjeve ndërmjet atyre dhe shqiptarëve.

Kam shtëpinë, por nuk kam rrugë për dalje nga shtëpia. Fqiu shqiptar, Adem Çerkezi, ka uzurpuar tokën time dhe më ka mbyllur qasjen. Tani duhet të kaloj përmes oborrit të Afrim Berishës për të hyrë në shtëpinë time. Ju kam drejtuar disa herë kryetarit të komunës së Obiliqit, Ismet Hasanit, i cili as nuk ka dashur t'më pranojë. Gjithmonë ka thënë që nuk ka kohë, kurse ka pasur kohë që të jetë në afërsi tonë pandërprerë dy javë kur i është ndërtuar shtëpia. Ju kam drejtuar shërbimit komunal të inspektionit por edhe kjo nuk ka ndihmuar. Kam bërë përpjekje edhe përmes

bisedës me Ademin, por gati sa kjo nuk ka përfunduar me përleshje. Më ka sharë dhe shtyrë duke thënë: mos t'shoh më, asnjëherë nuk do ta liroj rrugën (...) Në komunë qëndroj gjatë gjithë ditës para derës dhe askush nuk reagon.

J.B. përfaqësues i ashkalinjëve nga Obiliqi

Intervistë nga FDH 13, nëntor 2003.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Romët nga rajoni shkojnë kryesisht në ambulancat serbe, edhe pse lirisht mund t'i vizitojnë edhe ato shqiptare, përderisa për ashkalinjtë vlen e kundërta. Ngjashëm është rasti edhe me shërimin spitalor, me ç'rast romët nga enklavat serbe shkojnë vetëm në institucionet në Veriore Mitrovicës dhe Graçanicë, përderisa ashkalinjtë shkojnë në Lipjan apo Prishtinë. Në vendet në të cilat është normalizuar situata e sigurisë, siç është rasti në Fushë-Kosovë, ndodh që romët të shkojnë lirshëm edhe në shtëpitë e shëndetit të shqiptarëve, edhe pse kryesisht zgjedhin ambulancat serbe. Përjashtim janë romët nga fshati Magure të cilët shkojnë vetëm në Lipjan, në shtëpinë e shëndetit të shqiptarëve.

Në disa fshatra, siç është rasti në Dobrajë të Ulët dhe Gjurmoc, komuna e Shtimës, nuk ekzistojnë ambulancat, kështu që ashkalinjtë shkojnë drejtëpërdrejtë në Lipjan apo Prishtinë. Problemi më i madh që paraqitet është se si të organizohet transporti gjer atje. Fillimisht, të gjithë janë frikësuar të shkojnë në Prishtinë, në spital. Pasi që disa shtatëzëna ashkalinje dhe egjiptiane ka lindur atje, ata janë inkurajuar dhe kanë filluar të shkojnë në Qendrën Klinike Spitalore të Prishtinës.

Në shtëpitë e shëndetit të shqiptarëve paguhet participimi në shumë prej një euro, si dhe paguhen ilaçet, përderisa ata që marrin ndihmë sociale nuk paguajnë as ilaçet dhe as kontrollin. Në ambulancat serbe participimi nuk paguhet, kurse edhe ilaçet janë pa pagesë. Sidoqoftë, shpesh ndodhë që të mos ketë ilaçe prandaj romët duhet të blejnë ilaçet në barnatore private të shqiptarëve.

E tërë ndihma sociale paguhet nga Qeveria e Kosovës. Ndihmë sociale marrin të gjithë të cilët i përmbushin kushtet, përderisa ata, të cilët kanë tejkaluar 65 vjet, marrin penzion të pleqërisë. Rreth 40 romë nga komuna e Fushë-Kosovës marrin ndihmë sociale, përderisa pesë pleq marrin penzion të pleqërisë. Pothuajse gjysma e ashkalinjëve, 35 familje në Prishtinë, marrin ndihmë sociale.

4. Punësimi

Shumica e antarëve të komuniteteve RAE kanë të mbaruar vetëm shkollën fillore, kështu që është shumë vështirë të gjejnë punë. Në përgjithësi, ata mendojnë që në papunësinë e tyre nuk ndikon vetëm përgatitja jo e duhur shkollore, por ata thonë se janë edhe të diskriminuar. Ata mendojnë se për pozita të caktuara pune, siç janë pozitat e pastruesve, vozitësve dhe rrojtareve, nuk është e nevojshme shkolla e mesme. Para luftës, ashkalinjtë dhe romët kryesisht kanë punuar në ndërmarrjet komunale, kurse sot nuk mund të punësohen as në pozita të tilla. Në mesin e ashkalinjëve ka edhe të tillë që kanë mbaruar fakultetin, por edhe ata nuk mund të gjejnë punë. E njëjta vlen edhe për egjiptianët nga Obiliqi. RAE-të në përgjithësi më së tepërmi merren me punë fizike, por tanimë ka pak punë të tillë, përderisa gjatë punëve sezonale ata punojnë në arat e serbëve por edhe të shqiptarëve.

Të gjithë janë të pakënaqur me punësim në institucionet publike, posaçërisht romët, të cilët janë kryesisht të punësuar në institucionet paralele të Qeverisë së Serbisë, dhe atë kryesisht si punëtorë ndihmës. Janë të punësuar edhe në zyrat për komunitete. Në Llapllasellë një rom punon si mësimdhënës, kurse disa si përkthyes. Para luftës, në Korporatën Energjetike në Obiliq kanë punuar rreth 80 përqind të romëve nga Obiliqi. Tani punëdhënësit e rinj [shqiptarët] nuk i lejojnë ata të kthehen në punë.

Disa ashkalinjë nga Fushë Kosova punojnë në Trupat Mbrojtëse të Kosovës [TMK], KEK, ndërmarrje publike komunale, shtëpi të shëndetit, komunë, hekurudhë dhe në Qendrën për Punë Sociale,

përderisa në Prishtinë punojnë në "Rilindje", në aeroport, disa organizata humanitare dhe në ndërmarrjen publike "Farmed", në të cilën punon vetëm një ashkali. Nëntë ashkalinj nga Obiliqi punojnë në TKM, kurse në SHPK nuk ka asnjë të punësuar pasi që nuk kanë mundur të kalojnë provimin pranues, Kështu ka ndodhur edhe me romët e Fushë-Kosovës. Në Podujevë një ashkali punon në TKM, një në SHPK dhe një në shërbimin e zjarrfikësve. Në Lipjan tre ashkalinj punojnë në TKM, tre në komunë, kurse një në SHPK.

Romët nga Fushë-Kosova, Shtima, Prishtina dhe Lipjani nuk kanë tokë, gjë që ata e konsiderojnë si problem të madh. Qeveria komunale e Obiliqit u ka ofruar egjiptianëve tezge për shitje në treg, por ata nuk kanë mundur të pranojnë këtë për shkak që nuk kanë pasur se çka të shesin. Në Obiliq punojnë tre egjiptianë: dy si roje në treg dhe njëri si pastrues.

Kroatët nga Janjeva nuk janë të interesuar që të punojnë në institucione publike, pasi që kryesisht kanë dyqane të tyre private, kurse dhjetë kroatë punojnë edhe në shkollë, përderisa tre punojnë në ambulancën multietnike.

5. Arsimimi

Ashkalinjtë dhe egjiptianët vijnë në shkollat shqipte pasi që kjo është gjuha e tyre amtare. Në raste të veçanta romët vijnë në mësimin në shkollat shqipte, si për shembull në Fushë-Kosovë, pasi që SHPK-ja u ka mundësuar qasje të lirë në shkollë. Në atë qytet, 200 ashkalinj vijnë në shkollën fillore, përderisa shkollën e mesme e vijnë shtatë; në shkollën "Emin Duraku" në Prishtinë mësimin e vijnë 82 nxënës ashkalinj, kurse shkollën e mesme tre; në Podujevë janë rreth 40 nxënës në shkollë fillore dhe katër në shkollë të mesme; në Shtime tetë fëmijë ashkalinj vijnë në institucionin parashkollor, 135 fillor, dhe shkollën e mesme shtatë nxënës; 30 nxënës ashkalinj nga Gjurmë vijnë në shkollën bujqësore katërvjeçare, përderisa shkollimin fillor e vazhdojnë katër kilometra larg nga Muzeqina. Vetëm ashkalinjtë nga Obiliqi kanë

probleme me shkollim për shkak të provokimit nga nxënësit shqiptarë. Shkollën e mesme nuk e vijon askush nga frika. Asnjë ashkali nuk e vijon fakultetin.

Shumica e romëve, prej parashkollores, shkollës fillore e gjer tek shkolla e mesme dhe fakulteti, vijnë në mësimin në institucione arsimore serbe. Në Kuzmin, romët vijnë në shkollën bujqësore katërvjeçare, dhe pas kësaj vijnë në Bresje, në shkollën serbe "Sveti Sava". Të gjithë romët ankohen që nuk mbajnë mësim në gjuhën amëtare. Mësimi i tillë tani për tani është i organizuar vetëm në Janjevë. Romët nga ky qytet e vijnë në mësimin në gjuhën kroate. Në atë shkollë janë 30 romë dhe 75 kroatë. Kroatët më parë vijnë në shkollën e mesme në Suboticë, por tani së bashku me serbët vijnë në mësimin në Gushtericë të Ulët. Egjiptianët dhe një pjesë e romëve nga kampi i Plemetit vijnë në mësimin në gjuhën shqipe në shkollën katërvjeçare "Jeta e re", e cila gjendet në kamp. Shkollimin e vazhdojnë në Obiliq. Pjesa tjetër e romëve vazhdojnë mësimin në Plemetin, në shkollën "Sveti Sava", ku janë 33 nxënës. Nëntë romë nga Magura vijnë në mësimin në shkollën shqiptare në fshat, kurse romët nga Shtimja vijnë në mësimin në shkollën shqipe në Shtime.

Fqinji ynë shqiptari A. Q., ka ja uzurpuar afro 80 ari tokë, pronarë të së cilës janë ashkalinjtë Sh. R, Gj. R., B.R., dhe M.R. Ai nuk e liron pronën dhe u thotë "Toka është e imja. Ikni nga këtu"

M.H. ashkali nga Obiliqi

Intervistë e FDH më 13. dhejtor 2003.

6. Qasja në pronë

Pothuajse në të gjitha komunat e rajonit, shtëpitë e komuniteteve RAE janë të uzurpuara apo të plaçkitura. Si uzurpatorë më së shpeshti paraqiten shqiptarët, por ekzistojnë raste, siç është në Graçanicë, në të cilat uzurpatorët janë serbët. Procesi i kthimit të pronës është duke përparuar shumë ngadalë. Romët në përgjithësi frikohen të komunikojnë me uzurpatorët, pasi që mendojnë se do të sulmohen. Situatë e njëjtë mbretëron edhe me

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

ashkalinjtë në Obiliq, ku shqiptarët vazhdimisht shfrytëzojnë shtëpitë e ashkalinjëve, kurse ashkalinjtë frikësohen t'i lajmrojnë. Disa shtëpi në Fushë-Kosovë i kanë marrë ashkalinjtë dhe romët në përdorim dhe do të largohen prej tyre me kthimin e pronarëve. Ashkalinjtë i kanë lajmëruar të gjitha uzurpimet tek HABITAT-I, dhe tani ajo pronë është në proces të kthimit. E njëjta vlen edhe për 70 shtëpi rome në Graçanicë, të cilat i kanë uzurpuar serbët, pesë shtëpi rome nga fshati Magure, të cilat janë uzurpuar nga shqiptarët, apo edhe tek rasti i shtëpive kroate në Janjevë.

Në Fushë-Kosovë janë uzurpuar 11 shtëpi të ashkalinjëve dhe tri banesa, katër shtëpi në Shtime, një në Gjurmoc, 146 në Prishtinë si dhe tri dyqane. Në Podujevë, Shtime, fshatrat Hallac i vogël dhe Dobrajë e Ulët nuk ka pronë të ashkalinjëve të uzurpuar, as në Obiliq, por janë djegur 130 shtëpi, të cilat ende nuk janë meremetur.

Romët nga Suhodolli kanë parcela të vogla të tokës, por nuk guxojnë t'i punojnë, posaçërisht ato që janë më larg nga fshatrat.

RAE-të shkojnë kryesisht lirshëm në shërbimin kadastral, përpos atyre që duhet të shkojnë në Lipjan, Prishtinë dhe Obiliq. Në këtë rast, i gjithë dokumentacioni, në emër të tyre, nxierret nga zyrtarë të Zyrave për komunitete.

Fqinji ynë shqiptarë A.Ç. ka uzurpuar rreth 80 arë tokë, pronarë të së cilës janë ashkalinjtë Sh.R, Xh.R, B.R. dhe M.R. Ai nuk dëshiron t'ua lirojë pronën dhe u thotë: 'Vendi është i imi! Largohuni nga këtu!'.

M.H. ashkali nga Obiliqi

Intervistë nga FDH, 13 dhjetor 2003.

7. Informimi

Ashkalinjtë dhe egjiptianët nga ky rajon janë të kënaqur me atë se si janë të informuar dhe përcjellin programet në radio dhe TV

në gjuhën shqipe, posaçërisht RTK-në dhe KTV-në, si dhe radio stacionet lokale. Ata që janë nga Prishtina, shiqojnë edhe TV AA-në dhe dëgjojnë Radio Dukagjinin. Ashkalinjtë nga Obiliqi dëgjojnë kryesisht radion Zëri i Ashkalinjëve, pasi që ai trajton çështje të jetës së përditshme së këtij komuniteti etnik.

Romët janë të pakënaqur me atë që nuk ka emisione të mjaftueshme në gjuhën rome. Kanë frikë të arsyeshme që fëmijët romë do ta harrojnë gjuhën amëtare. Për këtë arsye, do të dëshironin të kenë edhe gazeta në gjuhën rome, të cilat do të merreshin me jetën e përditshme dhe kulturën e këtij komuniteti. Konsiderojnë që informimi i përditshëm pesëminutësh dhe emisioni dyzetminutësh, i cili emetohet një herë në javë në RTK nuk janë të mjaftueshëm për të mbuluar nevojat e romëve. Emisione rome nuk ka as në radio stacionet lokale. Disa romë, siç janë ata nga Janjeva, nuk kanë as radio dhe as TV pajisje. Sikur edhe serbët, ata përcjellin programet e të gjitha radio stacioneve të cilat emetojnë programe në gjuhën serbe, siç janë Radio KiM dhe Graçanica, kurse përmes satelitit përcjellin TV kanalet nga Serbia, posaçërisht RTS-në.

Anëtarët e komunitetit të RAE-së në përgjithësi nuk kanë telefona fiks, kurse për komunikim ndërmjet tyre shfrytëzojnë telefona mobilë me numrat 044 dhe 063.

Kroatët nga Janjeva marrin gazetatat prej KFOR-it nga Prishtina, kurse përmes satelitit përcjellin programet kroate dhe televizionin BK nga Serbia.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Anëtarët e komuniteteve RAE janë të interesuar për proceset politike në Kosovë. Ashkalinjtë dhe egjiptianët përkrahin institucionet politike kosovare, si edhe romët të cilët jetojnë me shqiptarët, për shembull romët e fshatrave Magure apo Janjevë. Ashkalinjtë nga Prishtina janë më të rezervuar në krahasim me ashkalinjtë e tjerë

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

ndaj Qeverisë së Kosovës, por mendojnë që nuk duhet të kthehet qeverisja nga serbët.

Partia më e rëndësishme në rajon është Partia Demokratike e Ashkalinjëve të Kosovës e cila ka deputet në të gjitha kuvendet komunale të rajonit, si edhe në Kuvendin e Kosovës. Në Obiliq, së bashku me egjiptianët, kanë formuar Iniciativën e Re Demokratike të Kosovës. Kjo parti nuk ka deputet në kuvendin komunal.

Ekziston një parti rome, Iniciativa Qytetare e Romëve të Kosovës, por shumica e romëve nuk i besojnë kësaj partie, posaçërisht ata të cilët jetojnë në enklava serbe. Konsiderojnë që Haxhi Zulfî Mërxa, deputet i Kuvendit të Kosovës dhe kryetar i kësaj partie, nuk përfaqëson interesat e tyre, pasi që ai përkrah institucionet e Kosovës, kurse ata qeverinë serbe.

Kroatët nuk kanë kontakte me strukturat politike të Kosovës dhe as ato të Serbisë.

9. E drejta për t'u kthyer

Të gjithë ashkalinjtë nga rajoni përkrahin dialogun e paralajmëruar ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve. Para fillimit të luftës, ata kanë pasur marrëdhënie të mira me shqiptarët, kryesisht për shkak se flasin gjuhën e njëjtë, por ata i theksojnë besimin dhe zakonet si aspekte shumë të rëndësishme të jetës së përbashkët. Romët potencojnë se problemet më të mëdha të cilat ndikojnë në kthimin, çështja e sigurisë dhe punësimi, ende kanë mbetur të pazgjidhura.

Pasi që organizata greke "Perspektiva Europiane" ua kishte rindërtuar 19 shtëpi, duke filluar nga 26 qershori 2003, 170 ashkalinj janë kthyer në lagjen "Azotiku", në Obiliq¹². Ata nuk kanë qenë të kënaqur me mënyrën e ndërtimit të këtyre shtëpive, posaçërisht për shkak të punimit të dobët të izolimit, por gjithashtu edhe

12 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me B.J. ashkali nga Obiliqi, 13 dhjetor 2003.

për shkak që nuk u kishin siguruar aparate shtëpiake dhe inventar të cilin e kanë pasur para luftës. Nuk është zgjidhur as problemi me rrymën dhe kanalizimin. Rugët janë të dobëta, nuk ka as dyqane. Konsiderojnë që janë të izoluar. Banka Botërore u ka dhuruar lopë, dele, dhi dhe pula, por kjo nuk i ka zgjidhur të gjitha vështirësitë. Ashkalinjtë tani ankohen që nuk kanë me çka t'i ushqejnë këto bagëti. Disa organizata kanë dhënë ndihmë në formë të materialit ndërtimor. Organizata "Mercy Corps" ka dhuruar, në formë mikro-kredish, aparate për saldim dhe aparate për shpuarje.

Në fshatin Dobrajë e Ulët, më 30 dhjetor 2002, është kthyer ashkaliu Sami Tahiri me 10 anëtarë të familjes, dhe menjëherë më pas edhe familja Berisha me 12 anëtarë. Shtëpitë e tyre janë rindërtuar, kurse tani pritët rindërtimi i katër shtëpive të tjera, në të cilat duhet të kthehen katër familje me 23 anëtarë. Të gjithë para kësaj kanë qenë në kampin e Plemetinit. Në fshat ende nuk është zgjidhur çështja e furnizimit me ujë. Organizata humanitare zvicerane kryen punët përkitazi me instalimet hidrosanitare të pusit të fshatit. RAE-të në kamp në Plemetinë kanë formuar Këshillin për kthimi, dhe rregullisht mbajnë mbledhje me përfaqësuesit e komunës. Kanë vendosur të kthehen vetëm nëse u rindërtohen shtëpitë, mundësohet arsimimi dhe punësimi.

Rajoni i Mitrovicës

I Shqiptarët

1. Liria e lëvizjes dhe siguria

Problemet të cilat i kanë serbët në rajonet e dominuara nga shqiptarët, duket të jenë të kundërta në këtë rajon. Në të vërtetë, në komunat në vijim të rajonit, siç janë ato të Mitrovicës, Leposaviqit, Zveçanit, Zubin Potokut dhe veriut të Mitrovicës, serbët janë popullatë dominuese dhe kanë kontrollin e plotë mbi territorin, për çka shqiptarët janë të pasigurtë, pasi që kanë liri të lëvizjes vetëm në enklavat e tyre etnike, si në fshatrat Koshtovë, Ceraj dhe Bistricë të komunës së Leposaviqit, në Kelmend, Zhazhë, dhe Boletin të komunës së Zveçanit dhe në Çabër të komunës së Zubin Potokut. Nga frika e kërcënimeve shqiptarët nuk shfrytëzojnë rrugët kryesore, posaçërisht që nga koha kur është vrarë Bashkim Peci¹³, por vetëm ato të cilat janë ndërtuar nga KFOR-i, dhe të cilat lidhin këto fshatra me jugun e Mitrovicës dhe pjesë të tjera të Kosovës. Kur janë të detyruar të udhëtojnë rrugëve kryesore, shqiptarët heqin tabelat zyrtare të Kosovës, me targat «KS», pasi që serbët mendojnë që shqiptarët i provokojnë ata në këtë mënyrë.

Autobusi i Komesariatit të Lartë për Refugjatë vozit vendasin e Koshtovës, Cerajt dhe Bistricës tri herë në javë pa pagesë për në jug të Mitrovicës. Për shkak të pasigurisë dhe provokimeve sporadike, shqiptarët kërkojnë që patrullat e SHPK-së, të cilat vizitojnë fshatrat e tyre, të jenë të përbëra vetëm nga shqiptarët. Në përgjithësi, janë të kënaqur me veprimet e KFOR-it, policisë ndërkombëtare dhe SHPK-së.

KFOR-i ka ndërtuar rrugën e cila i lidh fshatrat shqiptare. Përmes asaj rruge tani ne shkojmë gjer në Mitrovicë. Kjo ka ndikuar mjaft

13 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me P.K. shqiptar nga Zhazha, 10 dhjetor 2003.

në përmirësimin e situatës së sigurisë. Para luftës kemi shfrytëzuar rrugën e cila kalonte në afërsi të fshatit serb Sërbovc dhe shpiante në rrugën magjistrale. Pesë muaj pas luftës përmes asaj rruge kishte udhëtuar me kamionin të tij edhe Bashkim Peci. Diku në afërsi të fshatit Serbovc, dikush në mes të ditë e kishte goditur me armë zjarri në kokë. Askush nuk është arrestuar në lidhje me incidentin. Që prej atëherë, ne nuk e shfrytëzojmë atë rrugë. Kohëve të fundit, në fshatin tonë patrullojnë policët e SHPK-së nga stacioni i Zveçanit. Aty punojnë vetëm serbët. Ata nuk janë sjelluër keq me neve, por ne kemi kërkuar që policët të jenë shqiptarë. Që nga atëherë, patrullojnë ekipet nga jugu i Mitrovicës, të përbëra nga shqiptarët.

P.K. shqiptar nga Zhazha

Intervistë nga FDH, 10 dhjetor 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Shqiptarët nga ky rajon i shmangen shkuarjes në komunat serbe të Leposaviqit, Zveçanit dhe Zubin Potokut pasi që të gjitha punët i kryejnë përmes zyrave për komunitete, të cilat ndodhen në fshatrat Bistricë, Kelmend dhe Çabër. Askush prej tyre ende nuk ka qenë në Gjyqin Komunal të Mitrovicës. Poqëse për kryerjen e punëve të caktuara nevojitet prezenca personale, atëherë në komunë shkojnë vetëm nën përcjelljen e KFOR-it. Thonë që zyrtarët komunal sillen mirë ndaj tyre, por konsiderojnë që arsyeja e sjelljes së tillë është prezenca e të huajve.

Konsiderojnë që në këto komuna mbretëron anarkia. Nganjëherë ndonjë zyrtari i'a japin nga 50 euro, në mënyrë që t'i marrin dokumentet më shpejt, të cilat normalisht do të priteshin nga tre gjer në gjashtë muaj. Problem paraqesin formularët në gjuhën serbe, edhe pse ekzistojnë disa në gjuhën shqipe. Vërejtja më e madhe është ajo që në të gjitha ndërtesat shkruan që ato janë institucione të Republikës së Serbisë, dhe jo të administratës së UNMIK-ut.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Një ndër problemet kryesore për shqiptarët është numri i pamjaftueshëm i institucioneve shëndetësore, kështu që ata duhet të shkojnë në fshatra të tjera në të cilat ka ambulanca për kontroll mjekësor. Situata vështirësohet edhe nga fakti që në fshatrat në të cilat ndodhen ambulancat, nuk punojnë mjekët, por vetëm teknikët. Përgjatim i vëtëm është fshati Zhazhë.

Në Çabër ndodhet ambulanta në të cilën është i punësuar vetëm një teknik. Mjeku, nën përcjelljen e SHPK-së nga pjesa jugore e Mitrovicës, vjen një herë në javë, dhe atë të martën, si edhe në Bistricë, në ambulancën e së cilës shkojnë shqiptarët nga Koshtova. Në ambulantë në fshatin Zhazhë shkojnë shqiptarë nga fshatin Kelmend. Në ambulancat shqiptare kontrolli mjekësor paguhet një euro, por paguhet edhe ilaçet. Për ata që pranojnë ndihmë sociale ilaçet janë pa pagesë. Ilaçet në përgjithësi mungojnë, kështu që duhet të blehen në barnatoret private.

Asnjë shqiptar nuk shkon në shtëpinë e shëndetit në Zubin Potok, Leposaviq apo Zveçan. Ata që kanë nevojë për ndihmë spitalore shkojnë në pjesa jugore të Mitrovicës apo në Prishtinë.

Ndihmat sociale paguhet rregullisht, 112 familje në Çabër marrin ndihmë sociale, në Zhazhë 75 kurse në Bistricë 29.

4. Punësimi

Shqiptarët nga ky rajon më së tepërmi merren me blegtori dhe e punojnë tokën, por vështirësitë e tyre qëndron në faktin se nuk kanë para të blejnë pajisje apo farëra për mbjellje. Një pjesë janë të punësuar në zyra për komunitete, përderisa një pjesë e vogël janë të punësuar në institucionet e Qeverisë së Kosovës. Përpos pozitave politike, siç është ajo e zëvendës-kryetarit në komunën e Zubin Potokut, shqiptarët nuk janë të përfaqësuar në komunat e tjera të dominuara nga serbët. Konsiderojnë që 11 përqind të

vendeve të punës në Zubin Potok, posaçërisht në SHPK dhe në institucionet administrative, duhet t'u takoj shqiptarëve. Një numër i madh i shqiptarëve mirren me punë fizike në pjesën jugore të Mitrovicës.

Në fshatrat Koshtovë dhe Bistricë, në institucionet publike, nuk ka shqiptarë të punësuar, poashtu as në SHPK. Ka në Zyrën për Komunitete, kur kryejnë punë zyrtare, por, përpos tyre, aty punojnë edhe tre traktoristë, një vozitës kamioni dhe disa rojtarë të zyrës. Një teknik mjekësor punon në ambulancë në Bistricë, dy korierë dhe katër mësimdhënës punojnë në shkollë. Situata e njëjta është edhe në shkollën e fshatit Kelmendi ku disa shqiptarë punojnë në shkollë.

5. Arsimimi

Nuk ka numër të mjaftueshëm të shkollave në rajon, në të cilat nxënësit shqiptarë do të arsimoheshin në gjuhën amëtare. Në fshatrat Koshtovë, Bistricë dhe Ceraj ekzistojnë vetëm 15 nxënës të shkollës fillore dhe ata shkojnë në shkollën tetëvjeçare në Bistricë. Shkollat tetëvjeçare gjenden edhe në Boletin dhe Çabër. Të gjithë filloristët nga këto fshatra vijnë në klasën e nëntë në pjesën jugore të Mitrovicës. Në fshatin Kelmend nuk ekziston shkolla, përderisa në fshatin Zhazhë është shkolla katërvjeçare, në të cilën mësimin e vijnë 15 nxënës. Shkollat e mesme gjenden në jug të Mitrovicës dhe ato i vijnë vetëm ata fëmijë prindërit e të cilëve kanë mjete që të paguajnë banimin apo fëmijët të cilët kanë farefisni atje. Fëmijët gjer në Mitrovicë udhetojnë me autobusë, i cili është donacion i qeverisë daneze. Bileta mujore për nxënës të shkollës së mesme është 15 euro. Autobusi nuk ka përcjellje. Fakultetet në të cilat vijnë mësimin shqiptarët gjenden në Prishtinë, Prizren, jug të Mitrovicës, Pejë, Gjakovë, dhe Gjiilan.

6. Qasja në pronësi

Shqiptarët frikësohen të punojnë arat të cilat janë larg nga pjesët e banuara të fshatit, siç është edhe situata me vendasit e

Koshtovës dhe Bistricës. Ata akuzojnë serbët që e prejnë malin e tyre dhe i korrin livadhet, përderisa disa ara i lavrojnë, për të nxjerrur rërë. UNMIK-u ende nuk i ka zgjidhur këto probleme edhe pse shqiptarët i kanë lajmëruar të gjitha këto.

Shqiptarët nga fshati Kelmend, Çabër dhe Zhazhë lirshëm punojnë arat e tyre, edhe pse fshatarët nga fshati Zhazhë frikësohen t'i punojnë arat në fshatin Sërbovc për shkak të provokimeve të mundshme nga serbët. Shqiptarët nga Çabra nuk shkojnë në mal, i cili gjendet në afërsi të rrugës kryesore për arësye të njëjta. Të gjithë dokumentacionin nga kadastri e nxjerrin përmes Zyrës për Komunitete.

7. Informimi

Shqiptarët përcjellin të gjitha kanalet e RTK-së dhe radio stacionet shqiptare. Gazetat i blejnë në pjesën jugore të Mitrovicës. Ka edhe fshatra, siç është Bistrica, pozita e së cilave është e tillë që nuk janë në gjendje të shiqojnë asnjë kanal televiziv, apo të dëgjojnë programe të çfarëdo radio stacioni.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Shqiptarët kanë besim në institucionet kosovare. Shqiptarët kanë përfaqësuesit e tyre politik në komunat serbe¹⁴, por konsiderojnë që nuk kanë mjaftë ndikim për të mundur të mbrojnë interesat e komunitetit shqiptarë në mënyrë adekuate, dhe për këtë arsye nuk besojnë që mund të arrihet dialogu.

As ne dhe as serbët nuk janë të interesuar për dialog. Ata e konsiderojnë këtë pjesë Serbi, kurse ne nuk e dimë se kujt i përkasim, kështu që në të ardhmen e afërt nuk do të ketë dialog apo pajtim.

B.H. shqiptar nga Koshtova

Intevista nga FDH, 9 dhjetor 2003.

14 Një shqiptar nga Koshtova, anëtarë i Lidhjes Demokratike të Kosovës [LDK] është deputet në Kuvendin Komunal të Leposaviqit, kurse njëri nga Zhazha gjithashtu anëtar i kësaj partie në Zveçan.

9. E drejta për t'u kthyer

Në fund të vitit 2000, shqiptarët kishin filluar të kthehen në fshatrat e tyre në komunat e Leposaviqit, Zveçanit dhe Zubin Potokut. Të gjitha shtëpitë kanë qenë të djegura, kurse në Çabër kanë qenë të rrafshuara me buldozer. Në fshatin Koshtovë janë ndërtuar 19 shtëpi në të cilat jetojnë rreth 60 shqiptarë, në Cerejë katër shtëpi, kurse në Bistricë 25 shtëpi. Çabrasit falënderojnë "Unionin e Fondeve për Rindërtimin e Kosovës" dhe presidentin e Këshillit drejtues Bujar Bukoshin për financimin e rindërtimit të 20 shtëpive, dhe pas rindërtimit shqiptarët janë larguar nga tendat në të cilat kishin jetuar. Pas ndihmës të cilën e ka ofruar Komesariati i Lartë i Kombeve të Bashkuara për Refugjatë, Komiteti Ndërkombëtar për Shpëtim [IRC], "Mersi Korps", Zyra Gjermane në Prishtinë dhe organizatat e tjera, janë rindërtuar tërësisht 170 shtëpi, përfshirë edhe një shkollë, Zyrën për Komunitete dhe ambulancën. Në Kelmend janë rindërtuar 36 shtëpi në të cilat jetojnë 180 njerëz. Rindërtimin e 27 shtëpive në këtë fshat e ka financuar Qeveria e Danimarkës, përderisa në fshatin Zhazhë kjo qeveri ka riparuar 22 shtëpi në të cilat jetojnë 220 njerëz.

II RAE

1. Respektimi i të drejtave të lirisë së lëvizjes dhe siguria

Anëtarët e komuniteteve RAE në disa pjesë të rajonit kanë liri të plotë të lëvizjes, siç është rasti me ashkalinjtë në Llaushë. Sidoqoftë, situata është e kundërt në Vushtrri, si dhe për ata ashkalinj të cilët kanë ikur nga Mahalla e fabrikës në jug të Mitrovicës drejt pjesën veriore të Mitrovicës në kampin Çeshmellug. Ashkalinjtë nga Çeshmelluga lirshëm lëvizin vetëm në pjesën veri të Mitrovicës, edhe pse në këto raste kanë ndodhur incidente, (në rastet kur në komunikim ndërmjet tyre kanë përdorur gjuhën shqipe apo rome) me ç'rast serbët i kanë provokuar. Mementalisht, ata nuk mund të kthehen në pjesën jugore të qytetit pasi që shtëpitë e tyre nuk janë rindërtuar, dhe as që u është garantuar siguria.

Ekstremistët shqiptarë, pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë, kanë filluar me sulme, kidnapime, rrahje dhe vrasje të ashkalinjve nga Vushtrria. I kanë trajtuar ata si bashkëpunëtorë të policisë serbe, më së tepërmi për shkak të Ali Tahirit, anëtarit të Partisë Socialiste të Serbisë, i cili ka marrë pjesë në mobilizimin e bashkëkombasve të vet në akcionet e forcave serbe. Aty janë djegur rreth 110 shtëpi. Pas këtyre incidenteve, një pjesë e madhe e ashkalinjve janë shpërngulur në Maqedoni, Mal të Zi dhe Serbi. Më së tepërmi në kampet “Klish” tek Novi Sadi dhe në “Ribnicë” në Podgoricë, prej nga më vonë disa janë kthyer në Vushtri, kur edhe situata e sigurisë gjer diku kishte ndryshuar. Sidoqoftë, ashkalinjtë ende kanë frikë se do t’u ndodhë diçka e keqe. Ende nuk shfrytëzojnë transportin publik dhe nuk lëvizin lirshëm nëpër qytet.

Ashkalinjtë në përgjithësi tanimë nuk kanë nevojë për përcjellje të KFOR-it, pasi që SHPK-ja i viziton vazhdimisht. Thonë se janë të kënaqur me sjelljen e tyre. Ekipet e SHPK-së pëbahen nga patrullat shqiptare, por ka edhe patrullia shqiptaro-serbe. Në gjithë Kosovën udhëtojnë me automjetet e tyre me targa “KS” dhe nuk kanë probleme në rrugë.

Në gjysmën e dytë të qershorit të vitit 1999 kanë ndodhur disa kidnapime. Më 21 qersor anëtarët e UÇK-së kanë kidnapuar Abdullah Plavcin, Sehare Plavcin dhe të birin e tyre Aliun, kurse në fund të korrikut Rifat Plavcin. Xhemajl Çizmolli është kidnapuar më 13 tetor nga vendi i punës nga ndërmarrja komunale ‘Sitnica’. Ende nuk ka asnjë njoftim për fatin e tyre. Nga fillimi i gushtit nga Vushtrria janë dëbuar 40 romë. Shqiptarët për çdo ditë kanë hedhur gurë në trenin i cili ka udhëtuar prej Zveçanit në drejtim të Fushë Kosovës, të cilin e shfrytëzojnë ashkalinjtë dhe serbët. Në atë periudhë janë djegur dhe plaçkitur 110 shtëpi të ashkalinjve. Incidentet e tilla dhe të ngjashme, pasiguria dhe frika, na kanë shtyrë që më 27 korrik të vitit 1999, masovikisht të largohemi nga shtëpitë tona.

R.S. ashkali nga Vushtrria, kordinator për kthimin e ashkalinjve

Intervistë nga FDH, 11 korrik 2002.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Ashkalinjtë nga Llausha lirshëm shkojnë në komunë apo gjyq në Skenderaj dhe nuk kanë probleme me gjuhën shqipe e cila përdoret në këto institucione, pasi që kjo është gjuhë e tyre amëtare. Ata nga Çeshmelluga nuk guxojnë të shkojnë në institucione të cilat ndodhen në jug të Mitrovicës, por munden lirshëm të kryejnë punë administrativo-ligjore në pjesën veriore të qytetit. Me rastin e komunikimit me zyrtarë përdorin vetëm gjuhën serbe. Të gjitha dokumentacionet e nevojshme mund ti marrin përmes Zyrës për Komunitete në jug të Mitrovicës. Ashkalinjtë nga Vushtrria i shmangen komunës, por kushdo që ka qenë atje nuk është ankuar në sjellje të zyrtarëve të atjeshëm.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Ashkalinjtë rradhiten në mesin e banorëve më të varfër të Kosovës. Ata jetojnë në kushte shumë të vështira. Shumë prej tyre marrin ndihmë sociale dhe, si të tillë, nuk duhet të blejnë ilaçe dhe as të paguajnë participimin në institucionet shëndetësore shqiptare të cilat kryesisht i vizitojnë. Duke marrë parasysh që nuk ka ilaçe të mjaftueshme, janë të shtyrë t'i blejnë, gjë që paraqet problem mjaft të madh. Rasti I njëjtë është edhe me ashkalinjtë në Skënderaj, të cilët krejtësisht lirshëm vizitojnë shtëpinë shëndetësore shqiptare për të kryer kontrollime mjekësore. Situatë e njëjtë është edhe me ashkalinjtë e kampit të Çeshmellugut, por ata e vizitojnë ambulancën serbe në veri të Mitrovicës. Ka ndodhur që stafi t'i ofendojë në formë verbale dhe t'i quajë ata me emrin ofendues, "shiptari", poqëse gjatë komunikimit në këto institucione kanë përdorur gjuhën shqipe.

Disa ashkalinj shkojnë në bazën e KFOR-it Maroken për t'u kontrolluar. Ashkalinjtë nga rajonet shqipëtare shërimin spitalor e kryejnë në Qendrën Klinike Univerzitare në Prishtinë. Askush gjër më tani nuk është ankuar në trajtim.

Në Llaushë dy familje të ashkalinjve marrin ndihmë sociale, përderisa një çift i martuar merr pension të pleqërisë. Në Vushtrri vetëm 15 familje të ashkalinjëve nuk marrin ndihmë sociale.

4. Punësimi

Problemi më i madh i ashkalinjve nga rajoni duket të jetë pamundësia për t'u punësuar, posaçërisht për shkak të përgatitjes së pamjaftueshme profesionale. Ekzistojnë pak anëtarë të këtij komuniteti etnik që kanë përfunduar shkollën e mesme meqë ata kryesisht mbesin me shkollim fillor. Ata të cilët punësohen i kryejnë punët më të thjeshta. Në përgjithësi, bëjnë përpjekje për të kryer punë fizike, por pagesat ditore janë të vogla, por edhe konkurrenca është e madhe. Nga Llausha është punësuar një ashkali i cili punon si pastrues në Gjyqin Komunal në Skenderaj. Ata të cilët janë paraqitur në konkurs për punësim në SHPK nuk i kanë kaluar testet.

Ashkalinjtë nga Çeshmelluga nuk kanë bërë përpjekje për t'u punësuar. Sidoqoftë, gjashtë prej tyre punojnë në Zyrën për Komunitete në veri të Mitrovicës dhe Leposaviq. Disa prej tyre janë rojtarë të kampit ku jetojnë. Ashkalinjtë në veri të Mitrovicës kryesisht mbledhin kanaçe nga kontejnerët dhe i shesin ato.

Në Vushtrri disa ashkalinjë punojnë në shtëpinë e shëndetit, gjyqin komunal, shkollën policore dhe në komunë si rojtarë, koriere dhe pastrues. Ata të cilët kanë punuar në institucione të tjera është dashur të lëshojnë vendet e tyre të punës për shkak të kërcënimeve nga shqiptarët.

5. Arsimimi

Ashkalinjtë në rajonet shqiptare shkollohen në gjuhën shqipe. E njëjta vlenë edhe në Skënderaj dhe Vushtrri. Në Vushtrri vijnë në mësimin në shkollën "Mustafa Venari", në të cilën, në bashkëpunim me UNMIK-un dhe komunën, kanë filluar mësimet plotësuese për fëmijët të cilët nuk kishin vijuar mësimin për tri

vite për shkak të problemeve gjatë lëvizjes dhe shpërnguljes. Rreth 50 fëmijë ashkalinj, të cilët kanë kompenzuar orët e humbura, shkojnë në shkollë në gjatë ditës. Për herë të parë ashkalinjtë me shqiptarët shkojnë edhe në klasë parashkollore.

Rreth 80 nxënës të shkollës fillore nga Çeshmelluga vijojnë mësimin në gjuhën serbe në shkollën fillore "Branko Radiçević". Për ata organizohet mësim i posaçëm në insitutucione parashkollore në mënyrë që ta kenë më lehtë kycjen në sistemin shkollor serb. Këta nxënës mësojnë në klasë të ndara, gjë që konsiderohet diskriminim nga ashkalinjtë. Prindërit kanë marrë ëshpjegimin se fëmijët e tyre duhet t'i përshtaten programit serb, pasi që dikur kishin mësuar sipas atij shqiptarë. Tre ashkalinj nga veriu i Mitrovicës vijojnë shkollën e mesme, përderisa njëri vijon fakultetin në të njëjtin qytet.

6. Qasja në pronësi

Njëqind e dhjetë shtëpi të ashkalinjve janë uzurpuar në Vushtrri. Në disa prej tyre kanë hyrë anëtarët e UÇK-së. Kjo është arsyeja kryesore përse ashkalinjtë hezitojnë të kthehen në qytet, edhe pse gjer më tani 50 shtëpi u janë kthyer pronarëve. Në këtë komunë janë uzurpuar edhe disa ara të ashkalinjve.

Të gjitha shtëpitë e ashkalinjve në Mahallën e Fabrikës në jug të Mitrovicës janë asgjasuara. Disa objekte banimi në pjesën veriore të qytetit janë uzurpuar nga serbët. Qasja në kadastër është e lirë për të gjithë ashkalinjtë.

Shtëpinë tonë, në rrugën "Gjon Buzuku" numër 114, e ka uzurpuar një ish-anëtar i UÇK-së nga fshati Dubovc. Na ka thënë: "Shtëpinë time e kanë djegur forcat serbe. Menjëherë pasi të jetë riparuar do të largohem nga shtëpia juaj". Frikësohemi të insistojmë. Jemi të detyruar të banojmë në shtëpinë e kumarës sonë Naser Berisha, i cili gjendet në Gjermani. Kushtet janë katastrofale. Nuk marrim kurrfarë ndihme bile, as mjete për mbytjen e minjve, që ka mjaft shumë.

B.G. ashkali nga Vushtrria

Intervistë nga FDH, 12 shtator 2003.

7. Informimi

Ashkalinjtë janë të kënaqur me informim pasi që mund të përcjellin programet si në gjuhën serbe ashtu edhe atë shqipe. Radio Kontakt Plus nga veriu i Mitrovicës çdo ditë emeton program në gjuhën rome në kohëzgjatje prej 40 minutash. Kohëzgjatje të njëjtë ka edhe emisioni javor në RTK, gjithashtu në gjuhën rome. Ashkalinjtë blejnë gazeta shqipe.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Ashkalinjtë nga Çeshmelluga dhe Vushtrria nuk kanë besim as në institucionet kosovare dhe as në ato serbe, përderisa ashkalinjtë nga Llausha përkrahin partitë shqiptare.

9. E drejta për t'u kthyer

Në përgjithësi, problemet më të mëdha në procesin e kthimit të ashkalinjët janë liria e kufizuar e lëvizjes, rindërtimi i ngadalshëm dhe papunësia. Rast i njëjtë është edhe me ashkalinjtë nga Çeshmelluga. Friksohen posaçërisht prej shqiptarëve të cilët kanë ardhur nga viset tjera. Ashkalinjtë janë kthyer në Llaushë vetëm pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë. Atëbotë nuk kanë pasur ku të jetojnë, pasi që të gjitha shtëpitë u janë shkatërruar. Gjer më tani, janë rindërtuar katër shtëpi. Ata kanë marrëdhënie të shkëlqyeshme me shqiptarët dhe bëjnë vizita të ndërsjella.

Në Vushtrri, gjer më tani, janë kthyer 57 familje të ashkalinjeve me 250 anëtarë. 12 të parët janë kthyer në prill të vitit 2001, me ç'rast komuna kishte miratuar "Vendimin për kthimin e të zhvendosurve"¹⁵, më saktësisht, të atyre që nuk kanë kryer krime si dhe nuk kanë qenë të përfshirë në to. Ashkalinjtë konsiderojnë që disa janë akuzuar pa arsye, dhe se kjo ndikon në kthim të ngadalësuar. Për tu përshpejtësuar procesi, komuna ka punësuar një ashkali në pozitën e koordinatorit për kthim. Gjer më tani, janë

15 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me S.M. shqiptar nga Vushtrria, 4 korrik 2002.

rindërtuar 12 shtëpi, për ndërtimin e të cilave zyra e UNHCR-it në Kosovë ka dhuruar materialin ndërtimor. Disa ashkalinj kanë marrë kredi për fillimin e prodhimit, kurse të gjithëve u është nevojitur ndihma humanitare.

Ashkaliu Xhixhë Hamushi, i cili gjendet në Novi Sad me shtatë anëtarë të familjes akuzohet se gjatë kohës së bombardimeve të NATO-s ka vrarë shqiptarë, dhe atë me çekan. Ai thotë që akuzat e tilla nuk janë të vërteta. Fjala është për një të moshuar rreth gjashtëdhjetë vjeçar i cili është me profesion farkatar-teneqepunues. Xhixha thotë që është i gatshëm të dëshmojë pafajësinë në gjyq. Rasi i tij dhe rastet e ngjashme dukshëm ndikojnë në kthimin e të zhvendosurve.

B.G. ashkaliu nga Vushtrria

Intervistë nga FDH, 12 shtator 2003.

III Serbët, boshnjakët dhe turqit

1. Respektimi i të drejtave të lirisë së lëvizjes dhe siguria

Mitrovica është rajon në të cilin serbët janë popullatë shumicë në komunitatet e Zveçanit, Leposaviqit, Zubin Potokut, si dhe në pjesën pjesën veriore të Mitrovicës. Duke marrë parasysh që këtë rajon e kontrollojnë politikisht serbët, ata kanë liri të plotë të lëvizjes. Përfundimisht nga kjo është Lagja e Boshnjakëve, e ashtuquajtura «Zona e Mirëbesimit», hapësirë e cila gjendet ndërmjet Mitrovicës veriut dhe jugut të qytetit. Në rajon jetojnë edhe në komunën e Vushtrrisë, në enklava serbe, Novosellë dhe Prilluzhë, me ç'rast jashtë këtyre fshatrave liria e tyre e lëvizjes është plotësisht e kufizuar. Në këtë komunë jetojnë në fshatrat, Gojbulë, Miraç, Bajskë dhe Sllatinë, në të cilat liria e tyre e lëvizjes është e kufizuar edhe brenda fshatit.

Më parë në Lagjen e Boshnjakëve kanë jetuar 45 familje serbe. Por për shkak të sulmeve të shpeshta me bomba dhe të tjera, kanë mbetur vetëm shtatë familje. Serbët janë përgjigjur ndaj këtyre

sulmeve. Edhe pse në «zonën e mirëbesimit» ka pasur pika kontrolli të rregullta, KFOR-i nuk i ka ndaluar përleshjet ndëretnike. Përpos faktit që anëtarët e KFOR-it kanë bërë regjistrime pas incidenteve, ata nuk kanë ndërmarrë asnjë hap konkret për të arrestuar organizatorët dhe kryesit e sulmeve. Situata është përmirësuar kur KFOR-i është zëvendësuar me SHPK-në.

Liria e lëvizjes ekziston vetëm në drejtim të pjesës veriore të qytetit, ndërsa serbët nuk dalin fare në pjesën jugore, edhe pse disa kanë miqtë e tyre në këtë anë. Gjatë natës askush nuk lëviz. Shqiptarët nganjëherë vizitojnë serbët, por këta të dytë nuk e bëjnë të njëjtën pasi që frikësohen që do t'u krijonin probleme për shkak të ekstremistëve shqiptarë.

Rreth 213 boshnjakë nga Lagjja e Boshnjakëve as që guxojnë të provojnë të shkojnë në veri të qytetit, pasi që frikësohen nga “rojtaret e urës”, nga të cilët janë sulmuar disa herë, janë gjuajtur me bomba në shtëpitë e tyre, janë kidnapuar por edhe vvarë¹⁶. KFOR-i francez nuk u ka ofruar përcjellje. Thonë që “rojtaret e urës” financohen nga Beogradi, dhe që në Mitrovicë i kontrollon Oliver Ivanović¹⁷. Nuk shkojnë në asnjë shkollë në jug të qytetit për shkak se do të sulmoheshin nga shqiptarët poqëse do të flisnin në gjuhën e tyre.

Boshnjakët thonë se në Mitrovicën jugore situata e sigurisë tani është shumë më e mire, por si boshnjakët ashtu edhe turqit thonë që kurdo që marrëdhëniet ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve të tensionohen ata kanë më së tepërmi probleme.

Turqit në Vushtrri kanë liri të plotë të lëvizjes, edhe pse menjëherë pas mbarimit të luftës nga kujdesi, kanë komunikuar vetëm në gjuhën shqipe gjatë. Tani mund të përdorin lirshëm gjuhën e tyre.

16 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me N.U. boshnjak nga Lagjja e Boshnjakëve, 12 korrik 2002.

17 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me N.U. boshnjak nga veriu i Mitrovicës, 18 korrik 2002.

Në Lagjjen e Boshnjakëve askush nuk na garanton siguri. Munde-mi të lëvizim vetëm gjer në pjesën jugore të Mitrovicës, por vetëm gjatë ditës. Ekstremistët shqiptarë na gjuajnë me gurë, na shajnë, ofendojnë dhe kërcënojnë (...) Gjatë shkurtit të vitit 2001, tri herë më kanë sulmuar me bomba. Nga eksplozimet e tilla më janë thyer dritaret, dyert si dhe janë dëmtuar muret. Dëmet materiale janë të mëdha. Në mars po atij viti, katër të rinj shqiptarë, pa kurrfarë arësye ma kanë rrahur djalin tim Dejanin përderisa ishte duke shkuar në kuzhinën popullore. Në afërsi të shtëpisë sime është vrarë një shqiptar i cili ishte vetëm 16 vjeçar. Nuk e di se si ka ndodhur kjo, por e di që pas kësaj, për ne situata është bërë shumë e rrezikshme. Ushtarët e KFOR-it nuk kanë qenë efikas në parandalimin e incidenteve. E gjitha ka përfunduar me përpilimin me shkrim të ngjarjes. Së bashku me shqiptarët i kanë thyer rrethojat e drunjta dhe i kanë marrë për t'i djegur për ngrohje në pikat kontrolluese. Para rreth një viti e gjysmë, janë hequr pikat kontrolluese dhe kanë filluar patrullimet e SHPK-së. Tanimë situata është më e mirë dhe nuk ka incidente. Që nga ardhja e forcave ndërkombëtare, asnjëherë nuk kam qenë në pjesën jugore. Shprejoj që një ditë do të shkoj, pasi që kam shumë miq shqiptarë.

Lj.M. sërbi nga Lagjja e boshnjakëve, Mitrovicë Veriore

Intervistë nga FDH, 2 korrik 2003.

Djali im Srgjan Joqiq, i cili më herët ka qenë polic, është nisur më 22 gusht 1999 me veturën e tij për në Mitrovicë për të dërguar të ëmën tek mjeku. Në fshatin Kçiçi i Vogël i është prishtur vetura. Srgjani është mundur që ta riparojë prishjen. Pesë minuta më vonë ka ardhur një automjet tjetër i cili ka bllokuar rrugën. Nga vetura kanë dalë dy mashkuj me uniforma të maskuara dhe me shenja të UÇK-së. Njëri prej tyre iu ka afruar Srgjanit pas shpine dhe me dhunë e ka shtyrë në veturë. Vetura është larguar në drejtim të Mitrovicës. Rastin e kemi lajmëruar në KFOR, UNMIK, Kryqin e Kuq Ndërkombëtar dhe të gjitha organizatat qeveritare dhe joqeveritare, por ende nuk kemi informacione rreth djalit. Dy herë kemi qenë në Merdare ku janë organizuar disa ekspozita të gjërave të gjetura në varrezat massive. Atje nuk kemi gjetur rro-

bat të cilat i ka pasur në ditën kritike. Rasti i Sërgjanit nuk është i vetmi.

V.J. serb nga Bajška

Intervistë nga FDH, 7 mars 2003.

Liria e lëvizjes është e kufizuar për boshnjakët. Kjo vlen posaçërisht për pjesën veriore të Mitrovicës ku jetojnë serbët, por pjesërisht edhe për pjesën jugore në të cilën jetojnë shqiptarët. Lirshëm lëvizin vetëm në Lagjen e Boshnjakëve. Këtu në lagje, boshnjakët, shqiptarët, turqit, romët dhe rreth 20 familje serbe, si dhe disa goranë, forcat ndërkombëtare i mbrojnë prej 'Rroj-tave të urës', të cilat e kanë pushtetin mbi pjesën veriore të Mitrovicës. Në radhët e tyre ka kriminelë të cilët kanë kryer krime. Organizatori i tyre kryesor është Oliver Ivanoviq, deputet në Kuvendin e Kosovës. Në pjesën veriore të Mitrovicës janë vrarë 13 shqiptarë kurse janë plagosur shumë më tepër. Janë shpërngulur 750 familje shqiptare dhe boshnjake. Të gjitha operacionet e tyre i udhëheq 'Qula' i quajtur 'Vojvoda'. Ai me grupin e tij në mes të rrugës ka renditur blloqe dhe ka vënë barikada. Këtë pengesë, për një kohë të gjatë, nuk kanë mundur ta kalojnë as anëtarët e KFOR-it. Për lagjën tone është l' ngarkuar B.T., kurse për Suhodoll B. emrin e të cilit nuk e di. Ekziston një grup Rrojave të urës e cila është multietnike. Ai grup është më i rrezikshmi. Në atë grup janë serbët me nofkat 'Daki' dhe 'Pagi' (J.S.), shqiptari 'Drazha', boshnjaku 'Sean', romi 'Stevan Singjeliq', turku Erol dhe të tjerë. Këtu më 29 janar të vitit 2001 ka pasur sulm të armatosur ndërmjet rojave të urës dhe shqiptarëve. Rreth 20 serbë në fillim kanë djegur shtëpinë e Naser Mërnicsës. Pas kësaj ,nga eksplodimi i bombës ka vdekur 16 vjeçari shqiptar Gazmend Ibrahim. Lëndime të rënda trupore kanë marr vëllau i tij Armendi, pastaj Alban Kadriu, Jeton Vidishiqi, Bajram Grista, Esat Ademi, Halil Jonuzi si dhe boshnjaku Naser Sokoloviq. Në fillim të shkurtit të vitit 2001, në veri të qytetit veriore ka ardhur një numër i madh policësh dhe vullnetarësh serbë të cilët janë vendosur në ish-ndërtesën e Ministrisë së Punëve të Brendshme. Rregullisht kanë shtënë dhe provokuar. Nuk më kujtohet data por e di që e kanë vrarë Nezir

Vocën dhe gruan e tij. Janë vrarë edhe Muharem Sokoli si dhe është gjuajtur me bombë shtëpia e Nexhmedin Ajetit. Është sulmuar edhe familja Ademi. Ushatarët e KFOR-it Francez kanë intervenuar. Në atë rast janë plagosur 18 anëtarë të forcave ndërkombëtare. Pas kësaj, Gjenerali francez Pier de Saki, ka larguar 'rrojat e urës' 50m në veri të Lagjes së Boshnjakëve dhe përmes kësaj ka krijuar 'zonën e sigurisë'. Sidoqoftë, as boshnjakët dhe as anëtarët e tjerë të besimit musliman nuk mundemi të vizitojmë varrezat tona, të cilat gjenden në pjesën veriore të Mitrovicës. Këtë mund ta bëjmë vetëm gjatë kohës së Bajramit dhe atë nën përcjelljen e KFOR-it.

N.U. boshnjak nga Lagjja e Boshnjakëve

Intervistë nga FDH, 12 korrik 2002.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Të gjitha punët administrative-gjyqësore serbët nga komuna e Vushtrrisë i kryejnë përmes Zyrës për Komunitete të UNMIK-ut., e cila gjendet në Prilluzhë. Kur kanë nevojë të shkojnë në gjyq, ata përcjellen nga të njohurit e tyre shqiptarë apo zyrtarët e Zyrës për Komunitete. Askush nga serbët të cilët kanë shkuar në komunë apo gjyq në Vushtri nuk janë ankuar përkitazi me trajtimin e tyre. Të gjithë serbët nga kjo komunë kanë marrë letërnjoftimet e UNMIK-ut.

Turqit nga Vushtrria lirshëm shkojnë në komunë dhe gjyq, por problem për ata paraqet fakti se dokumentet nuk janë edhe në gjuhën turke por vetëm në gjuhën serbe dhe shqipe, edhe pse kjo ju është premtuar nga Përfaqësuesi Speciale i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara, Bernard Kushner.¹⁸

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Serbët në rajon vizitojnë vetëm institucionet shëndetësore serbe. Në shumë fshatra nuk ka ambulanca, kurse në vendet në të cilat

¹⁸ Dokumetet e FDH, intervistë me K.A. turk nga Vushtri, 5. dhjetor 2003.

ekzistojnë nuk ka mjek, si në fshatin Bajskë në të cilin punon vetëm një teknik. Mjeku nga Prilluzhja vjen një herë në javë, dhe atë të premtëve. Në Novosellë nuk ka ambulanca, kështu që serbët duhet të shkojnë në Prilluzhë, e cila është larg nëntë kilometra. Mjekët, të cilët punojnë në Prilluzhë më parë kanë qenë të punësuar në Vushtrri si dhe në Qendrën Spitalore të Kosovës në Prishtinë. Të gjithë të sëmurët më rëndë janë dërguar në veri apo Serbi.

Turqit shkojnë në ambulancat e shqiptarëve. Duke marrë parasysh që në Lagjen e Boshnjakëve nuk ka institucione shëndetësore, boshnjakët nga kjo pjesë e Mitrovicës shërohen në shtëpinë e shëndetit të serbëve në veri të qytetit, përderisa boshnjakët nga pjesa jugore e qytetit shërohen në pjesë e shqiptarëve.

Ndihmat sociale për të gjitha komunitetet janë të rregullta, por të gjithë konsiderojnë që kriteret për marrjen e ndimës sociale janë tejte të rrepta. Ata që janë mbi 65 vjeçar marrin pensione të ple-qërisë. Asnjëri nga turqit nga Vushtrria nuk merr ndihmë sociale. Pensionistët serbë nga Lagjja e Boshnjakëve marrin pensione nga Keveria serbe, në vlerë prej 4.000 dinarë (60 euro).

4. Punësimi

Serbët më së shpeshti punojnë në institucione paralele si dhe ne zyrat për komunitete të UNMIK-ut. Ndërprerja e punës në këto institucione do të shpiente drejt asaj që 99 përqind të serbëve të Kosovës do të mbeteshin të papunë. Boshnjakët nga Lagjja e Boshnjakëve janë të kënaqur me përfaqësimin e tyre ne polici, por thonë se disa shqiptarë paraqiten si boshnjakë dhe në këtë mënyrë i uzurpojnë vendet e tyre të punës. Ngjashëm thonë edhe turqit, edhe pse ata kryesisht kanë dyqane private. Disa prej tyre, pas luftës, kanë dëshiruar të kthehen në vendet e vjetra të tyre të punës në jug të qytetit, por kjo ju është pamundësuar nga anëtarët e UÇK-së, të cilët vazhdimisht i kanë kërcënuar. Konsiderojnë që arsyet e përjashtimit dhe mospranimi në vende të punës

janë të motivuara etnikisht. Sidoqoftë, ata nuk janë të kënaqur edhe me numrin e të punësuarve në pjesën veriore të Mitrovicës.

Në Zyrën për Komunitete janë të punësuar 15 serbë nga Prilluza, përderisa rreth 60 punojnë në shkolla dhe në ambulancë të Prilluzhës. Një numër i tyre punojnë në Zyrën e Qendrës Koordinuese për Kosovën. Asnjë serb nuk është i punësuar në KEK, PTK dhe ndërmarrje publike komunale, gjë që konsiderojnë të jetë diskriminim i hapur ndaj serbëve. Asnjë i ri nga Bajška nuk ka dëshiruar të punësohet në SHPK. Ata të cilët merren me tregëti dhe bujqësi nuk janë të kënaqur me fitimet, pasi që mallin e tyre mund t'ua shesin vetëm serbëve të cilit materialisht qëndrojnë dobët.

Rreth 40 boshnjakë nga Mahalla e Boshnjakëve punojnë në SHPK. Një numër i vogël i boshnjakëve janë të punësuar në institucione shëndetësore si dhe në pjesën veriore dhe jugore të qytetit. Disa punojnë në UNMIK dhe OSBE. Disa kanë punuar në ndërmarrjen tregëtare "Lux", por janë dëbuar nga puna.

Në Vushtrri vetëm një turk punon në SHPK, kurse katër në fabrikën e llamarinës së zinkuar "Lamkos".

Para radio stacionit më ka ndaluar një anëtarë i UÇK-së i cili nga unë ka kërkuar dokumentacionin personal. I kam treguar dokumentacionin për gazetar. Kam pasur edhe llogarinë e fundit të pagës. Më ka kapur dorën e majtë, me dorën tjetër më ka ngritur fustanin, më ka shtyrë përpara duke thënë: "Ke punuar kundër nesh. Ke punuar për serbët". Më ka futur brenda në një hapësirë, ku edhe ka filluar të më marrë në pyetje. Kanë ardhur edhe disa të cilët kanë thënë: 'ti si turke nuk mund të qëndrosh këtu më tutje, dhe as të punosh'. Ditëve të fundit, kolegu im, turk S.K, duhet të fillojë punën në radio stacionin e tij. I jam drejtuar për një vend pune, por më ka refuzuar duke thënë se nuk mund t'më pranojë pasi që edhe tjerët më kanë refuzuar. Kështu që pa arësye dhe pa marrë parasysh faktin që kam përvojë dhe kualifikime, kam mbe-

tur pa punë dhe mundësi për t'u punësuar. Mendoj që arsyeja e vetme për këtë është që jam turke.

Z.P. turkja nga jugu i Mitrovicës

Intervistë nga FDH, 13 dhjetor 2002.

5. Arsimimi

Të gjithë serbët nga rajoni arsimohen në shkollat në gjuhën serbe. Fshati Prilluzhë është qendër arsimore serbe në komunën e Vushtrisë, dhe në këtë fshat gjindet një institucion parashkollor, shkolla fillore dhe e mesme. Këto institucione i vijnë nxënësit nga fshatërat fqinje në të cilat jetojnë serbët. Bile ka edhe nxënës nga Plemetina. Serbët regjistrohen në fakultete në Zubin Ppotok, veri të Mitrovicës apo vijnë në shkollimin e mëtejshëm në Serbi.

Turqit konsiderojnë se nuk ekziston numër i mjaftueshëm i shkollave në rajon, në të cilat fëmijët turq do të mund të shkolloheshin në gjuhën amëtare. Dikur në Vushtri ka ekzistuar shkolla katërvjeçare në të cilën mësimi është organizuar në gjuhën turke, por pas luftës kjo është ndërprerë dhe tani mësimi mbahet në gjuhën shqipe. Shkolla e mesme turke gjendet në Prishtinë, kurse sa i përket fakultetit, mësimet zakonisht vijohen në Turqi, më së shpeshti në Stamboll apo në Ankara.

Sa u përket boshnjakëve, në të gjitha shkollat në të cilat mësimi mbahet në gjuhën boshnjake, kjo bëhet sipas planprogrameve të Bosnjës dhe Hercegovinës. Fakultetet vijohen në Sarajevë, Novi Pazar apo në vende në të cilat më lehtë mund të gjendet punë. Zakonisht nuk kthehen në Kosovë.

Në fshatin Prilluzhë, shkollën fillore e vijnë 330 nxënës kurse atë të mesme 140. Në fshatin Bajskë gjendet shkolla katërvjeçare për serbë, në të cilën mësimin e mban një mësimdhënëse. Në Vushtri ekzistojnë 100 filloristë turq. Në jug të Mitrovicës 150 boshnjakë vijnë në mësimin në gjuhën boshnjake në shkollën "Bedri Dini". Shkollën e mesme ekonomike e vijnë rreth 70-80 nxënës.

6. Qasja në pronësi

Shtëpitë në rajonet serbe nuk janë të uzurpuara pasi që serbët asnjëherë nuk i kanë braktisur ato. Shembull i një vendi të tillë është Prilluzha, përderisa në fshatra, të cilat më parë kanë qenë multietnike, siç janë Bajska, Samadrexha dhe Nedakovci, shtëpitë janë plaçkitur dhe djegur, arat janë uzurpuar, kurse pemishtet dhe malet janë prerë. Shumicën e arave të tyre serbët nuk i punojnë për shkak se nuk kanë liri të mjaftueshme të lëvizjes. Disa serbë janë vrarë gjatë punimit në tokën e tyre, siç është rasti me serbin nga Bajska, Pavle Danqetoviq, në tetor të vitit 1999¹⁹. Edhe sikur të mund t'i punonin tokat, ata nuk kanë makina adekuate bujqësore. Të gjitha objektet serbe të banimit në Vushtrri janë uzurpuar. Rastet e uzurpimit janë paraqitur, por HABITATI ende nuk ka zgjedhur asnjë rast, për këtë arsye serbët ua shesin pronën e tyre, më së shpeshti uzurpatorëve të tyre, shqiptarëve.

Turqit nga Vushtrria nuk kanë pronë të uzurpuar.

7. Informimi

Duke marrë parasysh se shumica me antenat e tyre mund të kenë qasje në TV kanalet nga Serbia, serbët nga ky rajon konsiderojnë që janë mirë të informuar, por ankohen në radio dhe TV programet zyrtare të Kosovës, për arsye se në skemat e tyre programore nuk janë të përfaqësuar në masë të duhur. Në aspekt të përcjelljes së TV kanaleve serbe dhe mediave të shtypura, situatë më e mirë mbretëron në Prilluzhë, ku ekziston një radio stacion lokal. Boshnjakët dhe turqit gjithashtu nuk janë të kënaqur me mënyrën dhe sasinë e programeve të cilat emetohen në gjuhën boshnjake, përkatësisht atë turke.

Informim më të dobët kanë serbët në Bajskë ku anjë nga kanalet serbe, për shkak të pozitës gjeografike, nuk mund të përcillen. Në fshat është e mundur të përcillen programet vetëm nga një radio

¹⁹ Dokumentacioni nga FDH, intervistë me V.J., serb nga Bajska, 7 maj 2003.

stacion i cili emeton program në gjuhën serbe. Gazetat nuk ua sjell askush kështuqë ato i blejnë vetëm në veri të qytetit. Zbrazëti-ra mediatike mbulohet nga KFOR-i, përmes radio stacionit të tyre, i cili ka program në gjuhën serbe.

Boshnjakët nga Mitrovica jugore nuk janë të kënaqur me redaksinë e programit boshnjak në Radio Mitrovicë. Konsiderojnë se emisioni i përditshëm gjysmë-orësh është tepër i shkurtër për të mbuluar nevojatë këtij komuniteti etnik. Nuk ka as gazeta ditore në gjuhën boshnjake, por lexojnë revistën mujore «Alem».

Turqit në programin ditor në RTK kanë lajme pesëminutëshe dhe një herë në javë emisionin në kohëzgjatje prej dyzet minutash, përderisa në Radio Blue Sky turqit nga Vushtrria gjatëstës dëgjojnë emisione në gjuhën e tyre, në kohëzgjatje të njejtë. Për të shikuar programet nga Turqia nevojitet të kenë antenë satelitore. Kohë pas kohe, ata lexojnë gazetën ''Yeni Donem'', e cila shtypet në Prizren.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Serbët nga rajoni janë shumë të interesuar për proceset politike, edhe pse nuk kanë marrë pjesë në numër të madh në zgjedhjet lokale të mbajtura në fillim të vitit 2003. Nuk i njohin institucionet kosovare, plotësisht janë të kthyer nga Serbia dhe besojnë që qeverisja serbe ende mund të kthehet të Kosovë.

Turqët nga Lagjja e Bosnjakëve nuk besojnë as në përfaqësuesit serbë dhe as në ata shqiptarë, përderisa ata nga Vushtrria nuk kanë besim as në përfaqësuesit e tyre, por kanë marrëdhënie të mira me partitë shqiptare, Lidhjen Demokratike të Kosovës [LDK], Partinë Demokratike të Kosovës [PDK] dhe Aleancën për Ardhmërinë e Kosovës [AAK].

Në veri të Mitrovicës intereset e boshnjakëve përfaqësohen nga Partia e Veprimit Demokratik [SDA] dhe Partia Boshnjake për

Veprim Demokratik në Kosovë [BSDAK]. Këto parti planifikojnë të themelojnë një koalicion.

9. E drejta për t'u kthyer

Shumica e serbëve, të cilët pas korrikut të vitit 1999 kanë mbetur të jetojnë në Lagjen e Boshnjakëve, dëshirojnë të largohen, kurse serbët të cilët janë larguar nuk dëshirojnë të kthehen për shkak të pamundësisë për të jetuar një jetë normale në atë pjesë të Mitrovicës. Në këtë pjesë nuk ka ambulancë, shkollë si dhe as mundësi për punësim. Serbët presin që t'u rindërtohen shtëpitë për tu kthyer. Nuk i vizitojnë as përfaqësuesit e Qendrës për Koordinim, edhe pse zyra e tyre është në afërsi. Sidoqoftë, ata konsiderojnë që e gjithë situata do të përmirësohej me përmirësimin e lirisë së lëvizjes.

Në Prilluzhë janë riparuar disa shtëpi kurse me ndihmën e mikro-kredive janë hapur disa qendra bujqësore. Në Novosellë gjer më tani janë rindërtuar 35 shtëpi dhe në fshat momentalisht jetojnë 17 të kthyer, përfaqësues të 17 familjeve²⁰.

Boshnjakët nga Lagjja e Boshnjakëve konsiderojnë që nuk tregohet vëmendje e mjaftueshme ndaj tyre në krahasim me serbët. Në lagje tani për tani ekzistojnë 49 shtëpi boshnjake. Thonë që gjatë vitit 2002 janë rindërtuar vetëm katër shtëpi, por asnjëra për të kthyerit. Në këtë vit, planifikohet riparimi i tetë shtëpive, nga të cilat vetëm tri janë për të kthyerit. Në rast se shtëpitë e boshnjakëve do të riparoheshin, të garantohej siguria dhe mundësohej punësimi, të gjithë do të ktheheshin në Lagjen e Boshnjakëve. Ankohen që donatorët nuk janë të interesuar në projektet e tyre, siç është rasti në lidhje me kurset e gjuhës angleze dhe me kurset për kompjuter, apo kurse të thures së qilimave. Sidoqoftë, ata theksojnë që kanë marrëdhënie më të mira me shqiptarët se sa serbët.

20 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me J.N. serb nga Novosella, 8 dhjetor 2003.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Dyzet e pesë shtëpi turke janë djegur në Mitrovicë, dhe nga këto janë rindërtuar pesë në anën jugore dhe nëntë në pjesën veriore të Mitrovicës. Nga Vushtrria vetëm një familje turke është larguar, e cila në ndërkohë është kthyer në qytet, por shtëpia e tyre ende nuk është rindërtuar. Tani në këtë qytet jetojnë 869 turq në 160 shtëpi. Komesariati i Lartë për Refugjat i Kombeve të Bashkuara u ka dhuruar material për rindërtimin e shtëpive.

Rajoni i Pejës

I Serbët

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Në rajonin e Pejës serbët mund të lëvizin lirshëm vetëm brenda fshatërave të tyre, përderisa askush nuk shkon në qytet. Në keqësimin e marrëdhënieve ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve ka ndikuar edhe vrasja e fëmijëve në Gorazhdec, në gusht të vitit 2003. Gjakovën e kanë braktisur të gjithë serbët përpos plakave Vasilke Periq, Poleksija Kastratoviq, Jele Mioviq, Dragica Nikoliq dhe Nada Hisajiloviq, të cilat jetojnë në kishën e cila gjindet në rrugën sërbe në qendër të qytetit. Ato lëvizin lirshëm vetëm përbrenda portës së kishës, e cila ka një diametër prej 100 metrash. Jashtë portës, plakat mund të dalin vetëm nën përcjelljen e KFOR-it Italian. Të kthyerit në Bellopojë nuk e lëshojnë qendrën e banimit të kishës lokale, në të cilën jetojnë dhe ku janë nën mbrojtjen konstante të KFOR-it.

Serbët nga Cerkolesi, komuna e Istogut, kanë liri të lëvizjes vetëm në pjesën serbe të fshatit. Situata është e ngjashme edhe në Suhogërllë, komuna e Istogut, fshat të cilin serbët nuk e kanë lëshuar pas tërheqjes së forcave sërbe të sigurisë. Ata mund të arrijnë në Zubin Potok përmes një rruge malore. Të kthyerit në Biq, komuna e Klinës, nuk kanë guxim të shkojnë në fshatin fqinj serb Grapc. Grapcianët kanë nevojë për përcjellje edhe kur shkojnë në varrezat e fshatit, të cilat janë larg 300 m nga fshati. Në situatë paksa më të mirë janë të kthyerit në fshatin Osojan, Tucep dhe Shalinovicë në komunën e Istogut pasi që serbët lëvizin lirshëm përbrenda këtij trekëndëshi, në një diametër prej dy kilometrash. Ata lidhen përmes rrugës me gjatësi prej pesë kilometrash. Për të shkuar gjër në Graçanicë, veri të Mitrovicës, në Manastirin Deviq në Skenderaj, ata duhet të kërkojnë sigurimin e KFOR-it.

Në Gorazhdec, përmes së cilit kalon rruga të cilën shqiptarët e fshatrave fqinje e shfrytëzojnë, serbët kanë lëvizur lirshëm gjer me rastin e vrasjes së fëmijëve më 13 gusht të vitit 2003. Atë ditë rreth orës 13:00, sulmues të panjohur në breg të lumit Bistricë, 500 metra larg nga Gorazhdeci, kanë vrarë fëmijët serbë Ivan Jovoviqin [19] dhe Pantelije Dakiqin [13], kurse kanë plagosur Gjorgje Ugrenoviqin [20], Dragana Srblakun [14], Bogdana Bogomiriqin [16] dhe Marko Bogiqeviqin [12]. Sulmuesit kanë ikur në drejtim të fshatit shqiptar Zahaq. Pas hetimeve të rrepta, KFOR-i, Policia e UNMIK-ut dhe SHPK-ja nuk kanë qenë në gjendje të gjejnë kryrësit e krimit. Mediat e Beogradit kanë shkruar që organizator dhe kryrës është një shqiptar nga jugu i Mitrovicës, sidoqoftë, UNMIK-u ka vendosur që të hedhë poshtë këto deklarata të pavërtetuara.

Edhe para vrasjes së fëmijëve, në Gorazhdec kanë ndodhur incidente, siç është rasti kur shqiptarët, punëtorë të KEK-ut, me thikë kanë therur rerbin S.S.²¹ Sulmuesit shqiptarë janë dënuar me një muaj burgim, gjë që tek serbët ka përforcuar ndjenjën se për ta nuk ka drejtësi në Kosovë poqëse gjykatësit janë shqiptarët. Serbët nuk kanë guxuar të dëshmojnë në këtë proces, pasi që kanë pritur që gjykatësi shqiptarë të zëvendësohet me një gjykatës ndërkombëtar.

KFOR-i më nuk përcjell askënd me arësytimin që tanimë nuk ka rrezik të lëvizjes. Serbët sigurohen vetëm kur në kolon i përcjellin gjer në veri të Mitrovicës apo Graçanicë. Të marteve dhe të premeteve nga fshatërat Osojanë, Tucep dhe Shalinovicë, organizohet kolona, përderisa për fshatërat Biq dhe Grapc kjo bëhet të enjten. Sa i përket fshatërave Biq dhe Grapc, problemi shtrihet në faktin se kolona niset nga fshati Biq, kështu që grapcianët janë të detyruar të shkojnë vetëm, pa marrë parasysht që ka raste kur gjatë rrugës provokohen apo mbi ata hidhen gurë nga shqiptarët. SHPK-ja dhe policia e UNMIK-ut vizitojnë të gjitha fshatërat dhe sillen në mënyrë korrekte.

21 Dokumentacioni nga FDH, M.D. serb nga Gorazhdeci, 30 shtator 2003.

Nuk mund të largohemi askund jashtë oborrit. Lëvizim në një diametër prej njëqind metrash. Asnjë hap nuk guxojmë ta bëjmë përtej portës pa pasur përcjellje. Ushqimin na e sjellin nga Manastiri i Deçanit. KFOR-i na ruan gjatë gjithë kohës. Sillen në mënyrë të drejtë me neve. Gjithmonë na dalin në ndihmë kur kemi të bëjmë me përcjellje për në Deçan apo gjetiu. Shqiptarët nga SHPK-ja gjithashtu sillen mirë.

N.H. serbja nga Gjakova

Intervistë nga FDH, 15 shtator 2003.

Më 17 nëntor, saktësisht në ora 6:00, kanë eksploduar bomba në oltarin e tubimit të të gjithë sëbëve të shenjtë në Gjurakovc, përgjatë rrugës kryesore, e cila nga Peja shpie në drejtim të Mitrovicës. Incidenti i dytë ka ndodhur në fshatin Lubovë, ku është minuar kisha e Vasilije Ostroshkut të Shenjtë. Adem Demaçi kishte deklaruar që serbët vet i kishin shkatërruar këto kisha. Si kanë mundur këtë ta bëjnë serbët, kur në atë rajon nuk ka serbë? A thua edhe objektet tona tjera religjioze, mbi 100 sosh, i kanë sulmuar dhe shkatërruar vetë serbët? Zotëri Demaçi ka ardhur në manastir me 20 gazetarë shqiptarë dhe asgjë nuk i ka ndodhur. A mund që unë të shëtis nëpër Prishtinë me 20 gazetarë? Përgjegjës në për këto sulme në objekte të kishës orthodoxe në Kosovë e bartin edhe UNMIK-u dhe KFOR-i. Këto dy kisha janë ruajtur nga ushtarët spanjollë gjer para dy muajsh. Nuk i kanë ruajtur mëtutuje për shkak se kinse është përmirësuar siguria. Situata e sigurisë në këtë rajon është më e vështira! Nuk guxojmë të dalim jashtë manastirit. Jemi të rrethuar me ushtarë italianë. Kur shkojmë në Mal të Zi për të blerë artikuj ushqimor, ekstremistët shqiptarë na sulmojnë. Ushtarët italianë kanë urdhërin që të mos shtien me armë. Policia e UNMIK-ut është një dështim i madh.

S.J. protosindjel në manastirin e Deçanit

Intervistë nga FDH, 17 nëntor 2003.

Fëmijët serbë dhe shqiptarë në tri vitet e fundit janë larë së bashku në Bistricë, në largësi prej 50m. Asnjëherë nuk ka pasur incidente gjer më 13 gusht. E gjitha ka ndodhur ndërmjet orës 12:45 dhe 13:00. Breshëritë e shkepura të plumbave kanë ardhur

nga një pyll, nga drejtimi i fshatit Zahaç. Ky është një fshat shqiptar, i cili gjendet në anën tjetër të lumit. Janë goditur Ivan Jovović [19], i cili ka vdekur menjëherë, Gjorgje Ugrenović [20], me tre plumba në nënkrahor, Dragana Srblak [14], me një plumb në thembër, Bogdan Bogomiriq [16] me më tepër plumba në kokë dhe stomak, Pantelija Dakiq [13], në kokë dhe shpinë. Pas një ore ka vdekur Marko Bogiqeviq [12], i cili është plagosur në dorë. Që të gjashtët më së pari janë bartur në spitalin e Pejës. I kanë voitur pjesërisht KFOR-I me veturë të ndihmës së shpejtë dhe Milovan Pavloviq me veturën e tij private. Në tregun e Pejës, Milovanit iu ka harxhuar karburanti. Ju ka drejtuar KFOR-it për të kërkuar karburant, për të vazhduar rrugën për në ambulancë, por KFOR-i këtë e ka refuzuar. Kur shqiptarët e kanë vërejtur që fjala është për serbë, kanë filluar t'i sulmojnë, edhe pse e kanë vërejtur që në veturë është i shtrirë një person i plagosur. Me rastin e këtij sulmi është dëmtuar vetura e Milovanit. KFOR-i nuk ka reaguuar ndaj këtyre sulmeve. Vetëm pasi që ka arritur SHPK-ja, shqiptarët janë larguar, dhe të plagosurit janë dërguar në spital. Në Pejë Bogdan Bogomiriqit i është ofruar ndihma e parë, mëpas ai është operuar në spitalin francez, pas kësaj është transferuar në Rashkë e mëpas në Beograd. Marko Bogiqeviq është transferuar në Prizren ku edhe është operuar dhe trajtuar. Tani ndodhet në VMA në Beograd. KFOR-i nuk i ka përcjellë gjer në Prizren. Trajtimi në Prizren sa e di unë ka qenë në rregull. Ivan Jovović dhe Panto Dakiq kanë vdekur nga lëndimet. KFOR-i dhe UNMIK-u kanë konfirmuar vdekjen vetëm në orët e vona të pasditës. KFOR-i, vonë në mbrëmje, i ka transportuar kufomate tyre tek familjet. Gjorgje Ugrenović dhe Dragana Sërblak gjithashtu janë bartur në Pejë. Edhe pse në dorë të Gjorgjës kishte mbetur një plumb, mjeku në Pejë nuk e ka nxjerr atë por i ka vendosur gipsin. Pasi që ka qenë në gjendje të keqe, është bartur në Mitrovicë dhe atje është vërtetuar që një plumb ende ka mbetur në dorë. Edhe ai gjendet në VMA në Beograd. Draganit gjithashtu i është vendosur gipsi. Familjet e të vdekurve dhe të plagosurve kanë marrë ndihmë financiare vetëm nga Qeveria e Serbisë dhe Ati Artemije.

S.D. serb nga Gorazhdeci

Intervistë nga FDH, 30 shtator 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Fakti që serbët nuk lëvizin jashtë vendbanimeve të tyre ngusht ndikon edhe në paraqitjen e tyre para gjyqit dhe administratës komunale. Nëse plakat nga Gjakova kanë nevojë për ndonjë formular, zyrtarët e komunës ua sjellin ato në kishë, përderisa punët administrative për serbët nga fshatërat Cerkolez, Osojanë, Tucep, Biq, Bellopojë, Suhogërlle, Gorazhdec dhe Shalinovicë kryhen nga zyrtarët e UNMIK-ut. Dokumentacionin nga kadastri, serbët nga këto fshatëra i marrin në Kragujevc, përderisa serbët nga Suhogërlle shkojnë në Kralejë. Një problem i madh për banorët e Cerkolezit janë edhe dokumentet e shkollës për fëmijët e tyre, të cilat ende gjenden në shkolla në Pejë apo Istog, dhe tani nuk mund t'i marrin. Ndonjëherë, kur sigurohet përcjellja, përfaqësuesit e fshatërave serbe shkojnë në komunë dhe kryejnë punë pa probleme. Të gjitha formularët janë në gjuhën shqipe, gjë që paraqet problem për serbët. Posaçërisht ankohen në gjyqin pasi që nuk është azhurn dhe nuk merr vendimet adekuate, për këtë arsye kërkojnë që proceset që kanë të bëjnë me ata të udhëhiqen nga gjykatës ndërkombëtar, dhe jo shqiptarë. Frikohen që gjykatësit shqiptarë nuk do t'i dënojnë bashkëkombasit e tyre.

M.D. serb nga Gorazhdec

Intervistë nga FDH, 30 shtator 2003.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Për të kryer kontrollet mjekësore serbët shkojnë në ambulantë të cilat financohen nga Republika e Serbisë. Qëndrim i përgjithshëm është se ata nuk dëshirojnë të mjekohen nga shqiptarët, posaçërisht pas rastit në Gorazhdec. Fshatërat Osojanë, Suhogërlle dhe Gorazhdec janë në pozitë më të mirë në aspektin e përkujdesjes shëndetësore, pasi që në këto fshatëra ka ambulancë, të cilat punojnë për çdo ditë. Në fshatërat serbe nuk ka ordinanca dentale. Rastet më të rënda dhe ato emergjente KFOR-i i dërgon në spitalin e vet por serbët ankohen që nuk trajtohen si duhet, pasi që mjekët e KFOR-it i lëshojnë për të shkuar në shtëpi menjëherë pas intervenimit. Kjo është arsyeja për të cilën serbët më shpesh

shkojnë në veri të Mitrovicës. Sidoqoftë, disa serbë, posaçërisht rastet më serioze, do të shëroheshin në spitalet shqiptare, por frikësohen për shkak të sigurisë. Bile disa kanë qenë edhe në spitalin e Istogut dhe nuk janë ankuar në mënyrën e trajtimit.

Plakat që jetojnë në kishë në Gjakovë, motrat e nderit nga Deçani dhe serbët nga Grapci vizitohen nga mjekët e KFOR-it italian. Ata i furnizojnë edhe me ilaçe. Në rastet kur mjekët italianë nuk i kanë ilaçet e duhura, serbët i drejtohen për ndihmë murgjëve të manastirit të Deçanit. Në përgjithësi ilaçet në ambulancat serbe janë pa pagesë. Në fshatin Cërkolez mjeku vjen dy herë në javë, apo më shpesh sipas nevojës. Përpara KFOR-i e dërgonte mjekun e vet. Në Bellopojë vjen mjeku nga Gorazhdeci një herë në javë. Kur janë në pyetje rastet emergjente, atëherë bellopojasit duhet të shkojnë në Gorazhdec dhe KFOR-i në këto raste ua siguron përcjelljen. KFOR-i përcjellë edhe serbët nga fshati Biq, të cilët shkojnë për kontrollë mjekësore në veri të Mitrovicës. Serbët nga Shalinovica dhe Tucepi shkojnë në ambulancë të Osojanës.

UNMIK-u financon ambulancat serbe në përputhje me kriteret e veta për nevojat e stafit mjekësor. Serbët posaçërisht ankohen për transportim deri në qendrat spitalore. Ka ndodhur që pacientët të vdesin për shkak të organizimit të dobët të transportimit. Në përgjithësi, ndihma sociale dhe pensionet e pleqësisë nga banka i sjell zyrtari i autorizuar nga UNMIK-u. Të moshuarit në Gjakovë marrin pensionet nga zyrtarët e bankës, shqiptarë. Serbët nga Bellopoja janë të vetmit që nuk marrin as ndihmë sociale dhe as pensione të pleqërisë. Pensione të tjera vijnë nga Serbia për çdo dy muaj.

Në tetor të vitit 2002 kam organizuar pensionistët për të paraqitur kërkesat për pension në Pejë. Shqiptarët kanë sulmuar rëndë autobusin e tyre. Që prej atëherë pensionistët nuk kanë guxuar të shkojnë në Pejë, ndonëse vetëm në Pejë, në bankë, mund të hapin xhirollogari, pasi që pensionet arrijnë në xhirollogaritë e tyre. Pensionistët nuk guxojnë të shkojnë të marrin pensionet, kështu që kanë kaluar nëntë muaj qëkur nuk i kanë marrë ato..

Kemi propozuar që banka të organizojë një ekip mobil, i cili do të sjellte paratë në fshat, por banka nuk e ka pranuar këtë. Sidoqoftë, kemi gjetur zgjidhjen. Zyrtari lokal komunal, i cili punon në zyrën për minoritete, që është një i huaj, ka marrë autorizimin nga pensionistët që të tërheqë pensionet e tyre, dhe një herë në muaj t'i sjell ato në fshat (...) Problem i madh është furnizimi i ambulancës dhe transportimi. Ka pasur dy raste në të cilat pacientët kanë vdekur pasi që mjekët nuk i kanë pasur ilaçet e duhura. Pacientët kanë vdekur derisa është ftuar KFOR-i dhe është siguruar transporti për në veri të Mitrovicës.

S.P. serb nga Gorazhdeci

Intervistë nga FDH, 7 prill 2003.

4. Punësimi

Serbët kryesisht janë të punësuar vetëm në institucionet paralele. Për shkak që nuk ekziston liria e lëvizjes, ata nuk janë në gjendje të kërkojnë punë në institucionet publike të Kosovës, dhe as fizikisht të shkojnë në zyrat për punësim.

Në Gorazhdec 40 serbë punojnë në shkollë dhe të gjithë marrin paga nga Qeveria e Serbisë, përderisa 32 prej tyre marrin edhe nga një pagë nga UNMIK-u. Në Cerkez 13 persona marrin paga nga Serbia, kurse tetë nga UNMIK-u. Dy gra dhe tre meshkuj nga ai fshat kanë konkurruar në SHPK, por askush nuk kishte kaluar provimin pranues. Në Osojanë askush nuk punon në SHPK, përderisa nga Suhogërllë kanë punuar dy, por njëri është suspenduar. SHPK-ja ka ftuar të rinjtë nga Gorazhdeci të cilët fillimisht kishin refuzuar të punojnë. Problemi me punësim në SHPK qëndron në faktin se serbët nuk dëshirojnë të patrollojnë nëpër vendbanimet shqiptare. Megjithatë, tanimë janë punësuar pesë prej tyre. Zyrtarët e OSBE-së kanë inkurajuar serbët nga Gorazhdeci që të punësohen në administratën komunale, por kjo çështje ka mbetur me qaq. Në Osojanë shumë serb kanë qenë të punësuar në ndërmarrjen shoqërore «Korenik». Kjo firmë tanimë

është mbyllur. Serbët nga Suhogërlla kanë punuar në fabrikën e armëve në Skenderaj, dhe gjithashtu, të gjithë kanë mbetur të papunë. Nga Tucepi si edhe nga fshatrat Biq, Grapc dhe Bellopojë, askush nuk është punësuar,

5. Arsimimi

Në këtë rajon nuk ka shkolla të mjaftueshme në të cilat nxënësit serbë do të mësonin në gjuhën amëtare. Në përgjithësi ka pak nxënës. Librat sigurohen nga qeveria serbe, përderisa mjetet e tjera arsimore sigurohen nga UNMIK-u dhe Komesariati i Lartë për Refugjat.

Në Gjakovë dhe Bellopojë nuk ka fëmijë të moshës shkollore. UNMIK-u ka premtuar hapjen e shkollave në fshatërat Biq dhe Grapc poqëse kthehen fëmijët e moshës shkollore. Tani për tani, fëmijët mund të dërgohen në Osojanë, por ata nuk e dëshirojnë këtë as nën përcjellje, pasi që fshati Osojanë është 30 km larg. Në Cërkoletz nuk ka ndërtesë shkollore dhe mësimi mbahet në një shtëpi private në të cilën mësimin e vijnë 13 fëmijë. Me një rast, përfaqësuesi shqiptarë i komunës së Istogut, ka sjelle si dhuratë 10 m³ dru dhe 340 euro.

Në Osojan ekziston institucioni parashkollor dhe shkolla fillore e cila është në gjendje të mirë. Në atë mësimin e vijnë nxënësit nga Shalinovica dhe Tucepi. Në Suhogërllë gjendet shkolla katërvjeçare me 15 nxënës të cilët vazhdojnë shkollimin në fshatin Bajë. Në atë fshat ekziston edhe shkolla e mesme me 25 nxënës, por nxënësit e shkollës së mesme, në të shumtën e rasteve, mësimin e vijnë në pjesën veriore të Mitrovicës. Ata nën përcjellje shkojnë atje të hënë dhe kthehen të premten. Disa fëmijë vijnë mësimin në shkollat e mesme të Kragujevcit.

Në Gorazhdec gjendet shkolla fillore në të cilën mësimin e vijnë 240 nxënës dhe tri shkolla të mesme, ajo teknike, gjimnazi dhe shkolla ekonomike me 60 nxënës. Shkolla fillore në Gorazhdec

është më e përgatitura. Në kuadër të kësaj shkolle ekziston qendra llogaritëse.

Serbët i dërgojnë fëmijët në fakultete në pjesën veriore të Mitrovicës dhe Serbi.

6. Qasja në pronësi

E gjithë prona e cila i përket serbëve në Gjakovë, Pejë, Klinë dhe Istog është uzurpuar, djegur apo plaçkitur.

Serbët nga Cërcolezi punojnë vetëm ato ara të cilat janë në afërsi të fshatit. Vlerësohet se këto përbëjnë 30 përqind të tokës së tyre. Situata e ngjashme mbretëron edhe në fshatrat Osojan, Suhogërellë, Shalinovicë, Tucep, Biq, dhe Gorazhdec, përderisa serbët nga Bellopoja nuk e punojnë asnjë arë, ndonëse mendojnë që toka e tyre është më e plleshmja.

Të gjitha shtëpitë e serbëve nga Osojana janë djegur, kështu që me kthimin e tyre janë riparuar. Ata dëgjojnë zëra të sharrave motorikë nëpër malet e tyre, gjë që nënkupton se dikush është duke prerë drurë. Mendojnë që serbët nuk mund ta bëjnë këtë, për shkak të mosekzistimit të lirisë së lëvizjes, por vetëm shqiptarët. Disa shqiptarë janë arrestuar nga KFOR-i për shkak të prerjes së malit, por janë lëshuar shumë shpejtë.

Kam banesë dydhomëshe në Gjakovë, në rrugën "Dimitrija Tucoviqa" në bllokun V, hyrja IV numër 18. Me bashkëshortin Zeqirin kam jetuar në atë banesë deri në fund të marsit 1999. Pesë apo gjashtë ditë pas fillimit të bombardimeve në banesë kanë ardhur paramilitarët serbë. Zeqirit i kanë thënë që për pesë minuta duhet të lëshojë banesën, ndërsa mua më thanë: "Edhe ti të lëshosh banesën. Je martuar për shqiptar. Na e ke marrë ftyrën!" Pastaj na kanë dërguar deri në postë, e prej aty me autobusë në fabrikën e elektromotorëve. Aty ka pasur afro 400 njerëz, gra, pleq dhe të rinj. Mashkujt i kanë ndarë nga gratë dhe i kanë dërguar me kamionë dhe me kombibusë në drejtim të panjohur.

Neve gratë na kanë dërguar në bllokun e ri të banesave në Gjakovë. Aty kam ndenjur derisa nuk jam takuar përsëri me Zeqirin(...) Pas luftës, shqiptarët nuk na kanë lejuar të shfrytëzojmë banesën. Serbët na janë kërcënuar, sepseunë, si malazeze, jam martuar me shqiptar, ndërsa shqiptarët na janë kërcënuar sepse gjatë kohës së luftës kemi ikur në Shqipëri dhe sepse burri im shqiptarë bashkëjeton me malazeze. Këtë problem ia kemi treguar Anit nga UNHCR. Ajo poashtu na ka thënë: "Nuk mund të jetoni këtu për shkak të martësës së përzier."

R.M. malazeze nga Gjakova

Intervistë nga FDH, 21 tetor 2002.

7. Informimi

Serbët nga ky rajon, të cilët kanë antena satelitore, përcjellin programet nga Serbia. Gazetat i lexojnë kur t'i sigurojnë. Nuk i shiqojnë televizionet kosovare, që nënkupton se nuk shiqojnë as programin ditor në gjuhën serbe prej pesë minutash dhe javor prej dyzet minutash.

Plakat nga kisha "Bogorodičine" në Gjakovë viteve të kaluara kanë pranuar gazeta nga Serbia përmes Rahovecit, por kjo praktikë është ndërprerë. Dëgjojnë Radio Beogradin, por nuk kanë televizor pasi që kjo nuk lejohet sipas rregullave të kishës. Serbët nga Bellopoja, ku nuk ka rrymë, shiqojnë programin televiziv nga Serbia vetëm kur të jenë në vizitë në Gorazhdec për t'u furnizuar me artikuj ushqimor. Në raste të tilla, ata marrin edhe gazeta nga Serbia, të cilat rregullisht arrijnë në këtë fshat.

Serbët në Osojan, Tucep dhe Suhogërllë, përmes satelitit, përcjellin programet e RTS-së dhe BK-së si dhe dëgjojnë radiot muzikore Tri Zemrat nga Suhogërlla, Radio Gorazhdecin, dhe radion boshnjake Hyatt nga Vitomirica, i cili ka edhe programin në gjuhën serbe.

Në Osojan gazetatat arrijnë rregullisht nga Serbia, dhe nga këtu i marrin serbët e Tucepit.

Telefonia mobile dhe telefonat fiks janë në përdorim vetëm në disa vende. Shumë persona nuk shfrytëzojnë telefonat fiks pasi që janë shkyçur për shkak të mospagesës së llogarive, siç është rasti në Gorazhdec. Fshati është duke negociuar me PTK-në për të shlyer një pjesë të borxhit, kurse borxhin e mbetur ta paguajnë me këste. Me kërkesë të serbëve nga fshati Biq, UNMIK-u në këtë fshat dhe Grapç ka instaluar telefona publik. Telefonat publik janë të vendosur edhe në Gorazhdec.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Tek serbët në këtë rajon mbizotëron besimi dhe shpresa se Qeveria serbe sërish do të vendoset në Kosovë. Nuk kanë besim në institucionet kosovare, dhe nuk janë të kënaqur me përfaqësuesit e tyre lokal në institucionet kosovare. Sidoqoftë, ata janë të vetëdijshëm që mbijetesa e tyre në Kosovë varet nga përkrahja e komunitetit shumicë. Disa bashkëbisedues të FDH-së, siç është B.D. nga fshati Biq, theksojnë se kanë marrëdhënie të mira me fqinjët shqiptarë, duke përmendur që janë nën presion nga ekstremistët të cilët nuk lejojnë komunikim të shqiptarëve me serbët.

Serbët e kthyer në Osojanë konsiderojnë që serbët duhet të fillojnë dialogun me shqiptarët, përderisa të kthyerit në Tucep dhe serbët nga Suhogërlla mendojnë që zgjidhja më e mirë për Kosovën do të ishte që institucionet serbe të rivendosin qeverisjen.

Familjet tona janë në Serbi dhe atje është zemra jonë. Shpresojmë që qeverisja jonë të kthehet spepse Kosova gjithmonë ka qenë serbe. Sa i përket strukturave të këtushme politike, është situatë e vështirë dhe nuk mund të vështirësohet më tepër.

NH. serbe nga Gjakova

Intervistë nga FDH, 15 shtator 2003.

9. E drejta për t'u kthyer

Procesi i kthimit të serbëve në këtë rajon është shumë i ngadalshëm. Në fshatin Cërkolez, në gusht të vitit 2000, është kthyer së

pari mësuesi lokal, pastaj Ministria e Arsimit e Serbisë ka vendosur që të bartë shkollën nga fshati Rakosh në fshatin Cërkolez, në të cilën ai ka punuar para vitit 1999.²² Organizata ndërkombëtare "Care" do të financojë ndërtimin e qendrës multietnike në këtë fshat.

Grupi punues rajonal për kthim në Llukavc të thatë ka përpiluar një dokument mbi kthimin e 30 familjeve serbe. Është paraparë që rreth 38 familje serbe të kthehen në fshatin Kosh dhe Opraskë. Në gusht të vitit 2001, rreth 70 serbë janë kthyer në fshatin Osojanë. Grupi tjetër është kthyer në pranverë të vitit 2002. Gjatë gjashtë muajve të parë kanë jetuar nëpër tenda, kurse pesë muaj të tjerë në baraka, pa ujë dhe rrymë. Kanë hapur një pus në mënyrë që të kenë ujë për pije dhe pastrim. Qendra Koordinuese u ka siguruar ndihma humanitare të cilat nga Serbia futen në veri të Mitrovicës, nga ku i merr përsipër përfaqësuesi i fshatit. Përpos kësaj ndihme, Qendra Koordinuese, një herë në vit, dhuron ndihmë financiare prej 5000 dinarë.

Serbët nga Suhogërllja asnjëherë nuk janë larguar nga fshati i tyre. Atje jetojnë rreth 30 amvisëri serbe me rreth 120 persona. Në Shalinovicë serbët janë kthyer të organizuar më 21 gusht të vitit 2001. Në Tucep janë kthyer përmes Osojanës. Kanë ardhur gjithashtu edhe në gusht të vitit 2001 dhe disa në janar të vitit 2002. Kanë pritur që t'u rindërtohen shtëpitë.

Të kthyerit e parë kanë ardhur në Biq më 29 korrik të vitit 2002. Ata nuk marrin ndihmë financiare nga Qendra Koordinuese, kinse për shkak se janë kthyer në fshat me vetëiniciativë. Gjer më tani janë rindërtuar 27 shtëpi, nga 64 sa janë parashikuar, në të cilat jetojnë 50 persona. Problemi më i madh në Biq është furnizimi me ujë, si dhe në Gorazhdec dhe Grapc. Bikanëve bukën ua sjell një shqiptar nga fshati Zllakuqan.

22 Dokumentacioni nga FDH, R.S. serb nga Cërkolezi, 28 shtator 2003.

Në Grapc janë ndërtuar 14 shtëpi në të cilat jetojnë 40 serbë. Vendasit kanë marrë falas dele, pula dhe derra.

Në Bellopojë 25 serbë, përfaqësues familjesh, janë kthyer më 14 korrik të vitit 2003. Përpos KFOR-it, i cili u sjell bukë për çdo ditë, ata nuk pranojnë ndihmë tjetër. Qeveria e Kosovës ende nuk ka filluar rindërtimin e shtëpive, por ka paguar për pastrimin e mbe-turinave të shtëpive të tyre të shkatërruara, ku duhet ndërtuar shtëpi të reja.

Një grup serbësh me vetiniciativë ka bërë përpjekje të kthehet në Klinë më 10 nëntor të vitit 2003. Por kur kanë ardhur në qytet dhe kanë hyrë në shtëpinë e një serbi nga grupi, shqiptarët kanë protestuar dhe i kanë gjuajtur me gurë. Me këtë rast një serb është lënduar. Pas kësaj KFOR-i ka evakuar serbët.²³

Serbët të cilët janë larguar nga Gorazhdeci gjatë kohës së bombardimeve të NATO-s, kanë filluar të kthehen që nga shtatori i vitit 1999. Në fshat jetojnë 850 banorë, sa edhe kanë qenë para luftës. Organizata Gjermane «Technisches Hilfswerk» [THW] në këtë rajon ka qenë përgjegjëse për rindërtimin e shtëpive të personave të kthyer. Për të gjithë është siguruar materiali bazë ndërtimor, por nuk kanë kontrolluar se çka është bërë në objekte. Është premtuar që shumica e shtëpive do të përfundoheshin gjer në janar të vitit 2003, sidoqoftë, kjo është shtyrë gjer në vjeshtë. Qendra Koordinuese ka premtuar ndihmë të mëtutjeshme financiare.

Serbët të cilët janë kthyer në rajon pas grupit të parë të të kthyerve ankohen se grupi i parë e ka privatizuar ndihmën humanitare dhe e ndanë ndërmjet tyre, përderisa të tjerët, të cilët janë kthyer më vonë, nuk marrin asgjë. Kështu që në Shalinovicë, grupi i parë i të kthyerve merr për vete plehrat artificiale dhe farërat. Në Osojanë dhe Shalinovicë kanë marr për vete tre traktorë, dhuratë nga Qendra Koordinuese, kurse të tjerët për lavrim i kërkojnë 40 euro. Serbët nga këto fshatra konsiderojnë se të kthyerit nga grupi

23 Dokumentacioni nga FDH, B.A. shqiptar nga Klina, 10 dhjetor 2003.

i parë janë të privilegjuar sa i përket marrjes së kredive për punimin e tokës. Secila shtëpi në Osojanë ka marrë nga UNMIK-u nga një lopë dhe inventar për shtëpi. Rasti i njejtë është edhe me Shalinovcin me ç'rast kisha të gjithëve ua ka dhuruar edhe nga disa pula.

Qeveria franceze ka dhënë si donacion një traktor për vendasit e fshatit Biq, por ata nuk kanë marrë edhe farëra dhe plehra artificiale.

Shitoret në Gorazhdec tani furnizohen nga disa shqiptarë. Gorazhdecasit me shqiptarët nga fshatërat fqinje kanë përgatitur një projekt të kooperativës bujqësore. Megjithatë, të gjitha hapat pozitive janë ndaluar me vrasjen e fëmijëve në Gorazhdec. Shqiptarët, të cilët i kanë vizituar serbët para vrasjes së fëmijëve tanimë nuk e bëjnë këtë nga frika prej ekstremistëve shqiptarë.

II Boshnjakët dhe kroatët

1. Respektimi i të drejtave të lirisë së lëvizjes dhe siguria

Anëtarët e bashkësive të boshnjakëve dhe kroatëve në përgjithësi kanë liri të plotë të lëvizjes nëpër gjithë rajonin e Pejës. Në sistemin kosovar janë përshtatur posaçërisht boshnjakët. Edhe pse ka pasur sulme ndaj boshnjakëve pas ardhjes së KFOR-it, raste të tilla me kalimin e kohës ka më pak, edhe pse boshnjakët ende janë duke u shpërngulur, posaçërisht nga Banja e Pejës.

Nuk frikësohen që të flasin gjuhën e tyre në qytetin e Pejës, edhe pse praktikojnë që në vendet publike të flasin gjuhën shqipe. Sidoqoftë, boshnjakët më së miri ndihen në Dobrushë dhe Vito-miricë, ku ata e përbëjnë shumicën.

Asnjëherë nuk kam pasur probleme me lirinë e lëvizjes. Sidoqoftë në korrik të vitit 2002, përderisa jam vozitur me autobus, një grua e cila ka pasur uniformë të UÇK-së më ka sulmuar për shkak se

kam folur me fqiun shqiptarë, në gjuhën kroate. Më ka pyetur se çka bëjnë serbët këtu dhe i ka urdhëruar vozitësit të ndalet, kurse mua më ka kërkuar letërnjoftimin. Fqiu im i ka thënë që të mos më prekë pasi që nuk jam serbe por kroate. Pas kësaj ajo më ka lënë rehat.

Z.Z. kroate nga Klina, mësimdhënëse

Intervistë nga FDH, 30 shtator 2003.

Më 9 maj të vitit 2002, rreth orës 10:00, në oborr , nga ku edhe është dëgjuar zhurma, ka hyrë fqiu ynë Xhemajli. Nëna ime menjëherë ka vrapuar jashtë. Xhemajli i ka bërëtitur vajzës sime trevjeçare Elmës. Nëna ka shkuar në drejtim të Elmës, por Xhemajli e ka kapur për fustani dhe ka filluar ta tërheqë nëpër oborr duke sharë në gjuhën shqipe 'Ta q. nonen Bosnjake'. Kam vrapuar në oborr dhe kam pyetur Xhemajlin se çka kishte ndodhur. U përgjigj me të shara se qeni im kishte hyrë në shtëpi të tyre dhe se e kishte marrë suxhukun nga kuzhina. I kam thënë që qenin nuk e lëshoj dhe se në Banjë ka shumë qenë. Pasdaj më ka sulmuar. I jam kundërvënë. Pastaje ka marrë një kabëll gome dhe ka filluar të më godasë me të. Gati se e kam humbur vetëdijën. Sidoqoftë, kam qenë në gjendje për ta shtyrë. Kanë ardhur dy fqinjë shqiptarë, të cilët e kanë ndarë nga unë. Mëpastaj ka arritur drejtori i shkollës fillore, i ka thënë diçka në gjuhën shqipe dhe e ka marr me veturë. Xhemajli është kthyer përsëri pas 10-15 minutash. Ka pasur diçka në xhep, sigurisht thikë apo revole. Jemi mbyllur në shtëpi. Pas një kohe është larguar, rastin e kemi lajmëruar në polici të UNMIK-ut. Patrulla e ka marrë dhe dërguar në stacionin policor në Vitomiricë. Është dënuar me një muaj burgim. Tash jetojmë në frikë nga hakmarrja. Kemi për qëllim të shesim shtëpinë dhe, si edhe boshnjakët e tjerë, të largohemi nga Banja e Pejës, pasi që këtu për ne është bërë situatë e rrezikshme.

A.DŽ., boshnjak nga Banja e Pejës

Intervistë nga FDH, 9 mars 2002.

Asnjëherë nuk kam pasur probleme me lirinë e lëvizjes, pasi që e flas gjuhën shqipe rrjedhshëm. Kur shkoj në ndonjë vend publik, më parë flas në gjuhën shqipe. Nuk dëshiroj të provokoj askend.

Kam ndjenjën që në Vitomiricë, në të cilën gjithmonë boshnjakët kanë qenë shumicë, shumë prej tyre e shesin pronën. Mendoj që nuk ndjehen të sigurtë. Pas luftës janë vrarë 54 apo 57 boshnjakë. Arësyeja kryesore e represionit është gjuha. Shumë shqiptarë mendojnë që kjo është gjuhë serbe, por nuk është e vërtetë.

S.K. boshnjake nga Peja, gazetarë e radios Hayat

Intervistë nga FDH, 30 shtator 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Boshnjakët dhe kroatët nga ky rajon mund të shfrytëzojnë gjuhën e tyre lirshëm në komunikim me gjyqe dhe administratën. Ata kanë probleme me formularët, të cilat në komunat e Istogut dhe Gjakovës janë vetëm në gjuhën shqipe, përderisa disa në Klinë, në gjuhën kroate, kurse në Pejë në atë boshnjake. Të gjitha mbishkrimet në ndërtesa janë në gjuhën shqipe. Nëse palët boshnjake apo kroate nuk kuptojnë zyrtarët, apo e kundërta, atëherë komuna siguron përkthyesin.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Objektet shëndetësore janë në dispozicion për të gjithë boshnjakët dhe kroatët nga rajoni dhe ata lirshëm kuptohen në gjuhët e tyre me stafin. Sidoqoftë, kohë pas kohe ka incidente, siç është rasti në Klinë, kur motrat medicinale shqiptare, kanë sulmuar kroatën Z.Z., duke menduar që është serbe, pasi që u është drejtuar me një gjuhë të cilën ato kanë menduar që është serbe²⁴

4. Punësimi

Boshnjakët në këtë rajon punojnë në të gjitha organizatat në të cilat punojnë edhe shqiptarët –institucione shëndetësore, postë, media, komunë, shkollë dhe organizata të tjera shoqërore. Në përgjithësi më së tepërmi merren me punimin e tokës. Në SHPK punojnë 126 boshnjakë. Zëvendësi i kryetarit të komunës së Pejës

24 Dokumentacioni nga FDH, Z.Z. kroate nga Klina, 30 shtator 2003.

është boshnjak. Në Prapaqan është i punësuar vetëm një boshnjak dhe ai si pastrues. Boshnjakët nga ky fshat kanë refuzuar të punojnë në SHPK.

5. Arsimimi

Në disa shkolla fillore dhe të mesme, si dhe në fakultete të rajonit mësimi organizohet në gjuhën boshnjake. Mësimi mbahet sipas planprogramit të Bosnjës dhe Hercegovinës, por asnjëherë nuk ka pasur libra apo mjete mësimore të mjaftueshmë. Në Pejë ndodhen shkollat fillore dhe të mesme, si dhe Shkolla e Lartë e Afarizmit, në të cilën nxënësit dhe studentët boshnjak mësojnë në gjuhën e tyre amtare. Boshnjakët nga Gjakova kanë vendosur që fëmijët e tyre të vijojnë mësimin në shkollat shqiptare, edhe pse kanë pasur mundësinë t'i shkollojnë në gjuhën boshnjake. Në komunën e Istogut shkollat fillore për boshnjak gjinden në fshatërat Dobrushë dhe Bajë, kurse në Deçan në fshatërat Prapaqan dhe Qellopek. Fëmijët nga Dobrusha dhe Baja, pas përfundimit të shkollës fillore, regjistrohen në shkollat teknike, mjekësi, apo gjimnaz në Pejë. Për këta nxënës transporti është i organizuar. Duke marrë parasysh që në Deçan mësimi në shkollën e mesme nuk është i organizuar në gjuhën boshnjake, mundësia e vetme për tre boshnjakët nga Prapaqani është të shkojnë në Pejë dhe atje të jetojnë gjatë shkollimit. Pasi që nuk kanë mundësi të bëjnë një gjë të tillë, për shkak të kufizimeve materiale, ata e kanë ndërprerë shkollimin.

6. Qasja në pronësi

Pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë, shqiptarët kanë uzurpuar arat e boshnjakëve në fshatërat Dobrushë dhe Prapaqan, banesat në Gjakovë dhe Pejë. Më pas, boshnjakët i kanë kthyer pronat në qytetet e përmendura, pas së cilës shumica prej tyre kanë vendosur t'i shesin ato prona.

Në Klinë një kroate ka uzurpuar banesën e cila i përkiste serbëve. Ajo në atë banesë ka vazhduar të jetojë dhe, më pas, me ndihmën e fqinjëve shqiptarë, të njejtën banesë e ka përgatitur dhe renovuar.²⁵

7. Informimi

Boshnjakët nuk janë të kënaqur me informimin pasi që në RTK emetohen lajmet e përmendura ditore pesëminutëshe në gjuhën boshnjake, përderisa të shtuneve emetohet emisionin dyzetminutësh. Në gjithë rajonin dëgjohet Radio Hyatt nga Vitomirica, edhe pse në Klinë dëgjohet edhe radioja serbe Gorazhdec.

Në Pejë ankohen për mungesën e numrave fiks që dikur ka pasur shumë më tepër. Boshnjakët e lexojnë revistën mujore "Alem".

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Në rajon funksionojnë dy parti boshnjake, SDA dhe BSDAK. SDA dhe BSDAK në Gjakovë përbëjnë koalicionin VATAN. Ky koalicion ka tre përfaqësues në Kuvendin e Kosovës, ka nënkryetarin e komunës së Pejës, dhe një ministër në Qeverinë e Kosovës. Këto parti bëjnë përpjekje për një Kosovë të pavarur dhe dialog shqiptaro-serb.

Boshnjakët nga Prapaqani nuk përkrahin institucionet kosovare pasi që konsiderojnë që kanë bërë pak për përmirësimin e pozitës së boshnjakëve.

9. E drejta për t'u kthyer

Boshnjakët konsiderojnë që pa hapje të vendeve të reja të punës, rindërtimit të shtëpive të tyre dhe tolerancës më të madhe nga shqiptarët, nuk do të ketë kthim të boshnjakëve në rajon.

25 Ibid

III RAE

1. Respektimi i të drejtave të lirisë së lëvizjes dhe siguria

Egjiptianët dhe ashkalinjtë lëvizin lirshëm, posaçërisht në Gjakovë. Pozita e egjiptianëve në Gjakovë lehtësohet edhe më tutje duke marrë parasysh faktin që nënkryetari i komunës së tyre është antëtar i komunitetit të tyre. Sidoqoftë, ndodhë që disa shqiptarë t'i ofendojnë ata duke i thirrur me emra fyes si "Max-hup", "Gabel", "Çergarë", "Cigan". Ata e kanë ndarë fatin e shqiptarëve gjatë shpërnguljes dhe thonë se nga shqiptarët i dalton vetëm ngjyra e lëkurës. SHPK-ja vazhdimisht patrullon nëpër lagjet e tyre në Gjakovë, në rrugën "Musa Zajmi", në Mahallë të Sefës dhe fshatërat Brekoc, Hereq dhe Liticë. Situatë e njëjtë mbi-zotëron edhe me egjiptianët nga Qerimi, Qyli, Piskota, dhe në koloninë Brekoc, në afërsi të varrezave të reja, në Gjakovë.

Romët nga Banja e Pejës nuk lëvizin lirshëm edhe pse me shqiptarët kanë ndarë fatin e njëjtë gjatë shpërnguljes. Ngjashëm është situata edhe me romët nga Pemishta, në komunën e Deçanit, të cilët jetojnë në frikë të vazhdueshme, për dallim nga fqinjët egjiptianë, të cilët ndjehen të sigurtë me fqinjët shqiptarë.

Egjiptianët nga fshati Qeheranë, komuna e Klinës, janë nën sigurimin e vazhdueshëm të SHPK-së. Nuk u janë bashkangjitur shqiptarëve gjatë shpërnguljes, dhe mu për këtë ata shpesh provokohen. Romët nga Orashja, në komunën e Istogut, nuk ballafaqohen me këtë problem.

KFOR-i tanimë nuk i viziton fshatërat, por të gjitha komunitetet e RAE-së vazhdimisht vizitohen nga SHPK-ja dhe policia e UNMIK-ut.

Në katundin tonë ende ka raste të provokimit. I çoj fëmijët herë-herë te një pemëshitës i katundit të afërt shqiptar, por rri me merak derisa të kthehen. Nuk ka pasur raste të dhunës fizike, por provokime me gojë edhe ndodhin. Unë për vete shkoj në Pejë dhe

nëpër gjithë Kosovën dhe nuk më ka ndodhur që dikush të më fyejë.

I.SH. egjiptian nga fshati Qeherane

Intervistë nga FDH 3 shtator 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Anëtarët e komuniteteve RAE kanë qasje plotësisht të lirë në institucionet komunale dhe gjyqet në rajon. Askush nuk ankohet në sjelljen e zyrtarëve, edhe pse nganjëherë ata provokohen nga shqiptarët. Ata nuk janë të kënaqur me zyrat lokale për komunitete, siç është rasti me romët nga fshati Orashë. Në Gjakovë një rom ka fituar në një proces gjyqësor kundër një shqiptari, me të cilin ishte rrahur më herët.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Të gjithë anëtarët e komuniteteve RAE nga ky rajon, shkojnë në shtëpitë e shëndetit të shqiptarëve dhe asnjëherë nuk janë përballur me situata të pakëndshme. Problemi qëndron në faktin se në shumë fshatëra nuk ka ambulanca, siç është rasti në fshatin Krushevë e madhe, kështu që romët duhet të shkojnë në Zlakuqan për tu kontrolluar. Situatë e ngjashme mbizotëron edhe me romët nga fshati Orashje, të cilët shkojnë drejtëpërdrejtë në Pejë, si dhe romët dhe egjiptianët nga Pemishta, të cilët shkojnë në Deçan apo Skivjan. RAE-të për shërim spitalor shkojnë në Pejë, Gjakovë apo Prishtinë. Ata që përmbushin kushtet për të marrë ndihmë sociale dhe pensione të pleqërisë marrin pagesat me rregull. Të gjithë pajtohen që kriteret për marrje të ndihmës sociale janë tejet të ashpra, posaçërisht për shkak që komuniteti RAE përbënë shtresën më të varfër në Kosovë. Rastet sociale nuk i paguajnë ilaçet, por, pasi që në shumicën e rasteve ilaçe nuk ka, ata janë të detyruar t'i blejnë.

4. Punësimi

Punësimi paraqet problem të posaçëm për anëtarët e komuniteteve RAE. Duke marrë parasysh që në Kosovë ekziston kërkesë

e madhe për për të gjitha vende e punës, përfshirë vendet e punës për vozitësit, rojet dhe pastruesit, më së paku kërkohet shkolla e mesme, gjë që anëtarët e komuniteteve RAE, në të shumtën e rasteve, nuk e përmbushin një kusht të tillë.

Në Klinë një egjiptian punon në TMK, kurse një në komunë. Në komunën e Istogut janë të punësuar më shumë romë se sa egjiptianë, të cilët janë në numër më të madh kur mirret parasysh numri i përgjithshëm i banorëve. Dy romë punojnë si roje në burgun e Dubravës dhe njëri në ndërmarrjen komunale në Pejë. Në këtë qytet katër gjykatës janë egjiptianë, por vetëm njëri prej tyre e kryen këtë punë.

Në Gjakovë ka më tepër egjiptianë të cilët punojnë se sa romë, edhe pse thonë që në krahasim me kohën e paraluftës 20 përqind prej tyre kanë pasur vende pune. Rreth 140 egjiptianë punojnë në fabrikën e qeremideve, tre në komunë, pesë në shtëpinë e shëndetit, nga të cilët njëri është mjek. Njëri punon në punët ndihmëse në gjykatën komunale. Para luftës, romët në numër të madh kanë punuar në ndërmarrjen komunale «Çabrat», por për shkak të akuzave se kanë bashkëpunuar me policinë serbe gjatë bombardimeve të NATO-s, shumica prej tyre kanë ikur, dhe ata që kanë mbetur jetojnë në frikë nga hakmarrja e ekstremistëve shqiptarë. Sot aty punojnë vetëm gjashtë prej tyre.

5. Arsimimi

Fëmijët e romëve, ashkalinjve dhe egjiptianëve vijnë në mësimin në gjuhën shqipe. Rreth 290 egjiptianë nga Gjakova janë studentë të fakulteteve të ndryshme në Prishtinë. Në disa fshatra, siç është rasti në Rastavicë, komuna e Deçanit, fëmijët romë dhe egjiptianë së bashku me fëmijët shqiptarë vijnë shkollën fillore, por mësojnë në klasë të ndara. Romët nga fshati Dolllovë, komuna e Klinës, kanë bërë kërkesë tek Ministria e Arsimit e Kosovës për të hapur një shkollë në gjuhën rome, ndaj së cilës Qeveria e Kosovës është përgjigjur pozitivisht, duke rekomanduar seminare për arsimimin e mësidhënësve. Përkundë këtij shembulli, romët

nga fshati Orashje, mendojnë që më mirë është për fëmijët të mësojnë në gjuhën shqipe pasi që e përdorin gjatë komunikimit të përditshëm.

6. Qasja në pronësi

Te romët nga Orashja dhe Banja e Pejës, të cilët kanë parcela të malit, ende ekziston frika për të shkuar dhe prerë drurë. Në Gjakovë janë uzurpuar disa shtëpi rome, në rrugën "Musa Zajmi". SHPK-ja ka arrestuar B.M. njërin nga uzurpatorët për shkak të sulmit ndaj fqiu rom²⁶, gjë të cilën romët e kanë kuptuar si shenjë për zgjidhjen e çështjes së pronës së uzurpuar rome.

7. Informimi

Romët, egjiptianët dhe ashkalinjtë përcjellin programet e televizioneve kosovare, kurse romët vuajnë thellësisht që nuk kanë program në gjuhën rome, si kanë pasur para luftës. Romët nga komuna e Istogut thonë se përcjellin programet në gjuhën shqipe pasi që nuk ka tjera programe.

Romët nga Orashja, Krusheva e Madhe dhe Pemishta friksohen që fëmijët e tyre do ta harrojnë gjuhën amëtare.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Egjiptianët në Gjakovë kanë formuar Iniciativën e Re Demokratike të Kosovës [IRDK], e cila ka degët e saja edhe në Pejë dhe Istog. Kjo parti ka dy deputetë në Kuvendin Komunal dhe dy deputetë në Kuvendin e Kosovës. Nënkryetari i komunës së Istogut gjithashtu është nga kjo parti. IRDK-ja në Pejë ka hyrë në koalicion me AAK-në. Në fshatin Dollovë, romët kishin formuar Partinë e Romëve të Bashkuar, por partia ka ndërprerë punën pasi që anëtarët nuk kanë mundur të paguajnë pagesën vjetore të antarësimi, në shumë prej 200 euro.

26 Dokumentacioni nga FDH, K.B. rom nga Gjakova, 15 shtator 2003.

9. E drejta për t'u kthyer

Në Gjakovë dhe Pejë, shumica e të kthyerve janë egjiptianë të cilët ilegalisht kanë banuar në shtetet e Evropës Perendimore. Në gjysmën e dytë të vitit 2003, në Gjakovë kanë arritur mbi 200 egjiptianë. Komesariati i Lartë për Refugjatë është duke u ndërtuar shtpëi në lagjen Kolonia. Në Pejë janë duke u ndërtuar 60 shtëpi për egjiptianë të cilët janë detyruar të kthehen në Kosovë nga Evropa Perendimore. Për kthim në Pejë janë të interesuar edhe mbi 3.000 anëtarë të komuniteteve RAE, por komuna nuk ka mjete për të financuar rindërtimin e shtëpive të tyre.

Në Dubravë ka filluar ndërtimi i 23 shtëpive, shtëpisë së kulturës dhe trafostacionit, në mënyrë që të bëhet kthimi i familjeve egjiptiane nga Mali i Zi. Në Qeheranë, nga 70 familje sa kanë ekzistuar para luftës, janë kthyer vetëm pesë, disa nuk janë kthyer për shkak të frikës kurse disa për shkak të mungesës së perspektivës.

Rajoni i Prizrenit

I Serbët

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Në rajonin e Prizrenit, në këtë periudhë, shënohet përparim në marrëdhëniet ndërmjet komunitetit shumicë dhe atyre minoritare. Kjo posaçërisht vlen për serbët dhe shqiptarët. Në krahasim me kohën prej qershorit të vitit 1999 gjer në dhjetor të vitit 2001, situata e sigurisë në rajon është përmirësuar. Boshnjakët në Prizren lirshëm flasin gjuhën edhe në rrugë, gjë që ndikon që serbët të ndihen më të sigurtë.

Disa serbë në Prizren lëvizin lirshëm, të tjerët dalin vetëm nën përcjellje të miqve shqiptarë, përderisa ata, të cilët banojnë në Bogoslovi dalin rrallë në qytet dhe jetojnë nën mbrojtje të vazhdueshme të KFOR-it. Në Bogoslovi jetojnë Sreçko Jakshiq, Natalija Kërstiq, Desanka Nedelković, Olga dhe Dragica Filipović, Violeta Golubović, srbe nga Bosnja, Dragan Nedelković, Jovica Karajelliq, si dhe Ruzha Zeqir Morina, të cilët kanë ikur nga Gjakova, pasi që Zeqir Morina është akuzuar për bashkëpunim me forcat serbe të sigurisë. Nga frika që ndokush do të vendoset në shtëpinë e tij, apo do ta djegë atë, Milosh Nekiq, një banor i vjetër i Prizrenit, i cili jeton në qendër të qytetit, nuk ka dalë nga shtëpia e tij për katër vite rresht. Në rrugën e tij janë djegur apo shitur të gjitha shtëpitë serbe.

Në gjysmën e dytë të vitit 2003, KFOR-i ka hequr punktin në Nënkala, në lagjen në qendër të Prizrenit, ku jetojnë disa familje të serbëve të moshuar, të cilëve në korrik të vitit 2003 iu kanë bashkangjitur edhe dhjetë të kthyer. Në vitet e kaluara, serbët nga Nënkalaja shpesh kanë thirrur KFOR-in me telefon për ndihmë. Ka ekzistuar marrëveshja që në rast të sulmit të thërrasin në numrin e telefonit 42 304 dhe të thonë parullën «doma, doma, doma», gjë që do të nënkuptonte që janë në rrezik.²⁷ Kur kanë

27 Dokumentacioni nga FDH, V.J. serb nga Prizreni, 8 shtator 2003.

dashur të vizitojnë Bogoslovin apo kishat, ata i janë drejtuar KFOR-it për përcjellje. Ka raste në të cilat fqinjët shqiptarë janë munduar të mbrojnë serbët nga anëtarët e UÇK-së. Shqiptarët i kanë strehuar në shtëpitë e tyre. Edhe sot ju ndihmojnë, duke i përcjellë në qytet për të kryer ndonjë punë, apo u blerë ilaçet. Sidoqoftë, disa serbë ende përballen me raste të pakëndshme, siç është rasti i pensionistit J.J. të cilin dy shqiptarë të rinj e kanë rrahur me shkopinj kur ka shkuar për ta marrë pensionin²⁸.

Kalugjerët e Manastirit Svetih Arhangjela konsiderojnë që KFOR-i nuk ua ofron ndihmën e nevojshme, dhe kjo është arsyeja se përse nuk mund të blejnë ushqim dhe artikujt e përditshëm. Për dallim nga ata, serbët nga fshatrat fqinje kanë filluar të shkojnë në Prizren pa përcjellje. Serbët nga fshati Lovicë, tani për tani të vendosur në Shtërpcë që nga prilli i vitit 2000, vizitojnë shtëpitë e tyre të djegura në fshat, si dhe farefisën apo miqtë serbë në Prizren, me autobus i cili sigurohet nga Komesariati i Lartë për Refugjatë. Ky autobus i cili udhëton të hënën dhe të enjten shfrytëzohet nga serbët e Malësisë së Re dhe Mushnikovës, përderisa të kthyer nga Gornasella transporti gjer në Prizren dhe nëpër qytet u sigurohet nga KFOR-i. Disa serbë nga Lokvica shkojnë me automjetet e tyre në Prizren, me targa kosovare. Serbët nga Mushnikova lëvizin në pjesën e tyre të fshatit, pranë lumit Bistricë. Ata nga Verbiçani dhe Gornasella, rreth 49 persona më të moshuar, ende jetojnë në tenda. Ata vazhdimisht vizitohen nga KFOR-i, policia e UNMIK-ut dhe SHPK-ja.

Sidoqoftë, 61 serbët e kthyer në fshatin Malësi e Re, në afërsi të Prizrenit, jetojnë nën mbrojtje të vazhdueshme të KFOR-it. Nga fshati nuk dalin askund pa përcjellje. Megjithatë, disa kanë qenë në Prizren duke shfrytëzuar transportin publik. Nuk kanë hasur në situata të pakëndshme. Me fqinjët shqiptarë nga fshatrat Smac dhe Ceparcë serbët nuk kanë kurrëfarë kontaktesh.

28 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me J.J. serb nga Prizreni, 25 shtator 2003.

Në Dragash nuk ka më serbë. Të gjitha kanë ikur nën presion të UÇK-së.

Serbët në Rahovec ende janë nën mbrojtje të vazhdueshme të KFOR-it, përderisa Hoça e Madhe nuk është më nën përcjellje të vazhdueshme, por, rreth fshatit janë vendosur rrethoja. Përpos serbëve të cilët punojnë në komunë, të tjerët nuk kalojnë në pjesën shqiptare të qytetit. Gjatë vitit 2003, miqtë e dikurshëm shqiptarë kanë filluar t'i vizitojnë ata, duke u ruajtur nga ekstremistët të komunitetit të tyre etnik. Serbët nga Hoça e Madhe gjer në Rahovec transportohen nga KFOR-i me automjetet e tyre, pasi që është dukur të jenë më të sigurtë në këto automjete sesa në autobusë, mbi të cilët shpesh janë qëlluar me gurë. Dy herë në javë, të martën dhe të premten, KFOR-i organizon konvoje nga Rahoveci i Epërm gjer në pjesën veriore të Mitrovicës, apo gjer në kufi me Serbinë apo Malin e Zi.

Ilija Iliq nuk ka dëshiruar ta lëshojë Prizrenin. Kur e kemi lëshuar qytetin i kam propozuar që të vijë me ne. Nuk ka pranuar ofertën time. Na ka siguruar që çdo gjë do të jetë në rregull dhe se nuk ka ku të largohej. E kemi lënë para shtëpisë së tij dhe jemi nisur në drejtim të Mushnikovës. Disa ditë më vonë, kam dëgjuar që Ilija është masakruar në bodrum të shtëpisë së tij. Sulmuesit e kanë mbështjellur në batanie, në formë rrethore, dhe pastaj e kanë masakruar me sharrë motorike. E kanë gjetur anëtarët e KFOR-it të cilët asgjë nuk kanë njoftuar lidhur me rastin.

V.I. serb nga Mushnikova, i kthyer

Intervistë nga FDH 29 shtator 2003.

Pas përfundimit të sulmit të NATO-s dhe hyrjes së forcave ndërkombëtare, jam ballafaquar me disa probleme. Në shtëpinë e Vekosllavit, ku kam banuar, kanë hyrë pjesëtarët e armatosur të UÇK-së. Kanë kërkuar qytetarë serbë dhe armë, por ë fakt kanë plaçitur. Nuk kam pasur ku të shkoj nga Prizreni. Fqinjët shqiptarë më kanë dhënë kurajo dhe më kanë mbrojtur si p.sh. Xhevat Mehmeti, mësuesi Ibrahim, gjyqëtari Hashim Kolaku dhe gruaja e tij, avokatja Myrveta. Për të qenë më e sigurt më ka ndihmuar

edhe njohja e gjuhës shqipe. Shpesh jam prezentuar si Sanija në vend se Slavica. Pas disa muajve Vekosllavi e ka shitur shtëpinë e tij. I jam drejtuar komunës për ndihmë por askush nuk ka dashur të flasë me mua. Serbët të cilët kishin mbetur në Prizren nuk kanë guxuar të më pranojnë e poashtu as shqiptarët. Megjithatë në rrugë kam takuar të njohure Sejlanën. Më tha se me familje jeton në shtëpinë e Slavko Saviqit I cili kur ka ikur ja kishte dhënë çelësat e shtëpisë për të hyjë ruajtur shtëpinë. Sejlane më ka ofruar t'ia atë shtëpi dhe une menjëherë kam pranuar.

S.Q. Serbe nga Prizreni që nuk ka dashur të lëshojë qytetin në korrik 1999.

Intervistë nga FDH, 17 korrik 2003.

Viteve të kaluara kam dalë në oborr për t'u ajrosur vetëm gjatë natës, dhe atë vetëm gjysmë ore. Tranzistori im i vogël ka qenë lidhja e vetme me botën. Gazetat nuk i kam marrë, kurse vizitorët kanë qenë të rrallë (...). Në shtëpinë time i kam mbijetuar tri zajrre të vëna, disa hyrje me dhunë, disa plaçkitje, ndërprerje të rrymës elektrike dhe kablove telefonike, një përpjekje të ndërprerjes së furnizimit me ujë, thyerje të dyerve dhe dritareve. Tjegullat në kulm janë thyer me gurë. Ka pasur edhe sulme fizike, kërcënime me vrasje përmes thirrjeve: "Shko në Serbi". Çdo natë, para territ ngre barrikada shtesë. Vetëm gjatë muajti prillit të vitit 2003, më kanë sulmuar gjatë natës 17 herë, sulmet ditore nuk i numëroj. Dymbëdhjetë herë kam thirrur policinë, por ata nuk kanë intervenuar dhe as që kanë zbuluar sulmuesit. Herën e fundit kanë ardhur dy policë të SHPK-së. Kanë thënë që janë përgjegjës për sigurinë e minoriteteve etnike. Njëri është quajtur R.Sh. me nacionalitet rom, me prejardhje nga Suhareka, i cili është sjellë në mënyrë korrekte. Policja tjetër, e quajtur H, gjithashtu nga Suhareka, as që donte të më dëgjonte. Është sjellë e painteresuar. Pasi që kuptoj gjuhën shqipe, kam dëgjuar kur i ka thënë kolegës që të shënoj ë vetëm kohën kur rasti kishte ndodhur, të shpejtojë dhe se nuk kanë çka të kërkojnë aty tjetër. Sidoqoftë, kam qenë i kënaqur që kanë ardhur dhe në shenjë falënderimi kam dashur t'u dhurojë një tubë lule lale. I kam thënë "Urdhëroni Zonjë". Ajo me plot urrejtje më është përgjigjur në gjuhën shqipe: "Nuk më duhen lulet tuaja" dhe më ka shtyrë (...) Getoja ime gjendet në

pjesën qendrore të qytetit rreth 80 hapa larg KFOR-it dhe 150 larg UNMIK-ut, në rrugën kryesore të Prizrenit (...) Është e pabesueshme sjellja e njerëzve përgjegjës që merren me punë humanitare. Dr. S. i cili vjen për t'më kontrolluar, secilën herë më pyet nëse jam duke e shitur shtëpinë. Këtë gjithashtu e bën edhe përfaqësuesi i UNMIK-ut, afrikani A. mëpastaj përfaqësuesi i Kryqit të Kuq Ndërkombëtar, zvicerania K. por edhe prifti ynë I.S. Fqiu im shqiptar T. më ka thënë para disa ditësh që do të ishte më mirë t'më kishin vrarë, pasi që shtëpia e ime do të bëhej e tij (...) Gati për katër vite nuk jam i lirë në shtëpinë time, e lëre më të shetis lirshëm nëpër qytet. Katër vite nuk kam dalë nga shtëpia, por nuk dua që asnjëherë të largohem edhe përkundër faktit që përballem me vështirësi serioze.

M.N. serb nga Prizreni i cili nuk ka dëshiruar të lëshojë qytetin në qershor të vitit 1999.

Intervistë nga FDH, 7 maj 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Një përmirësim i përgjithshëm vërehet edhe në kryerjen e punëve të duhura në gjyq dhe administratë. Në Prizren funksionon Zyra për Komunitete, ku punojnë dy serbë nga Mushnikova dhe serbët i drejtohen atyre për ndihmë. Në Rahovec serbët shkojnë në institucionet administrativo ligjore vetëm kur të jetë e domosdoshme, dhe atë nën përcjellje të KFOR-it, në rastet kur zyrat për komunitete nga pjesa serbe e Rahovecit dhe Hoçës së Madhe nuk janë në gjendje t'i pajisin me dokumentacionin e nevojshëm. Të gjithë formularët në komunë dhe gjyq janë në gjuhët shqipe dhe angleze.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Ka raste në të cilat serbët nga komuna e Prizrenit shkojnë për t'u shëruar në spitalin e Prizrenit. Kjo kryesisht vlen për ata që janë të sëmurë rëndë dhe shtatëzënat. Nuk ka ankesa lidhur me sjelljet e punonjësve shëndetësorë shqiptarë. Sidoqoftë, serbët më tepër

dëshirojnë të shkojnë për shërim në Graçanicë, pjesën veriore të Mitrovicës apo Serbi.

Në fshatrat serbe në rajon nuk ka ambulanca me mjek të punësuar me orar të plotë. Në Mushnikovë dy herë në javë, të hënën dhe të enjten, nga Shtërpca vjen mjeku serb doktor Blashko.²⁹

Gjatë këtyre ditëve vijnë për t'u kontrolluar serbët nga fshatërat Sredskë dhe Drajciqë, si dhe në Lokvicë vjen mjeku nga Reqani të mërkurën. Ambulancës së fshatit Sredskë, peshkopi Artemije dhe Kryeministri i Kosovës Bajram Rexhepi i kanë dhuruar dy automjete të ambulancës. Ato nuk shfrytëzohen për bartjen e të sëmurve për shkak të rrugës së keqe, por vendasit i shfrytëzojnë ato për varrime.

Në pjesën e lartë të fshatit Mushnikovë gjendet ambulanca në të cilën punojnë shqiptarët dhe boshnjakët. Në ato ditë në të cilat mjeku Blashko nuk shkon në fshat, serbët krejtësisht lirshëm shkojnë në këtë ambulancë. Nganjëherë serbët nga Mushnikova kontrollohen nga mjekë të spitalit të Prizrenit.

Vendasit e fshatit Drajciqë kanë në dispozicion ambulantën edhe në fshatin boshnjak Lubinjë e Epërme. Ndonjëherë ata shkojnë drejt përdrejtë në Shtërpce, apo në Serbi.

Në Malësi të Re vjen mjeku nga Prizreni dy herë në javë, i kontrollon dhe i pëshkruan ilaçe, të cilat duhet t'i blejnë serbët. Situata është e njëjtë edhe për ata të cilët jetojnë në Bogoslovi në Prizren. Ata vizitohen nga mjekët çdo të enjte. Më herët i kanë vizituar një herë brenda 15 ditësh. Në pozitë të pavoritshme janë serbët nga Gornasellë pasi që përpos që nuk kanë ambulancë, fshatin nuk e viziton as mjeku.

Në pjesën serbe të Rahovecit gjendet ambulanca serbe, në të cilën punojnë një mjek, një stomatolog, tri motra medicinale dhe një

29 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me V.T. serb nga Mushnikova, 10 shkurt 2003.

farmacist. Atë ambulancë e shfrytëzojnë të gjithë serbët nga Hoça e Madhe.

Rreth 30 serbë nga Mushnikova nuk marrin pensione të pleqërisë, edhe pse thonë se përmbushin kushtin e moshës së nevojshme mbi 65 vjeçare. Sipas rregullit pensionet dhe ndihmën humanitare për serbët e sjellin zyrtarët e UNMIK-ut. Pagesa e cekura në Rahovec organizohet përmes zyrës së Rahovecit për punë sociale në pjesën serbe të Rahovecit, në të cilën është i punësuar një serb.

4. Punësimi

Ka pak serbë që janë të punësuar në këtë rajon. Shumica punojnë në institucionet paralele, në shëndetësi dhe arsim. Ka edhe të punësuar në SHPK, kurse disa janë të punësuar edhe në zyrat për komunitete.

Asnjë serb nga fshati Drajciqë nuk është i punësuar. Rasti i njejtë është edhe me serbët nga Prizreni. Nga dy serbë nga Mushnikova dhe Sredska punojnë në zyrë për komunitete. Vetëm një serb nga Malësia e Re është i punësuar dhe ai punon në degën e Bankës Komerciale në Brezovicë. 12 të rinj nga fshati kanë dëshiruar të punojnë në SHPK, por shërbimin e kanë refuzuar kur kanë zbuluar që vendi i tyre i punës do të jetë në Malishevë që gjatë kohës së konfliktit të armatosur ka qenë bazë e fortë e UÇK-së.

Kanë ekzistuar përpjekje që në Rahovec të fillohet prodhimtaria në fabrikën «18 nëntori» në të cilën do të punonin bashkarisht serbët dhe shqiptarët. OSBE-ja këtë propozim, të cilin e ka iniciuar ish-drejtori i fabrikës «Panonijaplast», e ka përkrahur parimisht. Janë bërë edhe disa kontakte me firma nga Shkupi, por asgjë më tepër se kjo nuk është arritur. Tre serbë nga Rahoveci punojnë në komunë, përderisa njëri punon në SHPK në stacion të policisë në Leposaviq. Edhe nënkryetari i komunës është serb. Bashkëatdhetarët e tij mendojnë që është punësuar në atë pozitë pasi që në fushën e tij, në bujqësi, nuk ka mundur të punësohet. Atyre të

cilët punojnë në komunë, komisioni komunal ua ka zvogluar pagat për shkak të mungesës së fondeve në buxhet.

Serbët janë drejtues të zyrave për komunitete në pjesën serbe të Rahovecit dhe në Hoçë të madhe. Në gjyq të Rahovecit punojnë katër serbë; një vozitës, një rojtar, përderisa dy serbe punojnë si referente. Asnjë serb nuk punon si gjykatës. Dy gjenden në shërbimin e zjarrëfikësve, përderisa në zyrën e KFOR-it punojnë tre përkthyes, kurse në UNMIK një.

Është shumë inkurajuese iniciativa e bordit të drejtorëve të komunës së Rahovecit për reintegrimin e serbëve. Kanë vendosur të blejnë një minibus për të transportuar punonjësit dhe për të siguruar vozitësin. Është planifikuar që në fazën e parë të punësohen gjashtë serbë në organet komunale, të cilët në fillim do të punonin disa orë gjatë javës, dhe mëpastaj do të vijonin punën rregullisht. Në fazën e dytë do të përfshiheshin edhe disa punonjës, përderisa në fazën e tretë, gjer në fund të vitit, do të kryhej integrimi i plotë i punonjësve serbë në organet komunale. Përmes kësaj do të eliminohet dyshimi i serbëve ndaj shërbimeve komunale.

J.Gj. serb nga Hoça e Madhe, shef i Zyrës për Komunitete

Intervistë nga FDH, 18 shtator 2003.

5. Arsimimi

Arsimimi në gjuhën serbe në rajon mbahet në shkollat paralele serbe, të cilat financohen nga Qeveria e Republikës së Serbisë. Ajo siguron pagat për të gjithë të punësuarit. Një numër i mësimdhënësve dhe stafit tjetër, të cilët administrata e UNMIK-ut i konsideron të nevojshëm, në mënyrë që sistemi arsimor në këto shkolla të funksionojë, i marrin pagat nga buxheti i Kosovës.

Fëmijë serbë të moshës shkollore në komunën e Prizrenit ka në fshatin Vërbicanë. Nën organizimin e UNMIK-ut ata për çdo ditë udhëtojnë në shkollë në Shtërpçë. Edhe pse është planifikuar që gjer më 1 shtator shkolla në fshatin Malësi e Re të meremetohet, në të cilën mësimin pas kthimit do ta vijonin 30 nxënës të skol-

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

lës fillore dhe 24 të shkollave të mesme, kjo gjer në fund të vitit 2003 nuk ka ndodhur. Në shkollë ende jetojnë rreth 60 të kthyer, duke pritur që shtëpitë t'u rindërtohen.

Në pjesën serbe të Rahovecit ekzistojnë dy shkolla fillore, ajo «Vuk Karaxhiq» dhe «Dositej Obradoviq» si dhe gjimnazi, përderisa në Hoçë të Madhe gjendet shkolla fillore «Svetozar Markoviq». Mbi 150 nxënës vijnë në mësimin në këto shkolla fillore. Gjimnazin e vijnë 65 nxënës. Në këtë gjimnaz mësojnë nxënësit e shkollave të mesme nga Hoqa e madhe. Të gjitha shkollat në Rahovecin e Epërm janë të vendosura në një ndërtesë, në ish supermarketin e adaptuar. Filloristët vijnë në mësimin paradite, kurse nxënësit e shkollës së mesme këtë e bëjnë pasdite. Në këtë objekt nuk ka as kabinete dhe as kompjuterë, si dhe mjete mësimore të tjera, të cilat kanë mbetur në shkollën e pjesës shqiptare të Rahovecit. Nxënësit serbë, gjatë kohës së pushimit, nuk lejohen të largohen nga shkolla, për shkak të frikës nga shqiptarët, të cilët lirshëm hyjnë në pjesën serbe të Rahovecit. Në shkolla punojnë 14 mësimitdhënës.

Udhëtimi i nxënësve të shkollave të mesme nga Hoça e Madhe gjer në Rahovec nuk është plotësisht i sigurt pasi që ende ndodhë që fëmijët, dhe të rriturit shqiptarë, të hedhin gurë mbi autobusin me nxënës serbë. Probleme të mëdha paraqet dokumentacioni dhe dëftesat e nxënësve serbë, pasi që ato janë djegur nga shqiptarët së bashku me shtëpitë dhe banesat e tyre në qendër të Rahovecit, në qershor të vitit 1999.

Projekti i organizatës «World Vision» mbi shkollën multietnike në kufi ndërmjet pjesës së Rahovecit ku banojnë serbët dhe pjesës ku banojnë shqiptarët, i filluar në vitin 2001, nuk ka dhënë rezultate. Është planifikuar që në atë shkollë mësimin ta vijnë 54 nxënës serbë. Sidoqoftë, shumica e serbëve kanë qenë kundër asaj që fëmijët e tyre të mësojnë me fëmijët shqiptarë, kështu që sot në atë shkollë mësimin e vijnë disa nxënës nga komunitetet RAE, si dhe fëmijët shqiptarë.

Shkolla në Drajciqë është ndërtuar gjatë kohës së Turqisë. E kanë ndërtuar serbët në vitin 1904 në pronën e donatorit Mladen Jevtiq. Boshnjakët tani dëshirojnë ta rrëzojnë atë ndërtesë dhe të ndërtojnë shkollë të re në vendin e njëjtë. Ne këtë nuk e lejojmë.

T.T. përfaqësues i serbëve nga fshati Drajciqë

Intervistë nga FDH, 8 shtator 2003.

6. Qasja në pronësi

Më së tepërmi banesa të uzurpuara të serbëve ka në Prizren dhe Rahovec. Shpesh uzurpatorët janë fqinjët e mëparshëm. Në mesin e uzurpatorëve ka edhe anëtarë të TMK-së dhe SHPK-së. Ka raste kur serbët shtëpitë e tyre ua kanë dhënë miqëve shqiptarë për t'i ruajtur, kurse tani ata nuk dëshirojnë t'i lirojnë ato shtëpi. Disa prej tyre dëshirojnë t'i blejnë, por serbët nuk janë të kënaqur me çmimet e ofruara. Gjithashtu, ekzistojnë shembuj ku shqiptarët, të cilët kanë blerë banesa nga serbët, nuk mund të hyjnë në to, pasi që këtë nuk e lejojnë uzurpatorët shqiptarë.

Përpos serbëve në Drajciqë, të cilët lirshëm punojnë arat e tyre, vendasit e fshatrave të tjera serbe, siç është Malësia e Re dhe Gornasella nuk mund ta bëjnë këtë nga frika. Vreshtat e serbëve nga Rahoveci janë në pronësi të shqiptarëve. Serbët shkojnë në mal për të prerë drurë vetëm nën përcjelljen e KFOR-it.

Serbët nga Mushnikova në Prizren kanë në pronësi 53 shtëpi dhe 51 banesa, të cilat ende nuk i kanë kthyer. Rreth 240 banesa dhe 300 shtëpi të serbëve janë uzurpuar në Rahovec. Në Vërbican një shtëpi është djegur, përderisa të gjitha janë plaçkitur, kurse të gjitha bagëtitë si dhe veglat bujqësore janë vjedhur. E njëjta sjellje është edhe me fshatin Malësi e Re. Të kthyerit në Malësi të re në gërmadhat e shtëpive të tyre kanë gjetur mbishkrime «UÇK,, Hashim Thaçi dhe Adem Jashari». Ende nuk guxojnë të punojnë tokat e tyre jashtë fshatit. Shqiptarët nga fshatërat fqinje, Mamushë, Smac dhe Ceparcë i kullojnë lopët në arat e tyre. Shqiptarët në arat serbe në Gornasellë kanë ndërtuar shtëpi.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Uzurpimet dhe dëmet rregullisht raportohen nga serbët në KFOR apo UNMIK, por nuk janë të kënaqur me reagimin e tyre, pasi që gjer më tani asnjë banesë, shtëpi apo arë nuk u është kthyer.

Me rastin e largimit nga Prizreni e kemi lejuar mikun tonë Xh. të vendoset në shtëpinë tonë. Sidoqoftë, ai i ka vjedhur të gjitha gjërat. Sipas fjalëve të fqinjëve, të gjitha gjërat i ka dërguar me kamion në Zhur, ku e ka shtëpinë. E kam thirrur në telefon disa herë. Në fillim kemi komunikuar normalisht. Më ka thënë që do t'ma kthej shtëpinë sapo ta kërkoj atë, por më ka lutur që ta njotoje mbi këtë tri gjer në katër javë paraprakisht. Vitin e kaluar ka shprehur dëshirën për ta blerë shtëpinë. Së pari më ka ofruar 50.000 DEM, mëpastaj 30.000 DEM, kurse çmimi i tij i fundit ka qenë 20.000 DEM. Edhe çmimi i parë ka qenë i vogël, pasi që shtëpia ime ka një sipërfaqe prej 200 m² dhe gjendet në pjesën atraktive të Prizrenit. Nuk jam pajtuar që ta shes. Në ndërkohë, një çmim shumë më të mirë e ka ofruar edhe fqinji ynë, shqiptar nga Zhuri, me emrin J. i cili ka qenë korrekt dhe tërë shumën e ka paguar menjëherë, përkundër faktit që Xh. nuk dëshiron ta lëshoj shtëpinë. Kërkon që J. t'i paguajë një shumë të caktuar parash, kinse për shkak që e ka ruajtur shtëpinë time. Thonë se nëse J. ka pasur aq shumë para për t'na paguar neve, duhet t'i paguajë edhe atij.

D.M. serb nga fshati Lokvicë

Intervistë nga FDH, 13 maj 2003

Sot për herë të parë kam ardhur në Prizren për të vizituar banesën. Brenda kam hasur një shqiptar, i cili më ka thënë që punon në SHPK dhe se i gjallë nuk do të dalë nga banesa. Ka thënë që banesën e ka ruajtur nga vjedhja dhe demolimi dhe se në banesë ka kryer riparime.

J.Lj. serbe nga Mushnikova

Intervistë nga FDH, 13 shtator 2003.

7. Informimi

Serbët përcjellin programin e RTS-së dhe televizionet e tjera nga Serbia përmes satelitit. Në Drajciq, Gornasellë dhe Mushnikovë

nuk mund të përcjellin programme të mediave elektronike për shkak të pozitës gjeografikë të këtyre fshatërave. Serbët në Mushnikovë dhe Sredskë dëgjojnë Radion Astra, e cila emeton programme nga fshati fqinj boshnjak Lubinjë e Epërme.

Vendasit e Drajciqit lexojnë gazeta vetëm kur i blejnë në Shtërpçë, përderisa organizata ICMC çdo të tretën ditë në fshatin Malësi e Re sjell gazetën ditore "Danas", kurse KFOR-i dhe OSBE-ja në Mushnikovë nganjëherë sjellin gazetën "Danas", apo "Blic". Edhe serbët nga Rahoveci nuk e marrin rregullisht shtypin. Për çdo të hënë nga veriu i Mitrovicës arrinë javorja "Jedinstvo". Ata për çdo ditë nga ora 10:00-24:00, dëgjojnë programin muzikor nga radio "Fakus", e cila nga ora 15:00 transmeton lajmet e Radio Beogradit.

Në fshatërat Drajciq dhe Malësi e Re nuk ka numra fiks të telefonit, përderisa një qendër e tillë ka ekzistuar në Sredskë, por është vjedhur. Në Mushnikovë ky problem është zgjidhur përmes vendosjes së foltores telefonike, e cila gjendet në pjesë boshnjake të fshatit, në të cilën kanë qasje të lirë.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Serbët janë shumë apolitikë në këtë rajon. Kanë vërejtje në politikanët shqiptarë që asnjëherë nuk i vizitojnë dhe nuk shfaqin solidaritet ndaj tyre, edhe pse këtë nuk e bëjnë as përfaqësuesit politikë serb. Serbët janë në përgjithësi kundër përcaktimit të përfaqësuesve të tyre lokal nga Beogradi, pasi që ata nuk i njohin nevojat e tyre.

Në komunën e Prizrenit serbët nuk kanë deputetë, përderisa sebët në Rahovec i kanë, por nuk janë të kënaqur me punën e tyre. Partitë politike nga Serbia në Rahovec kanë zyrat e tyre, por ato nuk janë aktive. Më së tepërmi për serbët angazhohet përfaqësuesi i Qendrës Koordinuese të Kosovës për këtë rajon, në të cilin serbët nga Rahoveci kanë besim.

9. E drejta për t'u kthyer

Kthimi i serbëve në rajon është i ngadalshëm. Në Mushnikovë janë kthyer 72 serbë, prej tyre 23 gjatë vitit 2002, kurse të tjerët më vonë. Të kthyerit e parë në Vërbicanë janë kthyer në qershor të vitit 2001. Nga 35 serbë të cilët jetojnë në Drajciq, janë të kthyer 17 sish. Po aq janë kthyer në Prizren, në lagjen Nënkalaja, më 17 qershor të vitit 2003, përderisa më 9 prill janë kthyer gjashtë persona në fshatin Bogosavcë. Në Gornasellë janë kthyer 12 serbë, në fshatin Sredskë 13, kryesisht të moshuar. Pas kësaj kanë ardhur edhe 80 gjer në 100 persona. Në Malësi të Re janë kthyer 61 përfaqësues familjesh.

Serbët ankohen në keqpërdorime gjatë ndarjes së ndihmës humanitare dhe në numërin gjithnjë më të vogël të donatorëve të ndihmës humanitare dhe të rindërtimit të shtëpive. Serbët nga Vërbicani marrin ushqim dy herë në javë nga Kryqi i Kuq Ndërkombëtar, dhe thonë se ky ushqim është i njëjtë dhe i kualitetit të dobët. Më herët kanë marrë vaj, sheqer, groshë, miell dhe makarona nga organizata ndërkombëtare "CARE". Të kthyerit nga Nënkalaja marrin ndihmë në ushqim përmes Zyrës për Komunitete, përderisa serbët nga Drajciq ndihmohen nga Qendra Koordinuese.

Brengë serioze për serbët, të interesuar për t'u kthyer, kanë shkaktuar incidentët në Prizren, në lagjen Nënkalaja dhe në Mushtishtë, në komunën e Suharekës. Një grup serbësh (gjithsejt 17), nën organizimin e Komesariatit të Kombeve të Bashkuara për Refugjatë, janë kthyer në Nënkalajë më 17 korrik. Kanë gjetur shtëpitë të demoluara dhe plaçkitura, pa ujë dhe rrymë. Duke marrë parasysh që prona e të kthyerve ishte uzurpuar, ata i janë drejtuar HABITAT-it dhe UNMIK-ut dhe kanë marrë premtime që çështja e kthimit të pronës mund të zgjidhet brenda tre muajsh. Dy ditë pas kthimit të grupit të lartpërmendur, në mbrëmje rreth orës 19:00, persona të panjohur i kanë vënë zjarrin dy shtëpive serbe. Ajo ngjarje i ka friksuar të kthyerit por askush nuk i ka lëshuar shtëpitë e tyre. Janë ndier të inkurajuar me sjelljet e

policëve kosovarë dhe ndërkombëtarë, si dhe me faktin që përmes lagjës së tyre kalojnë shqiptarët dhe i përshëndesin ata, dhe se mund të ecin lirshëm nëpër qytet.

Incidenti tjetër ka ndodhur pas disa muajsh, më 13 nënëtor në fshatin Mushtishtë, me rastin e ardhjes së serbëve për të vizituar pronat dhe shtëpitë e tyre. Autobusët me serbë janë ndaluar në qendër dhe mëpastaj janë sulmuar me gurë nga masa shqiptare. KFOR-i dhe policia kanë intervenuar, kanë shpërndarë masën dhe i kanë dërguar serbët në bazën e KFOR-it austriak dhe gjerman. Policia ndërkombëtare ka ndaluar disa shqiptarë lokal dhe pas marrjër në pyetje i kanë lëshuar. Në bisedë me hulumtuesit e FDH-së mbi këtë incident, shqiptari, përfaqësues i fshatit, ka thënë se serbët janë kthyer në grupe më të vogla edhe më herët, por nuk ka pasur incidente. Këtë herë, serbët kanë ardhur pa paralajmërim, nën përcjellje të transporterëve dhe automjeteve ushtarake, të cilat KFOR-i i ka vendosur në fshat një natë para ardhjes së serbëve, gjë të cilën shqiptarët e kanë parë si provokim dhe ua ka kujtuar atyre kohën kur forcat serbe i kanë larguar për në Shqipëri. Bashkëbiseduesi në fjalë konsideron që shqiptarët duhet të kërkojnë falje për këtë incident, por serbët duhet të dijnë që mund të kthehen vetëm me pajtimin dhe miratimin e shqiptarëve dhe institucioneve kosovare.

Në pjesën serbe të Rahovecit, në vitin 2003, janë kthyer rreth 10 serbë. Me qëllim të kthimit, nën përkrahje të shqiptarëve, në Rahovec është formuar grupi për bisedime me shqiptarët nga fshati Zoqishtë, Opterushë, Bratotinë dhe Reti. Në atë grup gjenden edhe dy serb, e një rom dhe dy shqiptarë. Grupi nuk ka arritur të kryejë bisedë me shqiptarët nga fshati Reti, pasi që ata nuk e kanë dashur këtë. Më të hapur kanë qenë shqiptarët nga fshati Zoqishtë, të cilët aktivisht punojnë me KFOR-in dhe organizatat ndërkombëtare në krijimin e kushteve për kthimin e serbëve. Në biseda me grupin negocijues, shqiptarët kanë thënë që manifestimet fetare në manastirin e afërt Sveti Vraq u pengojnë, posaçërisht atëherë kur KFOR-i shton kontrollin. Shqiptarët nga fshati Opterushë kthimin e kushtëzojnë me të kërkuarit falje nga serbët

për krimet ndaj shqiptarëve, përderisa shqiptarët nga fshati Bratotinë janë të rezervuar, pasi që friksohen që ardhja e serbëve do të shpiente gjer në konflikt, edhe pse janë të gatshëm për vazhdimin e bisedimeve. Sa u përket serbëve, ata do të fillonin të kthehen në këto fshatëra, pasi që të rindërtohet manastiri Sveti Vraç, meqë kjo do të ishte shenjë e tolerancës fetare.

Profesorët nga gjimnazi të Rahovecit, në pjesën e banuar me serbë, kanë iniciuar shoqërimin e fëmijëve shqiptarë dhe serb, duke organizuar turnire në shah dhe futboll, si dhe kolonin e pikturimit. Ata nuk kanë qenë të kënaqur me sjelljen e kolegëve shqiptarë, të cilët, sipas tyre, janë angazhuar shumë pak në organizimin e manifestimeve të tilla, edhe pse janë pajtuar që të bashkëpunojnë.

Ne duhet të kërkojmë falje për shkak të këtij incidenti vandal dhe dëmeve në automjete, por duhet të gjejmë arsyet të cilat e kanë shtyrë masën të reagojë në atë mënyrë. Serbët, të cilët dëshirojnë të jetojnë në fshat, nuk do të kenë probleme, por Qeveria e Kosovës, Kuvendi dhe liderët shqiptarë duhet të thonë se i pranojmë të zhvendosurit dhe atëherë ne do të jemi të gatshëm që t'i pranojmë.

S.B. shqiptar nga fshati Mushtishtë

Intervistë nga FDH, 13 nëntor 2003.

Ne, puntorët e arsimit disa herë kemi iniciuar kontakte me kolegët tonë shqiptarë. Herën e parë jemi takuar në qendër të KFOR-it, dhe herën e dytë në shkollën multietnike, herën e tretë në qendrën rinore në Rahovec, dhe herën e fundit në Hoçë të Madhe. Pjesëmarrja ka qenë e kënaqshme në tri takimet e para, por jo edhe në të katërtin, pasi që është dashur që shqiptarët të vijnë në një fshat serb. Kanë ardhur vetëm katër profesorë. Në ato takime kanë marrë pjesë edhe nga 20 nxënës nga të dyja grupet etnike. Kemi biseduar për marrëdhëniet ndërnjerzore, shkollimin, shoqërimin e fëmijëve dhe organizimin e manifestimeve sportive dhe kulturore. Së bashku me fëmijët kemi vizituar ushtarët gjerman në kazermën e Prizrenit. Fëmijët janë shoqëruar, por disa

nuk kanë dashur as të flasin në mes veti. Njërin e kam pyetur pse nuk flet. Më është përgjigjur: "Dëshiroj të flas, por më të vjetrit nuk më japin mundësi". Pas kësaj kemi organizuar turnir në shah dhe futboll, pastaj kemi organizuar edhe koloninë e artit. Sidoqoftë, pjesmarrja e nxënësve shqiptarë nuk ka qenë në nivelin e duhur. Mendoj që për këtë janë fajtorë profesorët shqiptarë, të cilët që nga fillimi kanë bërë pak për gjithë këtë çështje.

S.G. serb nga Rahoveci, drejtor i gjimnazit në Rahovec

Intervistë nga FDH, 18 shtator 2003.

II Turqit, boshnjakët dhe goranët

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Që nga qershori i vitit 1999 gjer në maj të vitit 2001 janë kryer 48 sulme me bomba mbi goranët. Ka pasur kidnapime dhe vrasje të pazbuluara, siç është rasti i Mustafë Saladinës nga Krstaqi i Ulët. Në aspektin e sigurisë, situata më e pavolitshme mbretëron në rajonin kufitar, pasi që me hapjen e vendkalimit kufitar Ortushë ka ardhur gjer te lëvizja e papenguar e kriminelëve në të dyja anët. Vjedhjet e bagëtive, drunjëve dhe bereqetit, si dhe kriminaliteti janë ngjarje të përditshme, posaçërisht në fshatrat Rapcë, Krstaq i Ulët dhe Gilloboçicë. Ka ndodhur që policia shqiptare të shkelë hapësirën kufitare dhe të kryejë arrestime në territorin e Kosovës. Shembull i kësaj është arrestimi i goranit Nuhi Izedini më 23 nëntor të vitit 2002, përderisa ai ishte në gjueti. E kanë mbajtur gjer me rastin e ardhjes së policisë së UNMIK-ut³⁰. Kriminelët nga Shqipëria në fshatin Rapcë kanë sulmuar Shaban Shaipin dhe gruan e tij, i kanë lidhur, rrahur dhe kërcënuar me armë dhe nga shtëpia i kanë vjedhur 4.000 euro.³¹

30 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me H.Xh., goran nga fshati Ortushë, 24 dhjetor 2002.

31 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me H.A. goran nga fshati Kukulan, 18 shkurt 2003.

Goranët dhe shqiptarët në Dragash jetojnë në pjesë të ndara të qytetit. Sidoqoftë, kanë filluar të qarkullojë linja direkte e autobusit nga Dragashi gjer në Beograd, dhe gjer më tani ai autobus nuk është sulmuar asnjëherë nga askush. Në fshatin Krushevc goranët lëvizin lirshëm vetëm në pjesën e banuar të fshatit, ku vazhdimisht ruhen nga ushtarët e KFOR-it gjerman. Përpos në fshatërat e përmendura kufitare, goranët nuk kanë nevojë për mbrojtje nga KFOR-i.

Boshnjakët në Prizren ndihen të sigurt në rrethin e banorëve të vjetër shqiptarë dhe turq. Friksohen nga të zhvendosurit e panjohur dhe të ardhurit nga Shqipëria. Më së shpeshti udhëtojnë në Pejë dhe Prishtinë, ku lirshëm e flasin gjuhën amëtare.

Edhe pse turqit në tërë rajonin kanë liri të plotë të lëvizjes, ndodhin probleme kur i ekspozojnë simbolet turke. Ndodhë që policët kosovarë t'u bëjnë probleme turqve, të cilët lejet e vozitjes i kanë marrë në Serbi, dhe në ish sekretariatet e punëve të brendshme. SHPK-ja i konsideron këto dokumente si të falsifikuara edhe pse UNMIK-u i trajton si dokumente ligjore.

Burrin tim Salidinin e kanë vrarë gjatë natës ndërmjet 30 dhe 31 dhjetorit të vitit 2002, diku rreth orës 02:00 pas mesnatës. Na ka zgjuar një krismë e cila ka ardhur nga oborri ynë. Kemi vërejtur se ishte fikur poçi në derën e hyrjes, të cilën gjatë natës gjithmonë e kemi lënë ndezur. Salidini është ngritur për ta ndërruar poçin. Kur është kthyer më ka thënë që poçin dikush e ka lagur me ujë të ftohtë. Përderisa më ka treguar këtë, dikush i ka rënë derës fuqishëm. Nuk kam mundur të shoh se çka është duke ndodhur, por kam dëgjuar një të shtënë të zbutur. Menjëherë pas kësaj në shtëpi kanë hyrë dy mashkuj të armatosur me gjatësi mesatare. Me shpejtësi kanë kontrolluar të gjitha hapësirat e shtëpisë dhe kanë dalë jashtë. Nuk kanë folur asgjë. Salidini nuk është kthyer dhe unë kam dalë për të parë se çka është duke ndodhur me atë. Kishte mbetur i shtrirë rreth dhjetë metra larg nga shtëpia. Kishte qenë i goditur në pjesën e stomakut dhe nuk ishte në gjendje të thoshte asgjë.

V.M. gorane nga fshati Krstaq i ulët

Intervistë nga FDH, 31 dhjetor 2003.

Sot kur kam dalë nga zyra, në korridor më ka sulmuar shefi i shërbimit për çështje pronësoresh-juridike në komunën e Dragashit, Ramadan Krasniqi. Më ka sharë, kërcënuar dhe më ka ofenduar në baza kombëtare. Këtë e ka bërë një njeri i cili me profesion është jurist, udhëheqës në komunë, i cili duhet t'i luftojë dukuritë e tilla. Arësye të vërtetë për këtë nuk ka pasur. Incidentit i ka paraprirë një detyrë të cilën e kam marrë nga shefi Islam Rexheplari, për të shkuar në kontroll dhe për të dëshmuar për shtëpinë e Xhezair Bajramit. Raportin e kam përpiluar dhe pas kthimit nga pushimi kam dashur t'ia dorëzoj shefit. Diku rreth orës 11:00, në korridor më ka takuar Ramadan Krasniqi dhe m'u ka drejtuar ashpër: "Ku është raporti? Menjëherë të ma sjellësh"! I jam përgjigjur që raporti është i gatshëm dhe që do t'ia dorëzoj shefit. Pas kësaj më ka sharë në gjuhën shqipe, dhe pastaj në gjuhën serbe dhe është hudhur kah unë (...) Vëllau im, Sirhani, i xhinier gjeodezie, pas dy vitesh pune në komunë është dashur ta lëshojë punën pasi që e kanë akuzuar që është shpiun serb, meqë e flet gjuhën serbe.

D.S. goran nga fshati Mlikë

Intervistë nga FDH, 18 qershor 2002.

Më 22 tetor të vitit 1999, rreth orën 18:00, përderisa kam qenë në xhaminë e Sinan-Pashës në Prizren, dy shqiptarë më kanë lutur që t'i lejojë për të drejtuar flamurin në minare, i cili ka qenë i ndrydhur. I kam lëshuar. Pas 10 minutash kanë zbritur dhe me shpejtësi janë larguar nga xhamia. Të nesërmën disa të rinj turq më kanë pyetur se ku është flamuri turk nga minarja. Jam ngjitur lartë dhe kam vërejtur që flamuri kishte qenë i hedhur në tokë dhe ishte pjesërisht i djegur. Flamurin e dytë e kam vendosur në minare më 25 tetor të vitit 1999. Kur kam zbritur më kanë pritur disa persona. Kanë filluar t'më godasin me duar dhe këmbë. Kur më kanë lëshuar, kam vrapuar gjer tek supermarketi më i afërt dhe e kam thirrur KFOR-in. Para supermarketit më kanë pritur shumë njerëz, të cilët më kanë rrethuar dhe kanë thënë: «Nëse për pesë minuta nuk e heq atë flamur turk nga minareja do të vrasim.»

I.H. turk nga Prizreni, xhamia e Mujezin Sinan-Pashës

Intervistë nga FDH, 15 janar 2002.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Edhe pse turqit, goranët dhe boshnjakët kanë qasje të lirë në organet komunale dhe gjyqësore, goranët kanë mjaft shumë ankesa ndaj punës së tyre, posaçërisht përkitazi me gjyqin. Gjykatësit i marrin në pyetje goranët në gjuhën serbe, kurse procesverbalin e diktojnë në gjuhën shqipe, gjë që për ata paraqet problem meqë që nuk e njohin gjuhën, kurse përkthyes zakonisht nuk ka. Ankohen gjithashtu që shumë autorë të krimit, të cilët kanë kryer vepra penale kundër goranëve, nuk dënohen në mënyrë adekuate, por lirohen. Ata të cilët punojnë në organet komunale konsiderojnë që nuk është mirë kur drejtuesit e tyre shqiptarë i dërgojnë në terren, në rajone shqiptare, kryesisht për shkak të pengesave gjuhësore dhe pamundësisë së vendosjes së marrëdhënieve të mira me palët, kurse shqiptarët marrin përsipër raste për të cilat nuk janë të përgatitur profesionalisht dhe kanë të bëjnë me pronë dhe kadastër. Problemi tjetër është ai se i gjithë dokumentacioni komunal në Dragash është në gjuhën shqipe. Disa dokumente goranët edhe nuk i marrin pasi që ato vlejnë vetëm në Kosovë. Ankohen që përfaqësuesit e tyre në qeverinë komunale nuk kanë autoritet ekzekutiv dhe që për këtë arsye nuk mund ta përmirësojnë pozitën e goranëve. Boshnjakët në Prizren konsiderojnë që qeveria komunale përkrah shqiptarët që të kenë objekte ilegale, pasi që nga ata nuk kërkojnë që të paguajnë tatim, përderisa boshnjakët obligohen dhe dënohen nëse nuk e bëjnë këtë.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Goranët më së shpeshti shkojnë në Dragash në shtëpinë e shëndetit të shqiptarëve. Kur janë në pyetje rastet më serioze ata shkojnë në Prishtinë, Prizren por edhe në Beograd, edhe pse disa shkojnë edhe në Turqi, Maqedoni apo Bosnje e Hercegovinë. Në fshatërat e komunës së Dragashit kanë ekzistuar shtatë ambulanca. Tani disa janë mbyllur, siç është rasti në fshatin Baçkë, ku ka ardhur mjeku nga fshati Brad. Goranët janë ankuar ndaj këtij

vendimi pasi që në fshat ka mjaft shumë të moshuar dhe të sëmurë. Për të marrë një injeksion, tani duhet të udhëtojnë në fshatin fqinj, i cili është disa kilometra larg.

Edhe pse të gjithë këtu janë të varfër, vetëm pesë prej tyre marrin ndihmë sociale. Goranët thonë se mjekë ka pakë, dhe se vetëm 17 mjekë shërbejnë në 50 ambulanta.

Boshnjakët nga fshati Lubinjë e Poshtme nuk janë të kënaqur me trajtimin nga mjekët e KFOR-it gjerman, të cilët i kontrollojnë nganjëherë.

Turqit ankohen që personeli i spitalit në Prizren nganjëherë ua ndalon që në spital të flasin gjuhët amëtare.

Përfaqësuesit e KFOR-it gjerman nuk kanë qenë aspak korrekt ndaj neve. Nuk na kanë ofruar përkujdesje adekuate. Kanë ofruar disa dokumente të padefinuara mbi lëndimet tona, si dhe një dëmshpërblim qesharak për lëndimet, shtëpitë e shkatërruara dhe traumat. Mua, gruas sime të lënduar Sevdijsë dhe fëmijëve, Adës dhe Emilisë, na kanë ofruar gjithsejt 900 euro. Mua më kënë dhënë më së tepërmi, 490 euro, në emër të dëmit dhe të pamundësisë për të punuar gjatë periudhës nga 13.03 - 12.04, kurse 500 euro për gruan time, dy fëmijët dhe mua në emër të shpenzimeve për shërim dhe ilaçe. Kam insistuar dhe kam kërkuar një kontrollim të mirfilltë pasi që kemi pasur shumë më tepër pasoja. Kemi ndjerë dhimbje të mëdha, kurse diagnozat e tyre nuk kanë qenë në përputhje me gjendjen faktike. Pas kontrollimit të sërishëm, të bërë më 17. dhe 20. maj të këtij viti, mjekët kanë vërtetuar që kam pasur thyerje të këmbës e cila ka qenë më e shkurtër për një centimetër, se Fehim Karadolami ka pasur dy brinjë të thyera, përderisa Libajdi Osmani ka pasë të thyer një brinjë dhe i është shkaktuar një prerje nën shputë, gjë të cilën ata nuk e kishin vërejtur gjatë kontrollimit të parë. Na ka ofenduar fakti që na kanë thënë që 'sipas ligjit të tyre fëmijët nuk kanë të drejtë në kurëfarrë dëmshpërblimi, poqëse lëndimet nuk janë të dukshme'. A është dashur që fëmijët e mi të humbin ndonjë

gjymtyrë për të marrë dëshmipërblim? Personalisht nuk mendoj që ligji gjerman nuk e njih kategorinë e 'traumës psikike', posaçërisht kur janë në pyetje fëmijët.

F.M. boshnjak nga fshati Lubinjë e Poshtme

Intervistë nga FDH, 27 qershor 2003.

4. Punësimi

Pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë, udhëheqësia e re e institucioneve publike dhe ndërmarrjeve shoqërore nuk i ka lejuar boshnjakët të kthehen në vendet e vjetra të punës, si dhe as të punësohen. Këto vendime joformalisht janë arësytuar me atë që boshnjakët kanë punuar «mjaftë gjatë regjimit serb». Sigurisht që problemi më i madh që paraqitet gjatë punësimit është mosnjohja e gjuhës shqipe.

Numri i shqiptarëve në komunën e Dragashit është 57 përqind, kurse e goranëve dhe boshnjakëve 43 përqind. Kjo përqindje nuk është respektuar gjatë punësimit, pasi që në gjithë komunën janë punësuar 562 shqiptarë, dhe 287 boshnjakë dhe goranë. Në postën e Dragashit nuk punon asnjë boshnjak, si dhe as në shtëpinë e shëndetit, në të cilën para luftës kanë punuar 34 sish. Në gjyq dhe në radio punojnë nga një boshnjak. Në komunë boshnjakët janë drejtorë të tri drejtorive, për Planifikim dhe Zhvillim, Urbanizëm dhe Gjeodezi, si dhe për Komunitetet Lokale. Nga zyrtarët, në komunë punojnë tre goranë dhe dy boshnjakë. Në Qendrën për Çështje Sociale janë të punësuar dy boshnjakë, një vozitës dhe një referent. Në TMK nuk ka goranë të punësuar, përderisa në SHPK janë 38. Situata e ngjashme mbretëron edhe në Prizren.

Turqit më së tepërmi ankohen që nuk u është mundësuar të punojnë dhe të drejtojnë programin në gjuhë turke në Radio Prizren, në të cilin punojnë vetëm shqiptarët. Në gjyq, si gjykatës punon vetëm një boshnjak, përderisa një turk punon si nëpunës. Turqit ankohen që udhëheqësit punësojnë ose të afërmit e tyre ose bashkëmendimtarët e tyre, siç është rasti i drejtoreshës së ndër-

marrjes për pastrimin e qytetit „Higjiena“, e cila, në pozita udhëheqëse ka punësuar të gjithë ish udhëheqësit e UÇK-së, përderisa nga puna ka larguar anëtarët e minoriteteve.³²

Nga udhëheqësit e postës në Suharekë kam marrë përgjigjen që, tani për tani, për mua nuk ka punë. Ismet Berisha ka shtuar: «Për ty nuk ka punë. Ti ke punuar gjatë kohës së serbëve.»

S.M. boshnjak nga fshati Grençarë

Intervistë nga FDH, 18 qershor 2003.

Drejtoresha rreth vehtes ka mbledhur disa ish anëtarë të UÇK-së. Ka ndërruar ekonomistin e diplomuar, Milazim Cobanajn, nga pozita e shefit të kontabilitetit dhe e ka vendosur atë në pozitën e udhëheqësit të inkasantëve. Në pozitën e tij ka vendosur të pakualifikuarin, Xhezmi Krasniqin, vëllaun e Selim Krasniqit, një ish komandanti të UÇK-së. Kushëririn e saj, Ramush Hursitin, e ka emëruar në pozitën e drejtorit të varrezave të qytetit, kurse Mustafë Fazliun, në pozitën e shefit të shërbimit të inkasantëve, përderisa mjeshtrin e pajisjeve të ujësjellsit, Ukë Gashin, e ka emëruar si shef të parkut të makinave. Drejtoresha haptazi ka thënë që në ndërmarrje duhet përmirësuar strukturën kombëtare të punëtorëve, dhe atë në dobi të shqiptarëve. Këtë e ka zbatuar me sukses kur ka larguar anëtarët e minoritetit rom, Mahira Gashin dhe Sefedin Kryeziun, pastaj boshnjakët Garip Maksuti, Mirsada Karcën, Sefedin Karcën, Hazir Halimin dhe të tjerët. Mendoj që rreth 20 punonjës, anëtarë të këtyre minoriteteve, janë larguar nga drejtoresha, pa kurëfarrë procedure paraprake. Në listë për largim janë edhe 10 romë dhe dy boshnjakë. Ata i kritikon pa kurrfar arsye. Thotë që askush nuk ka çka ti bëj, pasi që ka përkrahjen e Partisë Demokratike të Kosovës si dhe të Trupave Mbrojtëse të Kosovës. Asnjë nga punëtorët nuk guxon të ankohej, pasi që e dinë që kjo mund të jetë arsye për largimin e tyre nga puna (...)

J.G. Turk nga Prizreni

Intervistë nga FDH, 9 shtator 2002.

32 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me J.G. turk nga Prizreni, 9 shtator 2002.

5. Arsimimi

Turqit boshnjakët dhe goranët në shumicën e rasteve dëshirojnë të arsimohen në gjuhët e tyre amëtare. Sidoqoftë, ekziston tendenca e zvoglimit të numrit të klasëve në të cilat fëmijët nga komunitetet minoritare do të arsimoheshin në gjuhët amëtare si dhe bëhet riorientimi i tyre në klasë shqiptare. Goranët edhe para luftës janë arsimuar në gjuhën serbe dhe me këtë praktikë dëshirojnë të vazhdojnë. Një problem i madh ka lindur gjatë viteve shkollore 2003/2004, kur në fshatërat Krushefc dhe Restelicë kanë arritur librat dhe ditarët, të cilët janë dërguar nga Qeveria e Serbisë. Në këtë rast janë fjalosur mësimdhënësit goranë me drejtorët e shkollave, të cilët kanë qenë kundër asaj që fëmijët të mësojnë sipas programeve serbe. Ditarët janë konfiskuar nga administrata komunale.

Në shkollën fillore «Emin Duraku» në Dragash, drejtori i shkollës nuk ka lejuar regjistrimin e 37 fëmijëve goran, të cilët kanë dëshiruar të mësojnë sipas planprogrameve serbe. Një veprim të tillë e ka arësytuar me atë që nuk ka marrë ndonjë udhëzim nga Ministria. Ditarët kanë mbetur në gjuhë shqipe. Për shkak të gjithë kësaj, prindërit kanë refuzuar të dërgojnë fëmijët në shkollë. Përndryshe, shumica e mësimdhënësve goranë pagat i marrin nga Serbia.

Në komunën e Dragashit tani për tani ka 110 nxënës në shkolla të mesme dhe 1620 në shkolla fillore.

Në fshatin Lubizhdë, në shkollën fillore «7 maji», 40 nxënës boshnjakë e vijnë në mësimin në gjuhën boshnjake, por në klasë shtesë të kësaj shkolle, në fshatin Romajë, mësimi në gjuhën boshnjake nuk është organizuar, kështu që 90 nxënës boshnjakë mësimin e vijnë në gjuhën shqipe. Në fshatin Grençarë fëmijët boshnjak mësimin e vijnë në gjuhën shqipe edhe pse në shkollë mësimi mbahet edhe në gjuhë boshnjake, përderisa në paralele të ndara të kësaj shkolle në Novasellë, fëmijët boshnjakë (64) mësimin e vijnë në gjuhën amëtare. Disa boshnjakë me autoritet edhe

publikisht ju bëjnë thirrje bashkëkombasve të tyre që fëmijët t'i dërgojnë në shkolla shqipe, siç veproi edhe boshnjaku, gjykatës në Gjyqin Komunal të Prizrenit. Boshnjakët konsiderojnë që ky person, mu për këtë arsye, është transferuar shumë shpejtë nga pozita e praktikantit në postin e gjykatësit. Edhe disa punonjës të arsimit të shkollës «7 marsi» nga fshati Lubizhdë fëmijët e tyre i dërgojnë për të vijuar mësimin në gjuhën shqipe.³³

Turqit kanë shkollat e tyre në Prizren, por problemi paraqitet në atë që librezat e nxënësve ende janë në gjuhën shqipe. Punonjësit e tyre të arsimit kanë lidhur kontratë me Ministrinë e arsimit të Kosovës, e cila gjithashtu ka qenë e përpiluar në gjuhën shqipe. Shumë mësimdhënës nga ky komunitet nuk kanë dëshiruar ta nënshkruajnë këtë dokument, pasi që konsiderojnë që duhet të jetë në gjuhën e tyre amëtare. Problematike janë edhe mbishkrimet në shkollë, të cilat ende nuk janë në gjuhën turke. Në mungesë të librave për nxënësit turk, Ministria më 11 dhjetor të vitit 2002 ka urdhëruar që librat, si literaturë ndihmëse, të sillen nga Turqia. Rreth 200 turq tani studiojnë në Turqi.

Në të gjitha shkollat numri i nxënësve të cilët mësimin e vijnë në gjuhën boshnjake është duku u zvogluar, dhe me këtë zvoglohet edhe numri i klasëve dhe mësimdhënësve. Një muaj para fillimit të vitit shkollor 2002/2003, është shpallur konkursi për pranimin e pesë mësimdhënësve. Kam konkurruar për pozitën e arsimit të përgjithshëm teknik dhe jam pranuar. Më është përcaktuar norma prej 16 orëve në javë, dhe atë tetë në fshatin Gërçarë dhe tetë në Novasellë. Në fillim të vitit shkollor, drejtori Adem Gashi më ka marr tetë orët të cilat i kam mbajtur në Novasellë dhe i'a ka dhënë mësimdhënësit Sadik Maliqi nga fshati Lubizhdë. Ai nuk është i kualifikuar që të ligjërojë këtë lëndë pasi që ka kryer shkollën e mësuesisë. Në vend të kësaj më kanë caktuar që të mbaj orët e edukatës fizike për të cilën nuk jam i kualifikuar. Tani prindërit e Novasellës nuk i lëshojnë fëmijët të shkojnë në shkollë. Çështja qëndron në ekzistimin e tendencës që

33 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me A.H. boshnjak nga fshati Romajë, 24 prill 2002.

fëmijët tonë të mësojnë në gjuhë shqipe, dhe jo në gjuhën amtare. Këtë e thotë udhëheqësia e shkollës, dhe fatkeqësisht, e pranojnë edhe disa prindër.

R.E. boshnjak nga shkolla e fshatit Grençarë, mësimdhënës në shkollën «7 marsi»

Intervistë nga FDH, 23 shtator 2003.

Ne ende punojmë nën kushte dhe rrethana shumë të komplikuar. Takimet e mësimdhënësve mbahen vetëm në gjuhën shqipe, gjithashtu edhe ditarët mbahen në gjuhën shqipe. Ne nuk mund ta përdorim gjuhën tonë plotësisht lirshëm. Me rastin e festimit të ditës së shkollës, më 7 mars 2001, fëmijët tonë kanë përgatitur një skeç në gjuhën boshnjake, me emrin « Mbreti dhe Mbretëresha ». Drejtori i shkollës sonë Adem Gashi, shqiptarë, dhe sekretari Durak Rexha, e kanë larguar këtë skeç nga programi, duke thënë që mbreti dhe mbretëresha kanë shkuar në Serbi.

A.H. boshnjak nga fshati Romajë, mësimdhënës në shkollën 7 marsi

Intervistë nga FDH, 24 prill 2002.

6. Qasja në pronësi

Në Rahovec ende ndodhin sulme sporadike ndaj pronave boshnjake. Disa shtëpi janë djegur. Boshnjakët nuk janë të kënaqur me punën e SHPK-së pasi që, sipas tyre, ata i injorojnë faktet të cilat kanë shpjer deri te vënja e zjarrit në disa shtëpi boshnjake, duke thënë që në pyetje janë instalacionet jo të rregullta, edhe pse në shtëpi është gjetur kanta me benzin. Në Dragash janë uzurpuar 51 banesa të boshnjakëve. Në Brad janë plaçkitur të gjitha shtëpitë boshnjake, pronarët e të cilave janë shpërngulur apo gjinden në pjesë të tjera të Kosovës. Në Baçkë 11 shtëpi janë plaçkitur, kurse në fshatin Dikancë 16. Situatë e njejtë ka mbretëruar edhe në Krushefc dhe Ortushë. Më së tepërmi janë vjedhur bagëtitë. Në Krushefc që nga largimi i KFOR-it janë vjedhur 53 krerë lopë, 1000 m³ drurë, përderisa nga livadhet është zhdukur kullosa. Në Restelicë janë vjedhur 200 krerë lopë. I vjedhin edhe pajisjet bujqësore dhe automjetet.

Në Brad ka ndodhur që shqiptarët me dhunë t'i zhvendosin goranët për t'i vendosur shqiptarët, të cilët nuk janë larguar edhe kurë goranët e kanë lajmëruar policinë kosovare.³⁴ Shqiptarët i kanë, larguar goranët nga shtëpitë e tyre në Prizren dhe ua kanë marr ëmbëltoret, byrektoret dhe dyqanet e tjera.³⁵ Raste të ngjashme ka pasur edhe në Dragash edhe pse në masë më të ulët. Në uzurpime kanë marr pjesë edhe anëtarët e KFOR-it gjerman, të cilët pa miratimin e pronarëve kanë okupuar tokën boshnjake dhe pas uzurpimit faktik kanë bërë marrëveshje në dëm të atyre të cilëve ju kanë uzurpuar tokën, pasi që me armatimin e tyre kanë shkatërruar vegjetacionin dhe mundësinë e ripërtirjes së plleshmërisë së tokës.³⁶

Shpesh ish komandantët e UÇK-së dalin në pah si uzurpatorë, siç është rasti me B.R. nga fshati Plavë, i cili ka uzurpuar shtëpinë gorane në fshatin Mlikë³⁷. Situatë e njejtë vlen edhe për deputetin e Kuvendit të Kosovës Naim Malokun, nënkryetarin e partisë së Aleancës për Ardhmërinë e Kosovës, i cili ka uzurpuar banesën e boshnjakut Sh.B. në lagjen Culhan në Prizren³⁸.

Në dyqan kam pasur një vitrinë ftohëse, një frigorifer të vogël, dy lavabo, një bojler, 12 karrika, një stufë me dru, aparat për shuarjen e zjarrit, një peshore, ventilator të ngjitur në plafon, inventar të ndryshëm të imët dhe një bicikletë me të cilën kam ardhur në punë. Të gjitha këto kanë mbetur në dyqan. Disa herë jam përpjekur ta rikthej dyqanin. Ramizi gjithmonë më ka pritur me kërcënimin se nëse edhe njëherë shkoj në dyqan apo e lajmëroj

34 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me I.C. goran nga fshati Brad, 16 prill 2002.

35 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me S.S. goran nga fshati Ortushë, 3 dhjetor 2002.

36 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me K.H. boshnjak nga Glloboqica, 26 qershor 2002.

37 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me S.D. boshnjak nga fshati Mlikë, 18 qershor 2002.

38 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me Sh.B. boshnjak nga Prizreni, 24 mars 2003.

KFOR-in, do t'ma djegë dyqanin. Sidoqoftë, kam bërë kërkesë në "Sekretariat për çështje të inspeksionit në komunën e Prizrenit, më 9 shtator të vitit 1999, dhe kam kërkuar që dyqanin tim ta lirojnë nga uzurpimi. Sidoqoftë, gjer sot nuk kanë ndërmarr asgjë, dhe as që kanë dhënë ndonjë përgjigje në kërkesën time. Sërish kam shkuar në lokal. Në objekt kam takuar nipin e Ramizit, i cili punon aty. E kam lutur që t'ma liroj dyqanin ose përndryshe do të isha i shtyer që të thërras KFOR-in dhe policinë e UNMIK-ut. Më është përgjigjur: "Çfarë KFOR-i dhe UNMIK-u! Këtu UÇK-ja vendos për të gjitha".

S.S. goran nga fshati Ortushë

Intervistë nga FDH, 3 dhjetor 2002.

Përveç se kam mbetur pa punë, mua edhe më është uzurpuar banesa në Prizren, në lagjen Culah, Rruga Aslan Durmishi, Lamela 2, hyrja 2, kati IV, banesa nr. 31. Në atë banesë, pa njohurinë dhe miratimin tim, me dhunë është vendosur Naim Maloku, një ish komandant i UÇK-së, tani nënkryetar i partisë së Aleancës për Ardhmërinë e Kosovës dhe deputet në Kuvendin e Kosovës,. Herën e fundit kam bërë përpjekje të hyjë në banesë në fillim të korrikut të vitit 1999. Sidoqoftë, nuk kam pasur sukses. Dera e hyrjes ishte zëvendësuar. Përveç kësaj, anëtarët e UÇK-së më kanë urdhëruar që të largohem nga hyrja. Kam dashur që së paku ti marr disa gjëra, por as kjo nuk më është lejuar. Më janë kërcënuar dhe më kanë thënë që të mos lajmërohem prapë. Në banesë kam pasur të gjitha gjërat e nevojshme për një familje, vlera e të cilave ishte rreth 12.000 euro. Në Prizren nuk kam guxuar të lajmëroj rastin, por këtë e kam bërë në fshatin boshnjak Reçan, në SHPK dhe Habitat, por banesa ime ende nuk është liruar.

Sh.B. boshnjak nga Prizreni

Intervistë nga FDH, 24 mars 2003.

7. Informimi

Radio Sharri emeton program në gjuhën boshnjake vetëm katër orë në ditë. Boshnjakët kanë kërkuar frekuencë nga OSBE-j, por

nuk e kanë marr. Ju pengon fakti se programin në gjuhën boshnjake e përgatitë vetën një person, përderisa në redaksinë e gjuhës shqipe punojnë shtatë persona. Kanë përpiluar një peticion, përmes së cilit kërkojnë që informimi i boshnjakëve në RTK të përmirësohet. Problem të veçant paraqet se sinjali televiziv në Sharr është i dobët. Goranët kërkojnë që të fillojë së funksionuari Radio Dragashi, i cili do të merrej me çështje të goranëve. Ata gjithashtu dëshirojnë që të caktohet dita e goranëve.

Në fshatin Restelicë ekziston Radio Bambus i goranëve, i cili dëgjohet vetëm në atë fshat. Në Prizren dy radio stacione, të cilat janë në pronësi të boshnjakëve, emetojnë programe në gjuhën boshnjake. Në qytet egziston edhe një radio dhe një TV stacion në gjuhën turke, si dhe javorja `Yeni Donem`.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Në Sharr ekzistojnë dy parti politike të boshnjakëve dhe goranëve, SDA-ja e Kosovës si dhe Iniciativa Qytetare e Sharrit. Këto parti më parë kanë qenë në koalicion. Goranët deklarohen ose si goranë ose si boshnjakë. Boshnjakët votojnë për SDA-në e Kosovës dhe koalicionin VATAN. Goranët konsiderojnë që në Dragash duhet të jenë 11 deputetë shqiptarë dhe 10 goranë, dhe jo përbërja 16:5 siç është situata e tanishme. Në Kuvendin e Kosovës ekzistojnë pesë përfaqësues të SDA-Kosovës.

Partia demokratike e turqve të Kosovës ka katër vende deputetesh në Prizren.

9. E drejta për t'u kthyer

Boshnjakët dhe goranët janë duke u larguar gjithnjë më shumë nga rajoni pasi që nuk mund të punësohen. Në fshatërat e tyre nuk ka infrastrukturë të mirë, kurse shumë shtëpi të uzurpuara nuk janë kthyer. Në Dragash disa herë kanë organizuar lojë futbollistike gorano-shqiptare me qëllim të afrimit të këtyre dy komuniteteve etnike. Gjatë këtyre manifestimeve gjithmonë kanë

ndodhur incidente. Propozohet që të organizohet një shoqëri e përbashkët folklorike shqiptaro-gorane, përmes së cilës do të ndikohej në afrimin e këtyre komuniteteve.

Në disa fshatëra, siç është rasti me fshatin kufitar Ortushë, nuk ka shkollë, postë, lidhje telefonike dhe ambulanta. Nxënësit shkojnë në këmbë në shkollën e cila është katër kilometra larg në fshatin Vranishtë. Goranët të cilët jetojnë nëpër fshatëra nuk kanë mundësi materiale të jetesës, të blejnë ushqim për bagëtitë, dhe as të kryejnë riparime në shtëpi. Ankohen që nuk mundën lirshëm të përdorin gjuhën e tyre. Disa nuk dëshirojnë të identifikohen si boshnjakë pasi që konsiderojnë që kjo rruga shpien drejt shqiptarizimit. Shumë prej tyre kërkojnë nënshtetësi maqedone pasi që ajo mirret lehtë.

Gjer më tani, Qeveria Zvicerane ka deportuar në Kosovë mbi 200 goranë të cilët kanë qëndruar në këtë vend ilegalisht.

III RAE

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Përpos ashkalinjëve nga fshati Leshanë, Gelanc dhe Tërnjë, në komunën e Suharekës, të cilët gjatë luftës nuk i kanë lëshuar së bashku me shqiptarët fshatërat e tyre, dhe të cilët tani i quajnë bashkëpunëtor të regjimit serb, ashkalinjët dhe egjiptianët në rajon, si edhe romët, kanë liri të plotë të lëvizjes meqë edhe para luftës kanë jetuar në mesin e shqiptarëve. Sidoqoftë, ata të cilët jetojnë në mesin e serbëve, në enklavat dhe getot e tyre etnike e ndajnë fatin e serbëve. Situatë e njejtë mbretëron edhe me romët nga Rahoveci i Epërm. Shpesh digjen shtëpitë e romëve. SHPK shkon për të bërë regjistrimin, por romët konsiderojnë që ata nuk përcaktojnë arësyet e djegjes në përputhje me faktet. Fqinjët shqiptarë nganjëherë ju dalin në mbrojtje.

Në përgjithësi RAE-të në Rahovec deklarohen, varësisht nga rasti, si romë, ashkalinjë apo egjiptianët. Kjo më së tepërmi varet nga situata e sigurisë dhe marrëdhënieve që kanë me serbët apo shqiptarët. Përpos rasteve të përmendura, nuk ka ankesa ndaj punës së SHPK-së, policisë së UNMIK-ut dhe KFOR-it. Problem i përgjithshëm është që SHPK i dënon ata në trafik për shkak të posedimit të targave të vjetra.

Kam vërejtur që gjërat që djegen siç janë qilimat, mbulesat dhe gjërat e imëta të punuara nga druri kanë qenë të grumbulluara në mes të dhomave. Së shpejti ka arritur SHPK-ja. Kanë marrë shënime dhe kanë konkluduar që arsyeja e zjarrit kanë qenë instalimet e parregullta elektrike. Kjo nuk është e vërtetë pasi që dryrët e dyerve ishin thyer, kurse në mes të dhomës ishin grumbulluar gjësendet djegëse. Përpos kësaj, unë e kam shkyqur ndërpresin automatik të rrymës kështu që në objekt nuk ka pasur rrymë. Policia nuk e kryen punën e saj si duhet. Para disa ditësh ka pasur përpjekje për të djegur shtëpinë e romit Shaqir Ramani. SHPK-ja asnjëherë nuk ka zbuluar se kush i kryen këto akte të kqija. Në vend që të hulumtojnë krimet, ata hyjnë në klub të shkollës dhe luajnë biliardo.

S.S. shqiptarë nga Rahoveci

Intervistë nga FDH, 1 qershor 2003.

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Ashkalinjët dhe egjiptianët nuk kanë probleme për t'ju drejtuar administratës dhe gjyqeve, përderisa romët në Rahovec e kanë të njejtin problem si edhe serbët. Ashkalinjët dhe egjiptianët nuk kanë probleme me formularët, të cilët në të gjitha komunat janë në gjuhën shqipe, përderisa romët kërkojnë që formularët në Rahovec të jenë në gjuhën serbe, kurse në Prizren në atë boshnjake. Edhe pse zyrtarët komunal në përgjithësi sillen mirë me RAE-të, ata ankohen që këto institucione nuk i kanë përmirësuar

kushtet e tyre të jetesës. Kjo vlen edhe për OSBE-në dhe zyrën e UNMIK-ut për komunitete.

Të gjithë ankohen në punën e gjyqeve, posaçërisht të atij të Prishtinës, i cili sipas tyre nuk merr vendimet e duhura me rastin e ankesave mbi diskriminimin në pune.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Anëtarët e komuniteteve RAE nuk janë të kënaqur me shërbimet shëndetësore dhe sociale, ndonëse, përpos romëve në Rahovec, kanë qasje plotësisht të lirë në të gjitha institucionet. Në shtëpinë e shëndetit të shqiptarëve, në Rahovec të poshtëm shkojnë vetëm kur shkurja është e domosdoshme, dhe më së tepërmi e vizitojnë ambulancën serbe, që gjendet në pjesën e lartë të qytetit. Për shkak të kushteve johigjienike në të cilat jetojnë, një numër i madh i romëve të Rahovecit vuajnë nga sëmundjet kronike.

Egjiptiani njëmbëdhjetëvjeçar Mërgim Hamza ka vdekur për shkak të përkujdesjes joadekuate dhe mungesës së ilaçeve.³⁹ Disa raste të ngjashme kanë ndodhur edhe me ashkalinjtë e Prizrenit. Ata ndonjëherë fizikisht i qërojnë hesapet fizikisht me mjekët në mënyrë që ti shtyejnë ata që t'ju japin ndihmë anëtarëve të familjeve të tyre. Situata e tillë ka qenë edhe me ofrimin e ndihmës ashkaliut katërvjeçar, djalit të Naser Berishës, i cili ishte rrëzuar nga kati i dytë. Me këtë rast, axha i fëmijës, Shaqir Berisha, ka sulmuar mjekët në spitalin e Prizrenit⁴⁰.

Vetëm shtatë romë në Rahovec marrin ndihmë sociale, përderisa para luftës këtë e kanë bërë 80 përqind të tyre. Në fshatin Gelanc, shtatë ashkalinjë marrin ndihmë sociale, kurse në Tërznjë katër. RAE-të ankohen që shumë shqiptarë marrin ndihmë sociale, kurse

39 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me I.B. rom nga Rahoveci, 21 prill 2003.

40 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me G.G. ashkali nga Prizreni 27 tetor 2003.

nuk janë të kërcënuar në aspektin social, siç është rasti me anëtarët e këtyre komuniteteve.

Nuk pranojnë ndihmë adekuate sociale. Saktësisht, 51 romë janë të sëmurë rëndë, por nuk kanë kurfarë përkujdesje mjekësore. Për shkak të përkujdesjes joadekuate dhe mungesës së ilaçeve, më 24 shkurt të vitit 2003, ka vdekur ashkaliu njëmbëdhjetëvjeçar Mërgim Hamza. Rishtazi, është gjetur kufoma e të zhdukurit Agron Hamzës. Familja e tij një kohë të gjatë nuk ka pasur mjete financiare për të varrosur.

I.B. rom nga Rahoveci, përfaqësues i zyrës për komunitete

Intervistë nga FDH, 21 prill 2003.

4. Punësimi

Vetëm pesë rom janë të punësuar në Rahovec, dhe atë në gjyq, shtëpi të shëndetit dhe në zyrën për komunitete. Me herët të gjithë kanë punuar në ndërmarrjet shoqërore "18 nëntori", "Termovent", "1 Maji", "Kombinatin Orvina" dhe në ndërmarrjen shoqërore komunale. Askush nuk është punësuar në organizatat ndërkombëtare dhe në policinë kosovare. Në fshatin Banjë në Malishevë punon vetëm një rom dhe atë në TMK në Prishtinë. Ngjashëm është situata edhe në Suharekë me ashkalinjtë, edhe pse ata në përgjithësi janë bujq. Thonë që pa ndihmën e familjes nga jashtë, nuk do të kishin kushtet themelore për jetesë. Ata të cilët punojnë në ndërmarrjet shoqërore kanë pagë prej 150 euro. Katër ashkalinjë nga Gelanci punojnë në arsim përderisa një punon si elektrikist në industrinë e gomës "Ballkan" në Suharekë. Në Tërnjë ashkalinjtë punojnë si puntor krahu. Ankohen që shqiptarët punësohen jashtë konkurseve dhe që udhëheqësit punësojnë të afërmit e tyre. Në institucione nuk kanë vende as për romët e arsimuar.

Pas luftës drejtuesit e rinjë të postës së Prizrenit më kanë vënë në listë të atyre të cilët duhet të largohen nga puna. Drejtori i atëherëshëm, Afrim Bejtullahu, ka thënë që pesëmbëdhjetë punonjësve ju

mbaron marrëdhënia e punës dhe duhet të shkojnë në shtëpi, me arësyetim që në postë ka shumë punonjës. Ka shtuar që do t'na thërrasë në punë sipas nevojës. Pasi që punët të cilat i kam kryer nuk ka pasur kush ti kryen, prapë më ka mbajtur në punë. Prej atëherë gjendem në pasiguri të vazhdueshme. Pas dy-tre muaj nga puna janë larguar edhe disa punonjës. Gati gjysma e të larguarve kanë qenë rom. Në vende të tyre janë pranuar shqiptarët Beqir Zurangjiu, Sanija Grazdo, Shemsedin Hameli, Shefki Sadati dhe të tjerë, emrat e të cilëve nuk i di. Drejtuesit kanë bërë çka kanë dashur. Në postë kanë sjellur miqtë e tyre dhe të afërmit, të cilët nuk kanë pasur kualifikimet e nevojshme. Ata kanë marrë paga më të larta se ne, punëtorët e vjetër. Mua më kanë goditur më së tepërmi pasi që më japin rrogën prej 108 euro në muaj. Punëtorët e pranuar rishtazi, të cilët i kryejnë punët e njejta sikur unë, kanë pagë shumë më të lartë se unë: Sanije Grazdo merr 389, kurse Shemsedin Hameli 300 euro. Beqir Zurnagjiu nuk e ka të kryer as shkollën e mesme, kurse merr pagë tri herë më të lartë se unë. Duke qenë i pakënaqur me vendime të tilla kam shkuar tek drejtori Sadik Shporta, i cili më ka drejtuar tek arkatari. Ai më ka thënë që është duke punuar sipas udhëzimeve të cilat i pranon nga Prishtina.

M.Sh. Rom nga Prizreni

Intervistë nga FDH, 15 tetor 2003.

5. Arsimimi

Ashkalinjët dhe egjiptianët arsimohen në gjuhën shqipe. Këtë e bën edhe një pjesë e romëve, përderisa të tjerët shkojnë në shkolla serbe. Romët konsiderojnë që fëmijët e tyre në këtë mënyrë do të harrojnë gjuhën amëtare, dhe për këtë arsye kërkojnë që mësimi të mbahet në gjuhën rome. Problemi më i madh i komuniteteve RAE në rajon është se si t'i motivojnë fëmijët për të shkuar në shkollë pasi që pas përfundimit të shkollimit nuk kanë mundësi të punësohen.

Në fshatin Banjë, tre fëmijë romë vijnë mësimin në gjuhë shqipe në shkollën «Naim Frashëri» dhe flasin dobët gjuhën amëtare. Në Rahovec është situatë e njejtë me rreth 70 romë, të cilët vijnë mësimin në shkollën e re Ardhmëria, shkollë kjo e cila sipas plan-

it mësimor është parashikuar të jetë multietnike. Romët e tjerë vijojnë mësimin në shkollën serbe. Romët nga Dushanova kanë ndërprerë shkollimin për shkak të faktit që tanimë nuk organizohet mësimi në gjuhën serbe.

Fëmijët ashkalinj nga Prizreni, për shkak të problemeve sociale, nuk kanë mundësi të vijojnë mësimin, pasi që shumica prej tyre punojnë. Mësimdhënësit e tyre në komunë kanë përpiluar programe në mënyrë që ata fëmijë të vijojnë mësimin gjatë natës. Situata e tillë mbizotëron edhe në fshatin Leshan, në shkollën 'Vaso Pashë Shkodrani', ku vetëm dy fëmijë vijojnë mësimin, përdërisa të tjerët punojnë. Situata e ngjashme mbretëron edhe në shkollën e mesme në Suharekë ku vetëm tre fëmijë e vijojnë mësimin, kurse 27 punojnë.

Në paralelën e ndarë të shkollës 'Vaso Pashë Shkodrani', në fshatin Tërnjë, mësimin e vijojnë 30 nxënës ashkalinj, kurse në fshatin Leshanë 13. Sa i përket fëmijëve ashkalinj nga Gelanci, rreth 40 prej tyre vijojnë mësimin në shkollën e fshatit e quajtur „Drita“, katër në shkollën „7 Marsi“ në Suharekë, dhe shtatë në shkollën „Dituria“ në fshatin Samadrexhë,.

Më 12 dhjetor të vitit 2002, 20 intelektualë romë nga Prizreni kanë dërguar një iniciativë në Ministrinë e Arsimit të Kosovës për futjen si lëndë mësimore „Gjuha rome me elemente të kulturës dhe historisë rome“, në shkollë në të cilat mësimin e vijojnë romët dhe kjo lëndë do të mbahej dy herë në javë. Konsiderojnë që kjo duhet të jetësohet për shkak të numrit të popullatës rome, me ç'rast do të parandalohet humbja e identitetit etnik.

Në shkollën „Bajram Curri“ në Prizren organizohet mësimi shtesë për ata romë të cilët, për shkak të luftës dhe shpërnguljes, nuk kanë marr pjesë në procesin arsimor. Më herët kanë qenë 160 nxënës të tillë, kurse tani janë 60.

Rrallëherë ndodh që dikush nga anëtarët e komuniteteve RAE të regjistrohen në fakultet.

6. Qasja në pronësi

Të gjitha banesat të cilat romët i kanë pasur në pjesën shqiptare të Rahovecit janë uzurpuar, si për shembull rasti i dy romeve, Vezire Karaci dhe Naxhije Belani⁴¹. Disa romë kanë pasur vreshta, por ato janë shkukur nga shqiptarët. Ata, parcelat e të cilëve ende nuk janë uzurpuar, për shkak të mosekzistimit të lirisë së lëvizjes, nuk mund t'i punojnë ato. Në Prizren mbretëron situatë e ngjashme me pronën rome. Anëtarët e UÇK-së ua kanë pamundësuar të shfrytëzojnë pronën e tyre, pasi që janë akuzuar që gjatë luftës kanë qenë bashkëpunëtorë të forcave serbe të sigurisë dhe i kanë kërcënuar me vdekje. Edhe pse disa banesa në qytet janë kthyer, KFOR-i dhe policia nuk i kanë gjetur uzurpatorët e as ata të cilët i kanë plaçkitur ato banesa.

Ashkalinjtë nga Baja nuk kanë tokë, përderisa në Leshanë tokë ka pasur vetëm Behlul Zogaj.⁴² Të gjithë të tjerët punojnë si puntorë krahu. E njehta vlen edhe për Tërnyën dhe Gelancin. Edhe ata të cilët kanë tokë, nuk kanë para për të blerë farëra dhe plehëra, kurse traktor nuk ka askush.

7. Informimi

Ashkalinjtë, egjiptianët dhe një pjesë e romëve të cilët jetojnë në mjediset shqiptare janë të kënaqur me informimin që e marrin përmes RTK-së dhe mediave tjera shqiptare. Por romët nga Rahoveci, mu si serbët, shprehin pakënaqësinë e tyre për shkak se nuk ka programe të mjaftueshme në gjuhën serbe dhe se nuk ka emisione në gjuhën rome. Ata thonë se programet e përditshme pesëminutëshe të lajmeve dhe emisioni 40 minutësht javor në gjuhën rome janë pak për t'i plotësuar nevojat e romëve. Ata kanë dëshirë t'i kenë edhe gazetat e tyre.

41 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me H.R. rom nga Rahoveci, 18 shtator 2003.

42 Dokumentacioni nga FDH, intervistë me Z.S. ashkali nga Leshani, 23 shtator 2003.

Romët nga Prizreni kanë organizuar disa shoqëri kulturo-artistike. Këto shoqëri ruajnë dhe zhvillojnë kulturën rome. Ata thonë se para lufte kanë pasur disa revista dhe disa TV dhe radio stacione në gjuhën rome të cilat janë mbyllur pas qershorit të vitit 1999.

Ashkalinjtë nga fshatrat Ternje, Gelanc dhe Leshan përveç se përcjellin të gjitha programet në gjuhën shqipe, ata përcjellin edhe Radio stacionin VALA 2000 të Suharekës. Ata ankohen se në këtë program nuk ipet asgjë për jetën dhe problemet e ashkalinjëve. Nuk janë të interesuar për mediat e shtypura.

Rrallëkush nga RAE-të ka telefon mobil meqë shërbimi është mjaft i shtrenjtë.

8. Pjesmarrja në jetën politike

Në rajon janë aktive disa parti të cilat angazhohen për përmirësimin e jetës së bashksisë së RAE-së. Megjithatë, shumica janë apolitike siç janë romët nga Banja dhe Rahoveci, ndonëse në qytet ekziston Partia e Bashkuar Rome e Kosovës. Në Prizren janë dy part të ashkalinjëve: Partia Demokratike e Ashkalinëve Shqiptarë e Kosovës dhe Partia e Ashkalinjëve të Kosovës.

9. E drejta për t'u kthyer

Problemet më të mëdha të RAE-së në rajon janë shtëpitë e parindërtuara, gjendja sociale dhe papunësia. Organizatat humanitare nuk i ndihmojnë sa duhet RAE-të.

Shtëpitë e romëve të Rahovecit janë djegur dhe plaçkitur dhe nuk dihet se kur do të fillojë rindërtimi i tyre. Situatë e njentë është edhe me 47 shtëpi të ashkalinjëve në Prizren. Pritet që ICMC-ja të fillojë rindërtimin e shtëpive të ashkalinjëve në fshatin Gelancë.

Rajoni i Gjilanit

I Serbët

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Me përjashtim të komunave të Ferizajit dhe Kaçanikut, serbët në këtë rajon lëvizin lirshëm ndonëse ende nuk lëvizin nëpër fshatrat shqiptare. Provokimet ndodhin edhe këtyre ditëve siç ishte rasti në Mogillë ku disa shqiptarë të panjohur kanë shtënë mbi shtëpitë e serbëve ose në Pasjan ku disa shqiptarë gjatë kalimit nëpër fshat hudhin gurë në shtëpitë e serbëve.

Kur udhëtojnë në Bujanovc, në Serbi, ose në Graçanicë, serbët për shkaqe sigurie përdorin rrugët lokale të cilat i ka ndërtuar Qendra Koordinuese. Megjithatë, disa prej tyre i përdorin edhe rrugët kryesore për të arritur deri në Gjilan, Novobërdë, Viti ose në Kemenicë. Ata lëvizin lirshëm në qytetet e përmendura e sidomos në vendbanimet përreth kishës ortodokse. Në Viti, afër kishës ortodokse ende gjendet punkti i KFOR-it, i cili serbëve u ofron një siguri të mirë. Serbët në këtë qytet blejnë mallra në dyqanet shqiptare ndonëse ndodh që shitësit mos t'i shërbejnë kur në dyqane gjenden shqiptarë të tjerë.

Serbët nga Bostani dhe Binaqit si dhe nga fshatrat e përziera Mogillë, Cërnice, Livoç i Epërm dhe Poneshi nuk udhëtojnë shpesh në Viti meq u duhet të kalojnë nëpër fshatrat shqiptare. Megjithatë, në fshatrat në të cilat është përmirsuar gjendja, shqiptarët dhe serbët i huzojnë njeri tjetrit mjetet bujqësore. Në fshatin Llabjan është ndërtuar tregu i bagëtive ku bagëtitë i shesin shqiptarët dhe serbët.⁴³ Serbët e rajonit nuk kanë vërejtje në sjelljen e SHPK-së dhe policisë ndërkombëtare. Në radhët e SHPK-së ka serbë të cilët patrollojnë së bashku me kolegët e tyre shqiptarë, që paraqet një inkurajim shtesë për pakicat.

43 Dokumentacioni i FDH, intervistë me S. I. serb nga Tirnica, 6 tetor 2003

Komuna e vetme në të cilën serbët e kanë pushtetin është Shtërpa. Autobusi i "Nish ekspresit", i cili nisët nga Beogradi, qarkullon deri në Shtërpa. Është një autobus i cili vozit serbët nga Buda e Poshtme deri në Gjilan dhe Kamenicë. Ky autobusë qarkullon pa përcjellje.

Askush nga serbët nuk ka rrezikuar të shkojë deri në Ferizaj apo Prishtinë. Situata më e vështirë është në Ferizaj ku nën mbrojtjen e KFOR-it jetojnë 17 serbët e mbetur, të cilët nuk shkojnë askund pa përcjellje.⁴⁴ KFOR-i rregullisht u sjell ushqim ndonëse edhe disa fqinjë shqiptarë msheftas u sjellin gjëra tjera të nevojshme. Serbët thonë se pa një ndihmë të tillë do të vdisnin. Në Pleshinë të Epërme, në komunën e Ferizajit, jeton një serbe e vjetër e quajtur Smilja Bajçetiq, e cila ka mbetur e vetmja nga 500 serbët sa kanë jetuar dikur në këtë fshat.⁴⁵ Fqinjët sillen mirë ndaj saj por kanë frikë për ta vizituar. KFOR-i më nuk i mbron dhe përcjell serbët me përjashtim të serbëve të cilit jetojnë në Ferizaj.

Situata e sigurisë është përmirësuar në kohën e fundit. Në këtë kanë pasur ndikim patrullimet e shpeshta të SHPK-së dhe policisë së UNMIK-ut. I kemi pasur ca raste të vrasjes pas përfundimit të luftës. Gruaja e palëvizshme e moshës 70 vjeçare, e quajtur Draga, është djegur në shtëpinë e saj. Para shtëpisë së tij, në korrik të vitit 1999, është varur Stankoviç Stanko. Trajko Saviç ka vdekur nga pasojat e rrahjes. Simiç Zoran dhe i ati i tij Milani llogariten si të humbur. Njashtu llogaritet edhe Zoran Andjelkoviç nga Kolonia e Vjetër, Timotijeviq Zorani nga Novobrdë ka qenë në spitalin e Prishtinës gjatë bombardimit. Pas luftës e kanë gjetur të vrarë. Veshur ka pasur pixhamat e spitalit. Stojkoviç Sava nga Labjana është vrarë, Stojkoviç Ratka, nga i njëjti fshat, është rrahur gjersa punonte në kopshin e saj. Ajo ka vdekur të nesërmën. Provokimet ndodhin edhe sot.

M.M. serb nga fshati Jasenovik, nëpunës në komunën e Novobërdës,

FDH, intervistë, 3 qershor 2003

44 Dokumentacioni FDH, intervistë me Z. M. serb nga Ferizaj, 24 nëntor 2003

45 Dokumentacioni FDH, intervistë me S. M. serbe nga Pleshina e Epërme, 19 nëntor 2003

Kohëve të fundit ka pas përmirësim në liri të lëvizjes. Megjithatë më 8 shkurt 2003 ndodhi një incident. Një granatë u hodh në dyqanin e fshatit mes orës 7 dhe 8 pasdite. Një grup serbësh ishte në dyqan. Nebojsa Dimiq, Aca Geriq, Darko Xhuziq dhe Ivica Dimiq u lënduan. Ky incident ka ndikuar që në fshatin Mogillë të mos u besojmë fqinjëve shqiptarë. Dy javë më vonë ndodhi edhe një incident tjetër. Më 22 shkurt 2003, rreth orës 21:00, kam qenë në një dyqan tjetër të fshatit. Para dyqanit u ndal një automjet dhe pas një momenti ka pas gjuajtje rafale. Një 1 shkurtër e pastaj një më 1 gjatë. Kur erdha në vete ndjeva dhimje në krahëror. Isha plagosur. S'kam mundur të ndal gjakëderdhjen(...)Nuk di çka të them për këtë incident. Sulmuesit nuk më kanë sulmuar mua personalisht, mirëpo kanë pasur për qëllim të frikësojnë banorët e fshatit tonë.

D.Gj.,serb nga Mogilla

Intervistë nga FDH më 3 prill 2003

Posa erdhën forcat ndërkombëtare të gjithë serbët i kanë lëshuar shtëpitë e tyre menjëherë dhe mua më lanë vetëm. Më thanë se do t'më lanojnë me telefon kur të vendosin se do të niseshin. Unë mbeta e vetmja që të jetoj në fshat me 5000 shqiptarë nga 500 serbë sa ishin më herët. Vetëm pas një muaji kam kuptur se nga 500 serbët unë kisha mbetur e vetme dhe e rrethuar nga 5000 shqiptarë. Këtë ma patën thënë fqinjët e mi shqiptarë. Më thanë se të gjitha shtëpitë e serbëve ishin djegur dhe shkatërruar (...) Kohë pas kohe më vizitojnë fqinjët e parë si Qazim Syla, Muhameti me vajzat e tij. Tani shqiptarët nuk duan të flasin serbisht, disa edhe nuk guxojnë të flasin serbisht kurse unë nuk di të flas shqip. Ndoshta ky është shkaku pse nuk më viziton një numër më i madh i vendasëve të mi. Në qytet nuk guxoj të shkojë pa përcjelljen e KFOR-it. Drejtimi i lëvizjes sime është shtëpi kopsht dhe dyqani më i afërt. Fëmijët ndonjëherë më shajnë ose hudhin gurë në shtëpinë time. Të rinj janë ata! E njëjta gjë ndodh në Serbi dhe çdokund tjetër (...) Gjendjen ma lehtësojnë ushtarët grekë. Ata më sjellin ushqim, por jo sikur atyre në qytet, meqë atyre për çdo ditë u japin shujtë të nxehtë.

S.B. serbe nga Pleshina e epërme,

FDH intervistë, 19 nëntor 2003

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Në komunat Novobrdë dhe Kamenicë të gjithë formularët dhe mbishkrimet në ndërtesën e komunave janë të shkruara në tri gjuhë, Serbisht, anglisht dhe shqip. Në Gjilan janë të shkruara në anglisht dhe shqip kurse në Viti vetëm në shqip. Kjo është arsyeja pse serbët kërkojnë respektimin e urdhëresës së UNMIK-ut për përdorimin e gjuhës serbe, bashk me gjuhën angleze dhe shqipe.

Për serbët në Novobrdë UNMIK-u organizon dy herë në ditë shkuarjen për në Gjilan për t'i kryer punët e tyre administrative. Serbët kryesisht drejtohen në zyrat për komunitete të cilat gjenden në fashtrat Urbode Grençarë, Klllokot të komunës së Vitisë dhe në Budrikë të Poshtme dhe Kufç e Epërme të komunës së Gjilanit.

Nënkryetari i komunës së Kamenicë është serb. Në këtë qytet në postet e drejtorëve të drejtorateve për gjeodezi dhe kadastër, të punëve të përgjithshme dhe për minoritete janë serbët. Serbët nga fashtrat Leshtar, Ropotovë, Ranllug, Domorovce si dhe serbët të cilët jetojnë në qytetin e Kamenicës konsiderojnë se sa i përket qasjes në ndërtesat e administratës situata në këtë komunë është më e mira.

Kryetari i komunës së Shtërpçës është serb dhe në komunë kryesisht punojnë anëtarët e kësaj bashkësie etnike. Kjo komunë nuk ka gjyq dhe për këtë përgjegjësi është gjyqi në Ferizaj, por serbët nuk shkojnë atje. Në Shtërpçë ekziston paralelja e ndarë e këtij gjyqi por gjyqëtarët për këtë ende nuk janë punësuar.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Serbët më së shumti drejtohen në shtëpitë paralele të shëndetit por kanë filluar të vizitojnë edhe shtëpitë shqiptare të shëndetit në Novobrdë dhe Kamenicë. Edhe shqiptarët i vizitojnë ambulancat serbe, siç është rasti i Prekovcit në komunën e Novobrdës. Në

ambulancat e shqiptarëve ilaqet paguhen gjersa në ambulancat serbe ilaqet janë pa pagesë dhe kjo ka ndikuar që edhe shqiptarët t'i vizitojnë ambulancat serbe. Serbët në përgjithësi ua shohin për të madhe organizatave ndërkombëtare për arsye se ato nuk i financojnë sa duhet në qendrat e tyre shëndetësore siç, veprojnë me ato shqiptare.

Përveç ambulancës në Prekovc, komuna e Novobërdës, ambulancë serbe ka edhe në Jasenovik, Grnçarë, Binaq, në të cilat një herë në javë vjen mjeku nga Prekovci. Serbët nga Bostani kanë mundësi të shkojnë në Prekovc por mund të shkojnë edhe në ambulancën shqiptare e cila gjendet në fshat.

Në komunën e Vitisë ambulancat serbe gjenden në fshatrat Klllokot, Urbodë, kurse në komunën e Gjilanit ato gjenden në fshatrat Budzikë e Poshtme dhe Kufcë e Epërme. Në shtëpitë e shëndetit të Vitisë dhe Gjilanit nuk shkon askush nga serbët, bile as ata të cilit jetojnë aty, ndonëse ka pasur raste kur të sëmurit rëndë dhe shtatëzanat kanë kërkuar ndihmë në këto ambulanca. Megjithatë, serbët në Viti shkojnë te një stomatolog shqiptar privat, meqë atë e konsiderojnë si njeri të mirë. Për raste në mjekim-it spitalor, serbët shkojnë në Graçanicë, veri të Mitrovicës dhe në Serbi. Ndodh që në Shtrpcë shqiptarët të kërkojnë nga mjekët serbë udhëzim për shërim në spitale e Serbisë.⁴⁶

Ndihmë sociale marrin rreth 120 serbë nga komuna e Novobrdës dhe rreth 200 marrin pensionet e pleqërisë, në Gjilan rreth 100. Në Shtrpcë janë 1228 pensionistë shqiptarë dhe serbë të cilit marrin pensione të pleqërisë dhe rreth 345 shqiptarë që marrin ndihmë sociale.

Rreth 80 përqind nga komuna jonë kërkojnë ndihmë sociale, por këtë e marrin vetëm një numër i vogël prej tyre meqë kriteriumet janë të ashpra. Janë dy kategori; në kategorinë e parë hyjnë ato familje që kanë fëmijë të moshës deri në pesë vjet dhe në kate-

46 Dokumentacioni FDH, intervistë me Lj. O. serb nga Prizreni, 7 tetor 2003

gorinë e dytë ata që nuk kanë asgjë, as traktor as veturë, bile as video dhe TV aparat.

Z.M. serb nga Binaqi

FDH intervistë, 23 tetor 2003

4. Punësimi

Serbët nga ky rajon më së shumti janë të punësuar në institucionet paralele të cilat i financon Republika e Serbisë. Megjithatë, pjesa më e madhe e serbëve merret me bujqësi dhe blegtori, por kjo nuk u sjell fitime për shkak të kufizimit të lirisë së lëvizjes dhe mosqasjes në treg. Ata të cilët kanë dyqane private nuk kanë fitime të mëdha. Numri i serbëve të punësuar në administratën e UNMIK-ut është mjaft i vogël.

Në institucionet publike punon një numër i vogël i serbëve. Nga 68 sa kanë qenë të planifikuar të punojnë në komunën e Kamenicës, janë punësuar 44 serbë, gjersa në komunën e Novobrdës serbët, që përbëjnë gjysmën e numrit të gjithmbarshëm të banorëve, kanë zënë 40 përqind të vendeve të punës në organet komunale. Në këtë komunë rreth 30 serbë punojnë në SHPK-ë dhe rreth 50 punojnë në institucionet paralele, komunë, shkollë dhe spital. Para luftës në Viti kanë qenë të punësuar 2200 serbë kurse tani në të gjitha institucionet, përfshirë edhe institucionet paralele punojnë rreth 100 serbë. Dy inkasantë serbë punojnë në KEK-ë dhe katër në Kamenicë dhe ata mbulojnë fshatrat serbe. Rreth 10 serb kanë të punësuar në Viti. Dy punojnë në kadastër dhe pesë në ndërmarrjet komunale si dhe në Kamenicë. Në PTK-ë punon një serbe. Në gjyq nuk është askush i punësuar.

Në Banjë të Kllokatit, ku para luftës kanë punuar kryesisht serbët, tani punojnë vetëm disa prej tyre. Rreth 80 përqind të serbëve të cilit jetojnë në komunën e Gjilanit, janë të papunë. Numri më i madh i tyre është i punësuar në SHPK-ë dhe në burgje, si roje burgu dhe mbulojnë 30 përqind të të punësuarve. Në Shtrpcë, në SHPK-ë janë të punësuar vetëm pesë serbë.

Disa serb janë të punësuar në Gjyqin e Qarkut në Gjilan, por ky është një numër i vogël. Në Kamenicë kanë punuar tre gjyqtarë, por më pas njeri e ka lënë punën. Në gjyqin e Kamenicës punojnë gjithësejtë shtatë serbë.

Në komunën e Shtrpcës janë të punësuar 378 serbë dhe 102 shqiptarë. Në komunë punojnë 37 serbë dhe 23 shqiptarë. Në arsim punojnë 230 serbë dhe 73 shqiptarë, gjersa në shëndetsi punojnë 107 serbë dhe 4 shqiptarë. Papunësinë si problem të madh, më së shumti e ndiegnë personat e zhvendosur brenda vendit të cilit jetojnë në qendrat sportive në Brezovicë. Ndërmarrjet shoqërore nuk punojnë e ato të cilat punojnë nuk i punësojnë serbët. Gjendje e këtillë mbretrojnë në fabrikën e çimentos "Sharr" në Han të Elezit dhe në fabrikën e vajit në Ferizaj. Shqiptarët nga këto firma, ndonëse të larguar nga puna, mu si serbët, ende marrin ndihmë kurse serbët jo.

5. Arsimiti

Lirija e lëvizjes pasqyrohet drejtpërdrejt në ndjekjen e mësimi. Në shumë vende nxanësve u duhet përcjellja. Në Novobrdë 95 nxënës ndjekin mësimin gjuhën serbise në shkollat e fshatrave Prekovc, Jasenovik dhe Bostan. 50 nxënës të shkollave të mesme nga këto fshatra ndjekin mësimin në fshatrat Kuskë e Epërme dhe Shillovë kurse 15 nxënës në Graçanicë. Problem paraqet fakti se fëmijët duhet të qëndrojnë në ato fshatra gjatë javës dhe duhet paguajnë qeranë për qëndimin e tyre. Shkolla fillore në Jasenovik është me përbërje multietnike dhe para dite shfrytëzohet nga shqiptarët dhe pas dite nga serbët. Deri tani nuk ka ndodhur asnjë incident.

Në Kamenicë, fëmijët shqiptarë dhe serbë ndajnë ndërtesën e shkollës fillore "Fan S. Noli. Komuna po tenton të ndërpres ndarjen etnike në ndrrime, por deri në fund të vitit gjendja ka mbetur e pandryshuar.

Qendra shkollore serbe në komunën e Vitisë gjendet në fshatin Urbodë, ku gjenden paralelja parashkollore, shkolla fillore dhe e

mesme. Në shkollën fillore janë 280 nxënës kurse në Kllokot, në shkollën Sveti Sava, mësimin e ndjekin 228 nxënës, të cilit në shkollë të mesme shkojnë në Urbodë. Atje për momentin janë 120 nxënës. Në fshatin Mogillë gjendet shkolla katërvjeçare pas së cilës nxënësit vazhdojnë mësimin në fshatin Urbodë, gjersa serbët nga Domorovci vazhdojnë në fshatin Ranllug. Meqë në Urodbë kryqzohen rrugët e disa fshatrave shqiptare, prindërit gjithnjë i presin fëmijët e tyre për shkak të frikës nga sulmet që kanë ngjarë në të kaluarën. Në Viti, rreth 30 nxënës ndjekin mësimet në një shtëpi private meqë prindërit e tyre frikësohen nga problemet që fëmijët mund t'i kenë sikur të ndjeknin mësimet në shkollat shqipte. Situata e njëjtë është edhe në fshatin Cërnicë.

Në komunën e Gjilanit qendrat më të mëdha shkollore gjenden në fshatrat Partesh dhe Kuskë e epërme. Në Partesh gjendet një shkollë fillore dhe tri shkolla të mesme të cilat gjenden në të njëjtën ndërtesë. Shkollat e mesme janë ajo ekonomike, tregtare dhe teknike. Ato kanë gjithsej 250 nxënës, gjersa në fshatin Kuskë e Epërme, në shkollën fillore janë 371 nxënës kurse në katër shkolla të mesme (ekonomike, medicinale, teknike dhe gjimnaz) janë 141 nxënës. Në këtë fshat gjendet edhe shkolla për fëmijë me të meta si dhe ata parashkollorë. Po planifikohet të hapet një paralele e fakultetit. Të gjithë fëmijët që vijnë nga vendet tjera e kanë transportin e organizuar, gjersa fëmijët nga Cërnica shkojnë me përcjellje për shkak të ca sulmeve që kanë ndodhur.

Në Pasjan gjithashtu ka shkollë fillore dhe të mesme. Në Budrikë ne Epërme shkollën fillore e ndjekin 160 nxënës të cilit pastaj vazhdojnë mësimin në shkollën e mesme në Partesh.

Në komunën e Shtërcës në shkollat fillore janë 1150 nxënës të cilit ndjekin mësimet në gjuhën serbe dhe 510 nxënës në gjuhën shqipe. Në shkollat e mesme janë 577 serbë dhe 156 shqiptarë. Nxënësit serbë dhe shqiptarë i vijnë mësimet në objektet e ndara.

6. Qasja në pronë

Zgjidhja e kësaj çështjeje është problemi më i madh i kësaj ane. Në disa fshatra serbët ende nuk i punojnë tokat e tyre dhe qysh nga dita kur KFOR-i nuk u ofron përcjellje ata nuk kanë shkuar në malet e tyre. I tillë është rasti me serbët e fshatrave Prekovcë, Klllobukar, Bostan dhe Jasenovik në komunën e Novobrdës. Situata e njëjtë është edhe në komunën e Vitisë, në fshatrat Binaq, Grançarë, Klllokot, Mogillë, Urbodë, si dhe në fshatrat Cërnice, Zhegër, Pasjan, Budzikë të Poshtme, Kuskë e Epërme të komunës së Gjilanit.

Në komunën e Kamenicës, në fshatrat Lestar, Ropotovë, Domorovc dhe Ranllug, gjendja është më e mirë, por edhe banorët e këtyre fshatrave janë të detyruar t'i punojnë fushat e tyre me kujdes meqë mu atje shpesh kanë ndodhur vrasjet dhe kidnapimet. Gjithkund në afërsi të maleve vjedhen edhe bagëtitë. Në Ferizaj dhe Pleshinë të Ulët kanë mbetur pleqtë të cilit nuk mund ta punojnë tokën. Ca prej tyre kanë tentuar të arrijnë marrëveshje për t'ua punuar tokën me kompensim, por edhe ata që kanë pranuar një gjë të tillë shumë shpejt kanë ndërprerë punën për shkak se shqiptarët i kanë kërcënuar.

Në vendbanimin Kolonia e Vjetër në Novobrdë janë uzurpuar rreth 50 banesa serbe, kurse në Viti 96 shtëpi dhe 70 banesa. Një shtëpi është kthyer, por është djegur të njëjtën ditë.⁴⁷ Në fshatin Klllobukar menjëherë pas luftës, janë djegur 65 shtëpi serbe, në Jasenovik janë djegur tri shtëpi dhe një në fshatin Vlasce. Të gjitha rastet e uzurpimit janë lajmëruar në HABITAT, por rastet janë zgjidhur shumë ngadalë. Vetëm në Gjilan serbët i kanë ushtruar 589 ankesa.

7. Informimi

Serbët në këtë rajon ankohen se programi i RTK-së në gjuhën serbe nuk u mundëson informim për gjendjen në Kosovë. Ata të

47 FDH dokumentacioni, intervistë me D.T. serb nga Vitia, 23 tetor 2003

cilit kanë antena satelitore e përcjellin RTS-në dhe televizionet tjera të Serbisë. Ne RTK-ë kohë, pas kohe përcjellin programin filmor ose muzikor.

Serbët në komunën e Novobërdës më së shumti e dëgjojnë Radio Beogradin dhe Radio Bujanovcin. Në Koloninë e Vjetër ata e dëgjojnë radion serbe Max nga fshati serb Shillovë. Serbët në Viti kryesisht e përcjellin programin nga Serbia, me përjashtim të atyre të cilit kuptojnë shqip dhe e përcjellin RTK-në dhe KTV-në. Kështu qëndron puna edhe me serbët në Gjilan. Ata më së shumti përcjellin TV Shillovën dhe TV Kuskën. Serbët nga Pasjani, për shkak të pozitës gjeografike, nuk mund ta zënë programin e TV-së. Në Kamenicë serbët përcjellin të gjitha radio dhe TV stacionet lokale serbe, valët e të cilave mund t'i kapin. Në Kamenicë është hapur një radiostacioni i cili emeton program shqip dhe serbisht. Shqiptarët dhe serbët e punësuar e përgatisin programin bashkarisht.

E vetmja gazetë nga Kosova të cilën mund ta marrin është Informatori, një gazetë e kishës ortodokse në Gjilan. Serbëve në Viti shtypin ua sjell OSBE-ja, ndërsa në Kamenicë gazetën vinë nga Shtërpca me mjaft vonesë.

8. Pjesëmarrja në jetën politike.

Serbët as në këtë rajon nuk janë politikisht aktiv. Ata kanë vërejtja në punën e Qendrës Koordinuese. Ata mendojnë se për serbët do të jetë më mirë nëse behet decentralizimi i Kosovës.

Askush nga serbët nuk u beson institucioneve dhe partive kosovare dhe atyre u pengon që partitë serbe janë të përçara. Ata mendojnë se në Kosovë për të gjithë do të ishte më mirë nëse përsëri në Kosovë kthehet ushtria dhe policia serbe. Bile edhe Iniciativa Qytetare Serbe "Të Jetojmë së Bashku", ndonëse i mbështet përmirësimet e marrëdhënieve serbo-shqiptare ajo punon për kthimin e institucioneve serbe.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Nuk jam i interesuar në politikë. Krejt çka di unë është që kjo është Serbia. Çdo gjë do të rregullohej nëse policia dhe ushtria serbe do te vinte si më parë.

S.Z.,Sserb nga Bostane

Intervistë nga FDH më 3 tetor 2003

Sa i përket qëndrimit tonë karshi Serbisë, gjithë çka unë mund të them është se, si shqiptarët që ëndërrojnë për një Shqipëri të Madhe, ne serbët ëndërrojmë për një Serbi të Madhe.

Z.M.,serb nga Binça

Intervistë nga FDH më 23 tetor 2003

9. E drejta për t'u kthyer

Në tërë rajonin janë kthyer 432 serbë, por gjatë verës së vitit 2003, nga Gjilani janë larguar 29 serbë, kurse nga Kamenica 7. Në Novobërdë janë kthyer 120 serbë.

Ndërmarrja “Binaçka Morava” ka filluar me rindërtimin e 34 shtëpive në Pasjan. Vendasit kanë problem me rrymë dhe lidhje telefonike, të cilat janë të ndërprera. Në Leshtarë janë kthyer shtatë familje serbe shtëpitë e të cilëve janë ndërtuar. Ata së pari kanë jetuar nën çadra, të cilat ua ka siguruar Komesariati i Lartë për Refugjatë. Pas kësaj janë ndërtuar edhe pesë shtëpi dhe pritet që pronarët e tyre të kthehen. Të tjerët do të vinë atëherë kur t'i kenë shtëpitë e rindërtuara.

Në Domorovcë problemi më i madh është furnizimi me ujë. Punët të cilat i ka udhëhequr UNMIK-u janë ndërprerë dhe serbët mendojnë se UNMIK-u nuk interesohet shumë për nevojat e tyre. Megjithatë, në këtë fshat IRC-ja është duke ndërtuar shtëpinë e kulturës.

Në vendbanimin Kolonia e Vjetër në Novobërdë nuk është kthyer numri i paraparë i serbëve . Vendasit e Klllobukarit janë të këaqrur me kthimin. Vetëm çifti bashkëshortor Maksimoviq është kthyer në Ferizaj dhe ata jetojnë në barakën e fabrikës së gypave. KFOR-

i dhe fqinjët shqiptarë u sjellin ushqim, por ata nuk e kane lirinë e lëvizjes dhe janë gjithnjë nën mbojtjen e KFOR-it grek.

Serbët nga Klllokoti kanë marrë kredi të vogla, dhe me ato para kanë nisur prodhimin privat. Në Mogillë ende nuk janë kthyer 30 familjet serbe të parapara. E njëjtë situata qëndron edhe me fshatin Zhëgër. Përfaqesuesit e fshatit, shqiptarët, e kanë përgatitur projektin sipas të cilit serbët dhe shqiptarë do të punonin në mbledhjen e kumbullave dhe vishnjeve, që sipas tyre do t'i i inkurajorte serbët për t'u kthyer.⁴⁸ Para kësaj janë pajtuar që serbët mund t'i punojnë tokat e tyre, t'i vizitojnë shtëpitë e tyre, dhe nëse duan, mund edhe të mbetën. Serbët dhe shqiptarët nga ky fshat së pari duan të takohen pa prezencën e ndërmjetësuesve ndërkombetarë, për t'u dakorduar rreth të gjitha detajeve që lidhen me kthimin e tyre. Ata mendojnë se në këtë mënyrë bisedimet do të jenë më të hapura.⁴⁹

Plani për kthimi të cilin e kanë përgatitur Shtajneri dhe Çoviqi, nuk mund të sigurojnë kthimin e serbëve të zhvendosur. Kthimi mund të realizohet vetëm nëse anulohen të gjitha kontratat shitblerëse të lidhura mes shqiptarëve dhe serbëve, meqë në këto kontrata nuk është respektuar dehira e lirë e serbëve dhe se këto kontrata janë lidhur nën presion dhe mashtrime. Me siguri se në këto çështje serbët kanë qenë të ekspozuar presionit dhe kercenimit. Para se gjithash, së pari duhet të kthehen mjekët në institucionet shëndetësore dhe arsimtarët në shkolla, dhe pastaj do të vinë edhe familjet serbe, sikur që janë kthyer shqiptarët brenda 15 ditësh. Në jemi tri herë më pak dhe që tri vjet nuk mundemi të kthehemi në shtëpitë tona.

A.J. perfaqesues serb nga fshati Ranlluge,

FDH interviste, 16 gusht 2002

48 Dokumentacioni FDH, Grupi Punues për Kthime, Gjilan, 4 qershor 2003

49 Dokumentacioni FDH, Grupi Punues për Kthime, Gjilan, 21 maj 2003

II Turqit, boshnjakët, shqiptarët dhe kroatët

1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Në rajon turqit kanë liri të plotë të lëvizjes pasi siç thonë se me shekuj kanë bashkëjetuar me njerëzit në Kosovë, posaçërisht me shqiptarët. Arsyeja e këtyre marrëdhënieve të mira është fakti që të gjithë turqit e flasin gjuhën shqipe dhe shumica e shqiptarëve e flasin gjuhën turke. Ata martohen njëri me tjetrin. Sidoqoftë, pas tërheqjes së forcave serbe të sigurisë ka pasur raste në të cilat janë përballur me situata të pakëndshme për shkak të përdorimit të gjuhës turke. Nuk janë trazuar nga shqiptarët vendas, por nga ata të cilët kishin ardhur pas luftës në ato vende. Tani situata ka ndryshuar. Ata kanë marrëdhënie të mira me SHPK-në dhe KFOR-in, sidoqoftë, sipas tyre, ata nuk kanë nevojë për ta, pasi që nuk kanë prej kujt të mbrohen. Situatë e njëjtë mbretëron edhe me goranët në Viti dhe Kamenicë, si dhe me shqiptarët në fshatin me shumicë serbe Biti e Ulët, komuna e Shtërpçës. Goranët në Kamenicë, si edhe shqiptarët, gjatë bombardimeve nuk janë larguar nga shtëpitë e tyre.

Rreth 250 boshnjakë tani jetojnë në Ferizaj dhe kanë liri të lëvizjes, edhe pse menjëherë pas luftës kanë pasur probleme kryesisht për shkak të gjuhës. Ka pasur raste në të cilat shqiptarët i kanë sulmuar në rrugë duke i quajtur me emrin fyes për serbë – “Shkije”.

Kroatët jetojnë në fshatrat Shasharë, Vernez, Venakollë dhe Letnicë. Liria e tyre e lëvizjes në Letnicë është e kufizuar edhe përbrenda fshatit dhe kroatët shkojnë vetëm në Viti duke e bartur rrezikun mbi vete. Kroatët janë shpërngulur për në Kroaci në numër të madh. Në Vernakollë situata është e ndryshme pasi që kroatët kanë liri të lëvizjes përbrenda fshatit, por ata shkojnë në të gjitha vendet tjera duke e bartur rrezikun mbi vete. Problemi qëndron në atë se shqiptarët mendojnë që ata janë serbë.

Në komunën e Shtërpçës shqiptarët kryesisht jetojnë në fshatrat Firajë dhe Brod ndonëse jetojnë edhe në fshatrat serbe Biti e Ulët dhe Shushicë. Problemi më i madh me të cilin janë përballur shqiptarët në Biti të Ulët është pamundësia e shfrytëzimit të gjuhës së tyre. Sidoqoftë, thonë që situata është përmirësuar dukshëm. Tani lëvizin lirshëm në mesin e serbëve, edhe pse këto komunitete në fshatrat e komunës së Shtërpçës ende jetojnë plotësisht të ndara. Sidoqoftë, ekziston një shembull ku familja e serbit Zlatko Simeunoviqit jeton në pjesën shqiptare të Bitisë së Epërme.⁵⁰ Situatë e ngjajshme mbretëron edhe në fshatin Shushicë, në të cilin shqiptarët thonë që marrëdhëniet e tyre me fqinjët serbë janë të ftohta. Ndonjëherë përshëndeten, kurse ndonjëherë kalojnë pa u përshëndetur.⁵¹

Shqiptarëve në përgjithësi u pengon që në të gjitha anët e fshatrave serbe mund të shihen simbole serbe, si dhe fotografitë e Radovan Karaxhiqit dhe Ratko Mlladiqit. Shqiptarë gjithashtu frikësohen nga rojet e pujeve të cilin janë të të armatosur, pasi që bartin uniforma të policisë serbe.

Si shqiptarët ashtu edhe serbët i shfrytëzojnë targa kosovare. KFOR-i, policia e UNMIK-ut dhe SHPK-ja i vizitojnë të gjitha fshatrat dhe me ta askush nuk ka pasur probleme. Sidoqoftë, me kërkesë të shqiptarëve, në fshatra të tyre, apo në një pjesë të këtyre fshatrave, tanimë nuk shkojnë serbë nga SHPK-ja, por policët shqiptarë nga Kaçaniku.⁵²

Shqiptarët kanë filluar të na sulmojnë pas përfundimit të luftës. Në pronën e tij është vrarë kroati gjashtëdhjetëvjeçar Petar Tuniq nga fshati Shasharë. Edhe unë kam qenë viktimë. Më 28 qershor të vitit 1999, rreth orë 14:30, jam nisur për në kishë dhe para saj kam takuar tre të rinj. Kanë bartur uniforma pa kurfarrë

50 Dokumentacioni FDH, intervju me B.S. shqiptar nga Bitia e Epërme, 7 nëntor 2003.

51 Dokumentacioni FDH, intervju me R.H. shqiptar nga Shushica, 23. nëntor 2003.

52 Ibid.

emblemash si dhe armë automatike. I kam përshëndetur në gjuhën shqipe dhe më janë përgjigjur njëlloj. Pas dyzet minutash jam nisur për të shkuar në shtëpi. Një minutë më vonë dikush më ka trokitur në derë. Kur e kam hapur derën njëri nga këta të rinj ma ka drejtuar armën në stomak. E kanë bastisur shtëpinë. Ma kanë marr revolen, pushkën për gjueti, plumbat dhe një thikë për të cilat kam pasur leje. Pushkën snajper dhe atë të gjuetisë nuk i kanë gjetur. Paratë nuk i kanë prekur. Më kanë dërguar në katin e katërt të shtëpisë. Më kanë lidhur fytyrën me kablllo të rrymës dhe më kanë shtrënguar. Më kanë maltretuar në mënyra të ndryshme dhe pastaj janë kërcënuar se do t'më vrasin. Në një moment më kanë lëshuar dhe janë larguar. Kam shkuar disi gjer në kishë dhe i kam treguar fqinjëve se çka kishte ndodhur. Ata kanë shkuar në fshatin Stubllë dhe e kanë lajmëruar rastin në shtabin e UÇK-së. Askush gjer më sot nuk është burgosur në lidhje me këtë incident. Ka pasur raste të tilla. Zef Deligegiqin e kanë rrahur tërë natën. Pas kësaj ka ikur për në Kroaci dhe pas një kohe të shkurtër ka vdekur nga pasojat. Ka pasur edhe përpjekje të dhunimeve. Rasti i parë ka ndodhur në vitin 1999 pas përfundimit të luftës. Nue Idrizi ka bërë përpjekje për të dhunuar Justina Periqin. Kanë thënë që Nue ka qenë i sëmurë mentalisht, por i njëjti person, edhe këtë vit [2003], ka bërë përpjekje për të dhunuar Petra Gegiqin. Pastaj është burgosur. Nëse me të vërtetë është i sëmurë mentalisht pse atëherë i sulmon vetëm kroatet? Për shkak të rasteve të tilla kroatët i lëshojnë fshatrat dhe largohen për në Kroaci.

F.D. kroat nga Letnica

Intervistë nga FDH 14 prill 2003.

Pasi mbaroi lufta unë u sulmova nga disa të rinj. (...) Ata më godisnin në kokë derisa u thashë se jam kroat. Mandej ata u ndalën dhe më kërkuan falje.

F.T.,kroat nga Vernakolla

Intervistë nga FDH më 27 tetor 2003

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Antarët e minoriteteve shqiptare, turke, boshnjake dhe gorane kanë qasje plotësisht të lirë në organet komunale dhe gjyqësore në rajon, përderisa rasti i kroatëve dallon pasi që ata nuk e njohin gjuhën shqipe dhe askush nga zyrtarët në këto institucione nuk dëshiron të flasë gjuhë kroate. Goranët nga Kamenica në komunë përdorin vetëm gjuhën serbe dhe nuk dëshirojnë të komunikojnë në gjuhën shqipe, përderisa goranët nga Ferizaji nga frika e përdorin vetëm gjuhën shqipe. Disa prej tyre kanë shkuar në gjyqe të Prishtinës dhe nuk kanë hasur në probleme. Bile thonë që zyrtarët në këto komuna janë shumë më azhur sesa zyrtarët në Dragash.

Në Gjiilan formularët e komunës janë të shkruara në dy gjuhë, në atë shqipe dhe angleze. Për turqit është problem se askund në ndërtesë të komunës nuk ka mbishkrime në gjuhën turke. Kjo paraqet problem posaçërisht të madh pasi që komuna e Gjiilanit gjuhën turke e ka shpallur si njëren ndër gjuhët zyrtare. Boshnjakëve dhe goranëve nga Ferizaji u pegon që të gjithë formularët janë vetëm në gjuhën shqipe.

Shqiptarët nga Bitia e Epërme, Bitia e Ulët dhe Shushica lirisht shkojnë në komunë të Shtërpcës. Asnjëherë gjer më tani nuk kanë shkuar në gjyqin paralel në Shtërpcë, por punët i kryejnë në gjyqet kosovare, në Ferizaj. Së shpejti do të hapet një degë e këtij gjyqi në Shtërpcë ku do të punojnë 60 përqind serbë dhe 40 përqind shqiptarë. Shqiptarët ankohen që serbët refuzojnë t'ua paguajnë tatimin organeve kosovare, pasi që konsiderojnë se kjo nuk është qeveri e tyre. Edhe më tepër u pengon që në komunën e Shtërpcës ende shkruan "Republika e Serbisë". Formularët janë edhe në gjuhën shqipe, por nuk dëshirojnë që serbi t'ua nënshkruaj dokumentet por shqiptari. Dëshirojnë të punojnë në zyra të ndara nga serbët. Problem është edhe fakti që librat e tyre të amzës gjenden në Serbi dhe që në komunë funksionojnë edhe institucionet paralele të Republikës së Serbisë. Kuvendi komunal ka 34 deputetë, 17 serbë dhe 17 shqiptarë, si dhe gjashtë drejtori

me nga tre drejtorë serbë dhe tre shqiptarë. Shërbimet publike funksionojnë në fshatrat serbe, përderisa në fshatrat shqiptare nuk ka shërbime të tilla.

Boshnjakët dhe Goranët në Ferizaj kane qasje në shërbimet publike, por informatat nuk mund t'i marrin në gjuhën e tyre. Dokumentet zyrtare janë në shqip. Para do kohësh kam qenë në një dasmë të pazakontë në komunë. Ofiqari, sipas procedurës së rëndomtë, duhej ta martonte një çift goran dhe t'i shënonte emrat e tyre në Amzën e Martesave. Dhëndri e nusja zunë vendet përballë ofiqarit. (...) Nusja nuk dinte fare shqip prandaj dhëndri bënte edhe përkthimin. Gjithçka dukej aq komike dhe i mungonte serioziteti.

M.Z., goran nga qyteti i Ferizajit

Intervistë nga FDH më 27 nëntor 2003

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Të gjithë shqiptarët, goranët, boshnjakët dhe turqit mund të shkojnë plotësisht lirshëm në të gjitha shtëpitë e shëndetit dhe spitalet të cilat gjinden në rajon. Sidoqoftë, në zgjedhjen e institucioneve shëndetësore ka ndikim njohja e gjuhëve. I tillë është rasti me boshnjakët nga Ferizaji, të cilët edhe pse mund të shkojnë në spitalet kosovare, për shkak të mosnjohjes së gjuhës shqipe, zgjedhin që të mjekohen në spitalet e Beogradit, Sarajevës apo Shkupit. Situatë e ngjashme është edhe me shqiptarët nga Bitia e Ulët dhe Bitia e Epërme të cilët shkojnë në Prishtinë apo Ferizaj e nuk shkojnë në Shtërpçë pasi që mjekët janë vetëm serbë.

Në Kamenicë ekzistojnë dy shtëpi të shëndetit në të cilat shkojnë boshnjakët. Në njërin punojnë serbët, kurse në tjetrën shqiptarët. Më shumë shkojnë në shtëpinë e shëndetit ku punojnë serbët shkak të gjuhës dhe se në to ende nuk paguhen kontrollet dhe ilaçet, por boshnjakët shkojnë edhe në shtëpinë ku punojnë shqiptarët të shëndetit pasi që ato janë të furnizuara më mirë. Turqit dhe boshnjakët në Gjilan dhe Novobërdë nuk kanë probleme me

përkujdesje shëndetësore. Ka shumë mjekë turq në shtëpinë e shëndetit në Gjilan, por edhe të tillë të cilët kanë ordinanca private. Goranët nga Vitia shkojnë vetëm në klinika private.

Ambulanca e parë e cila është në dispozicion të kroatëve nga Vërnakolla është ajo e Letnicës, e cila është pesë kilometra larg. Mjeti i vetëm transportues me të cilin mund të shkojnë në ambulancë, është traktori. Telefonat nuk punojnë, kështu që nuk mund të thërrasin ndihmën e shpejtë. Nganjëherë shkojnë në Viti.

Vetëm katër familje boshnjake në Ferizaj dhe 42 familje shqiptare në Biti të Ulët marrin ndihmë sociale, përderisa pensione të pleqërisë marrin të gjithë të cilët kanë kaluar moshën 65 vjeçare. Ndihmë sociale marrin vetëm dy turq, pasi që shumica e tyre janë të pasur, përderisa të gjithë kroatët nga Letnica dhe Vërnakolla janë të detyruar që të kërkojnë ndihmë sociale.

4. Punësimi

Në rajon nuk ka vende të mjaftueshme të punës dhe, në përgjithësi, komunitetet etnike nuk janë të kënaqura me përfaqësim në institucione. Përrjashtim janë goranët nga Vitia, Gjilani dhe Kamenica të cilët nuk kërkojnë punësim në sektorin publik, pasi që kanë dyqane private dhe kanë mundësi të punësojnë të tjerët.

Shqiptarët nga Bitia e Ulët ankohen se nga 145 persona të cilët punojnë në shëndetësi, vetëm katër janë shqiptarë. Sidoqoftë, serbët të cilët janë të punësuar në shtëpi të shëndetit dhe ambulanca punojnë në organet paralele të Republikës së Serbisë dhe jo në institucione të qeverisë së Kosovës.

Turqit konsiderojnë që janë të diskriminuar pasi që shqiptarët shpesh prezantohen si turq dhe në këtë mënyrë uzurpojnë ato pozita të cilat, sipas ndarjes proporcionale të vendeve të punës dhe në përputhje me parimet etnike, u përkasin turqive. Sidoqoftë, konsiderojnë që në Novobërdë janë të përfaqësuar mirë.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Kanë një drejtor në KEK-ë, si dhe nënkryetarin e komunës. Të gjithë të tjerët janë gjithashtu të punësuar.

Në Gjilan, në TMK, SHPK dhe KEK-ë, punojnë shtatë turq, në gjyq tre, në organet komunale pesë, kurse në postë dy turq. Rrreth 25 anëtarë të komunitetit turk punojnë në arsim, kurse në shëndetësi 16. Turqët kanë edhe ordinanca private.

Boshnjakët nga Ferizaji nuk janë të kënaqur me përfaqësim në institucione. Nuk ka boshnjak në TMK dhe as në SHPK, përderisa vetëm një punon në shtëpi të shëndetit dhe një në komunë. Asnjë kroat nga Vërnakolla dhe Letnica nuk punon. Problemi i parë është siguria e pamjaftueshme dhe problemi i dytë është mosnjohja e gjuhës shqipe.

Vetëm pesë shqiptarë nga Bitia e Epërme janë të punësuar dhe atë në fabrikën e gypave në Ferizaj, në TMK-ë dhe gjyq. Shqiptarët mendojnë se serbët nga ky rajon janë të privilegjuar pasi që në Shtërpcë, në postë të Kosovës, janë të punësuar 11 persona, dhe të gjithë janë serbë. Shqiptarët theksojnë se gjithashtu nuk ka shqiptarë në qendrën sportive të Brezovicës, në pylltari, SHPK-ë, fabrikë të tekstilit "Metalik" dhe Parkun Nacional të Sharrit.

5. Arsimitimi

Turqit, goranët dhe boshnjakët kanë qasje të lirë në shkollat e rajonit, përderisa shqiptarët e komunës së Shtërpcës ende nuk kanë arritur marrëveshje me serbët rreth shfrytëzimit të ndërtesës së shkollës. Problemi më i madh i komuniteteve etnike është gjuha në të cilën zhvillohet mësimi, pasi që të gjithë dëshirojnë të arsimojnë fëmijët e tyre në gjuhën amëtare. Për shembull, turqit konsiderojnë që në rajon nuk ka shkolla të mjaftueshme turke. Diku, siç është rasti në Novobërtë, nuk ekziston ndonjë shkollë e tillë, kështu që turqit i dërgojnë fëmijët e tyre drejtpërdrejtë në Prishtinë meqë këtu gjenden shkolla fillore dhe e mesme në gjuhën turke. Në Gjilan ekziston vetëm shkolla fillore e cila quhet "Nazim Hikmeti". Ndodh që shqiptarët të shkojnë në shkolla

turke. Situatë e ngjashme mbretëron edhe në fshatin Mireshe në të cilën mësimin e vijnë pesë shqiptarë nga fshati Petroviq, komuna e Shtimes dhe Buzovik, komuna e Vitisë. Turqit vijnë shkollimin universitar në Fakultetin e Orientalistikës në Prishtinë, si dhe në Shkollën e Lartë Pedagogjike në Prizren, ku mësimi mbahet në gjuhën turke.

Për shkak të pamundësisë së vijimit të mësimin në gjuhën e tyre, boshnjakët në Ferizaj, me pa dëshirë, i dërgojnë 14 nxënës në shkollë shqipe. Në Viti dhe Gjilan gorenët shkojnë në institucione parashkollore, ku programi është i organizuar në gjuhën shqipe, dhe kjo për ta nuk paraqet problem pasi që fëmijët e njohin gjuhën shqipe. Nuk kanë probleme as me shkollat shqiptare, përderisa gorenët nga Kamenica, që nga institucionet parashkollore dhe gjer në fakultete, mësimin e vijnë vetëm në shkollat serbe pasi që, sipas tyre, ata gjuhën serbe e kanë gjuhë amtare. Në Vërnakollë në mesin e kroatëve nuk ka fëmijë të moshës shkollore, përderisa në Letnicë janë tre.

Rreth 150 nxënës shqiptarë nuk mund të mësojnë në ndërtesën e shkollës në Biti të Epërme, Biti të Ulët dhe Shushicë, pasi që kjo nuk lejohet nga fqinjët serbë. Asnjë takim që është mbajtur për këtë çështje nuk ka sjellë dobi, dhe për këtë arsye mësimi ka filluar me vonesë dhe është duke u mbajtur në shtëpi private.

6. Qasja në pronësi

Komunitetet etnike të rajonit, me përjashtim të kroatëve dhe pjesërisht të shqiptarëve në komunën e Shtërpçës, kanë qasje të mirë në pronën e tyre. Të vetmit turqit nga Gjilani dhe fshati Mireshe në fillimit kanë pasur probleme me uzurpime, por të gjitha këto raste janë zgjidhur. E njëjtë është gjendja edhe me gorenët në Viti dhe Kamenicë.

Kroatët nga Letnica ende frikësohen që të punojnë tokat e tyre, përderisa në Vërnakollë shqiptarët ende dërgojnë bagëtitë për të kullosur në livadhe kroate dhe mbledhin pemë nga pemishtet e

kroatëve. Në Biti të Ulët shqiptarët nuk guxojnë të shfrytëzojnë pronën e tyre në afërsi të rrugës kryesore, pasi që frikësohen nga provokimet, posaçërisht të serbëve të zhvendosur.

7. Informimi

Turqit nuk janë të kënaqur pasi që në RTK-ë në gjuhën turke kanë lajme ditore pesëminutëshe si dhe një emision javor prej dyzet minutash. Vërejtje të njëjtë kanë edhe në lidhje me radio stacionet. Mediumi i vetëm i shtypit në gjuhën turke është "Yeni Donem", revistë kjo e cila shtypet në Prizren. Turqit në Gjilan në radio stacionin lokal për çdo ditë mund të përcjellin një emision gjysëm orësh në gjuhën turke, por kjo nuk është e mjaftueshme. Thonë që OSBE-ja nuk u ka dhënë frekuencë në mënyrë që të kenë një radio stacion turk. Ata turq të cilët kanë antena satelitore janë në gjendje të përcjellin kanale televizive turke.

Goranët në Viti përcjellin programe në gjuhën serbe. Sipas tyre kjo është e mjaftueshme, përderisa goranët nga Kamenica përcjellin emisione si në gjuhën serbe poashtu edhe atë shqipe. Në Gjilan asnjë radio stacion nuk emeton programe për goranët, kështu që ata kanë në dispozicion radio stacione dhe kanale televizive nga Peja, Prizreni dhe Dragashi. Shtypin e marrin nga të afërmit e tyre.

Kroatët në Vërnakollë nuk kanë radio dhe TV aparate, kështu që nuk shiqojnë dhe nuk dëgjojnë programe. Nuk kanë edhe trafostacion, gjë që nënkupton se nuk kanë as rrymë. Trafostacioni është vjedhur. Më herët KFOR-i kishte sjellë gazeta por tani kjo është ndërprerë. Nuk kanë as telefona mobil.

Radio stacionet të cilat mund të përcjellen në Shtërpçë janë "Herc", "Spektar" dhe "Borazni". Këto radio nuk kanë programe në gjuhë shqipe, për këtë arsye shqiptarët shiqojnë RTK-në dhe KTV-në si dhe blejnë gazeta në gjuhën shqipe.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Komunitetet etnike në rajon janë të ndara përkitazi me mendimet e tyre mbi institucionet kosovare dhe Qeverinë e Serbisë. Turqit në përgjithësi respektojnë institucionet kosovare, përderisa goranët nga Vitia dhe Gjilani janë apolitikë. Nuk ju pëlqen as qeveria e tanishme në Kosovë dhe as ajo e mëhershme serbe. Goranët e Gjilanit përfaqësohen nga SDA-ja. Goranët në Kamenicë nuk respektojnë institucionet kosovare dhe anojnë kah Serbia.

Në rajon funksionojnë disa parti politike antarësia e të cilave është turke. Në Gjilan më e fuqishme është Partia demokratike e turqive. Ajo ka përfaqësuesit e saj edhe në kuvendin komunal dhe Kuvendin e Kosovës. Në komunën e Shtërpçës shqiptarë janë nënkryetari i komunës, katër deputetë, si dhe dy drejtë të drejtorisë për arsim dhe asaj për politikë sociale. Deputetët shqiptarë u përkasin partive politike LDK-ë dhe PDK-ë.

9. E drejta për t'u kthyer

Në këtë rajon pakicat pajtohen që ende nuk janë krijuar kushtet për kthimin e të gjithë të zhvendosurve. Turqit nga Dobroçani konsiderojnë se turqit, të cilët janë larguar nga fshati para luftës është shumë vështirë të kthehen. Fjala është për 30 familje turke të cilat punojnë në Zvicër dhe të cilët dukshëm kontribuojnë drejt zhvillimit të fshatit. Problemi i tyre më i madh është mungesa e një perspektive ekonomike. Me këtë pajtohen edhe turqit e Gjilanit.

Boshnjakët nga Ferizaji konsiderojnë që institucionet kosovare nuk janë të interesuara për kthimin e personave të zhvendosur.

Në tërë rajonin e Gjilanit janë kthyer 275 shqiptarë. Shqiptarët në Biti të Ulët dhe Biti të Epërme janë kthyer në maj të vitit 2003. Para kësaj kohe serbët e kishin penguar kthimin e tyre. Në Biti të Ulët janë kthyer 18 familje me 61 antarë. Shtëpitë shqiptare ishin

plaçkitur dhe djegur. Në fillim, përderisa nuk janë rindërtuar shtëpitë, kanë jetuar në tenda të cilat janë siguruar nga Komesariati i Lartë për Refugjatë dhe Këshilli Amerikan për Refugjat [ARC].

ARC-ja ka financuar 70 shtëpi shqiptare por vetëm 10 janë rindërtuar. Nuk ka rrymë dhe nuk janë zgjidhur problemet e ujësjellësit, kanalizimit, arsimit dhe papunësisë dhe kjo pamundëson kthimin e një numri më të madh të shqiptarëve. Tani për tani jetojnë në Ferizaj, në shtëpitë serbe. Këta shqiptarë nuk dëshirojnë të kthehen para meremetimit të shtëpive të tyre.

Situata me të kthyerit shqiptarë në Biti të Epërme ka qenë më e komplikuar. Serbët kanë bërë përpjekje për të ndaluar kthimin e tyre përmes bllokimit të rrugëve, duke kaluar tërë ditën në hyrje të fshatit edhe pse gjatë tërë kohës kishte rënë shi. Serbët kanë kërkuar që kthimi i shqiptarëve të ndërlidhet me kthimin e serbëve në vende të tjera. Sidoqoftë, pas bisedimeve, shqiptarët janë futur në fshat nga anëtarë të KFOR-it dhe policisë së UNMIK-ut. Në këtë fshat është rindërtuar vetëm një shtëpi, përderisa të tjerat janë në ndërtim e sipër. Edhe 11 shqiptarë jetojnë nëpër tenda. Organizata humanitare holandeze, e cila kishte filluar me rindërtimin e shtëpive shqiptare, do të vazhdojë vetëm rindërtimin e shtëpive të shqiptarëve të cilët do të kthehen në fshat. Në fshatin Shushicë janë kthyer gjashtë familje shqiptare.

Shqiptarët konsiderojnë që projekti i pastrimit të 46 km. Të kanaleve të komunës së Shtërpcës, në të cilin do të punonin 300 serbë dhe shqiptarë, projekt ky i cili është filluar nga Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale, paraqet një hap shumë të rëndësishëm drejt krijimit të besimit dhe bashkëpunimit serbo-shqiptar.⁵³

Tre kroatë janë kthyer në fshatin Vërnakollë. Nëntë familje kroate në atë fshat kanë marrë nga dy dhi. Nuk kanë kërkuar kredi pasi që konsiderojnë që nuk mund t'i kthejnë ato. Në qershor të vitit

53 Ibid

2003, 17 serbë kanë qenë në listë për t'u kthyer në Kamenicë. Me kthimin e serbëve janë pajtuar edhe fqinjët e tyre shqiptar. Komuna planifikon ndërtimin e 64 shtëpive, nga të cilat 47 do të ndërtohen që nga fillimi. Me buxhetin e komunës janë paraparë 20.000 euro për nevoja e kthimit.

Të gjithë turqit, goranët si dhe kroatët nga Vërnakolla përkrahin dialogun ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve. Mendojnë që me rëndësi të madhe është të përcaktohet fajtori për luftën e cila ka ndodhur.

Procesi i kthimit të shqiptarëve nga Bitia e Poshtme nuk është në nivelin e duhur. Ne të cilët jemi kthyer, nuk kemi kushte normale për jetesë. Nuk na janë rindërtuar shtëpitë. Fëmijët nuk mund të vijnë në mësimin në objektet shkollore. Nuk ka punë, dhe shumë familje jetojnë në varfëri. Në anën tjetër, serbët jashtë komunës së Shtërpcës kanë liri të kufizuar të lëvizjes. Në tërë territorin e Kosovës shpesh ndodhin incidente në baza kombëtare. Para se të zgjidhen këto çështje nuk mund të llogarisim në një nivel më të madh të tolerancës ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve.

A.A. shqiptar nga Bitia e Ulët

Intervistë nga FDH, 22 nëntor 2003

Ne u kthyem në maj të këtij viti për ta rindërtuar fshatin. U përballëm me probleme të mëdha. Fqinjët tanë serbë nuk na linin të hynim në fshat. Ndërtuan një barrikadë afër shkollës së fshatit. Sollën automjetet e tyre dhe ndezën një zjarr. Kaluam 24 orë jashtë në shi dhe kishte shumë tension. Mandej, ushtarët e KFOR-it dhe policët amerikanë erdhen dhe na shoqëruan në fshat. Rindërtimi i shtëpive po ecën ngadalë dhe kjo është arsyeja se pse vetëm gjysma e fshatarëve janë kthyer.

S.B., shqiptar nga Bitia e Poshtme

Intervistë nga FDH më 7 nëntor 2003

III RAE

1. Praktika e respektimit të së drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria

Në këtë rajon situata e sigurisë së romëve është shumë më e mirë sesa në pjesë të tjera të Kosovës. Sidoqoftë, ende më së miri ndihen përbrenda fshatrave të tyre, siç është rasti i romëve nga Prekovci dhe Bostani, në komunën e Novobërdës. Këta romë mendojnë që mund të lëvizin lirshëm edhe gjer në Gjilan. Me këtë pajtohen edhe romët nga Berivojca dhe Strezofci, të cilët plotësisht të lirshëm shkojnë në Kamenicë. Të lirë ndjehen edhe romët në qytet. Sidoqoftë, pas vitit 1999, asnjëri prej tyre nuk ka shkuar në Prishtinë. I njëjtë është rasti edhe për romët nga Vitia. Të gjithë romët, për nevoja të transportit dhe lëvizjes, në përgjithësi i shfrytëzojnë rrugët lokale të cilat shpesh përmes fshatrave serbe. Në këtë mënyrë kanë lidhje me enklavat qendrore serbe në Kosovë, siç është Graçanica. Si edhe shumë serbë të tjerë, ata ende në automjetet e tyre mbajnë targat e vjetra dhe për këtë kanë probleme me SHPK-në meqë ata i dënojnë për këtë. Një gjë e tillë u ka ndodhur romëve nga Berivojca edhe pse, siç thonë romët, SHPK-ja atyre u ka lejuar përdorimin e tabelave të tilla.

Ashkalinjtë nga fshati Pozharan shkojnë në Ferizaj pa kurrfarë problemesh, por, për dallim nga romët e Prekovcit dhe Bostanit, frikësohen të shkojnë në Gjilan, pasi që janë sulmuar shumë herë. Probleme të njëjta kanë edhe romët nga lagjja e Gjilanit "Abdullah Presheva". Tri familjet e mbetura romë nga Vitia, si edhe ashkalinjtë nga Vitia, Gjilani dhe Ferizaji, nuk ankohen për liri të lëvizjes. Romët nga Ferizaji nuk lëvizin gjatë natës pasi që kanë ndodhur raste të vrasjeve të ashkalinjve dhe posaçërisht të romëve.

Ashkalinjtë konsiderojnë që në përmirësimin e situatës në Ferizaj më së tepërmi ka pasur ndikim karnevali të cilin ata e kishin organizuar në vitin 2002, me ç'rast në rrugë u janë bashkuar edhe

shqiptarët. Përkundër situatës së romëve nga Ferizaji, situata e romëve nga Kaçaniku ende është e pasigurt.

Përpos problemeve të përmendura, të cilat i kanë romët nga Bostani dhe Berivojca me SHPK-në, të gjithë anëtarët e komuniteteve RAE-së shprehin mirënjohje ndaj punës së policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së, përderisa me KFOR-in nuk kanë shumë kontakt meqë ata nuk i vizitojnë më.

Në korrik të vitit 1999 janë rrëmbyer Ramadan Rashiti (55) nga lagjja "Sallahane" në Ferizaj, Dako Hasani (60) nga lagjja "Halit Ibishi" në Ferizaj, dhe Ekrem Shabani (47). Nuk janë parë më që atëherë dhe as trupat nuk ua kanë gjetur kurrë. Romët pastaj filluan ta lëshonin Ferizajin Menjëherë pas luftës në Ferizaj është kidnapuar romi Ali Jashari I cili 12 vjet ka jetuar në Gjermani. Ka dalë në qytet dhe nuk është kthyer kurrë. Pastre ditësh e kanë gjetur të vdekur në magjistralen Shkup-Ferizaj. Kurrë nuk është bërë obduksioni. Familja sot e kësaj dite nuk e di se si ka vdekur ai. Tani në Ferizaj ka gjithsej 38 familjeve gjithsej 210 anëtarë.

M.H., rom nga qyteti i Ferizajit

Intervistë nga FDH më 24 janar 2003

2. Qasja në administratë dhe gjyqe

Anëtarët e komuniteteve RAE nuk kanë vështirësi për t'ju drejtuar organeve komunale dhe gjyqësore. Kjo posaçërisht vlen për romët nga Berivojca dhe Strezofci, të cilët plotësisht lirshëm shkojnë në komunën e Kamenicës. Si romët ashtu edhe ashkalinjtë nga Vitia dhe Ferizaji lirshëm, sipas nevojës, shkojnë në gjyq dhe komunë.

Në fshatin Bostan gjendet ndërtesa e re e komunës së Novobërdës. Ndonjëherë shqiptarët në korridore të komunës i provokojnë romët. Ngjashëm ndodh edhe në Gjilan. Ashkalinjtë nga ky rajon i shmangen shkuarjes në Gjilan dhe Prishtinë, kështu që zyrtarët e këtyre komunave, në emër të ashkalinjëve, shkojnë në këto qytete dhe kryejnë punët në vend të tyre.

3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale

Romët më së tepërmi ndjehen të sigurtë në ambulancat serbe, edhe pse pa probleme mund të kërkojnë ndihmë edhe në institucionet shëndetësore shqiptare. Në anën tjetër ashkalinjtë shkojnë në ambulanca shqiptare, por frikësohen të shkojnë edhe në spitalet e shqiptarëve.

Romët nga Bostani shkojnë në fshatin Prekovic për të kryer kontrollet mjekësore, pasi që aty gjendet një ambulancë serbe, përderisa disa prej tyre shkojnë në Novobërdë, ku punojnë shqiptarët dhe as këtu nuk kanë probleme. E njëjta vlen edhe për romët nga Berivojca dhe Strezofci, të cilët shkojnë në ambulancat e fshatrave serbe, por ata gjithashtu shkojnë edhe në ambulanca shqiptare në Kamenicë.

Romët, nga fshatrat e përmendura, shkojnë për mjekim spitalor vetëm në Graçanicë apo klinika të tjera serbe. Ashkalinjtë nga Pozhori shkojnë në ambulancë shqiptare në fshat, por kanë problem që të shkojnë në Gjilan apo Prishtinë, në Qendrën Klinike Univerzitare, përderisa romët nga Vitia lirshëm shkojnë në Gjilan. Thonë që mjekët shqiptarë i pranojnë mendimet e mjekëve nga Serbia.

Ashkalinjtë nga qendra e Gjilanit dhe të Ferizajit shkojnë në qendrat spitalore të qytetit. Sidoqoftë, romët nga Ferizaji i shmangen vizitës në spitalin lokal.

Ndihma sociale është në dispozicion por konsiderojnë që shumë më tepër anëtarë të komuniteteve RAE duhet të përfitojnë nga kjo ndihmë. Këtë posaçërisht e deklarojnë ashkalinjtë nga Ferizaji, ku vetëm 70 ashkalinj marrin ndihmë sociale.

Një grua rome që kishte shkuar në Qendrën e Shëndetit u përbuz nga një mjek që i tha "Shko në Beograd për shërim. Këtu nuk ka vend për ty." Kishte shumë raste si ky.

M.H. rom nga qyteti i Ferizajit

Intervistë nga FDH më 24 janar 2003.

4. Punësimi

Numri më i madh i anëtarëve të komuniteteve RAE janë të papunësuar. Romët punësohen në punë ndihmëse në institucionet paralele serbe dhe në zyra për komunitete, përderisa ashkalinjtë gjejnë punë në institucione në të cilat punojnë shqiptarët. Rrallëkush ka të kryer shkollën e mesme. Konsiderojnë që janë të diskriminuar pasi që ekzistojnë vende të punës për të cilat nuk nevojitet shkollim profesional, siç janë punët e pastruesve, vozitësve dhe rojtarëve, por sidoqoftë ata nuk janë në gjendje të punësohen në këto vende të punës.

Vetëm një rom nga fshati Bostan është i punësuar dhe ai si rojtar në komunë, përderisa askush nga romët nga Prekovci nuk ka vend të përhershëm të punës. Ata të cilët kanë punëtori farkatari e përfitojnë shumë pak. Edhe nëse kanë tokë, nuk kanë mundësi ta punojnë, pasi që nuk kanë mjetë për të investuar në makina dhe farëra. Në Gjilan katër romë punojnë në ndërmarrjen komunale dhe dy pastruese rome në ambulancën serbe.

Vetëm një ashkali nga Pozharani punon dhe atë në Banjë të Kllokotit, njëri punon në postë të Gjilanit, përderisa një rome nga Vitia është e punësuar si pastruese, gjithashtu në postë. Të gjithë që kanë provuar të punësohen në SHPK-ë janë refuzuar, pasi që nuk kanë kaluar provimin pranues. Në Kamenicë romët më së tepërmi punojnë në institucione paralele serbe. Katër prej tyre janë të punësuar në komunë, pesë në zyrë për komunitete, dy në SHPK-ë, përderisa tri pastruese janë të punësuar në shtëpinë serbe të shëndetit. Njëri prej tyre punon në arsim.

Ashkalinjtë nga Ferizaji të cilët më parë kanë punuar në ndërmarrje shoqërore "Remont" apo "Trajko Gërkoviq" janë larguar nga puna. Asnjëri prej atyre, që ka leje të vozitjes, nuk punon si vozitës në ndërmarrjen e pastërtisë, por vazhdojnë të punojnë si pastrues. Në Zyrë për Komunitete në Ferizaj punojnë tetë anëtarë të komuniteteve RAE, në SHPK nëntë, kurse në TMK dy prej tyre. Më parë në PTK kanë punuar pesë përqind. Shumë

prej tyre tani punojnë si punëtorë fizikë, por nuk ka punë të mjaftueshme.

5. Arsimiti

Romët nga ky rajon, me përjashtim të atyre të cilët jetojnë në Strezoc dhe Viti, fëmijët e tyre i dërgojnë vetëm në shkolla serbe, kurse ashkalinjtë fëmijët i dërgojnë në shkolla shqiptar, siç është rastin në Pozharan apo Gjilan. Situatë e njëjtë ka mbretëruar edhe para luftës. Romët nga Prekovci nuk kanë mjete për të shkolluar fëmijët e tyre, por gjithsesi do t'i dërgonin në shkolla serbe. Romët nga Berivojca shkojnë në shkollën serbe katërvjeçare në fshat, kurse pas kësaj i dërgojnë fëmijë në Kamenicë në shkollën serbe. Në Kamenicë serbët, romët dhe shqiptarët, shfrytëzojnë oborrin e njëjtë të shkollës. Ndonjëherë ndodhë të ketë provokime dhe incidente të vogla. Në këtë qytet romët ndjekin mësimet në formën fakultative në gjuhë rome dhe atë sërish në shkollë serbe.

55 nxënës romë të shkollave fillore mësimin e vijnë në shkollën serbe në Gjilan e cila gjindet në një shtëpi private. Disa prej tyre vijnë në mësimin në gjuhën rome, kurse disa në gjuhën serbe, përderisa në fshatrat serbe Kuskë e Epërme dhe Shillovë ata vijnë në shkollën e mesme.

Në shkollën "Ahmet Hoxha" në Ferizaj, nën patronatin e CRS-së mbahet mësimi shtesë për RAE-të për moshën 9-25 vjeçare me qëllim të zhdukjes së analfabetizmit të këto komunitete. Mësimi mbahet në tri faza dhe secila prej tyre zgjatë gjashtë muaj. Mësimi ka filluar më 16 gusht të vitit 2002 për 215 nxënës, në fazën e dytë kanë qenë 193. Faza e tretë duhet të fillojë në vitin 2004. Në fshatin Dubravë nuk ka ndërtesë shkollë, kështu që 200 fëmijë ashkalinj mësimin e vijnë në fshatin Zaskok, i cili është dy kilometra larg, dhe mësimi mbahet në gjuhë shqipe.

Romët të cilët kanë dëshirë të studiojnë, shkojnë në fakultete serbe në Graçanicë, pjesën veriore të Mitrovicës, Zubin Potok apo Serbi, përderisa ashkalinjtë fakultetin e vijnë në Prishtinë.

6. Qasja në pronësi

Shtëpitë dhe arat e romëve nga Berivojca, Strezofci, Prekovci dhe Bostani nuk janë të uzurpuara. Romët konsiderojnë që askush nuk do të merrte tokën dhe as shtëpitë e tyre pasi që janë të kualitetit të dobët. Një shtëpi ashkalinje është uzurpuar në Pozharan, përderisa në Gjilan nuk është e uzurpuar asnjë, kurse sa i përket romëve, atyre u janë uzurpuar nga dhjetë shtëpi në Gjilan dhe Viti.

Romët frikësohen që të kërkojnë kthimin e shtëpive të tyre. Në anën tjetër mendojnë që shqiptarët, të cilët dëshirojnë t'i kthejnë këto shtëpi, nuk guxojnë ta bëjnë këtë për shkak të atyre uzurpatorëve të cilët nuk dëshirojnë ta bëjnë një gjë të tillë dhe me këtë rast do t'u shkaktonin probleme. Sidoqoftë, ata të cilëve u është uzurpuar shtëpia, janë ankuar në HABITAT, por ky proces është duke ecur ngadalë. Shumë shtëpi janë djegur në lagjen "Abdullah Presheva" në Gjilan.

Romët nga Kaçaniku frikësohen të punojnë arat e tyre, kurse dhjetë romë nga Kamenica presin rindërtimin e shtëpive të tyre të shkatërruara. Ata nuk kanë tokë dhe as pyje.

Shërbimi kadastral është në dispozicion për të gjithë.

7. Informimi

Në mungesë të programit në gjuhën amëtare, romët informohen përmes programeve në gjuhën shqipe dhe serbe, siç është rasti i romëve nga Bostani, Prekovci si dhe Gjilani. Ashkalijnë informohen përmes radio dhe TV stacioneve shqiptare. Nga TV programet, romët nga Bostani dhe Prekovci më së shumti shiqojnë RTS-në. Romët në Viti informohen në gjuhën shqipe përmes KTV-së dhe RTK-së, përderisa romët nga Kamenica për çdo ditë dëgjojnë një program prej tridhjet minutash, në gjuhën e tyre amëtare, në Radio Kamenicë, i cili është radio stacion lokal. Romët nga Gjilani kanë kërkuar nga UNMIK-u dhe OSBE-ja frekuencë për një radio

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

stacion, por kjo nuk u është dhënë. UNMIK-u dhe OSBE-ja kanë propozuar organizimin e një emisioni njëorësh në Radio Gjilan, gjë të cilën romët e kanë refuzuar.

Ashkalinjtë nga Pozhorani përcjellin Radio Pozhoranin, përderisa ata nga Gjilani e shiqojnë programin e RTK-së, KTV-së dhe TV 21.

Romët asnjëherë nuk kanë pasur gazeta të tyre përderisa ashkalinjtë i blejnë gazetat e shqiptarëve. Ashkalinjtë kanë telefona mobilë me numër 044, përderisa romët e shfrytëzojnë numrin 063.

8. Pjesëmarrja në jetën politike

Romët mendojnë se do të ishte shumë më mirë të kthehet qeverisja serbe në Kosovë, këtë qëndrim e kanë veçmas anëtarët e këtij komuniteti në Bostan dhe Prekovc. Romët nga Berivojca, Strezofci dhe Kamenica konsiderojnë që kryetari i partisë ekzistuese rome, Haxhi Zulfij Merxha, përfaqëson mendimin e shumicës rome, pasi që kërkon pavarësinë e Kosovës.

Ashkalinjtë dhe romët nga Vitia dhe Gjilani nuk kanë ndonjë qëndrim lidhur me Qeverinë e Serbisë, por me Serbi i lidhin familjarët e tyre që jetojnë atje.

Kanë pasë disa përpjekje për të krijuar një degë të një partie e cila me sa duket përfaqëson romët e Kosovës. Kjo e tashmja është partia e Haxhi Zyfli Merxhës i cili është deputet në Kuvendin e Kosovës. Por ai nuk na përfaqësoi neve dhe ne e shohim si tradhëtar. Për ne, Serbia është vendi ynë amë.

K.B. rom nga Berivojca

Intervistë nga FDH me 1 tetor 2003.

9. E drejta për tu kthyer

Gjer më tani vetëm 38 anëtarë të komuniteteve RAE janë kthyer në rajonin e Gjilanit. Një numër i romëve të zhvendosur nga Kaçaniku ende jetojnë në Maqedoni. Poqëse do t'iu rindërto-

heshin shtëpitë dhe sigurohej punësimi, ata do të ktheheshin menjëherë. E njëjta vlen edhe për romët nga Kamenica të cilët janë të zhvendosur në Mal të Zi.

Fjalor

KB	Kombet e Bashkuara
UNMIK	Misioni i Administratës së Përkohshme i KB-së në Kosovë
KFOR	Forcat Paqëruajtëse në Kosovë
UÇK	Ushtria Çlirimtare e Kosovës
Policia e UNMIK-ut	Forcat ndërkombëtare policore
NATO	Aleanca Veriatlanike
Zyra për Komunitete	Zyra për Çështje të Komuniteteve
KEK	Kompania Energjetike e Kosovës
PTK	Post Telekom i Kosovës
TMK	Trupat Mbrojtëse të Kosovës
OSBE	Organizata për siguri dhe bashkëpunim në Evropë
RAE	Romët/Ashkalinjtë/Egjiptianët
UNHCR	Komesariati i Lartë i KB-së për Refugjat
SHPK	Shërbimi Policor i Kosovës
HABITAT	Programi i KB-së për Çështje Banesore
RTK	Radio Televizioni i Kosovës

Minoritetet etnike në Kosovë në vitin 2003

KTV	Kohavizioni
RTS	Radio Televizioni i Serbisë
VK	Vëllezërit Kariq
OJQ	Organizata Joqeveritare
IOM	Organizata Ndërkombëtare për Migrim
IRC	Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq
THË	Organizatë Bamirësie Teknike
Perspektiva Europiane	Organizatë Humanitare Greke
Mercy Corps	Shoqëria e Mëshirës
ICMC	Komisioni Ndërkombëtar Katolik për Migrim
ARC	Këshilli Amerikan për Refugjat
CARE	Organizatë Humanitare
ASB	Organizatë Bamirësie Gjermane
SDA	Partia e Veprimit Demokratik
BSDAK	Partia Boshnjake për Veprim në Kosovë
LDK	Lidhja Demokratike e Kosovës
PDK	Partia Demokratike e Kosovës
AAK	Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

VATAN	Koalicioni nga PVD, PBVK e Personave Publikë Goranë
IRDK	Iniciativa e Re Demokratike e Kosovës
MUP	Ministria e Punëve të Brendshme
QKKM	Qendra Koordinuese për Kosovë dhe Metohi
QKU	Qendra Klinike Universitare
ZKL	Zyrtar për Komunitetet Lokale
GPL	Grupi Punues Lokal për Kthim
GPK	Grupi Punues Komunal për Kthim
GPR	Grupi Punues Rajonal për Kthim

Mars 2004 Dhuna etnike në Kosovë

Fondi për të Drejtën Humanitare, Korrik 2004

Rezyme

Serbët në Kosovë pas qershorit të vitit 1999 kanë kaluar vite të vështira. Pas tërheqjes së policisë dhe ushtrisë serbe ata u bënë shënjestër e UÇK-së dhe e grupeve kriminale. Shumë vrasje, kidnapime dhe asgjësime të pasurisë ndodhën në praninë e forcave ndërkombëtare. Mosreagimi i KFOR-it i bindi edhe shqiptarët, të cilët kanë qenë kundër dhunës, se bashkësia ndërkombëtare po e mbështetë idenë e grupeve ekstremiste politike për “Kosovën pa serbë”. Më 17 mars, duke përjashtuar Mitrovicën, UNMIK-u dhe KFOR-i, para së gjithash, me mosinterrenimin e tyre përsëri trimëruan ekstremistët shqiptarë. Mirëpo ata, kësaj radhe haptazi u kthyen kundër UNMIK-ut dhe KFOR-it. Ditën e parë më 17 mars e detyruan policinë e UNMIK-ut që të tërhiqet në bazat e KFOR-it. Më 18 mars vazhduan të gjuajnë në serbë, duke mos u penguar nga ana e forcave ndërkombëtare dhe me pajtimin e heshur të liderëve politikë shqiptarë. Dukej sikurse vepronin sipas planit “Dëbimi nga shtëpitë dhe djegia e pasurisë.

Për dy ditë rresht një grup i vogël serbësh në shenjë proteste ndaj sulmit dhe plagosjes së një të riu nga Çagllavica mbajti të bllokuar magjistralen Prishtinë – Shkup. KFOR-i reagoi më energjetikisht vetëm atëherë kur kanosej rreziku se demonstruesit shqiptarë nga Prishtina do të futen në Çagllavicë. Tubimi i shqiptarëve në pjesën jugore të Mitrovicës, më 17 mars për shkak të vdekjes tragjike të tre fëmijëve shqiptarë nga Çabra, është shndërruar në tentim për “Çlirimin e” pjesës veriore të Mitrovicës. KFOR-i këtë me sukses e pengoi duke u konfrontuar me demonstruesit. Lidhur me incidentet tjera KFOR-i, duke i mbledhur serbët nëpër shtëpia apo duke i pranuar ata pas dëbimit, ka vepruar sikurse ekipet shpëtimtare. Pas vetës kanë lënë shtëpitë e pambrojtura serbe, me arsyetimin se nuk e kanë mandatin për përdorimin e armëve dhe nuk mund t’ia ekspozojnë rrezikut jetërat e ushtarëve të tyre. Në praninë të KFOR-it janë plakitur dhe asgjësuar shtëpitë serbe në Frashër afër pjesës veriore të Mitrovicës, shtëpitë e fundit serbe në Ferizaj, shtëpitë e të tërhyerëve në Belo Polje te Peja dhe Lagja e Ashkalinjëve në Vushtëri.

Dhuna e marsit tregoi se policia e UNMIK-ut e ka humbur autoritetin tek serbët. Ka pasur raste kur kanë refuzuar që t'u ofrojnë ndihmë personave të moshuar si psh. në Fushë-Kosovë, kur polici ka ikur me familjen e tij duke e lënë një plakë 80 vjeçare në mëshirën e demonstruesëve.

Ngjarjet e 17 dhe 18 marsit tregojnë se anëtarët e SHPK-së kanë vepruar pa komandë dhe udhëzime duke pritur që liderët politikë t'i udhëzojnë se çka duhet bërë. Megjithatë liderët politikë shqiptarë heshtën duke e pritur rrjedhën e ngjarjeve, dhe në terren dhe në rrugë nuk kishte polici të UNMIK-ut, SHPK është lënë që të zgjedhë në mes të sjelljes profesionale dhe mbështjetjes së demonstruesve. Disa kanë qëndruar në anën e demonstruesëve duke marrë pjesë në asgjësimin e pasurisë. Pjesa më e madhe e tyre ishte vëzhguese, të cilët nuk kanë ndërhyrë as kur demonstruesit i kanë rrahur serbët. Një numër relevant i policëve kosovarë ka marrë pjesë në evakuim gjë që disa serbë e vlerësojnë si pjesëmarrje indirekte në dëbimin e tyre, kurse një numër tjetër mendojnë se ata ua kanë shpëtuar jetën.

Se çdo gjë nuk është krejtësisht e zezë tregon shembulli i solidaritetit të një polici shqiptar ndaj fqit serb dhe solidariteti ndaj kolegëve në punë. Duke vepruar sipas ndërgjegjes së tyre, disa kanë tentuar t'u ndihmojnë serbëve duke i larguar ata nga rruga, duke thirrë policinë apo duke i dërguar ata në bazat e KFOR-it. Në mjediset rurale ka shembuj kur lideri i fshatit shqiptar i ka ndaluar demonstruesit dhe ka penguar hyrjen e tyre në fshatin serb si dhe asgjësimin e pasurisë. Qytetarët e Vushtërrisë kanë ndihmuar evakuimin e ashkalinjëve në lagjen e të cilëve janë futur ekstremistët duke shkatërruar dhe djegur shtëpitë e tyre të posandërtuara.

Me shkatërrimin e monumentare kulturore dhe fetare Kosova në pikëpamje të civilizimit, është shkretëruar. Sulmet shkatërruese në kisha dhe manastire treguan vendosmërinë e ekstremistëve që

të shkatërrojnë çdo gjurmë të ekzistencës së kulturave dhe religjioneve tjera.

Ka bazë për konkludim se demonstratat që shpërthyen me rastin e fatit tragjik të tre fëmijëve shqiptarë, në mënyrë të organizuar janë transformuar në dhunë kundër serbëve, kulturës së tyre dhe religjionit kanë syriuar dhe frikësimin e UNMIK-ut. Atje ku përfaqësuesit e pushtetit lokal kanë tentuar të qetësojnë demonstruesit ka ndodhur që edhe ata të bëhen cak i sulmit si psh. në Kamenicë.

Gjithashtu ka bazë për konkludim se heshtja e përfaqësuesve të institucioneve dhe liderëve të partive politike më 17 mars ka trimëruar organizatorët dhe pjesëmarrësit e demonstratave në drejtim të përshkallëzimit të dhunës më 18 mars. Paraqitja e tyre para opinionit dhe apeli për ndërprerjen e dhunës ka lënë përshtypje si jo e sigurtë dhe si e imponuar.

Rekomandime

Organet e gjyqësisë duhet të dënojnë përgjegjësit për dhunë etnike, si aktorët e drejtpërdrejtë të veprave penale ashtu edhe ata të cilët kanë nxitur, ndihmuar, drejtuar apo në formë tjetër mbështetur dëbimin e serbëve dhe ashkalinjëve.

Në disponimin armiqësor të cilin e kanë treguar demonstruesit ndaj UNMIK-ut duhet përgjegjur me shqyrtimin e marrëdhënieve të administratës ndërkombëtare ndaj bashkësisë vendëse duke inkadruar edhe qasjen e shërbimeve ndërkombëtare.

Të bëhet hetimi lidhur me dëshmitë dhe shënimet se një numër i caktuar i anëtarëve të SHPK-së ka qëndruar në anën e demonstruesve. Ata të cilët janë sjellë joprofessionalisht dhe kundër ligjit, Policor i Kosovës. Mirëpo, duhet të kihet kujdes se ky është i vetmi institucion i Kosovës i cili ka funksionuar më 17 dhe 18 mars. Këtij duhet t'i ipet rasti që të bëhet shërbim i cili do të kujdeset

për sigurinë fizike të pjesëtarëve të pakicave dhe mbrojtjen e dinjitetit njerëzor.

Vërejtjet hyrëse

Në dhunën etnike në Kosovë më 17 dhe 18 mars kanë pësuar 15 shqiptarë dhe 12 serbë. Janë lënduar 170 serbë, prej tyre 150 nga rrahjet në shtëpitë e tyre, ndërsa 20 janë lënduar gjatë sulmeve në rrugë. Rreth 800 objekte serbe, 90 të hashkalinjve dhe 2 shtëpi shqiptare janë shkatërruar plotësisht ose janë dëmtuar seriozisht. Krahas objekteve civile, plotësisht janë demoluara dhe të djegur 36 objekte fetare ortodokse. Sipas të dhënave të Sekretarit të përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara gjatë trazirave të marsit janë lënduar 954 persona, në mesin e të cilëve 65 policë ndërkombëtarë, 58 pjesëtarë të SHPK-së dhe 61 pjesëtarë të forcave ndërkombëtare paqësore.¹

Në mesin e marsit në shumicën e qyteteve në Kosovë Shoqata e Veteranëve të UÇK-së² ka organizuar protesta kundër arrestimit të komandantit të Degës të TMK-së në Prizren Selim Krasniqi dhe disa oficerëve të tij.³ Në ato protesta organizatorët kanë kritikuar ashpër politikën e UNMIK-ut ndaj UÇK-së duke kërkuar lirimin e ish luftëtarëve të arrestuar të UÇK-së.

Më 15 mars, pas orës 19,00 në fshatin Çagllavicë është plagosur serbi Jovica Iviq (18) derisa ishte duke ecur përgjatë rrugës magjistrale Prishtinë-Shkup. Pas kësaj ngjarjeje, diku rreth orës 20,00 afër 20 serbë janë tubuar dhe kanë bllokuar rrugën Prisht-

- 1 Repoti i Sekretarit të përgjithshëm për administrimin e përkohshëm të Kombeve të Bashkuara në Kosovë, 30 prill 2004 (Secretary-General of the United Nations, Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo).
- 2 Shoqata e Veteranëve të UÇK-së, Shoqata e Invalidëve të UÇK-së dhe Shoqata e Familjeve të Heronjve të UÇK-së.
- 3 Janë arrestuar më 16 shkurt 2004, në bazë të aktakuzës së prokurorit ndërkombëtar për krime lufte dhe krim të organizuar.

inë-Shkup, duke gjuajtur me gurë automjetet e shqiptarëve, të cilët duke mos ditur për barikadat kalonin nëpër këtë rrugë. Forcat e KFOR-it dhe të policisë së UNMIK-ut menjëherë shkuan në vendin ku ka ndodhur sulmi ndaj Jovica Iviqit. Mbledhja e provave dhe dëshmive në vendin e ngjarjes ka përfunduar 2 orë më vonë, por rruga ishte edhe mëtej e bllokuar. Në blokimin e rrugëve kanë marrë pjesë më së shumti 200 serbë. Në mengjesin e datës 16 mars, serbët kanë bllokuar rrugën që kalon nëpër Graçanicë, duke gjuajtur automjetet e shqiptarëve, por policia e UNMIK-ut e ka izoluar këtë zonë dhe ka bërë të mundshën që komunikacioni tël zhvillohet nëpër rrugët anësore. Policia e UNMIK-ut dhe KFOR-i pa sukses kanë bërë përpjekje që të merren vesh me serbët për ta çbllokuar rrugën. Nga ana tjetër, demonstruesit shqiptarë kanë bllokuar rrugën përgjatë fshatit Kishnicë. Në mbrëmjen e 16 marsit është krijuar përshtypja se situata po qetësohet.

Më 16 mars, pasdite, tre fëmijë shqiptarë, Floriani (9), Egzoni (12) dhe Avni Veseli (13) nga fshati Çabër, ë komunës serbe Zubin Potok, janë mbytur në lumin Ibër. Fëmija i katërt, Fitim Veseli, arriti deri në bregun e lumit. Trupat e dy djemëve janë gjetur gjatë natës në ujërat e këtij lumi. Djaloshi i mbijetuar ka deklaruar se atë dhe tre shokët e tij i kanë ndjekur disa serbë që kishin me vete një qen dhe në lumë kanë hyrë për të shpëtuar. Dekleratën e tij e kanë emetuar shpesh gjatë natës dhe në mëngjesin e ardhshëm të gjitha televizionet e Kosovës, duke i akuzuar serbët dhe njëkohësisht duke dhënë komentet e disa personaliteteve publike se “për shkak të këtyre krimeve serbe duhet të ndërmerret diçka”

Pas lajmit për vdekjen e tre djemëve së pari kanë reaguar shqiptarët nga pjesa jugore e Mitrovicës duke organizuar tubime në shenjë proteste dhe duke organizuar grupe për të sulmuar pjesën veriore të Mitrovicës. Rreth orës 11 më 17 mars një grup i shqiptarëve nga pjesa jugore e Mitrovicës E ka çarë bllokadën e KFOR-it mbi urën e Ibrit, e cila ndanë qytetin, dhe ka kaluar në pjesën veriore të Mitrovicës. Rreth mesditës, qindra shqiptarë janë

tubuar në Prishtinë dhe janë nisur në drejtim të Çagllavicës. Në qendër të Prishtinës ata kanë djegur automjetet e UNMIK-ut dhe të KFOR-it. Tubimi i demonstruesve, kryesisht të rinj, ka vazhduar në të gjitha qytetet e Kosovës. Demonstruesit kishin ardhur nga fshatrat me autobus të pajisur me flamuj kombëtarë dhe parulla “UÇK! UÇK!”, “Çagllavica nuk është Serbi”, “Mitrovicë ne jemi me ty!”, “UNMIK-u imponon luftë të re” e të tjera. Më 17 mars duke filluar nga ora 14,00, demonstruesit e organizuar kanë sulmuar gati të gjitha fshatrat serbe dhe pjesët e qyteteve ku jetonin grupet e vogla të serbëve. Në Vushtrri është sulmuar lagjja e ashkalinjve. Në mëngjesin e datës 19 mars KFOR-i ka vendosur kontrollin në tërë territorin e Kosovës.

Disa ditë më vonë, më 24 mars, në afërsi të Podujevës nga pusia janë vrarë një oficer i SHPK-së dhe një polic ndërkombëtar, ndërsa përkthyesi është plagosur. Duke u përgjigjur ndaj sulmit, oficeri tjetër i policisë ka vrarë njërin nga sulmuesit. Sulmuesit tjerë janë arrestuar.

Lidhur me rezultatet e hetimeve të bëra përkitazi me vdekjen e 3 fëmijëve nga fshati Çabër, prokurori ndërkombëtar në Mitrovicë Piter A. Tinsli [Peter Tensley], në raportin e tij⁴ ka konkluduar se dëshmitë e ofruara nuk përkrahin ekzistimin e dyshimit të bazuar se është kryer vepër penale nga ana e ndonjë personi.

I Sulmi në veri të Mitrovicës

Tubimi i shqiptarëve në qendër të pjesës jugore të Mitrovicës ka filluar më datën 17 mars në mëngjes rreth orës 8,00. Disa qindra protestues në orën 11,00 në mënyrë të organizuar janë nisur në drejtim të urës kryesore, e cila ndanë pjesën jugore dhe veriore të qytetit. Demonstruesit janë konfrontuar me policinë ndërkombëtare në afërsi të zonës së besimit dhe pa probleme kanë kaluar bllokadën, 100 metra nga selia e UNMIK-ut, si dhe para selisë.Tek

4 Pa dëshmi për përgjegjësinë serbe, DANAS 28 prill 2004

barrikada e tretë, në urën kryesore ka ndodhur fërkimi në mes të demonstruesve dhe pjesëtarëve të KFOR-it, por demonstruesit arritën ta thejnë edhe këtë barrikadë dhe vazhduan marshin në drejtim të veriut të Mitrovicës. Arritën deri në fund të urës në anën veriore, duke bartur flamurin shqiptar. Pjesëtarët e policisë së UNMIK-ut i kanë kthyer mbrapa, duke hedhur gaz lotësjiellës dhe “shok-bomba”, por demonstruesit, nëpërmes urës për këmbësorë, arritën në lagjen “Tre solitera” ku jetojnë shqiptarët.

Rreth orës 11,00, në udhëkryqin kryesor kam parë gra dhe fëmijë duke vrapuar nga drejtimi i urës dhe duke bërë titur “shqiptarët e kaluan urën”. Vrapova në drejtim të urës dhe në anën tonë kamë parë një grup shqiptarësh, të cilët gjuanin me gurë automjetet dhe shitoret. Nuk mund të besoja se tentojnë që ta pushtojnë pjesën veriore të Mitrovicës. Serbët (meshkujt) vraponin në drejtim të urës, ushtarët (KFOR-i) gjuanin gaz lotësjiellës mbi shqiptarët, duke u përpekjur që t’i kthenin mbrapa. Në anën tonë, para urës kryesore, tani më janë tubuar shumë meshkuj. Kemi parë se shqiptarët janë nisur në drejtim të urës për këmbësorë, përkatësisht në drejtim të tre soliterëve. Rreth soliterëve ka pasur shumë autobllinda dhe ushtarë të KFOR-it. Shqiptarët nganin si pa kokë dhe e gjuanin KFOR-in dhe serbët. Kanë filluar të gjuanin nga drejtimi i soliterëve dhe nga shumë anë të tjera nga jugu i Mitrovicës. Të shtënat nga armët e zjarrit janë dëgjuar disa orë. Edhe pse KFOR-i arriti që t’i kthejë dhe t’i bllokojë të gjitha kalimet edhe shqiptarët edhe serbët kanë mbetur deri natën vonë, secili në anën e vet. shqiptarët, duke pritur rastin që të sulmojnë, ndërsa serbët të gatshëm që të mbrohen në veri të Mitrovicës. Më së shumti më kanë befasuar shqiptarët nga tre soliterët. Ata jetojnë aty me vite dhe pa probleme. Ne ata nuk i vërejmë. Në vend që t’i pengojnë bashkombasit e tyre nga jugu i Mitrovicës ata u ndihmonin. Personalisht kam parë se nga dritaret i kanë gjuajtur serbet dhe KFOR-in para soliterit.

M.R. gazetarë nga veriu i Mitrovicës

FDH intervistë 7 prill 2004

Kam vërejtur që shumica e shqiptarëve, të cilët kanë kaluar urën kryesore, ishin të rinj. Bartnin gurë me të cilët gjuanin shitoret, kafiteritë, automjetet dhe ndërtesat. Në urë arritën ushtarët (KFOR-i) me pajisje të plotë ushtarake. Gjuanin gaz lotës-jellës dhe shok-bomba mbi shqiptarët. Arritën që t'i kthejnë mbrapa. Pastaj filluan që të tubohen nga qendra kulturore, me qëllim që të kalojnë urën e këmbësorëve. Më pas, në anën tonë u tubuan disa mijëra serbë, arritën edhe disa ushtarë (...). shqiptarët gjuanin me gurë, brohoritnin UÇK! UÇK!, ndërsa ne i tubonim gurët dhe i gjuanim ata. Po të mos ishte KFOR-i ne nuk do të shpëtonim. Shqiptarët së shpejti filluan të gjuanin me armë nga të gjitha anët. Ne u shtrimë për tokë dhe fshiheshim pas automjeteve. Mua më goditi guri në kokë, ndërsa shoku im u qëllua nga arma. Të plagosurit i na transportonin për në spital. Atje kishte shumë të lënduar. Kurrë nuk do ta harrojë 17 marsin. Ne (serbët) assesi nuk do t'i lejojmë shqiptarëve që ta kalojnë urën. Ne me ata nuk mund të jetojmë së bashku”.

M.S. serb nga veriu i Mitrovicës

FDH, intervistë, 7 prill 2004

Unë jetoj në lagjen “Tre solitera”. Në këto ndërtesa, përveç neve (shqiptarëve) jetojnë edhe serbët. Në jug të Mitrovicës shkojmë nëpërmjet urës për këmbësorë, të ciën e ka ndërtuar KFOR-i. Në kohën e fundit situata ishte e mirë, kështu që e shfrytëzonim edhe urën kryesore. Me 16 maj u dëgjua lajmi se fëmijët janë mbytur në lumë, sepse i kanë ndjekur serbët me qen. Nuk di a është kjo e vërtetë. Ditën tjetër shqiptarët, në shenjë proteste u tubuan rreth urës nga ana e jugut. Kam parë që pastaj janë tubuar edhe serbët në anën tjetër të urës. Filluan që të gjuanin me gurë. Ishte një numër i vogël i policëve ndërkombëtarë, kështu që u nisën që të ballafaqohen. Kam dëgjuar edhe të shtëna. Unë isha para ndërtesës sime. Me mua ishin edhe 15 meshkuj nga soliteri. Askend nuk e kemi provokuar, vetëm shikonim se çka po ndodhë në urë. Kur na vërejtën serbët u nisën në drejtimin tonë, pastaj u nisën edhe shqiptarët nëpër urën për këmbësorë. Kështu ndodhi konflikti. Të gjithë shqiptarët nuk arritën, sepse KFOR-i francez shumë shpejtë e bllokoi urën. Rreth orës 13,00 filloi konflikti, së

pari me gurë. serbët deshën të hyjnë në ndërtesat tona, por ne i penguam. Pjesëtarët e KFOR-it nuk kishin mundësi që t'i pengonin, ndërsa ne nga soliteri (shqiptarët) nuk jemi përzier. Unë nuk kisha mundësi që të ndikoj në shqiptarët e anës jugore të Mitrovicës. Si shqiptarët, ashtu edhe serbët ishin agresiv. Një i ri, Fatmir Abullahu, shqiptar nga Shipoli është qëlluar dhe ka mbetur në vend i vdekur. Serbët qëllonin me snajper në drejtim të ndërtesave tona. Në një moment kam hyrë në ndërtesë për t'i larguar fëmijët e fqiut nga kati i parë në një kat më lart dhe derisa ngjitesha shkallëve një plumb depërtoi në dritaren e shkallëve. Plumbi erdhi nga kulmi i shkollës së medicinës, nga pjesa veriore. Ka shenja nga plumbat edhe në banesa. Sipas mendimit tim të shtënat vinin nga drejtimi i ndërtesave të kuqe afër kafiterisë "Dolçe Vita". Rreth orës 17,00 KFOR-i arriti që ta qetësojë situatën, por edhe mëtej ka patur të shtëna sporadike. Në lajme kam dëgjuar se janë vrarë edhe dy shqiptarë, një maqedone dhe një serb dhe që shqiptarët i kanë sulmuar serbët edhe në qytetet tjera. Sipas mendimit tim kjo është ngjarja më e trishtuar pas vitit 1999. Të gjithë duhet t'i bartim pasojat. Ditën e ardhshme është djegur kisha ortodokse në jug të Mitrovicës.

N.R. shqiptar i anës veriore të Mitrovicës, lagja "Tre Soliterat"

FDH intervistë 24 mars 2004

Kur kanë filluar konfliktet ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve në lagjen "Tre soliterët" boshnjakët nga "Mahalla e Boshnjakëve" i kanë transferuar gratë dhe fëmijët në jug të Mitrovicës.

Në mahallen tonë jetojnë serbët dhe shqiptarët dhe marrëdhëniet janë të mira, por kur filloi konflikti te tre soliterat, rreth 100 serbë u nisën në drejtimin tonë. Ne ishim të gatshëm që t'i braktisim shtëpitë, por serbët janë kthyer. Në natën e 17 marsit mbi mahallën tonë është gjuajtur nga snajperi dhe është goditur boshnjaku Nerman Maliq. Menjëherë është transferuar në spitalin e Prishtinës ku është operuar. Një ditë më herët, KFOR-i polak ka evakuar serbët që jetojnë në mahallen tonë. Ne kemi kundërshtuar, por pa rezultat. serbët na i kanë dorëzuar çelsat që ne të kujdesemi

për banesat e tyre. Deri më tash asgjë nuk iu ka munguar nga shtëpitë dhe besoj se së shpejti do të kthehen.

U.N. boshnjak nga Mahalla e Boshnjakëve, veriu i Mitrovicës

FDH intervistë 25 mars 2004

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së

Është evidente që policia e UNMIK-ut nuk e ka përcjellë situatën në jug të Mitrovicës. Pas publikimit të lajmit se janë mbytyr në lumë tre djem nga fshati Çabër, tubimi i grupeve të vogla të shqiptarëve, më 16 mars në mbrëmje ka kaluar heshturazi. Disa shqiptarë nga jugu i Mitrovicës, të cilët punojnë për UNMIK-un dhe OSBE-në, i kanë lajmëruar kolegët në veri të Mitrovicës që nesër mos të vijne në punë, sepse do të ketë protesta rreth urës. Më se paku me këtë informatë kanë qenë të njoftuar pjesëtarët e SHPK-s. Fakti që ky shërbim nuk e ka paralajmëruar policinë e UNMIK-ut dhe KFOR-in për rrezikun e sulmit në veri të Mitrovicës është pasojë e raporteve të institucioneve ndërkombëtare ndaj SHPK-së. Ky shërbim është organizuar si polici e komunikacionit. Nuk merr pjesë në ndërmarrjen e masave që kanë të bëjnë me sigurinë e qytetarëve dhe të pjesëtarëve të pakicave. Informatat që i merr në kontakt me qytetarë, me rastin e punëve në terren, nuk ka kujt me t'ia kumtojë, sepse nuk ka komandë të përbashkët dhe procedurë për vendosjen e komunikimit.

Policia e UNMIK-ut ka treguar që nuk mund ta kontrollojë situatën dhe nuk ka autoritet. Për ndryshim nga policia e UNMIK-ut, KFOR-i ka treguar që shumë mirë i njeh problemet lidhur me verin e Mitrovicës, gjë që ka kontribuar që shumë shpejt të organizohet dhe t'i pengojë shqiptarët e anës jugore të Mitrovicës në përpjekjet e tyre për ta "liruar" anën veriore të Mitrovicës.

2. Pasojat

Gjatë 17 dhe 18 marsit në Mitrovicë janë vrarë gjashtë persona: Fatmir Abdullahu, Ferid Çitaku, shqiptarë nga lagja Shipol e anës

jugore të Mitrovicës; Isak Ibrahimimi nga fshati Shupkoc, Ajvaz Shatrolli nga veriu i Mitrovicës, maqedonja Jana Tuçe dhe serbi Borivoje Spasojeviq nga veriu i Mitrovicës. Sipas raportimeve të mediave kosovare, janë lënduar 11 pjesetarë të KFOR-it dhe dhjetëra pjesetarë të policisë ndërkombëtare dhe të SHPK-së.

Në vendbanimin “Tre Solitera” dhe në “Mahallën e Boshnjakëve” janë kthyer shqiptarët dhe serbët, të cilet i ka evakuuar KFOR-i më 17 mars. Banesat e tyre nuk janë të plaçkitura.

II Djegia e shtëpive në fshatin Frashër

Sulmi mbi serbët në fshatin Frashër ka filluar më 18 mars rreth orës 15:00. Disa qindra shqiptarë nga pjesa jugore e Mitrovicës u nisën në drejtim të fshatit, në të cilin jetojnë edhe shqiptarët, duke brohoritur UÇK, Hashim Thaçi, Ramush Haradinaj. Demonstrueit menjëherë kanë filluar t’i djegin shtëpitë dhe t’i maltretojnë serbët, të cilët iknin nga shtëpitë e djegura. Serbët nga qendra e fshatit u organizuan dhe filluan rezistencë të armatosur, derisa KFOR-i francez arriti, ua mori armët dhe i evakuo i nga fshati,⁵ serbi Slobodan Tanjiq/Slobodan Tanjić u zhduk gjatë evakuimit. Të gjitha shtëpitë serbe janë plaçkitur dhe djegur. Në shtëpitë shqiptare janë vendosur flamuj shqiptarë, çka ishte edhe sinjal për demonstruesit se cila shtëpi nuk është shqiptare. Në sulme ndaj serbëve dhe djegien e shtëpive të tyre morën pjesë edhe fqinjët e tyre shqiptarë.

Më 18 mars rreth orës 15:00, një grup i madh i shqiptarëve nga ana jugore e Mitrovicës iu afrua fshatit, duke bartur flamuj shqiptarë. KFOR-i nuk u angazhua për t’ penguar. Ata brohoritnin: “UÇK, Hashim Thaçi, Ramush Haradinaj”. Unë gjindesha në shtëpinë time në qendër të fshatit dhe shikoja se si afrohen. Mbi shtëpinë në fund të fshatit ishte i vendosur flamuri shqiptar. Pronari shqiptar i shtëpisë e dinte se do të na sulmojnë, prandaj e

5 Banorët e fshatit Frashër: na ka zhgenjyer KFOR-i, BLIC, 22 mars 2004

ka vendosur flamurin, me qëllim që mos t'ia djegin shtëpinë. Kur arritën demonstruesit deri te shtëpitë e para serbe i kam parë duke gjuajtur gurë, duke thyer xhamat e dritareve, duke i dëbuar njerëzit nga shtëpitë. Së shpejti 5-6 shtëpi ishin në flakë. Njerëzit që u larguan nga shtëpitë, policia e UNMIK-ut i dërgoi deri në qendër të fshatit, ndërsa pastaj gratë dhe fëmijët i transferuan në bazën e KFOR-it, e cila është në afërsi të fshatit.

D.B. serb nga Frashëri

FDH intervistë, 25 prill 2004

Shitore e djegur e Serbëve në fshatin Svinjare. © FDH

Arritëm që t'i marrim vetëm dokumentet personale. Menjëherë pasi që dolëm, shqiptarët hynë në shtëpi dhe e djegën. E vranë edhe qenin në oborr. Automjeti i policisë së UNMIK-ut na ka transportuar deri në pjesën tjetër të fshatit. Atje na priti autobusi i KFOR-it dhe na dërguan në bazë. Derisa shkonim në drejtim të bazës kaluam nëpër pjesën shqiptare të fshatit. Në çdo shtëpi shqiptare ishte i vendosur flamuri shqiptar dhe dëgjohej muzikë. Fqinjët shqiptarë kishin filluar që të festojnë. Nga baza e KFOR-it,

e cila gjendet në kodrën afër fshatit, shikonim se si shqiptarët plaçkisnin dhe i djegnin shtëpitë e mbetura në fshat. Nga baza jemi transferuar në Mitrovicë, e pastaj në Zveçan ku tani gjindemi në ndërtesat e papërfunduara pa rrymë dhe ujë.

M.T., serbe nga Frashëri/Svinjar

FDH intervistë 7 prill 2004

Më datën 18 mars rreth orës 15,00 në pjesën shqiptare të fshatit janë tubuar të gjithë shqiptarët. Filluan të mledhin gurë dhe u nisën në drejtim të shtëpive serbe. Disa prej tyre kishin në duar shufra të drurit dhe të hekurit. Shtëpia ime ishte e para me radhë. Disa qindra shqiptarë, dukshëm të tërbuar, filluan me gurë që të gjuajnë mbi shtëpinë time. Xhamat në dritare ishin plotësisht të thyera dhe në shtëpi u hodhën shumë gurë. Friksoshim që të qëndronim brenda për shkak të mundësisë se do të gjuajnë bomba, por kishim frikë edhe të dalim, sepse në afërsi dëgjonim të shtëna. Atëherë një grup i shqiptarëve hyri në shtëpi dhe na nxori që të katërt në oborr, ndërsa ne qëndronim dhe shikonim se si hynë në shtëpi dhe i merrnin orenditë tona. Asgjë më të keqe nuk kam parë në jetë. Shqiptarët i kanë vjedhur të gjitha që ne me vite i kemi krijuar, madje edhe gjërat që nuk i nevojiten askujt. Pastaj filluan të gjuajnë shishe me benzinë dhe t'i djegin shtëpitë. U përpoqëm që ta shuajmë zjarrin, por shqiptarët na gjuanin me gurë. Në këtë moment arriti automjeti i UNMIK-ut, i cili na mori. Në rrugë deri në bazën e KFOR-it, kemi parë fqinjët tonë se si plaçkisnin, djegin dhe shkatërrojnë shtëpitë në fshat.

R.J. serbe nga fshati Frashër

FDH intervistë 7 prill 2004

1. Veprimi i KFOR-it dhe policisë së UNMIK-ut

KFOR-i dhe policia e UNMIK-ut kanë organizuar evakuimin e serbëve nga fshati, pa e penguar plaçkitjen dhe djegjen e shtëpive të tyre.

Unë nuk mund të kuptoj se KFOR-i ka lejuar që të na dëbojnë nga fshati, kur baza e tyre gjindet në afërsi.

M.T. serbe nga fshati Frashër

FDH intervistë 7 prill 2004

Unë e luta një polic të UNMIK-ut që të na transferojë në bazën e KFOR-it që gjendet në kodër afër fshatit. Kam kuptuar se pa KFOR-in, policia e UNMIK-ut nuk është në gjendje që të angazhohet për mbrojtjen e pasurisë sonë. Antiqi dhe unë jemi transferuar me automjetin e UNMIK-ut deri në bazë. Atje na priti një oficer belg. E lutëm që ta dërgojë ushtrinë në fshat dhe ta shpëtojë pasurinë tonë. Ai tha se mund t'i dërgojë 30 ushtarë të Luksemburgut dhe 20 marokien ë për të na siguruar në qendër të fshatit, ndërsa për shtëpitë që gjenden në periferi nuk mund të garantojë. Nuk deshi të na dëgjojë, ndërsa ne shikonim se si shtëpitë në periferi tani më digjeshin. Me dorë ia tregoja pamjen para nesh, ndërsa ai vetëm i uli krahët. Ne i pranuan kushtet e tij . U kthyem në qendër të fshatit ku njerëzit ishin tubuar. Pranë tyre ishin disa ushtarë marokien ë dhe disa policë ndërkombëtar. Menjëherë pasi që dolëm nga automjeti ushtarët e KFOR-it bukalisht na kanë detyruar që të hyjmë në kamiona. Kemi bërë përpjekje që të shpjegojmë se nuk dëshirojmë t'i braktisim shtëpitë tona dhe jemi të gatshëm t'i mbrojmë me jetërat tona. Për keqardhje, me dhunë jemi detyruar të hyjmë në kamiona dhe jemi dërguar në bazën e KFOR-it në afërsi të fshatit. Rrugës shihnim shqiptarët që po festonin nëpër fshat, këndojnë këngë për UÇK-në, plaçkisin dhe djegin shtëpitë tona, derisa ushtarët e KFOR-it shikojnë qetë se çka po ndodhë. KFOR-i dhe UNMIK-u janë në mënyrë direkte përgjegjës për këto që ndodhën në fshatin tonë. Ata i lejuan shqiptarët që ta shkatërrojnë fshatin tonë, edhe pse kanë pasur mundësi që ta pengojnë.

D.B. serb nga fshati Frashër

FDH intervistë 25 prill 2004

2. Pasojat

Të gjithë 200 serbë janë dëbuar nga Frashëri. Institucionet shqiptare kanë vlerësuar dëmin, por ky dëm sipas vlerësimeve të serbëve nuk i përgjigjet gjendjes reale. Më një qershor ka filluar renovimi i 30 shtëpive, prej 134 sa janë djegur më 18 mars.⁶

III Bllokimi i rrugëve dhe konflikti në Çagllavicë

Me pesëmbdhjetë mars në Çagllavicë rëndë është plagosur serbi Jovica Iviq (18) mbi të cilin kanë shtënë disa herë sulmuesit e panjohur. Në shenjë proteste, serbët kanë mbyllur rrugën magjistrale Prishtinë-Shkup dhe Prishtinë – Gjiilan. Ata të cilët bënëin përpjekje që të kalojnë i maltretonin dhe gjuanin me gurë. Bllokimi ka vazhduar deri në orët e hershme të pasdites, me 17 mars. Të provokuar me reagimin e serbëve në Çagllavicë, të dëshpëruar me vdekjen e tre djemëve nga fshati Çabër dhe në shenjë përkrahjeje të shqiptarëve nga ana jugore e Mitrovicës, pjesëmarrësit e demonstratave në Prishtinë, në mesin e të cilëve kishte shumë të rinj, u nisën në drejtim të Çagllavicës.⁷

KFOR-i , policia e UNMIK-ut dhe SHPK në hyrje të fshatit kanë vendosur korrdonin të cilin masa e demonstruesve shqiptarë e ka thyer dhe ka filluar djegien e shtëpive serbe në fillim të fshatit. Gratë dhe fëmijët janë fshehur nëpër shtëpi, derisa një grup i meshkujve ka organizuar mbrojtjen në qendër të fshatit, ndërsa grupi tjetër u nis në drejtim të shqiptarëve. Në sulmin e demonstruesve shqiptarë me armë automatike u plagosën serbi Nenad Gjokiq, ndërsa Millorad Lekiq, gjithashtu serb është goditur nga snajperi. Në konfliktet me KFOR-in dhe serbet, kanë humbur jetën

6 Serbët nuk u besojnë premtimeve të kota, VEČERNJE NOVOSTI, 2 qershor 2004

7 Raporti i Grupit Ndërkombëtar i Krizës *Kolapsi në Kosovë* 22 prill 2004: "Nxënësit në fshatin shqiptarë Ajvali në afërsi të Çagllavicës i liruan fëmijët nga orët për të shkuar në Çagllavicë.

tre shqiparë: Bujar dhe Kastriot Elshani nga fshati Banjicë, komuna e Gillogovcit, ndërsa identiteti i shqiptarit të tretë nuk është përmendur.⁸ Janë djegur dymdhjetë shtëpi serbe dhe dy shtëpi shqiptare. Gjatë konfliktit, një numër i vogël i sërbeve prej gjithësej 1200 sa jetojnë në Çagllavicë, janë larguar nga fshati.

Më datën 15 mars është plagosur një i ri serb, prandaj serbët nga Çagllavica dhe rrethina kanë bllokuar rrugën Prishtinë-Shkup dhe Prishtinë – Gjilan. (...). Me datën 16 mars në lajme kanë paraqitur një djalosh, i cili dëshmoi se atë dhe tre djemtë e tjerë i kanë ndjekur serbët me qen dhe me këtë rast tre fëmijë janë mbytur në lumin Ibër, afër fshatit Çabër. Të nesërmën, paradite të gjitha stacionet televizive kanë emetuar ngjarjet në Mitrovicë, duke raportuar se janë disa të vrarë dhe mbi 500 të plagosur. Nuk e kisha njejtë. Në atë ditë, më 17 mars në 12,45 kam dalë nga banesa dhe kam parë se takstistat e kanë bllokuar komunikacionin (...). Një grup prej 70 njerëzish të moshës së mesme u nis nga Prishtina në këmbë në drejtim të Çagllavicës. Nuk dëgjoheshin zërat. Thjeshtë, vetëm ecnin në qetësi edhe unë u nisa me ta (...). Kështu ecnin deri në udhëkryqin ku ndahet rruga për Gjilan. Pak më larg (...) është vendosur kordoni i fortë, ndërsa ne u afuam dhe pritnim. Një pas ndërkohë arritën edhe më shumë njerëz nga Prishtina, kryesisht njerëz të rinjë. Policia (SHPK) na ka thënë që të kthehemi në Prishtinë. Disa njerëz filluan që t'i ofendojnë, madje edhe t'i kërcenojnë. Me disa u shtyheshin, por policët nuk lejuan të kalojmë (...) Pas gjysmë ore masa e njerëzve ishte e madhe. Pastaj disa të rinj u kthen në anën e majt të rrugës ku ishte hapsirë e hapur dhe tentuan që ta anashkalojnë kordonin, por policët e zgjeruan kordonin e vet. Në këtë mënyrë u dobësua kordoni. Kordoni u thye dhe njerëzit në grupe të vogla vraponin në drejtim të Çagllavicës (...) Kam vërejtur dy automjete të KFOR-it nga të cilët gjuanin gas lotësjellës, ndërsa në të njëjtën kohë njerëzit filluan të gjuajnë me gurë. Rreth orës 15,00 kam vërejtur se si po digjej një shtëpi pas hotelit, ndërsa më pas edhe nga shtëpitë e tjera dilte tymi. Në atë moment dëgjuam edhe të shtë-

8 16 të vdekur dhe 575 të lënduar në trazirat që përfshinë Kosovën, KOHA DITORE, 18 mars 2004.

na (...) Unë vendosa që të kthehem në Prishtinë, sepse nuk e arsyetoja këtë që ka ndodhur. Isha i indinjuar për shkak të bllokimit të rrugës, por kjo nuk mund të jetë preteks për djegien e shtëpive serbe (...) Kur u ktheva në Prishtinë kam parë, te unaza e qytetit dy automjete të UNMIK-ut. Më vonë kam dëgjuar se në Çagllavicë janë vrarë tre të rinj të nacionalitetit shqiptarë. Dy ishin vëllezër nga Bajinca, ndërsa mendoj se i treti ishte nga Prishtina.

N.N. shqiptar nga Prishtina, pjesëmarrës në demonstrata

FDH intervistë 18 prill 2004

Bllokimi i rrugës ka vazhduar deri me 17 mars. Atë ditë shqiptarët nga Prishtina u nisën në drejtim të Çagllavicës. KFOR-i, UNMIK-u dhe SHPK kanë vendosur kordonin në Veternik. Banorët e moshës së re të fshatit tonë gjendeshin në rrugën magjistrale, ndërsa gratë dhe fëmijët nëpër shtëpi. Ekzistojnë disa shtëpi që gjenden në dalje të fshatit tonë në drejtim të Prishtinës. Aty ka edhe shtëpi shqiptare dhe është për çudi se atë ditë nuk është parë asnjë shqiptar. Ndoshta kanë ikur më heret. Në orët e hershme të pasditës një numër i madh i shqiptarëve arriti deri tek kordoni. Gradualisht kordoni është zgjeruar, sepse masa e shqiptarëve u nis të kalojë kah arat në fshatin tonë. Në këtë mënyrë kordoni ishte i thyer, ndërsa të rinjtë e fshatit tonë janë tërhequr ngadalë. Kur shqiptarët filluan që t'i djegin shtëpitë tona, ne jemi tërhequr në brendësi të fshatit. Nuk kemi pasur mundësi asgjë të marrim me vete. Të gjitha janë djegur së bashku me shtëpinë (...) Në brendësi të fshatit, para shtëpisë së vet, u godit Millorad Llekiq nga snajperi, në krah. Thuhet se snajperisti ishte i vendosur në motelin shqiptar, në hyrje të fshatit tonë. Nenad Gjokiqi u godit me armë zjarri në këmbë. Është plagosur edhe një serb, por nuk di se si quhet.

M.M. serb nga Çagllavica

FDH intervistë 2 qershor 2004

Shtëpi Serbe e djegur në fshatin Caglavicë © FDH

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së

Në valën e parë të demonstruesve shqiptarë KFOR-i, policia e UNMIK-ut dhe SHPK nuk arritën që të organizohen dhe të pengojnë hyrjen e shqiptarëve në fshat. Pas arritjes së forcave amerikane KFOR-i vendosi kontrollin dhe pengoi shkatërtime më të mëdha të shtëpive dhe pasurisë serbe. Serbët nuk kanë vërejtje në sjelljet e forcave ndërkombëtare dhe policisë së Kosovës. Në konflikt me demonstruesit shqiptarë KFOR-i dhe policia e UNMIK-ut kanë përdorur municion luftarak. Më 17 mars në mbrëmje KFOR-i ka vendosur kontrollin në fshat dhe pastaj nuk pati incidente.

KFOR-i, policia e UNMIK-ut dhe SHPK ishin të frikësuar. Ata kanë bërë përpjekje për t' i qetësuar shqiptarët, por pa sukses, sepse kishte shumë demonstrues. Kisha përshtypjen se ishin të befashuar dhe të papërgatitur. Kur shqiptarët e thyen kordonin SHPK-ja dhe KFOR-i e humbën kontrollin dhe shqiptarët hynë në fshat (...)

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Rreth orës 23,00 arriti njësia e KFOR-it Amerikan, e cila vendosi postbllok të fortë në kodrën e Veternikut. Ata nuk i lejuan shqiptarët që të hyjnë në fshat. E di se ka pasur përpjekje edhe me 18 mars, por askush më nuk ka patur mundësi për të hyrë në fshat. Tek ne pas 17 marsit nuk ka pasur trazira.

M.M. serb nga Çagllavica

FDH intervistë, 2 qershor 2004

Në mes të rrugës, dy nga dy, ishin parkuar gjashtë tanke të KFOR-it. Mbi dhe në tanke gjendeshin ushtarët. Mendoj se ishin finlandezë. Kordonin e kanë vendosur edhe policia e UNMIK-ut edhe SHPK (...) Kam parë kur tre të rinj e kanë thyer kordonin dhe filluan të vrapojnë në drejtim të Çagllavicës. Policët ndërkombëtarë e kanë lëshuar qenin për t'i ndjekur. Qeni e kapi djaloshin për pantollona, ndërsa më pas polici ndërkombëtar e ka zënë të riun. Në këtë moment dy djem iu ofruan policit me gurë të mëdhenj në duar. Unë nuk di çka flisnin, por polici e liroi djaloshin dhe u nisën që të tretë në drejtim të Çagllavicës.

N.N. shqiptar nga Prishtina

FDH intervistë, 18 prill 2004

2. Pasojat

Sebët, shtëpitë e të cilëve janë të djegura, tash jetojnë në qendrat kolektive në Graçanicë ose tek familjet e tyre në fshatrat serbe perreth . Atyre iu vjen keq pse fqinjët shqiptarë nuk iu ndihmuan në mbrojtjen e shtëpive, meqë kishin raporte të mira. Kishte raste kur edhe serbët i kanë sulmuar banorët shqiptarë. Qetësia u kthye në fshat dhe shqiptarët pa probleme vijnë në Çagllavicë për të bërë tregëti me serbët.

Njerëzit, shtëpitë e të cilëve janë djegur, së pari janë vendosur në qendrën kolektive në Graçanicë, ndërsa tani janë ose tek familjet ose paguajnë qira. Në këtë pjesë të fshatit ka ende shtëpi serbe, të cilat nuk janë të djegura. Serbët në këto shtëpi jetojnë pa probleme. Edhe para këtyre ngjarjeve, por edhe tani kemi raporte të

mira fqinjësore me shqiptarët, por këta fqinjë ose nuk kanë dashur ose nuk kanë guxuar që ta mbrojnë pasurinë tonë me 17 mars. Këtu në fshat jeton Bahtiu, shqiptar. Ai me 17 mars ishte te fqiu i tij serb duke pirë kafe. Të rinjtë nga fshati ynë u nisën në drejtim të shtëpisë së tij, e gjuajtën me gurë dhe deshtën që ta djegin. Atëherë nga shtëpia doli djali i Bahtit me revole, gjuajti ne ajër, kështu që masa është tërhequr. Përgjatë magjistralës në drejtim të Laple Sellës, një shqiptar ka depo të madhe. Këtë depo e kanë thyer serbët, kanë thyer xhamat dhe kanë vjedhur mallin. Për këtë jam i sigurtë, por mendoj se këta serbë janë nga Laplje Sella. Tani situata është e mirë. shqiptarët vijnë tek ne në fshat me qëllim të tregëtisë dhe nuk ka pasur kurrfarë incidentesh. Njerëzit janë edhe më tutje të indinjuar, por e dijmë se dhuna nuk është zgjidhje. Komisioni për vlerësimin e dëmeve ka dalë në vendin e ngjarjes dhe, me sa di unë, së shpejti do të fillojnë punimet në renovimin e shtëpive të djegura.

M.M. serb nga Çagllavica

FDH intervistë 2 qershor 2004

IV Sulmi mbi serbët në Prishtinë

Grupi i parë i demonstruesëve është tubuar para ndërtesave ku jetojnë serbët rreth orës 18,00. Atyre iu bashkangjitën demonstruesve, që ishin duke u kthyer nga Çagllavica. Shqiptarët kanë shtënë mbi ndërtesa, kanë gjuajtur gurë, kokteje të Molotovit, petarda dhe bomba. Serbët nga kati përdhesë janë tërhequr në banesat e kateve më të larta. Rreth orës 22,00 demonstruesit kanë hyrë në ndërtesa dhe filluan me djegien e banesave të katit përdhesë. Në praninë e numrit të vogël të policëve ndërkombëtarë dhe kosovarë, të cilët në mënyrë pasive shikonin ose iu ndihmonin demonstruesëve për vendosjen e zjarrit, demonstruesit pa u penguar plaçkitnin banesat e zbrazëta. Përveç banesave serbe ata djegën edhe një banesë shqiptare. Shqiptarët nga banesat fqinje shikonin se si plaçkitën banesat. Kanë shikuar se si një grup ka hyrë në banesa dhe i ka përkatitur çantat me gjësende, ndërsa grupi tjetër ka pritur në rrugë dhe i ka bartur çantat. Serbët në

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

mesin e sulmuesëve kanë njohur fqinjët e tyre shqiptarë. Nga ana tjetër për shkak të mosbesimit kanë refuzuar ndihmën, të cilën ia kanë ofruar fqinjët dhe të njohurit tjerë shqiptarë.

Automjete të djegura të serbëve përpara ndërtesës YU program në Prishtinë © FDH

Me rastin e evakuimit demonstruesit me thikë kanë sulmuar dhe rëndë kanë lënduar Dragan Smilaniqin. Për të evakuar serbët pjesëtarët e KFOR-it kanë përdorur armë zjarri. Një predhë e rastit e goditi një shqiptarë, e cila jetonte në katin përdhësë të ndërtesës së YU programit. Lehtë është lënduar një rumune, pjestare e policisë së UNMIK-ut. Grupi i fundit i serbëve, 33 sish janë evakuar në orën 02:00 me ndihmën e partollës së policisë amerikane. Gjatë demonstratave në Prishtinë ka pësuar shqiptari Agron Ramadani. Ditën e ardhme, më 18 mars, është djegur kisha e Shën Nikollës në qendër të Prishtinës.

Ndërtesa ku unë jetoj është pas ndërtesës së YU programit. Rreth orës 21:00, shokët më kanë thirrur me telefon që të dalim dhe të shohim se çka po ndodh. Kam shkuar deri në unazën e qytetit, në dalje të qytetit, në rrugë për Shkup. Kemi parë dy automjete të UN-së duke u djegur. Kishte shume njerëz të cilët u ktheheshin në këmbë nga Çagllavica. Ishin edhe disa policë në afërsi. Ne u nisëm për t' u kthyer në shtëpi (...) Ngjietesha shkallëve kur e dëgjova një zë, si të ishte ndonjë petardë. Shokët më thirrën dhe më thanë që ta ndali dritën dhe mos të dal më sepse një i ri është vrarë në rrugë. Në orën 22,45 e kam dëgjuar një zhurmë të madhe, njerëzit me gurë i gjuanin ndërtesat serbe. Pastaj kam parë zjarrin dhe kam dëgjuar eksplodimin e bombës. Kam parë se si i kanë gjuajtur tri-katër koktej të Molotovit mbi ndërtesa. Zjarri është zgjëruar deri në katin e katërt. U frikësova se do ta gjuajnë edhe ndërtesën time, kështu që dola jashtë. Jashtë qëndrova rreth gjysëm ore. Duke u kthyer në shtëpi para ndërtesës sime kam parë që edhe më tutje janë duke gjuajtur ndërtesën e YU programit me gurë dhe koktej të Molotovit. Disa djemë gjuajtën automjetin e madh të UN i cili qarkullonte përgjatë rrugës kryesore. Në këtë kohë kishte shumë më tepër njerëz dhe nuk ishin të gjithë të rinj (...) Kam parë grupe të vogla prej 4-5 vetësh, të cilët kanë hyrë në banesat e YU programit. Kanë kontrolluar banesat dhe i kanë mbushur çantat e zeza, të cilat me litar i kanë lëshuar në tokë, derisa të tjerët i pritnin dhe iknin. E gjithë kjo zgjati deri në orën 01:00 pas mesnate. Derisa digjeshin banesat, në katin e pestë të një ndërtese kishte njerëz. Disa automjete janë djegur në parkingun e ndërtesës. Nga ana e majtë arriti një grup i madh i policëve të UNMIK-ut dhe diçka krijonte xixa nëpër tokë.

N.N. shqiptar nga Prishtina

FDH intervistë 23 mars 2004

Një javë para këtyre ngjarjeve, duke u kthyer në shtëpi, kam vërejtur një patrollë të SHPK-së se si kujdestaron para ndërtesës sonë. Unë i kam pyetur policët pse qëndrojnë aty, ndërsa ata m'u përgjigjen se aty gjenden për shkak të sigurisë sonë. Mua m'u ka dukur e dyshimtë sepse policia e UNMIK-ut dhe SHPK-së, disa muaj më herët, ka ndërprerë kujdestarinë para ndërtesave tona. Më 17 mars

(...)ishin tri sulme mbi ndërtesën tonë. Më i rëndi ishte i fundit, i cili filloi rreth orës 22. Shqiptarët kanë shtënë në ndërtesën tonë. Këtë e kanë bërë edhe fqinjët tanë shqiptarë nga ndërtesat e afërta. Serbët nga hyrjet tjera KFOR-i i ka evakuuar më herët. Kanë thyer dritaret tona dhe kanë gjuajtur koktejt. Kështu e kanë djegur një banesë në katin e parë. Banorët e hyrjes sonë janë tërhequr në një banesë në katin e pestë, e cila ka pasur derë të fortë të hekurt. Ishim 33 vetë në këtë banesë me disa fëmijë (...). Tymi nga kati i parë ngjitej lartë dhe nuk mund të merrnim frymë. Unë kam menduar që të kërcejë nga terraca, nëqoftëse ata hyjnë brenda. Me ne ishte edhe biri im pesë vjeçar dhe frikësohesha për të (...). Evakuimi i njerëzve nga hyrja jonë ka zgjatur disa orë. Më së rëndi ishte para hyrjes kur është dashtë të shkojë deri te transporteri KFOR –it. Këtu e kam humbur kontaktin me fëmijën. Disa herë kanë gjuajtur mbi ne, rumunia nga policia ndërkombëtare, bukvalisht më ka shtyrë nën një automjet dhe më ka mbuluar me trup të saj. Kur hyra në automjet, kam vërejtur se nuk është djali im me mua. Kam ngarë jashtë dhe kam filluar ta kërkojë fëmijën. Askush nga serbët nuk deshi të niset pa fëmijën tim dhe të gjithë filluan të dalin nga transportuesi. E kemi gjetur në një automjet të KFOR-it.

V.B. serbe nga Prishtina, YU program

FDH intervistë 30 mars 2004

Bashkëshortja ime ka vërejtur se në ballkonin tonë digjej zjarri. Arrita shpejt që ta shuaj. Fqinjët e mi të parë më ofruan ndihmën, por unë e refuzova.

D.R. serbe nga Prishtina, YU program

FDH intervistë 8 maj 2004

Nga ballkoni e kam parë një të ri të cilin unë e njoh. Ishte ky floktari Agroni. Ai e ka gjuajtur koktejin e Molotovit në ballkonin tonë. Kishte fanellë ngjyrë vjollce. Unë e kam parë edhe Bekimin i cili është gjithashtu fqiu ynë. Ishte saktësisht 10:45 kur e kanë gjuajtur koktejin mbi mua dhe me qanin me emrin ofendues "shkinë".

L.R. serbe nga Prishtina

FDH intervistë 8 maj 2004

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së

Disa pjesëtarë të SHPK-së i kanë përkrahur edhe demonstruesit. Sipas dëshmive të serbëve disa policë të Kosovës kanë ndihmuar demonstruesit që të hyjnë në ndërtesa, ndërsa disa me shkrepsa të tyre i ndeznin koktejet e Molotovit, të cilat demonstruesit pastaj i gjuanin në ndërtesa. KFOR-i ka evakuar serbët nga ndërtesa e YU programit, por nuk bëri asgjë për ta siguruar kishën e Shen Nikollës, të cilën demonstruesit, më 18 mars, e kanë djegur, por e ka evakuar vetëm priftin.

Në momentin kur e kam vërejtur grupin e njerëzve, i cili rreth orës 18:30 është nisur në drejtim të ndërtesës sonë, kam kërkuar ndihmën nga SHPK-ja. Ata më kanë bindur se situata është nën kontroll dhe nuk duhet të frikësohem, por që mos të dal nga banesa. Pasi që kam dëgjuar se është gjuajtur kokteji i Molotovit në hyrjen nr. 23, sërish kam thirrur SHPK-në, por prapë kanë përsëritur që situata është nën kontroll. Së shpejti kam dëgjuar zhurmën para ndërtesës e pastaj kanë filluar sharjet, gurët, shkopinjët dhe të tjera që demonstruesit kishin në dorë. Kam parë policët e Kosovës (shqiptarët) se si qëndrojnë me demonstruesit së bashku. Pritja që policia do të na merr në mbrojtje. Kam pasur përshtypjen që policët në të vëretë na kontrollojnë neve, që ne rastësisht mos të bëjmë rezistencë. Me rastin e evakuimit kam vërejtë snajperistët dhe mendoj se kanë qenë nga SHPK. Asgjë nuk kanë bërë vetëm janë fshehur. Nuk kanë bërë përpjekje për të na mbrojtur.

D. S. serb nga Prishtina YU program

FDH intervistë 8 maj 2004

Kur një grup djelmoshas, rreth 15 vjeçarë tentuar të hyjë në hyrjen tonë, për SHPK i pegoi. Megjithatë, më vonë kur numri i demonstruesëve është rritur, atëhere SHPK-ja i ka lejuar që të hyjnë në banesa. Nuk na kanë ofruar kurrfarë mbrojtjeje. Neve na ka evakuuar KFOR-i në momentin e fundit dhe pasi u plagos Dragan Smiljanij.

L.S. serbe nga Prishtina, YU program

FDH intervistë, 8 maj 2004

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Atë natë isha në detyrë. SHPK e ka kallur veturën time. Pastaj kanë hyrë në banesën time dhe ma kanë vjedhur një pjesë të uniformës. Kur i kam gjetur gjërat e vjedhura të mija personale në stacion policor nr. 4, kam kërkuar të më shpjegojnë kush në të vërtetë e ka marrë uniformën time. Përgjigjen kurrë nuk e kam marrë. Nuk mund të pohoj që të gjithë pjesëtarët shqiptarë të SHPK-së kanë qenë të përzier në trazirat e marsit, por një pjesë e madhe po. Këtë ua kam thënë edhe atyre.

serb nga Prishtina, polic i Kosovës

FDH intervistë, 8 maj 2004

Shumë herë e kam thirrë policinë dhe ata më kanë thënë se njësitë e tyre janë aty. Megjithatë, ata i kanë ndihmuar vetëm dhunës. Unë kam pa policin, i cili me shkrepse të vet e ka ndezur koktejin dhe ia ka dhënë demonstruesit, i cili pastaj e ka gjuajtur mbi ndërtesën tonë. E kam thirrur mikun shqiptar, i cili punon në zyrën amerikane dhe i kam thënë se e pati puna jonë. Ai tha se do të vijë me pjesëtarët e KFOR-it amerikan. Arritën në momentin e fundit dhe na evakuan.

V.B. serbe nga Prishtina, YU program

FDH intervistë, 30 mars 2004

Iu kam drejtuar për ndihmë patrollës së SHPK-së, e cila në atë moment gjendej para hyrjes sime. E kanë marrë deklaratën time dhe më kanë premtuar që së shpejti do të arrijë përforcimi, edhe pse unë këtë përforcim të policisë nuk e kam parë deri në momentin e evakuimit. Pas bisedës së zhvilluar, SHPK është tërhequr deri te Aliu (shqiptar) pronar i shitorës në një ndërtesë të YU programit. Mendoj që SHPK-ja ka qenë lidhja me demonstruesit.

D.R. serb nga Prishtina, YU program

FDH intervistë, 8 maj 2004

2. Pasojat

Të gjithë serbët e ndërtesave të YU programit janë zhvendosur. Qeveria e Kosovës, më 27 mars ka publikuar rekonstruimin e banesave të shkatërruara në ndërtesat e YU programit. Punimet i hapi kryeministri Bajram Rexhepi. Komisioni ka vlerësuar dëmet dhe ka konstatuar se 20 banesa plotësisht janë të shkatërruara dhe 50 pjesërisht. Banorët e parë janë kthyer më 27 prill. Për shkak të ankesave të serbëve për lëshimet në punime, Komisioni për renovimin e objekteve ka urdhëruar revidimin e punimeve.

Banesat tona janë plotësisht të shkatërruara dhe jo vetëm banesat ku kanë jetuar serbët, sepse këtu kanë banuar të punësuarit e UNMIK-ut dhe policët ndërkombëtarë. Një pjesëtareje rumune, e cila është në shërbim të policisë ndërkombëtare, ia kanë gjuajtur derën. Banesa ime për fat nuk është e djegur, mirëpo gjërat janë krejtësisht të plaçkitura dhe të demoluara. Kur e vizitova banesën, gjeta fotografinë e fëmijës tim të prerë me thikë dhe kolltuqet e prera me thikë.

V.B. serbe nga Prishtina/YU programi

FDH intervistë, 30 mars 2004

V Asgjësimi i objekteve publike, shtëpive dhe rrahja e serbëve në Fushë- Kosovë

Në shenjë përkrahjeje të shqiptarëve nga ana jugore e Mitrovicës, një grup shqiptarësh ka penguar nisjen e trenave nga stacioni hekurudhor i Fushë-Kosovës, të cilët është dashur të nisen në orën 14:00. Menjëherë pastaj demonstruesit kanë filluar djegien e ndërtesave në të cilat kanë qenë të vendosura institucionet paralele; shtëpia e shëndetit, komuna dhe PTT e Serbisë në hyrje të Fushë-Kosovës në fshatin Bresje. Pas kësaj është djegur edhe shkolla "Sveti Sava". Serbët konfirmojnë se zarrëfikësit që gjendeshin para objekteve të ndezura, nuk e kanë fukur zjarrin. Kanë reaguar vetëm në rastet kur është kanosur rreziku që zjarri të përhapet në shtëpitë shqiptare. Serbët gjithashtu dëshmojnë se

shqiptarët kanë sjellë cisterna me benzinë me të cilën e kanë lagur shtëpinë e shëndetit, komunën dhe postën si dhe shtëpitë serbe përreth. Sipas të dhënave të Komisionit për vlerësimin e dëmeve, në demonstrata janë asgjësuar 106 shtëpi serbe me objekte përcjellse dhe dy kisha ortodokse. Kisha e Shën Nikollës dhe Kisha e Shën Katarinës. Në këto sulme nuk është kursyer as prona e atyre serbëve, të cilët kanë dëshiruar që t'i mbrojnë fqinjët e tyre shqiptarë. Dëshmitarët nga vendi i ngjarjes, sidomos viktimat, tregojnë për sjellje të vrazhdë të demonstruesve ndaj serbëve të cilët i kanë takuar në shtëpitë e tyre ose në rrugë.

Rreth 3.000 të rinj shqiptarë, rreth orës 14:00 kanë bllokuar rrugën Fushë Kosovë- Bresje. Kolonën e demonstruesve e ka siguruar SHPK. Sipas fjalëve të serbëve, të cilët i përcjell "DANAS"-i polici i caktuar kosovar Isa nga Dubrava e Epërme, u ka paraprire demonstruesve kur ata kishin filluar ta gjuajnë me gurë shtëpinë e shëndetit, ku gjendeshin afër 20 punëtorë dhe 20 të sëmurë. Pas pesë – dhjetë minutash ka arritur ekipi i zjarrfikësve, mirëpo demonstruesit e kanë penguar që ta fikin zjarrin. Serbët kanë parë edhe cisternën tjetër për të cilën konfirmojnë se ka qenë e mbushur me benzinë me të cilin demonstruesit i kanë spërkatur objektet serbe e pastaj i kanë ndezur. Pas shtëpisë së shëndetit demonstruesit i kanë ndezur edhe shtëpitë serbe kundrull saj, në mes të të cilave edhe një lokal serb. Kanë vazhduar pastaj drejtë qendrës shkollore "Sveti Sava" dhe e kanë djegur, dhe i kanë djegur shtëpitë serbe përreth shkollës. Gjatë këtyre ndodhive demonstruesit e kanë rrahur Trifun Stojiloviqin dhe kanë mbytur Zlatibor Trajkoviqin. Të enjten më 18 mars janë djegur edhe dy shtëpi serbe, kurse gjatë natës edhe 20. Të njejtën ditë është djegur edhe kisha e "Shën Nikollës". Rëndë është rrahur edhe Predrag Jovanoviqi⁹

Nuk ka pasur kurrfarë shenjash se kjo do të ndodhë. Unë shpesh kam shetitur lirisht mbrëmjeve nepër Fushë Kosovë. Kam pasur shokë shqiptarë (...) Në Fushë Kosovë janë djegur 106 shtëpi.

9 Dëshmitë mbi ditët tragjike, "Danas" 30 mars 2004.

Ditën e parë, kur demonstratat kanë filluar, është djegur spitali, shkolla "Sveti Sava" dhe Posta, kurse pastaj kafeneja "Zhivin Gaj" dhe të gjitha shtëpitë përreth shkollës. Rreth orës 15:00 masa e cila kishte mbi 5000 njerëz, ishte tubuar. Nuk e kam njohur askend sepse bartnin shamija dhe syze. Kanë brohoritur lloj-lloj parulla. Ka pasur edhe cisternë me benzinë, kanë hedhur kokteje në kafenenë "Zhivin Gaj", pronar i së cilës është xhaxhai im. Jemi përpjekur ta fikim zjarrin, por pa sukses(...). Atë ditë është rrahur Trifun Stojilović. Ai është përndryshe polic, njeri i moshuar. E kanë shtri për tokë, e kanë shkelmuar. Ishte i përgjakur. Policët e SHK kanë shikuar duke e rrahur dhe asgjë nuk kanë ndërmarrë për ta mbrojtur. Më vonë kemi dëgjuar se Trajković Zlatibor është i djegur në shtëpinë e vet(...). Mbi 50 veta e kanë prishur rrethojën tonë, dhe kanë gjuajtur kokteje. Të gjithë jemi tubuar në oborrin tim. Ujin e kanë ndërprerë. Policët na kanë thënë se kemi vetëm 5 minuta për të dalur nga oborri. Unë e preva telin në rrethojë, që me automjete të largohemi nga masa. Ishim rreth 25 deri 26 anëtarë të familjes. Nuk kam dashur të mbetem në shtëpi dhe ta mbrojmë shtëpinë, sepse kam dëshiruar që të jetoj. Në momentin kur jam larguar, shtëpia ime ishte ende e paprekur. Ajo është djegur në natën ndërmjet 17 dhe 18 marsit (...). Shtëpia është lyer me benzinë dhe të gjitha janë djegur. I kanë marrë edhe gjërat e vlefshme, teknikën kryesisht, të gjitha të tjerat janë djegur. Madje është djegur edhe WC fushore. Nga oborr i kanë marrë edhe pulat zbukuruese.

D.V. Serb nga Bresja, të cilit i'u është djegur shtëpia dykatëshe

FDH intervistë, 28 mars 2004

Tërë jetën jetoj në Bresje ku e kam mbajtur kafenen "Zhivin Gaj" Aty ishin të punësuar të gjithë anëtarët e familjes sime dhe nga kjo punë kemi jetuar (...). Më 17 mars kafeneja ime ka punuar. Rreth orës 15:00 kemi dëgjuar zhurmën nga drejtimi i Fushë-Kosovës. Një numër i madh shqiptarësh ishte nisur rrugës kryesore në drejtimin tonë. Atëherë e kam mbyllur kafenenë dhe me anëtarët e tjerë të familjes kam shkuar në katin e dytë, duke menduar se ata vetëm do të kalojnë rrugës kryesore. Megjithatë ata kanë filluar të gjuajnë gurë në drejtim të shtëpisë sonë, e pastaj e

kanë djegur kioskun, të cilin e kam pasur para restoranit. E kanë djegur edhe automobilin e Simiq Grujicës, i cili ishte i parkuar para kafenesë sime (...). Pastaj kanë thyer restorantin me gurë dhe mjete tjera. Pas një kohe të konsiderueshme jemi fshehur në shtëpinë e nipit tim Dojquin, e cila gjendet pas shtëpisë sime. Demonstruesit (...) kanë filluar të gjuajnë kokteje mbi restoran. Me birin tim, nëpërmjet derës anësore, kam hyrë në restoran dhe i kam shuar koktejet (...) . Për të ikur nga masa Dojqini u detyrua që ta prejë rrethojën. Me veturë kemi dalë në rrugën anësore dhe kemi shkuar në brendësi të Bresjes. Kjo ka ndodhur rreth orës 16:00 dhe 17:00. Më vonë kam kuptuar se në orët e vonshme të mbrëmjes kanë gjuajtur kokteje edhe në katin e epërm, kështu që shtëpia është djegur tërësisht. Unë nuk mund të parashikojë vlerën e të gjitha gjërave që i kam pasur në shtëpi. Unë kam pasur orendi të mira dhe pajisje për restoran. Kam pasur kompjuterin dhe gjërat tjera me vlerë. I kam pasur dhjetmijë euro, ndërsa dhëndri im dymijë euro. Gjithashtu kemi pasur edhe dinarë, në vlerë prej pesqind euro, kam pasur 16 tavolina dhe 60 karriga. Ari i gruas sime është djegur. Nuk kam vërejtur se diçka është marrë nga shtëpia ime, të gjitha janë djegur.

M.V. serb nga Bresja

FDH intervistë, 1 prill 2004

Unë jam me prijardhje nga Vranja. Në Fushë Kosovë kam ardhur që të punoj si polic para 20 vitesh. Të gjithë njerëzit nga Fushë-Kosova dhe rrethina më kanë njohur. Tash jam në pension. Më 17 mars kam dëgjuar se shqiptarët demonstrojnë në qytet. Në këtë kohë biri im ishte në banesë në qendër të Fushë-Kosovës, afër stacionit të hekurudhës. U nisa tek ai, por nuk e gjeta në banesë (...). Me rrugë anësore jamë nisur për në shtëpi. Dojqini dhe disa serbë të tjerë, të cilët ishin në oborrin e tij nuk më lejonin të shkoj, por të mbes tek ata. Por gjithmonë kam menduar për birin tim, sepse nuk dija se ku ishte. Kur arrita në kafene Bonstil, kam parë një grup njerëzish të cilët vinin nga drejtim i shtëpisë së shëndetit. Sipas vlerësimit tim ishin rreth 100. Njëri prej tyre m'u drejtua me fjalë fyese "ku po shkon ti shka"? nuk u përgjigja. Më goditi me grusht në kokë. U shtriva dhe e mbrojta kokën me duar.

Asgjë tjetër nuk më kujtohet, as me çka më kanë rrahur as sa persona. Kur më erdhi vetëdija kam parë se ata nuk ishin më aty. Kisha shumë dhëmbje. Syri i majtë ishte i mbyllur. Në këtë moment kam parë masën në rrugë, 30 deri 40 metra më larg. Dy policë (SHPK) e penguan masën që të shkojë në drejtim të shtëpive serbe. Ngadal u nisa nëpërmes oborreve serbe. Pastaj erdhi djali im, i cili më pas është kthyer në shtëpi (...). Këtu arriti edhe një polic ndërkombëtar, mendoj se ishte gjerman. Djali im më dërgoi me veturë, në përcjellje të veturës zyrtare të këtij polici, në drejtim të Llapna Sellës. Edhe pse isha i përgjakur, nuk e kam vërejtur se jam i therurr me thikë. Pasi që arrita në spitalin e Graçanicës unë edhe mjekët e kemi vërejtur se jam i therur. Kisha katër therje. Një ishte nën bri, e dyta në pjesën e kofshës së djathtë dhe dy therje më të vogla në anën e djathtë. Kisha lëndime në të dy këmbët dhe kokë (...) pastaj jam transferuar për mjekim në Beograd. Për këto ngjarje kam kuptuar kur jam kthyer në shtëpi. Në ndërtesën "Llepa Brena", banesa e djalit tim dhe banesat e 4 familjeve serbe, janë të plaçkitura. Në Graçanicë, në spital, kam parë Jova Qirkoviqin nga Kuzmini. Kishte geler në këmbën e majtë. Kam parë Radivojeviq Doca - ai kishte plumb në kofshën e djathtë. Kam parë Stana Maksimoviqin e cila ishte e rrahur. Gjithashtu kam parë edhe Kalesiq Stana, të cilës ia kanë djegur duart me cigare, Zlatko Trajkoviqi është i djegur, Aleksiq Stana dhe vajza e saj Gordana janë rrahur.

T.S. Serb nga Bresja

FDH intervistë 28 prill 2004

Shtëpia e shëndetit dhe shkolla në Bresje janë djegur më 17 mars rreth orës 13:30. Unë e kam shtëpinë një kilometër më larg nga këto ndërtesa, menjëhere pas policisë së komunikacionit. Në atë pasdite erdhi vajza ime Nena. Pastaj atë me telefon e thirri një shqiptare, e cila i tha se situata është shumë e keqe. Rreth orës 17:30, një grup prej dhjetë shqiptarësh sulmuan shtëpinë tonë. Askush prej tyre nuk ishte mbi 18 vjeçar. Së pari kanë shtënë, pastaj kanë filluar të thejnë. Së pari kanë rrahur fqinjin tonë Tomiq Zhika. Unë kam dalë në oborr që ta gjejë nipin tim Jovanin. Ai ka hyrë në shtëpi, ndërsa mua më goditën me drresa që u ishin në

oborr. Dora ime u përgjak. Pastaj erdhën 15 policë (...). Policia formoi mur të gjallë për t'u mundësuar largimi ynë nga shtëpitë. Duke u larguar kam parë se grupi u zhduk (...). Na dërguan në stacionin e policisë dhe na vendosën në sallën për takime. E thirrën vajzën time që të shkojë me ta dhe t'i tubojë serbët nga shtëpitë. Gjithë natën kanë punuar. Gjithësej ishin 138, prej tyre 13 fëmijë (...). Shumë prej tyre kanë ardhur të rrahur. Zhika Tomiq ishte i përgjakur. Jova Qirkoviq i rrahur. Gruaja e Çedo Rapor ka ardhur me dorë të thyer. Erdhën mjekët shqiptarë për të ofruar ndihmën. Jova Qirkoviqin e dërguan për në spital. Gjyshës ia lidhën dorën. Nuk kishin ilaçe. Në mëngjes na dërguan në Kryqin e Kuq.

D.S. serbe nga Bresja, e vendosur në kontinier në Uglare

FDH intervistë, 26 prill 2004

Shtëpi serbe e djegur dhe e rrënuar në Fushë Kosovë © FDH

Tridhjetë e pesë vite unë kam punuar si auto ngjyrosës dhe auto mekanik. Kam jetuar në Gjermani. Kam pasur dëshirë që t'i siguroj

fëmijët. Kam lënë pasuri të madhe. Kafe në restoran nuk kam pirë. Me gruan nuk kemi dalë vetëm për të kursyer. Kam pasur shtëpinë trikatëshe. Tani jam i mjerë. Nuk kam asgjë. As fëmijët nuk kanë asgjë. Disa mijëra marka kam fituar në muaj, nga qiraja dhe nga puna ime. Shqiptarët më kanë ardhur shpesh natën, duke u fshehur, për t'iu rregulluar makinat. Të gjithë e kanë ditur se jam i ndershëm. Unë personalisht nuk kam lejuar që të digjen shtëpitë e shqiptarëve në rrugën time, gjatë luftës. Ata janë të gjithë njerëz të ndershëm, siç jam edhe unë. Për të gjitha që kanë ndodhur faj kanë politikanët. Gjithkund ka njerëz të mirë dhe të këqinj. (...) 37.500 euro më janë djegur në shtëpi. Kur ka filluar të digjet, tri vajzat e mia, gruaja dhe mbesa pesëvjeçare kanë filluar të bërtasin. Unë kam rrëmbyer mbesën time dhe me të kam dalë jashtë. Çfarë të hollash? Çka do bëja pa mbesën? Kur kam vrapuar jashtë mbesës ia kam mbyllur gojën që të mos dëgjohet, sepse gjithë kohën ka qajtur. (...). Jemi fshehur sikurse shtazët. Kemi ikur në oborre shqiptare, jemi fshehur në terr. Diku rreth orës 22,30 kam parë një shqiptar i cili punon si përkthyes në OSBE dhe e kam lutur që ta merrë vajzën dhe mbesën time. Ka pranuar dhe i ka dërguar në Uglare. Unë kam mbetur duke u fshehur nëpër oborre fqinje. Kur arriti një grup shqiptarësh para shtëpisë sime filluan që të djegin dhe unë u fsheha në gropën e WC. I kam dëgjuar dy fqinjët shqiptarë, duke thënë se unë jam njeri i mirë, se askujt nuk i kam bërë asgjë, por pa sukses. Erdhi një shqiptarë, i cili punonte në xhami dhe i dëboi këta njerëz. Pastaj filluan që të djegin. Kishin shishe me benzinë. Kisha të holla që i kisha kursyer nga qiraja e banesës në të cilën banonin policët ndërkombëtarë. Nuk di a i kanë gjetur të hollat ose janë djegur, por e di se nuk kam as rrobe për veti. E kam humbur edhe shpirtin. Ma kanë marrë shpirtin. Na kanë sulmuar sikur të ishim shtazë. Në qoftë se nuk jemi njerëz lë të thonë dhe të shkojmë nga këtu.

M.I. serb nga Fushë-Kosova, i vendosur në kontenier në Uglare

FDH intervistë 26 prill 2004

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut, SHPK-së dhe i Trupave Mbrojtëse të Kosovës

Evakuimin e serbëve e kanë bërë policët e Kosovës, ndërsa policët ndërkombëtarë janë kujdesur kryesisht për familjet e tyre. Policët kryesisht kanë vëzhguar dhunën e shqiptarëve. Ekzistojnë dëshmitë se policët e Kosovës i kanë udhëhequr demonstrusit por i kanë ndihmuar edhe serbët. Disa serbë tek të cilët kanë banuar policët ndërkombëtarë, pohojnë se këta kanë refuzuar që t'i transferojnë me automjete në ndonjerin nga fshatrat serbe që gjenden përreth. Serbët dëshmojnë që në mesin e demonstruesëve kishte pjesëtarë të trupave mbrojtëse të Kosovës.

Nuk ishte KFOR-i, ndërsa SHPK ka qëndruar nga ana tjetër, tek pompa, 200 metra nga shtëpitë serbe. E kam dëgjuar një policë të SHPK se si thotë që kafenenë "Zhivin Gaj" duhet djegur. Policët e SHPK kanë shikuar se si e rrahin Trifun Stojiloviqin dhe nuk kanë ndërmarrë asgjë. Madje disa policë të SHPK kanë shetitur me demonstrues.

D.V. serb nga Bresja, i cili e ka shtëpinë e djegur

FDH intervistë 28 mars 2004

Bija ime ka thirrur KFOR-in, ndërsa ata e kanë informuar SHPK-në (...). Tre policët e SHPK arritën shumë shpejtë dhe ata na futën në shtëpi. Policia më ka pyetur kush më ka rrahur. I kam treguar dy persona dhe policët i kanë mbyllur në veturën e tyre. Pastaj arritën edhe 15 policë, në mesin e të cilëve ishte edhe një grua e cila quhet Sada. Masa e shtynte automjetin e policisë dhe tentoi që ta rrokullisë dhe pastaj policia i liroi ata dy persona, që ishin të mbyllur në veturë. Policët thanë se i kemi 5 minuta që të dalim nga shtëpitë. Kanë formuar murin e gjallë që ne të dalim. Nuk na kanë lejuar asgjë që të marrim. Sada më ka ndihmuar që ta marrë çantën me dokumente. As këpucët nuk kisha mundësi t'i mbathi. Duke na larguar policia, kam parë se grupi është rritur (...). Na kanë dërguar në stacionin policor dhe na kanë vendosur në sallën për takime.

D.S. serbe nga Fushë-Kosova, e vendosur në kontenierë në Uglare

FDH intervistë, 26 prill 2004-07-07

Vajza ime i ka thirrur SHPK-në më 18 mars në mëngjes dhe ka kërkuar mbrojtëje, sepse në atë kohë disa shtëpi tani më ishin të djegura. Ajo thotë se polici i SHPK-së iu ka përgjigjur: voglushe, nëse shtëpia nuk është djegur dje do të djeget sot.

M.I. serb nga Fushë Kosova, i vendosur në kontinier në Uglare

FDH intervistë 26 prill 2004

E kam lutur policin ndërkombëtar që të na pranojë neve katër gra të moshuara në veturë dhe që të na shpëtojë. Ai e ka marrë gruan e vet dhe fëmijët ndërsa neve nuk na ndihmojë. Jemi fshehur në thark. Para nesh ishte një grup i të rinjëve, që hedhnin gurë. Për ndihmë arritën dy policë të SHPK-së rreth orës 22:30, të cilët kanë marrë lajmërimin nga Beogradi se katër gra të moshuara fshehen nëpër oborre. Na dërguan në stacionin policor.

S.R. serbe nga Fushë-Kosova, e vendosur në kontinier në Uglare

FDH, intervistë, 26 prill 2004

2. Pasojat

Sërbët nuk janë të kënaqur me dëmin e vlerësuar duke marrë parasysh se shtëpitë, të cilat sipas tyre kanë vlerën prej 100.000 i jepet kompensimi prej 15 – 20.000 euro.¹⁰ Më 27 maj ka filluar renovimi i dhjetë shtëpive të para serbe, prej gjithsej 106, që janë të shkatërruara në ngjarjet e marsit. Sërbët e Fushë-Kosovës (Kosovog Polja) janë vendosur në fshatin Uglare(Ugljare) ku mbas ngjarjeve të marsit është vendosur komuna serbe. Kanë pritur që vendasit të tregojnë solidaritet me të madh dhe se Republika e Serbisë do të sigurojë ndihmë humanitare të rregullt, të cilën politikanët tërë kohën e kanë paralajmëruar. Familje me shumë anëtarë jetojnë në kontenjerë, flejnë në dysheme ose në dyshekë, nuk kanë shporetë ku do zijenin drekën, si dhe nuk kanë kushte për larje të rrobave. Pas ngjarjeve të marsit, Qeveria e Serbisë dërgon ndihma në të holla, e cila është 65 Euro për familje.

10 Ndërtimi të gjitha objekteve gjatë këtij viti, DANAS, 24 maj 2004

Unë dua që shtëpia ime të renovohet dhe të kompensohet dëmi. Nuk di sa do të mbes këtu. Kam dy vajza, nuk di a është e sigurtë jeta këtu. Unë kisha dashur që të mbetem, këtu i kam stërgjyshët. E kam shumë vështirë. Vështirë e kanë edhe miqët e mij shqiptarë. Disa prej tyre më kanë thirrë dhe kanë qajtur.

D.V. serb nga Bresja, i cili e ka shtëpinë e djegur

FDH, intervistë, 28 mars 2004

Ne jemi vendosur në fshatin serb Uglare. Pas disa ditësh na i kanë sjellë 10 kontenierë. Kemi dëgjuar se i ka dërguar Qendra Koordinuese. Familja jonë e ka marrë një. Kemi dy shtretër dhe një sungjer. Na kanë dhënë miell por nuk kemi shporet. Shtëpia është plotësisht e djegur. Kërkojmë që shtëpia të renovohet dhe të përforcohet siguria.

D.S. serbe nga Fush-Kosova, e vendosur në kontenier në Uglare

FDH, intervista, 28 mars 2004

Në ndërtesën "Lepa Brena", fqiu shqiptar ia dha derën e hekurët që SHPK-ja t'ia vendosë në banesën e fqiu serb, dera e të cilit është thyer më 17 mars. Dy vajza shqiptare kanë bërë përpjekje që të pengojnë sulmuesit që t'i djegin banesat në përdhësë. Nga dritaret kanë bërë titur që mos t'i prekin banesat. Huliganët i ofendonin me fjalë fyese. Fqinjët, Bedri Tmava dhe Gani Krasniqi janë përpjekur që ta pengojnë djegien

R.T. serbe nga Fushë-Kosova, e cila jeton në ndërtesën "Lepa Brena"

FDH, intervistë, 26 prill 2004

Quhem M.I. Jetoj në kontenjer. Unë jam njeri pa adresë (...) Shiqoni, kjo është ndihma sociale, të cilën e kam marrë prej Serbisë. Saktësisht 5031 dinarë. Çka mundem unë me këta dinarë? Më falni, brenda [në konferencë] kam pasur shumë çka për të thënë, por diçka këtu [tregon në fyt] më ka shtrënguar. Askush nga Qeverija e Sërbisë nuk ka ardhë? As nga Qeverija e Kosovës? Ej, 106 shtëpi në Fushë Kosovë janë djegur dhe askush të na shiqojë. Shko, shtazë, kur askush nuk të shiqon. Nga Sëbi-ja tërë kohën porosisin: " rrini aty, mos shitni pronën!". A e dini ju se sa njerëz janë të përndjekur? As unë nuk e di saktë, por e

di se në asnjë shtëpi nuk ka pasur më pak se dy anëtare të familjes. Vetëm te unë kemi qenë gjashtë (...) Besoni, unë jam njeri i ndershëm. Kam ardhur këtu [në konferencë] sepse është dashur të tregoj për mundimet tona, përndryshe kurrë nuk do vija (...) Prej Fushë-Kosovës kemi ikur në Uglare. Kur kemi ardhur në Uglare, askush asgjë nuk na ka pyetur. Të gjithë ata kanë organizuar dhe na kanë mbajtur mitingje dhe ligjerata. Ne jemi kundërvënë dhe kemi kërkuar që të na dëgjojnë. Na kanë thënë se së shpejti do të na sigurohet vendbanimi, dhe se duhet të mbesim aty. Ne kemi dashur të shkojmë në Serbi. Atëherë kanë filluar që të na fyejnë. Më falni zotëri, do të jem direkt: "Të organizojmë transportin për pi...". Unë ju kam thënë: "Turp të keni. Me çfarë të drejte keni në dispozicion ndihmat, të cilat mbërrinje prej Qendrës së Koordinimit? Pse nuk na keni dhënë objektet ndihmëse, të cilat askujt s'i duhen, që t'i adaptojmë, të jetojmë si njerëz, dhe jo si shtazë në kontejnera". Der sot nuk na kanë dhënë ato objekte ndihmëse. Menjëherë, aty ku është kontejneri jonë, shiten akulloret. Mbesa kërkon e unë nuk kam. Si të kem kur edhe rrobat që i kam veshur nuk janë të mijat, por m'i ka dhënë ushtari i KFOR-it italian. Ju faleminderit, por unë nuk di t'i marr ato (hulumtuesi i FDH-së dëshiron të blejë çokollatë për mbesën e tij, por dëshmitari nuk pranon). Mos më fyejnë. Vetëm edhe krenarija më ka mbetur. Unë tani jam i mjerë, por nuk kam qenë më herët. Megjithatë, ndihem i mjerë sepse jam i detyruar të marr ndihma humanitare. Më besoni, as atë nuk do ta merrja për vete, lë të ngordhi, por vetëm për shkak të mbesës e marr. Edhe atyre konzervave që i marrim u ka kaluar afati. Kam dëgjuar se e gjithë ndihma që vjen prej Qendres së Koordinimit vjen deri në Leposaviq, dhe nga aty shkon në shitore, kështu që populli e blen, atë që në fakt duhet ta merr si ndihmë humanitare. Deri tek ne vjen vetëm ajo që i ka kaluar afati i përdonimit, sepse nuk mund të shitet. Prej Qendres së Koordinimit është dashur të mbërrij ndihma në të holla në emër të mbesës sime. Kjo ka qenë donacioni, të cilin është dashur ta marrin të gjithë fëmijët. Mbas ndarjes është thënë se çdo fëmijë duhet t'i merr 400 Euro. Koha ka kaluar, dhe mbesa ime nuk ka marrë të hollat e saja. Kam shkuar të shiqoj se çfarë është arsye-

ja, por më kanë thënë se të gjithëve, të cilet janë lajmeruar, u është dhënë shuma e të hollave. Unë e kam lajmëruar mbesën time por ... Prej pronës që kemi tani më ka mbetur vetëm kamera e cila kushton 660 Euro, por baterinë e ka të zbrazët, e unë nuk mund ta mbush sepse mbushësi është djegur në shtëpi. Tash as atë nuk mund ta shes. Kamera ka qenë te një kushëri i imi. Tash ma ka kthyer (...) i am 55 vjeçar, por dukem se paku 10 vite më i vjeter. Gruaja më thotë që t'i lëmë të gjitha, por unë ende kam shpresë. Mendoj, do të na thonë diçka, por të gjithë heshtin. Aspak nuk brengosem për vete, për nderë. (qan)

M.I. sereb nga Fushë Kosova, i vendosur në kontinier në Uglare

FDH, intervistë, 26 prill 2004

VI Dhuna e të rinjve në Obiliq

Deri në ngjarjet e marsit në qytet kanë jetuar 450 serbë, shumica në lagjen Todoroviqi dhe në ndërtesat e YU programit. Protestat kanë filluar më 17 mars 2004, para komunës së Obiliqit, në orën 12:00. Në mesin e demonstruesëve ka pasur shumë nxënës, të cilëve më vonë iu bashkangjiten edhe të rriturit. Atëherë me gurë u sulmua ndërtesa e komunës. Disa shqiptarë nga shërbimet komunale iu bashkangjiten demonstruesëve. Ditën tjetër, demonstratat filluan me marshin e nxënësve të shkollave fillore dhe të mesme. Në këtë ditë janë djegur shtëpitë serbe në lagjen Todoroviqi dhe ndërtesat e YU programit.

Më 17 mars isha në vendin e punës. Përveç meje në komunë punonin edhe disa serbë. Kemi dëgjuar se do të ketë demonstrata në qytet. Kjo nuk ishte dukuri e jashtëzakonshme në Obiliq, prandaj nuk i kemi dhënë rëndësi të madhe. Megjithatë në komunë ka ndodhur diçka e jashtëzakonshme. Dërsisa jashtë tuboheshin demonstruesit kryesisht nxënësit e shkollës së mesme, në ndërtesë është kyçur alarmi kundër zjarrit. Ne e kemi kuptuar këtë si shenjë që punëtorët shqiptarë të komunës t'u bashkangjiten demonstruesve. Nuk di si ta shpjegojmë ndryshe

këtë. Demonstratat i kanë udhëhequr fëmijët, ndërsa më vonë iu bashkangjitën edhe të rriturit.

S.A. serb nga Babimoci, shefi i zyrës për komunitete, Obiliq
FDH, intervistë, 19 prill 2004

Më 17 mars isha në zyrën e organizatës joqeveritare, e cila gjendet në ndërtesën e komunës. Rreth orës 12:00 kanë filluar demonstratat para komunës. Demonstruesit bërtitnin dhe gjuanin gurë, ndërsa shqiptarët të cilët punojnë në komunë, kanë përshëndetur këto ngjarje. Kur arriti KFOR-i i gjuajtën me gurë. Me mua në ndërtesë ishin edhe disa serbë, të punësuar në komunë (...). Arritëm të dalim rreth orës 16:00 kur demonstruesit u nisën në drejtim të Plemetinit. Më herët në zyre ka hyrë Musa Mjekiçi, i cili na tha se mund të dalim, sepse demonstruesit kanë shkuar në tjetrën anë. Ai madje shkoi dhe ia solli çantën njerës grua. Në mbrëmje ishte qetësi.

S.D. serbe nga Obiliq, aktiviste e OJQ-së për të drejtat e gruas
FDH, intervistë, 27 mars 2004

1. Rrahja e serbëve në stacionin hekurudhor

Më 17 mars, rreth orës 14:30, demonstruesit u nisën në drejtim të stacionit hekurudhor ku i kanë takuar 16 serbë të moshuar, të cilët i kanë sulmuar fizikisht. Disa prej tyre kanë lëndime të rënda trupore, por disa prej tyre i shpëtuan rrahjes.

Ishte rreth orës 14:24 kur masa u drejtua tek stacioni hekurudhor. Aty takuan 16 serbë të moshuar, të cilët pritnin trenin. I rrahën. Një gruaje të moshuar, Stojana Dimitrijeviq (90) ia kanë thyer ashtin e urzës. Një i moshuar, Dimitrijeviq, nuk ia di emrin, gjithashtu është rrahur. Gruaja tjetër, Ristiç, as asaj nuk ia di emrin, me ndonjë mjet të mprehtë është prerë në qafë. Njerës grua ia kanë thyer britë, derisa të tjerët janë lënduar ma lehtë.

S.A. serb nga fshati Babimoc, shefi i zyrës për komunitete, Obiliq
FDH, intervistë, 19 prill 2004

Babai im, i cili jeton në shtëpinë pranë meje në lagjen Todoroviqi, më 17 mars u nisë për në stacionin hekurudhor, në mënyrë që me tren të shkojë për vizitë mjekësore në Mitrovicë. Demonstruesit e kanë vërejtur grupin e serbëve në stacionin hekurudhor dhe u nisën me shkokpinj dhe gurë në drejtim të tyre. Babai im, i cili është 63 vjeç, arriti që të ikë deri në qendrën shkollore. Shqiptarët e rrahën me shufra një grua të moshuar. Babai im mbeti në ndërtesën e Qendres shkollore deri në mbrëmje, kur demonstruesit u larguan. Pastaj u kthye në shtëpi.

S.T. serb nga lagja Todoroviqi, person i zhvendosur

FDH, intervistë, 25 prill 2004

2. Dhuna në vendbanimin Todoroviqi dhe ndërtesat e YU programit

Ditën e ardhshme, demonstratat i filluan nxënësit e shkollave të mesme me sheti nepër qytet. Të gjitha shkollat ishin të mbyllura. Derisa lëviznin nepër qytet qytetarët iu bashkangjithnin. Demonstruesit së pari e dogjën kishën ortodokse, pastaj shkuan në lagjen Todoroviqi ku kanë jetuar 25 familje serbe. Serbët ikën para masës, e cila i plaçkiti shtëpitë, ndërsa pastaj ua vuri zjarrin. KFOR-i ka evakuar serbët nga ndërtesa e YU programit, duke i lënë banesat pa sigurim. Banesat janë demoluar dhe plaçkitur. Serbët në mesin e demonstruesve kanë parë prindërit e disa nxënësve dhe fqinjët e tyre. Demonstruesit i ka përcjellë kombi i mbushur me gurë, me të cilët gjuajtën shtëpitë serbe, kishat dhe ndërtesat. Një serb para demonstruesve ka dalë me bombë dhe policia e UNMIK-ut e ka arrestuar. Shqiptarët nga Plemetini e kanë braktisur fshatin kur kanë dëgjuar që serbët nga ky fshat përgatiten të nisën që t'i ndihmojnë serbët nga Obiliqi, sepse kanë dëgjuar që janë disa të vrarë.

Në mëngjes të 18 marsit rreth orës 8:00 sërish është dëgjuar zhurma nga qendra e qytetit. Pas disa minutash është parë tymi i zi nga dy-tri shtëpi në lagjen Todoroviqi. Pastaj doli tymi edhe nga kisha. Kam parë masën rreth 5000 njerëzish e cila ishte nisur në

drejtim të ndërtesës së YU programit. Serbët i kaploi panikë e madhe. Pasi që janë dëbuar, serbët nga një ndërtesë kanë shkuar te ndërtesa tjetër, ku, gjithashtu, jetonin serbët. Edhe nga këtu serbët janë dëbuar. Dhuna ka vazhduar tërë ditën (...). Shpëtimi i vetëm ishte evakuimi. Një pjesë e sërbëve është transferuar në kazermën e KFOR-it, ndërsa të tjerët në fshatin Plemetin dhe Babimoc. Mendojmë se këtë dhunë e kanë kryer fqinjët e parë.

S.A. serb nga fshati Babimoc, shef i zyrës për komunitete, Obiliq

FDH, intervistë, 19 prill 2004

Më tetëmbdhjetë mars, rreth orës 10:00 të mëngjesit, kam vërejtur grupe të fëmijëve shqiptarë duke shkuar në drejtim të kishës. Pas tyre shkonin të rriturit (...) Në një moment kam vërejtur tymin nga kisha (...) Dëgjohej ulurima dhe gëzimi. Kemi vërejtur se si demonstruesit shqiptarë afrohen në drejtim të lagjës sonë. Demonstruesit brohoritnin UÇK, Hashim Thaçi, Ramush Haradinaj, (...) Ishin 500 deri 1000 njerëz. Filluan të gjuajnë me gurë shtëpitë tona dhe të gjuajnë kokteje të Molotovit. Disa shtëpi i përfshiu zjarri. U afruan shtëpisë sonë, hynë në oborr dhe filluan të gjuajnë me gurë. Në atë moment brenda në shtëpi ishim 11 veta. Fëmijët dhe të moshuarit i fshehëm në banjo, ndërsa djali im Bojani dhe unë kemi qëndruar në prag të shtëpisë duke pritur më të keqën. E kam dëgjuar ulurimën e qenit tonë dhe kam pa se si e vrasin me gurë. Shtëpia e babait tim tani më ishte në zjarr. E kam kuptuar se do të na vrasin të gjithëve nëse menjëherë nuk ikim. Djali im dhe unë e kemi hapur dritarën nga ana tjetër e shtëpisë dhe filluam t'i ndihmojmë fëmijëve dhe gruas sime që të dalim jashtë. Babai im, nëna ime, axha dhe gruaja e axhës e cila është invalide vendosëm që të mbesim në shtëpi. Gruaja, katër fëmijët, vëllai dhe unë disi ia arritëm që ta kapërcejmë rrethojën e hekurt. Filluam të ikim në drejtim të Crkvena Vodicës. Kjo u pamundësua, kështu që u detyruam që të iknim nëpër moçal përplot ujëra të ndotura nga Termoelekterana. Shqiptarët u nisën në drejtimin tonë, por uji i ndaloi. Uji ishte gjithmonë më i thellë kështu që në një momente arriti deri në brez. Fëmijët e vegjël i vendosa në krah, kështu që disi arritëm që të dalim. Ishim plotësisht të lagur dhe të frikësuar. Nuk kishim ku të iknim, prandaj vendosëm që të presim në këtë vend që të na shpë-

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

tojë dikush. Filloi gjithçka të digjet, por babai dhe nëna ime, axha dhe grua e axhës arritëm që ta shuajmë zjarrin. Në këtë moment arriti automjeti i policisë së UNMIK-ut. Policët hynë në shtëpi dhe na shpëtoi. Shtëpinë e dogjën, ndërsa ne qanim duke shikuar se si ajo digjet.

S.T. serb nga lagja Todoroviq, person i zhvendosur

FDH, intervistë, 25 prill 2004

Të nesërmen, më 18 mars në orën 8:15 kur fëmijët u nisën në shkollë, filluan demonstratat para ndërtesës. Demonstruesit bërtitnin "shkina jashtë". Bllokimi i ndërtesës ka zgjatur një orë, derisa na evakuo i KFOR-i. SHPK-ja nuk na ka ndihmuar. Kanë qëndruar në rrugë dhe kanë shikuar se çka po ndodhë. Banesat tona nuk janë të djegura, por janë të plaçkitura. Asgjë nga gjësendet tona nuk i kemi marrë. Kam dalë nga shtëpia me papuçe.

S.D. serbe e ndërtesës YU program, person izhvendosur

FDH intervistë 25 mars 2004

Ndërtesa e djegur e YU programit ne Obiliq. FDH foto dokumentim

Më shtatëmbdhjetë mars ka patur demonstrata, por ato ishin të qeta. Rreth orës 14:00 nxënësit e shkollave të mesme janë tubuar në qendren e qytetit dhe filluan që të defilojnë nëpër qytet. Dëshën që të hyjnë në ndërtesën e komunës, por ne kemi dalë në oborr dhe nuk i kemi lejuar. Kjo nuk ka zgjatur shumë. Pastaj, ishte qetësi (...) Më tetëmbdhjetë mars në orët e mëngjesit sërish u tubuan nxënësit. Në të vërtetë, ata nuk shkuan në shkollë. Ishin rreth 400 nxënës. Ata janë manipuluar nga ana e disa personave, të cilët nuk janë nga Obiliqi. Së pari gjuanin gurë, ndërsa pastaj i dëbuan nga shtëpitë qytetarët tonë serbë. Ne kemi ndikuar prindërit e këtyre fëmijëve, që t'i marrin dhe t'i dërgojnë nëpër shtëpi. Kisha është pak e dëmtuar, sepse edhe ashtu ka qenë e papërfunduar dhe në te nuk ka pasur ikona. Dyert dhe dritaret e kishës janë të thyera. (...) Sipas disa të dhënave jozyrtare, në trazira gjithsej ishin dymbëdhjetë të plagosur dhe të lënduar. Një serb me, mbiemër Spasiq mbi demonstruesit ka gjuajtur bombë. Ai ka qenë në paraburgim disa ditë dhe më vonë është liruar. Kishte disa raste kur demonstruesit i kanë rrahur serbët (...) Serbët nga fshati Plemetin janë organizuar dhe të paarmatosur deshën të nisën për Obiliq. Ata kishin informatë të gabuar se ka serbë të vrarë. Në krye me kryetarin, delegacioni i komunës ka shkuar në fshatin Plemetin, biseduan me serbët dhe i bindën se asnjë serb nuk është i vrarë, kështu që ata nuk shkuan në Obiliq. Disa familje shqiptare nga fshati Plemetin kërkuar që të evakohen.

E.H. shqiptar nga Obiliqi, funksionar i Kuvendit komunal

FDH, intervistë, 19 prill 2004

3. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së

Disa policë të Kosovës ua kanë treguar demonstruesve shtëpitë serbe. KFOR-i dhe policia e UNMIK-ut ka evakuar serbët, duke mos ndërmarrë masa për mbrojtjen e pasurisë së tyre. Demonstruesit kanë bllokuar automjetet e KFOR-it, të cilët janë nisur në drejtim të lagjes së serbëve, ndërsa nuk kanë reaguar as atëherë kur demonstruesit në automjetin e tyre kanë vendosur flamurin shqiptar.

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

Sipas mendimit tim, pjesëmarrësit kryesor të dhunës kanë qenë policët e Kosovës (shqiptarët), ata ecnin para masës dhe të parët kanë kërkuar që serbët të evakuhon (...). Një serb pohon që fqiut i tij shqiptar, përndryshe polic, ia ka vënë zjarrin shtëpisë së tij. Ai nuk dëshiron që t'ia japë këtë deklaratë askujt. Policia e UNMIK-ut atë ditë është sjellë si vëzhgues. Asgjë nuk ka ndërmarrë për të penguar masën. As ushtarët e KFOR-it nuk kanë ndërmarrë asgjë. Ata janë marrë me evakuimin e serbëve.

S.A. serb nga fshati Babimoc, shef i zyrës për komunitete, Obiliq,

FDH, intervistë, 19 prill 2004

Më tetëmbëdhjetë mars vetëm disa poliocë të SHPK-së ishin në rrugë. Nuk e kisha të qartë se çka po ndodhë. Nuk arrita që të shoh asnjë ushtar të KFOR-it ose të policisë së UNMIK-ut. (...) Masa e demonstruesve, e udhëhequr me policët shqiptarë, arriti në vendbanimin tonë. Policët, bukvalisht i kanë orientuar në shtëpitë tona (...) Filloi gjithçka të digjet. Por nëna dhe baba im, axha edhe grua ja e axhës arritën që ta shuajnë zjarrin. Në këtë moment ka arritur policia e UNMIK-ut. Policët hynë në shtëpi dhe i nxorën jashtë babain, nënën, axhën dhe gruan e axhës). Shtëpia është djegur menjëhere. Një automjet i policisë së UNMIK-ut na dërgoi në satacionin policor. Pastaj me automjete të KFOR-it jemi transferuar në bazën e KFOR-it në Prishtinë, ku në kushte të vështira i kemi kaluar shtatë ditët e ardhshme. Në bazë ishin të vendosur disa serbë nga Obiliqi dhe Prishtina. Kishte shumë fëmijë të vegjël dhe njerëz të moshuar dhe të sëmurë. Ushtarët e KFOR-it na kanë trajtuar si shtazë. Nuk kishim mundësi që të pastrohemi. Kishim vetëm një bataniye e edhe pse ishte mjaft ftohët.

S.T. serbi nga lagja Todoroviqi, person i zhvendosur

FDH, intervistë, 25 prill 2004

Të gjithë ishin të lodhur dhe të molisur kur dëgjova zërin e një mikut tim nga policia ndërkombëtare. Ai tha se i kemi vetëm tre minuta për ta marrë një çantë, por nuk patëm mundësi as atë që ta marrim. Në transportuesit e KFOR-it kemi hyrë duke vrapuar.

Xhamat pelcitnin në të gjitha anët, ndërsa unë e lëndova shpinën. Fqinjët tanë shikonin dhe nuk reagonin.

S.K. serbe nga Obiliqi, person i zhvendosur
FDH intervistë 27 prill 2004

4. Pasojat

Sipas të dhënave tona në Obiliq të djegura janë 92 shtëpi, 49 ndërtesa ndihëmse, 46 banesa dhe dy ndërtesa. Janë 55 banesa dhe shtëpi të plaçkitura (...) Lidhur me vlerësimin e dëmeve janë organizuar tri komisione: Komisioni, të cilin e formuan shqiptarët nga Komuna, ka konkluduar që dëmi është në vlerë prej 1.145.306 euro. Unë kam punuar në terren me ekipin tim. Ne kemi konkluduar që dëmi është 1.762. 000 euro. Ndërsa Komisioni i përbashkët me UNMIK-un ka konkluduar se dëmi i krijuar është në shumë prej 1.862. 000 euro. Megjithatë, kjo ka të bëjë vetëm me ndërtesa. Në këto shtëpi ka pasur gjëra të vlefshme, orendi etj. Konsiderojmë se dëmi i përgjithshëm është rreth 3 milionë euro, pa shkollë dhe kishë. Sa i përket shkollës, dëmi është 28.514 euro. Gjithashtu, janë plaçkitur dhe dëmtuar disa shitore dhe janë vjedhur makinat bujqësore. Janë të djegura dhjetë vetura, pronarë të së cilëve janë serbë (...) Ne ishim për ta pastruar një ndërtesë. Në plan është kthimi i 24 familjeve. Për pronarët e banesave të djegura, UNMIK-u në bashkëpunim me organizatën humanitare GOAL ka siguruar 30 kontejnerë. Është thënë që në shtator do të përfundojë rikonstruimi i të gjitha objekteve të dëmtuara. Megjithatë, njerëzit edhe mëtej nuk kanë vullnet për kthim, madje edhe ata të cilët shtëpitë i kanë të parprekura.

S.A. serb nga fshati Babimoc, shef i zyrës për komunitete, Obiliq
FDH, intervistë, 19 prill 2004

*Kurrë nuk do ta harroj atë ditë. I kam humbur të gjitha, ndërsa më së tepërmi më dhimbset që me siguri nuk do të kthehem kur-
rë në Obiliqin tonë martir.*

S.Q. serbe nga Obiliqi, person i zhvendosur
FDH, intervistë, 7. prill. 2004

Askush nga serbët ende nuk është kthyer. Kryesisht kanë shkuar në fshatrat e komunës sonë, në Plemetin, Babimoc e tj. Ka edhe të tillë, të cilët kanë shkuar në Mitrovicë dhe Graçanicë. Ne me telefon kemi kontaktuar me nëpunësit tanë të nacionalitetit serb. Ata thonë që serbët i pengojnë që të vijnë në punë. Pas ngjarjeve, disa prej tyre, disa herë kanë qenë në komunë, për arsye private.

E.H.shqiptar nga Obiliqi, funksionar i komunës

FDH intervistë 10 prill 2004

VII Djegia e shtëpive dhe vrasja në Lipjan

Më shtatëmbëdhjetë mars në orën 14:00 disa mijëra shqiptarë kanë filluar të protestojnë në rrugët e Lipjanit. 30 shtëpi serbe dhe 4 banesa në ndërtesën e YU programit janë plaçkitur dhe djegur. Është shkatërruar edhe Zyra komunale për komunitete. Në shtëpinë e vet është vrarë serbi Nenad Vesiq. Në konfliktet me KFOR-in humbën jetën dy shqiptarë, Nevzat Rrahmani dhe Arben Shala. Shumë persona janë të lënduar, ka raste kur fqinjët shqiptarë kanë penguar demonstruesit që t'u ofrohen shtëpive serbe. Në sulmet mbi serbët dhe pasurinë e tyre demonstruesit kanë përdorur armë zjarri dhe mjete shpërthyes.

Situata e sigurisë në Lipjan, para marsit ishte në nivel të kënaqshëm. Serbët filluan që të lëvizin të lirë nëpër qytet dhe të blejnë në shitoret e shqiptarëve (...) Marrëdhëniet janë rrënuar. Dhuna ka pasur për qëllim dëbimin e serbëve. Jam i bindur që qëllimi nuk ka qenë vrasjet. Rreth mesditës, më 17 mars, shqiptarët u tubuan në rrugën kryesore. Në fillim, në masë kishte më shumë njerëz të rinj, por ma vonë iu bashkangjiten edhe të rriturit. Pas shetisë nëpër qytet, demonstruesit u nisën në drejtim të shtëpive serbe (...) Masa së pari u nis në drejtim të ndërtesës së YU programit. Atje kishte shumë familje serbe. Gjuanin me gurë dhe thyen xhamat. KFOR-i i nxori banorët nëpërmes ballkonit të një banese. Pastaj demonstruesit sulmuan shtëpitë serbe përreth.

Në Lipjan janë plaçkitur dhe djegur 30 shtëpi serbe, duke përfshirë edhe Zyrën tonë për komunitete. Të gjitha gjërat e vlefshme janë marrë, gjithashtu të gjitha shitorët serbe janë demoluar. Në këtë natë Nenad Vesiq është vrarë me të shtëna me armë zjarri. Është shtënë edhe mbi shtëpi, ku edhe tash mund të shihen shenjat e pëlumbave. Gati të gjithë serbët nga Lipjani janë evakuuar në mjedise tjera ku jetojnë vetëm serbët. Këto fshatra janë Gushterica, Novo Nasele, ndërsa të tjerët kanë shkuar në Graçanicë dhe Llaple Sellë. Kam dëgjuar se ka edhe të lënduar, por unë nuk i di emrat e tyre (...) Fushata e njëjtë ka ndodhur edhe ditën e ardhshme më tetëmbëdhjetë mars.

B.N. sereb nga Lipjani, shef i Zyrës për komunitete

FDH, intervistë, 4 prill 2004

Sipas gazetës së Beogradit "BLIC" një grup i demonstruesve rreth orës shtatëmbëdhjetë është nisur në drejtim të kishës. Rrugës kanë thyer. Kanë gjuajtur bombë mbi një serb, i cili ikte para masës. Policët kosovarë e kanë arrestuar serbin, sepse demonstruesit e kanë akuzuar se ai ka gjuajtur bombën mbi ta. Në kishë ishte prifti Rangjell Deniq, i cili me këtë rast është lënduar rëndë.¹¹

11 Vetë vetes ia ka nxjerrë geleret, "BLIC" 23 mars 2004 "Bomba ka ra disa metra afër meje. Unë jamë tërhequr në shtëpinë e famullitarëve, ndërsa shqiptarët e thyen derën dhe hynë në portën e kishës. Përnjëherë, SHPK hyri në banesë. Në atë kaos unë iu thash mirë dita, ndërsa ata u përgjigjën: "çfarë mirëdita! Duart lartë" shikoja, ndërsa ata bastisin banesën tone. Shumë fjalë fyese m'i kanë thënë. Më nxorën me përanga në duar dhe më tërhiqnin deri në veturë. Gjithë kohën kisha ndjenjen që nëpër fëtyrë më rrjedhte gjaku, sepse plaga nga geleri në ballë ishte e thellë. Në vend të stacionit më lanë në veturë. Gjithkund përreth ishin shqiptarët, ndërsa unë vetëm dhe atë me pranga në duar. Një polic shqiptar gjithë kohën u thoshte të tjerëve që të më dërgojnë në stacion, por pa rezultat. "ule kokën që mos të shohin" edhe në stacion nuk m'i hoqën prangat. Telefoni ishte në xhepin tim. Më thirrte grua, miku, familja. Nuk kasha mundësi që të lajmërohem dhe t'iu tregoje se çka po ndodhë. Jamë liruar me intervenimin e Graçanicës, ndërsa ka ndërmjetësuar një amerikan. Për pesë orë në polici askush nuk më ka ofruar ndihmë. Kur arrita në mbrëmje në shtëpi, erdhi një mik i imi, ai në plagë më vendosi alkool, ndërsa unë i kamë nxjerrë gelerët. Dje më ka kontrolluar një mjeke nga Bataljoni Finlandez".

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së

Unmiku dhe SHPK kanë evakuuar serbët ndërsa demonstruesit kanë plaçkitur dhe djegur pa penguar shtëpitë sebe. Policët e Kosovës u prinin demonstruesit dhe urdhëronin serbët që të largohen nga shtëpitë me arsyetim se nuk mund t'i mbrojnë nga masa. Pjesëtarët e SHPK-së kanë arrestuar përifitin dhe serbin i cili ka ikur para demonstruesëve pa kurrfarë arsye. KFOR-i ka penguar shkatërrimin e plotë të kishës.

Unë nuk e kam të qartë se si trupat e KFOR-it, UNMIK-ut dhe SHPK-së nuk arritën të pengojnë dhunën ndaj serbëve. SHPK-ja u ka ndihmuar demonstruesve. Ata ecnin para masës dhe i urdhëronin serbët që të largohen nga shtëpitë, sepse ata nuk janë në gjendje për t'i mbrojtur. Në të vërtetë ata i kanë dëbuar nga shtëpitë e tyre. Një burrë i moshuar, i cili nuk dëshiron të dëshmojë, por pohon se ka parë kur dy policët janë përgatitur që ta minojnë kishën ortodokse (...) serbët, pjesëtarët e SHPK-së nuk kanë kurrfarë raporte me kolegët e tyre shqiptarë. Ata kryesisht punojnë në fshatrat serbe, siç është Gushterica.

B.N. serb nga Lipjani, shefi i Zyrës për komunitete

FDH, intervistë, 4 prill 2004

2. Pasojat

Deri në fund të majit në Lipjan janë kthyer 160 serbë, të cilët pas ngjarjeve të marsit janë larguar nga qyteti nëpër fshatrat serbe përreth. Komisioni komunal për vlerësimin e dëmeve është i përbërë kryesisht prej shqiptarëve, çka serbët konsiderojnë si diskriminim etnik. Serbët konsiderojnë që kompenzimi i dëmeve në shumë prej 200.000 euro, sa ka vlerësuar Komisioni komunal është e pamjaftueshëm për renovimin e 30 shtëpive serbe. Komisioni i përzier, në përbërje të përfaqësuesve të UNMIK-ut dhe një OJQ amerikane ka vlerësuar dëmin në 411.000 euro, gjë që për një shtëpi kap shumën prej 13.700 euro. Edhe me këtë vlerësim serbët nuk janë të kënaqur, sepse konsiderojnë se u takon kompensimi edhe për orenditë e plaçkitura ose të shkatërruara. Ajo që është më e rëndë për

serbët, është ajo se ata nuk e ndiejnë veten të sigurtë në Lipjan dhe është shumë vështirë që të vendoset besimi ndëretnik. Gjatë ngjarjeve të marsit kishte edhe raste kur fqinjët shqiptarë të organizuar kanë mbrojtur shtëpitë serbe nga demonstruesit.

Më 19 mars pak është qetësuar situata. Megjithatë serbët edhe më tutje nuk guxojnë që të lëvizin nëpër qytet. Edhe ata të cilëve shtëpitë nuk u janë djegur, nuk guxojnë të qëndrojnë në shtëpitë e tyre. Në ndërtesën e YU progamit janë kthyer 4-5 meshkuj (...) Duhet të theksoj që organet komunale nuk kanë bërë asgjë për të penguar dhunën mbi serbët. Prandaj, ne, momentalisht nuk kemi kontakte me ta. Kam dëgjuar se disa në komunë kanë propozuar që të mbyllet zyra jonë, e cila vepron në kuadër të komunës.

B.N. serb nga Lipjani, shef i Zyrës për komunitete

FDH, intervistë, 4 prill 2004

Dhuna në rrugën tonë ka filluar më 17 mars. Ne i kemi lëshuar rolet në dritare dhe jemi munduar që të shohim se çka po ndodhë jashtë. Demonstruesit u nisën në drejtim të rrugës sonë, por fqiu ynë Byrhani nuk ka lejuar që t'u afrohen shtëpive tona. Me fqinjët tanë shqiptarë nga kjo rrugë kurrë s'kemi pasur probleme. Këto janë tri shtëpi serbe, ndërsa të tjera janë shtëpi shqiptare. Unë gjithmonë thoja se kur e shoh Byrhanin duke shetitur, e ndiej vehten të sigurtë. Në rrugën tonë pas 17 marsit nuk ka pasur probleme.

R.A. serb nga Lipjani, shtëpinë e të cilit e ka mbrojtur fqiu shqiptar

FDH, intervistë, 28 mars 2004

VIII Shtime

Serbët nga komuna e Shtimes nuk kanë pasur informata se çka po ndodhë në Kosovë më 17 mars të vitit 2004, prandaj nuk i kanë dhënë rëndësi demonstruesëve dhe brohoritjëve të tyre. Protestat u bënë të dhunshme në orët e hershme të mbrëmjes kur shqip-

tarët filluan të gjuajnë kokteje të Molotovit mbi shtëpitë serbe. Disa fqinj shqiptarë kanë marrë pjesë në demonstrata dhe sulme mbi shtëpitë serbe. Krahës shtëpive serbe është djegur edhe kisha ortodokse e Shën Arkangjelit.

Më datën 17 mars tek unë ishte për vizitë një mik i imi. Gjithë ditën kemi qenë në shtëpi dhe nuk e kemi ditur se çka po ndodhë. Fëmija im ka qenë dy herë në shitoren shqiptare. Kur është kthyer për herë të dytë më tha se masa e njerëzve demonstroi në qendër të qytetit, të cilët brohorasin "Thaçi – Thaçi". Kam menduar se janë demonstrata të zakonshme (...) Rreth orës 19:40 erdhi patrulla policore tek unë. Ishin shqiptarë. Ata më pyetën a ka diçka të re. Unë nuk e kam ditur pse e kanë bërë këtë pyetje, por unë u thash se nuk ka asgjë. Njeri prej tyre ma ka dhënë numrin e telefonit. Pasi që shkuan policët, është gjuajtur kokteji i Molotovit në oborrin tim. E goditi betonin dhe zjarri nuk u përhap. Unë menjëherë dola në rrugë, por nuk e pashë askend. Unë dyshoj se këtë e kanë bërë fqinjët e mi, të cilët dëshirojnë që unë ta braktisi shtëpinë. Pastaj e kam thirrur policinë në numrin që ma kanë dhënë. Arritën shumë shpejt. Ata më thanë se nuk e dinë kush e ka bërë këtë. Para se të niseshim njeri prej tyre më tha se situata është mjaft e rëndë dhe ata nuk mund t'u ofrojnë siguri të gjithëve. Isha shumë i shqetësuar (...) Nuk kaluan as 20 minuta kur përsëri është gjuajtur kokteji i Molotovit në oborr. Shpejt e kam thirrur policinë. As kokteji i dytë nuk ka shkaktuar dëme. Kur arritën policët unë i luta që t'i transferojnë fëmijët në vend të sigurtë. Ata më thanë që për këtë duhet ta pyesin komandirin dhe shkuan. Unë e thirra një taksist shqiptar, shërbimet e të cilit i kam shfrytëzuar shpesh. Ai më tha se nuk mund të vijë. Pastaj e kam thirrur tjetrin i cili më ka thanë se do të vijë pak më vonë, por nuk erdhi.

N.J. serb nga Shtime, përfaqësues i Bashkësisë serbe në komunë

FDH, intervistë, 14 korrik 2004

SHPK-ja ka evakuuar serbët nga Shtimja dhe fshatrat perreth. Shumë serbë nuk kanë dëshiruar të evakuheshin. Vetëm një shtëpi

serbe nuk është shkatërruar dhe të njëjtën e ka uzurpuar një shqiptar. Gjatë dhunës një serb është lënduar lehtë. Gjithashtu, serbët konsiderojnë që akcioni i shkatërrimit të pasurisë serbe ka qenë i organizuar.

Rreth orës 22:20 telefoni im ka cingëruar. Ishte një polic i cili më tha të jemi të gatshëm për 5 minuta, sepse më vonë nuk do ketë mundësi për të na evakuar. Pas dhjetë minutash arritën dhe të gjashtit na futen në automjet. Asgjë nuk kam vërejtur kur jam larguar nga Shtimja. Na kanë dërguar deri në Novo Naselje. Na kanë thënë se edhe të tjerët duhet t'i evakuojmë. Ne kemi shkuar tek një familje serbe në Shtimje. Ata i ka evakuar policia pak para nesh, ndërsa të tjerët pas nesh. Të gjithë ishin të vendosur nëpër fshatrat serbe në komunën e Lipjanit. Gjatë bisedës kam kuptuar se mbi të gjitha shtëpitë janë gjujtur kokteje të Molotovit. Vetëm një burrë është lënduar e ai është Mile Miriq, i cili ka dalë në rrugë pasi që u gjuajt në oborrin e tij kokteji i Molotovit. Ai u gjuajtë me gurë (...) Disa prej tyre pohojnë se policia i ka evakuar me dhunë, sepse ata nuk kanë dashur që t'i braktisin shtëpitë. Të gjithë janë evakuar para mesnatës. Mendoj se kjo ka qenë e organizuar, sepse në natën ndërmjet 17 dhe 18 marsit të gjitha shtëpitë serbe janë plaçkitur, ndërsa më vonë të djegura. Vetëm një shtëpi serbe nuk është e djegur dhe atë për shkak se shtëpinë e ka uzurpuar një shqiptar. Unë nuk do të çuditesha që ai i ka djegur shtëpitë tona, sepse ai ka dashur që t'i uzurpojë edhe arat tona. Krahas orendive shtëpiake janë vjedhur edhe dy motokultivatorë dhe një traktor me të gjitha makinat përcjellëse.

N.J. serb nga Shtimja, Përfaqësues i bashkësisë serbe në komunë

FDH, intervistë, 14 qershor 2004.

Komumuna e Shtimjes ka formuar Komisionin për vlerësimin e dëmeve, në të cilën serbët kanë një përfaqësues. Sipas mendimit të tij, kompensimi i vlerësuar nuk është adekuat me dëmin e shkaktuar. Deri në mesin e qershorit të vitit 2004 asnjë serb nuk është kthyer në Shtimje.

Komuna ka formuar Komisionin për vlerësimin e dëmeve dhe unë kam marrë pjesë në këtë Komision. Unë kam shkuar edhe nëpër shtëpitë serbe. E gjithë kjo ishte e tmerrshme, të plaçkitura dhe të djegura. Edhe orenditë, të cilat nuk janë të rëndësishme ishin të shkatërruara. Komisioni ka vlerësuar dëmin në 112.000 euro me çka unë nuk jam pajtuar. Kjo është shumë pak dhe nuk mbulon shpenzimet e ndërtimit të vrazhdtë të objekteve. Në çdo shtëpi ka pasur orendi dhe teknikë të ndryshme. Në komunë më kanë thënë se ju vjen keq, por asnjë kryes i veprave nuk është arrestuar e kjo nuk është vështirë të bëhet (...) Unë një kohë kam paguar qira për një shtëpi në Suvi Do, por tani në Novo Naselje paguaj qira 60 euro, ndërsa nuk kam as banjo. Unë jetoj nga asistenca sociale prej 65 euro në muaj. Askush nuk mund të na ndihmojë. Komuna më herët ma ka paguar qiranë për shkak të fëmijëve, të cilët kanë vazhduar shkollën këtu. Më kanë thënë se do ta paguajnë edhe më tutje. Komuna na ka ndihmuar në ushqim, por ne nuk mund të jetojmë nga kjo. Nuk di çka të mendoj. Po qe se ndërtohet shtëpia ime, ashtu siç ka qenë më herët, dhe të më kompenzohen gjërat e vjedhura atëherë do të kisha menduar nëse do të kthehem në Shtimje. As nga Serbia nuk marrim kurrfarë ndihme.

N.J. serb nga Shtimja, përfaqësues i bashkësisë serbe në komunë

FDH, intervistë, 14 qershor 2004

IX Shkatërrimi i pasurisë dhe vrasja në Gjilan

Më datën 17 mars në orën 15,00 demonstruesit filluan protestën duke bllokuar udhëkryqet në dalje të qytetit. Pas kësaj, në mënyrë të organizuar u nisën drejt pjesës së qytetit ku gjendet lagjja serbe e në të cilën është kisha ortodokse. Drejt shtëpive filluan të hedhin gurë që i kishin sjell me traktorë, pastaj hynin nëpër shtëpi dhe i rrahnin të pranishmit, i shkatërronin dhe i plaçkitnin orenditë shtëpiake. Me atë rast, janë lënduar ose rrahur së paku 20 serbë, kryesisht të moshuar. Demonstruesit i kishin kallur shtëpitë nga të cilat serbët kishin arritur të iknin. Kisha e Shën Nikollës ka

psuar dëme të vogëla. Në shënjestër të demonstruesve ka qenë edhe ndërtesa e administratës së UNMIK-ut. Gjatë këtyre sulmeve është vrarë serbi, Slllobodan Periq, profesor i kulturës fizike në Shkollën teknike¹². Serbët u evakuan në fshatin Shillovë¹³. Gjatë trazirave janë djegur 18 shtëpi të serbëve, 70 janë plaçkitur dhe demoluar, ndërkaq plotësisht janë shkatërruar rreth 20 automjete serbe dhe disa të UNMIK-ut. Sipas dëshmimeve të serbëve, demonstruesit kanë qenë saktësisht të njfotuar se cilat automjete u takojnë policëve serbë nga Kosova. Në disa raste shqiptarët u kanë ofruar ndihmë fqinjëve të tyre serbë.

Së bashku me familjen time jetoj në fshatin Kusce. Jam i punësuar në SHPK në Gjilan dhe punoj në sigurimin e Gjykatës së Qarkut në Gjilan. (...). Në punë nuk kemi pasur kurrfarë problemesh para këtyre ngjarjeve. Për datën 16 qershor në Gjilan kanë qenë caktuar demonstratat (...) për shkak të të cilave nuk kam ardhur në punë me veturën time me targa të vjetëra. Të nesërmën, më 17 mars, së bashku me kolegun tim kam ardhur me veturën time. Automobilin e kam parkuar para hotelit "Kristal" në afërsi të gjykatës dhe stacionit policor. Pjesën e përparme të automobilit e kam afruar pranë rrethojës së betonit, kështu që targa e përparme nuk ka mundur të shihet, ndërkaq targën e pasme e kam hequr. Aty kishte shumë automjete të parkuara, rreth dhjetë prej të cilave ishin në pronësi të serbëve. Po atë ditë kemi pasur gjykim. Nga jashtë vinte një zhurmë dhe pastaj vërejtëm një numër të madh njerëzish. Gjyqtari, i cili është serb, e ndërpreu gjykimin. Kjo ndodhi rreth orës 15.00. Pasi dola nga ndërtesa e gjykatës pashë shumë njerëz kështu që nuk pata mundësi që ta marrë automjetin. Gjyqtarët shkuan me automjete zyrtare, kurse unë dhe kolegu im mbetëm në ndërtesën e gjykatës. Shqiptarët filluan t'ua vëjnë flakën automjeteve. Dëgjova dikend duke bërëtitur: "Hajde me e djegë një golf pa tabela", (...) Unë hipa në katin e dytë për të shikuar se çka po ndodhë jashtë ndërtesës. Atëherë

12 Vrasësi i Serbit është arrestuar, "BLIC", 8 prill 2004: "Zëdhënësi i UNMIK-ut Niraxh Sing (Nerraj Singh) deklaroi se është arrestuar një i ri shqiptar për vrasjen e Slllobodan Periqit"

13 Kosovë, 18 mars, nga ora në orë, "BALLKAN" 19 mars 2004.

vërejta se automjetin tim e nxorën në rrugë, pastaj e praptuan dhe ia vunë flakën (...) Jashtë nuk shihej policia, kurse këtyre njerëzve u ndihmonin teksistët, stacioni i të cilëve është para hotelit. Kishte edhe automjete të tjera që u takonin serbëve e që kishin targa të Kosovës. Edhe ato u dogjën. Me siguri taksistët u kanë treguar se cilat automjete janë të serbëve. Mendoj se njëri prej tyre, madje, ua ka dhënë një shishe me benzinë me të cilën i digjnin automjetet tona (...) gjatë orëve të vona të natës çdo gjë u qetësua. Vetëm rreth orës 23,00 arritën policët ndërkombëtarë të cilët na dërguan nëpër shtëpi. Më vonë dëgjuam se në qytet janë djegur 18 shtëpi të serbëve, kurse rreth 70 janë plaçkitur dhe demoluar. Po ashtu dëgjuam se është varë një serb, emri i të cilit nuk më kujtohet, por e di se e quanin Bobi.

K.K. Serb, pjesëtar i SHPK

FDH, intervistë, më 26 mars 2004

Nga terreni jemi kthyer (policët serbë) rreth orës 19,00. Në rrugët e Gjilanit ende kishte demonstrata. Vërejta se disa shtëpi të serbëve ishin djegur, ndërkaq një numër shumë më i madh i tyre ishte plaçkitur dhe dëmtuar. Të nesërmën mora vesh se ishin djegur 18 shtëpi të serbëve në afërsi të kishës, kurse mbi 70 të tjera janë demoluar dhe plaçkitur. Ishin demoluar edhe disa duqane serbe. Kuptova se ishte vrarë një serb në qendër të qytetit i cili kishte jetuar me të ëmëm e tij. Në platonë e hotet "Kristalit" ishin djegur 14 automjete, tre prej të cilave ishin xhipa, kurse dy automjete private që u takonin serbëve. Ndër këto automjete ishte edhe i imi, me targa të vjetra. Në afërsi të automjeteve tona kishte edhe shumë automjete të tjera të shqiptarëve, të cilat nuk ishin dëmtuar. Demonstruesit nuk kanë mundur t'i identifikojnë automjetet serbe vetëm sipas regjistrimit, ngase edhe disa automjete serbe kanë qenë me regjistrim të Kosovës. Këtë e ka bërë ndonjë grup i cili disponon të gjitha informatat e nevojshme për serbët që punojnë në SHPK.

K.K. Serb, pjesëtar i SHPK

FDH, intervistë, më 26 mars 2004.

Shtypi beogradas publikoi të dhënat lidhur me serbët e rrahur të cilët gjenden për shërim nëpër spitalet e Serbisë. Sipas dëshmisë një njeriu, i cili beson se ka shpëtuar vetëm ngase sulmuesit kanë menduar se ishte i vdekur, demonstruesit nuk kishin mëshirë as ndaj nënës së tij të sëmurë.¹⁴

Djegia e automjeteve serbe në qendër të Gjiçanit © FDH

- 14 Tmerr dhe llahtari, "KURIR", më 23 mars 2004: "Uluritnin para shtëpisë sonë. Pamja ishte tmerruese. Nëna dhe unë ishim në kat. Kisha mundësi të kërcej nga dritarja dhe të iki deri në oborrin e kishës, por nuk pata guximin ta lë nënën. Ajo nuk mund të levizte pa ndihmën time. Shqiptarët shumë shpejt thyen derën dhe hynë në shtëpinë tonë. Menjëherë iu vërsulën nënës. Njëri prej tyre iu has me shkop. Unë ndërhyra për ta mbrojtur, kurse ata filluan të më qëllojnë me purteka. Nuk di as vetë si e përballova goditjen në kokë me një shkop metalik. Kisha një ndjenjë se më është çarë koka. Gjaku rridhte vrushkull. Mu morën këmbët dhe u rrëxova pranë nënës. Nënën e shtërngova fort për dore që ta kuptojë se ende jam gjallë. Shqiptarët ikën duke menduar se ishim të vdekur. Nga frika që kishim nuk leviznim. Nuk më kujtohet sa kishte zgjatur kjo deri sa erdhën ushtarët e KFOR-it. Ata na morën para duarsh, kurse ne kukatnim nga dhembjet."

1. Veprimi i KFOR-it, i policisë UNMIK-ut, SHPK-së dhe i Trupave Mbrojtëse të Kosovës

KFOR-i amerikan ka intervenuar dy herë, kur i pengoi demonstruesit t'ia vëjnë flakën kishës ortodokse dhe herën e dytë, kur pengoi demolimin e ndërtesës së administratës së UNMIK-ut. Të gjithë policët serbë, pjesëtarë të SHPK, më 17 mars, janë dërguar në terren jashtë Gjilanit. Më 18 mars KFOR-i shpalli orën policore. Rugët i kontrollonin pjesëtarët e KFOR-it dhe të Trupave Mbrojtëse të Kosovës.

Para një viti jam punësuar si polic në Shërbimin Policor të Kosovës. Momentalish shërbej në stacionin policor të Gjilanit. Ne policët serbë, shpehëherë vizitojmë fshatrat e komunës së Gjilanit në të cilat jetojnë serbët. Mirëpo më 17 mars 2004, na është urdhëruar që të shkojmë në Çagllavicë. Pasdite vonë mësove se pati trazira dhe dhunë në qytetin e Gjilanit (...) Në afërsi të drejtëpërdrejtë të hotelit ku u është dhënë flaka automjeteve, gjenden stacioni rajonal komunal policor dhe gjykata e qarkut. Si është e mundur që të gjitha këto të ndodhin në afërsi të stacionit policor i cili duhet të kujdeset për sigurinë e qytetarëve dhe pasurinë së tyre.

S.D. serb, pjesëtar i SHPK

FDH, intervistë, e datës 26 mars 2004

2. Pasojat

Serbët, pjestarët e SHPK, vazhduan të punojnë edhe pas ngjarjeve të marsit, por në vendin e punës vijnë me përcjellje të policëve ndërkombëtarë. Këta e kanë humbur besimin për një jetë të përbashkët. Serbët e kuptojnë djegien e shtëpive të tyre si porosi se këtu në Kosovë për këta nuk ka ardhmëri¹⁵

15 Ngjarje të përgjakshme në Gjilan, "Politika", 25 mars 2004: Ja, kështu erdhëm, vetëm me këto që i kemi në trupin tonë. Asgjë përdore, as dokumenta, as para, shkrut as gjë. Të gjitha i mori flaka. Nuk mund të besoj se kjo që na ndohi është e vërtetë. Çka kemi nga ajo që e shpëtuan kokën? Çka na duhet jeta? Çdo gjë u rrënua në pakthim.

Pas gjithë asaj që na ka nodhur, që është presion i madh, ne edhe më tutje punojmë dhe i përmbushim detyrat tona. Ne i mbrojmë të gjithë qytetarët, e veçanërisht shqiptarët. Shpresoj që do të jemi të mbrojtur, meqë, përndryshe nuk mund të shkojmë në punë.

S.D. Serb, pjesëtar i SHPK

FDH, intervistë, e datës 26 mars 2004

X Dhuna në Viti

Ne protestat e 17 marsit kanë marrë pjesë afro 300 shqiptarë, të cilët i kane sulmuar me gurë serbët dhe shtëpitë e tyre. Disa serbë me këtë rast kanë pësuar lëndime të rënda. Atë ditë protestuesit kanë thyer xhamat e shtëpive para të cilave kanë kaluar. Protesta nuk ka zgjatur shumë. Protestat kanë qenë më masovike dhe më të organizuara të nesërmen më 18 mars, kur në rrugë kanë dalë afro 1000 njerëz. Protestuesit kanë qenë të udhëhequr nga një shqiptar me altoparlant. Atë ditë shumë shtëpi të serbëve janë demoluar, përderisa 10 sosh janë djegur. Poashtu është djegur autobusi i UNMIK-ut i cili bartë fëmijët serb për në shkollë.

Ne së pari kemi menduar se protestat janë paqësore. Askush nuk do ta kishte paramenduar se një gjë e tillë do të ndodhte në Viti. Në 17:30 është afruar masa prej 300 personave. Kanë bërë titur parulla të ndryshme. M'u duk shume e çuditshme meqë në këtë rrugë asnjëherë nuk ka pasur protesta. Turma u ndal para oborrit tonë, pastaj hynë në oborr dhe filluan të shkatërrojnë çdo gjë para vetes. Tri automjete ishin të vendosura në oborr. Që të tria i shkatërruan, e pastaj i dogjën. Derisa automjetet digjeshin disa prej tyre silleshin rreth zjarrit duke luajtur. Në shtëpi ishim nëntë anëtarë, gjashtë prej të cilëve ishin fëmijë. Ishim tepër të frikësuar. Ia vumë dryrin derës dhe njëkohësisht luteshim që të mos ndodhë ajo më e keqja.

N.ZH. Serb, nga Viti

FDH intervistë e datës 17 maj 2004

Shtëpi dhe automjete serbe të djegura në Viti. FDH foto dokumentim.

Me datën 17 mars (...) rreth orës 14,30 babai im, Stojadin Saviq, kishte shkuar te gruaja e axhës. Aty ishte edhe nëna ime Borka me tezen Zhivkën. Që të dyja u gjendën para shtëpisë kur ariti masa. Ishin rreth 300 veta, disa nga Vitia, e disa prej tyre nga rrethina e Vitisë. Me ta ishin edhe pjesëtarët e SHPK-së. Ata së pari hynë në oborrin e Tomislav Nojiqit. Nga frika tezja Zhivka e mbylli derën dhe hipi në katin e sipërm. Nëna ime filloi të vrapojë drejt shtëpisë sonë. Një guri e qëllloi në hundë, kurse tulla në këmbë (...) Me qëllim që të mbrohej nëna iu drejtua demonstruesve: "Ikni ore, po vjen burri im me revole". Pas kësaj masa u largua, ndërkaq mbetën xhamat e thyer në shtëpitë tona. Ndërkohe babai im ishte para shtëpisë së gruas së axhës. Edhe ata filluan t'i gjuajnë. Babain tim e qëlluan me gur në hundë, kurse gruan e axhës dikush e goditi me një dru të shpinë. Nëna, babai, axha dhe gruaja e axhës u fshehën te fqinji Zlatko Petkovi dhe aty mbetën deri sa u errësua dhe gjendja u qetësua (...) Pastaj erdhën në shtëpinë tonë. Kur u ktheva vëreja se të gjithë xhamat

ishin thyer. Askush nuk erdhi, as nga policia e as kushdo qoftë tjetër, që të na pyet se si ndihemi dhe se a na nevojitet diçka.

B.S. serb nga Vitia

FDH, intervistë, e dt.17 maj 2004

Më datën 18 mars 2004 (...), diku rreth orës 14,00 u ndërpre energjia elektrike. Nuk kaloi as gjysmë ore dhe nga drejtimi i qendrës erdhi një grup i madh njerëzish. Ishin më tepër se 1000. demonstruesit brohoritnin: "UÇK-UÇK" dhe parolla të tjera. Ata mbanin flamuj shqiptarë dhe amerikanë. Erdhën deri te kisha. Kolonës i printe një shqiptar me megafon i cili te kisha, kinse i ftonte njerëzit që të shpërndahen. Mirëpo, turma edhe më tutje brohoritte. Pastaj ia mësynë shtëpisë së gruas së axhës dhe menjëherë e dogjën. Unë gjendesha në shtëpinë e fqinjit tanë dhe të gjitha i shikoja nga dritarja. Demonstruesit e tjerë u nisen drejt shtëpisë tjetër, në katin e parë të së cilës gjendej kafiteria. Nuk vonoi shumë dhe ia vunë flakën edhe kësaj shtëpie. Vlenë të përmendet se aty pranë ishte automjeti i zjarrëfikjes. Zjarrëfikësit sikur pritnin që të digjet ndonjë shtëpi e pastaj të intervenojnë për ta shuar zjarrin (...) Pas pak turma u nis drejt shtëpisë sime. Së pari ia vunë zjarrin shtëpisë së gruas së axhës, Desanka Shvabiq, pastaj shtëpisë dhe kafiterisë së Tomislav Nojiqit. Demonstruesit rrënuan rrethojën prej drasave, e pastaj thyen derën e lokalit tim ende të papërfunduar dhe në të e hodhën një koktej mollotovi, kështu që lokali filloi të digjej (...) pastaj masa u nis drejt lagjës së Daiqëve, ku i dogjën dy shtëpi të serbëve. Shtëpia e tretë u plaçkit, ndërkaq turma ia dha flakën edhe autobusit të UNMIK-ut i cili transporton fëmijët serbë për në shkollë (...) Po ashtu, ata dogjën edhe automjetin e Novica Terziqit, i cili në atë moment ishte nisur për në qytet. Kur e vërejt masën e tubuar ai e parkoi automjetin para një shtëpie të shqiptarit dhe iku. Rreth orës 18,00 një helikopter fluturoi mbi qytet dhe që nga ai moment masa filloi të shpërndahej.

B.S. Serb, nga Vitia

FDH, intervistë e datës 17 maj 2004

1. Veprimi i KFOR-it, i policisë së UNMIK-ut dhe i SHPK-së

Pjesëtarët e pakët të policisë së KFOR-it dhe të policisë së UNMIK-ut ishin vëshgues të ngjarjeve. Serbët kanë parë se disa policë të SHPK-së së bashku me demonstruesit i digjnin shtëpitë, po ashtu ata kanë vërejtur se demonstruesit iknin kur ballafaqoheshin me një numër më të madh të policëve të cilët ishtin të gatshëm të intervenojnë. SHPK-ja ka bërë evakuimin e serbëve të sulmuar. Dukej se pjesëtarët e SHPK vepronin pa udhëzime, përkatësisht secili sipas ndërgjegjjes së vet¹⁶. Policët serbë, më 17 dhe 18 mars janë mbajtur në stacionin e policisë. Gjatë trazirave dyditore në Viti, nëpër rrugët e qytetit nuk është vërejtur prezenca e policisë së UNMIK-ut. Disa pjesëtarë të Trupave Mbrojtëse të Kosovës, të veshur me rroba civile, janë parë ndër demonstrues. KFOR-i vetëm pas përfundimit të dhunës më 17 mars i mbylli të gjitha rrugët që çojnë drejtë pjesëve të qytetit të banuar me serbë. Në këtë aksion kanë marrë pjesë edhe Trupat Mbrojtëse të Kosovës. Të nesërmën, më 17 mars shqiptarët sërish u tubuan nëpër rrugë dhe KFOR-i sërish nuk intervenoi.

Në rrugë para oborrit kishte policë (shqiptarë) të Kosovës dhe ushtarë të KFOR-it, por as ata nuk reagueshin, ndoshta ngase numri i tyre ishte i vogël. Pas pak kohe pjesëtarëve të Shërbimit Policor të Kosovës u arritën përforsimet me disa automjete. Ata i parkuan automjetet para derës së shtëpisë dhe hynë këmbë. Huliganët, të cilët ishin në oborr filluan të iknin. Me atë rast policët thyen dyert e shtëpisë, pasi ne nuk donim t'i hapnim. Ata hynë në shtëpi dhe na thanë se duhet të evakohemi. Ata na përrollën deri te automjetet e

16 Rrahje deri në humbje të vetëdijes, "GLAS JAVNOSTI", 21 mars 2004: "të enjten në mëngjes (më 18 mars) turma e shqiptarëve sulmoi shtëpinë time. Ata ma demoluan automjetin. Për fat të mirë erdhi SHPK dhe ata u larguan. Megjithatë, sërish u kthyen dhe atëherë nuk kishte policë rreth shtëpisë sime. Njëri u mundua t'i ndalte, por tjetri i tha në gjuhën shqipe që t'i lejojë. Ata filluan ta sulmojnë shtëpinë time, ndërkaq unë këceva na taraca dhe ika duke vrapiuar. Ata më vërejtën dhe më mbërrinë te kopshti. Menjëherë filluan të më godasin me duar dhe këmbë dhe më asgjë nuk më kujtohet. Jam zgjuar në spitalin e Vitisë".

veta dhe pastaj të gjithëve së bashku na dërguan në stacionin policor.

N.ZH. serb nga Vitia

FDH, intervistë e datës 17 maj 2004

(Më shtatëmbëdhjetë mars) aty ishte Shërbimi Policor i Kosovës i cili asgjë nuk ndërmori, ashtu sikur as KFOR-i, që e kishte punktin e vet vetëm disa dhjeëtra metra më larg (...) KFOR-i atë mbrëmje e bllokoï rrugën, kështu që askush nuk mund të kalonte. Pasi KFOR-i e bllokoï rrugën, me ta qëndronin 3-4 pjesëtarë të Trupave Mbrojtëse të Kosovës (...) (më tetëmbëdhjetë mars) në masën e demonstruesve vëreja disa pjesëtarë të TMK-së në rroba civile. KFOR-i dhe policia e SHPK-së ishin në rrugë, por pothuajse asgjë nuk ndërmorrën për ta ndalur dhunën. Është për t'u çuditur që nuk e kam parë qoftë edhe një polic të UNMIK-ut apo pjesëtarë të SHPK-së nga rradhët e bashkësisë serbe. Më vonë kuptova se serbët e SHPK kishin qëndruar në stacionin policor dhe se atyre nuk u është lejuar të dalin për shkak të sigurisë së tyre (...) Pak më vonë vëreja policët e SHPK-së të cilët i hudhnin dërrasat e rrethojës në lokal që të digjej edhe më shumë.

B.S. serb nga Vitia

FDH intervistë e datës 17 maj 2004

2. Pasojat

Serbët kan pritur se përfaqësuesit shqiptarë të komunës do të pengojnë dhunën ndaj bashkëqytetarëve serbë. Kryetari i komunës së Vitisë dhe njëri prej komandantëve të KFOR-it amerikan ishin të gatshëm që pas ngjarjeve të takohen me serbët, por serbët nuk pranuan. Shikuar përgjithësisht, serbët kanë pritur më shumë nga fqinjët e tyre shqiptarë, edhe pse përmendin rastin e shqiptarëve në rrugën e Shën Savës të "Ndërtesat e verdhë", të cilët së bashku me familjarët e vet kanë dalë në rrugë dhe i kanë penguar demonstruesit që t'ua vënë zjarrin shtëpive të Serbëve. Sipas shkrimeve të disa gazetave të Beogradit, pas evakuimit të serbëve, shtëpitë e tyre janë shënuar me ngjyrë të bardhe dhe në to janë shënuar emrat e shqiptarëve "pronarëve të

ardhshëm”¹⁷. Pas një jave 60 serbë që kishin ikur në Vërbovc/Urbod, u kthyen në shtëpitë e tyre. Në muajin qershor filloi rindërtimi i shtëpive të para.

Përveç shtëpisë sonë në Viti janë djegur rreth 10 shtëpi të serbëve. Vetëm pas 15 ditësh jemi kthyer dhe kemi vazhduar të jetojmë në pjesën tonë të shtëpisë e cila kishte mbetur pa u djegur. Tani për tani nuk kemi probleme. Komisioni për vlerësimin e dëmeve ka dalë në vend dhe ka bërë shikimin. Dëmet e shkaktuar janë vlerësuar në shumën prej 158.000 euro. Në të vërtetë, dëmi që i është shkaktuar vetëm një pasurie, është shumë më i madh. Nuk e di se si mendojnë të planifikojnë që me këto të holla të bëjnë renovimin e të gjitha shtëpive dhe të paguajnë dëmin në emër të automjeteve të shkatërruara.

N.ZH. serb nga Vitia

FDH, intervistë e datës 17 maj 2004

Pas këtyre ngjarjeve kryetari i komunsë së Vitisë, Musa Misini, së bashku me një komandat të KFOR-it amerikan tentoi që të organizojë një takim me ne. Mirëpo, ne nuk i pranuan, sepse ata asgjë nuk kanë bërë për ta penguar dhunën ndaj serbëve. Kam dëgjuar se ka dalë një komision për vlerësimin e dëmeve, por neve asgjë nuk na është thënë, as se kur do të na rindërtohen shtëpitë, e as çfarë është dëmi i vlerësuar. Po ashtu, as fqinjët shqiptarë nuk kanë bërë asgjë për të penguar djegien e shtëpive tona. Në disa raste ata kanë ofruar ndihmë, por jo edhe në lagjen tonë. Një rast i tillë ka ndodhur në rrugën e Shën Savës, me ç’rast shqiptarët së bashku me familjarët e tyre kanë dalë në rrugë dhe nuk e kanë lejuar turmën qu t’u afrohet shtëpive të serbëve. Po kështu kanë vepruar edhe te ndërtesat e verdha.

B.S. Serb nga Vitia

FDH, intervistë e datës 17 maj 2004

17 Sërish zjarrë, “VEQERNJE NOVOSTI”, 23 mars 2004

XI Djegia e Lagjës së Hashkalinjve në Vushtrri

Në Vushtrri kanë jetuar 95 familje të hashkalinjve me 434 anëtarë. Ata përbënin të vetmën bashkësi etnike në qytet. Shumica e tyre ishin të kthyer që jetonin në shtëpitë e rindërtuara dhe të posandërtuara. Disa qindra shqiptarë u tubuan në sheshin qendror të qytetit duke brohoritur kundër UNMIK-ut për shkak se nuk është në gjendje t'i mbrojë të drejtat e shqiptarëve në Kosovë, veçanërisht të fëmijëve¹⁸. Atë ditë demonstruesit u shpërndanë pa shkaktuar incidente. Mirëpo, me datën 18 mars, në orët e pasdites demonstruesit sërish u tubuan. Në fillim ishin 70 deri 80, ndërsa me afrimin e natës grupi shtoej. Demonstruesit së pari ia vunë zjarrin kishës ortodokse të Shën Ilisë, e pastaj hynë në Lagjen e Hashkalinjve dhe ua dogjën pothuajse të gjitha shtëpitë.

Në orën 16.30 (më 18 mars) u dogj kisha ortodokse. E vërejta një grup njerëzish, që nuk ishte aq i madh, ndërmjet 70 e 80 veta, i cili ia kishte mësy Lagjes së Hashkalinjve. Këta përbënin grupin më ekstrem të demonstruesve. Qytetarët kureshtarë formuan grupin tjetër dhe në fillim vetëm vështronin se çka po ndodhë. Mirëpo, disa nga grupi i dytë iu bashkuan grupit të parë ekstremistë. Filloi të bie nata, kështu që tani më nuk dihej se kush është kush. Ata hynë në Lagjen e Hashkalinjve dhe filluan t'ua vënë zjarrin shtëpive.

T.H. shqiptar nga Vushtrria, i punësuar në Zyrën për Çështjet e Pakicave dhe Kthim

FDH, intervistë e datës 26 prill 2004

Dhuna u bart edhe në fshatin Sllatinë në të cilin u dogjën 15 shtëpi të serbëve, tetë prej të cilave ishin të braktisura. Serbët pohojnë se shqiptarët nga Studimja kanë kryer sulm të armatosur ndaj fshatit Gojbujë në të cilin ata jetojnë. Me atë rast shqiptarët

18 Një ditë e përgjakshme në Kosovë, shumë të vdekur dhe të lënduar, "ZËRI", 18 mars 2004

kanë gjuajtur me armë në ushtarët e KFOR-it francez, të cilët e kanë siguruar këtë fshat¹⁹.

Shtëpi e djegur e Ashkalinjëve në Vushtri. FDH foto dokumentim.

Në fshatrat e tjera të kësaj komune, si për shembull në Prilluzh, ku jetojnë serbët, nuk pati incidente, e as në Gojbujë dhe Banjë.

- 19 *Katër ditë e mbrojtën fshatin, "GLAS JAVNOSTI", 24 mars 2004: "Sulmi filloi më 18 mars rreth orës 18,00 me të shtëna. Në fshat, në atë moment gjendeshin rreth 10 ushtarë të KFORI-it të cilët nuk ishin në gjendje që të na mbrojnë. Ata propozuan që të na evakujmë. Ne këtë e refuzuam dhe në kamion u futën vetëm gratë, fëmijët dhe të sëmurit. Në fshat mbetën rreth 40 meshkuj (...) posa shkuan gratë, fëmijët dhe të sëmurit, ata që mbetën u organizuan për ta mbrojtur fshatin. Asgjë tjetër nuk u kishte mbetur. Shtrohej çështja – ose të mbesim dhe ta mbrojmë fshatin, ose të evakuohejmë. Më së lehti është që të shkojmë dhe t'i lëmë të gjitha. Mirëpo, sikur të ishim larguar nuk do të kishim ku të kthehemi (...) ushtarët francezët ishin të befasuar nga sulmet që ishin drejtuar kundër tyre (...) rreziku, së paku tani për tani ka kaluar. Në fshat janë kthyer edhe fëmijët. Megjithatë, asnjëherë nuk dihet kur shqiptarët sërish do të na sulmojnë".*

Kemi vetëm një fshat në të cilin janë djegur 15 shtëpi. Ky është fshati Sllatinë. Nga këto 15 shtëpi, 7 kanë qenë të banuara, kurse të tjera kanë qenë të zbrazëta. Këto shtëpi janë djegur në natën ndërmjet 17 e 18 marsit. Me atë rast janë rrahur disa serbë. Nuk arrita që të takohem me ta dhe të bisedoj.

T.H. shqiptar nga Vushtrria, i punësuar në Zyrën për Çështjet e Pakicave dhe Kthim

FDH, intervistë e datës 26 prill 2004

1. Veprimi i KFOR-it, i policisë së UNMIK-ut dhe i SHPK-së

Shërbimi Policor i Kosovës e ka organizuar evakuimin e hashkalinjve, dhe lidhur me këtë kanë dhënë edhe ndihmën e vet edhe qytetarët. Në kohën e sulmit dhe gjatë evakuimit nuk kanë qenë të pranishëm policët ndërkombëtarë.

Diku rreth orës 19,00 policia filloi evakuimin e hashkalinjve nga shtëpia e tyre. Është interesant të përmendet se me rastin e evakuimit ishin të pranishëm vetëm pjesëtarët e SHPK-së, kurse jo edhe policët e UNMIK-ut. Kishte mjft qytetarë shqiptarë që ndihmuar realizimin e evakuimit. Edhe unë kam qenë njëri prej tyre. Duhej pasur parasysh të mos ballafaqohemi me ekstremistët, sepse kjo do të ishte me rrezik. Një numër të hashkalinjve e kaluam nëpër disa rrugica. Ata i dërguam në shkollën policore në Vushtrri (...) ku e kaluan natën. Ditën e nesërme ata u transferuan në bazën e KFOR-it në Smrekovnicë. Aty qëndruan deri më 21 mars, e pastaj përfundimisht u vendosëm në bazën ushtarake në Novosellë të Magjunajve. Këtu qëndrojnë edhe tani. Disa herë kam tentuar të kontaktojë me ta, por ata nuk dëshirojnë të më pranojnë.

T.H. shqiptar nga Vushtrria, i punësuar në Zyrën për Çështjet e Pakicave dhe Kthim

FDH, intervistë e datës 26 prill 2004

2. Pasojat

Menjëherë pas djegies së lagjes, hashkalinjtë kërkuar publikisht ndihmë për t'u transferuar në ndonjë vend të tretë.

Janë djegur përkatësisht janë shkatëruar 71 shtëpi, 54 janë djegur plotësisht, kurse 9 prej tyre pjesërisht. 3 shtëpi janë demoluar, ndërkaq një është demoluar pjesërisht. Janë shkatërruar 2 dyqane dhe 44 objekte ndihmëse. Sipas disa vlerësimeve dëmi arrinë vlerën prej 1.200.000 eurosh.

T.H. shqiptar nga Vushtrria, i punësuar në Zyrën për Çështjet e Pakicave dhe Kthim

FDH intervistë e datës 26 prill 2004

XII Evakuimi i pleqëve nën rrebeshin e gurëve në Ferizaj

Deri më 18 mars në Ferizaj kanë jetuar 12 serbë, prej tyre 10 plaka dhe 2 pleq, të cilët kanë gëzuar mbrojtjen e përhershme të KFOR-it grek. Serbët kanë braktisur shtëpitë e tyre dy herë në muaj kur shkonin në Shtërpcë për të blerë gjëra të ndryshme ose te mjeku dhe këtë në përcjellje të KFOR-it. Më shtatëmbëdhjetë mars, gjatë kohës së demonstratave në shtëpitë e tyre është gjuajtur me gurë, mirëpo, siç thonë ata vetë, këtyre veprimeve nuk u kanë kushtuar rëndësi të madhe, sepse ato ndodhnin kohë pas kohe. Ditën e nesërme, më 18 mars rreth 3000 veta protestonin rrugëve të qytetit. Një grup pak më i madh i demonstruesve u nis drejtë shtëpive Serbe dhe kishës ortodokse. Sikur edhe në qytetet e tjera demonstruesit filluan sulmin e tyre duke gjuajtur me gurë. Pjesëtarët e KFOR-it grek dhe amerikan i evakuan serbët, edhe pse disa prej grave refuzonin t'i braktisnin shtëpitë, duke i mbrojtur me trupin e vet. Pasi Serbët hynë nëpër automjetet e KFOR-it, demonstruesit ua vunë flakën shtëpive. Me atë rast u dëmtua edhe kisha e mbretit të shenjtë Uroshit. Një shqiptarë i vizitoi serbët në bazën e KFOR-it, pasi në televizion kishte parë pamjet se si ndaj tyre demonstruesit kanë hudhur gurë. Gjatë 17 e 18 marsit

në Ferizaj janë lënduar 46 veta, ndërkaq ka vdekur Alimuhamet Murseli. Vetëm një ditë pas largimit nga shtëpia, Dushanka Petković kishte vdekur në bazën e KFOR-it.

Me datën 17 mars dëgjuam se kishin filluar demonstratat nëpër rrugët e qytetit. Këtë e kuptuam posaçërisht kur filluan ta gjuajnë me gurrë derën e shtëpisë sonë. Kjo nuk ishte dukuri e rrallë (...). Gjatë natës mbretëroi qetësia. Ditën e nesërme, më 18 mars, rreth orës 10,00, masa u tubua para shtëpive tona (...). Në rrugë mbretronte një zhurmë e tmershme, mirëpo pasi ushtarët na nxorën nga shtëpitë mbretëroi një qetësi absolute. Demonstruesit u ndalën. Unë e drejtova shikimin në drejtim të tyre. Në rreshtin e parë qëndronte një djalosh i ri i veshur në të zeza. Ishte ndërmjet 25 dhe 28 vjeçar. Ai dha shenjë me dorë dhe ndaj nesh filloi sulmi. Na gjuanin me gurë. Para tyre ishin policët (SHPK) të cilët fare nuk reaguan. Ushtarët e KFOR-it amerikan e mbronin me trupin e tyre nënën time. Një gur më goditi në gjurin e djathtë. Po ashtu, mora një lëndim jashtëzakonisht të rëndë të ashtit të kofshës. Përndryshe unë jam e paralizuar edhe kjo më tepër e vështërsonte jetën time (...) Pasi na nxorrën nga automjetet pasoi një duartrokitje (...) të gjithëve na sollën në bazën e KFOR-it grek. Serbët e tjerë i evakuo i Shërbimi Policor i Kosovës. Sipas vlerësimeve të policisë së UNMIK-ut kishte rreth 3000 njerëz, kryesisht të rinj, edhe pse prijësit e tyre nuk ishin aq të rinj (...) Një shqiptare e cila na kishte parë në televizion duke dalë nga shtëpitë tona, kishte vendosur që të na vizitojë. Ajo filloi të qajë kur na pa në atë gjendje.

L.N. serbe nga Ferizaj, të cilën demonstruesit e kanë gjuajtur me gurë

FDH, intervistë e datës 2 maj 2004

Rreth orës 10,00 erdhi KFOR-i grek i cili na tha se duhet të evakohemi. Unë assesi nuk dëshiroja të dal nga shtëpia. Hyra në shtëpi dhe e mbylla derën me çelës. Fillova të qaj duke i lutur që të mos më nxjerin nga shtëpia. Ata as që dëshironin të më dëgjonin. Ata më tërhoqën me forcë dhe më futën në automjetin e tyre. Me këtë rast më shkakjuan mbresa nëpër trup. Më dërguan drejt në bazën KFOR-it grek. Aty hasa edhe disa serbë të tjerë. Unë isha e fundit që

kishte arritur në këtë bazë. Kemi ushqim të mirë dhe pije. Nëse dëshirojmë të shkojmë në Shtërpcë ushtarët na dërgojnë atje dhe na kthejnë. Mirëpo, ata nuk do të na mbajnë përgjithmonë me ushqim në këtë vend. Më vonë mësova se shtëpia ime së pari është plaçkitur e pastaj është djegur pastaj janë djegur me rend të gjitha shtëpitë serbe në qytet. Tani më nuk kam shtëpi, ndërkaq nipërve nuk kam se çka t'u lë trashëgim. Pikërisht për këtë nuk kam dashur ta braktisi shtëpinë time. Do të ishte më mirë sikur edhe unë të isha djegur së bashku me shtëpinë. Është formuar një komision për vlerësimin e dëmeve, por unë atyre aspak nuk u besoj.

V.S. serbe nga Ferizaj, të cilën policët e kanë nxjerë me dhunë nga shtëpia

FDH, intervistë e datës 2 maj 2004

1. Veprimi i KFOR-it, i policisë së UNMIK-ut dhe i SHPK-së

KFOR-i, policia e UNMIK-ut dhe SHPK nuk penguan grumbullimin e demonstruesve para shtëpive të serbëve, sulmet poshëruese ndaj pleqëve si dhe shkatërrimin e pasurisë së tyre. Evakuimin e serbëve e bënë SHPK dhe KFOR-i. Me rastin e evakuimit, ushtarët amerikanë i mbrojtën me trupat e tyre pleqët. Ushtarët grekë dhe amerikanë tentuan të pengojnë shkatërrimin e kishës së Shën Uroshit, por edhe ata u sulmuan nga demonstruesit. Me atë rast u lëndua rëndë një ushtar grek, kurse 16 ushtarë të tjerë u lënduan lehtë.²⁰

- 20 *Një grup i banditëve gjuante bomba mbi ushtarët e mi, "NEDELNI TELEGRAF", 24 mars 2004 "... rreth 500 veta kanë hudhur në Ferizaj më 17 mars, bomba dhe shishe me benzinë në tanket e KFOR-it. Sulmi vazhdoi edhe pasi komandanti i KFOR-it grek, me qëllim që të shpërndarjes së demonstruesit, urdhëroi ushtarët e vet që të gjuajnë në ajër. Sulmuesit nuk u tërhoqën, madje numri i tyre sa vinte e shtoej dhe arrit në 3000 veta Kështu vazhdoi deri sa ardhën helikopterët amerikanë të cilët filluan të hudhin gaz lotësjellës ndaj shqiptarëve të tubuarë. Gjatë këtyre konflikteve, ushtari i batalionit 525 të parashutistëve të mekanizuar grek mori djegie të shkallës së dytë në fëtyrë dhe qafë, derisa mbronte punktin vëzhgues te kisha e Shën Uroshit në Ferizaj, ku janë strehuar serbët e zhvendosur. Një ushtar amerikan dhe 16 grek ë morën lëndime nga mjetet shpërthyes që i hudhnin shqiptarët. Aktet e çmendura të dhunës, shkatërrimi i vendeve të shenjta dhe sulmet ndaj personave të pafajshëm*

Ditën e parë (më 17 mars) na vizituan policia e UNMIK-ut dhe e SHPK-së, mirëpo ne nuk u besojmë atyre dhe kjo u dëshmuar ditën e nesërme (...) Para derës ishte një tank grek. Masa filloi ta gjuajë me gurë derën e shtëpisë sonë. Ata hudhnin gurë edhe në tankun grek. Me atë rast u qëllua në kokë një ushtar grek. Sipas të gjitha gjasave, tanku u largua për t'i ofruar ndihmën e nevojshme ushtarit të lënduar. Në orën 11,30 thirri policia e UNMIK-ut dhe na thanë që të mos shkojmë askund, sepse janë nisur për te ne ushtarët amerikanë. Pas 15 minutash arritën pjesëtarët e KFOR-it amerikan me 2 automjete. Ata u vendosën në të dy anët e derës së shtëpisë sonë, duke krijuar një korridor të vogël për kalimin tonë. Ushtarët amerikanë reagueshëm duke na urdhëruar që të përgatitemi për 2 minuta. Ne refuzuam ta braktisim shtëpinë, kurse tre ushtarë amerikanë e kapën karrocën në të cilën ishte e ulur nëna ime dhe e futën në automjetin e tyre. Edhe motra ime refuzonte të dilte, por kur e pa se unë dhe nëna ishim nisur drejt automjeteve edhe ajo doli nga shtëpia (...) Derisa dilnim nga shtëpia na gjuanin me gurë. Para tyre qëndronin policët shqiptarë, të cilët fare nuk reagueshëm. Ushtarët e KFOR-it amerikan e mbronin me trupin e tyre nënën time.

L.N. serbe nga Ferizaj, të cilën e kanë evakuuar ushtarët amerikan

FDH, intervistë e datës 2 maj 2004

Të nesërmën erdhi zëvendëskomandanti i bazës amerikane, kolonel Sanders. Vetëm disa çaste më parë përfaqësuesit e policisë së UNMIK-ut na kumtuan lajmin se shtëpitë tona ishin djegur. Këtë e përsëriti edhe koloneli Sanders. Dushanka Petkoviq, e cila vuante nga sëmundja e zemrës iu drejtua kolonelit me këto fjalë: "Ku ishit ju? Pse nuk na mbrojtët?". Pas kësaj gjendja e saj u

krijuan imazhin të cilin bota nuk do ta harrojë aq shpejt (...) Nga mediat kamë dëgjuar rrëfimin se disa ushtarë të mi kanë qenë nxitës të këtyre incidenteve. Kjo nuk është e vërtetë. Këta dëshmitarë gënjeshtarë kanë harruar të thonë se është shtënë me armë ndaj ushtarëve të mi grekë dhe amerikanë derisa ishin duke ruajtur kishën e Shën Uroshit, pastaj se janë hedhur rreth 20 granata dore dhe se ndaj ushtarëve janë hedhur bomba me flakë me qëllim që ushtarët e mi të lëndohen ose të vriten (...) Po ashtu konsideroj, se të gjithë liderët janë përgjegjës për këto sulme, e posaçërisht udhëheqja e Kuvendit të Komunës së Ferizajt.

keqësua edhe më tepër. Gjendja e saj rëndohej gjithënjë e më tepër e ajo vdiq vetëm pas 15 minutash. Mjekët grekë tentuan t'i japin ndihmë, por ajo nuk kishte shpëtim.

L.N. serbe nga Ferizaj, të cilën e kanë evakuuar ushtarët amerikan

FDH, intervistë e datës 2 maj 2004

XIII Rrënimi i kishave në Gjakovë

Më tepër se 1000 shqiptarë dolën në rrugë më datën 17 mars rreth orës 14,00, duke protestuar për shkak të vdekjes së fëmijëve dhe në shenjë përkrahjeje të shqiptarëve nga pjesa jugore e Mitrovicës. Ndër demonstrues kishte shqiptarë të rinj nga fshati që kishin ardhur me transport të organizuar. Pas shetisë nëpër qytet demonstruesit u tubuan para komunës, të cilëve iu drejtuan përfaqësuesit e Kuvendit të Komunës, duke shprehur solidaritetin e tyre me demonstruesit. Për të penguar rritjen e masës, ushtarët italian ë mbyllën të gjitha rrugët që çonin deri te komuna. Pasi demonstruesit e rrahën një plak, automjeti i blinduar i KFOR-it kaloi nëpër masën e tubuar gjë që shkaktoi lëvizje të reja të demonstruesve²¹. Pas kësaj demonstruesit u nisën drejtë kishave, dy prej të cilave ishin të braktisura. Në kishën e tretë, përkatësisht në Tempullin e Shën Marisë, në të cilin ishin të vendosura 5 plakat ë vetme serbe në Gjakovë, pjesëtarët e KFOR-it italian, të cilët i ruanin natë e ditë, mezi arritën t'i avakuojnë për shkak të vërsuljeve të masës: demonstruesit e dogjën këtë dhe dy kisha të tjera; Kishën Katedrale të Trinisë së Shenjët dhe kishën e Shën Llazarit. Pas disa ditësh shërbimet komunale organizuan menjanimin e rrënojave.

21 Një ditë e përgjakshme në Kosovë, shumë të vdekur dhe të lënduar "ZËRI", 18 mars 2004

XIV Evakuimi i të kthyerve në Biqë dhe Grapc

Më 17 mars afro 1500 shqiptarë nga Klina janë nisur për në Biqë dhe Grapc përmes fshatit të banuar me shqiptarë Shtupël. Sipas serbëve të Biqës, sulmi ndaj fshatrave serbe është parandaluar nga përfaqësuesi i fshatit Shtupël, i cili e ka kthyer prapa masën. Megjithatë, më 18 mars në Biqë është djegur një shtëpi përderisa tri shtëpi tjera janë demoluara dhe plaçkitur. Pjesëtarët e KFOR-it italian në mbrëmje të 17 dhe 18 marsit kanë bërë evakuimin e 60 serbëve nga fshati Biqë dhe prej 30 deri 40 serbëve nga fshati Grapc. Serbët nga Biqa KFOR-i i ka dërguar me kamionë në bazën e tyre në Gjakovë, përderisa serbët e fshatit Grapc me helikopterë i kanë dërguar në fshatin Osojan. Në shtëpitë e tyre serbët janë kthyer më 25 mars. Me t'u kthyer, kryeari i komunës së Klinës i ka vizituar serbët e Biqës dhe u ka premtuar se komuna do të t'u shpagnajë dëmin e shkaktuar.

Për të ardhur prej Klinës për në Biqë dhe Grapc medoemos duhet të kalohet përmes fshatit shqiptar Shtupël. Kur masa e shqiptarëve arriti në Shtupël, Ismet Dauti, përfaqësues i fshatit, nuk i ka lejuar të vazhdojnë drejt Biqës dhe Grapcit. Gjatë kësaj kohe KFOR-i ka arritur t'i përgatisë serbët e Biqës për evakuim. Rreth orës 20:00 kanë filluar të shtënat nga kodrat përreth. Nuk shihej se kush gjuante. Mesiguri kanë gjuajtur në ajër meqë asnjë plumb nuk ka goditur fshatin. Njerëzit kanë qenë të tmerruar. Për këtë arsye unstarët italianë i kanë udhëzuar të hipin në kamionët e tyre. Njerëzit e Biqës kanë pritur në këta kamionë deri në 4:00 të mëngjesit (...) Pastaj me ato kamionë i kane shpënë në bazën italiane, në afërsi të Gjakovës. Të kthyerit e fshatit Grapc, KFOR-i i ka bartur me helikopterë në Osojan. Prej 18 deri më 25 mars fshatërat Biqë dhe Grapc kanë qenë të zbrazur. Kur jemi kthyer kemi parë se një shtëpi, në fund të fshatit, që gjendej përbri fshatit shqiptar fqinj, Ozdrim, ishte djegur ndërsa tri shtëpi tjera ishin plaçkitur dhe demoluara. Shtëpitë tjera janë të paprekura dhe asgjë nuk mungon. Njerëzit kanë qenë të lumtur që shtëpitë e tyre nuk janë djegur, megjithatë ata ishin të frikësuar. Për një kohë mendonim

t'a lëshonim fshatin, por kemi duruar. Menjëherë pas kthimit në shtëpi ka ardhur kryetari i komunës së Klinës, Ramë Manaj, i cili na premtoi se shtëpia e djegur dhe ato të demoluara do të rindërtohen shpejt. Mendoj se ka qenë i sinqertë. Për momentin në fshat jetojnë 25 mashkuj nga Klina dhe afro 30 serbë nga Biqa. Të gjithë kohë pas kohe udhëtojnë për në Sërbë, por të shumten e kohës janë këtu. Çdo të diele kemi vozitje të organizuar për në Mitrovicë, ku i blejmë gjërat ushqimore. Përditë na viziton KPS, në të shumtën e rasteve janë shqiptare dhe sillen shumë korrekt. Policija e UNMIK-ut duket shumë rrallë.

B.D. serb i kthyer në Biqë

FHD, intervistë më 13. qershor 2004.

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së

Si preventivë, KFOR-i ka evakuuar serbët e Biqës dhe Grapcit. Pas kthimit të serbëve policia e Kosovës patrullon rregullisht.

2. Pasojat

Serbët nga Biqa besojnë se siguria e tyre do të rregullohet poqëse do të kenë marrëdhënie të mira me fqinjët shqiptarë. Shqiptarët, kohë pas kohe, shkojnë në vizitë tek serbët e Biqës, por edhe e bëjnë këtë fshehurazi.

Më vjen keq për banorët e Bellopojës sepse janë kthyer në fshat pa kurrëfarë marrëveshje me shqiptarët, prandaj edhe ata kurrë nuk e kanë pranuar kthimin e tyre. Prej se kanë ndodhur ngjarjet e marsit po mendoj të kyçem në politike. Më së shumti më pengon qëndrimi i atyre të Mitrovicës. Ata ende nuk po e kuptojnë se vetëm dialogu me shqiptarët mundet të na mbrojë prej shqiptarëve. KFOR-i vjen e shkon, ndërsa ne pastaj mbetemi të pambrojtur. Sa u përket shqiptarëve (...) shqiptarët vijnë fshehurazi, sidomos ata me të cilët i kemi pasur marrëdhëniet e mira para ngjarjeve të marsit. Një herë jam gjendur në një situatë shumë komike. Erdhi një çift bashkëshortor të më vizitonte në Biqë. Pak

pas tyre erdhi një shqiptar. E dija që nuk mund ta pranoj brenda në shtëpi se ai pastaj do t'i shihtë këta dy shqiptarët tjerë që ishin brenda. Poashtu edhe ata që ishin brenda do ta shihnin këtë tjetrin që po vizitonte një serb. Të gjithë kanë frikë se dikush do t'i paraqesë. Më është dashur të kërkoj falje kinse isha shumë i zënë për momentin dhe se nuk mund të pija kafe me të, dhe se të vinte më vonë. Mysafirëve, çiftit bashkëshortor që ishin brenda ju thash se ishte një fqinj serb i cili kërkonte ta vizitojë më vonë për t'i ndihmuar diçka. Pas një kohe, çifti bashkëshortor shkoi, ndërsa pak më vonë erdh shqiptari të cilin nuk e kisha lëshuar në shtëpi më parë për të pirë kafe.

B.D. serb, i kthyer në Biqë

FDH, intervistë 10. korrik 2004.

Gjatë dhunës së marsit fshati Biqë ka kaluar shumë mirë. Vetëm një shtëpi është djegur. Tani të gjitha shtëpitë po rindërtohen shumë shpejt. Pikërisht unë dhe vëllau im i kemi përfunduar gjashtë shtëpi të reja për serbë. Megjithse nuk ka aty shumëçka për të punuar apo ndërtuar. Në Biqë i kalojmë dy muaj në vit. Është shumë mërzitshëm sepse çdo ditë fliten ndodhitë e njëjta, që janë treguar qysh ditën e parë. Fatkeqësisht, momentalisht nuk mund të jetë ndryshe pasi që nuk ka mundësi të dilet prej fshatit, me çka do të pasurohet jeta, por...Ndonjëherë disa shqiptarë vijnë, por gjithmonë fshehurazi që të mos kuptohet. Kurrë nuk guxojnë të vijnë dy persona, sepse frikësohen se tjetri do të tregojë. Më së shumti thonë se u frikësohen atyre që kanë ardhur nga Shqipëria Veriore. Shumë janë të ashpër (këta të Shqipërisë Veriore) dhe gjithmonë u vjedhin diçka. E vetmja ndodhi interesante ka qenë festa e Spasovdanit në fshat. Përndryshe fshati është krejtësisht i vdekur.

R.D. serb, i kthyer në Biqë

FDH intervju 10. jula 2004.

XV Sulmi ndaj serbëve të kthyer në Bellopojë si dhe djegia e shtëpive të tyre

Demonstratat në Pejë kanë filluar më 17 mars në orën 14:00 kur disa mijë shqiptarë janë tubuar në sheshin qendror të qytetit duke brohoritur parulla kundër UNMIK-ut dhe Serbëve.²² Sipas gazetës kosovare "Koha ditore" situata është ndryshuar rrënjësisht kah ora 14:30 kur pjesëtarët e policisë së UNMIK-ut kanë gjujatur pacak në marshin e protestuesve. Pas kësaj, protestuesit kanë gjujatur me gurë ndërtesën e administratës së UNMIK-ut, i kanë djegur disa automjete të UNMIK-ut si dhe kishën ortodokse Jovane Preteža i Krstitelj²³. Një grup prej afro 200-300 protestuesish janë drejtuar kah fshati serb Bellopojë në të cilin jetojnë 34 mashkuj, persona të kthyer. Në atë kohë në fshat ka qenë duke u mbajtur takimi në mes të kthyerve në fshat dhe serbëve të zhvendosur rreth kthimit të këtyre të fundit dhe ndërtimit të shtëpive të tyre. KFOR-i italian e ka ndaluar hyrjen e grupit protestues në fshat, mirëpo shqiptarët kanë arritur të depërtojnë nga të gjitha drejtimet. Sipas deshmive okulare afro 4000 – 5000 shqiptarë kanë hyrë në fshat dhe kanë filluar të djegin dhe rrënojnë. Masa ka arritur të tejkalojë punktin e SHPK në afërsi të fshatit pa problem. Protestuesit kanë djegur të 25 shtëpitë e rindërtuara, trafostacionin, kanë përdhunuar dhe dëmtuar varrezt serbe dhe kanë djegur kishën ortodokse 'Vavedenja Presvete Bogorodice'. Pjesëtarët e KFOR-it italian i kanë ekakuar të gjithë serbët. Në sulmin e protestuesve disa prej serbëve janë lënduar rëndë, përderisa policia e UNMIK-ut e ka vrarë Esat Tahiraj shqiptar nga Novosella në momentin kur ai me thikë ka dashur të vrajë një serb.

Me shtatëmbëdhjetë mars në fshat ishim 34 meshkuj. Ishim duke mbajtur takim në shtëpinë e famullisë lidhur me kthimin nëpër shtëpia. Pas takimit kemi drekuar dhe mëpastaj i kemi rënë vërdalë fshatit dhe kemi biseduar se ku do të ishte hapësira më e mirë

22 Ditë e përgjakshme në Kosovë, shumë të vrarë e të plagosur, "ZERI", 18. mars 2004

23 Dhuna e ashpër në rajonin e Dukagjinit, "KOHA DITORE", 18. mars 2004.

për ndërtimin e 15 shtëpive tjera. Qendra për Koordinim na ka premtuar se do ta përkrahin materialisht ndërtimin. Ne në atë moment nuk kemi pasur ide se çka ka qenë duke ndodhur në Mitrovicë dhe qytetet tjera. Ishte diku kah ora 15:00 kur kemi vërejtur grupën e 200-300 njerëzve (...) Nuk dinim se për çka ishte fjala. Shumica ishin të rinj. Ushtarët nuk i lejuan të kalojnë punktin. Brotheritnin UÇK, UÇK (...) lu afruan edhe vetë punktit të KFOR-it italian. Ushtarët nuk i lejonin të kalojnë punktin. Ata qëndruan aty 10 minuta, dhe në atë kohë ata na shanin dhe bënë me gjeste se do të na mbysin. Megjithatë KFOR-i ka arritur t'i kthejë prapa. Nuk kanë kaluar as dhjetë minuta kur kemi vërejtur grupe të mëdha njerëzish duke ardhur nga të gjitha anët. Kishin flamuj shqiptarë dhe gjëra të tjera në duar. Ishte një djalë i cili kishte altoparlant përmes të cilit i thirrte njerëzit për sulm. Mesiguri kanë qenë diku afro 4000-5000 (...) Vetëm një veturë e policisë së UNMIK-ut ishte e parkuar prapa. Dy policë amerikanë ishin në veturë, një femër dhe një mashkull. Ata na thanë që të hyjmë brenda në famulli dhe të presimderi sa të vijë përforcimi i KFOR-it. Ne hymë në famulli dhe pritnim si delet që presin t'u vijë radha për therje.

M.O. serb nga Bellopoja

FDH, intervistë, 4. korrik 2004.

Sipas raporteve të mediave të Beogradit disa mijë shqiptarë kanë gjujatur gurë dhe koktejë të Molotovit në *famulli* ku kanë qenë të vendosur serbët. Gjatë evakuimit një nga protestuesit u sul drejt Miladin Bačević-it dhe e shpoi disa herë me thikë. Pjesëtarja amerikane e policisë së UNMIK-ut së pari është munduar ta ndalojë duke bërë titur "stop, stop" dhe pastaj meqë nuk është ndalur e ka gjujatur me revole dhe e ka vrarë sulmuesin.²⁴

1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK –ut dhe SHPK-së

KFOR-i dhe policia e UNMIK-ut kanë qenë të gatshëm t'u ndihmojnë serbëve, mirëpo ishin të paktë në numër për të ndalur

24 *Rane ne telu i duši, "VEČERNJE NOVOSTI", 2. aprila 2004.*

dhunën e protestuesve. Afro njëzet pjesëtarë të SHPK as nuk kanë provuar të ofrojnë çfarëdo rezistence ndaj protestuesve. Ustarët e KFOR-it italian kanë krijuar mur të gjallë “tunel” për evakuimin e serbëve. Në pamundësi ta ndalojë një djalë shqiptar i cili ka provuar me thikë të vrasë Miladin Ba?evi?-in, një amerikane pjesëtare e policisë së UNMIK-ut ka gjujatur në sulmuesin dhe e ka vrarë. Serbët thonë se me këtë vrasje janë parandaluar vrasja e 34 serbëve që ishin në atë kohë në fshat. Serbët e lënduar janë dërguar në spitalet e KFOR-it në Prizren dhe Pejë. Një grup protestuesish, që gjatë sulmit në Bellopojë ende kanë qenë në Pejë kanë provuar të depërtojnë në Gorazhdec, fshatin më të madh në komunë, mirëpo kah ora 18:00 KFOR-i spanjoll e ka parandaluar dhe me këtë protestat kanë përfunduar.

Ushtarët e KFOR-it nuk kanë mundur t’i ndalin protestuesit, sepse vinin nga të gjitha anët. Ishin diku 20 pjesëtarë të KPS-it, të stacionuar dhjetëra metra pas famullisë. Vetëm një veturë e policisë së UNMIK-ut ishte e parkuar në prapavijë. Dy policisë amerikanë gjendeshin në veturë, një femër dhe një mashkull (...) Njëherë dola përpara famullisë dhe thirra KPS që të na ndihmojë, por ata as që kanë dashur të dijnë (...) Ushtarët e KFOR-it kanë ardhur tek famullia dhe kanë formuar dy kordonë. Na thanë që të kalojmë njëri pas tjetrit nëpërmes “tunelit” të cilin ata e kishin krijuar me trupat e tyre. Masa filloi të na gjuajë neve dhe pjesëtarët e KFOR-it italian me gurë. Njëri nga shqiptarët ka pasur thikë. Ai e ka therur Miladin Ba?evi?-in në krahun dhe dorën e majtë. Në atë moment kam dëgjuar të shtënë. Masa u largua paksa dhe ashtu na evakuuan. Ishim dymbëdhjetë të lënduar, disa rëndë e disa lehtë. Përveç Miladinit, i lënduar rëndë është edhe Arangjel Arsenijeviçi, i cili i ka dy brinjë të thyera (...) Më vonë kam kuptuar se kur policja amerikane e UNMIK-ut e ka parë shqiptarin me thikë ka nxjerrë revolen dhe e ka vrarë. Po të mos e kishtë vrarë ajo atë, ne nuk do të dilnim të gjallë nga fshati.

M.O. serb nga Bellopoja

FDH, intervistë, 4. korrik 2004.

2. Pasojat

Serbët konsiderojnë që kryetari i komunës së Pejës, Ali Lajçi, me vetë faktin se ka vënë kurorë në varrin e protestuesit të vrarë dhe nuk ka ardhur në Bellopojë ka treguar se është në anën e atyre që kanë kryer dhunën. Sipas pohimeve të serbëve, kryetari i komunës asnjëherë nuk u ka përgjigjur thirrjeve të serbëve në bisedimet për kthimin. Të 25 serbët e kthyer tani jetojnë në famulli të demoluar. Serbët duan të mbesin por nuk besojnë se Qeveria e Kosovës sinjerisht dëshinon t'u ndihmojë dhe t'u krijojë kushte të jetojnë ashtu si edhe shqiptarët. Ushtarët e KFOR-it italian patrollojnë pandërprerë në fshat.

Po ndëgjoj se si atë shqiptarin po e konsiderojnë heroj. Edhe kryetari i komunës ka qenë në varrin e tij. Kjo është turp. Të gjitha shtëpitë tona të rindërtuara, së pari janë plaçkitur e pastaj janë djegur. Edhe kisha është shkatërruar. Të gjitha mbishkrimet e varrezave janë rrënuar. Trafostacioni është rrënuar kështu që ne tani nuk kemi rrymë. Po përdorim agregatin e KFOR-it (...) Shqiptarët edhe më tej i lëshojnë bagëtitë në kullotat tona, përderisa ne rrijmë këtu tërë ditën dhe nuk bëjmë asgjë. Askush nga komuna nuk ka ardhur të na vizitojë. Vijnë njerëzit sikurse ti, vetëm për të shkruar ca raporte nga të cilat ne nuk kemi kurrëfarë dobie. Pavarësisht nga të gjitha këto, të gjithë jemi kthyer përsëri. Deri më 17 mars kemi besuar se do të jetë më mirë. Tanimë nuk i besojmë askujt. Tani jetojmë në famulli, në qendrën kolektive. Që të mos lagemi nga shiu, kulmin e kemi mbuluar me karton dhe teneqe. Komuna ende nuk ka filluar me ndërtimet. 12 punëtorë çdo ditë janë para një shtëpie dhe as gjëmadhat nuk i pastrojnë. As themli nuk është gropuar. Është prurë materiali, por kjo nuk është e mjaftueshme. Neve, serbët, nuk duan të na kyçin as në pastrim të terrenit. Kur do ta bënin këtë atëherë do ta dinim se diçka do të ndërrimret. Bellopoja ka kaluar më së keqi ndërsa tani të gjithë na kanë harruar. Askush nuk po na ofron ndihmë. Shqiptarët i punojnë tokat tona dhe i qesin bagëtitë në kullotat tona. Ne nuk mund t'i ndalim. Jetojmë në llogor. Edhe përkujtimoret në varreza na i kanë shkatërruar. Kishën na kanë shkatërru-

ar. Na kanë thënë se jemi kthyer pa marrëveshje prandaj e kemi pësuar. Ne kemi ardhur në komunë në bisedime me kryetarin. Sapo hyjmë në zyre Ali Lajçi del nga zyra. Vetëm po të na japin 2000-3000 euro për shtëpi, do të gjendeshim. Por jo. Edhe dokumentat na u kanë djegur kështu që nuk mund të dokumentojmë çfarë kanë qenë shtëpitë tona. Më duhet të them se ndonjëherë ndonjë shqiptar na viziton, por kurrë në përcjellje të dikujt, sepse frikësohen se mos do t'u ndodhë diçka e keqe. Të njejtë kur kalojnë në grupe me tjerët na injoronjë. Ne jemi shumë këmbëngulës prandaj më 14 korrik do të festojmë përvjetorin e kthimit tonë. Ajo ditë do të bëhet festë e fshatit. Megjithatë nuk e di deri kur do të durojmë kështu. Nëse gjërat mbesin kështu siç janë, atëherë mesigur do të shkojmë në një vend të tretë. Vetëm le të na tregojë dikush haptazi.

M.O. serb nga Bellopoja

FDH, intervistë, 4.korrik 2004.

XVI Shpërndarja e protestuesve në Kamenicë

Ngjarjet e marsit në komunën e Kamenicës filluan më 17 mars 2004 me demonstrata të qeta, në të cilat mori pjesë edhe kryetari i komunës. Pas njoftimeve për konfliktet në Mitrovicë, një grup i shqiptarëve që kishte ardhur nga viset e tjera të Kosovës, filloi të brohoriste kundër Kamenicës. Rreth orës 14,00 demonstratat moren karakter të dhunshëm. Demonstruesit shqiptarë dogjën në qendër të qytetit automobilat e serbëve dhe i thyen vitrinat e dyqaneve të tyre. Pas kësaj, demonstruesit u nisën drejt rrugëve në të cilat gjenden shtëpitë e serbëve. Me këtë rast nuk janë shkaktuar dëme të mëdha materiale, sepse KFOR-i dhe policia e UNMIK-ut i shpërndau demonstruesit. Drejt shtëpive të serbëve është shtënë me armë automatike. Disa serbë kanë marrë lëndime të mëdha trupore. Në komunën e Kamenicës janë shkatërruar dy kisha, njëra në Sllapashnicë të Poshtme, kurse tjetra në fshatin Talinoc. Të nesërmën me datën 18 mars, demonstratat kishin intensitet më të dobët, sepse KFOR-i ishte më i vendosur dhe më

i organizuar që t'i pengojë aktet e dhunshme të demonstruesve. Serbët dëshmojnë se në momentin e sulmeve nuk ka funksionuar telefonia fikse e as ajo mobile, kështu që nuk kanë pasur se prej kujt të drejtohen për ndihmë.

Tubimi filloi pas dite me datën 17 mars, në qendër të qytetit (...) Në këtë protestë ishin të pranishëm mbi 1000 njerëz. I pari e mori fjalën kryetari i komunës së Kamenicës Shaip Surdulli, e pastaj folën edhe zyrtarët e tjerë të kësaj komune (...) Mirëpo, në vazhdim njerëzit filluan të hedhin parulla të ndryshme. Sipas të gjitha gjasave ata ishin njoftuar me trazirat e Mitrovicës si dhe me trazirat e tjera nëpër vende të ndryshme të Kosovës. Para foltorës filluan të dilnin njerëz që fare nuk ishin paraparë të flisnin. Njerëzit filluan të bërtasin "Kamenicë oj tradhëtare", gjë që nënkuptonte se në Kamenicë duhej të ndodhte dhuna. Madje disa nga demonstruesit filluan ta gjuajnë kryetarin e komunës me sende të ndryshme. Ndër protestuesit kishte edhe të atillë që kishin ardhur nga jashtë (...) Më së shumti kishte të rinj të moshës së mesme shkollore (...) Rreth orës 14,00 tubimi mori dimensione krejtësisht të tjera. Masa e tubuar (...) u nis drejt pjesës së qytetit ku ka më së shumti shtëpi serbe. Policia e UNMIK-ut, duke pasur parasysh numrin e madh të njerëzve të tubuar, ishte e pafuqishme që të bëjë diçka më tepër. Së bashku me KFOR-in arritën ta bllokojnë hyrjen në një rrugë të banuar me serbë. Mirëpo masa u drejtua kah rruga tjetër ku gjithashtu ka shtëpi serbe. Demonstruesit filluan të hudhin gurë mbi këto shtëpi dhe i thyen po thuaj se të gjitha dritaret (...) Jugosllav Kostiq nga fshati Reçan ishte duke e dërguar me automobil gruan e tij deri në vendin e punës. Gruaja e tij punon në Shërbimin Policor të Kosovës. Ai duke u kthyer në shtëpi hasi në turmën e njerëzve. Demonstruesit e nxorën nga automobili dhe e rrahën, pastaj ashtu të rrahur e lanë në tok. Këtë turmë njerëzish e përcillnin edhe gazetarët e radios sonë, shqipëtarë, të cilët për këtë rast e informuan policinë e UNMIK-ut. Policët erdhën në vendin e ngjarjes dhe e morën të lënduarin të cilin e dërguan në spital. Me këtë rast Jugosllav Kostiq kishte psuar lëndime të rënda trupore, përkatësisht kishte thyerje të eshtrave. Ia kishin thyer edhe nofullën. Nuk e di se a është liruar nga spi-

tali, por mendoj se ai kurrë më nuk do të shërohet plotësisht. Në mbrëmje KFOR-i e shpërndau masën e tubuar, por edhe më tutje qarkullonin grupe më të vogëla, posaçërisht në periferi të qytetit. Po kjo situatë u përsërit edhe më 18 mars (...) mirëpo, ditën e dytë KFOR-i ishte shumë më efikas.

L.D serbe nga Kamenica, drejtor i radiostacionit multietnik

FDH, intervistë e datës 24 qershor 2004

Me datën 18 mars është sulmuar me batore shtëpia jonë e cila gjendet në rrugën "Vuk Karaxhiq" nr. 211. Në rrugën tonë janë edhe pesë shtëpi serbe. Dëgjuam se po atë ditë në qendër të qytetit të Kamenicës janë shkatërruar disa autmobila dhe vitrina (...) Sulmi kishte filluar rreth orës 19,30 derisa unë gjendesha në korridor. Diçka e dridhi shtëpinë tonë. U dëgjua një batore nga automatiku. Xhamat e dritareve u thyen. U ngrit një tym. Telefonat nuk punonin, madje as 044, përkatësisht telefoni mobil kosovar. Shtëpia jonë ishte e rrethuar, ngase diçka më vonë nga bodrumi pash dy njerëz para dyerëve të shtëpisë. Dëgjohej zëri i turmës në rrugë. E vërejtja një grup të cilit iu bashkuan edhe ata që na sulmuan. Më vonë telefonat filluan të punojnë.

B.N. serbe nga Kamenica

FDH, intervistë e datës 24 mars 2004

1. Veprimi i KFOR-it i policisë së UNMIK-ut dhe i SHPK-së

KFOR-i veproi në mënyrë shumë më të organizuar më datën 18 mars duke i shpërndarë demonstruesit që sulmonin shtëpitë e serbëve. Patrullat e Shërbimit Policor të Kosovës dhe të policisë së UNMIK-ut ishin të vogla në numër, pa komandë dhe më shumë ishin në rolin e vëzhguesit.

Kemi vërejtje për sjelljen e Shërbimit Policor të Kosovës, si në ditën e parë ashtu edhe në të dytën. Ata vetëm i vëzhgonin ngjarjet. Vlenë të përmendet se policët serbë askush nuk i ka parë në rrugë. Ditën e dytë, më 18 mars, KFOR-i veproi në mënyrë shumë më efektive dhe pikërisht për këtë demonstruesit filluan t'i gjuajnë

me sende të ndryshme ushtarët e KFOR-it. Në këto përleshje pati edhe të lënduar në radhët e pjestarëve të KFOR-it. Në disa raste këta ushtarë ishin të shtërnguar të tërhiqëshin.

L.D, serbe nga Kamenica, drejtor i radiostacionit multietnik

FDH, intervistë e datës 24 qershor 2004

Pas një ore arritën dy policë ndërkombëtarë dhe me ta edhe një polic serb. Ne nuk kishim besim në ta, andaj edhe nuk dolëm nga bodrumi. Policët e kryen shikimin. Ata nuk mund të na ruanin, sepse tërë territorin e Kamenicës e mbulonin vetëm tri patrulla. Pas largimit të tyre, rreth orës 23,00, e thirrëm mikun nga Ropotova Gradimir Nikiqin, përfaqësuesin e komunës së Kamenicës për urbanizëm. Pas kësaj, ose ai, ose policia e UNMIK-ut, kishte dërguar tri automjete të KFOR-it. Vetëm atëherë pranuan të dalim nga bodrumi. Ende vëreheshin gjurmët e sulmuesve. Ata erdhën nëpër kopshtet e shtëpive serbe. Më nuk isha në gjendje që psikikisht të durojë, andaj kërkuam që të na transferojnë në Serbi (...) Disa miq shqiptarë kishin ardhur që të na nxjerin, por KFOR-i nuk i kishte lejuar. Konsideroj se përfaqësuesi i serbëve, Ivan Stanojeviq, dhe drejtori i zyrës lokale, Nebojsa Simiq, asgjë nuk kishin bërë që ta informojnë popullin se si të sillen në këtë situatë.

B.N. serbe nga Kamenica e cila ishte fshehur në bodrumin e shtëpisë së saj

FDH, intervistë e datës 24 mars 2004

2. Pasojat

Në orët e hershme të mëngjesit të datës 19 mars, të gjithë serbët u larguan nga qyteti. Ata u kthyen disa ditë më vonë. Fqinjët e tyre shqiptarë u ofruan përkrahje serbëve. Gazetarët serbë i fajsojnë mediat kosovare për nxitjen e shqiptarëve që të tubohen dhe të ushtrojnë dhunë ndaj serbëve.

Sipas mendimit tim, mediat shqiptare kanë luajtur një rol tejet negativ në ngjarjet e marsit. Ato, në një farë mënyre, i kanë ftuar qytetarët që të tubohen. Kjo mund të konkludohet në bazë të mënyrës së informimit lidhur me incidentet. Më 19 mars në mëngjes, serbët filluan ta braktisin qytetin. Me përcjelljen e poli-

cisë së UNMIK-ut dhe të Shërbimit Policor të Kosovës disa u nisën me automjetet e veta drejt Serbisë, kurse të tjerët drejt fshatrave Serbe në komunën tonë. Edhe une isha në mesin e tyre. Vetëm pas tri apo katër ditësh Serbët filluan të kthehen nëpër shtëpitë e tyre. Gjatë kësaj kohe shtëpitë e tyre nuk ishin plaçkitur e as që ishtin dëmtuar. Jam i bindur se njerëzit e Kamenicës nuk kanë marrë pjesë në dhunën e ushtruar ndaj serbëve. Fqinjët e mi shqiptarë më kanë thënë: “Lubo, ruaju 2-3 ditë derisa nuk kalon ky tmerr” unë edhe më tutje kamë marëdhënie të mira me të gjithë dhe punoj normalisht sikur edhe më parë. Përndryshe, një komision ka dalë në terren dhe ka vlerësuar dëmet e shkaktuara gjatë këtyre trazirave. Nuk jam i njoftuar se çfarë është dëmi i vlerësuar, por siç po dëgjoj, është më i vogël se sa në të gjitha vendet e tjera ku ka pasur dhunë.

L.D serbe nga Kamenica, drejtor i radiostacionit multietnik

FDH, intervistë e datës 24 qershor 2004

XVII Tri incidente në komunën e Novobërdës

Ngjarjet në komunën e Nobërdës filluan më 16 mars 2004 kur shqiptarët protestuan para ndërtesës së komunës në fshatin Bostan kundër arrëstitimit të pjestarëve të UÇK-së. Këto demonstrata ishin të qeta. Megjithatë, në natën ndërmjet 17 e 18 marsit ndodhën tri sulme: në ndërtesën e komunës në fshatin Bostan u hodh një koktej molotovi; në banesën e kryetarit të komunës Petar Vasiq, në lagjen Kolonia e Vjetër në Nobërdë u hodh një bombë dhe në fshatin Kollobukar u dogj shtëpia e rindërtuar e Sava Zdravkoviqit, i cili duhej të kthehej në këtë shtëpi. Gjatë këtyre sulmeve u shkaktuan dëme të konsiderueshme materiale. Vlenë të përmendet se në fshatrat me popullsi të përzier serbe – shqiptare nuk janë shënuar incidente.

Në natën ndërmjet 17 e 18 marsit u hodh një koktej molotovi në ndërtesën e komunës në fshatin Bostan. Me atë rast janë djegur dy zyra, mobiljet, kompjuteri dhe të gjitha sendet që kanë qenë

në këto zyra. Kjo ndohi gjysmë ore pas mesnate. Komuna ka pasur rojat e veta, por ata asgjë nuk kanë dëgjuar. Vetëm pasi kanë vërejtur tymin, kanë reaguar. Policia kishte dalë në vendin e ngjarjes. Thonë se hetimet vazhdojnë (...) Këtu ka qenë një komision për vlerësimin e dëmeve nga Prishtina, por unë nuk jam i njoftuar për vlerësimin e dëmeve (...) Atë natë kam pasur një parandjenjë se diçka do të ndohë dhe pikërisht për këtë arsye nuk kamë shkuar në banesë, por kam qëndruar në fshat te një i afërm i imi. Diku rreth orës 02,30 është hedhur një bombë në banesën time e cila gjendet në lagjen Kolonia e Vjetër. Fqinjët shqiptarë askend nuk e kanë parë. Për fat të mirë banesa nuk është djegur, mirëpo të gjitha sendet janë dëmtuar. Po atë natë i është dhënë flaka shtëpisë së Sava Zdravkoviqit nga fshati Klobukar. Kjo shtëpi pasa ishte rindërtuar dhe po atë ditë ai është dashur të kthehet në shtëpinë e vet.

P.V. serb nga Nobërda, kryetar i komunës

FDH, intervistë e datës 20 prill 2004

1. Veprimi i KFOR-it i policisë së UNMIK-ut dhe i SHPK

Më 17 dhe 18 mars SHPK dhe KFOR-i kanë reaguar rreptë në Novobërdë. Patrollimi është forcuar dhe është vendosur bllokada. Megjithatë, edhe gjatë bllokimit në fshatin Izvor, shqiptarët kanë rrahur një serb i cili nuk i ka lejuar ta punojnë tokën e vet.

Pas këtyre ngjarjeve SHPK dhe KFOR-i e kanë forcuar patrullimin. Bllokimi mbeti në fuqi për 10 ditë. Megjithatë, ka pas një incident në fshatin Izvor. Në afërsi të Svrakakut, shqiptarët e kanë rrahur një serb. Ai është rrahur sepse u ka thënë të mos e punojnë arën e tij. Rasti i është kumtuar policisë. Fajtorët janë ditur dhe janë arrestuar, mirëpo janë liruar sapo kanë dhënë deklaratën.

P.V. serb nga Nobërda, kryetar i komunës

FDH, intervistë e datës 20 prill 2004

2. Pasojat

Ngjarjet e marsit ndikuan që në komunën e Novobërdës të mos kthehen ata serbë të cilët organeve të pushtetit komunal ua kishin paralajmëruar kthimin në vatrën e tyre. Administrata komunale nuk funksionon si më parë, para së gjithash për shkak të mosardhjes në punë të një numri të nëpunësve shqiptarë.

Djegia e shtëpisë në fshati Globukar ndikoi që edhe personat e tjerë të zhvendosur të mos kthehen në vatrën e tyre. Tani më thërrasin nga Serbia dhe më pyesin: "O kryetar, ti na ke thënë se në Nobërdë është çdo gjë në rregull!. Nuk di se si t'u përgjigjem (...) Mua më shqetëson edhe sjellja e disa nënpunësve shqiptarë në këtë komunë. Ata nuk vijnë me rregull në punë, madje ka edhe të atillë që nuk dëshirojnë të paraqiten. Disa as që dëshirojnë të bisedojnë në gjuhën serbe. Unë gjithëherë i shmangem zbatimit të masave disiplinore, sepse kjo mund të shkaktojë ndarje edhe më të mëdha ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve.

P.V. serb nga Nobërda, kryetar i komunës

FDH, intervistë e datës 20 prill 2004

XVIII Rrahja e serbëve në Rahovec

Gjatë demonstratave në qendër të Rahovecit, më 17 mars, një grup njerzish hynë në lagjen serbe dhe rrahu disa serbë shtëpitë e të cilëve janë afër shtëpive të shqiptarëve. Gjatë kohës së demonstratave nuk ishte siguruar kjo lagje, gjë që u mundësoi sulmuesve që pakurrëfarë pengesash të hyjë nëpër shtëpitë e serbëve. Në qendër të Rahovecit demonstruesit shkatërruan kishën ortodokse të Shën Nedeljes. Sërbët e sulmuar kanë mundur t'i identifikojnë dy nga katër sulmuesit. Gjatë trazirave në këtë qytet ka vdekur Shqiptari Gazmend Shala.

Së bashku me burrin dolëm në ballkon për të parë se çka po ndodhë. Ndëgjuam një zhurmë. Sipas zërave që ndëgjoheshin munda të konkludojë se në qendër të qytetit ishte tubuar një masë e madhe e

njerëzish, e sipas brohoritjeve UÇK-UÇK, se është fjala për diça mjaft serioze (...) Para shtëpisë sonë u krijua një tollovi e madhe. Njëri prej tyre mbante lart flamurin shqiptar (...) një pjesë e demonstruesve filloi t'i nxirrte gurët katrorë nga rruga dhe me ta i gjuanin shtëpitë serbe të boshatisura që gjendeshin përreth (...) Ne nuk kishim kah t'ia mbanim sepse demonstruesit tashmë ishin para shtëpisë sonë (...) Ata i thyen dyert dhe në dhomë hynë katër të rinj. Dy prej tyre i njoha sepse i kisha parë shpesh në Rahovec, por emrat e tyre nuk më kujtohen (...) Dy të tjerët asnjëherë nuk i kisha parë në Rahovec. Ata së pari na shanë, e pastaj filluan të na godasin me shkopinj, grushta dhe të na shqelmojnë. Në dorë e mbaja një çantë të lëkurës në të cilën i kisha pasaportën, letërnjoftimin, librezën shëndetësore dhe 500 euro. Ata ma rrëmbyen çantën nga dora, pastaj më kapën për flokë dhe më shtynë shkallëve të poshtë. Me atë rast mora lëndime në të dy këmbët, në kurriz, në kofshë, në krahëror dhe kokë. Ata ishin edhe më brutal ndaj burrit tim Stanishës, të cilin e goditnin në kokë dhe nëpër pjesët e tjera të trupit. Lëndimi që i ishte shkaktuar në kokë nuk është shëruar një kohë të gjatë. Mirëpo, më së rëndi e kishte lënduar këmbën e majtë, kështu që ende nuk mund të ecë normalisht. Pasi sulmet kishin pushuar erdhi një pjestar i policisë së UNMIK-ut, i cili ishte i shoqëruar edhe nga policët e Shërbimit Policor të Kosovës. Ata na dërguan shë shtëpinë e Violleta Kërstiqit. Të nesërmën na transferuan në ambulancën e Rahovecit. Aty na pranuan shumë mirë. Dr. Jusuf Korenica, i cila na dha ndihmën e parë mjekësore, na tha: "Më vjen keq, si ndodhi që pikërisht juve t'u sulmojnë?" Shumë mirë na pranoi edhe dr. Agimi. Nga fëtyrat e tyre shihej se me të vërtetë u vinte keq për këtë që na kishte ndodhur. Nga Rahoveci na transferuan në Mitrovicë. Stanisha qëndroi 8 ditë në shok dhomë. Në spital është operuar nga holocista dhe tani qëndron i shtrirë dhe i palëvizshëm (...) Pronari i shtëpisë po kërkon që t'ia paguajmë qiranë, e ne nuk kemi kah t'i marrim të hollat ngase jetojmë vetëm nga ndihma sociale prej 50 eurosh. Askush nuk na ndihmon e as që vjen të na vizitojë. Asgjë tjetër nuk dua pos që të na kthehen qetësia dhe siguria, e të tjerat do të zgjidhen me kohë.

R.G. serbe nga Rahoveci e rrahur më 17 mars

FDH intervistë e datës 14 maj 2004

XIX Spastrimi i Prizrenit

Serbët që kishin mbetur në Prizren pas muajit qershor 1999, rreth 100 veta, dilnin lirisht në qytet dhe i kryenin punët e përditshme pa u frikësuar se mund t'u ndodhë diçka e pakëndëshme. Provokimet e kohëpaskohshme, siç janë gjuajtja me fjalë në rrugë, i merrnim si pasojë normale të luftës. Në mesin e banorëve të vjetër shqiptarë, turq dhe boshnjak ndiheshin të sigurtë dhe të pranuar mirë. Millosh Nekiç bënte përjashtim. Të gjitha familjet serbe që kanë jetuar afër tij para lufte, janë shpërngulur nga presioni. Disa i kanë shitur shtëpitë e disave prej tyre, pasi i kanë braktisur, ato u janë djegur. Millosh Nekiç që nga muaji gusht i vitit 1999 nuk kishte dalë nga shtëpia nga frika se kriminelët do tia digjnin shtëpinë.

Shqiptarët me të cilët kishte biseduar FDH, ishin të bindur se në trazirat e marsit nuk kanë marrë pjesë shqiptarët e këtij qyteti, porse organizatorët e demonstratave i kanë sjellë demonstruesit nga viset e tjera.

Sulmuesit ishin të organizuar dhe saktësisht ishin në dijeni se cilat ishin objektet e serbëve që duhej të demoloreshin dhe digjeshin. Kishte edhe të atillë që kishin ardhur me kamionë për t'i plaçkitur këto shtëpi. Asnjëri nga këta nuk e njihja. Ata nuk ishin prizrenas (...) Unë këta njerëz nuk i kisha parë asnjëherë më parë (...) Ne me serbët kemi pasur gjithëherë marrëdhënie të mira. Ata na respektonin, e edhe ne i respektonim. Ata flisnin gjuhën tonë dhe i respektonin zakonet tona. Gjatë kohës së ramazanit serbët nuk pinin zigarë para shqiptarëve, boshnjakve ose turqve që agjëronin.

G.I. shqiptar nga Prizreni

FDH, intervistë e datës 19 maj 2004

Jetoj e vetmuar në banesën time e cila gjendet pranë shkollës "17 Nëntori" (...) Nuk kam dashur ta braktisë Prizrenin, sepse ky është qyteti im në të cilin kam lindur dhe jamë rritur. Pas përfundimit të luftës, ne serbët, që kemi mbetur këtu, kemi përjetuar gjithçka.

Mua madje më ka arrestuar edhe UÇK-ja në qershor të vitit 1999 pa marrë parasysh këtë përvojë të tmerrshme unë edhe më tutje mbeta në Prizren. Kohëve të fundit kam lëvizur lirisht nëpër qytet. Gjithëherë kishte të atillë që më ofendonin, por unë nuk u kush-toja rëndësi këtyre sjelljeve të pamira. Fëmijët e fqinjëve më donin dhe gjithëherë më përshëndetnin.

E.D. serbe nga Prizreni, banore e vjetër

FDH, intervistë e datës 24 prill 2004

Shtëpia jonë gjendet në lagjen Lakuriq e rrethuar nga të gjitha anët me shqiptarë, me të cilët familja ime gjithëherë ka pasur marrëdhënie të mira (...) Si punëtorë të arsimit, burri im i ndjer Mile, dhe unë, më tepër se 40 vjet kemi edukuar fëmijët dhe na kanë çmuar njerëzit e këtij qyteti.

D.D. serbe nga Prizreni, lagja Lakuriq, arsimtare në pension

FDH, intervistë e datës 25 prill 2004

Dhuna që u shkallëzua atë ditë për mua ishte e papritur, sepse shkalla e tensioneve ndërnacionale në Prizren ishte në nivelin më të ulët në Kosovë. Pikërisht për këtë arsye edhe e solla këtu familjen. Deri atëherë kam lëvizur lirisht dhe jamë shoqëruar pa kurrfarë problemesh me shqiptarët, turqit dhe boshnjakët.

L.P. serb i ktyher i cili jetonte në Bogosllovi

FDH, intervistë e datës 30 prill 2004

Unë dhe gruaja ime nuk e kemi braktisur Prizrenin. Ne lëviznim goxha lirshëm (...) Kishim marrëdhënie shumë të mira me fqinjët, sidomos me familjen shqiptare Shala, me vëllëzërit Thaqi, Enverin dhe Asafin. Babai i tyre Halili ka qenë njeri i mirë, e po ashtu edhe Ruzhdiu që ishte pronar i një shitoreje të teknikës së bardhë. Ne këta nuk do t'i ndërronim me gjysmën e Serbisë. Pa marrë parasysh provokimet e vogëla (...) Ne ishim të vendosur që të mbesim këtu, në shtëpinë tonë në qendër të Prizrenit, pranë kishës së Shën Mërisë ku kishin mbetur fare pak familje serbe.

S.R. serb nga qendra e Prizrenit

FDH, intervistë e datës 28 prill 2004

1. Kronologjia e ngjarjeve

Më datën 16 mars, para dite, tri shoqata të dalë nga UÇK-ja, Shoqata e Veteranëve të UÇK-jë, Shoqata e Invalidëve të UÇK-jë dhe Shoqata e Familjeve të Heronjve të UÇK-jë, organizuan një protestë në sheshin qendror Shadërvan, për shkak të arrestimit të komandantëve të ish UÇK-së të cilët janë akuzuar për krime lufte dhe vepra të tjera penale të kryera gjatë dhe pas luftës në Kosovë, aplikimit të ligjeve serbe në Kosovë dhe politikës së UNMIK-ut ndaj pjesëtarëve të ish UÇK-së. Në mbrëmjen e 16 marësit mediat kosovare informuan opinionin se tre fëmijë janë mbytur në lumin Ibër ngase i kishin ndjekur serbët. Me datën 17 mars, në qendër të Prizrenit u tubua një numër kryesisht i të rinjve që kishin ardhur me autobusë dhe të cilët brohoritnin parulla “Mitrovicë, Mitrovicë” dhe “UÇK UÇK”.

Të martëm më 16 mars, në orët e paraditës, në sheshin Shadërvan të Prizrenit u organizuan protesta me moton “Të gjithë në mbrojtje të çlirimtarëve të Kosovës”. Disa qindra pjesëmarrës në protesta mbanin fotografi me portretet e komandantëve të UÇK-së, parulla kundër UNMIK-ut dhe kundër aplikimit të ligjeve serbe në Kosovë. Ata kërkonin që të “ndërpritet politika e UNMIK-ut kundër luftëtarëve të UÇK-së (...) Në emisionet informative të RTK-së, TV21, KTV-së dhe të televizioneve lokale “Besa” dhe TV Prizren dominonin raportet dhe emisionet speciale nga Mitrovica që bënin fjalë për tre fëmijët që ishin viktimë e sulmit të serbëve në afërsi të fshatit Çabër. Pati edhe raporte për bllokimin e rrugës magjistrale në fshatin Çagllavicë (...) Kisha një parandjenjë se do të ndodhte diçka e keqe (...) Të nesërmën, me 17 mars, rreth orës 10,00, shkova në tregun e gjelbër. Rrugëve të qytetit vërejta një numër më të madh njerëzish se zakonisht. Për një çast mendova se këta njerëzë ishin tubuar ngase ishte ditë tregu. Mirëpo, në orët e pasditës Prizrenin e përfshiu një valë e dhunës që nuk mbahej mend (...) Disa qindra demonstrues, kryesisht të rinj, u tubuan në qendër të qytetit në hapësirën ndërmjet hotelit Theranda, Thirana dhe urës. Demonstruesit qarkullonin nëpër qytet duke brohoritur parulla “UÇK, UÇK” dhe “Mitrovicë, Mitro-

vicë" dhe valonin flamuj shqiptarë. Një automjet qarkullonte nëpër qytet dhe me megafon ftonë njerëzit që t'i bashkangjiteshin demonstratës. Pas pak dhuna arriti kulminacionin (...) E pastaj u sulmuan të gjitha objektet ortodokse (...) Shtëpitë serbe në lagjen Nënkalaja (...) dhe objekte tjera në pronësi të serbëve.

Shqiptar nga Prizreni i cili deshi të mbetej anonim

FDH, intervistë e datës 27 prill 2004

Serbët ishin gjetur të befasuar nga kjo situatë e krijuar. Disa u përpoqën t'i mbrojnë shtëpitë e veta dhe të mbesin në to. Ka pasur raste që shqiptarët kanë tentuar të pengojnë shkatërrimin e shtëpive të serbëve dhe atyre t'u ofrojnë ndihmë, mirëpo shumica vetëm i ka vështruar ngjarjet.

Me datën 17 mars në orën 18,30, dëgjova krisma të forta në derë (...) dëgjohej krisma e sopatës me të cilën goditej dera. Menjëherë e thirra Shërbimin Policor të Kosovës. Ata më thanë që të tërhiqem në brendi të oborit dhe të fshehem. Mirëpo unë vendosa ta mbrojë derën. Pas pak arritën 5-6 policë të cilët, nga ana e jashtme e derës, më thanë që të dilja jashtë. Unë u përgjigja se nuk dal nga shtëpia ime. Ata filluan ta shqelmojnë derën me qëllim që ta hapin. Unë edhe më tutje e shtyja derën. Pastaj një polic hipi mbi murin e oborrit dhe e hapi derën. Ai me atë rast më tha se nuk jam në gjendje që t'i kundërvihen masës. Sulmuesit përpiqeshin që edhe në prani të policit të më lëndonin. Policët e vunë një dërrasë në drejtim të shtëpisë së fqinjit dhe më mundësuan që të kaloj mbi atë dërrasë, pastaj mbi kulmin e shtëpisë tjetër për të më nxjerrë në rrugën paralel me lumin. Policët e thirrën një taksë, ngase frikësoheshin se mos sulmuesit do ta qëllonin edhe automjetin e policisë, Mua më dërguan në stacionin policor. Po atë natë na dërguan në bazën e KFOR-it gjerman.

M.N. serb nga Prizreni i cili nuk deshi ta braktisë shtëpinë e vet

FDH intervistë e datës 26 prill 2004

Shtëpi dhe objekte të besimit të djegura në lagjen Nënkalaja © HLC.

Atëherë kur mendova se çdo gjë kaloi dhe se më nuk do të ketë dhunë, diku reth orës 10,00 (më 18 mars) u dëgjue një zhurmë e madhe. Masa sërish ishte tubuar. Të gjithë vraponin në drejtim të Nënkalasë (...) Një grup prej 20-30 vetash hyri në shtëpinë e profesor Vekosllav Stankoviqit (...) e cila ishte e braktisur. Në anën e pasme të shtëpisë së tij shpërtheu zjarri. Menjëherë e mora gypin e gomës dhe u përpoqa ta shuaj zjarrin, mirëpo më penguan dhe nuk më lejuan as të afrohem afër shtëpisë. Disa prej tyre u nisën për ta kallur shtëpinë e Adem Demaçit. Unë ua tregova fotografitë e Damazit duke u thënë se kjo është shtëpia e tij në të cilën ishte i vendosur flamuri shqiptar. Disa menjëherë u tërhoqën, por disa të tjerë filluan të shajnë.. “Edhe ai është si shkijet, është magjup”. Ata me çdo kusht tentonin që t’ia vënin flakën sikur edhe shtëpive të tjera (...) E mora një thikë të madhe dhe një shufër metali dhe i paralajmërova që të mos i afërohen kësaj shtëpie. Ata thanë: “Të ikim, ky plak është i çmendur” (...) Pastaj unë vazhdova (...) t’i shuaj shtëpitë që përreth digjeshin. Më erdhi në ndihmë Magju-

ni, që punon si korier në shkollën e muzikës dhe i cili banonte me familje në njërën nga shtëpitë serbe të braktisur në lagjen Nënkalaja. Po të mos ishim ne me siguri se do të digjeshin të gjitha shtëpitë përreth.

G.I. Shqiptar nga Prizreni lagja Nënkalaja

FDH, intervistë e datës 19 maj 2004

Shtëpi të djegura në Prizren © HLC

Pasi që një ditë më parë, më 17 mars, ua kishin dhënë flakën të gjitha kishave në qytet dhe disa shtëpive të tjera, të nesërmën më 18 mars, i dogjën edhe shtëpitë e serbëve në lagjen Nënkalaja. Ne edhe më tutje nuk largoheshim nga shtëpia (...) Nuk frikësoheshim nga fqinjët shqiptarë, turq apo goranë (...) Ishim të bindur se ata nuk do të na sulmonin. Mirëpo, më 19 mars megjithatë na sulmuan. Askush nuk u përpoq që t'i ndalojë huliganët. Vetëm një grua e re që jeton në rrugën tonë, emëri i së cilës nuk më kujtohet, i tha nënës sime: "teze ejani te ne".

M.SH. serbe e nxjerë nga shtëpia më 19 mars

FDH, intervistë e datës 5 qershor 200

2. Sulmi ndaj serbëve, pasurisë dhe objekteve fetare

Demonstruesit i rrahnin serbët me rastin e dëbimit të tyre. Në disa raste Shqiptarët u kanë dhënë ndihmë serbëve duke u lidhur plagët, duke i larguar nga rruga, shtëpi a ose fshehur nëpër shtëpitë e tyre. Të gjitha shtëpitë e serbëve si dhe objektet fetare janë plaçkitur dhe plotësisht, ose pjesërisht, janë shkatërruar. Me atë rast janë plaçkitur dhe dëmtuar seriozisht edhe shtëpitë e disa shqiptarëve që kanë jetuar në afërsi të serbëve. Kuvendi i Komunitetit të Prizrenit shpalli më 1 prill të dhënat lidhur me dëmet e shkatëruara gjatë trazirave të marsit.

Kam qenë në shumë vende dhe kam parë gjithçka. Mirëpo atë që e kam parë gjatë demonstratave të dhunëshme më 17 e 18 mars në Prizren nuk e kam hasur askund. As që kam mundur ta marrë me mend se mund të ndodhë diçka e tillë. Shpërthimi i dhunës doli jashtë çdo kontrolli. Grupe e shqiptarësh të rinj rrënoni, dhe digjin gjithçka para vetes.

Shqiptar nga Prizreni, lagja Nënkalaja

FDH, intervistë e datës 19 maj 2004

Shtëpi Serbe të djegura në Prizren; © HLC

2.1 Rrahja e viktimave

Së paku 10 serbë, kryesisht të moshuar, janë rrahur me rastin e hyrjes së demonstruesve shqiptarë nëpër shtëpitë e tyre në lagjet Nënkalaja dhe Lakuriq. Ndër të lënduar janë edhe disa gra.

Mua më dhimbësen ata fëmijë (...) Sepse në fëtyrat e tyre të njo-ma vëreja një urrejtje të madhe dhe të pakuptueshme. Në shtëpinë tonë kishin hyrë së paku 30 veta. Pasi kishin thyer derën e hyrjes mua më drejtuan disa të rinjë të fuqishëm. Unë u prëpo-qa që t'i pyes pse e bëjnë këtë. Në vend të përgjigjes mora një goditje me këmbë në pjesët e gjoksit (...) Pastaj pasuan goditjet nëpër të gjitha pjesët e trupit (...) Në një moment më thanë që të dilja jashtë, por unë nuk dëshiroja ta braktisi shtëpinë (...) Unë sërish i kundërsheva dhe ata sërish filluan të më godasin kështu që fillova të bërtas dhe të thërras për ndihmë. Mirëpo, ata nuk pushonin, por më thonin: "hesht, përndryshe do ta heqim kokën! Ne jemi UÇK". E ula kokën dhe e pritja më të keqen. Me atë rast më shkaktuan lëndime të rënda (...) Syrin e majtë e kishta të enj-tur dhe plotësisht të mbyllur. Shikoni, m'i kan thyer edhe dhëm-bët, kurse këmbën e kisha në gjips. Më është dashur që tri javë të jem nën kontrollin e përhershëm të mjekut. Tani jetoj me barëra.

D.D. serbe nga Prizreni, lagjja Lakuriq, mësuese në pension

FDH, intervistë e datës 25 prill 2004

Ne, për të qenë më të sigurtë, kishim vënë një shufër metali në derë dhe ata nuk arritën ta hapin derën, por hynë nëpër dritare të cilën më parë e kishin thyer. Gruaja ime dhe unë u strehuam në skajin e dhomës duke menduar se mbaruam. Në fytyrat e tyre vërehej një urrejtje dhe tërbim i madh. Ata i thyen të gjitha, kurse mua më rrahën me shkopinj dhe më shqelmonin e më goditnin me grushta. Sllobodankën nuk e prekën. Ajo i luste që të mos më rrahin duke iu drejtuar në shqip se jam njeri i sëmuar. Një i ri urd-heroi në gjuhën shqipe: "mjaftë më!".

S.R., serb që e kishte shtëpinë pranë kishës së Shën Mërisë

FDH, intervistë e datës 28 prill 2004

E thyen derën e shtëpisë dhe e hodhën në lumë, më pas hynë në oborrin e Bogoslllovisë. Së pari hynë në katin e parë me rast e rrahën Zeqir Morinën, të cilit ia thuen dorën, e pastaj atë dhe gruan e tij i nxorën jashtë. Në katin e parë jetonte Dragan Nedelković. Nuk e di se a e kanë vrahur apo jo, por e di se është djegur në shtëpinë e vet (...) Pastaj u ngjitën në katin e dytë dhe filluan t'i thyejnë dyert tona. Në dhomë ishim katër gra: Natalija, bija ime, teza Draga dhe unë, Filluan të shajnë dhe të bërtasin: "dilni jashtë! Mua më pytën në sërbsisht se a ka meshkuj këtu. Unë u thashë se nuk ka. Gënjeva, sepse nuk dëshiroja që Lubës t'i ndodhë diçka e keqe, kurse ai gjendej me familjen e vet në katin e tretë (...) Pasi u nisëm të dalim, ata filluan të na godasin. Në një moment mua më goditën në kokë me një send të mprehtë dhe të fortë. Filloi të më rrjedh gjaku ...) Në gjithë këtë hallakame më humbi dikund vajza ime. Më vonë mësova se ajo ishte përzier me masën dhe në atë mënyrë ka arritur të tërhiqet. Natalija, Draga dhe unë u nisëm anës së majtë të lumit, kurse demonstruesit nga gjunin me gurë. Nuk më kujtohet si jam ndarë nga Natalija dhe Draga, vetëm për një çast kam vërejtur se nuk ishin me mua. Ashtu e lënduar mbeta e vetmuar, kurse nata tashmë kishte filluar të binte.

O.F. serbe nga Prizreni, e cila së bashku me të bijën jeton në Bogoslllovi

FDH, intervistë e datës 27 prill 2004

Në deklaratën për FDH, kjo prizrenase e cila së bashku me vajzën jetonte në Bogoslllovi që nga muaji qershor 1999, thekson se në rrugë e kishte ndihmuar një shqiptar të cilin nuk e njohte:

Për një çast m'u afrua një shqiptar dhe më tha që të largohem. Unë i thashë se më kanë humbur një gjyshe dhe një grua tjetër që ishin me mua. Ai më tha se nuk duhet të brengosem, sepse ato janë vendosur në vend të sigurt. Atë njeri nuk e njihja. Në atë moment arriti vajza ime Tanja. Menjëherë pastaj arriti edhe automjeti i ndihmës urgjente (...) Filluan të ma lidhin varrën dhe na dërguan në spital (...) Natalinë dhe tezën Draga shqiptarët i kishin vendosur në bodrumin e një shtëpie dhe aty ua kishin sanuar plagët dhe u kishin

dhënë ushqim. Pastaj i kishin dërguar në fshatin Sredskë ku jetojnë Serbët dhe ua kishin dorëzuar KFOR-it.

O.F. serbe nga Prizreni, e cila së bashku me të bijën jeton në Bogoslllovi

FDH, intervistë e datës 27 prill 2004

Përveç rasteve të përmendura, me rastin e djegies së shtëpive në lagjen Nënkalaja më 17 dhe 18 mars, demonstruesit kan rrahur edhe çiftin bashkshortor Jeftiq, Zagora Repiqin dhe Ljepka Pitoviqin. Sipas pohimeve të serbëve të vendosur në bazën e KFOR-it gjerman, ata u larguan nga Prizreni dhe tani gjenden në Serbi.

Shtëpi Serbe të djegura në Prizren;© HLC

2.2 Solidariteti

Nën dritaren time janë tubuar shumë njerëz. Ata filluan ta thyejnë derën e hyrjes së Bogoslllovisë (...) Gruas sime i thashë: "ik"! (...) Filloi thyerja e gjithë asaj që gjendjej nëpër objekte (...) Të vetmin rast për të shpëtuar e kishim që të dalim nëpër dritaren e madhësisë 30x30 nëpër të cilën do të dilnim në ballkonin e

shtëpisë së fqinjit (...) Kjo dritare e vogël ma shpëtoi familjen time. Nëpër këtë dritare së pari kaloj gruaja, e pastaj bija dhe biri im. Unë nuk munda të kaloj sepse jamë tepër i trashë. Vet me vete thashë “mbeta këtu ku edhe do të digjem” (...) M’u kujtua dritarja e vogël në tualet, nga e cila po ashtu mund të dilej në ballkonin e shtëpisë së fqinjit. Më duhej që dritaren ta zgjeroja që të mund të dilja. Shkova në kuzhinë dhe e mora frigoriferin dhe hypa mbi të dhe ta godas dritaren në mënyrë që ta bëja një vrimë më të madhe për të dalë. Derën e hymjes e bllokova me tavolnë dhe disa sende të tjera. Demonstruesit tentuan ta hapin derën por nuk arritën. Më pas hoqën dorë, me siguri për shkak se zjarri përhapej (...) Pas disa goditjeve arrita të krijoj një hapësirë të mjaftueshme për të dalë në ballkonin e shtëpisë fqinje, para se flaka të përhapej në tërë shtëpinë.

Në deklaratën e FDH, ky i kthyer në Prizren po ashtu thekson se në situatën kritike e ka ndihmuar një shqiptarë:

Pronari i shtëpisë na ofroi mikëpritje miqësore. Na dha çaj dhe na thoshte se nuk duhet të brengosemi (...) Që të mos i shkaktojmë telashe unë i morra fëmijët dhe shkuam në hotelin “Theranda” (...) Në hotel qëndruam shkurt ngase frikësoheme se mos na ka parë ndokush. E theva xhamin dhe dola në afërsi të ndërtesës së teqes ku gjendeshin dy kontenjerë të mëdhenj për mbeturina. U vendosëm në këta kontenjerë. Biri im filloi të qaj, kurse unë ia mbylla gojën që të mos na ndëgjojë askush. Bija ime heshte, por ishte tepër e frikësuar. Ishim dathur, deshur dhe të uritur. Dikur rreth orës 03,00 situata u qetësua, por unë nuk isha e sigurt se a mund ta braktisim këtë vend (...) Vetëm pas orës 5,00 vendosëm të dalim dhe u nisëm drejt ndërtesës së qendrës rajonale të UNMIK-ur

L.P. serb nga Prizreni, i kthyer i cili jetonte në Bogoslllovi

FDH, intervistë e datës 30 prill 2004

Në fillim na gjuanin me gurë e pastaj në oborrin tonë e hodhën një “koktej molotovi”. Për fat të mirë ne nuk pësuaam lëndime. Përveç dëmeve materiale (...) Huliganët shkatërronin gjithçka

përreth. Që të katërtat hymë në një kthinë pas shtëpisë edhe aty u barikaduam me dërrasa. Tashmë kishte rënë nata dhe kjo na jepte shpresë se nuk kdo të na zbulojnë. Demonstruesit i thyen shpejt dyert e hyrjes. Dëgjohej zhurmë e madhe, por ata nuk na zbuluan. Aty mbetëm deri në orën 8,00 të mbrëmjes. Pasi më nuk dëgjohej kurrfarë zhurme u morëm vesh që të ikim në pyll. Pasi dolëm jashtë vërejtëm se çdo gjë ishte plaçkitur dhe demoluar. I morëm disa batanije, pak konzerva dhe u nisëm drejt pyllit ku qëndruam deri në orën 1,00 pas mesnate (...) pastaj vendosëm të zbresim deri te shadërvani, pa marrë parasysh se çka do të ndohte.

Në qendër të Prizrenit, dëshmitares dhe grave të tjera nga shtëpitë fqinje në lagjen Nënkalaja u kishte ndihmuar një Shqiptar i panjohur.

Arritëm deri te shkolla e muzikës dhe aty takuam katër meshkuj. Për një çast menduam se mbaruam, por ishim me fat. Këta ishin fqinjët tanë shqiptarë (...) Ata na dërguan në shtëpinë e tyre dhe aty e pritëm mëngjesin (...) E bija e një shqiptari e kishte dikend në KFOR të cilin e lajmëroi se kemi nevojë për ndihmë. Vetëm në mbrëmjen e asaj dite, rreth orës 8,30, pasi u dogjën të gjitha shtëpitë serbe në Nënkala, arritën dy automjete të KFOR-it me 4 ushtarë, të cilët na morën dhe na dërguan në kazermë.

M.SH., serbe nga Prizreni, e vendosur në bazën e KFOR-it gjerman

FDH, intervistë e datës 27 prillj 2004

2.3 Njohja e sulmuesve

Nga ballkoni pashë 7 meshkuj të panjohur. Ata silleshin rreth shkollës. Në orën 14,10 minuta ra zilja e derës sime. Unë nuk e hapa derën (...) Ata u kthen sërish pas 20 minutash (...) Nga zëri mund t'i njihja njerëzit që kishin uzurpuar një banesë serbe në katin e 4 të kësaj banese. Nga ballkoni vëreja shqiptarin me emrin Shasivar, i cili e ka një mercedes të murëm. Ai në vitin 1999, pikërisht me këtë mercedes, i bartëte sendet e plaçkitura nga banesat e serbëve. Në orën 15,30 demonstruesit tentuan për herë

të parë ta thyejnë derën time, por nuk arritën. Pas një ore sërish u kthyen. Nuk e di se me çka e goditën derën, por (...) nga kjo goditje dera u bllokua. Në të njëjtën kohë një grup i të rinjve u tubua pas ndërtesës. (...) Njëri prej tyre më tha: “zbrit posht”. Një grup u nis drejt hyrjes së ndërtesës, me siguri për ta thyer derën. Ky ishte tentimi i tyre i fundit për ta thyer derën (...), por në çastin e fundit arritën policët.

E. Gj., serbe nga Prizreni

FDH, intervistë e datës 28 prill 2004

2.4 Të dhënat zyrtare lidhur me shtëpitë e shkatërruara nga data 17 deri 19 mars

Sipas të dhënave të Komisionit të komunës së Prizrenit për vlerësimin e dëmeve janë djegur 51 shtëpi, kurse 4 janë demolu-ar. Sipas vlerësimit të këtij komisioni dëmet kapin shumën pre 826.180 eurosh.

Në lagjen Nënkalaja janë djegur shtëpitë e: Bllagoje Jeftiqit, Ilija Stavretoviqit, Vekoslav Karajeliqit, Luka Uniqit, Zvonimir Rakiqit, Zlata Vasiljeviqit, Danica Nedelkoviqit, Spase Mojsiqit, Dimitirje Stojkoviqit, Danica Dishljenkoviqit, Svetlana Kokanoviqit, Pite Pitoviqit, Moma Paviqeviqit, Risto Tasiqit, Borka Veselinoviqit, Toma Vasiljeviqit, Spase Mihaloviqit, Krste Lakiqit, Danica Miha-jloviqit, Leposava Qosiqit, Stojana Stojanoviqit, Krste Zariqit, Milan Vukadinoviqit, Bedri Bojagjiut, Krunislam Mondusiqit, Bozhana Gjurgjeviqit, Dimka Dimkiqit, Spase Dinetoviqit, Gjon Gjonajt, Petaar Nedeljkoviqit, Ded Kaqinarit dhe Krste Zariqit.

Komisioni nuk arriti të verifikojë emrat e 28 pronarëve të tjerë të shtëpive në lagjen Nënkalaja. Në pjesët tjera të qytetit janë djegur edhe tri shtëpi (në rrugën Zahir Pajaziti, kurse shtëpia e Mil-losh Nekiqit në rrugën Ismet Jashari-Kumanova është shkatërruar plotësisht).

3. Shkatërrimi i objekteve fetare

Gjatë pesë vjetëve të fundit kemi përjetuar gjëra të tmerrshme. Menjëherë pas tërheqjes së policisë dhe ushtrisë serbe është vrarë monarku, ati Hariton. Trupi i tij është gjetur pa kokë në lagjen prizrenase "Tuzus" (...) Plotë pesë vjet nuk kemi mundur të dalim jashtë mureve të manastirit pa përcjellje të KFOR-it. Më datën 17 dhe 18 mars filloi sulmi ndaj serbëve që ende kishin mbetur në Kosovë. Pasi në Prizren i dogjën dhe i demoluan të gjitha kishat dhe objektet ortodokse, si dhe një numër të madh të shtëpive serbe, masa e njerëzve u nis këmbë nga Prizreni për në Manastrin e Shën Arkangjelit. Në sulmin e organizuar atë mbrëmje kundër këtij manastiri kishin marrë pjesë kryesisht të rinj shqiptarë. Pjesëtarët e KFOR-it kanë deklaruar se ishin rreth 400, ndërsaq unë mendoj se ka pasur dy herë më shumë.

Monarku i manastirit Shën Arkangjeli

FDH, intervistë e datës 26 maj 2004

Në raportin e komisionit të përmendur komunal për konstatimin e dëmeve thuhet se janë dëmtuar 8 objekte fetare, prej të cilave 3 janë shkatërruar plotësisht dhe tre pjesërisht: Shën Marrija e Levishkut, nga shekulli i XIII është plaçkitur dhe shkatërruar plotësisht; manastiri i Shën Arkan Gjelij, i shekullit XIV, është shkatërruar plotësisht (është djegur edhe konaku me të gjitha elementet); kisha e Shën Javës e shekullit XIV është dëmtuar; kisha e Shën "Vraqa", e shekullit XIV, është demoluar; kisha e Shën Gjorgjit – Ronoviqit, e shekullit XV, dhe kisha e Sinodit të Shën Gjorgjit, është dëmtuar seriozisht; kisha e Svetog Spasa është dëmtuar më pak; kisha e Shën Javës në fshatin Zhivinjac është minuar (ka mbetur vetëm këmbana) dhe ndërtesa e Bogoslllovisë "Qirili dhe Metodi" me të gjitha objektet përcjellëse (seminari, internati, trepezaria etj.) është djegur plotësisht. Nga kjo ndërtesë janë plaçkitur dhe djegur të gjitha librat dokumentet dhe sendet e tjera. Ndërtesa e administratës ka pësuar dëmtime më të vogla²⁵

25 Raporti i Komisionit komunal për vlerësimin e dëmeve, 3 prill 2004

4. Veprimi i KFOR-it i policisë së UNMIK-ut dhe i SHPK-së

Punktet e KFOR-it para shtëpive serbe ishin hequr ose pjestarët e KFOR-it ishin tërhequr pasi janë sulmuar nga demonstruesit. SHPK nuk u është përgjigjur thirrjeve të serbëve. SHPK-ja nuk ishte e suksesshme as në rastet kur ishte përpjekur të intervenonte para së gjithash, për shkak të numrit të vogël të policëve. Në disa raste pjestarët e policisë së UNMIK-ut janë tërhequr para demonstruesve duke ua lënë shkopinj të dhe mburojat zyrtare, të cilat pastaj i shfrytëzonin demonstruesit më rastin e sulmeve ndaj serbëve. KFOR-i dhe SHPK organizuan evakuimin e serbëve duke mos bërë përpjekje që të ndalojnë demonstruesit dhe të bëjnë sigurimin e pasurisë së Serbëve. Mirëpo, në disa raste pjestarët e SHPK, kanë marrë pjesë në dhunën që është ushtruar ndaj Serbëve. Institucionet e tjera, siç është shërbimi i zjarëfikësve nuk kanë reaguar sipas rregullave të shërbimit.

Pashë një grup të të rinjve të cilët e thyen derën kryesore të Bogoslllovisë dhe depërtuan brenda (...), pastaj ia dhanë flakën. Nuk vërejta në atë rast se a kishte mbetur ndonjë serb brenda saj. Me atë rast askush nuk intervenoi për të penguar dhunën. Vetëm pasi zjarri kishte përfshirë të gjitha objektet e Bogoslllovisë dhe mund të përhapej edhe në shtëpitë përreth, arritën zjarëfikësit. Mirëpo, ato jo vetëm që u penguan të intervenojnë, por edhe u gjuajtën me gurë. Një grup i të rinjëve e mori automjetin e tyre dhe u nis teposhtë rrugës në drejtim të ndërtesës së qendrës rajonale të UNMIK-ut. Në të njëjtën kohë u dëgjuan disa të shtëna. Nga drejtimi i ndërtesës së UNMIK-ut u nisën policët e njësisë speciale argjentinase. Ata tentuan që me gaz lotësja të t'i shprndajnë demonstruesit, por u sulmuan nga masa e tubuar. Demonstruesit mbanin në duar gurë, shkopinj dhe gurë katrorë (...) Policët tërhiqeshin në drejtim të ndërtesës së UNMIK-ut. Një numër i policëve mbeti i lënduar dhe ata i lanë mburojat e shufrat të cilat i morën demonstruesit. Nuk munda të vëreja se sa policë ishin, por ishte e qartë se numri i tyre ishte i pamjatueshëm (...) Demonstruesit thyen po thuaj se të gjitha xhamat

në pjesën e përparme të ndërtesës së qendrës rajonale të UNMIK-ut.

Shqiptar nga Prizreni i cili deshti të mbetej anonim

FDH intervistë e datës 27 prill 2004

Këtë objekt (kisha e Shën Mërisë) deri vonë e kanë ruajtur ushtarët e KFOR-it, punkti i të cilëve gjendje përballë kishës. Gjatë kohës së sulmit në afërsi të kishës nuk kishte ushtarë të KFOR-it²⁶

Disa prej demonstruesve me flamur të bardh iu afruan ushtarëve gjermanë të KFOR-it dhe me ta diçka biseduan. Pastaj masa filloi t'ia vëjë flakën manastirit (...) Ne na vendosën në një automjet me zingjirë (...) Dhe përmes rrugës anësore dolëm në rrugën magjistrale. Ushtarët gjermanë na dërguan në bazën e tyre.

Monarku i manastirit Shën Arkangjeli

FDH, intervistë e datës 26 maj 2004

Filloi çmenduria, krisma dhe zhurma, e pastaj nga ndërtesa e Bogoslllovisë filloi të del tym. Mendoja se ndokush do ta pengoj këtë, por askush nuk u paraqit. Nuk erdhën as policia e as ushtarët e KFOR-it (...) E solla telefonin dhe e thirra birin tim Miletën, i cili gjendje në Shtërpcë dhe i tregova se çka po ndodhë (...) pastaj u sajmerua policia e Shtërpcës (...) ata më pyetën për numrin e njerëzve që e kishin sulmuar dhe djegur Bogoslllovinë. Unë i luta diçka që të ndërmarin (...) Përsëri na thirri policia e Shtërpcës dhe na njoftuan se kanë biseduar me policinë e Prizrenit të cilët u kishin thënë se pjestarët e KFOR-it dhe të policisë së UNMIK-ut gjenden te shkolla e muzikës në fund të Nënkalasë dhe se do të na ofrojnë ndihmën e nevojshme. Unë iu afrova dritares dhe shikova në drejtim të shkollës së muzikës, por nuk pashë as policë e as ushtarë të KFOR-it, vetëm munda të shikoja se si digjej kisha e Shën Spasit. Në anën e kundërt digjej kisha e Shën Javës, një 100 metra larg shtëpis sime.

S:N., serbe e kthyer në Prizren në lalen Nënkalaja

FDH, intervistë e datës 27 prill 2004

26 Ibid

Me telefon e thirra policinë, por askush nuk u lajmërua (...) Pasi sulmuesit pushuan të më rrahin, zbritëm në bodrum dhe ikën nga shtëpia jonë. Pas kësaj arritën 5 policë. Katër prej tyre ishin shqiparë, kurse njëri fliste anglisht. Ata na thanë se duhet të largohemi. Gruaja ime dëshironte të kthehej për ta marrë çantën me dokumente ku i mbante edhe 2000 euro, që i kishim kursyer për pleqëri dhe shpenzime të varrimit, por ata nuk e lejuan që këto gjëra t'i merrte. Edhe unë tentova, por polici i SHPK filloi të më godas prapa. Me goditi disa herë fuqishëm. Me atë rast ndjeva dhëmbje të forta: Dy policë të tjerë ma vunë kapelën në kokë dhe më detyruan të shkoja deri te automjeti i tyre.

S.R., serb shtëpia e të cilit gjendej afër kishës së Shën Mërisë

FDH, intervistë e datës 28 prill 2004

Demonstruesit së pari hynë në oborr e pastaj në shtëpi, edhe pse në të ishte e vënë tabela e KFOR-it në të cilën ishte e shkruar: "kjo shtëpi gëzon mbrojtjen e KFOR-it – Stop". Por KFOR-i nuk na mbrojt. Nga KFOR-i dhe policia morëm telefonat që të mund t'i thërrasim në rast nevojë. Më heret gjithëherë përgjigjeshin në thirjet tona, por kësaj radhe nuk ndodhi ashtu (...) Ata fare nuk përgjigjeshin. Plicia arriti tepër vonë, atëherë kur tanimë çdo gjë ishte plaçkitur dhe demoluar, që të më evakuojnë ose thëm më mirë, të më nxjerin me dhunë nga shtëpia.

D.D., serbe nga Prizreni, lagja Lakuriq, arsimtare në pension

FDH intervistë e datës 25 prill 2004

Unë e thirra plicinë përmes një miku të OSBE-së. Ai ishte grek (...) prej tij kërkova që të m'i jep emrat e policëve që do të vijnë të më marrin, sepse askujt nuk mund t'i besoja (...) Nuk kaluan as 10 minuta dhe policët erdhën. Në momentin e arritjes së policëve të rinjtë që demonstironin ishin para dyerve të mia. Kur policët e hapën derën, pashë dy të rinj me duar të ngritur lart, të cilët ishin të kthyer kah muri. Një polic e mbylli derën e banesës që të mos i shihja dy të rinjtë në korridor. Nuk e di se çka ka ndodhur me ta. A janë arrestuar apo liruar. Policët më thanë se kemi mjaft kohë që të përgatitemi. Rreth jorës 18,00 na nxorën nga banesa. E mbyllën derën e banesës sime dhe na çuan në stacionin policor. Pastaj na

dërguan në bazën e KFOR-it gjerman. Policët u sollën shumë mirë me mua. Mendoj se një polic i cili kishte ardhur në banesën time quhet Naser, dhe ai e di se kush ishin ata djelmoshat e tjerë. Siç jam njoftuar më vonë banesa ime megjithatë ishte plaçkitur.

E.Gj., serbe nga Prizreni, e vendosur në bazën e KFOR-it gjerman

FDH, intervistë e datës 24 prill 2004

5. Pasojat

Serbët e mbetur, rreth 30 veta të vendosur në bazën e KFOR-it gjerman, në fillim ishin të vendosur të largohë nga Kosova pas një zhdëmtimi material. Disa prej tyre edhe kanë shkuar. Pas tre muajsh, numri i atyre që dëshirojnë të mbesin është më i madh, me kusht që t'u rindërohen shtëpitë. Disa shqiptarë mendojnë se dhuna e marsit është një turp ndaj njerëzve të paaftë dhe se vetëm një numër i vogël i fqinjëve ka rrezikuar tu ndihmojë të rrezikuarve.

Ata që paraqiten si mbrojtës të interesve të shqiptarëve siç është AKSH (Armata Kombëtare Shqiptare), porosisin se do të luftojnë kundër padrejtësisë që po e ushtron UNMIK-u e për lirinë e popullit shqiptar, pa marrë parasysh çmimin.

Bogosllovia ka qenë shtëpia ime e vetme. Kam jetuar në kushte modeste, që nga lufta kam arritur të kursej 2.300 euro dhe të gjitha më janë djegur. Nuk di se çka do të ndodhe me ne. Ne kemi qenë njerëz pa asgjë. Kujt i kemi penguar?

O.F. serbe nga Prizreni, e vendosur në bazën e KFOR-it gjerman

FDH, intervistë e datës 27 prill 2004

U pa qartë se çdo gjë ishte e organizuar mirë. Dikush këto i ka nxitur. Janë sulmuar të gjitha objektet ortodokse. Sikur çdo gjë të mos ishte e organizuar nuk do të digjeshin vetëm shtëpitë e serbëve e jo edhe të shqiptarëve që ishin afër tyre. Për shembull, është djegur Bogosllovia, kurse shtëpitë shqiptare përreth kanë mbetur të paprekura. (...) Çdo gjë që kanë bërë kanë shkuar në

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

dëm të shqiptarëve. Tani nevojitet kohë e gjatë dhe mund i madh që të kthehet besimi.

H.M. shqiptar nga Prizreni

FDH, intervistë e datës 27 mars 2004.

Shpresonim se do të na ktheheshin fëmijët dhe për një jetë më të mirë, mirëpo, atë ditë fqinjët tanë nuk ishin fer, sepse nuk na ndihmuan. Ndoshta nuk kan guxuar (...) Në rrugë kishte shumë njerëz. Policët e SHPK së bashku me fqinjët tanë vetëm shikonin si digjej kisha e Shën Mërisë. Duke hyrë në automjet grua ja ime u tha fqinjëve "Duhet të turproheni që po i lejoni të gjitha këto". Askush nuk e tha asnjë fjalë.

S.R., serb nga qendra e Prizrenit

FDH, intervistë e datës 28 prill 2004

Veprimet e huliganëve dhe të kriminelëve na kanë turpëruar të gjithëve. Tani duhet shumë kohë dhe mund që të kthehet besimi i humbur (...) Kur bisedova me bijtë e mi Armendin, i cili është në Gjermani dhe me Arminin i cili gjendet në Sarajevë ata më thanë: "Ne më nuk do të vijmë në Prizren!" e pse të vijmë?

G.I. shqipar nga Prizreni

FDH, intervistë e datës 19 maj 2004

Shtëpia ime ishte djegur para luftës së Dytë Botërore. Të njejtën shtëpi po e kërkoj (...) Ma dogjën shtëpin, e rrafshuan terrenin dhe tani duket sikur ajo kurrë nuk ka ekzistuar, sikur nuk ka pasur shtëpi në atë vend, e kjo nuk është e vërtetë. E dua shtëpinë time (...) Secilit i takon e drejta në sendin e vet. Në këtë shtëpi është shpirti im, sepse në të kanë jetuar prindërit e mi dhe në të jam rritur. Askush nuk ka të drejtë të ma merr shpirtin.

M.N. Serb nga Prizreni

FDH intervistë e datës 26 prill 2004

Rezistenca jonë kundër vendimeve të padrejta është lufta jonë legjitime për çlirimin nacional të popullit tonë. Këtë luftë duhet përparuar. Populli ynë nuk kërkon që liria të falet, e as të gjuhë-

zohet Ai do të organizohet dhe do ta fitojë lirinë pa marrë parasysh çmimin²⁷

XX Vrasja e babait dhe e të birit në fshatin Dajkoc

Natën ndërmjet 17 e 18 marsit në fshatin Drajkovc janë vrarë në oborrin e tyre, Dobrivoje dhe biri i tij Borko Stoliq.

Edhe pse në territorin e komunës së Shtërpcës nuk pati incidente, përkatësisht djegie e shkatërrime të kishave dhe të shtëpive serbe, te shumë qytetarë tanë vërehej frika. Dhuna e ushtruar në vendet tjera devalvoi të gjitha të arriturat pozitive gjatë pesë viteve të fundit. Ne, kohëve të fundit gëzonim liri më të madhe dhe lirisht udhëtonim deri në Prizren, Ferizaj, Prishtinë dhe vende të tjera. Policia e KFOR-it nuk i përcillte konvojat tona. Nuk janë shënuar asfarë incidentesh. Janë suprimuar punktet kontrolluese të policisë dhe të KFOR-it. Pas vrasjes tinzare të Dobrivoje Stoliqit dhe birit të tij 22 vjeçar, Borkos, në natën ndërmjet 17 dhe 18 marsit, në fshatin Dajkovc të komunës së Shtërpcës, ndër serbët mbretroi frika dhe pasiguria (...) Sulmuesit e panjohur kanë shtënë me batore ndaj babës dhe të birit. Ata jnë vrarë rreth orës 22,15 në oborrin e shtëpisë. Dobrivoje është qëlluar me disa pëlumba në kokë. Pasi i ka dëgjuar të shtënat Borko ka dalë të shoh se çka po ndodhë. Sulmuesit kanë shtënë dhe e kanë plagosur. Të plagosur e kanë dërguar në bazën amerikane Bondstill, por nuk mbijetoi. Pas kësaj, nëna e Borkos, Verica, pësoi çregullim mental. Ajo tani gjendet në Mladenovc te vjehrra dhe vjehrrri. Askush nuk i ka parë sulmuesit (...) Të nesërmën policia nuk ka mundur t'i afrohet vendit të ngjarjes, sepse kishte të shtëna nga të gjitha anët. Më vonë këtë e mundësuan ushtarët e KFOR-it. Në oborrin e shtëpisë janë gjetur 35 gëzhoja të pushkës automatike dhe gjurmët e çizmeve. Këtë ma ka thënë vllau Stanoje, i cili ka jetuar në Dajkovc dhe i cili pas këtij incidenti,

27 Lëvizja për çlirimin kombëtarë të Kosovës – 23 mars 2004

nga frika është larguar me gruan e vet, sikur edhe shumë të tjerë dhe është vendosur në Shtërpçë.

L.R., serb nga Shtërpca, drejtor i shtëpisë së kulturës

FDH, intervistë e datës 2 maj 2004

1. Pasojat

Pas vrasjes së Dobrivoje dhe Borko Stoliqit pushuan të funksionojnë organet komunale, ngase përfaqësuesit shqiptarë nuk janë duke ardhur në asambletë komunale. Pjestarët serbë të SHPK nga Shtërpca kanë refuzuar të punojnë së bashku me kolegët shqiptarë për shkak të dhunës së ushtruar ndaj serbëve anembanë Kosovës. Pas kërcnimit se do të suspendohen ata u kthyen në punë. Mirëpo, madje edhe në këto marrëdhënie të çregulluara multietnike serbët dhe shqiptarët e fshatrave multietnike Biti e Ulët, Biti e Epërme dhe Sushicë janë marrë vesh që, nëse e do nevoja do ta mbrojnë fshatin dhe finjët e vet.

Kuvendi dhe organet komunale nuk funksionojnë. Nënpunësit shqiptarë nuk janë duke ardhur në punë. Nënpunësit Serbë nuk pranojnë të punojnë me shqiptarë. Ka prej atyre që kërkojnë zyra të ndara për shqiptar dhe serbë. Mbledhja e kuvendit e caktuar për datën 22 prill 2004 nuk është mbajtur për shkak të mosardhjes së këshilltarëve. Këto dukuri mundësojnë nxjerrjen e përfundimeve të ndryshme. Disa keqpërdorin këtë situatë dhe kthimin e tyre e kushtëzojnë me kthimin e serbëve në Kosovë. Ata kërkojnë që të sigurohet funksionimi i institucioneve multietnike në Prishtinë dhe qytetet e tjera të Kosovës në të cilat jetojnë vetëm shqiptarët; gjithnjë e më të zëshme janë kërkesat për ndarjen, përkatësisht kantonizimin e Kosovës, etj. Megjithatë, derisa disa politikanë serbë dhe shqiptarë bënin gara se kush do të jetë më patriot mbi baza etnike, vepronin qytetarët e fshatrave të përziera në komunën tonë. Shqiptarët dhe serbët e fshatit Biti e Ulët, Biti e Epërme dhe Sushicë, janë marrë vesh që bashkarisht të mbrohen nga persona të panjohur edhe kjo është diçka pozitive te ne, që meriton të shfrytëzohet në të ardhmen

L.R., serb nga Shtërpca, drejtor i Shtëpisë së Kulturës

FDH, intervistë e datës 2 maj 2004

**Përmbledhje
e diskutimeve
nga Konferenca mbi**

**Sfidat e integritetit
të minoriteteve
në shoqërinë kosovare,
pas trazirave
të marsit 2004**

Fondi për të Drejtën Humanitare (FDH) në Prishtinë ka organizuar mbajtjen e sesionit mbi sfidat e integritit të minoriteteve në shoqërinë kosovare të Pasluftës. Ky sesion ishte pjesë e Konferencës ndërkombëtare “Kosova 5 vite më vonë: Çfarë agjende për të ardhmen?” e mbajtur më 9 dhe 10 korrik 2004, që u organizua nga FORUMI 2015, në bashkëpunim me FDH në Prishtinë.

FDH vendosi të punojë në partneritet me FORUMIN 2015, sepse ngajrjet e Marsit shtruan me urgjencë nevojën e ngritjes së çështjes së të drejtave të pakicave në agjendën për të ardhmen e Kosovës. Kjo konferenë kishte paraparë të mbledh personalitete që përfaqësojnë grupe të ndryshme nga Institucionet e Përkohshme për Vetëqeversije, nga komunitetet etnike në Kosovë, nga Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë, si dhe përfaqësues të shoqërisë civile nga Kosova dhe Serbia. FDH vlerësoi se pjesëmarrja reprezentive si dhe pësajellja e drejtpërdrejtë e punimeve të konferencë nga mediat ofrojnë një arenë të përshtatshme për publikimin e dy raporteve të fundit:

1. Komunitetet etnike në Kosovë 2003

2. Dhuna etnike në Kosovë, Mars 2004

Natasha Kandiç, aktiviste për të drejtat e njëriut dhe drejtoreshë e Fondit për të Drejtën Humanitare hapi dhe drejtoi sesionin kushtuar sfidave për integrimin e komuniteteve pakicë në Kosovën e pasluftës. Panelistë në këtë sesion ishin Zenun Pajaziti, koordinatori i Qeverisë për Standardet, Laurie Wiseberg nga Zyrja e UNMIK-ut për Kthim dhe Komunitete, Carsten Weber nga OSBE-ja, Dushka Anastesijević nga Inicijativa Evropiane për Stabilitet, Wolf-Christian Paes nga Qendra Ndërkombëtare për Transformim në Bon, dhe Ylber Hysa, drejtor i organizatës joqeveritare KACI dhe themelues i iniciativës qytetare ORA.

Përmbledhja e Diskutimeve

Nga diskutimet u theksua nevoja që shumica shqiptare të marrë përgjegjësinë për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare. Poashtu u theksua se është e nevojshme që udhëheqja lokale duhet ta marrë përgjegjësinë për procesin e kthimit dhe integritetit të pakicave, ashtu që pjesëtarët e komunitetit shumicë e në veçanti subjektët e shoqërisë civile të marrin përgjegjësinë për mbrojtjen e të drejtave të pakicave. Dëshmia e një serbi nga Fushë-Kosova, të cilit i ishte djegur shtëpia gjatë trazirave të marsit, solli në konferencë zërin e drejtpërdrejtë të viktimës, duke theksuar kështu gjendjen e rëndë të pakicave. Natasha Kandiç potencoi nevojën për veprime konkrete të shoqërisë civile për të mbrojtur të drejtat e komunitete me ç'rast kritikoi reagimin e vonshëm dhe jopërkates të shoqërisë civile ndaj dhunës etnike të marsit. Zenun Pajaziti nënvizoi se institucionet e përkohshme për vetëqeverisje nuk duhet të angazhohen për të drejtat e komuniteteve me kërkesë të komunitetit ndërkombëtar, por duhet të shohin këtë problem si obligim moral dhe përgjegjësi fundamentale të tyre. Carsten Webber poashtu bëri thirrje përgjegjësinë e subjekteve vendëse për mbrojtjen pakicave dhe këshilloi komunitetin shumicë të mbrojë dhe promovojë të drejtat e pakicave si çështje fundamentale e të drejtave të njeriut si vlera shoqërore krahas Planit për Zbatimin të Standardeve. Laurie Wiseberg u fokusua më shumë në kvijimin e tolerancës ndër etnike si mënyrë e vetme për ndërtimin e një shoqërie ku të gjitha komunitetet kanë mundësi t'i shfrytëzojnë në shërbimet elementare që janë qenësore për mirëqenien e tyre ekonomike, shoqërore dhe kulturore. Dushka Anastasijeviq inkurajoi komunitetin ndërkombëtar që të kritikojë me seriozitet Planin për decentralizim të paraparë nga autoritetet e Beogradit dhe të eliminojë çfarëdo propozimi tjetër për ndarjen e pjesëve të populluara me pakica kombëtare si mënyrë për arritjen e stabilitetit rajonal. Wolf Christian Paes, duke iu referuar dhunës së marsit, argumentoi se potenciali për radikalizim është tejet i madh prandaj frustrimet e popullatës shumë lehtë mund të mobilizohen për qëllime radikale, përderisa statusi momental i padefinuar i Kosovës e ushqen mos-

Komunitetet etnike në Kosovë 2003 dhe 2004

bashkëpunimin në mes të komunitetit shumicë dhe pakicë. Ylber Hysaj theksoi se integrimi është qenësor për të ardhmen e Kosovës, por procesi duhet të zhvillohet instiktivisht, e jo të imponohet si shantazh politik, me ç'rast edhe kritikoi Planin për decentralizim të propozuar nga Beogradi si dhe tentime të tjera që mundohen të ndërlidhin çështjen e pakicave me statusin final të Kosovës.

Diskutimet në konferencë

Natasha Kandiç e hapi sesionin duke theksuar se ka patur përmirësim në aspektin e sigurisë për minoritetin serb në periudhën kohore prej 1999 deri në 2003, gjë që është dokumentuar në raportin e FDH-së për gjendjen e pakicave në Kosovë. Megjithatë, në pjesën e dytë të vitit 2003 ka pasur një numër incidentesh si djëgia e shtëpive dhe hedhja e gurrëve ndaj pakicave, gjëra të cilat sipas znj. Kandiç do të duhej të kuptoheshin nga vendim-marrësit si shenja paralajmëruese për protestat e marsit. Znj. Kandiç theksoi se informatat e grumbulluara në terren pasqyrojnë disa elemente organizimi të ngjarjeve të marsit, gjë që tregon se nuk kanë qenë vetëm spontane. Informata në terren të mledhura nga stafi i FHP të prezentuara në raportin “Dhuna etnike në Kosovë” qesin në pah një mungesë bashkëpunimi në mes të policisë ndërkombëtare dhe asaj lokale, me ç’rast të parët nuk kanë pasur komandë të qartë të përgjegjësisë se si të ndalin dhunën. Sipas saj, ka munguar një sjellje profesionale, veçanërisht nga ana e policisë së UNMIK-ut, të cilët më shumë janë koncentruar për të gjetur strehë të sigurtë për pjesëtarët e vet, sesa për popullatën të cilën janë dashur ta mbronin.

“Ka pasur raste ekstreme të sjelljes joprofesionale, si p.sh. në Fushë Kosovë, kur polici ndërkombëtar ka shkuar në shtëpinë e tij të marrë me qera nga një familje serbe, ka mbledhur familjen e tij për evakuim dhe ka lënë plakat serbe që e kanë lutur t’i marrë me vete. Njëra nga këto gra plaka me pas është gjetur në situatë që është detyruar të ikë ndërsa protestuesit kanë djegur shtëpinë e saj,” theksoi znj. Kandiç.

Kandiç poashtu shprehu indinjatën dhe brengosjen e saj lidhur me mungesën e reagimit të fortë nga ana e komunitetit shqiptar kundër dhunës së marsit, gjë që sipas saj tregon se shoqëria kosovare edhe më tej është konfuze dhe pa principe të qarta se si duhet të duket Kosova në të ardhmen, kur është fjala për pakicat kombëtare. Ajo poashtu tha se ka hasur në raste individuale në të

cilat qytetarët e u kanë ndihmuar fqinjëve të tyre serbë të tejkalojnë këtë krizë, dhe këto raste nuk janë raportuar në media.

“Çka është veçanërisht e shëmtuar në ngjarjet e marsit është mungesa e reagimit imediat të shoqërisë civile,” Shtoi znj. Kandiç tha duke nënvizuar mundin intenziv të faktorit ndërkombëtar në vitet e fundit në Kosovë, për të ndërtuar një shoqëri të fortë civile të aftë të reagojë pikërisht në këto padrejtësi. Sipas znj. Kandiç, shoqëria civile ka reaguar shumë vonë dhe çdo gjë e thënë lidhur me ngjarjet e marsit ka qenë kritike deri në një masë, gjithmonë duke përmendur vrasjet dhe dhunën para qershorit 1999 ndaj popullit shqiptar. Ajo vazhdoi të shpjegojë se edhe pse ajo çka ka ndodhur në Kosovë në vitin 1999 është e tmerrshme dhe mund të krahasohet vetëm me Bosnjën apo Kroacinë, dhuna e marsit nuk duhet të krahasohet me atë se çka kanë bërë forcat serbe më 1998 dhe 1999. Ky krahasim, sipas znj. Kandiç, nuk duhet të bëhet sepse Kosova momentalisht është në tranzicion dhe qysh nga tërheqja e forcave serbe, vendi ka qenë i pavarur nga Serbia, prandaj Prishtina ka dhe duhet të ketë përgjegjësinë për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në përgjithësi dhe të drejtave të pakicave në veçanti.

“Sot mes nesh kemi njerëz të cilët për herë të parë pas pesë viteve kanë pasur rast të ulen dhe të pinë kafe në terracën e Hotelit Grand, si dhe të ecin rrugëve të Prishtinës,” vazhdoi znj. Kandiç duke ju referuar disa pjesëmarrësve nga enklavat serbe në Kosovë të ftuar në konferencë nga FDH. Ajo më pas shtoi se habia e tyre për ndryshimin e qytetit të Prishtinës duhet pikë së pari ta bren-gos komunitetin shumicë.

“Serbët, të cilët janë mësuar me mizerinë në të cilën jetojnë duke mos patur liri të lëvizjes jashtë oborrit të tyre etnik, jashtë fshatit të tyre etnik apo pjesës së qytetit ku një komunitet është i detyruar të jetojë; nuk mund të vijin në Prishtinë,” tha znj. Kandiç. Ajo përfundoi fjalën e saj duke kërkuar diskutohet për e masate që duhet të ndërmerren për të ndaluar këtë devigrim të dinjitetit njerëzor, meqë asnjë komunitet apo individ nuk është në gjendje

të mbijetojë pa lirinë e lëvizjes dhe të komunikimit me të tjerët. Znj. Kandiç pastaj ia dha fjalën përfaqësuesit të qeverisë, Zenun Pajazitit, duke theksuar se është pikërisht ky institucion që duhet të marrë parasysh situatën e pakicave dhe pikërisht ndaj këtij institucioni ajo e drejton protestën e saj.

Zenun Pajaziti nisi fjalimin e tij duke iu referuar rasteve pozitive të integritetit të pakicave kombëtare si p.sh. shkolla shumëetnike në Lipjan, tregu i hapur i përbashkët në Kamenicë, si dhe ekzistimi i koordinatorit ndërmintor për pakicat në IPVQ. Sipas Pajazitit këto hapa pozitiv drejt ndërtimit të shoqërisë demokratike fatkeqësisht janë anashkaluar, duke i dhënë rëndësi vetëm dhunës së marsit që i ka vënë pjesëtarët e komunitetit pakicë në pozitë shumë të ndijeshme. Pajaziti shtroi çështjen e dokumentit “Standardet për Kosovën” që i është nënshtruar ndryshimeve si pasojë e ngjarjeve të marsit, kështu që është lënë anash zbalimi i tij për disa javë. Dokumenti i përmirësuar e shtjellon integritimin e komuniteteve në institucionet e Kosovës dhe sipas Pajazitit ka për cak të *“ndihmojë institucionet kosovare të përcaktojnë polititka që iu mundësojnë pjestarëve të të gjitha bashkësive që të udhëtojnë , jetojnë dhe punojnë lirshëm kudo në Kosovë.”*

Pajaziti theksoi problemet e mundshme që do të ndikonin në rolin më aktiv të IPVQ-së në aspektine integritetit të pakicave të para para në dokumentin për zbalimin e standardeve. Sipas tij, mungesa e kompetencave të plota të IPVQ-ve ka rezultuar me dështime apo situata të padëshiruara. Sipas Pajazitit procesi i integritetit nuk është mekanik prandaj ai u bëri thirrje të gjitha komuniteteve në Kosovë të bashkëpunojnë për të adresuar nevojat dhe brengat e tyre siç janë: përmirësimi i qeverisjes lokale, revitalizimi i ekonomisë, zvogëlimi i varfërisë, adresimi i çështjeve sociale etj. Për më shumë, zgjidhja e nevojave të përbashkëta do të hap rrugën për shtjellimin e çështjeve më ndieshme si liria e lëvizjes, të drejtat pronësore, etj. Edhe pse, sipas Pajazitit, IPVQ-ja gradualisht ka shtuar pjesëmarrjen e përfaqësuesve të komuniteteve në

institucionet e saj, për të patur sukses, pakicat duhet të pranojnë partneritetin me institucionet kosovare dhe të jenë pjesë e tyre.

Pajaziti poashtu theksoi se sfida kryesore e integritit të pakicave qëndron në mungesën e legjislacionit të nevojshëm që është paraparë në dokumentin "Standardet për Kosovën." Qasja ndaj çasur këtyre problemeve të përbashkëta do të na ndihmojë të fokusojmë energjinë tonë drejt përfitimeve të përbashkëta dhe integritit të mëtutjeshëm në strukturat Euro-Atlantike, tha ai.

Si përfundim, Pajaziti nënvizoi rëndësinë e përfshirjes së standardeve në programin e qeverisë së Kosovës, dhe integrimin e minoriteteve në veçanti. *"Këto detyra ne nuk duhet t'i shikojmë vetëm si synime për t'i realizuar disa interesa politike a nacionale. Para së gjithash, detyrat që shtrohen para nesh, duhet parë si angazhime për një jetë më të mirë dhe për një shoqëri demokratike, me institucione të qëndrueshme dhe në shërbim të gjithë qytetarëve"*

Laurie Wiseberg, për dallim nga të tjerët, meqë sapo ka ardhur në Kosovë, u koncentrua më shumë në idenë e ngritjes së tolerancës ndërmjet komunitetet e të ndryshme. *"Gjatë kohës sime të shkurtër këtu, gjithkund përreth shoh simbole, posterë, flamuj të cilët nuk nxisin besimin tek komunitetet tjera etnike,"* shprehu ajo përshtypjet e saja gjatë qëndrimit njëmuor në Kosovë. Wiseberg i vlerëson ngjarjet e marsit si një kthim prapa në aspekt të zhvillimit të shoqërisë shumëetnike në Kosovë. Brenga e saj më madhore është lehtësia me të cilën në mars grupet huligane kanë marrë nën kontroll situatën, e në veçanti e brengos entuziazmi i të rinjve për t'iu bashkangjitur ekstremistëve dhe për të shkatërruar pasuri dhe jetëra. Brengosja e saj i drejtohet edhe situatës në Beograd: *"Unë isha në Beograd gjatë trazirave, dhe mund të them se ishte shokuese se sa lehtë huliganët në Serbi u mblodhën për të djegur xhamitë në Beograd dhe në Nish,"* tha jo.

Duke iu referuar gjërave të sipërpërmendura Wiseberg deklaroi se tolerancë ndëretnike është mënyra e vetme për ndërtimin e një shoqërie demokratike të qëndrueshme, ku të gjitha komunitetet kanë qasje në shërbimet që janë qenësore për mirëqenien e tyre ekonomike, shoqërore dhe kulturore. Prandaj, sipas saj, standardet për kthim të qëndrueshëm të të zhvendësuarve, liria e lëvizjes dhe të drejtat tjera të pakicave janë qenësore për të ardhmen e Kosovës. *"A janë standardet para statusit apo standardet dhe statusi – standardet janë thelbësore,"* shtoi ajo.

Për realizimin e planit për planin për zbatimin e standardeve, Wiseberg është optimiste duke thënë se *"duket që ka gatishmëri nga ana e të dy palëve, qeverisë dhe komuniteteve, që t'i dedikohen procesit."* Përparimi ekonomik, shtoi ajo, rrit gjasat për ndërtimin e një shoqërie multi-etnike, prandaj sfidat e Kosovës janë të realizojë të drejtat ekonomike, shoqërore, dhe kulturore krahas të drejtave civile dhe politike. Wiseberg poashtu shtjelloi nevojën e angazhimit të institucioneve dhe të sistemit gjyqësor për zbatimin e ligjit për mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Megjithatë, ajo vlerësoi se ligjet dhe konventat e aplikueshme në Kosovë nuk mjaftojnë për mbrojtjen e të drejtave të minoriteteve, prandaj institucionet dhe mekanizma të tjerë përcjellës janë më se të domosdoshëm. Një institucion të tillë të cilit ajo i kushtoi vëmendje, është Ombudspersoni. Ombudspersoni, sipas saj ka të drejtë të kritikojë UNMIK-un apo cilindo institucion tjetër apo edhe individë që bëjnë shkeljen e të drejtave të njeriut. Më pas Wiseberg përmendi funksionin dhe kompetencat e Ombudspersonit duke ri-theksuar kompetencat e tij për të intervenuar në punët e UNMIK-ut, gjë për të cilën shumë kanë qenë kundër.

Folësi i radhës, përfaqësuesi i OSBE-së Carsten Weber së pari përshëndeti organizatorët për organizimin e sesionit për të drejtat e pakicave, meqë ai e sheh simangësi të iniciativave vendore sa i përket kësaj çështjeje. Sipas tij, komuniteti ndërkombëtar duhet të mësojë nga gabimet dhe të kuptojë se kur nuk ka kompetenca

dhe përgjegjësinga subjektet lokale – nuk ka edhe sukses. Weber më pas vazhdoi të shtjellojë sfidat në lëminë e të drejtave të njeriut pas protestave të marsit, duke iu referuar raportit të OSBE-së mbi këto çështje.

Raporti i OSBE-së, shpjegoi ai, nuk ka rekomandime meqë raporti si tërësi është rekomandim në vetvete: *“Struktura përgjegjëse -- përmbushni obligimet e tua ndaj ligjit. Merrni përgjegjësitë e juaja jo vetëm ndaj komunitetit shumicë, por ndaj të gjithëve që legalisht jetojnë dhe veprojnë në territorin e Kosovës,”* është motoja e raportit.

Duke folur për ngjarjet e marsit në kontekst të debatit mbi transerimin e kompetencave, Weber theksoi përgjegjësinë e institucioneve për mirëqenien e të gjithë qytetarëve, sepse *“përgjegjësia dhe zotimi shkojnë dorë për dorë.”* Weber iu rikthye dhunës ndaj minoriteteve në vitin 1999 dhe duke e krahasuar atë me dhunën e protestave të marsit, theksoi dallimin se gjersa në vitin 1999 nuk ka pasur institucione përkatëse, në vitin 2004 këto institucione ekzistojnë. Është e qartë, sipas tij, se këto institucione kanë dështuar mirëpo tash e tutje ato duhet të forcohen me qëndrueshmëri nga ana e të gjithëve, jo vetëm e shqiptarëve.

Ankesat e institucioneve të Kosovës se serbët duhet të kuptojnë që Beogradi nuk është qeveria e tyre, duhet të shihen si thirrje për integrim. Mirëpo vetëm thirrja si e tillë nuk mjafton. *“Nëse e fton dikend atëherë duhet edhe të jesh nikoqir i mire”* Weber thotë duke iu referuar nevojës për të ofruar rindërtimin e shtëpive, përfaqësim të pakivace, qasje në shëndetësi dhe edukim, si dhe shërbime të tjera shoqërore për të gjitha komunitetet. Sipas tij, strukturat paralele që ekzistojnë tani nuk do të jenë të nevojshme nëse IPVQ-ja do të ofrojë më shumë. *“Nuk është detyrë e IPVQ-së të shpërbëjë strukturat paralele. Mirëpo është obligim i IPVQ-së të ofrojë çdo shërbim që ata duhet të ofrojnë me ligj për të gjithë, pa marrë parasysh nëse strukturat paralele ofrojnë shërbime të njëjta,”* Weber tha.

Weber sheh Zyrën e Kryeministrit si dhe Zyrat Komunale për Qeverisje të Mirë dhe Komunitete si ambiente ku dialogu i vazhdueshëm mund të krijojë mekanizma për mbështetjen e pakicave. Prandaj, nëse kjo përkrahje kuptohet nga komuniteti shumicë dhe nga politikanët e Kosovës, atëherë e tërë çështja do të humb dimensionin politik që ka tani. Ai poashtu theksoi problemin për mënyrën se si Plani për Zbatimin e Standardeve kryqëzohet me të drejtat e pakicave. Sipas tij, Plani për Zbatimin e Standardeve që është dokument politik ofron respektimin e ligjit, mirëpo është ligji vet ai që duhet të mbrojë interesat e pakicave. *“Pra, të drejtat e minoriteteve duhet të mbrohen dhe promovohen edhe pa Planin për Zbatimin të Standardeve. Kjo është ajo që ne nuk duhet të harrojmë kur flasim për standardet,”* konkludoi Weber.

Panelistja e ardhshme Dushka Anastasijević nga Instituti Evropian për Stabilitet prezantoi pjesë nga punimi i tyre: *Parimi i Lozanës: Multietniciteti, territori dhe ardhmëria e serbëve Të Kosovës*. Anastasijević bëri dallimin në mes të dy realitete paralele të serbëve të Kosovës që kanë zgjatur me dekada dhe që nuk janë pasqyruar qartë nga syri publik në Kosovë. Më konkretisht, ajo bëri dallimin në mes të serbëve urbanë dhe atyre ruralë. Përderisa serbët urbanë kanë gëzuar privilegjet dhe kanë qenë tej mase të përfaqësuar para vitit 1999 dhe më pastaj janë shpërndarë si kumuniet, serbët ruralë, ne anën tjetër, kanë gëzuar kushte shoqëro-ekonomike shumë të ngjashme me ato të popullatës rurale shqiptare gjatë viteve të 90-ta. Sot, realiteti i serbëve që jetojnë në Kosovë ndryshon nga pikëpamja e përgjithshme, sepse ata përfaqësojnë komunitetet e vogla të farmerëve që jetojnë të shpërndarë nëpër Kosovë. Për më shumë, punimi *“Parimi i Lozanës”* vlerëson se afro dy të tretat e popullatës serbe të mbetur në Kosovë jetojnë në jug të lumit Ibër, që do të thotë në vendet e populluara me shumicë shqiptare. Për dallim nga kjo pasqyrë, gati të gjithë serbët urbanë kanë ikur, ku pjesa veriore të Mitrovicës mbetet si kompleksi i fundit i mbetur i serbëve urbanë. Këto

fakte kundërshtojnë argumentet e Beogradit se dy të tretat e serbëve e kanë lëshuar Kosovën.

Anastasijeviq poashtu hapi debatin lidhur me propozimin për decentralizim të ofruar nga qeveria e Beogradit i cili parasheh krijimin e enklavave autonome serbe në Kosovë me kompenzim të madh të territorit dhe me kushtëzim të sigurisë. Anastasijeviq u shpreh kundër këtij propozimi duke shpjeguar se kjo formë e decentralizimit është e bazuar në baza etnike dhe si pasojë do të shkaktojë shpërngulje të mëdha të dy palëve, serbëve dhe shqiptarëve, duke shtuar kështu armiqësinë në mes të këtyre dy komuniteteve dhe duke rrezikuar sigurinë dhe lirinë e lëvizjes të serbëve të Kosovës. Për ndryshim nga ky plan, ajo inkurajoi komunitetin ndërkombëtar të shpreh kritikojë seriozisht ndaj kësaj forme të decentralizimit dhe të mos marrë në konsiderim çfarëdo propozimi tjetër që ka për qëllim ndarjen apo shkëmbimin e popullatës si zgjedhje për stabilitet rajonal.

“ I vetmi vend ku plani i qeverisë së Sërbisë mund të ketë sukses është pikërisht pjesa veriore e Kosovës ku jetojnë 60,000 serbë dhe ku shqiptarët janë pakicë. Ky rajon është njëkohësisht qendër e rezistencës serbe ndaj çdo integrimi në institucionet e Kosovës, dhe është vendi ku më së shumti dëgjohen kërcënimet për ndarjen e protektoratit nëse pason pavarësia. Prandaj, plani i Qeverisë së Sërbisë lë mjaft hapësirë për brengosje sepse nuk është aplikativ në pjesët tjera të Kosovës dhe duket si një propozim i maskuar që ka për qëllim ndarjen territoriale dhe nxitjen e kaosit të mëtutjeshëm,” për fundoi fjalën znj. Anastasijeviq.

Panelisti nga Qendra Ndërkombëtare për Transformim në Bon, Wolf-Christian Paes, shprehu pakënaqësinë e tij me faktin se me gjithë përparimin legal dhe institucional, krijuesit e politikave kanë dështuar të nalikojnë tek njerëzit dhe të ndryshojnë perceptimet e tyre lidhur me multietnicitetin. Paes përshkroi Kosovë si një qorrsoak pa vendim të qartë mbi statusin final, me mungesë

të investimeve, me një situatë shoqëro-ekonomike të të rinjve të përkeqësuar, si dhe me papunësi të lartë. Në këtë kontekst, Paes iu referua ngjarjeve të marsit, duke theksuar se potenciali për radikalizim është i lartë dhe frustrimi i njerëzve lehtë mund të mobilizohet për shkaqe radikale.

Ai poashtu elaboroi idenë se është tashmë koha që komuniteti ndërkombëtar i angazhuar në Kosovë prej vitit 1999 duhet të fillojë të mendojë për një strategji të largimit, ashtu që të krijojë një atmosferë ku palët në konflikt mund të bashkë-jetojnë. Kjo kornizë e bashkëjetesës, sipas tij, do të definohet nga statusi final. Statusi i tanishëm i padefinuar, sipas Paes, lejon hapësirë të madhe për mos-marrëveshje dhe mo-kooperim në mes të komunitetit shumicë dhe pakicë.

Çështja e integritetit të pakicave sipas panelistit të fundit Ylber Hysës, duhet të analizohet ndryshe, varësisht nga vendi dhe regjioni. Sipas tij, problemit të integritetit nuk duhet t'i qasemi me një qëndrim të unifikuar, përfshirë këtu edhe problemet që lidhen me këtë temë, si p.sh.: decentralizimi. Hysaj shpjegoi se në komunitetin shumicë ka shqiptarë të cilët mendojnë se integrimi i pakicave do të eliminojë një pengesë të madhe dhe do të ndihmojë një status final më të favorshëm; përderisa shqiptarët e tjerë e shohin këtë çështje si urëlidhëse me një status final jo të favorshëm. Prandaj, Hysaj shpjegoi se, integrimi dhe kthimi i pakicave në shoqërinë kosovare nuk shikohet si e drejtë esenciale individuale për kthim. Kthimi dhe integrimi i pakicave gjithmonë është ndërlidhur me procesin e decentralizimit, përderisa ky kthim pra duhet të analizohet nga një aspekt tjetër, tha Hysaj.

“Ne botë, kuptohet, nuk ka një model decentralizimi, se ai ndërtohet mbi nevojat e popullatës dhe mbi nevojat e një shoqërie duke paraparë detalet dhe jo duke imponuar plane të ndryshme,” tha Hysaj. Ai poashtu theksoi se disa nga principet e procesit efikas të decentralizimit janë luftimi i byrokracisë në administratë,

apo mbrojtja institucionale e të gjithë qytetarëve pa marrë parasysh se cila qeveri është në pushtet. Sipas tij, është cinike të flitet për qeverisje lokale pa e definuar qeverinë qendrore, meqë fuqia e vetme qeverisëse qendrore në Kosovë është UNMIK-u. *“Unë si shqiptar nga Prishtina nuk jam I gatshëm të paguaj për kantonin e Graçanicës,”* u shpreh Hysaj.

Hysaj potencoi se çdokush që insiston të hap çështjen e decentralizimit detyrimisht do të hapë edhe çështjen e statusit final, duke e hapur kështu pyetjen se kush do të negocijojë me kend për këtë çështje. Nëse Beogradi do të jetë partner në negociata siç kanë propozuar liderët e komunitetit serb në Kosovë, atëherë Prishtina poashtu duhet të ketë nivel të njëjtë politik në mënyrë që të ketë negociata. Apo një opcion tjetër sipas tij do të ishte nëse serbët e Kosovës do të kuptojnë që ata do të luajnë rolin qendror në negociata duke negociuar për të drejtat dhe privilegjet e tyre të veçanta, me kusht që ata nuk do të jenë pengesë në procesin e definimit të statusit final të Kosovës.

“Duhet të kërkohet një zgjedhje tjetër e cila do ta shqyrtojë 17 Marsin,” Hysaj tha duke theksuar se edhe me planin e decentralizimit të propozuar nga qeveria serbe do të ishte e pamundur që këto enklava të mbrohen nga ngjarjet që kanë ndodhur në mars.

Si përfundim, Hysaj vlerësoi se integrimi është qenësor për të ardhmen e Kosovës, mirëpo procesi duhet të ndodhë instinktivisht e jo të imponohet si shantazh politik. *“Për një integrim të tillë i ftoj të gjithë, e para së gjithash shoqërinë kosovare,”* tha Hysaj.

Pas panelistit të fundit tjalain dha pjesë marrësve në Konferencë. Njëri prej pjesëmarrësve theksoi se duhet të jetë përgjegjësi e komunitetit shqiptar, si komunitet shumicë, të marrë përgjigjësinë për mbrojtjen e pakicave të tjera kombëtare në Kosovë. Figura më eminentë që propozoi këtë mendim për diskutim ishte intelektual shqiptar Muhamedin Kullashi.

Ismet Hajdari, korrespondenti i AP-së, lidhur me përgjegjësinë e shumicës deklaroi se do të nevojitet shumë kohë dhe energji që të mundohemi të arrijmë mrekulli përmes decentralizimit, diskriminimit pozitiv dhe vendeve të rezervuara në parlament për pjesëtarët e pakicave. Siguria e pakicave dhe të drejtat e tyre individuale, sipas Hajdarit nuk sigurohen përmes diktaturës nga lartë apo mendimeve politike. 17 Marsi ka treguar se sigurinë e pakicave nuk mund ta sigurojnë as afër 20.000 ushtarë të KFOR-it dhe mijëra policë. Integrimin dhe sigurinë e pakicave realisht mund ta garantojë dhe mund ta sigurojë vetëm shumica, tha Hajdari.

“Këtu nuk dua t’i amnestoj pakicat, sidomos pakicën serbe, e cila fatkeqësisht fatin e vet e ka kaluar në duart e Beogradit, por mua më interesojnë ndryshimet e shumicës në Kosovë.” Hajdari beson se klasa politike në përgjithësi nuk po janë realë të kuptojnë se askush nuk do të përkrahë një Kosovë monoetnike. *“Askush në botë nuk do të pranojë një Kosovë ku nuk respektohet e drejta për të qenë ndryshe,”* shpjegoi Hajdari.

Nga pikëpamja e pragmatizmit politik, në Kosovë ka nevojë për koncensus të përbashkët në mes të të gjitha partive në Kosovë, në mënyrë që Kosova të jetë shtëpi për të gjithë, për pakicat në veçanti, dhe ku do të ketë kushte elementare për një të ardhme në Evropë, shtoi Hajdari. Ky koncensus, sipas tij, nuk duhet t’i trajtojë pakicat si entitet të huaj, apo si entitet të padëshiruar, por si pjesë të pandashme të shoqërisë kosovare. Hajdari shpjegoi se një koncensus i tillë është i mundshëm dhe ka qenë dikur prezent në arenën politike në Kosovë gjatë regjimit të Millosheviqit. Sipas tij, koncensusi ka funksionuar në atë mënyrë që ata që e kanë refuzuar nuk janë ballafaquar me ligjin, por me ostrahizëm. Hajdari e sheh këtë lloj koncensusi si model për integrimin e pakicave në shoqërinë kosovare.

Me zhvillimin e diskutimit Nexhmije Kallaba, nënkryetare e komunës së Kamenicës dha shembuj të integritetit të pakicave në regjionin e saj. Kallaba e sheh ekzistencën e komuniteteve të tjera etnike si një avantazh për komunën e saj sepse e pasuron vendin

me shumëllojshmëri kulturore dhe politike. Mungesa e tolerancës dhe mungesa e besimit, sipas saj, nuk japin zgjidhje prandaj shqiptarët si shumicë, duhet të marrin përgjegjësinë për respektimin e të drejtave të të gjithëve.

“Ne nuk duhet të marrim si model diskriminimin të cilin ne vetë e kemi vuajtuar dhe ta ushtrojmë atë te të tjerët,” u shpreh Kallaba. Ajo poashtu e kupton vështirësinë e integritit të pakicave, gjë që sipas saj, nuk duhet të na bëjë të heqim dorë, sepse ndërtimi i një shoqërie me institucione demokratike mund të arrihet vetëm nëse respektohen të drejtat e të gjithë qytetarëve. Ajo më pas përmendi hapat që janë ndërrmarë në komunën e Kamenicës për integrimin e pjesëtarëve të pakicave siç është realizimi i projekteve në nivelin lokal në bashkëpunim me të gjitha komunitetet, duke pasur kështu dy drejtori të administruara nga pjesëtarët e komuniteteve pakicë, duke përfaqësuar pakicat në administratën komunale me 30%, duke pasur radio lokale në tri gjuhët e pakicave kombëtare, dhe duke pasur një qendër rinore shumëetnike dhe një treg të hapur të përbashkët.

Në vazhdim të konferencës u zhvillua një prezentim i rasteve individuale të qytetarëve të pakicave kombëtare të cilët edhe janë intervistuar nga FDH pas trazirave të marsit, dhe vuajtjet e të cilëve janë raportuar në raportin e FDH-së *“Mars 2004: Dhuna etnike në Kosovë.”* Dëshmia e Miroslav Ivoviqit, një serb nga Fushë Kosova shtëpia e të cilit është djegur në trazirat e marsit, solli në konferencë drejtpërdrejtë zërin e viktimave.

“Unë quhem Miroslav Ivoviq. Jetoj në barakë të metaltë. Unë jam njeri pa adresë,” Ivoviq filloi tregimin e tij. Ai më pas përshkroi mundin e tij si mekanik për servisimin e automjeteve në Gjermani për disa vjet dhe tani në Kosovë, vetëm e vetëm për të siguruar një të ardhme më të mirë për dy bijat e tij (njëra 27 dhe tjetra 30 vjeçare) si dhe për mbesën e tij 5 vjeçare. *“Unë kam arritur të kursej disa mijëra marka duke ua lëshuar me qera shtëpinë time*

ndërkombëtarëve dhe duke punuar. Shpesh edhe fqinjët shqiptarë kanë ardhë tek unë për punë fshehurazi. Gjithkush e ka ditur se unë jam njeri i drejtë. Unë personalisht nuk kam lejuar djegien e shtëpive të shqiptarëve gjatë luftës. Pronarët kanë qenë njerëz të drejtë, sikurse unë. Politikanë duhet të fajsohen për këto gjëra që na kanë ndodhur të gjithëve. Unë kam ardhur sot këtu sepse kam pas nevojë të flas për dhimbjen time,” tha Ioviq.

Më 17 mars, kur shqiptarët kanë djegur shtëpinë e tij, ai ka marrë në gryk mbesën e tij dhe ka ikur jashtë. Me të dalë nga shtëpia ai është deturuar t’ia mbyll me dorë gojën mbesës së tij që të mos diktoheshin nga të qarat e saj. Duke treguar këtë Ioviq u pushoi së foluri, I emocioniar, dridhej dhe kishte lot në sy.

Në sallën e konferencës mbretëroi qetësia. Atëherë Natasha Kandiq, duke dëshiruar që e tërë e vërteta të ndëgjohet, mori mikrofonin dhe tha “*unë e di pjesën tjetër të kësaj ngjarjeje,*” dhe vazhdoi të tregojë fatin e këtij njeriu më 17 mars. Ajo spjegoi si ai është fshehur në errësirë deri në 11:30 të natës derisa një përkatës i OSBE-së, një shqiptar, i ka marrë bijën dhe mbesën e tij për t’i dërguar në një vend të sigurt në fshatin Ugljare. Ioviq mbeti dhe u fsheh në një gropë kanalizimi dhe dëgjoi tërë kohën se si dy fqinjët e tij shqiptarë u munduan të ndalin masën e shqiptarëve të cilët donin ta digjmin shtëpinë e tij. Shtëpisë së tij iu vu flaka ndërsa dy fqinjët e tij u detyruan të largohen nga vendngjarja. Kjo ngjarje, tha Kandiq, është shumë pikëlluese por megjithatë tregon se humaniteti megjithatë fiton dhe këto raste të solidarizimit duhet të tregohen.

Diskutimi disa herë u shkëput nga ndërhyrjet e Fatmir Sejdiut, partner i Këshillit për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut, i cili u mundua ta fokusojë debatin në problemet që shumica i ka në aspektin e sigurisë kur është fjala për veprat kriminale. Koment i tij u bazua në statistika të shumta të cilat i prezantoi dhe argumenti i tij ishte se të gjithë qytetarët kosovarë janë të rrezikuar

nga kriminelët. Meqë fjalimi ishte jashtë fokusit të konferencës, udhëleqësja Natasha Kandiç, u detyrua që disa herë ta ndërprejë folësin dhe të kërkojë që të përfundojë sa më shpejt dhe t'i përmbahet temës së sesionit që ka për fokus pakicat kombëtare. Megjithatë folësi vazhdoi derisa iu mor fjala. Komenti i tij i fundit i drejtohej influencës negative të kishës ordodokse në vendimet e minoritetit serb. *“Nuk do të hyj në histori, mirëpo influenza më e freskët është memorandum i aprovuar nga Parlamenti i Serbisë, që qartazi iriton masën,”* tha Sejdiu.

Në diskutim, pjesëmarrësit përmendën ngecjen ekonomike si motivim për të rinjtë që dolën në rrugë më 17 dhe 18 mars. Përfaqësuesja e qeverisë, Snezhana Karagjiq, pjesëtare e pakicës serbe, iu kundërvu këtij argumenti. *“Çka ka ndodhur në mars nuk është rezultat i jostabilitetit ekonomik dhe kjo nuk duhet të jetë mesazhi për atë që ka ndodhur. Nëse revolta ka qenë kundër vështirësive ekonomike, atëherë është dashur të jetë e drejtuar ndaj atyre që janë përgjegjës për punësimin e njerëzve, e jo kundër grave duarthata dhe të hendikepuara të cilat qartazi pas pesë viteve duan të integrohen,”* tha Karagjiq.

Komenti tjetër i saj ishte kundër faktit se çdo diskutim për ngjarjet e marsit gjithmonë po krahasohet me atë çka ka ndodhur më 1999. Edhe pse vrasjet dhe dhuna më 1999 nuk duhet të harrohet, ajo kërkoi që pjesëmarrësit t'i përmbahen temës së konferencës që ka të bëjë me aktualen, pra me integrimin e pakicave pas marsit 2004. *“Ata të cilët sinqerisht nuk kanë dashur të integrohen, moti kanë shkuar, jo të ndjekur por kanë zgjedhur të shkojnë vet,”* tha Karagjiq.

Konferenca u mbyll me diskutimin dhe komentet se si të përmirësohet situata e krijuar. Rëndësi të veçantë pati fjala përfundimtare e Zenun Pajazitit i cili i vuri në pah sfidat me të cilat duhet të ballafaqohet qeveria e Kosovës. Ai tha se përkundër faktit që qeveria ka pushtet të kufizuar, kjo nuk do të thotë se ajo duhet të lirohet nga përgjegjësia, e veçanërisht përgjegjësia morale, që të provojë me çdo kusht të sigurojë një shoqëri stabile me të drejta të

barabarta për të gjithë, pa bërë dallime në mes të komunitetit shumicë dhe atyre pakicë.

“Ne kemi përgjegjësi të mëdha për të ardhmen tonë. E ardhmja jonë lidhet ngushtë me gatishmerinë tonë për t’i ndërtuar institucionet demokratike dhe për ta krijuar një ambijent të sigurtë dhe të qetë për të gjithë. E ardhmja poashtu varet edhe se si i trajtojmë ne komunitetet pakicë. Të nderuar miq, ne nuk duhet të lejojmë t’u ndodh të tjerëve ajo që na ka ndodhur neve për vite me radhë. Neve e dimë më së miri se si ndihet dhuna, se si ndihet izolimi. Jo vetëm institucionet tona, por edhe qytetarët, shoqëria civile, të gjithë duhet të kontribuojnë në këtë drejtim. Pra po e përsëris, neve nuk duhet t’i trajtojmë këto probleme vetëm si obligime që na jepen nga bashkësia ndërkombëtare apo institucionet tona. Duhet t’i marrim edhe si obligime morale për t’u interesuar seriozisht për pakicat dhe të drejtat e tyre. Neve kemi përgjegjësi dhe ato duhet t’i marrim dhe t’i kryejmë me përkushtim dhe vendosmëri,” konkludoi Pajaziti.

Përmbajtja

A Minoritetet etnike në Kosovë në vitin 2003.	273
Vërejtjet hyrëse	274
Rezyme	275
Liria e lëvizjes	277
Qasja në administratë dhe gjyqe	279
Shëndetësia dhe ndihmat sociale	279
Arsimimi	279
Qasja në pronësi	281
Informimi	281
Kthimi	282
Rajoni i Prishtinës	284
I Serbët	284
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	284
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	287
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	287
4. Punësimi	289
5. Arsimimi	290
6. Qasja në pronësi	291
7. Informimi	293
8. Pjesëmarrja në jetën politike	293
9. E drejta për t'u kthyer	294
II Turqit dhe boshnjakët	295
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	295
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	295
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	295
4. Punësimi	296
5. Arsimimi	297
6. Qasja në pronësi	298
7. Informimi	298
8. Pjesëmarrja në jetën politike	299
9. E drejta për t'u kthyer	299
III RAE	299
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	299
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	301
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	302
4. Punësimi	303
5. Arsimimi	304
6. Qasja në pronësi	305
7. Informimi	306
8. Pjesëmarrja në jetën politike	307
9. E drejta për t'u kthyer	308

Rajoni i Mitrovicës	310
I Shqiptarët	310
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	310
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	311
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	312
4. Punësimi	312
5. Arsimiti	313
6. Qasja në pronësi	313
7. Informimi	314
8. Pjesëmarrja në jetën politike	314
9. E drejta për t'u kthyer	315
II RAE	315
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	315
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	317
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	317
4. Punësimi	318
5. Arsimiti	318
6. Qasja në pronësi	319
7. Informimi	320
8. Pjesëmarrja në jetën politike	320
9. E drejta për t'u kthyer	320
III Serbët, boshnjakët dhe turqit	321
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	321
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	325
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	325
4. Punësimi	326
5. Arsimiti	328
6. Qasja në pronësi	329
7. Informimi	329
8. Pjesëmarrja në jetën politike	330
9. E drejta për t'u kthyer	331
Rajoni i Pejës	333
I Serbët	333
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	333
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	337
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	337
4. Punësimi	339
5. Arsimiti	340
6. Qasja në pronësi	341
7. Informimi	342
8. Pjesëmarrja në jetën politike	343
9. E drejta për t'u kthyer	343
II Boshnjakët dhe kroatët	346
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	346
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	348
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	348

4. Punësimi	348
5. Arsimimi	349
6. Qasja në pronësi	349
7. Informimi	350
8. Pjesëmarrja në jetën politike	350
9. E drejta për t'u kthyer	350
III RAE	351
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	351
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	352
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	352
4. Punësimi	352
5. Arsimimi	353
6. Qasja në pronësi	354
7. Informimi	354
8. Pjesëmarrja në jetën politike	354
9. E drejta për t'u kthyer	355
Rajoni i Prizrenit	356
I Serbët	356
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	356
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	360
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	360
4. Punësimi	362
5. Arsimimi	363
6. Qasja në pronësi	365
7. Informimi	366
8. Pjesëmarrja në jetën politike	367
9. E drejta për t'u kthyer	368
II Turqit, boshnjakët dhe goranët	371
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	371
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	374
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	374
4. Punësimi	376
5. Arsimimi	378
6. Qasja në pronësi	380
7. Informimi	382
8. Pjesëmarrja në jetën politike	383
9. E drejta për t'u kthyer	383
III RAE	384
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	384
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	385
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	386
4. Punësimi	387
5. Arsimimi	388
6. Qasja në pronësi	390
7. Informimi	390
8. Pjesëmarrja në jetën politike	391
9. E drejta për t'u kthyer	391

Rajoni i Gjilanit	392
I Serbët	392
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	392
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	395
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	395
4. Punësimi	397
5. Arsimimi	398
6. Qasja në pronësi	400
7. Informimi	400
8. Pjesëmarrja në jetën politike	401
9. E drejta për t'u kthyer	401
II Turqit, boshnjakët, shqiptarët dhe kroatët	404
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	404
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	407
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	408
4. Punësimi	409
5. Arsimimi	410
6. Qasja në pronësi	411
7. Informimi	412
8. Pjesëmarrja në jetën politike	413
9. E drejta për t'u kthyer	413
III RAE	416
1. Respektimi i të drejtës së lirisë së lëvizjes dhe siguria	416
2. Qasja në administratë dhe gjyqe	417
3. Shfrytëzimi i shërbimeve shëndetësore dhe sociale	418
4. Punësimi	419
5. Arsimimi	420
6. Qasja në pronësi	421
7. Informimi	421
8. Pjesëmarrja në jetën politike	422
9. E drejta për t'u kthyer	422
Fjalor	424
 B Dhuna etnike në Kosovë, Mars 2004	 427
Rezyme	428
Rekomandime	430
Vërejtjet hyrëse	431
I Sulmi në veri të Mitrovicës	433
1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	437
2. Pasojat	437

II	Djegia e shtëpive në fshatin Frashër	438
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	440
	2. Pasojat	442
III	Bllokimi i rrugëve dhe konflikti në Çagllavicë	442
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	445
	2. Pasojat	446
IV	Sulmi mbi serbët në Prishtinë	447
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	451
	2. Pasojat	453
V	Asgjësimi i objekteve publike, shtëpive dhe rrahja e serbëve në Fushë Kosovë	453
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut, SHPK-së dhe i Trupave Mbrojtëse të Kosovës	460
	2. Pasojat	461
VI	Dhuna e të rinjve në Obiliq	464
	1. Rrahja e serbëve në stacionin hekurudhor	465
	2. Dhuna në vendbanimin Todoroviqi dhe ndërtesat e YU programit	466
	3. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	469
	4. Pasojat	471
VII	Djegia e shtëpive dhe vrasja në Lypjan	472
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	474
	2. Pasojat	474
VIII	Shtime	475
IX	Shkatërrimi i pasurisë dhe vrasja në Gjilan	478
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut, SHPK-së dhe i Trupave Mbrojtëse të Kosovës	482
	2. Pasojat	482
X	Dhuna në Viti	483
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	486
	2. Pasojat	487
XI	Djegia e Lagjes së Hashkalinjve në Vushtrri	489
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	491
	2. Pasojat	492
XII	Evakuimi i pleqëve nën rrebeshin e gurëve në Ferizaj	492
	1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	494
XIII	Rrënimi i kishave në Gjakovë	496

XIV Evakuimi i të kthyerve në Biqë dhe Grapc	497
1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	498
2. Pasojat	498
XV Sulmi ndaj serbëve të kthyer në Bellopojë si dhe djegia e shtëpive të tyre	500
1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	501
2. Pasojat	503
XVI Shpërndarja e protestuesve në Kamenicë	504
1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	506
2. Pasojat	507
XVII Tri incidente në komunën e Novobërdës	508
1. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	509
2. Pasojat	510
XVIII Rrahja e serbëve në Rahovec	510
XIX Spastrimi i Prizrenit	512
1. Kronologjia e ngjarjeve	514
2. Sulmi ndaj serbëve, pasurisë dhe objekteve fetare	518
2.1. Rrahja e viktimave	519
2.2. Solidariteti	521
2.3. Njohja e sulmuesve	523
2.4. Të dhënat zyrtare lidhur me shtëpitë e shkatërruara nga data 17 deri 19 mars	524
3. Shkatërrimi i objekteve fetare	525
4. Veprimi i KFOR-it, policisë së UNMIK-ut dhe SHPK-së	526
5. Pasojat	527
XX Vrasja e babait dhe e të birit në fshatin Dajkoc	531
1. Pasojat	532
C Përmbledhje e diskutimeve nga Konferenca - “Sfidat e integritetit të minoriteteve në shoqërinë kosovare pas trazirave të Marsit”	533
Përmbledhja e Diskutimit	535
Diskutimet në konferencë	537

Botuesi:

Fondi për të Drejtën Humanitare

Për botuesin:

Natasha Kandiç

Përgatiti:

Dragan Popović

Përktheu:

Murat Verbovci

Lektura:

Binak Ulaj

Modelimi grafik:

Deana dhe Todore Cvetković

Shtypshkronja:

Publikum

Tirazhi:

500 copë

Copyright © 2005 Fondi për të drejtën humanitare

Spotlight series

Ethnic Communities in Kosovo

2003 and 2004

Humanitarian Law Center

The publishing of this book was made possible by the Swiss Government.
The report reflects opinions of the HLC and not the donor's.

Table of Contents

A Ethnic minorities in Kosovo in 2003	011
Introductory remarks	012
Summary	013
Freedom of movement	015
Access to administrative and judicial authorities	016
Access to health and social welfare services	017
Education	017
Access to property	018
Information	019
Return	019
Prishtinë/Priština Region	022
I Serbs	022
1. Respect for freedom of movement and security	022
2. Access to administrative and judicial authorities	025
3. Access to health and social welfare services	025
4. Employment	027
5. Education	028
6. Access to property	029
7. Information	031
8. Participation in political life	032
9. The right to return	032
II Turks and Bosniaks	033
1. Respect for freedom of movement and security	033
2. Access to administrative and judicial authorities	033
3. Access to health and social welfare services	034
4. Employment	034
5. Education	035
6. Access to property	036
7. Information	036
8. Participation in political life	036
9. The right to return	037
III RAE communities	037
1. Respect for freedom of movement and security	037
2. Access to administrative and judicial authorities	039
3. Access to health and social welfare services	040
4. Employment	041
5. Education	042
6. Access to property	043
7. Information	044

8. Participation in political life	045
9. The right to return	046
Mitrovicë/Mitrovica Region	048
I Albanians	048
1. Respect for freedom of movement and security	048
2. Access to administrative and judicial authorities	049
3. Access to health and social welfare services	050
4. Employment	050
5. Education	051
6. Access to property	051
7. Information	052
8. Participation in political life	052
9. The right to return	053
II RAE communities	053
1. Respect for freedom of movement and security	053
2. Access to administrative and judicial authorities	055
3. Access to health and social welfare services	055
4. Employment	056
5. Education	056
6. Access to property	057
7. Information	057
8. Participation in political life	058
9. The right to return	058
III Serbs, Bosniaks and Turks	059
1. Respect for freedom of movement and security	059
2. Access to administrative and judicial authorities	063
3. Access to health and social welfare services	063
4. Employment	064
5. Education	065
6. Access to property	066
7. Information	067
8. Participation in political life	068
9. The right to return	068
Pejë/Peć Region	070
I Serbs	070
1. Respect for freedom of movement and security	070
2. Access to administrative and judicial authorities	074
3. Access to health and social welfare services	074
4. Employment	076
5. Education	077
6. Access to property	078
7. Information	079
8. Participation in political life	080

9. The right to return	081
II Bosniaks and Croats	084
1. Respect for freedom of movement and security	084
2. Access to administrative and judicial authorities	086
3. Access to health and social welfare services	086
4. Employment	086
5. Education	086
6. Access to property	087
7. Information	087
8. Participation in political life	088
9. The right to return	088
III RAE communities	088
1. Respect for freedom of movement and security	088
2. Access to administrative and judicial authorities	089
3. Access to health and social welfare services	090
4. Employment	090
5. Education	091
6. Access to property	091
7. Information	092
8. Participation in political life	092
9. The right to return	092
Prizren Region	094
I Serbs	094
1. Respect for freedom of movement and security	094
2. Access to administrative and judicial authorities	098
3. Access to health and social welfare services	098
4. Employment	100
5. Education	101
6. Access to property	102
7. Information	104
8. Participation in political life	105
9. The right to return	105
II Turks, Bosniaks and Gorani	108
1. Respect for freedom of movement and security	108
2. Access to administrative and judicial authorities	111
3. Access to health and social welfare services	112
4. Employment	113
5. Education	115
6. Access to property	117
7. Information	119
8. Participation in political life	120
9. The right to return	120

III RAE communities	121
1. Respect for freedom of movement and security	121
2. Access to administrative and judicial authorities	122
3. Access to health and social welfare services	122
4. Employment	123
5. Education	125
6. Access to property	126
7. Information	127
8. Participation in political life	127
9. The right to return	128
Gjilan/Gnjilane region	129
I Serbs	129
1. Respect for freedom of movement and security	129
2. Access to administrative and judicial authorities	132
3. Access to health and social welfare services	133
4. Employment	134
5. Education	135
6. Access to property	137
7. Information	138
8. Participation in political life	139
9. The right to return	139
II Turks, Bosniaks, Albanians and Croats	141
1. Respect for freedom of movement and security	141
2. Access to administrative and judicial authorities	144
3. Access to health and social welfare services	145
4. Employment	146
5. Education	147
6. Access to property	148
7. Information	149
8. Participation in political life	150
9. The right to return	150
III RAE communities	153
1. Respect for freedom of movement and security	153
2. Access to administrative and judicial authorities	154
3. Access to health and social welfare services	155
4. Employment	156
5. Education	157
6. Access to property	158
7. Information	158
8. Participation in political life	159
9. The right to return	159
Glossary	160

B Ethnic Violence in Kosovo, March 2004	163
Summary	164
Recommendations	166
Introductory comments	167
I Northern Mitrovica/Mitrovicë Attacked	169
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	173
2. Aftermath	173
II Houses in Svinjare/Frashër Burned	174
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	176
2. Aftermath	177
III Roads Blocked and Clashes in Čaglavica/Çagllavicë	178
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	181
2. Aftermath	182
IV Serbs in Prishtinë/Priština Under Attack	183
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	186
2. Aftermath	188
V Public Buildings and Houses Destroyed, Serbs Beaten in Fushë Kosovë/Kosovo Polje	189
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	195
2. Aftermath	197
VI Violence by youth in Obiliq/Obilić	200
1. Serbs Beaten as Railway station	201
2. Violence in Todorovići Neighbourhood and YU Program Buildings	202
3. Conduct of KFOR, UNMIK Police and KPS	205
4. Aftermath	207
VII Torching and Killings in Lipjan/Lipljan	208
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	210
2. Aftermath	210
VIII Shtimë/Štimlje	211
IX Destruction of Property and Killing in Gjilan/Gnjilane	214
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	217
2. Aftermath	218

X Violence in Viti/Vitina	219
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	221
2. Aftermath	223
XI Ashkali Neighborhood in Vushtrri/Vučitrn Torched	224
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	226
2. Aftermath	226
XII Evacuation of the elderly under a hail of stones in Ferizaj/Uroševac	227
1. Conduct of KFOR, UNMIK Police and KPS	229
XIII Destruction of churches in Gjakovë/Đakovica	231
XIV Evacuation of Returnees from Biča/Biq and Grabac/Grabc	231
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	233
2. Aftermath	233
XV Serb Returnees to Belo Polje/Bellopojë Attacked and Their Homes Torched	234
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	236
2. Aftermath	237
XVI The demonstrators are dispersed in Kamenicë/Kamenica	239
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	241
2. Aftermath	242
XVII Three incidents in the municipality of Novo Brdo/Novobërdë	243
1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	244
2. Aftermath	244
XVIII Beatings in Rahovec/Orahovac	245
XIX Cleansing of Prizren	246
1. The chronology of events	248
2. Attack on the Serbs, their property and religious objects	252
2.1 Beatings	253
2.2. Solidarity	256
2.3. The attackers are recognised	258
2.4. Official record of houses destroyed on 17-19 March	259
3. The destruction of religious objects	259
4. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS	260
5. Aftermath	263

XX	Murder of father and son in the village of Drajkovce/Drajnoc	265
	1. Aftermath	266
C	Conference Discussion on “Challenges to the Integration of Minorities in Kosovar Society after the March unrest”	269
	Discussion Summary	271
	Conference Discussion	273

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Humanitarian Law Center Report

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Introductory remarks

During the course of 2003, Humanitarian Law Center (HLC) investigators visited all the settlements in Kosovo inhabited by persons belonging to ethnic minorities and interviewed 497 Serbs, Montenegrins, Roma, Bosniaks, Turks, Gorani, Egyptians, Ashkali, and Albanians. They paid special attention to the returnees. The investigators discussed with the interviewees the matters of security, freedom of movement, access to administrative and judicial authorities, access to health and social welfare services, employment, education, access to property, participation in political life, and return. The data they gathered indicate some improvement in 2003 regarding the freedom of movement and the return of refugees. This is a major step forward compared with the preceding period when Serbs in particular ran the risk of losing their lives outside their settlements.

Summary

The withdrawal of the Serbian security forces under the Kumano-vo Agreement of 9 June 1999 brought the Albanians liberation from Serbian rule and caused the Serbs to fear for their lives. This is why the Serbs joined the Serbian forces in their withdrawal from Kosovo. Over 100,000 Serbs, some 25,000 Roma, several thousand Montenegrins and Bosniaks, and at least 1,500 Albanians accused by their compatriots of collaboration with the Milošević regime fled Kosovo during the first two or three months following the entry of the NATO forces into Kosovo.

At the same time, the Albanians who had been expelled from Kosovo before and during the NATO bombing campaign began returning from their exile in columns, and they were strongly convinced that all the Serbs were to blame for their suffering. Their hostility towards the Serbs they encountered in Kosovo on their return was additionally fuelled by the mass graves, the burned houses, and the uncertain fate of their arrested compatriots and relatives. In their eyes, these Serbs were criminals who deserved punishment. This accounts for the complete silence of the Albanian public about the violence perpetrated on the remaining Serbs, which went unchecked especially in the second half of 1999 and throughout 2000. This went on in the presence of the international administration in Kosovo and of numerous donors who had arrived to help the Albanians to rebuild their homes and establish Kosovo's institutions. The Serbs and Roma took refuge in enclaves and only their most tenacious fellow nationals remained in Prizren; at the same time, Serbs flocked to the northern part of Mitrovica/Mitrovicë, determined to defend with their lives the only part of Kosovo where they had complete freedom of movement.

At Serbia's prompting, the remaining Serbs in Kosovo refused to cooperate with the international administration and to participate in the construction of Kosovo's institutions, giving credence

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

to assurances from Serbia that the Serbian police and army would return.

The Albanians look upon the parallel educational and health institutions, that is, the survival of Serb schools and health centres, as the perpetuation of Serb rule in Kosovo. But in view of UNMIK's failure to organize life in Kosovo, the Serbs could hardly survive there without such institutions. Unlike the Albanians, however, UNMIK has tried hard to integrate the Serb schools and health centres into the Kosovo institutions; as a result of these efforts, some of the teaching and medical staff needed to run these institutions receive pay from both Serbia and the Kosovo budget.

In 2003 Albanian concerns about a parallel police force in northern Mitrovica/Mitrovicë such as the 'Bridge Guards' abated; this was partly because Serbia had stopped supporting them financially and logistically as a result of pressure from UNMIK and the international community, and partly because Serbs had started applying for work in the Kosovo Police Service [KPS].

The Kosovo reality is an outcome of a conjunction of haphazard events, of the lack of a strategy on the part of KFOR and UNMIK to protect the minority rights, and of Serbia's unwillingness to fulfil her obligations to the Albanian victims, notably to let the truth be known, make sure that justice is served, and extend reparation. At the same time, under pressure from their political parties and veterans' associations urging 'independence before solidarity', the Albanians keep from empathizing with the Serbs, Roma and other ethnic minorities in Kosovo.

Although 2003 saw some progress in minority rights protection, this fell far short of ensuring the minorities a life free from violence and fear. In some parts of Kosovo Serbs apparently enjoyed far greater security in going about their everyday work, moving about their villages, and going to the nearby towns to sell their produce, buy basic necessities and get other business done. The opening of community offices and the setting up of mixed return

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

groups¹ is manifestly a good way to overcome the problems of local minority groups. That the Serbs living in the municipalities of Kamenicë/Kamenica, Gjilan/Gnjilane, or Novobërdë/Novo Brdo have no problems moving about and accessing institutions is not so much a result of UNMIK efforts to ensure freedom of movement and personal security; it is more due to the facts that during the NATO bombing this part of Kosovo was free from the kind of crimes committed in the municipalities of Pejë/Peć, Gjakovë/Đakovica, or Prizren, that local Serbs did not commit violence against their Albanian neighbours, and that the Kosovo Liberation Army [UÇK] was not active there before and during the armed conflict. Nonetheless, extreme political groups occasionally organize serious incidents, such as the murder of the Stolić family in Obiliq/Obilić and the shooting of children in Goraždevac/Gorazhdec, with the object of intimidating Serbs and preventing a normalization of the situation in Kosovo.

Freedom of movement

The Serbs have freedom of movement in their enclaves, in the northern part of Mitrovica/Mitrovicë, and in the municipalities of Štrpce/Shtërpçë, Zvečan/Zveçan, Leposavić/Leposaviq, and Zubin Potok, in which they are in the majority. They travel freely only between northern Mitrovica/Mitrovicë and Serbia whereas in other parts of Kosovo, between Rahovec/Orahovac and Gračanica/Gračanicë and Rahovec/Orahovac and northern Mitrovica/Mitrovicë they travel under KFOR escort. Generally speaking, Serbs have been able to travel through Kosovo in greater security since changing their old licence plates for the new Kosovo ones introduced by the international administration. With the exception of Miloš Nekić, who will not go out of his house in the centre of Prizren out of fear that Albanian extremists, criminals, or war profiteers might enter and occupy it in his absence, the remaining 180 or so Serbs move freely about the town and are encouraged to do so by native Albanians. Serbs travel to Prishtinë/Prišti-

1 Local working group [LWG], municipal working group [MWG], regional working group [RWG].

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

na only when invited to attend a meeting at UNMIK headquarters or a conference; on such occasions they have opportunity to see the town and walk about under escort provided by KFOR or their hosts. KFOR is providing constant protection also for 17 elderly Serbs in Ferizaj/Uroševac who dare not go out of their homes because of the general Albanian hostility towards them. The year 2003 saw no improvement of their situation either.

The Roma share the fate of the Serbs because they are perceived by the Albanians as collaborators of the Serbian regime, and it is for this reason that most Roma from Gjakovë/Đakovica have had to leave Kosovo. On the other hand, the fact that the Ashkali and the Egyptians joined the Albanians in their exile won them recognition as fellow sufferers and made their life easier after their return to Kosovo. Nonetheless, the Ashkali in Vushtrri/Vučitrn still fear Albanian reprisals: although international organizations have rebuilt their homes and taken trouble to promote their life together with Albanians, they still fear possible provocations in public places.

Albanians who constitute a minority in predominantly Serb municipalities such as Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok, Zvečan/Zveçan, and Štrpce/Shtërpçë are also seriously impeded in their movement. They say they are afraid to use roads through Serb villages and complain that UNMIK does nothing to prevent Serb institutions from operating under the UN flag. For instance, the municipal seats in Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok, Zvečan/Zveçan, and Štrpce/Shtërpçë continue to fly the flag of the Republic of Serbia although all institutions in Kosovo must use UN symbols.

Access to administrative and judicial authorities

Although the community offices are fitted for providing various administrative services, a Serb or a Roma who wants to make a personal application goes there in the company of an UNMIK official or an Albanian acquaintance. The Serbs from the municipali-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

ty of Kamenicë/Kamenica visit the town hall and the courthouse unescorted. The Albanians from the municipality of Štrpce/Shtërpçë boycott the Serb court and go to the Kosovo municipal court in Ferizaj/Uroševac.

Access to health and social welfare services

In contrast to previous years, in 2003 one could see Serbs in Albanian health centres and vice versa, as was the case in Fushë Kosovë/Kosovo Polje and Kamenicë/Kamenica. Occasionally a Serb woman is delivered of a child at Gjilan/Gnjilane Hospital. Roma prefer Serb surgeries, which dispense medicines free of charge if at all available, whereas Egyptians and Ashkali gravitate towards Albanian health institutions.

Old age pensions and social welfare benefits are available to all who qualify. The beneficiaries irrespective of their ethnicity concur that their pensions or benefits, which range from 30 to 65 euro, are not enough to live on. Since neither Serbs nor Roma are sure it is safe for them to collect their pensions or benefits in person, this is done for them by UNMIK employees or community offices operating in all settlements with a minority population.

Education

This is the biggest problem of the Serb returnees: for instance, those who have returned to the village of Novake/Malesi e Re near Prizren have lived in the school building for a year; they are waiting for their houses to be completed before they can bring back their children. There were no Serb children of school age in Prizren until July, when a number of families returned with their children only to face the problem of education.

The Serb schools operate according to the programme of the Ministry of Education of the Republic of Serbia, which finances teach-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

ers' pay and the cost of instruction. Some school employees also receive pay from the Kosovo budget.

Under its decree of 4 November 1999, the Kosovo Government made it possible for the Bosniaks to be schooled in their mother tongue according to the instruction plans of Bosnia-Herzegovina, and on 11 December 2002 it recommended that the Turks may use textbooks from Turkey. There is no similar decision regarding schooling in the Serbian language and the use of textbooks from the Republic of Serbia.²

Only one school in the whole of Kosovo is used jointly by Serb and Albanian pupils. The school, Fan Noli/Desanka Maksimović in Kamenicë/Kamenica, provides instruction in Albanian and Serbian in alternate shifts. The municipal authorities are doing their best to persuade the teachers and parents to support abolishing the purely ethnic shifts.

Access to property

Serbs and Roma who regain possession of their property sell it in most cases. This practice is common in Prishtinë/Priština, Prizren, Pejë/Peć, Lipjan/Lipljan, Gjilan/Gnjilane and other towns in Kosovo. However, most cases involving usurpation are still pending.

In the rural environments the land of minority communities situated at some distance from the villages is either uncultivated or exploited by Albanians. Serb owners complain mostly of being

2 UN Secretary-General Kofi Annan, in a statement on 1 July 2003, pointed out that Kosovo still lacked an integral educational system, with only 42 multiethnic educational institutions. The schools, which operate under the aegis of the Kosovo Government, give Serbs and Roma no opportunity to attend classes in their mother tongues. Annan stressed that persons belonging to national minorities generally could not use their mother tongue in Kosovo's provisional institutions either.

Despite significant progress, major challenges remain for Kosovo UN mission - Annan 1 July - http://www.unmikonline.org/archives/news07_03full.htm#0107.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

unable to till their vineyards and fields outside their villages and to cut wood in their forests. The Serbs from Plemetina/Plemetinë are afraid to cultivate their land outside the village in spite of their Albanian neighbours' assurances that they will not be interfered with.³

Information

The information sphere is where the least progress was made. The inadequate system of public information which suits only the needs of the Albanians has left the minorities, especially the Serbs, deprived of the basic information about the current processes in Kosovo's society and of the steps being taken by the international administration to solve their problems. There is no doubt that brief programmes and news broadcasts in Serbian following each news broadcast in Albanian, especially by Kosovo Radio Television [RTK], would go a long way towards keeping the minorities better informed. Such a policy would help the integration of Serbs into Kosovo's society because they would no longer rely solely on propaganda from Belgrade, which often promotes the political leaders' hunger for votes at the expense of the Kosovo Serbs' interests.

The publicly-owned RTK channel has a five-minute daily broadcast and a forty-minute weekly programme in Serbian, as well as broadcasts in other minority languages.

Return

Serbs are returning to Kosovo in small numbers and only to villages. In the past four years under the UNMIK administration and the provisional Kosovo institutions, fewer than 11,000 members of all ethnic communities have returned.⁴

3 HLC files, interview with S.V, Serb from Plemetina/Plemetinë, 22 June 2002.

4 Kosovo's Ethnic Minorities need continuing protection, UN Refugee Agency warns, Unrepresented Nations and Peoples Organization http://www.unpo.org/news_detail.php?arg=32&par=1129

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The return is organized by UNMIK and the UN High Commissioner for Refugees. In 2003 UNMIK laid down the procedure for and started organized returns with the participation of local Albanians, municipal representatives, and representatives of the returnees themselves. This policy has proved its advantage over cases where Serbs have returned without the support of the local Albanian community.

The main obstacle to the return of Serbs is the opposition of local Albanians who make no secret of the fact that they have received no clear signal from their political leaders yet that they approve of such a thing. That this is so was testified to by the incident in the village of Mushtishtë/Mušutište in November 2003, when a group of Serbs under KFOR escort were pelted with rocks by a local Albanian crowd for arriving to inspect their property without prior notification.⁵

The members of the RAE⁶ communities as well as the Gorani, Bosniaks, and Turks are integrated in the Kosovo system and they rely on the Kosovo institutions for all their needs. Nevertheless the questions of language apply to them too, affecting their chances of employment and reflecting their need for education in their native tongue. The latter is not possible on a wider scale, and there is a marked tendency towards establishing a unified educational system in the Albanian language. A case in point is the 7. mart school in the Albanian-Bosniak village of Lubizhdë/Ljubižde in the municipality of Prizren where the number of classes in the Bosniak language have been cut by decision of the school governor. Because there are not enough schools offering instruction in minority languages, parents of minority children must choose between lack of education and instruction in Albanian and they opt for the latter.

5 HLC files, interview with BS, Albanian from Mushtishtë/Mušutište, 13 November 2003.

6 Acronym from Roma, Ashkali, Egyptian.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Although Roma in both Serb- and Albanian-majority areas demand to be taught in their native language, this is possible only in the Serb schools in Kamenicë/Kamenica and Gjilan/Gnjilane.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Prishtinë/Priština Region

I Serbs

1. Respect for freedom of movement and security

Whereas the Serbs enjoy complete freedom of movement in their majority areas such as the villages of Laplje Selo/Llapllasellë, Gračanica/Gračanicë, and Preoce/Preoc in the municipality of Prishtinë/Priština, the villages of Kuzmin and Bresje in the municipality of Fushë Kosovë/Kosovo Polje, the villages of Plemetina/Plemetinë and Babin Most/Babimoc in the municipality of Obiliq/Obilić, and the village of Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët in the municipality of Lipjan/Lipljan, the situation in the ethnically mixed or Albanian-majority areas with the exception of Fushë Kosovë/Kosovo Polje is quite different. The murder of the three-member Stolić family consisting of Slobodan [aged 80], Radmila [76], and their son Ljubinko [55] in Obiliq/Obilić in May 2003 was a further discouragement to those Serbs who had decided to return from Serbia.

Serbs mostly stay away from the main roads though those whose cars display Kosovo licence plates are able to move more freely and with greater security. The Serb enclaves are connected with the regional centres of Gračanica/Gračanicë and Laplje Selo/Llapllasellë by a network of local roads built by the Kosovo Co-ordination Centre after June 1999. In Lipjan/Lipljan, Serbs going to the Serb surgery must keep to a path passing through private yards.

Another cause of Serb discontent is the decision by KFOR to cease providing escort on the grounds that it is no longer unsafe to move about. Nonetheless, KFOR continues to escort convoys of Serbs from Lipjan/Lipljan and Prishtinë/Priština heading for Gračanica/Gračanicë and for the northern part of Mitrovica/Mitrovicë on shopping visits. KFOR also continues to safeguard the marketplace in Lipjan/Lipljan on Wednesdays and Saturdays. On these days Serbs are able to buy necessities at Alban-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

ian stores although at first the Albanian shopkeepers refused to serve them.

Although they are visited by UNMIK policemen and Albanians working for the KPS, the Serbs trust only the Serb members of the KPS. Their distrust stems from the fact that on many occasions the above police authorities have either failed to react to incidents or to carry out a proper investigation. The Serbs also resent being fined by the KPS for using the old Kosovo licence plates.

At first I went to the nearby store to buy my groceries. I was served like all the rest. All the same, I noticed that the saleswoman felt uneasy whenever there were Albanians in the shop. They often made rude remarks to me and I stopped going there. On Tuesdays and Fridays we have organized shopping trips to Gračanica. At the moment we buy our necessities there...I live alone in my flat. We daren't walk any distance from the building because there's no police or army checkpoint around. I occasionally see the police on patrol duty, but they never come up to ask us if we have any problems. The Albanians often provoke us...At about half past seven in the evening on 26 June 2003, I was planting flowers in front of the building with my neighbours. A man came up and asked a question in Albanian. A neighbour replied in Albanian, then suddenly fell silent. Since I don't speak Albanian, my neighbours translated for me. He grumbled as well as threatened and insulted us. He said this was no place for Serbs, that we were lucky for being guarded by foreigners, that the Albanians were going to cut all our throats after the foreigners were gone. I addressed him in Serbian, saying, 'We don't bother you, so don't you bother us' and motioned for him to go away. The Albanian strode towards me and shouted something. We ran into the building and I started calling 'Saša' in order to make the Albanian believe there was a man in the building. The Albanian backed away, still making threats. There are a number of cafes some fifty metres from our building. Although their gardens were full of people, no one reacted. At that moment a policeman from Pakistan by the name of Mensur walked out of number 78. Although he strode past the attacker, he took no action,

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

nor did he report the incident to the police. There is another international policeman living in my building. He didn't open the door although I knocked on it several times. It was only the next morning that I stopped him in the corridor on his way to work and insisted that he report the incident to the police. The police came afterwards.

S.B. a Serb woman from Prishtinë/Priština, relocated from her flat to the YU

Program building

HLC interview, 26 June 2003

The biggest problems we come up against are freedom of movement and freedom of speech. Although some of us used to work in Priština, we daren't show up there because we'd probably be killed. I believe everyone would see we're Serbs from Kosovo. Those who aren't from these parts have it much easier. Lots of Serbs helped Albanians to survive during the bombing. They did nothing of the sort for us. Our former Albanian friends only come to the village to trade, not to visit us, though occasionally they send us their greetings through others (...) We're of the opinion that we shan't be able to move freely until the Serbian army returns to Kosovo, but the day UNMIK and KFOR leave Kosovo we'll be off with them, or else the Albanians will kill a lot of us. The KPS doesn't like us either.

D.M. a Serb man from the village of Preoce/Preoc

HLC interview, 12 April 2003.

A Swiss organization wants to build some 40 houses for Roma. We want to know who those Roma who're supposed to move in are. The donor has been ignoring us all the way. Do they think they can build the houses without our permission? Who's behind that paper? We don't want any strangers in our village without our permission because we'd have no way of controlling the situation. We've never had any problems with the Roma from the village. They've always lived here (...) Neither the village elders, nor KFOR, nor the KPS keep up with the security situation in the villages in which Serbs live. We live in constant fear. But not being able to reach Serbia is worst of all.

D.Ž. Serb representative from Laplje Selo/Llapllasellë

HLC interview, 1 May 2003

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The whole world knows about the crime committed against the Stolić family who lived near the centre of Obilić. They were murdered in cold blood, in their house. The crime has slowed the process of return and sowed distrust among the Serbs (...) The Obilić Serbs bolt their doors and bar their windows. This is the best indicator of how they feel.

S.A. a Serb from Babin Most/Babimoc, head of the Community Office in Obiliq/Obilić

HLC interview, 11 December 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The Serbs living in the region apply to the community offices for all their administrative affairs. When their presence is requested, they are accompanied and escorted through the institutions by staff or by their Albanian friends and acquaintances. Unlike in Prishtinë/Priština, Serbs from Fushë Kosovë/Kosovo Polje and Obiliq/Obilić have no problems with the municipal and judicial authorities although the Albanian employees occasionally refuse to communicate in Serbian in spite of the fact that they speak it. All the services are staffed entirely by Albanians and the forms are printed either in Albanian or in English, which is another major source of complaint.

3. Access to health and social welfare services

The Serbs receive medical treatment at the Serb medical institutions financed by the Serbian Government. With the exception of those from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, who also seek treatment at the Albanian-staffed Health Centre, Serbs in general do not trust Albanian doctors. On the other hand, Albanians go to the Serb surgery in the village of Bresje, which employs several Serbs and Albanians and one Bosniak. In addition to Bresje, the biggest Serb surgeries are located in Laplje Selo/Llapllasellë, Babin Most/Babimoc, Plemetina/Plemetinë, Crkvena Vodica/Palaj, Suvi Dol/Suhodoll, and Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët. The sur-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

gery at Preoce/Preoc employs only a paramedic on a full-time basis and is visited by a Serb doctor five times a week.

Laplje Selo/Llapllasellë has a hospital built and paid for by the French Government. The hospital is intended as a multiethnic institution though at the moment it employs only Serbs. Another unsuccessful attempt to have a mixed-staff establishment was made in Lipjan/Lipljan. The Serbs from Shtime/Štimlje are in the worst position as far as medical services are concerned because there is no Serb surgery anywhere near the place. Rather than use the services of the Albanian Health Centre, they prefer to wait for UNMIK vehicles and KFOR escort to take them to Gračanica/Graçanicë every second week. The delay has caused the deaths of two people so far.

Serb patients go to Gračanica/Graçanicë, northern Mitrovica/Mitrovicë, or hospitals in Serbia for in-patient treatment. They go to Prishtin/Priština only in emergencies such as road accidents. Medical examination and medicines in Serb surgeries are free of charge though medicines are often in short supply, in which case the patients must buy them at Albanian-owned private pharmacies. All eligible Serbs receive social benefits and old-age pensions for persons over 65 years of age from the Kosovo budget. The benefits are regular but small, ranging from 30 to 65 euro. The Serbs say that the benefit criteria are very strict and that the Albanian-staffed boards which decide on the matter are partial. Their retirement pensions come from Serbia. The Serb doctors employed by the parallel institutions receive their pay from the Ministry of Health of the Republic of Serbia, and some staff are paid also by the Kosovo Government.

The health care is very bad. There's no one round here we can ask to help us.

S.B., a Serb woman from Prishtinë/Priština, relocated from her flat to the YU Program building

HLC interview, 26 June 2003

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

In 2000 we tried to set up a joint surgery to employ both Serbs and Albanians. After much talking into, our doctors-three of them-, four nurses and the Ambulance driver accepted. The Health Center was renovated, and in one part Serbs worked and in another Albanians. These spaces were not physically separated. 15 days later, when we all had thought that the project was a success, we witnessed our entire staff being beaten and our part demolished. The matter was brought to the police but the perpetrators were not arrested. We reported the incident to the police but still don't know who did it. Since then we have our own clinic, and we go to Laplje Selo, Gračanica or Mitrovica for treatment at hospital.

S.J. Serb representative from Lipjan/Lipljan

HLC interview, 14 November 2003

4. Employment

The Serbs in particular are affected by widespread unemployment mostly because they do not speak Albanian and are restricted in their movement. There are many complaints of discrimination, especially by former Serb employees of socially-owned enterprises: they say that although these enterprises have formally stopped work, they continue to extend benefits to the Albanians but not to the Serbs. What is more, the Serbs are afraid to go to their firms to collect their employment records in order to be able to apply for work elsewhere. This is why nearly all of them work for the parallel institutions such as surgeries, schools, the Serbian PTT office in Fushë Kosovë/Kosovo Polje, and Serb municipalities. Some of them also work at the community offices.

In Laplje Selo/Llapllasellë, some 50 Serbs are employed by the parallel institutions. The employment situation is best in Lipjan/Lipljan and in Fushë Kosovë/Kosovo Polje where a Serb holds the post of municipal vice-president. Serbs from Fushë Kosovë/Kosovo Polje are in charge of the Health Directorate,⁷ and

7 A municipal office in charge of health affairs.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

several are employed as deputy directors in other directorates. The town hall in Fushë Kosovë/Kosovo Polje employs about 20 Serbs and that in Lipjan/Lipljan one; but the town hall and court-house in Obiliq/Obilić have no Serb staff. Except for the five Serbs from Laplje Selo/Llapllasellë working at the Batlava waterworks in Prishtinë/Priština, the Kosovo Power Company [KEK], the Kosovo Post Office [PTK] and other public companies employ no Serbs. The KPS employs six Serbs from Obiliq/Obilić, one from Laplje Selo/Llapllasellë, and 10 from Lipjan/Lipljan. Sixty Serbs from Lipjan/Lipljan work as prison guards and a few others own shops.

There are generally few Serbs employed by the OSCE, KFOR, and UNMIK other than those working in the community offices.

No Serb from Štimlje works although nearly all, except for myself and my children, are incapable because they're old. I used to work in Uroševac, in the pipe factory. Now I can't even go there to pick up my employment records. My Albanian colleagues, even those who don't work, are getting something from the factory, but I get nothing.

N.J. Serb representative from Shtime/Štimlje

HLC interview, 11 November 2003

5. Education

The Serb children from the region all attend Serb schools. The largest school centres in the municipality of Prishtinë/Priština are in Laplje Selo/Llapllasellë and Gračanica/Graçanicë; in the municipality of Fushë Kosovë/Kosovo Polje, in Bresje and Ugljare/Uglar; in the municipality of Obiliq/Obilić, in Plemetina/Plemetin; and in the municipality of Lipjan/Lipljan, in Lepina/Lepinë, Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët, and Suvi Dol/Suhodoll. There are Serb faculties in Gračanica/Graçanicë, northern Mitrovica/Mitrovicë, and Zubin Potok. Some Serbs attend university in Serbia.

There was a project to open a pre-school multi-ethnic facility in the Sveti Sava school in Bresje which has about 400 pupils. The

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

project was not carried out because the Albanians did not want to send their children to such an institution. There is a Serb pre-school institution in Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët with 27 children and one in Laplje Selo/Llapllasellë with 20 children. There is a four-year school in Kuzmin, whose pupils continue their education in Bresje, and a four-year school in Preoce/Preoc, whose pupils later attend the school in Laplje Selo/Llapllasellë with a capacity for some 500 pupils. The Serb children from Shtime/Štimlje attend the primary school in the Novo Naselje settlement in the municipality of Lipjan/Lipljan. The municipality provides 200 euro to pay for the children's accommodation during the week and they return to Shtime/Štimlje under KFOR escort on Fridays.

Laplje Selo/Llapllasellë and Bresje have secondary medical schools and in Gračanica/Gračanicë there is a secondary school and a commercial school attended by 200 pupils. Lepina/Lepinë and Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët have primary and secondary schools and Suvi Dol/Suhodoll only has a primary school. Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët has secondary agricultural and medical schools.

There are two Serb primary schools situated in urban environments: the one in Lipjan/Lipljan has 138 pupils and the one in Obiliq/Obilić 45 pupils. The Serb school in Obiliq/Obilić has bars over the windows and doors because it shares the yard with Albanian secondary medical and commercial schools. No incidents between the pupils have been reported so far. The Serb children from Obiliq/Obilić attend the secondary school in Plemetina/Plemetinë which has room for about 350. The same building houses the village's primary school.

6. Access to property

Because their freedom of movement is restricted, Serbs cannot use their property fully. Many of their houses and flats as well as fields and forests are usurped, and it is the latter which are the hardest to

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

protect and recover. Serbs are afraid to cultivate their fields away from their villages and those close to Albanian property. This is why they sell up their property often at low prices because Albanians are the only buyers. Nevertheless, the cadastral books are available to all. The Serb seller and the Albanian buyer go together to the town hall and the bill of sale is executed on the spot. The community offices also deal with such property transfers.

The inventory of usurped property is as follows: 30 houses and several flats and shops in Shtime/Štimlje; 10 houses, 10 shops, and 15 flats in Lipjan/Lipljan; about 80 flats and houses in Obiliq/Obilić, 10 per cent of the total having been sold; and 52 houses and several shops in Fushë Kosovë/Kosovo Polje. Nearly all Serb property in Prishtinë/Priština is usurped. UNMIK and KFOR have asked the remaining Serbs in Prishtinë/Priština to leave their flats in various parts of the city for security reasons and permitted them to 'usurp' the flats in the YU Programme building whose Serb owners live in Serbia. In the ethnically-pure environments such as Laplje Selo/Llapllasellë, Plemetina/Plemetinë, and Babin Most/Babimoc there is no usurpation of houses and land.

80 per cent of Serb land in the Novo Naselje settlement in the municipality of Lipjan/Lipljan and some 400 hectares in the municipality of Shtime/Štimlje have been usurped by Albanians. Laplje Selo/Llapllasellë is the only place where no field has been appropriated, but the local Serbs are afraid to cultivate their land all the same. The Serbs from Plemetina/Plemetinë share these fears in spite of assurances from Albanians from neighbouring villages that no one will harm them.

Most of the inhabitants used to farm land. In the past three or four years, out of fear, over 50% of villagers from Plemetina do not work their land that is near Albanian villages. Our Albanian neighbors told us: "Do not be afraid, we know you, none of us will do anything bad to you", nevertheless we are scared to leave our villages.

S.V. a Serb from the village of Plemetina/Plemetinë

HLC interview, 22 June 2003

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

I lived in Belgrade up until December 2002, when I decided to go back to Priština and live in my own apartment. I had previously reported that my apartment was usurped by some people on 13 February 2001. It was only on 10 December 2002 that my apartment was freed, and a week later, on 17 December 2002, I received the keys (...) This is how I returned to Priština. However, UNMIK police convinced me that it wasn't safe for me to live in my apartment. I insisted for a while, but ended up having to leave. HABITAT and UNHCR arranged that I live in the quarter I live today, I guess my apartment was temporarily assigned to someone else.

S.B. a Serb woman from Prishtinë/Priština, relocated from her flat to the YU Program building

HLC interview, 26 June 2003

7. Information

The only Serbian-language programmes by RTK are a five-minute daily news broadcast and a forty-minute weekly programme. Serbian channels such as RTS I, II and III, B92, and Pink can be watched over satellite. Newspapers in Serbian are available regularly and there are also two locally printed weeklies, *Jedinstvo* and *Dijalog*. The most popular radio stations among the Serbs are KIM from Gračanica/Gračanicë, and Serbian-language programmes by Voice of America, BBC, Deutsche Welle and others are also listened to. Radio Blue Sky has daily one-hour programmes in Serbian. Broadcasts by Radio Most from northern Mitrovica/Mitrovicë are received in Lipjan/Lipljan.

Because they did not pay their telephone bills while in exile, the Serbs have had their fixed-line telephones disconnected. Although the PTK has offered them a 50 per cent price reduction for each new connection, they consider the 200 euro charge still unacceptable. They are using mobile telephones instead although they, too, are expensive.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

8. Participation in political life

The Serbs did not turn out at the local elections early in 2003 in large numbers. The largest Serb turnout was in Plemetina/Plemetinë.

9. The right to return

The Serbs blame the situation in Kosovo on the Kosovo institutions and media rather than on the ordinary Albanians. They complain that no Albanian official speaks in favour of their return other than during meetings with international community representatives.

No loan has been made to any Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje and Suvi Dol/Suhodoll to repair his house or start a business. A Serb from Lipjan/Lipljan was granted a 2,100 euro loan from the International Organization for Migration [IOM] to open a coffee roasting plant,⁸ and several others received loans to start bakeries. The Serbs would like the Serbian and Kosovo governments to start talking to each other because they believe that mediation by the former would help alleviate their problems. Local initiatives were seen as an encouraging development, e.g. an open invitation for talks by the Serbs from Laplje Selo/Llapllasellë to their Albanian neighbours, an offer to which there has been no response so far.⁹

The Serbs from Plemetina/Plemetinë in particular have made several initiatives to restore the good relations with their Albanian neighbours, including setting up a joint football team.¹⁰ As a result of a campaign by their Commission to Prevent Emigration,

8 HLC files, interview with N.N. a Serb from Novo Naselje, 3 November 2003.

9 HLC files, interview with D.Ž. a Serb from Laplje Selo/Llapllasellë, 21 November 2003.

10 HLC files, interview with S.V. a Serb from Plemetina/Plemetin, 22 June 2002.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Radoslav Jović with his five-member family, Milutin Bukumir with his six-member family, Radivoj Andrić with his five-member family, and a Roma family have returned to their repaired houses in the village. Nevertheless, the number of repaired houses in the municipality remains small, e.g. 35 in Obiliq/Obilić and two each in Novo Naselje and Suvi Dol/Suhodoll.

We didn't associate with the Albanians before, let alone now. If I could look for work in Priština, everything would be different.

Z.K. a Serb from Suvi Dol/Suhodoll

HLC interview, 3 September 2003

II Turks and Bosniaks

1. Respect for freedom of movement and security

The Turks and Albanians have always been on good terms because they speak each other's language. Also, a good many Turks joined Albanians in exile in Turkey during the NATO bombing campaign. The Bosniaks did not fare so well, some 50 of them having been kidnapped and killed by the UÇK following the withdrawal of the Serbian security forces. But their situation is improving.

Neither Turks nor Bosniaks have any complaints against the KPS, UNMIK police, and KFOR or seek their protection.

2. Access to administrative and judicial authorities

The Turks experience no problems during their visits to the courthouses and town halls; but although they speak Albanian, they consider that the forms ought to be printed in Turkish as well. Also, they say that more Turks should be employed as civil servants.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

3. Access to health and social welfare services

Turks seek medical treatment in Albanian health centres and are satisfied with the number of Turks employed there. Serbs continue to visit their Turkish doctors who treated them before the war. The fact that the Kosovo Health Minister is a Turk works in the Turks' favour. They consider the benefits extension criteria very strict but have no complaint about the regularity of payment.

4. Employment

The shortage of vacancies is one of the biggest problems in Kosovo and persons belonging to national minorities find it far harder to find work than the majority Albanians. Most Turks' complaints relate to this problem: a standard grievance is that Albanians who speak Turkish pass themselves off as Turks and are given jobs which, under an ethnic distribution quota, should go to Turks.

A number of Turks were unlawfully dismissed from Radio Prishtinë/Priština and replaced by Albanians without vacancy announcements. A Turkish woman, R.B., was not allowed to resume her work at the Prishtinë/Priština town hall following her maternity leave.¹¹

The health institutions in Prishtinë/Priština employ 32 Turks, but the museum, theatre and court-house employ none. Turks work for the Turkish-language Eleni Đika and Sami Frašer schools.

The Gorani from Janjevë/Janjevo have no unemployment problems because they run their own catering facilities. The Bosniaks, most of whom work for the KPS, consider that they are represented in the public services according to their number.

I don't know what criteria were used to employ those currently working in the Turkish-language desk of Radio Prishtinë. The

¹¹ HLC files, interview with S.G. a Turk from Prishtinë/Priština, 3 December 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

selection was made by the bosses themselves. I'm a victim of discrimination as a citizen and a journalist with several-years' professional experience, as well as because my full-time employment was not terminated by lawful notice. All the others who were employed by Radio Prishtinë and are now without work have been discriminated against, too. There were no interviews and no professional competence tests regarding any Turkish member of the staff after the war.

I.B. a Turk from Prishtinë/Priština, former Turkish-language programme employee of Radio Prishtinë

HLC interview, 26 June 2003

We Turks have a problem that other minority communities don't have. Whenever a position is created for a member of the Turkish community, the majority of applicants are Albanians who speak Turkish. They pass themselves off as Turks and are given the job. The institutions employ few Turks. Their Albanian colleagues often provoke them. On returning from her maternity leave, a Turkish woman by name of Rabija Bahtesi was told there was no need for her to report back for work.

G.S. a Turk from Prishtinë/Priština

HLC interview, 24 November 2003

5. Education

Bosniak and Turkish pupils attend school together with their Albanian peers. The Bosniaks from Janjevë/Janjevo see themselves as victims of discrimination because there is no instruction in Bosniak; they also say that some of their fellow-nationals prefer being taught in Serbian rather than in Bosniak.

The Elena Ćika Turkish primary school in Prishtinë/Priština has 230 pupils and the Sami Frašer secondary school 124 pupils. The Turkish teachers say that the school curriculum is unfit for the Turkish pupils because the history textbooks still refer to Turks as 'occupiers'. The Faculty of Oriental Studies in Prishtinë/Priština with 32 Turkish students and the Teacher-Training College in

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Prizren with 20 Turkish students both have instruction in Turkish. The Turks want the Ministry of Education and other cultural institutions to employ Turks.

The Faculty of Commerce in Pejë/Peć and the Teachers-Training College in Prizren also have instruction in Bosniak.

6. Access to property

On the withdrawal of the Serbian security forces from Kosovo in June 1999, the property of the Bosniaks who had been absent during the NATO bombing was usurped by Albanians. Nearly all of this property has been restored. The Turks had no such problems although a considerable number of them had taken refuge in Turkey to return following the entry of the international forces.

7. Information

Neither Bosniaks nor Turks are satisfied with the time accorded them in the electronic media, which is a five-minute daily news broadcast in their native language on RTK. The channel also has a 40-minute weekly broadcast in Turkish, and Radio Prishtinë has a 60-minute daily programme in the same language. There is no radio station in the region broadcasting in Bosniak.

The Bosniaks have a monthly, *Alem*, which is printed in Prizren. The Turks point out that their magazine *Tan* was discontinued in June 1999 after 32 years.

8. Participation in political life

The Bosniaks have their Democratic Action Party [SDA] and the Turks the Kosovo Democratic Party of Turks. Both political parties have deputies in the Kosovo Parliament and a minister each in the Kosovo Government. They generally support the Kosovo institutions.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

9. The right to return

Although both the Bosniaks and Turks are on good terms with the Albanians, some Bosniaks are emigrating from Kosovo because of lack of prospects. The Turks do not see much difference between themselves and the Albanians because they speak each other's language well and share their religion and customs.

III RAE communities**1. Respect for freedom of movement and security**

Except for the Roma from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, who consider that their situation has improved a good deal, the great majority are afraid to move about. Unlike the Roma, however, the Ashkali say that they enjoy full freedom of movement and that they even venture into Prishtinë/Priština, a place Roma have not dared to visit since the war. In common with Serbs, Roma use the roads built by the Co-ordination Centre because they are not sure how any Albanian would react on encountering them. Nevertheless, some Roma, like Ashkali, experience no problems during their visits to Ferizaj/Uroševac or Gjilan/Gnjilane.

The Ashkali who move freely in downtown Prishtinë/Priština are always on their guard because unlike the old-time Albanian residents, the newcomers occasionally provoke them. The Podujevë/Podujevo Ashkali during the bombing shared the fate of their Albanian neighbours and on their return resumed their life in the Ali Ajeti and Xhafer Meta neighbourhoods. Sporadic provocations by Albanians in June 1999 did not last long and now there are no security problems. The same goes for the neighbouring villages of Orllan/Orlane, Batllavë/Batlava, and Peran/Perane. The Ashkali and Roma from Shtime/Štimlje are about as safe. In the municipality of Lipjan/Lipljan both ethnic communities speak Albanian and have no freedom of movement problems. The Roma and Croats from Janjevë/Janjevo have no security complaints in the

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

village but are afraid to go to Lipjan/Lipljan; the Croats, who do not speak Albanian, are particularly afraid. Owing to numerous incidents, the Roma from the Albanian village of Magure/Magura are not free to move even within the village although they speak Albanian in their everyday communication.

The only Ashkali whose freedom of movement is restricted in Albanian environments are those from the refugee camp at Plemetina/Plemetinë. Those who have returned to the Azotiku/Azotara housing estate in Obiliq/Obilić consider the situation improved in spite of the threats they continue to receive.

The Roma, Ashkali, and Egyptians say that they are treated well by the KPS, the UNMIK police, and KFOR. KPS and UNMIK police pay them regular visits, but KFOR has stopped providing escort for any of them.

There are some 860 displaced persons living in the refugee settlement in Plemetina. In the camp there live 42 Roma families numbering 220 persons. We are surrounded by wires and tanks with which KFOR protects us. We travel within the camp and without escort we go to the village of Plemetina, a hundred meters away. With KFOR escort we sometimes go to Kosovo Polje, Gračanica and northern Mitrovica.

G.D. a Roma from Prishtinë/Priština, Roma spokesman for the refugee settlement in Plemetina/Plemetinë

HLC interview, 17 June 2002

No one has restricted my freedom of movement. However, there is fear all the time. A former Albanian colleague of mine once told me, 'Don't get angry with me, Hashim, I must no longer be friends with you.' I appreciate his letting me know that I'm always to be on my guard.

H.B. an Egyptian from Obiliq/Obilić

HLC interview, 28 November 2003

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The Ashkali and Roma from Fushë Kosovë/Kosovo Polje and the Ashkali from Obiliq/Obilić are free to visit the town halls on administrative-legal business. The forms, which are printed in Albanian and English, are no problem because they use Albanian in their daily communication. On the other hand, understanding these forms is a major problem for the Croats from Janjevë/Janjevo and the Roma from the Serb enclaves, but those who do not speak Albanian are given official translators. Roma who must go to Prishtinë/Priština are given escort. The Roma from the Serb enclaves obtain their documents including identity cards and passports from the community offices only. The forms issued by these offices are in Serbian.

The Ashkali cannot use their identity cards issued by UNMIK in Serbia, and the Janjevë/Janjevo Croats must obtain many of their documents either in Croatia or in Serbia. Roma, Ashkali, and Egyptians generally complain that the municipal authorities delay dealing with their applications, especially in cases involving any dispute with an Albanian.

I have a house, but I have no exit road from it. My Albanian neighbour, Adem Cerkezi, has usurped my land and blocked me off. At present, I must pass through the yard of Afrim Berisha in order to reach my house. I've approached the Mayor of Obilić, Ismet Hasani, on several occasions, but he refused to see me. He kept saying he had no time although, when he had a house built in our vicinity, he had enough time to hang around for two weeks. I also got in touch with the municipal inspection authorities, but that didn't help either. I also tried to reason with Adem and we nearly came to blows. He swore at me and pushed me away, saying, 'Don't let me see you again, I'm never going to free your road...' I keep knocking at doors at the town hall all day, but no one wants to know.

J.B. Ashkali spokesman from Obiliq/Obilić

HLC interview, 13 November 2003

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

3. Access to health and social welfare services

The Roma from the region go mostly to Serb surgeries although they are free to visit Albanian ones; the Ashkali for their part prefer Albanian facilities. The Roma from the Serb enclaves seek in-patient treatment only in Serb institutions in northern Mitrovica/Mitrovicë and Gračanica/Gračanicë, whereas the Ashkali go to Lipjan/Lipljan and Prishtinë/Priština. In places where the security situation is normal, such as Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Roma sometimes go to the Albanian health centre though they still prefer Serb establishments. The only exception are the Roma from the village of Magure/Magura who all go to the Albanian health centre in Lipjan/Lipljan.

The Ashkali from a number of villages, e.g., Dobrajë e Ulët/Donja Dobranja and Gjurkoc/Đurkovce, in the municipality of Shtime/Štimlje go to Lipjan/Lipljan and Prishtinë/Priština because there are no surgeries in their villages. At first they were all afraid to go to Prishtinë/Priština and organizing transport was their biggest problem. But since several Ashkali and Egyptian women have had their children there, their fears have abated and they have started going to the Prishtinë/Priština Clinical Hospital.

The Albanian health centres charge 1 euro per examination and prescription though social welfare benefit recipients are exempt from this. The Serb health centres do not impose these charges and dispense medicines free of charge. However, medicines are not available and the Roma must buy them at private Albanian pharmacies.

The Kosovo Government pays all the social benefits to all who are eligible as well as old-age pensions to persons over 65 years of age. Some 40 Roma from the municipality of Fushë Kosovë/Kosovo Polje receive social benefits and five persons receive old-age pensions. Nearly half the Ashkali, i.e. 35 families, in Prishtinë/Priština receive social benefits.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

4. Employment

Most Roma, Ashkali, and Egyptians have only primary education and find it very hard to find work. They blame this not only on their poor qualifications but also on alleged discrimination, claiming that certain jobs such as cleaners, drivers, and watchmen do not require secondary education. Whereas before the war most Ashkali and Roma worked for the utility services, today they cannot find work even there. Ashkali with university degrees cannot find jobs either, and their Egyptian counterparts from Obiliq/Obilić have the same problem. Most persons belonging to these minorities are looking for manual work but such jobs are scarce; they are given seasonal work in fields by Serbs and Albanians.

All of them are dissatisfied with their proportional representation in public establishments, especially the Roma, who mostly work as ancillary labour in the parallel institutions of the Serbian Government. A Roma is employed as a teacher and a number of others as interpreters in Laplje Selo/Llapllasellë. Some 80 per cent of the Obiliq/Obilić Roma worked in the local thermoelectric power plant before the war; now the new managers [Albanians] will not let them return.

Several Ashkali from Fushë Kosovë/Kosovo Polje work for the Kosovo Protection Corps [KPC], the KEK, the Public Utility Company, the Health Centre, the town hall, the railways, and the Social Work Centre; in Prishtinë/Priština, they work for the Rilindja publishing company, the airport, several humanitarian organizations, and the Farmed public company, the last employing only one Ashkali. Nine Ashkali from Obiliq/Obilić work for the KPC; there are none in the KPS because they and the Ashkali and Roma from Fushë Kosovë/Kosovo Polje failed to pass the entrance test. Of the Podujevë/Podujevo Ashkali, one works for the KPC, one for the KPS, and one for the fire brigade. Three Ashkali from Lipjan/Lipljan work for the KPC, three are employed by the town hall, and one by the KPS.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The Roma from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Shtime/Štimlje, Prishtinë/Priština, and Lipjan/Lipljan have no land and consider this a major disadvantage. The Egyptians have had to turn down an offer of a marketplace by the municipal authorities in Obiliq/Obilić because they have no produce to sell. Three Egyptians are employed in Obiliq/Obilić: two as marketplace guards and one as a sweeper.

The Janjevë/Janjevo Croats are not interested in working in public institutions because most have private shops, 10 work in a school and three in a multi-ethnic surgery.

5. Education

Egyptian and Ashkali children attend Albanian schools because their mother tongue is Albanian. Roma children attend Albanian schools only exceptionally; a case in point is the school in Fushë Kosovë/Kosovo Polje which they can reach with help from the KPS. In this town 200 Ashkali go to the primary school and seven to the secondary; the Emin Duraku school in Prishtinë/Priština has 82 Ashkali pupils and the secondary school three; in Podujevë/Podujevo, the primary school has 40 Ashkali pupils and the secondary school four; in Shtime/Štimlje, eight Ashkali children go to the pre-school facility, 135 to the primary school, and seven to the secondary school; there are 30 Ashkali pupils at the four-year village school in Gjurkoc/Đurkovce, those who continue their primary education going to Muzeqinë/Muzican 4 km away. The Ashkali children from Obiliq/Obilić alone have a problem with schooling: owing to provocations by their Albanian peers, none of them dares go to school. No Ashkali attends university either.

Most Roma children attend Serb pre-school, primary school, and secondary school institutions. In Kuzmin, Roma children go first to the village four-year school and later to the Serb Sveti Sava school in Bresje. All the Roma complain about there being no instruction in their language. The school in Janjevë/Janjevo has 30 Roma and 75 Croat pupils and instruction is in Croatian. The

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

local Croat children used to attend secondary school in Subotica but now go with Serb children to Donja Gušterica/Gushtericë e Ulët. The Egyptians and some Roma from the camp at Plemetina/Plemetinë attend Albanian classes in the Novi Život/Jeta e Re four-year school in the camp and continue their schooling in Obiliq/Obilić; other Roma children continue their schooling at the Sveti Sava school in Plemetina/Plemetinë where there are 33 of them at present. Nine Roma from Magure/Magura attend the Albanian school in the village whereas those from Shtime/Štimlje attend the local Albanian school.

Our elementary school students who go to school in the Pandeli Sotiri/Aca Marović school are often beaten while the teachers neglect to intervene. Rifat's daughter was beaten, and afterwards the son of Selevr Ibrahim. Because of this, 15 students stopped going to school. The principal called me in to talk about this. The municipality office secured a bus for the students. We requested that a parent always escorts the children, but that was not allowed. We requested them to build a nursery, but they said they had nowhere to build. We offered one of our houses for the purpose and told them we could provide personnel, but they said the municipality had no money.

H.B. an Egyptian from Azotiku/Azotara settlement, Obiliq/Obilić

HLC interview, 13 December 2003

6. Access to property

Roma, Ashkali, and Egyptian houses in nearly all the municipalities in the region are usurped or looted mostly by Albanians but occasionally also by Serbs, e.g. in Gračanica/Graçanicë. The return of such property is very slow. Most Roma are afraid to talk to the usurpers because they fear being attacked. Albanians continue to occupy Ashkali houses in Obiliq/Obilić because their rightful owners are afraid to report them. A number of Roma and Ashkali have been permitted to occupy houses in Fushë Kosovë/Kosovo Polje on condition that they move out when the owners return. The Ashkali have reported every case of usurpa-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

tion to HABITAT and steps are being taken to restore this property to its owners. Serbs have usurped 70 Roma houses in Gračani-
ca/Gračanicë and Albanians five Roma houses in Magure/Magura;
a number of Croat houses in Janjevë/Janjevo are also unlawfully occupied.

Eleven Ashkali houses and three flats are usurped in Fushë Kosovë/Kosovo Polje, four houses in Shtime/Štimlje, one in Gjurkoc/Đurkovce, and 146 houses and three shops in Prishtinë/Priština. No Ashkali property has been usurped in Podujevë/Podujevo, Shtime/Štimlje, Obiliq/Obilić and the villages of Hallac i Vogël/Mali Alas and Dobrajë e Ulët/Donja Dobranja, but 130 houses have been burned and not repaired yet.

The Roma from Suvi Dol/Suhodoll have small plots of land which they do not dare till, especially those farther away from the village.

Roma, Ashkali, and Egyptians have free access to the cadastral offices other than those in Lipjan/Lipljan, Prishtinë/Priština, and Obiliq/Obilić; in the latter case, any document they require is obtained in their name by community office staff.

Our Albanian neighbour, A.C., has usurped about 80 ares of land belonging to the Ashkali S.R., Xh.R., B.R., and M.R. He won't free their land and he tells them, 'The place is mine! Get lost!'

M.H. an Ashkali from Obiliq/Obilić

HLC interview, 13 December 2003

7. Information

The Ashkali and Egyptians from the region are satisfied with the amount of information they receive and listen to and watch all the Albanian-language radio and TV programmes, especially RTK and KTV as well as local radio stations. Those in Prishtinë/Priština also watch TV AA and tune in to Radio Dukagjin. The Ashkali from

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Obiliq/Obilić prefer Glas Aškalija which reports on their everyday life and gives them the information they need.

The Roma are dissatisfied because there are not enough programmes in their language. They fear justly that their children may forget their mother tongue and would therefore like to have a Roma newspaper to report daily on Roma affairs and culture. They consider the daily five-minute news broadcasts and the 40-minute weekly programme in Roma on RTK not enough to meet their needs. The local stations do not broadcast in Roma. Some Roma, e.g., those in Janjevë/Janjevo, have no radio and TV sets. Others listen to all radio stations broadcasting in Serbian such as Radio KiM and Gračanica and watch TV programmes from Serbia via satellite, especially those by RTS.

Most persons belonging to the three communities do not have fixed-line telephones and use mobile telephones with 044 and 063 dialling codes in their communication.

The Janjevë/Janjevo Croats are brought their newspapers from Prishtinë/Priština by KFOR and watch TV satellite programmes from Croatia as well as the BK channel from Serbia.

8. Participation in political life

The Roma, Ashkali, and Egyptians are interested in Kosovo's political developments. The Ashkali and Egyptians support the Kosovo political institutions, as do Roma living among Albanians, e.g. those from Magure/Magura and Janjevë/Janjevo. The Ashkali from Prishtinë/Priština are more reserved than others towards the Kosovo authorities but would not like the return of Serb rule.

The largest Ashkali political party in the region is the Democratic Party of Ashkali of Kosovo; it has deputies in all the municipal assemblies in the region as well as in the Kosovo Parliament. The New Democratic Initiative of Kosovo, which they have founded in

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Obiliq/Obilić jointly with the Egyptians, has no deputies in the municipal assembly.

The Kosovo Roma Civil Initiative, the only Roma political party, is not trusted by most Roma, especially by those living in Serb enclaves. They hold that the party president and Kosovo MP, Hadži Zulfi Merdža, does not champion their interests because he supports the Kosovo institutions and they the Serbian Government.

The Croats have no contacts with the political structures in Kosovo and in Serbia.

9. The right to return

All the Ashkali from the region are in favour of the announced Serb-Albanian dialogue. They were on good terms with the Albanians before the war mostly because they speak the same language, and they also highly value their common faith and customs as very important aspects of their life together. The Roma for their part stress that the unresolved questions of security and employment are the major obstacles to their return.

After the Greek organization European Perspective repaired 19 Ashkali houses, starting work on 26 July 2003, 170 Ashkali have returned to the Azotiku/Azotara district in Obiliq/Obilić.¹² They are dissatisfied with the quality of the work, particularly the waterproofing, and complain that the household appliances and furniture they had before the war have not been made good. They say the roads are bad, that there are no shops, and that they feel isolated. They have been provided with cows, sheep, goats, and chickens by the World Bank but their difficulties are not over, their present complaint being that they have no food for their animals. Some organizations have given assistance in construction materi-

¹² HLC files, interview with B.J. an Ashkali from Obiliq/Obilić, 13 December 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

als, and Mercy Corps Organization has provided welding apparatus and drills in the form of micro credits.

The Ashkali Sami Tahiri and his 10-member family returned to the village of Dobrajë e Ulët/Donja Dobranja on 30 December 2002, and the 12-member Berisha family followed suit soon afterwards. Their houses are ready while four others, awaiting four families with 23 members, are still waiting to be repaired. Before returning, all of them stayed in the camp in Plemetina/Plemetinë. The water supply situation in the village is bad and a Swiss humanitarian organization is carrying out work to repair the village well. In the camp at Plemetina/Plemetinë, the three communities have set up a Return Committee and have regular meetings with the municipal authorities. They say they will return only if their houses are repaired and they are given education and employment opportunities.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Mitrovicë/Mitrovica Region

I Albanians

1. Respect for freedom of movement and security

The region's Albanians suffer from the same problems that afflict the Serbs in majority Albanian environments. Serbs predominate and fully control the territory of the municipalities of Mitrovicë/Mitrovica, Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan, and Zubin Potok, as well as the northern part of Mitrovica/Mitrovicë. Because of this, the Albanians have freedom of movement only in their ethnic enclaves in the villages of Koshtovë/Koštovo, Ceraj/Ceranje, and Bistricë/Bistrica in the municipality of Leposavić/Leposaviq; the villages of Kelmend/Lipa, Zazhë/Zazha, and Boletin/Boljetin in the municipality of Zvečan/Zveçan; and in the village of Çabër/Čabra in the municipality of Zubin Potok. The Albanians steer clear of the main roads out of fear of incidents, especially since the killing of Bashkim Peci;¹³ instead, they use only the roads made by KFOR that connect these villages with southern Mitrovicë/Mitrovica and other parts of Kosovo. When they must drive along the main roads, they take off the official Kosovo 'KS' licence plates because the Serbs see them as a provocation.

The villagers of Koshtovë/Koštovo, Ceraj/Ceranje, and Bistricë/Bistrica can use a bus provided by the UN High Commissioner for Refugees free of charge to travel to southern Mitrovicë/Mitrovica three times a week. Out of fear and in view of occasional provocations, the Albanians insist that the KPS patrols making the rounds of their villages be 100 per cent Albanian. They are generally satisfied with the conduct of KFOR and of the international and KPS police.

13 HLC files, interview with P.K. an Albanians from Zazhë/Zazha, 10 December 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

KFOR built the road connecting the Albanian villages. We're now using the road to reach Mitrovicë. Thanks to this, the security situation has improved a lot. Before the war we used the road passing along the Serb village of Serbovec that connects with the trunk road. Five months after the war, Bashkim Peci drove in his lorry along that road. Somewhere near Serbovec someone shot him in the head in broad daylight. No one has been arrested in connection with the incident. We haven't used the road since. Recently police from the Zveçan precinct began to patrol. They are all Serbs. Their behavior was not bad, however we requested that they be Albanians. Since then patrols have come from southern Mitrovicë and international police.

P.K. an Albanian from Zazhë/Zaża

HLC interview, 10 December 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The Albanians from the region avoid the Serb municipalities of Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan, and Zubin Potok and entrust all their business to the community offices situated in the villages of Bistricë/Bistrica, Kelmend/Lipa, and Çabër/Čabra. None of them has been to the Municipal Court in northern Mitrovica/Mitrovicë. If they are requested to apply in person, they invariably go to the town hall under KFOR escort. They say that the town hall personnel behave correctly towards them but attribute this to the presence of foreigners.

The Albanians allege that the municipalities are ruled by anarchy: although they sometimes give an official 50 euro to expedite the issue of a document, the usual waiting time is three to six months. They have problems understanding the forms in Serbian although some are printed in Albanian too. Their biggest objection is the display of the words 'Republic of Serbia' instead of 'UNMIK' on all the municipal buildings.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

3. Access to health and social welfare services

Lack of health facilities is a major problem of the Albanians, who must go for medical examination to a village which has a surgery. To make things worse, the village surgeries are staffed by paramedics rather than doctors, the only exception being that in the village of Zazhë/Zaża.

The surgery in Çabër/Čaber employs only one paramedic and is visited on Tuesdays by a doctor from southern Mitrovicë/Mitrovica under KPS escort. The Albanians from Koshtovë/Koštovo go to the surgery in Bistricë/Bistrica which is also visited by a doctor once a week. The surgery in the village of Zazhë/Zaża attends to the Albanians from Kelmend/Lipa. The Albanian surgeries charge 1 euro each per examination and prescription. Patients who are on welfare receive medicines free of charge. Most medicines are unavailable and must be bought at private pharmacies.

No Albanian visits the health centres in Zubin Potok, Leposavić/Leposaviq, and Zvečan/Zvečan. Those in need of inpatient treatment go to southern Mitrovicë/Mitrovica or Prishtinë/Priština.

Social security benefits are paid regularly, there being 112 recipient families in Çabër/Čabra, 75 in Zazhë/Zaża, and 29 in Bistricë/Bistrica.

4. Employment

The Albanians from the region, who are mostly livestock breeders and farmers, have no money for tools and seed. Some of them are employed at the community offices and fewer still as Kosovo Government public servants. Other than in Zubin Potok, where an Albanian occupies the political post of deputy mayor, Albanians have no representative in other predominantly Serb municipalities. They hold that 11 per cent of jobs in Zubin Potok, espe-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

cially those in the KPS and the administration, ought to belong to Albanians. A great many Albanians do manual work in southern Mitrovicë/Mitrovica.

In the villages of Koshtovë/Koštovo and Bistricë/Bistrica there are no Albanian public servants and KPS police officers. A number of them work as clerks in the community office alongside three tractor drivers, one lorry driver, and several office guards. There is one Albanian paramedic at the surgery in Bistricë/Bistrica and two messengers and four teachers at the school. Several Albanians are employed at the school in Kelmend/Lipa.

5. Education

There are not enough Albanian schools in the region. There are only 15 primary school pupils in the villages of Koshtovë/Koštovo, Bistricë/Bistrica, and Ceraj/Ceranja, all of them attending the eight-year school in Bistricë/Bistrica. There are also eight-year schools in Boletin/Boljetin and Çabër/Čabra, and children from these villages attend their ninth year of schooling in southern Mitrovicë/Mitrovica. Kelmend/Lipa has no school while Zazhë/Zaža has a four-year school with 15 pupils. The secondary schools are located in southern Mitrovicë/Mitrovica and attended only by those children whose parents can pay for their board and lodging or those who have relatives to live with. The children are transported to southern Mitrovicë/Mitrovica by a bus donated by the Danish Government. The monthly cost of transport is 15 euro per pupil and the bus is unescorted. The faculties attended by Albanian students are located in Prishtinë/Priština, Prizren, southern Mitrovicë/Mitrovica, Pejë/Peć, Gjakovë/Đakovica, and Gji-lan/Gnjilane.

6. Access to property

The Albanians from Koshtovë/Koštovo and Bistricë/Bistrica are afraid to cultivate their outlying fields. They accuse Serbs of cutting their wood and grass, and even digging sand from their

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

fields. UNMIK has not solved these problems although every instance has been reported to it.

The Albanians from the villages of Kelmend/Lipa, Çabër/Čabra, and Zazhë/Zaża till their land without problems; however, those from Zazhë/Zaża fear going to their land near the village of Sërbovc/Srbovac because of possible Serb provocations. Those from Çabër/Čabra do not go to their forests along the main road for the same reason. They obtain all their cadastral documents with the help of the community office.

7. Information

The Albanians watch and listen to all the RTK programmes and Albanian radio station broadcasts they can tune in to. There are villages, e.g. Bistricë/Bistrica, which have no TV and radio coverage due to their location.

8. Participation in political life

The Albanians trust only the Kosovo institutions. Although they have their representatives in the Serb municipalities,¹⁴ they consider that these representatives have no influence to champion Albanian interest and therefore do not believe that dialogue is possible.

Neither we nor the Serbs are interested in dialogue. They regard these parts as a part of Serbia whereas as far as we're concerned, we don't know where we belong; so there's going to be no dialogue or reconciliation in the near future.

B.H. an Albanian from Koshtovë/Koštovo

HLC interview, 9 December 2003

¹⁴ An Albanian from Koshtovë/Koštovo who is a member of the Democratic League of Kosovo [LDK] is a councillor in Leposavić/Leposaviq; another from Zazhë/Zaża, who belongs to the same party, is a councillor in Zvečan/Zvečan.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

9. The right to return

Towards the end of 2000 Albanians began to return to their villages in the municipalities of Leposavić/Leposaviq, Zvečan/Zveçan, and Zubin Potok. All their houses were burned and those in Çabër/Čabra flattened with bulldozers. Nineteen houses housing 60 Albanians were built in Koshtovë/Koštovo, four in Ceraj/Ceranja, and 25 in Bistricë/Bistrica. The residents of Çabër/Čabra are full of praise of the Kosovo Reconstruction Funds Union and its Board of Managers Chairman Bujar Bukoshi who financed the rebuilding of 20 houses, thanks to which they no longer live in tents. Assistance provided by the UN High Commissioner for Refugees, the International Rescue Committee [IRC], Mercy Corps, the German Office in Prishtinë/Priština and other organizations was used to rebuild all the 170 houses as well as the school, the communities office, and the surgery. In Kelmend/Lipa, 180 people live in 36 rebuilt houses, 27 of which were rendered habitable with help from the Danish Government, which also paid for the reconstruction of 22 houses accommodating 220 in the village of Zazhë/Zaża.

II RAE communities

1. Respect for freedom of movement and security

In some parts of the region, the Roma, Ashkali, and Egyptians enjoy full freedom of movement, e.g. the Ashkali from Llaushë/Lauša. On the other hand, those from Vushtrri/Vučitrn and the Ashkali who fled from the Fabrička mahala/Mahalla e Fabrikës neighbourhood in southern Mitrovicë/Mitrovica to the Česhmiluk/Çeshmellug camp in the northern part of the town are not so fortunate. The latter are free to move only through northern Mitrovica/Mitrovicë and even then they are victims to occasional Serb provocations because they talk to each other in Albanian or Roma. They cannot return to the southern part of the town

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

because their houses have not been repaired and their safety there is not guaranteed.

After the withdrawal of the Serbian security forces, Albanian extremists began to attack, kidnap, beat, and murder Ashkali in Vushtrri/Vučitrn. They treated them as Serbian police collaborators, particularly on account of Ali Tahiri, the Socialist Party of Serbia member who helped mobilize fellow Ashkali for Serbian forces actions. After these incidents in which 110 houses were torched, a great many local Ashkali took to Macedonia, Montenegro, and Serbia. Most of them lived in the Klis camp near Novi Sad and the Ribnica camp in Podgorica; some of them later returned to Vushtrri/vučitrn when it was comparatively safe for them to do so. Nevertheless, the Ashkali are still apprehensive: they do not use public transport and do not move freely about the town.

Most Ashkali no longer need KFOR escort because they are regularly visited by KPS personnel, against whom they have no complaints. The KPS has Albanian as well as Serb-Bosniak patrols. They travel all over Kosovo with their KS licence plates and no one bothers them on the road.

In the second half of June 1999, there were several kidnappings. On June 21, members of the UÇK kidnapped Abdullah Plavci, Sehara Plavci, and their son Ali, and at the end of July Rifat Plavci too. Xhemal Qizmolli was kidnapped on October 13 from his workplace at the Sitnica utility company. They are still unaccounted for. Early in August 40 Roma were expelled from Vučitrn. The train running between Zvečan and Kosovo Polje, which is used by Ashkali and Serbs, was stoned by Albanians every day. During that period 110 Ashkali houses were burned and looted. These and similar incidents and our insecurity and fear forced us to leave our homes in a body on 27 July 1999.

R.S. an Ashkali from Vushtrri/Vučitrn, Ashkali return co-ordinator

HLC interview, 11 July 2002

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The Ashkali from Llaushë/Lauša go to the town hall and courthouse in Skenderaj/Srbica and have no difficulty using the forms printed in Albanian because it is their mother tongue. Those from Češmiluk/Çeshmellug dare not visit the institutions in southern Mitrovicë/Mitrovica but have no problems during such visits in the northern part, where they communicate with the staff in Serbian. They can also obtain all the documents they need through the community office in northern Mitrovica/Mitrovicë. The Ashkali from Vushtrri/Vučitrn generally avoid going to the town hall, but those who do have no complaints about the staff.

3. Access to health and social welfare services

The Ashkali are among the poorest inhabitants of Kosovo and their living standards are very low. Many of them are recipients of social security benefits and as such do not have to pay for medical examination and drugs in the Albanian health institutions which they mostly prefer. But medicines are often unavailable and buying them on the free market is a great financial burden for them. Those from Skenderaj/Srbica go freely to the Albanian health centre for medical examination, while those from the Češmiluk/Çeshmellug camp go to the Serb surgery in northern Mitrovica/Mitrovicë, where they have occasionally been insulted and called 'Shqipetars' for speaking Albanian.

Some Ashkali go for medical checks to the KFOR Moroccan unit base. Those from Albanian environments go the Prishtinë/Priština Clinical Hospital for in-patient treatment and none has complained so far.

In Llaushë/Lauša, two Ashkali families are on welfare and one elderly married couple receives an old age pension. In Vushtrri/Vučitrn, only 15 Ashkali families are not on welfare.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

4. Employment

Unemployment especially due to poor qualifications is the biggest problem of the region's Ashkali. Most of them have basic education and the number of secondary-school graduates among them is small. Those who do find work perform the most menial tasks. They generally seek manual work but the daily pay is low and the competition keen. Only one Ashkali from Llaushë/Lauša is employed working as a cleaner at the Municipal Court in Skenderaj/Srbica. Those who have applied for work in the KPS have failed the tests.

The Ashkali from Česhmiluk/Çeshmellug have not even tried to find employment. Nevertheless, six of them are employed by the community offices in northern Mitrovica/Mitrovicë and Leposavić/Leposaviq, and several work as guards in the camp. Ashkali from northern Mitrovica/Mitrovicë mostly collect tins from refuse containers and resell them.

In Vushtrri/Vučitrn several Ashkali work in the health centre, the Municipal Court, the police school, and the town hall as guards, messengers, and cleaners. Those who used to work in other institutions have had to leave owing to threats from Albanians.

5. Education

The Ashkali living among Albanians, e.g. those from Skenderaj/Srbica and Vushtrri/Vučitrn, receive their education in Albanian. At the Mustafa Venari school in Vushtrri/Vučitrn they have organized additional classes in cooperation with UNMIK for children who were unable to attend for three years because they were in exile or were restricted in their movement. Some 50 Ashkali children who had made up for lost time attend school regularly. Ashkali and Albanian children attend pre-school classes for the first time.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Some 80 primary school children from Češmiluk/Çeshmellug attend the Branko Radičević school where they are taught in Serbian. The pre-school facilities have special classes for them to prepare them for the Serbian curriculum. The children attend these facilities in separate classes, a practice the Ashkali parents regard as discrimination. The explanation they are given is that their children need preparation to change over from the Albanian to the Serbian curriculum. Three Ashkali from northern Mitrovica/Mitrovicë attend secondary school and one a faculty in the same town.

6. Access to property

110 Ashkali houses are usurped in Vushtrri/Vučitrn, some by members of the UÇK. Although 50 houses have been returned to their owners, this is the main reason why the Ashkali are reluctant to return to the town. A number of Ashkali fields in the municipality have also been usurped.

All the Ashkali houses in the Fabrička mahala/Mahalla e Fabrikës neighbourhood in southern Mitrovicë/Mitrovica were destroyed and some of the flats in northern Mitrovica/Mitrovicë are occupied by Serbs. All Ashkali have free access to the cadastral offices.

Our house at 114 Džon Buzuku street is usurped by the former UÇK member, Naser Beqiri of Dubovc. He told us: 'My house was burned by the Serbian forces. I'll leave your house as soon as mine is repaired.' We are afraid to insist. We're forced to live in the house of our best man Naser Berisha who is in Germany. The conditions are appalling. We're getting no assistance, not even something to kill the rats with that teem the place.

B.G. an Ashkali from Vushtrri/Vučitrn

HLC interview, 12 September 2003

7. Information

The Ashkali have no complaints in this regard since they understand both Serbian and Albanian programmes. Radio Kontakt

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Plus in northern Mitrovica/Mitrovicë has a 40-minute daily programme in the Roma language, and RTK has another 40-minute weekly broadcast, also in Roma. The Ashkali buy Albanian newspapers.

8. Participation in political life

Whereas the Ashkali from Češmiluk/Çeshmellug and Vushtrri/Vučitrn trust neither Kosovo nor Serb institutions, those from Llaushë/Lauša support Albanian political parties.

9. The right to return

Limited freedom of movement, slow house repair, and unemployment are generally the main reasons why Ashkali, e.g. those from Češmiluk/Çeshmellug, are reluctant to go back. They are especially afraid of the Albanian newcomers. It was only after the Serbian security forces had pulled out that Ashkali returned to Llaushë/Lauša, only to find that all their houses lay in ruins and that they had nowhere to live. Four houses have been repaired since; their occupants are on excellent terms with the local Albanians and they exchange visits.

So far, 57 Ashkali families with 250 members have returned to Vushtrri/Vučitrn. The first 12 arrived in April 2001 after the municipality had passed a 'Resolution on the Return of the Exiled',¹⁵ i.e. those who had not committed or been involved in crimes. The Ashkali believe that some of them have been indicted without cause in order to slow their return. In order to speed the process, the municipality has employed one Ashkali as return coordinator. So far, 12 houses have been repaired, the construction materials having been provided by the UNHCR office. A number of Ashkali have been extended credit to start production but all need humanitarian help.

¹⁵ HLC files, interview with S.M. an Albanian from Vushtrri/Vučitrn, 4 July 2002.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The Ashkali Hamush Xhixhe, who is in Novi Sad with seven members of his family, has been accused of having killed Albanians with a hammer during the NATO bombing. He insists that the allegations are untrue. He's an old man of sixty and a smith by profession. Xhixhe says he's prepared to prove his innocence in a court of law. His and similar cases have a great bearing on the return of displaced persons.

B.G. an Ashkali from Vushtrri/Vučitrn

HLC interview, 12 September 2003

III Serbs, Bosniaks and Turks

1. Respect for freedom of movement and security

In the region of Mitrovica/Mitrovicë, Serbs are the majority population in the municipalities of Zvečan/Zveçan, Leposavić/Leposaviq, and Zubin Potok, as well as in the northern part of the town. In view of the fact that the Serbs control the region politically, they enjoy full freedom of movement except in the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhood, a 'confidence zone' separating northern and southern Mitrovica/Mitrovicë. However, those living in ethnic enclaves in the villages of Novo Selo/Novosellë and Priluzhë/Priluzhë in the municipality of Vushtrri/Vučitrn cannot move freely outside the villages. In this municipality, there are Serbs in the mixed villages of Gojbujë/Gojbulje, Miraç/Miroče, Bajskë/Banjska, and Sllatinë/Slatina where they cannot move freely even within the villages.

The Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhood had a Serb population numbering 45 families; now, however, all but seven families have left owing to frequent hand-grenade attacks and other incidents. The Serbs fought back and KFOR was unable to prevent such multiethnic clashes in the 'confidence zone' in spite of manning permanent checkpoints. Other than drawing up reports on such incidents, KFOR made no concrete

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

steps to arrest the organizers and perpetrators. The situation improved after KFOR was relieved by the KPS.

The Serbs have freedom of movement in the northern part of Mitrovica/Mitrovicë but do not go to the southern part at all although they have friends there. No one moves at night. Albanians sometimes visit Serbs but these visits are not reciprocated because the Serbs do not want their guests to have problems with Albanian extremists.

The 213 Bosniaks from the Bošnjčka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhood dare not visit northern Mitrovica/Mitrovicë on account of the 'Bridge Guards' who have attacked them, thrown hand-grenades at their houses, kidnapped them, and even murdered them.¹⁶ The French unit of KFOR gave them no escort. The Bosniaks allege that the 'Bridge Guards' are financed by Belgrade and controlled in Mitrovica/Mitrovicë by Oliver Ivanović.¹⁷ They do not go to southern Mitrovicë/Mitrovica either out of fear of being attacked by Albanians for speaking in their mother tongue in public places.

The Bosniaks say that the security situation in northern Mitrovica/Mitrovicë is much better now, though both they and the Turks insist that whenever relations between Serbs and Albanians deteriorate they pay the highest price.

Turks have complete freedom of movement in Vushtrri/Vučitrn. Immediately after the end of the war they spoke only Albanian as a precaution, but now they can speak Turkish freely.

In the Bošnjčka Mahala, no one guarantees our safety. We may only move as far as northern Mitrovica, and only by day. The Albanian extremists throw rocks at us, they swear at us, they insult

16 HLC files, interview with N.U. a Bosniak from Bošnjčka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve, 12 July 2002.

17 HLC files, interview with N.U. a Bosniak from northern Mitrovica/Mitrovicë, 18 July 2002.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

and threaten us (...) I was attacked with hand-grenades three times during February 2001. The explosions smashed the windows, broke the door, and damaged the walls. The damage is great. In March the same year, four Albanian youths beat up my son Dejan on his way to the soup kitchen without any cause. An Albanian aged only 16 was killed in the immediate vicinity of my house. I don't know what happened, only that things became very dangerous for us afterwards. The KFOR soldiers weren't efficient in preventing incidents. The affairs ended in their making notes. On occasion, KFOR too took part in incidents. They broke fences together with Albanians and took them to their checkpoints for firewood. Just over a year ago, the checkpoints were dismantled and KPS patrols introduced. The situation is better now and there are no incidents. Since the international forces arrived I haven't been in the southern part of the town once. I hope to go there some day because I have lots of Albanian friends there.

Lj.M. a Serb from the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve, northern Mitrovica/Mitrovicë

HLC interview, 2 July 2003

On 22 August 1999, my son Srđan Jočić, a former policeman, set out in his car for Mitrovica to take his mother to the doctor. The car broke down near the village of Mali Kičić. Srđan tried to repair it. Five minutes later, another car came along and blocked his way. Two men in camouflage uniforms with UCK emblems got out of the car. One of them approached Srđan from the back and pushed him into the car. The car moved off in the direction of Mitrovica. We reported the incident to KFOR, UNMIK, the International Red Cross, and all governmental and non-governmental organizations, but we still have no information about our son. We went twice to Merdare where they had exhibitions of things found in mass graves. We didn't see the clothes he wore on the day in question. Srđan's case is not the only one.

V.J. a Serb from Bajskë/Banjska

HLC interview, 7 May 2003

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The Bosniaks' freedom of movement is restricted. This goes especially for the northern part of Mitrovica where the Serbs live, but also partly for the southern where the Albanians are. We move freely only within the Bošnjačka Mahala neighbourhood. Here in the neighbourhood, the Bosniaks, Albanians, Turks, Roma, some twenty Serb families, and a few Gorani are guarded by the international forces against the 'Bridge Guards' who rule over northern Mitrovica. Their ranks include criminals who have committed felonies. Their chief organizer is Oliver Ivanović, the Kosovo Parliament deputy. Thirteen Albanians have been killed and many more wounded in northern Mitrovica. Seven hundred and fifty Albanian and Bosniak families have moved out. 'Cula' nicknamed 'Voivoda' is in charge of all their operations. He and his gang arranged blocks and set up barricades right in the middle of the road. For a long time, not even KFOR members were able to get past the obstacle. Our neighbourhood is the responsibility of B.T., and Suvi Do of B. whose other name I don't know. There's a multiethnic gang within the 'Bridge Guards'. That gang's the most dangerous. It includes the Serbs nicknamed 'Daki' and 'Pagi' (J.S.), the Albanian 'Draž', the Bosniak 'Sean', the Roma 'Stevan Sindelić', the Turk Erol, and others. On 29 January 2001 there was an armed clash between the 'Bridge Guards' and Albanians. Some twenty Serbs first set fire to the house of Naser Mernica. After that, the sixteen-year-old Albanian Gazimend Ibrahim was killed in a hand-grenade blast. His brother Armend, Alban Kadriu, Jeton Vidisiqi, Bajram Grista, Esat Ademi, Halil Jonuzi, and the Bosniak Naser Sokolović suffered severe injuries. Early in February 2001, a great many Serb policemen and volunteers arrived in the northern part of Mitrovica and put up in the former MUP [Ministry of Internal Affairs] building. They fired shots and made provocations all the time. Though I don't remember the date, I do know that they shot dead Nezir Voqe and his wife. Muharem Sokoli was also killed while Negjmedin Ajeti had a hand-grenade tossed into his house. The Ademi family was attacked too. The French members of KFOR intervened. On that occasion, eighteen members of the international forces were wounded. Afterwards, the French General Pierre de Saqui had the 'Bridge Guards' rolled

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

back fifty metres north of the Bošnjačka Mahala, thus setting up the 'confidence zone'. All the same, we Bosniaks and other Muslim believers can't visit our cemetery, which is in the northern part of Mitrovica. We can do that only during Bairam under KFOR escort.

**N.U. a Bosniak from the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve
neighbourhood**

HLC interview, 12 July 2002

2. Access to administrative and judicial authorities

Serbs from the municipality of Vushtrri/Vučitrn apply to the UNMIK Community Office in Priluzhje/Prilluzhë to help them with any administrative or judicial business. When they must appear in person, they are accompanied by their Albanian acquaintances or by Office employees. None of the Serbs who have been to the town hall and courthouse in Vushtrri/Vučitrn has complained of his or her treatment there. All the Serbs in the municipality have taken out UNMIK identity cards.

The Turks from Vushtrri/Vučitrn visit the town hall and courthouse without a problem. The documents are only in Serbian and Albanian although the first High Representative of the UN Secretary-General in Kosovo, Bernard Kouchner, promised that they would also be in Turkish.¹⁸

3. Access to health and social welfare services

The Serbs from the region visit only Serb health establishments. Many of the villages have no surgery; those that have them, e.g. Bajskë/Banjska, employ only paramedics and no doctors. A doctor from Priluzhje/Prilluzhë comes every Friday. Because Novo Selo/Novosellë has no surgery, local Serbs must go to Priluzhje/Prilluzhë 9 km away. The doctors who work in Priluzhje/Prilluzhë used to work in Vushtrri/Vučitrn and at the Clinical

¹⁸ HLC files, interview with K.A. a Turk from Vushtrri/Vučitrn, 5 December 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Hospital in Prishtinë/Priština. All patients with serious complaints are sent to northern Mitrovica/Mitrovicë or to Serbia.

The Turks go to Albanian surgeries. Given that there is no health facility in the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve, Bosniaks from that part of Mitrovica/Mitrovicë seek treatment at the Serb health centre in the northern part of the town. Bosniaks from southern Mitrovicë/Mitrovica go to the Albanian health centre.

All the communities receive their social security benefits regularly, but also all consider the eligibility criteria too strict. Persons aged 65 and over receive old age pensions. No Turk from Vushtrri/Vučitrn receives social security benefits. The Serb pensioners from the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhood receive pensions from the Serbian Government to the value of 4,000 dinars [50 euro].

4. Employment

Serbs work mostly for the parallel institutions and UNMIK community offices. If these institutions were to be abolished, 99 per cent of Serbs in Kosovo would be out of work. The Bosniaks from the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhoods are satisfied with their share of police jobs but complain that Albanians occasionally pass themselves off as Bosniaks and are given jobs reserved for them. The Turks have similar complaints though they mostly work in their own stores. After the war some of them wanted to go to their old workplaces in southern Mitrovicë/Mitrovica, but were discouraged by constant threats from UÇK members. They consider that the decisions to dismiss or not to have them back were ethnically motivated. They are not satisfied with the number of posts they occupy in northern Mitrovica/Mitrovicë.

The community office employs 15 Serbs from Priluzhje/Priluzhë while 60 others work at the schools and the surgery in the village. A number also work at the Kosovo Co-ordination Centre office.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The fact that the KEK, PTK, and the Public Utility Company employ no Serbs is considered blatant anti-Serb discrimination. No youth from Bajskë/Banjska wanted to work for the KPS. Those who engage in retail trade and farming are dissatisfied with their takings because Serbs are their only customers and they are poor.

Some 40 Bosniaks from the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve work for the KPS. A few are employed by health establishments in both parts of Mitrovica/Mitrovicë, and several work for UNMIK and OSCE. Those who worked for the Lux trading company have been dismissed.

Only one Turk from Vushtrri/Vučitrn works for the KPS and four for the Lamoks aluminium plant.

I was stopped outside the radio station by a member of the UÇK who wanted to see my identity papers. I showed them to him, including my journalist's pass. I also had my latest pay slip with me. He grabbed me by the left arm and pulled up my skirt with the other. Then he pushed me forward and said, 'You worked against us. You worked for the Serbs.' He dragged me inside into a room and started to question me. Several others came in and told me, 'Being a Turk, you can't stay or work here any more.' My colleague S.K., a Turk, is to launch a radio station shortly. I asked him to give me work but he refused, saying he couldn't take me on after I'd been turned down by others. As it happens, although I am experienced and qualified, I'm left without a job and an opportunity to find one for no reason. I think the only reason is, I'm Turkish.

Z.P. a Turk woman from southern Mitrovicë/Mitrovica

HLC interview, 13 December 2002

5. Education

The Serbs from the region receive their education in the Serb schools. The Serb educational centre in the municipality of Vushtrri/Vučitrn is in Priluzhje/Priluzhë, comprising a pre-school facility, a

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

primary school, and a secondary school. These establishments are attended by local children and those from neighbouring villages including Plemetina/Plemetinë. Serbs enrol at the faculties in Zubin Potok/ and northern Mitrovica/Mitrovicë or those in Serbia.

The Turks say there are not enough schools in the region where their children can be taught in their mother tongue. The four-year school in Vushtrri/Vučitrn used to have Turkish classes but they were discontinued after the war and all instruction there is Albanian now. There is a Turkish secondary school in Prishtinë/Priština. Young Turks receive their further education at universities in Turkey, mostly in Istanbul and Ankara.

The schools which give instruction in Bosniak use the curricula from Bosnia-Herzegovina. Bosniaks enrol at faculties in Sarajevo, Novi Pazar, and other places where they can find work. Most of them do not return to Kosovo.

The primary school in Prilužje/Priluzhë has 330 pupils and the secondary school 140. The village of Bajskë/Banjska has a four-year school for Serb children which employs one teacher. There are 100 Turkish primary school children in Vushtrri/Vučitrn. In southern Mitrovicë/Mitrovica, 150 Bosniaks attend classes in the Bosniak language at the Bedri Dina school, and 70 to 80 attend the secondary school of commerce.

6. Access to property

The Serb houses in the Serb environments, e.g. Prilužje/Priluzhë, are not usurped because their occupants never left them. But in the former multiethnic villages of Bajskë/Banjska, Samodrexhë/Samodreža, and Medakoc/Medakovac, the houses are looted and burned, the fields usurped, and the vineyards and orchards cut down. The Serbs cannot till most of their fields because they have no freedom of movement. Some Serbs have been killed while tilling their land, e.g. Pavle Dončetović of

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Bajskë/Banjska in October 1999.¹⁹ Even if they had access to their fields, the Serb lack the agricultural machinery needed for the job. All the Serb flats in Vushtrri/Vučitrn are usurped. Although these cases have been reported, HABITAT has solved no case so far; for this reason, the Serbs sell their property mostly to the Albanian usurpers.

The property of the Vushtrri/Vučitrn Turks is not usurped.

7. Information

Since most Serbs in the region can receive TV broadcasts from Serbia, they consider that they are informed adequately. But they complain that Kosovo's official radio and TV stations pay them little attention. The residents of Priluzhje/Priluzhë are especially fortunate that they have access to both Serbian electronic and print media, as well as to a local radio station. Likewise, the Bosniaks and Turks are dissatisfied with the quality and quantity of programmes in their respective languages.

The Serbs in Bajskë/Banjska are in the worst position because the village is situated so that they can receive no TV programme from Serbia and only one radio programme in Serbian. If they want newspapers, they must go to northern Mitrovica/Mitrovicë to get them because there is no local delivery. The information gap is filled by KFOR whose radio station has programmes in Serbian.

The Bosniaks from southern Mitrovicë/Mitrovica are not satisfied with the way the Bosniak language broadcasts of Radio Mitrovica/Mitrovicë are edited. They consider the daily 30-minute programme too short to cover the community's daily affairs. There is a monthly, *A/lem*, but no dailies in the Bosniak language.

RTK has daily 5-minute news broadcasts and a 40-minute weekly broadcast in Turkish. The Vushtrri/Vučitrn Turks have daily broad-

¹⁹ HLC files, interview with V.J. a Serb from Bajskë/Banjska, 7 May 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

casts by Radio Blue Sky of the same duration. They can also receive programmes from Turkey if they have satellite dishes. They occasionally read the *Yeni Donem* magazine printed in Prizren.

8. Participation in political life

The region's Serbs are highly interested in political developments in spite of the fact that they boycotted the local elections held early in 2003. Not recognizing the Kosovo institutions, they look to Serbia and believe that Serb rule may yet return to Kosovo.

The Turks from the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve trust neither Serb nor Albanian representatives; those from Vushtri/Vučitrn do not trust their own representatives either, but have good relations with the Albanian political parties, i.e. the Democratic League of Kosovo [LDK], Democratic Party of Kosovo [PDK], and the Alliance for the Future of Kosovo [AAK].

In southern Mitrovicë/Mitrovica, Bosniak interests are championed by the Party of Democratic Action [SDA] and the Bosniak Party of Democratic Action of Kosovo [BSDAK]. The two parties have plans to establish a coalition.

9. The right to return

Most Serbs who remained in the Bošnjačka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhood after June 1999 want to leave, and those who went away do not want to return because they cannot lead a normal life in that part of Mitrovica/Mitrovicë. The neighbourhood has no surgery, no school, and no employment opportunities. The Serbs are waiting for their houses to be repaired before they move out. They are not visited even by staff from the Co-ordination Centre although there is an office in their vicinity. Nevertheless, they believe that their lot would improve if they could move freely.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

A number of houses have been repaired in Priluzhje/Priluzhë, and several farms opened with the help of micro-loans. So far 35 houses have been repaired in Novo Selo/Novosellë to which 17 heads of family have returned.²⁰

The Bosniaks from the Bošnjaka Mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighbourhood say they do not receive as much attention as the Serbs do. There are 49 Bosniak houses in the neighbourhood. They say that only four houses were repaired during 2002, none of which for returnees. There are plans to repair eight houses this year, of which only three for returnees. They say that all the Bosniaks would return on condition that their houses are repaired and that they are guaranteed security and given jobs. They complain that the donors are not interested in their projects such as English, computer, or weaving courses. They say that they are on better terms with the Albanians than the Serbs are.

Of the 45 Turkish houses torched in Mitrovica/Mitrovicë, five have been repaired in the southern and nine in the northern part of the town. The only Turkish family to leave Vushtrri/Vučitrn is back though its house is yet to be repaired. The town has a Turkish population of 869 living in 160 houses. The UN High Commissioner for Refugees has provided materials to rebuild 10 houses.

20 HLC files, interview with J.N. a Serb from Novo Selo/Novosellë, 8 December 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Pejë/Peć Region**I Serbs****1. Respect for freedom of movement and security**

In the region of Pejë/Peć, Serbs can move freely only within their own villages and none goes to the towns. The relations between Serbs and Albanians have further deteriorated since the shooting of the children at Goraždevac/Gorazhdec in August 2003. Gjakovë/Đakovica has been evacuated by all Serbs save for Vasiljka Perić, Poleksija Kastratović, Jela Miović, Dragica Nikolić, and Nada Hisajlović - all of them old women living in the Church of Our Lady on Srpska street in the town centre. They can move freely only within the church yard measuring some 100 metres in diameter. The old women can go outside only under KFOR escort. Those who have returned to Belo Polje/Bellopojë do not go out of the rectory of the local church where they live under constant KFOR protection.

The Serbs from Crkoljez/Cërkolez in the municipality of Istog/Istok have freedom of movement only inside the Serb part of the village. A similar situation obtains in Suvo Grlo/Suhogërlë in the same municipality, whose Serb population remained after the withdrawal of the Serbian security forces. The Serbs from this village can reach Zubin Potok by a forest road. The returnees in the village of Biča/Biq in the municipality of Klinë/Klina dare not visit the neighbouring Serb village of Grabac/Grabc, whose residents must have escort to visit the village cemetery 300 metres away. The returnees in the villages of Osojane/Osojan, Tučep/Tucep, and Šaljinovica/Shalinovicë in the municipality of Istog/Istok are in a somewhat better situation in that they can move freely within the 2-km-wide triangle formed by the villages. The villages are connected by a 5-km-long road. But if they want to go to Gračanica/Gračanicë, northern Mitrovica/Mitrovicë, and Deviç Monastery in Skenderaj/Srbica they must ask for KFOR escort.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The Serbs of Goraždevac/Gorazhdec, which is bisected by a road used by Albanians from the neighbouring villages, were able to move freely until two of their children were shot dead and several wounded on 13 August 2003. At 1.30 p.m. unidentified persons shot dead the Serb children Ivan Jovović [aged 19] and Pantelija Dakić [13] and wounded Đorđe Ugrenović [20], Dragana Srblić [14], Bogdan Bogomirić [16], and Marko Bogičević [12] at a spot on a bank of the river Bistrica some 500 metres from the village. The attackers fled in the direction of the Albanian village of Zahaq/Zahać. In spite of a thorough investigation by KFOR, UNMIK police, and the KPS, the perpetrators were not discovered. Belgrade media reported that the shooting had been organized and carried out by an Albanian from southern Mitrovicë/Mitrovica, an allegation UNMIK resolutely rejected.

There had been incidents in Goraždevac/Gorazhdec before, e.g. when KEK Albanian workers knifed the Serb S.S.²¹ The one-month prison sentences imposed on the Albanian attackers heightened the impression among the Serbs that there was no justice for them in Kosovo with Albanian judges dispensing it. The Serb witnesses did not dare give testimony during the trial and waited for the Albanian judge to be replaced with an international colleague.

KFOR no longer escorts anyone in the village on the grounds that it is safe to move and provides escort only for Serb convoys heading for northern Mitrovica/Mitrovicë and Gračanica/Graçanicë. There are convoys from Osojane/Osojan, Tučep/Tucep, and Šaljinovica/Shalinovicë on Tuesdays and Fridays, and from Biča/Biq and Grabac/Grabc on Thursdays. The problem with the latter is that the convoy starts from Biča/Biq, with those from Grabac/Grabc having to go there on their own and risk provocation and stoning at the hands of Albanians. The KPS and UNMIK police visit all the villages and behave correctly.

21 HLC files, interview with M.D. a Serb from Goraždevac/Gorazhdec, 30 September 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

We can't go anywhere outside this yard. We move within a circle of 100 metres. We mustn't take a step through the gate without an escort. Our food is brought from Dečani Monastery. KFOR is guarding us all the time and they're good to us. They're always ready to help by providing escort to Dečani and elsewhere. The Albanians on the KPS behave correctly too.

N.H. a Serb woman from Gjakovë/Đakovica

HLC interview, 15 September 2003

At exactly six o'clock in the morning on November 17, hand-grenades went off in the All Serb Saints Cathedral in Đurakovac beside the main Peć-Kosovska Mitrovica road. The other incident took place in the village of Ljubovo, where the Church of St Vasilije Ostroški was blown up. Adem Demaqi said that the Serb themselves destroyed the churches. How could the Serbs have done that, given that there are no Serbs in the area? Have Serbs attacked and destroyed all our other shrines - over one hundred holy places? Mr Demaqi arrived at the monastery with twenty Albanian journalists and nothing happened to them. Am I permitted to walk about Priština in the company of twenty Serb journalists? UNMIK and KFOR bear responsibility for these attacks on the Orthodox Church buildings in Kosovo. Until two months ago, those two churches had been guarded by Spanish soldiers... They stopped guarding them ostensibly because the security situation had improved. The security situation in this region is the worst of all! We're not free to leave the monastery. We're surrounded by Italian troops. When we go to Montenegro for supplies, we're attacked by Albanian extremists. The Italian soldiers have orders not to shoot. The UNMIK police are a big failure.

S.J. protosingelos of Visoki Dečani Monastery

HLC interview, 17 November 2003

In the past three years Serb and Albanian children had been bathing in the Bistrica together some fifty metres from each other. There had never been any incidents - until August 13. It all happened between twelve forty-five and one o'clock. The burst of fire came from a copse, from the direction of the village of

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Zahać. That's an Albanian village situated across the river. Ivan Jovović [19] was hit and died on the spot; Đorđe Ugrenović took three rounds in the upper arm; Dragana Srbljak was hit once in the heel; Bogdan Bogomirić [16] took several in the head and stomach; Pantelija Dakić [13] got shot in the head and back. He died an hour later. Marko Bogićević [12] was wounded in the arm. All the six boys were first taken to hospital in Peć. They were transported by KFOR, an ambulance car, and Milovan Pavlović in his private car. Near the marketplace in Peć, Milovan ran out of petrol. He asked KFOR to give him some so that he could drive on to the surgery, but KFOR turned him down. When the Albanians realized that they had Serbs before them, they started to attack them although they saw a wounded person lying in the car. In that attack Milovan's car was damaged. The KFOR men did not react to the attacks. The Albanians dispersed only after KPS police had arrived, and the wounded were taken to hospital. Bogdan Bogomirić was given first aid in Peć, operated on in the French hospital, and then transferred to Raška. After that he was taken to Belgrade. Marko Bogićević was taken to Prizren where he was operated on and taken care of. He's now at the VMA [Military Academy Hospital] in Belgrade. KFOR escorted them as far as Prizren. As far as I know, their treatment in Prizren was all right. Ivan Jovović and Pantelija Dakić succumbed to their wounds. It was only late in the afternoon that KFOR and UNMIK confirmed that they were dead. Late in the evening, KFOR delivered the bodies to the families. Đorđe Ugrenović and Dragana Srbljak were transferred to Peć, too. Although there was a bullet in Đorđe's arm, the doctor in Peć didn't pull it out and merely put the arm in a cast. He felt bad and it was only on his transfer to Mitrovica that they found out that there was still a bullet in his arm. He too is at the VMA. Dragana's leg's in a cast, too. The families of the dead and wounded got assistance in money only from the Serbian Government and from Bishop Artemije.

S.D. a Serb from Goraždevac/Gorazhdec

HLC interview, 30 September 2003

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

2. Access to administrative and judicial authorities

The fact that Serbs do not move outside their settlements has a direct bearing on their access to the municipal and judicial authorities. The old women in Gjakovë/Đakovica are brought any application form they need to their church by municipal employees, and any administrative business on behalf of the Serbs from Crkoljez/Cërkolez, Osojane/Osojan, Tučep/Tucep, Biča/Biq, Belo Polje/Bellopojë, Suvo Grlo/Suhogërlle, Goraždevac/Gorazhdec, and Šaljinovica/Shalinovicë is transacted by UNMIK personnel. The Serbs from these villages obtain their cadastral documents in Kragujevac and those from Suvo Grlo/Suhogërlle in Kraljevo. The school documents of the children in Crkoljez/Cërkolez are presently unavailable because they are still kept in Pejë/Peć or Istog/Istok. Serb village representatives occasionally go to the town halls under escort and do whatever business they have there without a problem. However, they do have problems with the forms, which are all in Albanian. They say the courts are slow-moving and their decisions inadequate; they want international judges to adjudicate their cases because they fear that the Albanian judges will not punish their fellow nationals.

Spasoje Bukumirović, aged 22, of Goraždevac was struck by an unidentified Albanian with the hand. Spasoje filed a lawsuit in the expectation that the trial would be conducted by an international judge. When he saw that the judge was an Albanian, he refused to make a statement. He also refused to testify on a later occasion after he saw that the court had not replaced the judge.

M.D. a Serb from Goraždevac/Gorazhdec

HLC interview, 30 September 2003

3. Access to health and social welfare services

The Serbs go for medical examination to the surgeries financed by the Serbian government. They generally dislike being treated by Albanians, especially after the incident in Goraždevac/Gorazhdec. Osojane/Osojan, Suvo Grlo/Suhogërlle, and

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Goraždevac/Gorazhdec are in the best position in that they have surgeries working every day of the week. The Serb villages have no dental surgeries. Although serious and emergency patients are transferred by KFOR to its hospitals, the Serbs complain about the treatment saying they are discharged by the KFOR doctors as soon as they are seen to. It is for this reason that Serb patients go more frequently to northern Mitrovica/Mitrovicë. Some Serbs, especially serious patients, would seek treatment in Albanian hospitals were they not concerned about their safety. Some of them have been to the hospital in Istog/Istok and have no complaints.

The old women living in the church at Gjakovë/Đakovica, the monks in Deçan/Dečani, and the Serbs in Grabac/Grapc are visited by Italian KFOR doctors. Medicines in the Serb surgeries are as a rule free of charge. The village of Crkoljez/Cërkolez is visited by a doctor twice a week and whenever necessary. Belo Polje/Bellopojë is visited by a doctor from Goraždevac/Gorazhdec, emergency patients being taken to Goraždevac/Gorazhdec under KFOR escort. KFOR also provides escort for Serbs from Biča/Biq going for medical examination to northern Mitrovica/Mitrovicë. Serb patients from Šaljinovica/Shalinovicë and Tučep/Tucep go to the surgery in Osojane/Osojan.

The UNMIK finances the Serb surgeries according to its criteria on the need for medical staff. The Serbs complain about their transport to the hospital centres in particular, there having been cases of patients dying owing to poor transport arrangements. In most cases their social welfare benefits and old-age pensions are brought from the bank by an authorized UNMIK official. The pensions of the old women in Gjakovë/Đakovica are brought by Albanian bank employees. The Serbs from Belo Polje/Bellopojë alone receive neither welfare benefits nor old-age pensions. Other pensions arrive from Serbia every two months.

In October 2002, I arranged for the pensioners to submit their pension application forms in Peć. The Albanians attacked their bus violently. Since then, the pensioners have not dared go to

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Peć although the local bank is the only place where they can open a checking account since this how their pensions are paid. The pensioners haven't had their pensions for nine months because they afraid to go. Our suggestion to the bank to set up a mobile team to bring the pensions to the village was turned down. We have nevertheless found a solution. A local municipal official employed at the minorities office - a foreigner - was authorized by the pensioners to collect their pensions and to bring them to the village once a month (...) Fitting out the surgery and laying on transport is our big problem. We've had two deaths because the doctors didn't have the right drugs. By the time KFOR was notified and arrangements were made to transfer them to northern Mitrovica, the patients were dead.

S.P. a Serb from Goraždevac/Gorazhdec

HLC interview, 7 April 2003

4. Employment

Almost all the Serbs are employed at the parallel institutions. Owing to no freedom of movement, they cannot apply for work in the Kosovo public institutions or visit the labour exchange.

The school in Goraždevac/Gorazhdec employs 40 Serbs; all of them are paid by the Serbian Government, with 32 of them also receiving an additional salary from UNMIK. In Crkoljez/Cërkolez, 13 people receive their pay from Serbia and eight others from UNMIK. The two women and three men from the village who applied for jobs in the KPS failed the tests. No Serb from Osojane/Osojan is working for the KPS, and one of the two KPS members from Suvo Grlo/Suhogërrllë was suspended. The young men from Goraždevac/Gorazhdec whom the KPS invited to join up at first refused: Serbs do not like working for the KPS because they do not like patrolling Albanian villages. All the same, there are now five of them on the KPS force. OSCE staff have been encouraging Goraždevac/Gorazhdec Serbs to work for the local administration, but no applicants have come forward so far. In Osojane/Osojan, a good many Serbs used to work for the socially-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

owned enterprise Korenik. The firm is now shut. All the Serbs from Suvo Grlo/Suhogërlle who worked at the arms factory in Skenderaj/Srbica are now jobless. No Serb from Tučep/Tucep, Biča/Biq, Grabac/Grapc, and Belo Polje/Bellopojë is employed.

5. Education

The region does not have enough schools to instruct Serb children in their mother tongue and the Serb school population is generally low. The textbooks are provided by the Serbian Government and other educational aids by UNMIK and the UN High Commissioner for Refugees.

There are no children of school age in Gjakovë/Đakovica and Belo Polje/Bellopojë, and UNMIK has promised to open schools in Biča/Biq and Grabac/Grapc if any children of school age return there. At present, the Serbs can send their children to school in Osojane/Osojan but do not want to do that even if escort is provided because the village is more than 30 km away. Since Crkoljez/Cërkolez has no school building, instruction is given in a private house to 13 pupils. A municipal representative from Istog/Istok, an Albanian, once brought a donation consisting of 10 cubic metres of firewood and 340 euro.

There are in Osojane/Osojan a pre-school establishment and a well-equipped primary school attended by pupils from Šaljinovica/Shalinovicë and Tučep/Tuep. The 15 pupils who attend the four-year school in Suvo Grlo/Suhogërlle continue their education in the village of Banje/Banjë. The village also has a secondary school with 25 pupils, but secondary-school pupils in general go to a school in northern Mitrovica/Mitrovicë on Mondays and return on Fridays, both times under escort. Some of the children attend secondary schools in Kragujevac.

Goraždevac/Gorazhdec has a primary school with 240 pupils and three secondary schools - a technical, a general-education, and a commercial school - attended by 60 pupils. The Goražde-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

vac/Gorazhdec primary school is the best-equipped of all and has a computer centre.

Serb students attend faculties in northern Mitrovica/Mitrovicë and Serbia.

6. Access to property

All the property of the Serbs from Gjakovë/Đakovica, Pejë/Peć, Klinë/Klina, and Istog/Istok is usurped, burned, or looted.

The Serbs from Crkoljez/Cërkolez cultivate only the fields near the village which, according to their estimate, amounts to 30 per cent of the land they possess. A similar situation exists in the villages of Osojane/Osojan, Suvo Grlo/Suhogërlë, Šaljinovica/Shalinovicë, Tučep/Tucep, Biča/Biq, and Goraždevac/Gorazhdec; the Serbs from Belo Polje/Bellopojë, who say that their land is the most fertile of all, cultivate none of their fields.

All the houses of the Osojane/Osojan Serbs were burned, but on their return they were repaired. They say they hear the sound of chainsaws in their woods, indicating that someone is cutting their trees. They believe that only Albanians can do this because Serbs do not have freedom of movement in the area. KFOR has even arrested a number of Albanians for felling trees, only to release them soon afterwards.

I have a two-room flat on Dimitrija Tucovića street in Đakovica: it's in Block V, on the fourth floor, flat number 18. I lived in it with my husband Zeqir until the end of March 1999. Five or six days into the bombing, Serb paramilitaries came inside. They told Zeqir to leave the flat in five minutes and said to me, 'You are to leave the flat with him! You're married to an Albanian. You've brought discredit on us!' They first marched us to the post office, and then took us to the electric motor factory by bus. Some 400 men, women, old and young people were there, They separated the men from the women and took them to an unknown destina-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

tion by bus, lorry, and van. We women were taken to the new housing block in Đakovica. I stayed there until I was reunited with Zeqir (...) The Albanians didn't let us use the flat after the war. The Serbs made threats because I, a Montenegrin, am married to an Albanian; the Albanians made threats because we didn't go to Albania during the war and because my Albanian husband lives with a Montenegrin. We told this to Ana, the UNHCR representative, and she too replied, 'You can't live here because of your mixed marriage.'

R.M. a Montenegrin woman from Gjakovë/Đakovica

HLC interview, 21 October 2002

7. Information

The Serbs from the region who have satellite dishes watch TV programmes from Serbia. They read such newspapers they can get hold of. They do not watch the Kosovo TV programmes including the 5-minute and 40-minute transmissions in Serbian.

The old women in the Church of Our Lady in Gjakovë/Đakovica used to receive newspapers from Serbia via Rahovec/Orahovac, but this has stopped. They listen to Radio Belgrade but have no television because the Church regulations do not permit TV sets. The Serbs from Belo Polje/Bellopojë, which has no electricity, watch Serbian TV programmes only when they go to Goraždevac/Gorazhdec to buy food. On those visits they also buy newspapers from Serbia, which are available regularly.

The Serbs in Osojane/Osojan, Tučep/Tučep, and Suvo Grlo/Suhogërlle watch RTS and BK TV programmes via satellite and listen to the Tri Srca musical radio programmes from Suvo Grlo/Suhogërlle, Radio Goraždevac, and the Bosniak Radio Hyatt in Vitimirica/Vitomirice which has a broadcast in Serbian.

Serbian newspapers are regularly available in Osojane/Osojan and the Serbs from Tučep/Tucep buy them there.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Mobile and fixed-line telephones are in use only occasionally. Many cannot use the latter because of unpaid bills, e.g. those in Goraždevac/Gorazhdec. The villagers are negotiating with the PTK to have part of their debt written off and to pay the rest of it in instalments. On request from the Serbs from Biča/Biq, UNMIK has installed pay phones in the village and in Grabac/Grapc. A public phone box has also been installed in Goraždevac/Gorazhdec.

8. Participation in political life

Most Serbs in the region believe and hope that Serb rule will be reinstalled in Kosovo. They do not trust the Kosovo institutions and are not satisfied with their own representatives in them. They are nevertheless aware that their survival in Kosovo depends on the support of the majority community. Some of the HLC's interviewees, e.g. B.D. from Biča/Biq, point out that their relations with their Albanian neighbours are good but that the latter are under pressure from Albanian extremists who disapprove of any such communication.

While the Serb returnees in Osojane/Osojan believe that the Serbs should initiate dialogue with the Albanians, those in Tučep/Tucep and the inhabitants of Suvo Grlo/Suhogërlle subscribe to the opinion that the best solution would be for Serbian institutions to resume power.

Our families are in Serbia where our hearts are. We hope that our power will return because Kosovo has always been Serb, never Albanian. As to the present Kosovo political structures, things are as black as they can be.

N.H. a Serb woman from Gjakovë/Đakovica

HLC interview, 15 September 2003

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

9. The right to return

Serbs are returning to the region very slowly. The first to return to Crkoljez/Cërkolez in August 2000 was the local teacher, R.S., following the decision of the Serbian Ministry of Education to move the school to the village from Rakoš/Rakosh, where he worked before 1999.²² The international organization Care will finance the construction of a multiethnic centre in the village.

The regional return working group in Llukafci i Thatë/Suvi Lukavac has drafted arrangements for the return of 30 Serb families, and some 38 Serb families are expected to return to the village of Kosh/Koš and Opraska/Opraskë. In August 2001 about 70 Serbs returned to Osojane/Osojan and another group returned in the spring of 2002. They spent the first six months in tents and the next five in huts without running water and electricity. They dug a well to have water to drink and wash. The Co-ordination Centre gave them humanitarian aid, which arrived from Serbia in northern Mitrovica/Mitrovicë and was there taken over by a village representative. Other than this, the Co-ordination Centre sends aid in money amounting to 5,000 dinars.

The Serbs of Suvo Grlo/Suhogërlle never left the village, which comprises 30 Serb households totalling some 120 people. The Serbs returned to Šaljinovica/Shalinovicë in an organized manner on 21 August 2001. The residents of Tučep/Tucep went back via Osojane/Osojan, some in August 2001 and others only in January 2002 after their houses had been repaired.

The first returnees arrived in Biča/Biq on 29 July 2002. They are not receiving aid in money from the Co-ordination Centre ostensibly because they returned to the village on their own account. Out of 64 houses scheduled for repair 27 are ready and they house 50 people. Water supply is the biggest problem Biča/Biq

²² HLC files, interview with R.S. a Serb from Crkoljez/Cërkolez, 28 September 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

shares with Goraždevac/Gorazhdec and Grabac/Grapc. Biča/Biq is supplied with bread by an Albanian from Zllakuqan/Zlokućane.

There are 40 Serbs in Grabac/Grapc living in 14 rebuilt houses. The villagers have been given sheep, hens, and pigs as a present.

Twenty-five Serb heads of family returned to Belo Polje/Bellopojë on 14 July 2003. KFOR brings them food every day and that is the only aid they receive. Although the Kosovo Government has not started rebuilding the houses yet, it has paid the Serbs to clear the debris from the sites where their new houses are to be built.

On 10 November 2003, a group of Serbs tried to return to Klinë/Klina on their own accord. But when they entered the town and went to the house of one from the group, local Albanians attacked and pelted them with stones, injuring one Serb. After the incident, the Serbs were evacuated by KFOR.²³

The Serbs who had left Goraždevac/Gorazhdec during the NATO bombing started to return as early as September 1999. The village has its pre-war population of 850. The German organization Technisches Hilfswerk [THW], which was tasked with rebuilding returnees' houses in the region, has provided everyone with basic building materials but does not check what has been done. A promise to finish most houses by January 2003 has proven premature. The Co-ordination Committee has promised further aid in materials.

Serbs who have returned to the region on the heels of the first group complain that the group has privatized all humanitarian aid, distributing it among themselves and leaving nothing for others. Thus in Šaljinovica/Shalinovicë, the first group to arrive are keeping the artificial fertilizers and seed for themselves; those in Osojane/Osojan have appropriated the three tractors donated by the Co-ordinating Centre and are asking 40 euro from others

²³ HLC files, interview with B.A. an Albanian from Klinë/Klina, 10 December 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

to plough their fields. Serbs from these villages say that the first returnees are also privileged regarding the granting of agricultural loans. Every household in Osojane/Osojan has received a cow and a set of furniture from UNMIK; those in Šaljinovica/Shalinovićë have received the same plus several hens from the Church.

The residents of Biča/Biq have been given a tractor from the French Government but no seed and fertilizer.

The shops in Goraždevac/Gorazhdec are currently supplied with goods by several Albanians. There were joint plans with Albanians from nearby villages for a farming co-operative, but this and other improvement plans were dashed by the shooting of the Goraždevac/Gorazhdec children. The Albanians who used to pay visits to Serbs before the incident have stopped doing that out of fear of Albanian extremists.

Early morning of 10 december I saw a group of ten men coming from the direction of Istok where the village of Biq is located. They were walking two by two. They carried bags with them. We thought that they were some kind of travelers and that their bus broke down. And then I recognized the Serb Petak Pešić from Klinë. They entered his house in which there now lived a couple from Malishevë. Around 8:00 KFOR blocked the road that leads to Biq. They stopped every vehicle. Around 11:00 in front of Petkov's house locals from Klinë began to gather. The news was spread that the Serbs had returned. There was around 200 or 300 people. There were also women. They yelled and one woman was saying through tears that Serbs killed her son. This had an effect on the people and they became aggressive. I heard one man say that there are 20 disappeared members of his family. Then the people began to throw rocks at KFOR which was protecting Petkov's house. They were also throwing at the Serbs, but I think no one was hit. They entered tinted windowed KFOR vehicles and left in the direction of the city center. The people remained for some time. They reacted angrily towards the return of Serbs. I personally do not approve of this type of behavior on

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

the part of Albanians. However, I think that Serbs cannot return just like that. Despite the fact that those are thier houses, for their return must be an agreement on the part of their neighbors.

B.E. an Albanian from Klinë/Klina

HLC interview, 10 December 2003

II Bosniaks and Croats

1. Respect for freedom of movement and security

Members of the Croat and Bosniak communities as a rule enjoy full freedom of movement throughout the Pejë/Peć region, with Bosniaks in particular being well integrated into the Kosovo system. Although attack on Bosniaks, which started after the arrival of KFOR, have abated, Bosniaks are still emigrating, especially from Banja e Pejës/Pećka Banja.

Although Bosniaks are not afraid to speak their language in Pejë/Peć, they prefer to converse publicly in Albanian. However, they are most at their ease in their majority villages of Dobruša/Dobrushë and Vitimirica/Vitomiricë.

I've never had any freedom of movement problems. All the same, in July 2002, I was riding a bus when a woman in an OVK uniform went at me for talking to an Albanian neighbour in Croatian. She asked me what business Serbs had here, ordered the driver to stop the bus, and demanded to see my identity card. My neighbour told her to leave me alone because I was not a Serb but a Croat. After that she left me in peace.

Z.Z. a Croat woman teacher from Klinë/Klina

HLC interview, 30 September 2003

At about ten o'clock in the morning of 9 March 2002, our neighbour Xhemail stormed into our yard and I heard an uproar coming from it. My mother ran out at once. Xhemail was shouting at my three-year-old daughter Elma at the top of his voice. My moth-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

er started towards Elma when Xhemail got hold of her skirt and started to drag her about the yard. As he did so, he swore in Albanian, 'Ta q. nonen Bosnjake!' [I'm going to fuck your Bosniak mothers!] I ran out into the yard and asked Xhemail what was the matter. He told me, still swearing, that my dog had gone into their house and carried off a piece of sausage from the kitchen. I told him that I never let my dog out of the yard and that there were many other dogs in Banja. At that, he flew at me and I fought back. He picked up a length of cable and started to trounce me with it. I nearly lost my consciousness. Nevertheless, I managed to push him away. Two Albanian neighbours ran up and dragged him away. The primary school governor came by, told him something in Albanian and took him away in the car. Some ten to fifteen minutes later, Xhemail was back. He had something in his pocket, probably a knife or a pistol. We locked ourselves in. He went away after a while, and we reported the incident to the UNMIK police. A patrol took him to the police station in Vitomirica. He was sentenced to a month in prison. We now live in fear, we fear revenge. We intend to sell the house and leave Pečka Banja like other Bosniaks did, the place has become dangerous for us.

A.Dž. a Bosniak from Banja e Pejës/Pečka Banja

HLC interview, 9 March 2002

I do not have and have never had difficulties with freedom of movement. I never needed an escort. I only have problems when I begin to speak in public or turn the music on louder, because many Albanians do not know the difference between the Serb and the Bosnian language. My impression is that a good many Bosniaks, who have always been in a majority in Vitomirica, are selling up their property. I think that they don't feel safe. Fifty-four or fifty-seven Bosniaks were killed after the war.

S.K. a Bosniak woman from Pejë/Peć, journalist with Radio Hyatt

HLC interview, 30 September 2003

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

2. Access to administrative and judicial authorities

The Bosniaks and Croats from the region are free to use their mother languages in their communication with the administrative and judicial authorities. But they do have problems understanding the forms: those in the municipalities of Istog/Istok and Gjakovë/Đakovica are only in Albanian, while some in Klinë/Klina are in Croatian and others in Pejë/Peć in Bosniak. The inscriptions on the buildings are in Albanian. If a client does not understand an officer and vice versa, then the town hall provides an interpreter.

3. Access to health and social welfare services

The Bosniaks and Croats in the region have free access to the health establishments and they communicate with the personnel in their own language. There are occasional incidents all the same: in Klinë/Klina, Z.Z., a Croat woman, was attacked by Albanian nurses for addressing them in a language they identified as Serbian.²⁴

4. Employment

The region's Bosniaks work in institutions alongside their Albanian colleagues such as health establishments, post offices, media, town halls, schools, and socially-owned enterprises. Most of them are farmers. The KPS employs 126 Bosniaks. The deputy mayor of Pejë/Peć is a Bosniak. Bosniaks from Prapaqan/Papraçane have refused to work for the KPS and only one of them is employed, working as a cleaner.

5. Education

In some primary and secondary schools and faculties in the region instruction is in the Bosniak language. The curriculum has

24 HLC files, interview with Z.Z. a Croat woman from Klinë/Klina, 30 September 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

been taken over from Bosnia-Herzegovina. Textbooks and other educational aids have always been in short supply. Pejë/Peć has a primary school, a secondary school, and a senior commercial school, all of them providing instruction in the Bosniak language. The Bosniaks from Gjakovë/Đakovica have decided to send their children to Albanian schools although instruction in Bosniak is available. In the municipality of Istog/Istok, there are primary schools for Bosniak children in the villages of Dobruša/Dobrushë and Banja/Banjë, and in the municipality of Deçan/Dečani, in Prapaqan/Papracane and Qellopek/Zlopek. On graduating from primary schools, the Bosniak children attend the technical, medical, or general-education secondary schools in Pejë/Peć. Their transport to the town has been arranged. Since there are no Bosniak classes in Deçan/Dečani, the only choice the three Bosniak children from Prapaqan/Papracane have is to move to Pejë/Peć and live there; but since their parents lack the means, they have discontinued their schooling.

6. Access to property

Following the withdrawal of the Serbian security forces, Albanians usurped the fields of the Bosniaks from Dobruša/Dobrushë and Prapaqan/Papracan and the flats of those from Gjakovë/Đakovica and Pejë/Peć. The Bosniaks have since succeeded in recovering their property in these towns and most of them are determined to sell up theirs.

A Croat woman has occupied a Serb flat in Klinë/Klina. She continues to live there, having meanwhile refurbished and renovated the flat with the help of Albanian neighbours.²⁵

7. Information

The Bosniaks do not consider the 5-minute daily and 40-minute weekly RTK programmes enough. Radio Hyatt in Vitimirica/Vito-

²⁵ *Ibid.*

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

miricë can be heard throughout the region and Serb Radio Goraždevac/Gorazhdec in Klinë/Klina.

Those in Pejë/Peć complain about the scarcity of fixed-line telephone connections which used to be available in far greater numbers before. The Bosniaks have their monthly magazine *Alem*.

8. Participation in political life

Two Bosniak political parties, the SDA and BSDAK, are active in the region. In Gjakovë/Đakovica, they have formed the VATAN coalition which has three representatives in the Kosovo Parliament, a deputy mayor in Pejë/Peć, and a minister in the Kosovo Government. The parties advocate an independent Kosovo and Albanian-Serb dialogue.

The Bosniaks from Prapaqan/Papraçane do not support the Kosovo institutions because they think they have done little to improve their situation.

9. The right to return

The Bosniaks believe that their fellow nationals will not return to the region unless more jobs are created, their houses repaired, and Albanians become more tolerant.

III RAE communities

1. Respect for freedom of movement and security

Egyptians and Ashkali have freedom of movement especially in Gjakovë/Đakovica, the first enjoying the added advantage of a deputy mayor being from their ranks. Nevertheless, some Albanians continue to insult them and use derogatory terms such as 'Madup/Maxhup', 'Gabelj/Gabel', 'Čergar/Cergar', and 'Cigan' in addressing them. They shared the Albanians' fate as refugees

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

and point out that the colour of their skin is the only thing that distinguishes them from Albanians. The KPS regularly patrols Musa Zajmi street and the Mahallë e Sefës/Sefova mahala neighbourhood of Gjakovë/Đakovica and the villages of Brekoc/Brekovac, Herec/Erec, and Litice/Liticë. The Egyptians in Qerim/Ćerima, Qyli/Ćulije, and Piskota/Piskote, and in the Brekoc/Brekovac colony near the new cemetery in Gjakovë/Đakovica are in a similar position.

The Roma from Banja e Pejës/Pečka Banja do not move freely although they joined the Albanians in exile. Those from Premište in the municipality of Deçan/Dečani live in constant fear, unlike their Egyptian neighbours who feel safe among Albanians.

The Egyptians from Qeheranë/Ceherane in the municipality of Klinë/Klina are under constant KFOR protection. They are often victims of provocation because they did not join the Albanians in exile. On the other hand, the Roma from Orashje/Orašje do not have this problem.

While KFOR troops have stopped patrolling the villages, all RAE communities continue to be visited regularly by the KPS and UNMIK police.

In our village there are still instances of provocation. I send my children to the nearby Albanian grocery store, however I am nervous until they return. There have not been any incidents of physical violence, but verbal provocations occur. I personally go to Pejë, and all around Kosovo and it has not happened that someone has insulted me.

I.Š. an Egyptian from Qeheranë/Ceherane

HLC interview, 3 September 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The region's Roma, Ashkali, and Egyptians have free access to the local municipal institutions and courts. No one complains about

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

the conduct of the officials although Albanians sometimes provoke them. Some of them, e.g. Roma from Orashje/Orašje, find fault with the local community offices. In Gjakovë/Đakovica, a Roma won a case against an Albanian with whom he had had a fight.

3. Access to health and social welfare services

The region's Roma, Ashkali, and Egyptians all seek medical help at the Albanian health centres and have no complaints whatever about their treatment there. Many villages have no surgery: the Roma from Kryshevë e Madhe/Veliko Kruševo must go to Zlakučan/Zlakucani and those from Orashje/Orašje go to Pejë/Peć; the Roma and Egyptians from Premište go to Dečan/Dečani or Skivjan/Skivjane. If they need in-patient treatment, they go to Pejë/Peć, Gjakovë/Đakovica, or Prishtinë/Priština. Those who are entitled to social security benefits and old-age pensions receive them regularly. They all agree that the benefits award criteria are too strict, especially in view of the fact that the Roma, Ashkali, and Egyptians are the poorest in Kosovo. Although the recipients of social benefits are entitled to free medicines, medicines are often unavailable and must be bought.

4. Employment

Unemployment is especially severe among these people. In view of the great demand for jobs in Kosovo, at least secondary school education is required from all applicants including those seeking employment as drivers, porters, and cleaners, a condition most Roma, Ashkali, and Egyptians cannot meet.

In Klinë/Klina, an Egyptian works in the KPS and another as a municipal employee. In the municipality of Istog/Istok, more Roma have work than Egyptians although the latter are more numerous. Two Roma work as guards at Dubravë/Dubrava Prison and one in the public utility company in Pejë/Peć. There are four Egyptian judges in the town but only one of them working as such.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

In Gjakovë/Đakovica, more Egyptians than Roma have jobs, the former saying that only 20 per cent of those of them employed before the war are working now. Some 140 Egyptians work at the roof tile factory, three in the town hall, and five including a doctor in the health centre. Another does ancillary work at the Municipal Court. A great many Roma worked for the Çabër/Čabra utility company before the war; many of them have fled in the face of charges of collaboration with the Serbian police during the NATO bombing and those who remain live in fear of revenge by Albanian extremists. Only six of them are employed.

5. Education

Roma, Ashkali, and Egyptian children attend classes in Albanian. Some 290 Egyptians from Gjakovë/Đakovica study at various faculties in Prishtinë/Priština. In a number of villages, e.g. Rastavicë/Rastavica in the municipality of Deçan/Dečani, Roma and Egyptian children attend the same school as their Albanian peers but occupy different classrooms. A request by the Roma from the village of Dollovë/Dolovo in the municipality of Klinë/Klina to the Kosovo Ministry of Education for a Roma primary school has found favour with the Kosovo Government, which proposed teacher training seminars. On the other hand, the Roma from Orashje/Orašje say their children would be better off being taught in Albanian since they use the language in their daily life.

6. Access to property

The Roma from Orashje/Orašje and Banja e Pejës/Pečka Banja who own forests are still afraid to go there to collect firewood. Several Roma houses on Musa Zajim street in Gjakovë/Đakovica are usurped. The arrest by the KPS of one of the usurpers, B.M., for attacking his Roma neighbours,²⁶ has been welcomed by the Roma as a sign that the problem of their property will soon be solved.

26 HLC files, interview with K.B. a Roma from Gjakovë/Đakovica, 15 September 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

7. Information

Roma, Ashkali, and Egyptians watch Kosovo TV programmes, the first very much missing the programmes in the Roma language discontinued after the war. Roma from the municipality of Istog/Istok say they watch Albanian programmes because there are no others.

The Roma from Orashje/Orašje, Kryshevë e Madhe/Veliko Krušev, and Pemište are concerned that their children will forget their mother tongue.

8. Participation in political life

The Egyptians from Gjakovë/Đakovica have set up a New Democratic Initiative of Kosovo [NDIK] party with branches in Pejë/Peć and Istog/Istok. The party has two councillors in the municipal assembly and two deputies in the Kosovo Parliament. The municipal deputy mayor in Istog/Istok is also a member of the party. In Pejë/Peć, the NDIK is in a coalition with the AAK. The United Roma Party founded by the Dollovë/Dolovo Roma has stopped operating because its members could not pay the annual membership fee of 200 euro.

9. The right to return

Most returnees in Gjakovë/Đakovica and Pejë/Peć are Egyptians who had been staying illegally in West European countries. The UN High Commissioner for Refugees is building houses in the Kolonja/Kolonija district of Gjakovë/Đakovica for the over 200 Egyptians who arrived in the second half of 2003. In Pejë/Peć, 60 houses are being built for Egyptians forced to return to Kosovo from West Europe. Over 3,000 Roma, Ashkali, and Egyptians are interested in returning to Pejë/Peć, but the municipality lacks the funds to repair all their houses.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

In Dubravë/Dubrava, 23 houses, a culture centre, and a transformer station are being built to serve Egyptian families intending to return. Out of 70 families that used to live in Qeheranë/Ceherane before the war, all but five are still away either because they are afraid to return or because they see no prospects.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Prizren Region**I Serbs****1. Respect for freedom of movement and security**

An improvement in relations between the majority and minority communities, especially between Albanians and Serbs, was registered in this region. The security situation was better than in June 1999 to December 2001. The Serbs feel safer because they hear Bosniaks speaking their language in the streets of Prizren with no consequences to themselves.

While some Prizren Serbs move freely, others go out only in the company of Albanian friends; those who live on the premises of the Theological Faculty go out only rarely and are under round-the-clock KFOR protection. They are: Srećko Jakšić, Natalija Krstić, Desanka Nedeljković, Olga Filipović, Dragica Filipović, Violeta Golubović [a Serb woman from Bosnia], Dragan Nedeljković, Jovica Karajelić, and Ruža and Zeqir Morina who fled Gjakovë/Đakovica following accusations against Zeqir of collaboration with the Serbian security forces. Miloš Nekić, a native of Prizren who lives in the town centre, has not left his house for four years out of fear that it may be occupied or burned in his absence. All the other Serb houses on his street have either been burned or sold.

In the second half of 2003, KFOR discontinued its checkpoint in the Nënkalaja/Potkaljaja district of Prizren whose population of several old couples was joined in July 2003 by some 10 returnees. In previous years these Serbs had often telephoned KFOR to come to their rescue: there was an arrangement for them to dial 42304 and say the code word 'doma, doma, doma', meaning that they were in immediate danger.²⁷ When they wanted to visit the Theological Faculty or a church, they asked KFOR for escort. There

27 HLC files, interview with V.J. a Serb from Prizren, 8 September 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

have been cases of Albanian neighbours trying to protect Serbs against UÇK members by hiding them in their houses. They continue to help them and to escort them in the town during their various errands. For all this, attacks on Serbs continue to occur: for instance, J.J. an old-age pensioner, was beaten with sticks by two young Albanians on his way to collect his pension.²⁸

The monks at the Monastery of Holy Archangels hold that KFOR does not protect them enough because they cannot go out regularly to buy food or hold daily services. Unlike them, Serbs from surrounding villages have begun going into the town without escort. Serbs from the village of Lokvica/Llokvicë, who are currently living in Štrpce/Shtërpçë, have since April 2000 been visiting their burned houses and relatives and other Serbs in Prizren in a bus provided by the UN High Commissioner for Refugees. The bus is available to the Serbs from Novake/Malësi e Re and Mushnikovë/Mušnikovo on Mondays and Thursdays, and returnees to Gornje Selo/Gornasellë are escorted to and inside Prizren by KFOR. Some Serbs from Lokvica/Llokvicë go to Prizren in their cars with Kosovo licence plates. The Serbs from Mushnikovë/Mušnikovo move freely inside their village by the river Bistrica. Forty-nine elderly people in Gornje Selo/Gornasellë still live in tents and are regularly visited by KFOR and UNMIK and KPS police.

The 61 Serb returnees in the village of Novake/Malësi e Re near Prizren live under constant KFOR protection. They never leave the village without escort. Some of them have nevertheless been to Prizren using public transport and had no trouble there. The Serbs from the villages of Smac and Ceparc/Caparcë have no contacts with their Albanian neighbours.

There are no more Serbs in Dragash/Dragaš, all of them having fled under UÇK pressure.

28 HLC files, interview with J.J. a Serb from Prizren, 25 September 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

While the Rahovec/Orahovac Serbs are still under constant KFOR protection, those in Velika Hoča/Hoqa e Madhe are not although the village is fenced off by wire. Other than those who work at the town hall, they do not cross into the Albanian part of the town. Their former Albanian friends started to visit them during 2003 although they remain wary of Albanian extremists. KFOR transports the Serbs from Velika Hoča/Hoqa e Madhe to Rahovec/Orahovac in its own vehicles because the buses which used to be used were often stoned. On Tuesdays and Fridays KFOR organizes convoys from upper Rahovec/Orahovac to northern Mitrovica/Mitrovicë and the Serbian and Montenegrin borders.

Ilija Ilić didn't want to leave Prizren. As we were leaving the town, I suggested to him that he come with us. He didn't accept my proposal. He kept assuring us that everything would be all right and that he had nowhere to go. We left him outside his house and set off for Mušnikovo. A few days later, I heard that Ilija had been butchered in the cellar of his house. The attackers wrapped him up in blankets into a roll and cut him up with a chain-saw. The KFOR members who found him made no report on the incident.

V.I. a Serb returnee from Mushnikovë/Mušnikovo

HLC interview, 29 September 2003

After the NATO attacks ended and the international forces entered Kosovo, I was faced with numerous problems. Armed men entered Vekoslav's house where I was staying. I assume they were members of the Kosovo Liberation Army. They were looking for citizens of Serbian nationality and arms, but also looting valuable things. I was afraid; I did not have anywhere to go from Prizren, but was encouraged because my Albanian neighbors protected me, e.g. Xhevat Mehmeti, the teacher Ibrahim, the judge Hashim Kolaku and his lawyer wife Mirveta. My knowledge of the Albanian language also helped me stay safe. I often introduced myself as Sanije instead of Slavica. After a couple of months, Vekoslav sold his house. The new Albanian owner ordered me to leave the house. I sought help at the town hall but no one wanted to talk to me. The Serbs who remained in Prizren

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

didn't dare take me in, my Albanian acquaintances too. In the street, I met my acquaintance Sejlana. She told me that she and her family lived in the house of Slavko Savić. As he was leaving, he gave her the keys in order that she might look after it. Seljana suggested that I move into the house and I accepted at once.

S.Č. a Serb woman from Prizren who did not want to leave the town in

June 1999

HLC interview, 17 June 2003

Over the past few years, I've only been going into the yard at night for half an hour to get a breadth of fresh air. My tiny transistor radio is my only source of news. I receive no newspapers and my visitors are few and far between (...) In this house, I've survived three arson attacks, several raids, a couple of thefts, the cutting of power and telephone cables, an attempt to cut off the water supply, the smashing of the door and windows. The roof tiles have been broken with rocks. I've been assaulted physically and received death threats accompanied with shouts of 'Go to Serbia!' I set up additional barricades every evening before it gets dark. I've been attacked seventeen times at night in the course of the last month alone - April 2003 - not counting those during the day. I called the police twelve times but they neither intervened nor identified the attackers. The last time I had two KPS police officers visit me. They said their job was to make sure members of minority communities were safe. One of them named R.Š., a Roma from Suva Reka, behaved correctly. The other police officer, a woman named H., also from Suva Reka, didn't even want to hear me out. She behaved as if she just didn't care. Since I speak Albanian, I understood her tell her colleague to just write down the time of the incident and be quick about it because they had no other business being here. All the same, I was pleased that they'd come and, as a token of appreciation, I wanted to give her a bunch of tulips. I said, 'Madam, here you are.' Brimming with hate, she replied in Albanian, 'I don't need your flowers' and pushed me aside (...) My ghetto in the centre of the town is eighty paces from the KFOR and one hundred and fifty paces from the UNMIK headquarters, it's on the main street of old Prizren

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

(...) It's incredible, the way people in authority and those concerned with humane work behave. Dr S. who comes to examine me asks me if I'm selling the house each time. I'm asked the same question by A., the African representative of UNMIK, K., the Swiss woman representative of the International Red Cross, and even by our priest, I.S. My Albanian neighbour T. told me the other day I'd much better had been killed because my house would be his (...) For four years I haven't had freedom in my own house, let alone being able to walk freely about the town. Although I haven't been out of the house in four years, I'm never going to leave in spite of the serious difficulties I have.

M.N. a Serb from Prizren who did not want to leave the town in June 1999

HLC interview, 7 May 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The general improvement is reflected by the greater access to the judicial and administrative authorities. Most Serbs apply for help to the community office in Prizren which employs two Serbs from Mushnikovë/Mušnikovo. Serbs go to the administrative and judicial establishments in Rahovec/Orahovac under KFOR escort only when they must, i.e. when the community offices in the Serb parts of Rahovec/Orahovac and Velika Hoča/Hoqa e Madhe cannot obtain the documents they require. All the town hall and courthouse forms are in Albanian and English.

3. Access to health and social welfare services

Some Serbs from the municipality of Prizren, mostly serious patients and expectant mothers, seek in-patient treatment at the hospital in Prizren. Although there have been no complaints about treatment by Albanian health personnel, Serbs prefer to go to Gračanica/Graçanicë, northern Mitrovica/Mitrovicë, or Serbia.

The Serb villages in the region have no surgery with a full-time doctor. A Serb doctor known locally as 'Doctor Blaško' comes to Mushnikovë/Mušnikovo from Štrpce/Shtërpçë on Mondays and

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Thursdays.²⁹ On those days Serbs from Sredska/Sredskë and Drajčić/Drajciqë come for medical examination. The second village and Lokvica/Llokvicë are visited on Wednesdays by a doctor from Reqan/Rečani. The surgery in Sredska/Sredskë was donated two ambulance cars by Bishop Artemije and Kosovo Prime Minister Bajram Rexhepi. Because the roads are bad, they are not used to transport patients but serve as hearses.

In the upper part of Mushnikovë/Mušnikovo there is a surgery staffed by Albanians and Bosniaks. On the days when Doctor Blaško is not present, local Serb patients visit the surgery and are sometimes examined there by doctors from Prizren Hospital.

The residents of Dajčić/Dajciqë also have access to the surgery in the Bosniak part of the village of Gornje Ljubinjë/Lubinjë e Epërme. Occasionally they go directly to Štrpce/Shtërpçë or Serbia.

Novake/Malësi e Re is visited by a doctor from Prizren twice a week; he makes examination and issues prescription which must be paid for. The Serbs in the Theological Faculty in Prizren are visited by doctors every Thursday whereas before visits were once in a fortnight. The Serbs in Gornje Selo/Gornasellë have considerable problems because the village has no surgery and no doctor comes to visit them.

The Serb part of Rahovec/Orahovac has a Serb surgery employing one doctor, one dentist, three nurses, and one pharmacist. The surgery is also used by Serbs from Velika Hoča/Hoqa e Madhe.

Some 30 Serbs in Mushnikovë/Mušnikovo do not receive old-age pensions although they claim they are over 65. As a rule, pensions and social security benefits are brought to the Serbs by UNMIK staff. In the Serb part of Rahovec/Orahovac, pensions and benefits are collected at the local Social Work Centre which employs one Serb.

29 HLC files, interview with V.T. a Serb from Mushnikovë/Mušnikovo, 10 February 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

4. Employment

The number of Serbs employed in the region is small. Most of those who work are employed at the parallel institutions, health establishments, and schools. There are Serbs working for the KPS and community offices.

None of the Serbs from Drajčići/Drajciqë and Prizren works. Two Serbs from each Mušnikovo/Mushnikovë and Sredska/Sredskë work at community offices, and only one Serb from Nova-ke/Malësi e Re is employed, working at the Komercijalna banka office in the resort on Mt Brezovica/Brezovicë. The 12 men from the village who wanted to work for the KPS changed their minds on learning that they would be posted in Mallishevë/Mališevo, an UÇK stronghold during the armed conflict.

There were several attempts in Rahovec/Orahovac to revive production in the 18. novembar factory and to employ both Serbs and Albanians. Although the proposal, made by the former director of the Panonijaplast factory, was upheld in principle by the OSCE and contacts were made with companies in Skopje, the initiative came to nothing. Three local Serbs work at the town hall and one for the KPS at the Leposavić/Leposaviq police station. A Serb works at the Social Work Centre office in the upper part of Orahovac/Rahovec. The mayor is also a Serb; his fellow nationals say that he got the post only because he could not find work as agronomist, which is his profession. Owing to a tight budget, the town hall employees have had their pay cut by a municipal committee.

The community offices in the Serb part of Orahovica/Rahovec and in Velika Hoča/Hoqa e Madhe are headed by Serbs. The court in Rahovec/Orahovac has four Serb employees: a driver, a porter, and two women clerks. No Serb holds the position of judge. Two are firemen and three interpreters for KFOR office and one for UNMIK.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The initiative of the Board of Directors of the municipality of Ora-hovac to reintegrate the Serbs is very encouraging. They've decided to buy a mini-bus to transport the workers and have found a driver. There are plans for a first stage to employ six Serbs in the municipal organs, first a few hours a week and then on a full-time basis. A few more workers would be employed during the second stage, with the full integration of Serbs into the municipal organs being achieved during the third by the end of the year. This will remove the Serbs' suspicions towards the municipal services.

J.Đ. a Serb from Velika Hoča/Hoqa e Madhe, head of Community Office

HLC interview, 18 September 2003

5. Education

Serbian language education in this region is provided by the Serb parallel schools financed by the Serbian Government, which pays all the personnel. A number of teachers and other staff who, in the view of the UNMIK administration, are needed to keep the system going, are paid from the Kosovo budget.

The Serb children of school age in the village of Vrbicane/Vërbiçan in the municipality of Prizren travel daily to the school in Štrpce/Shtërpçë, their transport being organized by UNMIK. Although there were plans to renovate the school in Nova-ke/Malësi e Re by September 1 so that it could serve 30 primary- and 24 secondary-school returnees, the school was not ready by the end of 2003. The school still houses some 60 returnees who are waiting for their houses to be completed.

There are two primary schools in the Serb part of Rahovec/Ora-hovac, Vuk Karadžić and Dositej Obradović, and a general-education secondary school; and there is another primary school - Svetozar Marković - in Velika Hoča/Hoqa e Madhe. The primary schools are attended by over 150 pupils and the secondary school by 65 including those from Velika Hoča/Hoqa e Madhe. The schools in the upper part of Rahovec/Orahovac are situated in a converted supermarket. The primary-school pupils attend in the

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

morning and the secondary-school ones in the afternoon. The laboratories, computers, and other teaching aids remain in the school in the Albanian part of the village, so the school has none. The Serb pupils stay inside the school during the breaks because they are afraid of the Albanians who enter the Serb part at will. The schools employ 14 teachers.

The secondary-school pupils from Velika Hoča/Hoqa e Madhe are not completely safe on their journeys to Rahovec/Orahovac because their buses are still occasionally stoned by Albanian children and adults. There is the great problem of some Serb children's documents and certificates: they went up in flames together with their houses and flats in the centre of Rahovec/Orahovac when Albanians torched them in June 1999.

A 2001 project by the World Vision organization to set up a multiethnic school at the boundary between the Serb and Albanian parts of the town has come to nothing. The school was to have been attended by 54 Serb pupils, but most Serb parents were against their children attending the same classes with Albanians. The school is currently attended by Albanian children and a few Roma, Ashkali, and Egyptians.

The school at Drajčići was built way back during Turkish rule. It was built by the Serbs on land donated by Mladen Jevtić. Now the Bosniaks want to tear the building down and build a new school on the same spot. We won't let them do that.

T.T. Serb spokesman from Drajčići/Drajciqë

HLC interview, 8 September 2003

6. Access to property

Most usurped Serb flats are in Prizren and Rahovec/Orahovac. Many are occupied by former neighbours and some by members of the KPC and KPS. A number of Albanian acquaintances entrusted with looking after houses are now refusing to move out. Some Albanians have offered to buy property but the Serb owners con-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

sider the offers too low. A number of Albanians who have bought houses or flats from Serbs cannot move in because of the Albanian usurpers.

Unlike the Serbs from Drajčići/Drajciqë, who cultivate their land freely, the residents of other Serb villages, e.g. Novake/Malësi e Re and Gornje Selo/Gornasellë, are afraid to do so. The vineyards of the Rahovec/Orahovac Serbs are in Albanian possession. Serbs go to their forests to gather firewood only under KFOR escort.

Serbs from Mushnikovë/Mušnikovo own 53 houses and 51 flats in Prizren which remain usurped. Some 240 Serb flats and 300 houses are usurped in Rahovec/Orahovac. In Vrbicane/Vërbiçan, one house was burned and all were looted; all the livestock and farming machines and tools were stolen. The situation is the same in the village of Novake/Malësi e Re: returnees found on the remains of their houses graffiti such as 'UÇK', 'Hashim Taqi and Adem Jashari'. They still dare not till their fields outside the village. Albanians from the neighbouring villages of Mamushë/Mamuša, Smac, and Caparc/Ceparçë graze their livestock on Serb fields. In Gornje Selo/Gornasellë, Albanians built houses on Serb fields.

The Serbs complain that although they report cases of usurpation and damage to KFOR and UNMIK regularly, no house, flat, or field has been returned to them yet.

As we were leaving Prizren, we permitted our acquaintance Xh. to move into our house. However, he stole everything. According to what the neighbours said, he took everything in a lorry to the village of Žur where he has a house. I rang him up a couple of times. At first, we communicated normally. He told me he'd give me my house back but asked me to let him know three to four weeks in advance. Last year, he said he'd like to buy it. He first offered me 50,000 DEM, then 30,000 DEM, and then finally 20,000 DEM. Even his first offer was too small, for my house measures 200 square metres and is located in an attractive part of Prizren. I didn't want to sell it. Meanwhile, a much better price

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

was offered by our other neighbour J., an Albanian from Žur; he was correct and paid the whole sum at once. In spite of this, Xh. won't leave the house. He wants J. to pay him a certain sum of money allegedly for looking after the house. He says that if J. had money to pay us that much, he can pay him, too.

D.M. a Serb from Lokvica/Lokvicë

HLC interview, 13 May 2003

I went to Prizren for the first time today, to see my flat. Inside, I found an Albanian who said he worked for the KPS and wouldn't leave it for dear life. He claimed to have preserved the flat against theft and damage and to have made repairs in it.

J.Lj. a Serb woman from Mushnikovë/Mušnikovo

HLC interview, 13 September 2003

7. Information

The Serbs watch RTS and other Serbian TV programmes via satellite. Drajići/Drajciqë, Gornje Selo/Gornasellë, and Mushnikovë/Mušnikovo have no Serbian electronic media reception owing to their location. Serbs in Mushnikovë/Mušnikovo and Sredska/Sredskë listen to Radio Astra broadcasts from the neighbouring Bosniak village of Gornje Ljubinj/Ljubinjë e Epërme.

The residents of Drajići/Drajciqë can buy newspapers only in Štrpce/Shtërpçë; the ICMC organization brings the daily *Danas* to the village of Novake/Malësi e Re every third day; and the dailies *Danas* and *Blic* are occasionally brought to Mushnikovë/Mušnikovo by KFOR and OSCE personnel. Newspapers are available in the Serb part Rahovec/Orahovac irregularly, except for the weekly *Jedinstvo* which is brought from northern Mitrovica/Mitrovicë every Monday. The Serbs from this town listen to the musical programme of the German radio station Fakus every day between 10 a.m. and midnight; at 3 p.m. the station transmits Radio Belgrade's daily news programme.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Drajčići/Drajciqë and Novake/Malësi e Re have no fixed-line telephone connections, and the telephone exchange in Sredska/Sredskë has been stolen. The problem in Mushnikovë/Mušnikovo was solved by setting up a telephone box in the Bosniak part of the village to which Serbs have free access.

8. Participation in political life

The region's Serbs are highly apolitical. They criticize Albanian politicians for never coming to see them and never showing they care, but Serb politicians do not do this either. Most Serbs do not want Belgrade to appoint their local representatives because it does not know their needs.

The Serbs in the municipality of Prizren have no ethnic kin as councillors; those in Rahovec/Orahovac do but are not pleased with their work. Political parties from Serbia have offices in Rahovec/Orahovac but are not active. The regional Co-ordination Centre representative does the most work to promote Serb interests and is trusted by the Rahovec/Orahovac Serbs.

9. The right to return

Serbs are returning to the region very slowly. Mushnikovë/Mušnikovo has 72 returnees of whom 23 came back in 2002 and the rest later. Vrbicane/Vrbiçan received its first returnees in June 2001. Of the 35 Serbs living in Drajčići/Drajciqë, 17 are returnees. As many returned to the Nënkalaja/Potkaljaja district of Prizren on 17 July 2003, and six returned to the village of Bogosavci/Bogosavcë on April 9. Twelve Serbs returned to Gornje Selo/Gornasellë, and 13 mostly elderly persons to Sredska/Sredskë, to be followed by another 80 to 100 or so. Sixty-one heads of family returned to Novake/Malësi e Re.

The Serbs complain about abuses in the distribution of humanitarian aid and say that the number of donors offering humanitarian aid and willing to pay for house rebuilding is declining. The

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Serbs in Vrbicane/Vërbiçan who get food twice a day from the International Red Cross say it lacks in variety and is bad. They used to receive cooking oil, sugar, beans, flour, and macaroni from the international organization CARE. The residents of Nënkalaja/Potkaljaja receive aid in food through the community office and those of Drajčići/Drajciqë are helped by the Co-ordination Centre.

Serbs considering going back are seriously concerned by the incidents in the Nënkalaja/Potkaljaja neighbourhood of Prizren and in Mushtishtë/Mušutište in the municipality of Suharekë/Suva Reka. When a group of Serbs numbering 17 returned to Nënkalaja/Potkaljaja on July 17 with the help of the UN High Commissioner for Refugees, they found their houses demolished and looted, and no water and power supply. The returnees whose property was usurped applied for help to HABITAT and UNMIK and were promised that their cases would be solved within three months. Two days after the group had returned, unidentified persons set fire to two Serb houses at about 7 p.m. The returnees were alarmed but no one left his house. They were encouraged by the behaviour of the Kosovo and international police, and were also pleased that Albanians who passed through their neighbourhood greeted them and that they could move through the town freely.

The second incident occurred in the village of Mushtishtë/Mušutište on November 13 when a group of Serbs arrived to inspect their houses and fields. When the buses in which the Serbs had arrived stopped in the centre of the village, they were attacked by a stone-throwing Albanian crowd. KFOR and police broke up the crowd and escorted the Serbs to the Austrian and German KFOR base; international police detained several Albanians but released them after questioning. In connection with the incident, an Albanian who spoke for the village told the HLC investigator that Serbs had been coming in small groups before and there had been no incidents; this time, however, the Serbs had arrived unannounced, and there were personnel carriers and combat vehicles parked about the village by KFOR on the eve of the

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

arrival; the Albanians saw this as a provocation and were reminded of the time they were expelled to Albania by the Serbian security forces. The Albanian said that the Albanians must apologize for the incident and that the Serbs must know they can return only with the consent and permission of the Albanians and Kosovo institutions.

Some 10 Serbs returned to the Serb part of Rahovec/Orahovac in 2003. With a view to promoting return, a team was set up in Rahovec/Orahovac with Albanian support to negotiate with the Albanians in Zoqisht/Zocište, Opterushë/Opteruša, Bratotinë/Bratotin, and Reti/Retimlje. The team consists of two Serbs, one Roma, and two Albanians. The Reti/Retimlje Albanians did not even want to talk; on the other hand, those in Zoqisht/Zocište, who are actively engaged with KFOR and foreign organization in creating conditions for Serb return, were the most responsive. The Albanians told the negotiating team they object to the religious events held at the nearby Monastery of St. Vrač especially because on such occasions they are subjected to additional KFOR control and checks. The Albanians from Opterushë/Opteruša say that the Serbs may return if they apologize for the crimes against Albanians; those in Bratotinë/Bratotin are willing to go on discussing the matter but are reserved because they fear possible conflicts when the Serbs return. As for the Serbs, they are willing to return to these villages after the monastery is repaired as a token of religious tolerance.

The secondary school teachers in the Serb part of Rahovec/Orahovac have launched chess and football tournaments and an arts colony to bring Albanian and Serb children closer together. They say that their Albanian colleagues agreed to cooperate but actually did very little to help.

We must demand an apology for this vandalistic incident and for the damage caused to the vehicles, but we must find out what made the crowd act the way it did. The Serbs who wish to live in the village will have no problems, but the Kosovo Government,

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Parliament, and Albanian leaders ought to say that we accept the displaced; then we'll be willing to accept them.

S.B. an Albanian from Mushtishtë/Mušutište

HLC interview, 13 November 2003

We educational workers initiated contacts with our Albanian colleagues on several occasions. Our first meeting was at the KFOR headquarters, the second in the multiethnic school, the third at the Youth Centre in Orahovac, and the last in Velika Hoča. The turnout was satisfactory at the first three meetings but not the fourth, when the Albanians were to come to the Serb village. Only four professors came. The meetings were attended by twenty pupils from each ethnic community. We discussed human relations, education, getting the children to know one another, organizing sports and other events. Together with the children, we paid a visit to the German soldiers at their barracks in Prizren. The children got friendly with one another, but some wouldn't even speak. I asked a boy why he was silent and he replied, 'I want to speak but the grown ups won't let me.' Afterwards we had a chess and football tournament and then an arts colony. All the same, the Albanian pupils didn't turn out in sufficient numbers. I think this is the fault of the Albanian teachers who did very little all along to make a go of it.

S.G. a Serb from Rahovec/Orahovac, governor of the Rahovec/Orahovac secondary school

HLC interview, 18 September 2003

II Turks, Bosniaks and Gorani

1. Respect for freedom of movement and security

There were 48 hand-grenade attacks on Gorani between June 1999 and May 2001. Kidnappings and unsolved murders, e.g. of Mustafa Saladin of Donji Krstač/Krstaq i Ulët, also occurred. The worst security situation is along the border, the opening of the Ortushë/Ortuša border crossing making it possible for criminal

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

groups from both sides to roam at large. The stealing of livestock, wood, and crops, as well as robberies, are daily occurrences, especially in the villages of Rapce/Rapcë, Donji Krstač/Krstaq i Ulët, and Glloboçicë/Globočica. On occasion, police from Albania violate the border area and make arrests inside Kosovo: for instance, the Gorani Nuhija Izedin was arrested on 23 November 2002 while hunting and kept until the arrival of UNMIK police.³⁰ In the village of Rapce/Rapcë, Shaban Saip and his wife were attacked by criminals from Albania who tied and beat them, threatened to shoot them, and carried off 4,000 euro from their house.³¹

The Gorani and Albanians live in different parts of Dragash/Dragaš. A direct coach service between the town and Belgrade has been started and no one has attacked the vehicle. In Kryshevc/Kruševo, the Gorani move freely only within the village proper and are constantly guarded by German members of KFOR. Other than in the forenamed border villages, Gorani do not need KFOR protection.

The Bosniaks of Prizren feel safe among the indigenous Albanians and Turks and are wary of unknown settlers and arrivals from Albania. They travel mostly to Pejë/Peć and Prishtinë/Priština where they can speak their language freely.

Although the Turks enjoy full freedom of movement throughout the region, there may be problems when they display Turkish symbols. Kosovo policemen are likely to give trouble to Turkish drivers whose driving licences were taken out in Serbia; the KPS police departments consider the licences forgeries although UNMIK treats them as legal documents.

30 HLC files, interview with H. XH. a Goran from the village of Kukulan/Kukuljane, 24 December 2002.

31 HLC files, interview with H.A. a Goran from the village of Kukulan/Kukuljane, 18 February 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

They killed my husband Salidin sometime around two o'clock in the morning during the night of 30-31 December 2002. We were awoken by banging coming from our yard. We saw that the electric bulb above our front door, which we always turned on at night, was broken. Salidin got up to change the bulb. When he returned he told me that someone had splashed cold water on it. As he was talking, someone banged hard on the door. I couldn't see what was going on, but I heard muffled shots being fired. Immediately afterwards, two masked men of medium height burst into the house. They quickly checked through all the rooms and went out. They didn't say a word. Since Salidin wasn't coming back, I went out to see what had happened to him. He lay about ten metres from the house. He was shot in the stomach and couldn't say anything.

V.M. a Gorani woman from the village of Krstaq i Ulët/Donji Krstač

HLC interview, 31 December 2003

As I walked out of my office, I was accosted in the corridor by the head of the municipal property-rights department, Ramadan Krasniqi. He cursed, threatened, and insulted me on ethnic grounds. The man's a lawyer by profession, a municipal official who ought to be fighting such occurrences. He had no real cause. Prior to the incident, I'd been detailed by my boss Ishlam Rexheplari to carry out an inspection and forensic examination at the house of Xhezair Bajrami. I wrote a report and, coming back from my break, I intended to deliver it to my boss. Ramadan Krasniqi stopped me in the corridor at about eleven o'clock. He said rudely: 'Where's the report? You're to bring it to me at once!' I replied that the report was ready and that I was going to submit it to my boss. At that, he cursed me first in Albanian, then in Serbian, and went for me (...) My brother Sirhan, a geodesy engineer, had to leave his job at the town hall after two years because they accused him of being a Serb spy, because he speaks Serbian.

D.S. a Gorani from the village of Mlikë/Mlike

HLC interview, 18 June 2002

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

At about six in the afternoon on 22 October 1999, I was inside the Sinan Pasha Mosque in Prizren when two Albanians approached me saying the flag on the minaret was tangled and they wanted to set it right. I let them do it. Ten minutes later, they climbed down and left the mosque in a hurry. Next day, some Turkish youths asked me where the Turkish flag from the minaret was. I went up and saw the partly burned flag lying on the floor. I put up another flag on the minaret on 25 October 1999. When I went down, several men were waiting for me. They started to punch and kick me. When they let go, I ran to the nearby supermarket and rang up KFOR. A large crowd was waiting for me outside. They surrounded me and told me, 'If you don't remove the Turkish flag from the minaret in five minutes, we're going to kill you.'

I.H. a Turk from Prizren, muezzin at the Sinan Pasha Mosque

HLC interview, 15 January 2002

2. Access to administrative and judicial authorities

Turks, Gorani, and Bosniaks have free access to the municipal and judicial authorities. However, Gorani have many complaints about their work, especially their treatment by the judicial authorities. The judges examine Gorani in Serbian and dictate the minutes in Albanian; but Gorani do not speak Albanian and there are generally no interpreters around to help them. They also say that many perpetrators of criminal acts against Gorani are punished mildly or acquitted. Those employed in municipal agencies complain that their Albanian bosses give them field work in Albanian areas although they do not speak the language and therefore cannot establish rapport with the clients; on the other hand, Albanian employees are entrusted with cases concerning property and cadaster matters although they are not competent to do so. Also, all the municipal documents in Dragash/Dragaš are in Albanian, and Gorani do not bother to apply for some because they are valid only in Kosovo. Another complaint is that their representatives in the municipal government have no executive powers and therefore are powerless to improve their position. The Bosniaks in

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Prizren believe the municipal authorities are encouraging Albanians to hold illegal property by not pressing them to pay tax; on the other hand, they say, Bosniaks must pay tax and are fined if they do not.

3. Access to health and social welfare services

Most Gorani go to the Albanian health centre in Dragash/Dragaš. Patients with serious complaints seek treatment in Prishtinë/Priština, Prizren, and even Belgrade; others go to Turkey, Madeconia, or Bosnia-Herzegovina. There used to be seven surgeries in the villages in the municipality of Dragash/Dragaš; the one in Bačkë/Bačka, which used to be visited by a doctor from Brad/Brod, is shut. The local Gorani appealed against the decision because the village has many old people and patients who now must go to a neighbouring village several kilometres away for an injection.

Although all are poor here, only five receive social security benefits. Gorani also complain of the lack of doctors since only 17 of them work in as many as 50 surgeries.

The Bosniaks from the village of Lubinjë e Poshtme/Donje Ljubinje are not satisfied with the services of the German KFOR doctors who occasionally examine them.

The Turks complain that they are occasionally forbidden to speak Turkish by personnel at the hospital in Prizren.

The German KFOR representatives weren't fair to us at all. They didn't give us adequate treatment. They offered us some vague descriptions of our injuries and ridiculously small amounts in compensation for our injuries, destroyed houses, and traumas. They offered me, my injured wife Sevdije, and my children Ado and Emilija a total of 990 euro. They gave me the most - 490 euro in compensation for my inability to work from March 13 to April

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

12 - and 500 euro for my wife, my two children, and myself to cover the cost of treatment and drugs. I was insistent and demanded a proper examination because our injuries were much more serious than that. We were in terrible pain, and their diagnoses just didn't match the facts. After repeated examination on May 17 and 20 this year, the doctors found that my leg had been fractured and was shorter by one centimetre; that Fehim Karadolami had suffered two broken ribs; and that Labajdiu Osmani had suffered a broken rib and a cut above the foot, something they'd failed to establish during the first examination. We were also offended when they told us that 'under their law, children are entitled to no compensation at all if their injuries are not visible.' Ought my children to lose a limb in order to be awarded compensation? Personally, I don't believe that German law doesn't recognize 'psychic trauma' especially in children.

F.M. a Bosniak from the village of Lubinjë i Poshtme/Donje Ljabinje

HLC interview, 27 June 2003

4. Employment

After the withdrawal of the Serbian security forces, the new managers of public establishments and socially-owned firms did not allow the Bosniaks to return to their workplaces or to find new jobs. The informal explanation for this decision was that the Bosniaks had been 'busy enough under the Serbian regime'. The biggest problem they encounter applying for work is their ignorance of the Albanian language.

Although Albanians account for 57 per cent and Gorani and Bosniaks for some 43 per cent of the population of the municipality of Dragash/Dragaš, 562 Albanians and 287 Bosniaks and Gorani are employed. The post office and health centre in Dragash/Dragaš employ no Bosniak although 34 used to work there before the war. The court and the radio station employ one Bosniak each. In the town hall itself, Bosniaks are heads of three directorates: for planning and development, urbanism and geodesy, and local communities. The municipality employs as clerks three Gorani and two Bosniaks; the Social Work Centre employs two

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Bosniaks: a driver and a clerk. The KPC employs no Gorani and the KPS 38. The employment situation in Prizren is about the same.

The Turks complain mostly that they have no access to Radio Prizren, which employs only Albanians, and therefore cannot edit the Turkish language programmes. The court employs only one Bosniak as a judge and a Turk as a clerk. They say that the managers employ either their relatives or like-minded persons, e.g. that the director of the Higijena sanitation department has installed former UÇK leaders in positions of authority and dismissed minority staff.³²

I got a response from the then authorized person at the Suva Reka post office that there would be no work for me for now. At that time, Ismet Berisha told me: 'No, there is no work for you...There are many of us, and you used to work in the Serbs' time.'

S.M. a Bosniak from Grnčari/Grençarë

HLC interview, 18 June 2003

The director has surrounded herself with several former UÇK members. She removed the graduate economist Milazim Cobanaj from the post of head of the accounts department and appointed him as foreman of the bill collectors. She installed in his place the unqualified Xhezmi Krasniqi, brother of the former OCK commander, Selim Krasniqi. She appointed her relative Ramush Hursiti as director of the town cemetery, Mustafa Fazliu as head of the bill collecting department, and the plumber Uka Gashi as head of the car pool. The director is saying openly that the ethnic composition of the staff ought to be modified in the Albanians' favour. And she carried this out successfully, firing the Roma Mahir Gashi and Sefadin Kreziu, the Bosniaks Garip Maksuti, Mirsad Karce, Sefid karce, Hazir Halimi, and others. I think that the director has dismissed about twenty workers who belong to these minorities in disregard for the procedure. Another ten Roma and two Bosniaks

32 HLC files, interview with J.G. a Turk from Prizren, 9 September 2002.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

are on the dismissal list. She criticizes them for no reason. She likes to point out that no one can touch her because she has the support of the Kosovo Democratic Party and the Kosovo Protection Corps. None of the workers dare complain because they know that it could be used as a pretext to dismiss them (...)

J.G. a Turk from Prizren

HLC interview, 9 September 2002

5. Education

Most Turks, Bosniaks, and Gorani want to be educated in their native language. However, the current tendency is to reduce the number of classes for minority children preferring instruction in their mother tongue and placing them in classes with Albanian children. The Gorani want to continue their education in Serbian, something they did before the war. The arrival of textbooks and registers sent by the Serbian Government in the villages of Kryshevc/Kruševo and Restelicë/Restelica during the 2003/2004 school year caused a great problem: the Gorani teachers clashed with the school governors who opposed the Serbian curricula, and the registers were confiscated by the municipal administration.

The governor of the Emin Duraku primary school in Dragash/Dragaš forbade the enrolment of 37 Gorani pupils who wanted to be instructed according to Serbian curricula. In explanation of his decision, the governor said that he had not received any instructions from the Ministry. Because the registers are still in Albanian, the parents have refused to send their children to school. Most Gorani teachers receive their pay from Serbia.

The municipality of Dragash/Dragaš has 110 secondary school pupils and 1,620 primary school pupils.

At the 7 mart primary school in the village of Lubizhdë/Ljubižda, 40 Bosniak pupils are instructed in the Bosniak language; howev-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

er, the school's branch in the village of Romajë/Skorobište there is no such possibility and the 90 Bosniak pupils there are instructed in Albanian. In the village of Grençarë/Grnčare Bosniak children attend Albanian classes although the school provides instruction in Bosniak; on the other hand, the 64 Bosniak children who attend the school's branch in Novo Selo/Novasellë attend classes in their mother tongue. Some prominent Bosniaks, e.g. the judge at the Municipal Court in Prizren, are publicly urging their fellow nationals to send their children to Albanian schools. The Bosniaks believe that he ought to thank this for his rapid promotion from probationer to judge. Even a number of educational workers at the 7 mart school in Lubizhdë/Ljubižde send their children to Albanian classes.³³

Although the Turks have their own schools in Prizren, their children's report books are all in Albanian. The Turkish teachers' employment contracts sent by the Kosovo Ministry of Education are also in Albanian. Many Turkish teachers refused to sign the documents because they believe they ought to be in Turkish. The inscriptions on the schools are still not in Turkish. In view of the shortage of Turkish textbooks, the Ministry on 11 December 2002 issued a recommendation to import textbooks from Turkey as auxiliary teaching materials. Some 200 Turks are currently studying in Turkey.

In all the schools the number of pupils instructed in Bosniak, and consequently the number of classes and teachers, is declining. A month before the start of the 2002/2003 school year there was an advertisement for five teaching posts. I competed for the subject of general technical education and was admitted. My workload was fixed at sixteen classes a week - eight in the village of Grnčare and eight in Novo Selo. At the very start of the school year, governor Adem Gashi took away the eight classes I held in Novo Selo and gave them to the teacher Sadik Maliqi from Ljubižde. He's not qualified to teach the subject because he's a teacher-training college

33 HLC files, interview with A.H. a Bosniak from the village of Romajë/Skorobište, 24 April 2002.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

graduate. Instead of that, I was entrusted with instruction in physical education, something I'm not qualified to do. Now the parents in Novo Selo don't let their children go to school. At the bottom of it all is the tendency for our children to be taught in Albanian instead of in their mother tongue. The school management advocates this and, unfortunately, some parents accept it.

**R.E. a Bosniak from the village of Grençarë/Grnčare,
teacher at the 7. mart school**

HLC interview, 23 September 2003

We still work in very hard and complicated circumstances. The teachers' meetings are only in Albanian, the registers also. We can't use our language quite freely. On the occasion of school day, 7 March 2001, our children prepared a skit in Bosnian called 'The Emperor and the Empress'. The school governor, the Albanian Adem Gashi, and the secretary, the Bosniak Durak Rexha, threw the skit out, saying that 'the emperor and the empress had gone to Serbia'.

A.H. a Bosniak from Romajë/Skorobište, teacher at the 7. mart school

HLC interview, 24 April 2002

6. Access to property

Sporadic attacks on Bosniak property continue in Rahovec/Orahovac where several houses have been burned down. The Bosniaks are not satisfied with the work of the KPS: according to them, the KPS disregards the facts in connection with the burning of some of Bosniak houses and blames such incidents on faulty wiring although petrol canisters have been found inside. Fifty-one Bosniak flats are usurped in Dragash/Dragaš. All the Bosniak houses in Brad/Brod whose owners are in exile or live elsewhere in Kosovo have been looted. Eleven houses have been looted in the village of Bačkë/Bačka and 16 in the village of Dikanë/Dikance; the situation in Kryshevc/Kruševo and Ortušë/Orcuša is the same. Livestock is the principal object of plunder: by the time KFOR arrived in Kryshevc/Kruševo, 53 heads of cattle and 1,000 cubic metres of timber had been stolen and

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

clover removed from the fields; and in Restelica/Restelicë, as many as 200 heads of cattle had been stolen. Farming tools and machines are cars are also stolen.

There were cases in Brad/Brod of Albanians forcibly evicting Gorani to make room for other Albanians; the latter remain where they are even though the cases have been reported to the Kosovo police.³⁴ Albanians threw Gorani out of their houses in Prizren and appropriated their pastry-shops, pie-shops, and other businesses.³⁵ Similar incidents, though on a smaller scale, were registered in Dragash/Dragaš. Members of the German KFOR also *de facto* usurped Bosniak land without the consent of its owners: they destroyed the vegetation with their machinery and rendered the fields permanently infertile, then drew up contracts to the detriment of the owners.³⁶

Former UÇK commanders often usurp property, e.g. B.R. of the village of Pllavë/Plava, who usurped a Gorani house in the village of Mlikë/Mlika.³⁷ The member of the Kosovo Parliament and vice-president of the Alliance for the Future of Kosovo, Naim Maloku, has unlawfully occupied the flat of the Bosniak Š.B. in the Culhan estate in Prizren.³⁸

In my store I had a refrigerating cabinet, a small fridge, two wash-stands, a water heater, twelve chairs, a wood stove, a fire extinguisher, a set of measuring scales, a ceiling fan, various small inventory, and the bicycle I used to ride to work. All those things were left

34 HLC files, interview with I.C. a Goran from the village of Brad/Brod, 16 April 2002.

35 HLC files, interview with S.S. a Goran from the village of Ortushë/Orcuša, 3 December 2002.

36 HLC files, interview with K.H. Bosniak from Gllloboqicë/Globočica, 26 June 2002.

37 HLC files, interview with S.D. Bosniak from the village of Mlikë/Mlika, 18 June 2002.

38 HLC files, interview with Š.B. Bosniak from Prizren, 24 March 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

behind in the store. I tried several times to repossess my store. Ramiz waited for me there each time and threatened to set fire to the store if I came again or reported the matter to KFOR. All the same, on 9 September 1999, I filed a request with the Inspectorate Secretariat of the municipality of Prizren to remove the usurper from my store. However, they've taken no action so far and haven't even replied to my request. I went to the premises again. I found inside Ramiz's cousin who works there. I asked him to please free my store, or I'd have to call in KFOR and UNMIK police. He replied: 'What KFOR and UNMIK? The UCK calls the shots round here!'

S.S. a Gorani from the village of Ortushë/Ortuša

HLC interview, 3 December 2002

In addition to having been left without work, my flat in Prizren - number thirty one on the fourth floor, number two door in the second tower on Aslan Durmis street in the Culhan estate - is usurped. Without my knowledge and consent, the flat was forcibly occupied by the former UCK commander and now vice-president of the Alliance for the Future of Kosovo party and deputy in the Kosovo Parliament, Naim Maloku. I last tried to enter the flat at the beginning of July 1999. But I failed. The front door had been replaced. Besides, UCK members ordered me to keep away from the door. I wanted to at least collect some belongings but they didn't let me do even that. They made threats and told me not to show up any more. The things I had in the flat were all a family needed and were worth some 12,000 euro. I didn't dare report the case in Prizren, but I did report it to the KPS and HABITAT in the Bosniak village of Rečani. However, my flat hasn't been evacuated.

Š.B. a Bosniak from Prizren

HLC interview, 24 March 2003

7. Information

Radio Šar broadcasts in the Bosniak language only four hours a day. The Bosniaks applied to the OSCE for a frequency but did not get one. They point out that while the Bosniak language programme is prepared by only one person, the Albanian language

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

desk has a staff of seven. They have petitioned the RTK for better news services in their language. Weak TV signals in Sharr/Gora are a special problem. The Gorani insist on having a radio station in Dragash/Dragaš reporting on their affairs, and they also want to have their national day celebrated.

The Gorani in the village of Restelicë/Restalica have their Radio Bambus but its broadcasts cannot be received beyond the village. Two radio stations in Prizren owned by Bosniaks broadcast in Bosniak. The town has a Turkish radio and TV station and the weekly *Yeni Donem*.

8. Participation in political life

There are two Bosniak and Gorani political parties in Sharr/Gora - the SDA of Kosovo and the Civil Initiative of Gora. The parties used to be in coalition. The Gorani identify themselves either as Gorani or as Bosniaks. The Bosniaks vote for the SDA of Kosovo or for the VATAN coalition. The Gorani hold that Dragash/Dragaš should have 11 Albanian and 10 Gorani councillors rather than the 16 and five respectively as is the case now. The Kosovo Parliament has five SDA of Kosovo representatives.

The Democratic Party of Kosovo Turks has four councillors in Prizren.

9. The right to return

Bosniaks and Gorani are leaving the region in ever larger numbers because they cannot find work. Their villages have a poor infrastructure and many of their usurped houses have not been returned to their rightful owners. In Dragash/Dragaš, football matches between Gorani and Albanians have been held several times to promote rapprochement between the two ethnic communities, but there were incidents each time. It has been proposed to organize mixed Albanian-Gorani folklore groups to bring the two communities closer together.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

A number of villages, e.g. the border village of Ortushë/Orcuša, have no school, post office, telephone, or surgery. The children from this village attend the school in the village of Vranishtë/Vranište 4 km away. The Gorani living in villages have no money to support themselves, buy animal feed, and repair their houses. They complain that they cannot use their language freely. They do not want to be identified as Bosniaks because they see this as the road to their Albanization. Many of them apply for Macedonian citizenship because it is granted freely.

The Swiss Government has so far deported to Kosovo over 200 illegal Gorani immigrants.

III RAE communities

1. Respect for freedom of movement and security

The region's Ashkali and Egyptians have full freedom of movement, as do the Roma who lived among Albanians before the war. The exception are the Ashkali from the villages of Leshanë/Lešane, Gelanc/Geljance, and Tërnjë/Trnje in the municipality of Suva Reka/Suharekë who did not join the Albanians in their exile and are now regarded as collaborators of the Serbian regime. Also, the Roma who live among Serbs in their enclaves and ghettos, e.g. those in the upper part of Rahovec/Orahovac, share their fate. Roma houses are often set on fire. Although KPS police come to make reports, Roma complain that they disregard the facts. They are occasionally protected by their Albanian neighbours.

Generally speaking, the Roma, Ashkali, and Egyptians of Rahovec/Orahovac designate themselves as such or as the case may be. This depends mostly on the security situation and on their relations with Serbs or Albanians. Other than the aforementioned complaint, there are no others about the work of the KPS and UNMIK police and KFOR. The KPS fines for using their old licence plates is a problem they all share.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

I noticed that flammable items such as carpets, covers, and small wooden objects had been piled up in the middle of the room. The KPS arrived soon afterwards. They wrote out a report and concluded that the fire had been caused by faulty wiring. This is not true: the door padlocks were forced open and there was a pile of flammable things in the middle of the room. Besides, I'd turned off the master switch, so there was no electricity in the house. The police aren't doing their job as they should. The other day, someone tried to set fire to the house of Saqir Ramani, another Roma. The KPS has never found out who's doing these crimes. Instead of looking for criminals, they creep into the billiards club near the school and play.

S.S. a Albanian from Rahovec/Orahovac

HLC interview, 1 June 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

While Ashkali and Egyptians have free access to the administrative and judicial authorities, the Roma of Rahovec/Orahovac share the problem of their Serb neighbours. Ashkali and Egyptians have no problems understanding the forms, which are in Albanian in all the municipalities; the Roma in Rahovec/Orahovac want them to be in Serbian, and those in Prizren in Bosniak. Roma, Ashkali, and Egyptians complain that the municipal institutions have not improved the conditions of their life, but most have no objections to their treatment by municipal personnel. The same complaint applies to the OSCE and the UNMIK community offices.

All of them complain about the work of the courts of law, especially the one in Prishtinë/Priština which, they say, does not properly adjudicate their complaints about discrimination at work.

3. Access to health and social welfare services

The Roma, Ashkali, and Egyptians are not satisfied with the quality of health and welfare services although, save for the Roma of Rahovec/Orahovac, they have complete freedom of access to all the relevant establishments. They visit the Albanian health centre

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

in the lower part of Rahovec/Orahovac only when they must and prefer the Serb surgery in the upper part. Owing to the unhygienic conditions in which they live, a great many Roma of Rahovec/Orahovac are chronic patients.

Inadequate treatment and lack of medicines were the cause of death of the Egyptian boy Mergim Hamza aged 11.³⁹ Ashkali in Prizren have been victims of several such cases, and they occasionally find it necessary to attack the doctors physically to make them give treatment to their kin. For instance, after the four-year-old son of the Ashkali Naser Berisha fell from a second floor window, the boy's uncle Saqir Berisha attacked doctors at Prizren Hospital over their treatment of the boy.⁴⁰

Only seven Roma in Rahovec/Orahovac receive social security benefits, compared with over 80 per cent before the war. Seven Ashkali in the village of Gelanc/Geljance and four in Tërnjë/Trnje are on welfare. Roma, Ashkali and Egyptians complain that many Albanians receive social security benefits although they are not as disadvantaged as themselves.

We don't get adequate social benefits. Exactly fifty-one Roma are seriously ill but have no medical care. Due to inadequate treatment and lack of medicines, the eleven-year-old Egyptian, Mergim Hamza, died on 24 February 2003. The remains of the missing Argon Hamza were found recently. It took his family a long time to find the money to have him buried.

I.B. a Roma from Rahovec/Orahovac, spokesman for the Community Office

HLC interview, 21 April 2003

4. Employment

Only five Roma are employed in Rahovec/Orahovac: in the courthouse, health centre, and the Community Office. They used to all

39 HLC files, interview with I.B. Roma from Rahovec/Orahovac, 21 April 2003.

40 HLC files, interview with G.G. Ashkali from Prizren, 27 October 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

work before for the socially-owned companies 18. novembar, Ter-movent, 1. maj, Kombinat Orvina, and the Public Utility Compa-ny. No Roma works for international organizations and the Koso-vo police force.

Only one Roma from the village of Banjë/Banja in the municipali-ty of Malishevë/Mališevo works - for the KPC in Prishtinë/Priština. Also, few of the mainly farming Ashkali population of Suharekë/Suva Reka are employed. They say that if their relatives abroad did not help them, they would not have even the basic necessities. Those who are employed by socially-owned enter-prises are paid 150 euro a month. Four Ashkali from Gelanc/Gel-jance work in the educational sector and one is employed as an electrician at the Balkan rubber factory in Suharekë/Suva Reka. The Tërnjë/Trnje Ashkali work as hired labour. They complain that Albanians are getting jobs without competition and that the man-agers employ their relatives. The institutions have no work even for educated Roma.

After the war, the managers of the Prizren Post Office put me on the list of persons due for dismissal. The then director, Afrim Bej-tulahu, said that the jobs of fifteen workers had been terminated and that they could go home because the Post Office was over-staffed. He added that he'd call us back to work if necessary. But since there was no one to do the work I do, he kept me on. Since then, I've been on tenterhooks all the time. After two or three months, several other workers were kicked out of their jobs. Near-ly half of those who were dismissed are Roma. Their workplaces were filled by the Albanians Beqir Zurnaxhiu, Sanija Grazdo, Semsedin Hameli, Sefki Sagdati, and others whose names I don't know. The management did as it pleased. They brought to the Post Office their acquaintances and relatives who didn't have the necessary qualifications. They received higher pay than we old had. I was the worst hit because they are paying me 108 euro a month. The newly-appointed workers who do the same work as I do receive much higher pay: Sanija Grazdo 380 euro and Semsedin Hameli 300 euro. Beqir Zurnaxhiu gets three times as

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

much as I do although he hasn't even secondary education qualifications. I was dissatisfied with these arrangement and went to see director Sadik Sporta about it, but he sent me to the cashier. The cashier told me he worked according to his instructions from Priština.

M.Š. a Roma from Prizren

HLC interview, 15 October 2003

5. Education

Ashkali and Egyptian children are educated in Albanian; some Roma children are also educated in Albanian while others are sent by their parents to Serb schools. Roma parents hold that under such arrangements their children will forget their mother tongue and therefore demand Roma classes. The biggest problem of the Roma, Ashkali, and Egyptian parents is to persuade their children to go to school, given that their prospects of employment on graduating are practically nil.

In the village of Banjë/Banje, three Roma children attend the Naim Frasheri Albanian school and their command of their mother tongue is poor. In Rahovec/Orahovac, some 70 Roma attend the new Arhemeria [Future] school designed to use a multiethnic curriculum, and others attend the Serb school. The Roma children from Dushanovë/Dušanovo no longer go to school because instruction in Serbian has been discontinued.

Owing to poverty, many Ashkali children in Prizren work and are therefore unable to attend school. Their municipal representatives have drawn up programmes for evening classes. In the village of Leshan/Lešane, only two children attend the Vasko-paša Skadarski/Vasko Pashë Shkodrani school and the rest work. In Suharekë/Suva Reka only three attend classes and 27 work.

The branches of the Vasko-paša Skadarski/Vasko Pashë Shkodrani school in the villages of Tërnjë/Trnje and Leshan/Lešane are attended by 30 and 13 Ashkali pupils respectively. As to the

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Ashkali children from Gelanc/Geljance, some 40 attend the local Drita school, four the 7.mart school in Suharekë/Suva Reka, and seven the Dituria school in the village of Samadrexhë/Samodraža.

On 12 December 2002, 20 Roma intellectuals from Prizren made a recommendation to the Kosovo Ministry of Education to introduce a subject called 'Roma language incorporating elements of Roma history and culture' to be taught twice a week in schools attended by Roma pupils. They consider such a subject necessary in view of the numerical strength of the Roma population and to prevent the loss of its ethnic identity.

The Bajram Curi school in Prizren has additional classes for Roma who were absent from school owing to the war. The original number of such pupils has dropped from 160 to 60.

Roma, Ashkali and Egyptian university students are rare.

6. Access to property

All the Roma flats in the Albanian part of Rahovec/Orahovac are usurped, e.g. those of the two Roma women, Veziri Karaci and Naxhiu Belani.⁴¹ The vineyards owned by some Roma have been uprooted by Albanians. Those whose land is not yet usurped cannot cultivate it because they cannot move freely. Roma property in Prizren is likewise usurped; Roma owners are prevented from using their property by UÇK members who accuse them of collaborating with the Serbian security forces during the war and threaten them with death. Although a number of flats in the town have been returned, KFOR and police have not discovered the usurpers and looters.

The Ashkali from Banjë/Banja have no land and Belul Zogaj⁴² is the only Ashkali in Leshan/Lešan who has. The situation in Tërn-

41 HLC files, interview with H.R. Roma from Rahovec/Orahovac, 18 September 2003.

42 HLC files, interview with Z.S. Ashkali from Leshan/Lešan, 23 September 2003

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

jë/Trnje/ and Gelanc/Geljance is similar. Even those who have land lack money for seed and fertilizer, and none has a tractor.

7. Information

The Ashkali, Egyptians, and some Roma who live among Albanians are satisfied with the quantity and quality of information they get from RTK and other Albanian media. The Roma in Rahovec/Orahovac complain about there being no Roma programmes and concur with the Serbs that there are not enough broadcasts in Serbian. They say the daily 5-minute news broadcasts and one weekly 40-minute broadcast are not enough to keep them fully informed. They would also like to have their own newspaper.

The Prizren Roma have organized several cultural-artistic societies to keep their cultural heritage from being forgotten. They say that the Roma magazines and TV and radio stations were shut down after June 1999.

The Ashkali from the village Tërnjë/Trnje, Gelanc/Geljance, and Leshan/Lešane watch and listen to all the Albanian programmes and also tune in to the radio station VALA 2000 in Suharekë/Suva Reka although they complain that the station says nothing about their life and problems. They are not interested in the print media.

Very few Roma, Ashkali, and Egyptians have mobile telephone because the bills are high.

8. Participation in political life

Several political parties striving to improve the life of the RAE communities are active in the region. Nevertheless, persons belonging to these minorities are mostly apolitical, e.g. the Roma in Banjë/Banja or Rahovec/Orahovac, the latter being the seat of the United Roma Party of Kosovo. There are two Ashkali political par-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

ties in Prizren: the Democratic Party of Albanian Ashkali of Kosovo and the Democratic Party of Ashkali of Kosovo.

9. The right to return

The biggest problems of the Roma, Ashkali, and Egyptians in the region are their still unfinished houses, their specific position, and unemployment. Humanitarian organizations do not help these three communities enough.

The houses of the Rahovec/Orahovac Roma are burned and looted, and no one can tell for sure when their reconstruction will start. The 47 Ashkali houses in Prizren are in the same state. The ICMC is expected to start repairing the Ashkali houses in Gelanc/Geljance.

Gjilan/Gnjilane region

I Serbs

1. Respect for freedom of movement and security

Except for those in the municipalities of Ferizaj/Uroševac and Kačanik/Kaçanik, the region's Serbs move more freely although they still do not pass through Albanian villages. Provocations still occur, e.g. in Mogillë/Mogila unidentified Albanians fire shots above Serb houses, and in Pasjan/Pasjane Albanians passing through the village stone Serb houses. On their way to Bujanovac in Serbia or to Gračanica/Gračanicë, Serbs use local roads built by the Co-ordination Centre to be on the safe side. Nevertheless, some of them take the main roads to Gjilan/Gnjilane, Novobërdë/Novo Brdo, Viti/Vitina, or Kamenicë/Kamenica. Serbs have freedom of movement in these towns, especially in the neighbourhoods around the Orthodox churches. The Serbs take some comfort from the KFOR checkpoint still located near the Orthodox church in Viti/Vitina. In this town Serbs do their shopping in Albanian stores though the salesmen occasionally refuse to serve them in the presence of other Albanian customers.

The Serbs from Bostane/Bostan and Binać/Binaq, and those from the mixed villages of Mogillë/Mogila, Čërnice/Cernica, Livoç e Epërm/Gornji Livoč, and Ponesh/Poneš do not travel to Viti/Vitina often because they must pass through Albanian villages. All the same, in villages in which the situation has improved, Albanians and Serbs lend each other farming tools. The village of Llabjan/Labljan has built a cattle market where both Serbs and Albanians sell.⁴³ The Serbs in the region have no complaints against the KPS and international police. The minorities are additionally encouraged by the fact that the KPS employs Serbs, who patrol together with their Albanian colleagues.

43 HLC files, interview with S.I. Serb from Tirnice/Trničevce, 6 October 2003.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Štrpce/Shtërpçë is the only municipality in the region in which Serbs control the local government. There is a coach belonging to the Niš ekspres transport company which runs between the town and Belgrade. There is also an unescorted bus which takes the Serbs from Donja Budriga/Budzikë e Poshtme to Gjilan/Gnjilane and Kamenicë/Kamenica.

No Serb from the region has ventured into Ferizaj/Uroševac or Prishtinë/Priština. The worst situation obtains in Ferizaj/Uroševac, where the 17 remaining Serbs live under constant KFOR protection and who make no move without escort.⁴⁴ KFOR supplies them with food regularly, and a number of Albanian neighbours bring them other necessities furtively. The Serbs say they would die without this help. Of the 500 Serb residents of Pleshinë e Epërme/Donja Plešina in the municipality of Ferizaj/Uroševac, the old woman Smilja Bajčetić alone remains.⁴⁵ Her neighbours are friendly towards her but are afraid to go to her. Except for the Serbs living in the municipality of Ferizaj/Uroševac, KFOR provides no protection and escort to Serbs.

The security situation has improved of late. In part, this is due to frequent patrols by the KPS and UNMIK police. After the war ended, we had several case of murder. In the village of Klobukare, the immobile seventy-year-old woman called Draga was burned to death in her house. Stanko Stanković was hanged outside his house in July 1999. Trajko Savić was beaten up and died of his injuries. Zoran Simić and his father Milan are listed as missing, as is Zoran Anđelković from Stara Kolonija. Vojislav Timotijević from Novo Brdo was at Prizren Hospital during the bombing. He was found dead. He had hospital pyjamas on. Sava Stojković from Labljan was killed, and Ratka Stojković from the same village was

44 HLC files, interview with Z.M. Serb from Ferizaj/Uroševac, 24 November 2003.

45 HLC files, interview with S.M. Serb woman from Pleshinë e Epërme/Donja Plešina, 19 November 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

beaten in her garden. She passed away the following day. Provocations continue to this day.

M.M. a Serb from the village of Jasenovik, employee of the municipality of Novobërdë/Novo Brdo

HLC interview, 3 June 2003

The freedom of movement situation has improved of late. However, the next major incident was on 8 February 2003. A grenade was thrown at the village store between 7 and 8 p.m. A group of Serb youths was in the store. (...) Nebojša Dimić, Aca Gerić, Darko Djuzić and Ivica Dimić were injured. (...) Some of them still carry pieces of shrapnel in their bodies. (...) We don't know if anyone was arrested or if there is any chance that the people who threw the grenade will be uncovered. (...) This incident made the Mogila Serbs distrust the Albanians. Another incident occurred two weeks later. At about 9 p.m. on 22 February 2003, I was in another village store with my Serb neighbours. A car pulled up in front of the store and second later there was a burst of fire. The first was short, followed by a long one. We all dropped down. The car took off immediately at great speed. As I regained my senses, I felt a sharp pain in the chest. I was wounded. I couldn't stop the bleeding (...) I don't know what to make of this incident. The attackers didn't attack me personally, their object was to frighten the Serb population of our village.

D.Đ. a Serb from Mogillë/Mogila

HLC interview, 3 April 2003

All the Serbs from Plesina and Donja Plesina left their homes as soon as the international forces came. They left me all alone, even though they said they would telephone to let me know when they decided to go. So, out of the 500-strong Serb community in Plesina, I am the only one left, living with about 5,000 Albanians in these two villages. I found out that I was the only Serb left a month later, when Albanian neighbors told me all the Serbs had run away, and that their houses had been burnt and destroyed. From time to time, I'm visited by my nearest neighbours, Sula, Qazim, Muhamet, and their daughters. The Albanians now don't

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

want to speak Serbian - some of them don't dare - and I can't speak Albanian. Maybe this is why more of the villagers don't visit me. I daren't go into the town without KFOR escort. My regular route is from my house to the garden and the nearby store. The kids sometimes make a rude remark, swear, or throw rocks at the house. They're just kids. You find that sort of things in Serbia and elsewhere (...) The Greek soldiers make my lot easier to bear. They bring me provisions but not the same as those they take to those in the town, who're given a hot meal every day.

S.B. a Serb from Pleshinë e Epërme/Donja Plešina

HLC interview, 19 November 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

In the municipalities of Novobërdë/Novo Brdo and Kamenicë/Kamenica, all application forms and inscriptions on buildings are in three languages: Serbian, English, and Albanian. Because those in Gjilan/Gnjilane are in English and Albanian, and those in Viti/Vitina only in Albanian, the Serbs demand observance of the UNMIK decree that Serbian must be used as an official language besides Albanian and English.

Twice a week, UNMIK organizes transport for the Serbs from Novobërdë/Novo Brdo to the courthouse in Gjilan/Gnjilane. Most Serbs entrust their administrative business to the community offices in the villages of Vrbovac/Urbode, Grnčare/Gërncarë, and Klokot/Kllokot in the municipality of Viti/Vitina, and to those in Donja Budriga/Budzikë e Poshtëm and Gornje Kusce/Kuscë e Epërme in the municipality of Gjilan/Gnjilane.

The deputy mayor of the municipality of Kamenicë/Kamenica is a Serb, and Serbs also hold the posts of director of the directorates of geodesy and cadastre, public affair, and minorities. The Serbs from the villages of Lještare/Leshtar, Ropotovo/Ropotovë, Ranilug/Ranllug, and Domorovce, as well as those living in the centre of Kamenicë/Kamenica, say that the situation in this munic-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

ipality is better than in any other regarding their access to administrative authorities.

The mayor of the municipality of Štrpce/Shtërpçë is a Serb and Serbs account for most employees. The municipality does not have its own court; the court in Ferizaj/Uroševac has jurisdiction in the municipality but Serbs do not visit it. There is a court branch in Štrpce/Shtërpçë but it still has no judge on its staff.

3. Access to health and social welfare services

Although most Serbs seek treatment at the parallel health institutions, some have of late begun to visit Albanian health centre, e.g. in Novobërdë/Novo Brdo and Kamenicë/Kamenica. Likewise, Albanians go to Serb surgeries, e.g. in Prekovce in the municipality of Novobërdë/Novo Brdo. Albanians go to Serb surgeries because, unlike their Albanian counterparts, they do not charge for medicines. Most Serbs criticize international organizations for not investing as much in their health centres as they do in Albanian.

There are Serb surgeries in Prekovce in the municipality of Novobërdë/Novo Brdo and in the villages of Jasenovik, Grnčare/Grënçarë, and Binaç/Binaq, all of which are visited once a week by the doctor from Prekovce. The Serbs in Bostane/Bostan have a choice between the Serb surgery in Prekovce and the Albanian one in the village itself.

In the municipality of Viti/Vitina, there are Serb surgeries in the villages of Klokot/Klllokot and Vrbovac/Urbode, and in the municipality of Gjilan/Gnjilane, they are in Donja Budriga/Budrzikë e Poshtem and Gornje Kusce/Kuscë e Epërme. Apart from serious patients and expectant mothers, no Serbs seek treatment at the health centres in Viti/Vitina and Gjilan/Gnjilane, not even those living locally. However, Serbs go to a private dentist in Viti/Vitina, an Albanian whom they consider a good man. If they need in-patient treatment, Serbs go to Gračanica/Graçanicë, northern Mitrovica/Mitrovicë, or Serbia. Even in Štrpce/Shtërpçë Albanians

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

occasionally ask Serb doctors for referral for treatment in Serbian hospitals.⁴⁶

In the municipality of Novobërdë/Novo Brdo, some 120 Serbs receive social security benefits and about 200 old age pensions. The number of recipients in Gjilan/Gnjilane is about 100. There are in Štrpce/Shtërpçë 1,228 Serb and Albanian old age pensioners and 345 Albanians receiving social security benefits.

Although eighty per cent of people in our municipality have applied for welfare, only a few get it because the criteria are strict. There are two categories: families with a child up to five years old, and those who have nothing - no tractor, no car, not even a video or TV set.

Z.M. a Serb from the village of Binač/Binaq

HLC interview, 23 October 2003

4. Employment

Most employed Serbs in the region work for the community offices financed by the Serbian Government. The region's Serbs are mostly farmers and livestock breeders, but they get little out of it because they have no freedom of movement and access to the markets. The Serbs who own shops do not earn much. The number of Serbs working for the UNMIK administration is negligible.

The public institutions employ few Serbs. Instead of employing 68 Serbs as planned, the municipality of Kamenicë/Kamenica employs 44, whereas in the municipality of Novobërdë/Novo Brdo, where Serbs account for 50 per cent of the population, 40 per cent of them work for the municipal services. In the same municipality some 30 Serbs work for the KPS and some 50 in the parallel institutions, the town hall, school, and hospital. The pre-war Serb workforce in the municipality of Viti/Vitina of 2,200 now

46 HLC files, interview with Lj.O. Serb from Prizren, 7 October 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

totals about 100 including those employed by the parallel institutions. The two Serb KEK employees in Viti/Vitina and four in Kamenicë/Kamenica make the rounds of Serb villages. The Viti/Vitina town hall employs about 10 Serbs: like in Kamenicë/Kamenica, two work at the cadastral office and five for the utility companies. The PTK has one Serb employee and the courthouse none.

Before the war, Serbs were the most numerous employees in Klokotska banja/Banjë e Kllkotit, but now only a few of them work there. About 80 per cent of the Serbs living in the municipality of Gjilan/Gnjilane are out of work. Most of them work for the KPS, accounting for 30 per cent of the force, and as prison guards. Only five Serbs work for the KPS in Štrpce/Shtërpçë.

An insignificant number of Serbs work at the Municipal and District Courts in Gjilan/Gnjilane. Of the three Serb judges in Kamenicë/Kamenica, one has left. The local court employs a total of seven Serbs.

The municipality of Štrpce/Shtërpçë has 378 Serb and 102 Albanian employees, including 37 Serb and 23 Albanian municipal employees, 230 Serb and 73 Albanian educational workers, and 107 Serb and four Albanian health workers. Unemployment is heavy especially among the internally displaced persons living in the sports centres on Mount Brezovica/Brezovicë. Even if such socially-owned enterprises still operate, they do not employ Serbs. Dismissed Albanians who used to work for the Šar cement works at Đeneral Janković/Hani i Elezit and the Milan Zeqir oil works in Ferizaj/Uroševac continue to receive assistance while their dismissed Serb colleagues do not.

5. Education

The school attendance is in direct proportion to the freedom of movement, with pupils in most settlements requiring escort. In Novobërdë/Novo Brdo, 95 pupils attend Serbian classes in the vil-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

lages of Prekovce, Jasenovik, and Bostane/Bostan, with 50 secondary school pupils from these villages attending school in the villages of Gornje Kusce/Kuscë e Eperme and Šilovo/Shillovë and 15 in Gračanica/Gračanicë. The problem is, these children must stay in these villages during the week and therefore pay for their board and lodging. The primary school in Jasenovik is multiethnic: Albanian classes are in the morning and Serb in the afternoon. There have been no incidents so far.

Albanian and Serb pupils share the building of the Fan S. Noli/Desanka Maksimović primary school in Kamenicë/Kamenica. Although the municipality is trying to abolish the separation of children in shifts on ethnic ground, the situation remained the same as at the end of the year.

The Serb school centre in the municipality of Viti/Vitina is in the village of Vrbovac/Urbode, comprising a nursery school, a primary school, and a secondary school. The primary school in Vrbovac/Urbode has 280 pupils and the Sveti Sava primary school in Klokot/Kllokot 228. Children from this village attend the secondary school in Vrbovac/Urbode which has 120 pupils at the moment. Serb children from the village of Mogila/Mogillë go to the primary school in the village and later to the secondary school in Vrbovac/Urbode, whereas those from Domorovac go to the school in Ranilug/Ranllug. Since several roads from Albanian villages cross at Vrbovac/Urbode, the pupils are always escorted by their parents because incidents have occurred. In Viti/Vitina itself, some 30 pupils attend classes in a private house because their parents are afraid to send them to the Albanian school. The situation is the same in the village of Cernica/Cërnice.

In the municipality of Gjilan/Gnjilane, the Serb school centres are in the villages of Parteš/Partesh and Gornje Kusce/Kuscë e Eperme. Parteš/Partesh has a primary school and three secondary schools - economic, commercial, and technical - in the same building totalling 250 pupils. In the village of Gornje Kusce/Kuscë e Eperme, the primary school has 371 pupils and the four second-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

ary - economic, medical, technical, and general-education - 141. The village has a school for handicapped children and a nursery school. A faculty department is due to be opened in the village. Children from other villages are transported, those from Cernica/Cërnice also being given escort because of several attacks in the past.

Pasjane/Pasjan has a primary and a secondary school. 160 pupils from Donja Budriga/Budzikë e Epërme attend the local primary school while others attend the secondary school in Parteš/Partesh.

In the municipality of Štrpce/Shtërpçë, 1,150 Serb and 510 Albanian pupils attend primary school, and 577 Serb and 156 Albanian pupils secondary school. The classes are held in different buildings.

6. Access to property

This is one of the greatest problems in the region. In a number of villages Serbs do not cultivate their land and, since KFOR has stopped providing them with escort, they have been staying away from their forests. This situation prevails in the villages of Prekovce, Klobukar/Kllobukar, Bostane/Bostan, and Jasenovik in the municipality of Novobërdë/Novo Brdo; the villages of Binaç/Binaq, Grnçare/Gërncarë, Klokot/Kllokot, Mogila/Mogillë, and Vrbovac/Urbode in the municipality of Viti/Vitina; and in the villages of Cernica/Cërnice, Žegra/Zhegër, Pasjane/Pasjan, Donja Budriga/Budrigë e Poshtime, and Gornje Kusce/Kuscë e Epërme in the municipality of Gjiilan/Gnjilane.

Although the situation is better in the villages of Lještare/Leshtar, Rotopovo/Rotopovë, Domorovce, and Ranilug/Ranllug in the municipality of Kamenicë/Kamenica, the villagers who cultivate their land remain vigilant because many have been killed or abducted during such work. Timber and livestock continue to be stolen everywhere. There are a number of old people in Ferizaj/Uroševac and Pleshinë e Ulët/Donja Plešina who can no longer cultivate their land; Albanians who have agreed to do this

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

for them for a fee have had to give up under threats from other Albanians.

Some 50 Serb flats are usurped in the Stara Kolonija district of Novobërdë/Novo Brdo and 96 houses and 70 flats in Viti/Vitina. The one house that was evacuated was burned the same day.⁴⁷ Immediately after the war, 65 Serb houses were burned down in the village of Klobukar/Kllobukar, three in Jasenovik, and one in the village of Vlasce. Although every case has been reported to HABITAT, the process of returning the property to their owners is slow. The Gjilan/Gnjilane Serbs alone have filed 598 complaints.

7. Information

The local Serbs complain that the Serbian language programmes of RTK give them no true information about the state of affairs in Kosovo. Those who have satellite dishes watch RTS and other TV programmes from Serbia. Of the RTK programmes, they occasionally watch films and musical shows.

Radio Belgrade and Radio Bujanovac are the most popular among the Serbs in the municipality of Novobërdë/Novo Brdo. The residents of the Stara Kolonija district listen to the radio station Max in the Serb village of Šilovo/Shilovë. The Serbs in Viti/Vitina watch Serbian TV programmes although those who understand Albanian watch also RTK and KTV. The Gjilan/Gnjilane Serbs watch mostly TV Šilovo/Shilovë and TV Kusce/Kuscë. Pasjane/Pasjan has no TV reception owing to its location. The Serbs in Kamenicë/Kamenica tune in to all local Serb radio and TV stations available. The town has a new radio station broadcasting in Albanian and Serbian; its Albanian and Serb staff edit the programmes together.

The only available Serb newspaper from Kosovo is *Informator*, the organ of the Orthodox Church from Gjilan/Gnjilane. The Serbs in Viti/Vitina are brought their newspapers by the OSCE; those in

47 HLC files, interview with D.T. Serb from Viti/Vitina, 23 October 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

Kamenicë/Kamenica get them from Štrpce/Shtërpçë with some delay.

8. Participation in political life

The region's Serbs are not politically active either, and they have objections to the work of the Co-ordination Centre. They believe that they will be much better off if Kosovo is decentralized.

The Serbs do not trust the Kosovo institutions and political parties and complain that the Serb parties are disunited. They consider that everybody in Kosovo will be better off if the Serbian police and army returned. Even the Serb 'Let us live together' civil initiative, which advocates Serb-Albanian rapprochement, favours the restoration of Serbian institutions.

Politics do not interest me, all I know is that this is Serbia. Everything here would be sorted out if the Serbian police and army returned, if things were as they used to be. As to me, I don't feel like leaving this place.

Z.S. a Serb from Bostane/Bostan

HLC interview, 3 October 2003

As to our attitude towards Serbia, let me say that just as the Albanians dream about a Greater Albania, we Serbs keep thinking about a Greater Serbia.

Z.M. a Serb from the village of Binač/Binaq

HLC interview, 23 October 2003

9. The right to return

The number of Serb returnees to the region was 432, with 29 leaving Gjilan/Gnjilane and seven Kamenicë/Kamenica in the summer of 2003. The number of returnees to Novo Brdo was 120.

The Binačka Morava company has started the reconstruction of 34 houses in Pasjane/Pasjan, whose residents have problems with

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

disconnected power and telephone lines. Houses have been built in Lještare/Leshtar for the seven Serb families who on their return lived in tents provided by the UN High Commissioner for Refugees. Five other houses are ready and awaiting the arrival of their owners. Others will come when their houses are repaired.

Water supply is the biggest problem in Domorovce: the Serbs say that UNMIK is insufficiently heedful of their needs because work started by it has been suspended. Nevertheless, the IRC is building a culture centre in the village.

The number of returnees to the Stara Kolonija neighbourhood of Novobërdë/Novo Brdo is lower than expected; on the other hand, the residents of Klobukar/Kllobukar are pleased with the number of returnees. The married couple Maksimović alone have returned to Ferizaj/Uroševac. They live in a shack owned by the welded pipes factory. Their Albanian neighbours bring them food, but they have no freedom of movement and are under constant Greek KFOR protection.

The Serbs in Klokot/Kllokot have started private manufacturing business with the help of micro loans. The 30 Serb families expected to return to Mogila/Mogille are still away. The village of Žegra/Zhegër too is still awaiting its returnees; the Albanian village leaders have plans to engage Serbs and Albanians to pick plums and cherries together which, in their opinion, would encourage the Serbs to return.⁴⁸ They previously agreed that Serbs could come to till their land and inspect their houses and, if they so wished, to stay. The local Serbs and Albanians want first to meet without the presence of international mediators in order to work out all the details concerning the return. They believe that their talks will be more open this way.⁴⁹

48 HLC files, Return Working Group, Gjilan/Gnjilane, 4 June 2003.

49 HLC files, Return Working Group, Gjilan/Gnjilane, 21 May 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The return plan worked out by Steiner and Čović cannot ensure the return of the displaced Serbs. This can be realized only if all the purchase agreements between Albanians and Serbs are annulled; they are the product of coercion, threats, and fraud and do not reflect the Serbs' free will. The Serbs from these parts were put under pressure and threatened, there's no doubt about that. Before anyone comes back, the doctors should return to the health care facilities and the teachers to the schools; after that the families will return, just as the Albanians returned in a fortnight. We've been unable to return to our houses for three years although we number a third as many.

A.J. Serb spokesman for the village of Ranilug/Ranllug

HLC interview, 16 August 2002

II Turks, Bosniaks, Albanians and Croats

1. Respect for freedom of movement and security

The region's Turks say they have full freedom of movement because they have become fully integrated into Kosovo's society over the centuries and are especially close to the Albanians. Their good relations stem from the fact that all Turks speak Albanian and most Albanians Turkish. Turks and Albanians also intermarry. All the same, after the withdrawal of the Serbian forces, Turks occasionally had problems if they were heard speaking Turkish. The native Albanians did not bother them but those who moved in after the war did. Now the situation is different. Although they are on good terms with the KPS and KFOR, they say they do not need them because they have nobody to defend themselves against. The Gorani in Viti/Vitina and Kamenicë/Kamenica, and the Albanians in the predominantly Serb village of Donja Bitinja/Biti e Ulet in the municipality of Štrpce/Shtërpçë are in a similar position. Neither the Gorani nor the Albanians of Kamenicë/Kamenica left their homes during the bombing.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The 250 or so Bosniaks living in Ferizaj/Uroševac have freedom of movement although their language was a source of problems immediately after the war. On a number of occasions, they were attacked in the street by Albanians and called 'Shkie' - the abusive Albanian term for Serbs.

The Croats live in the villages of Shasharë/Šašare, Vernez/Vrnez, Vernakollë/Vrnavokolo, and Letnicë/Letnica. The freedom of movement of those in Letnicë/Letnica is restricted even inside the village and those who venture into Viti/Vitina do so at their own peril. Many Croats have emigrated to Croatia. The Vernakollë/Vrnavokolo Croats are safe inside the village but at risk outside it. Their problem is that they are mistaken by Albanians for Serbs.

Most Albanians in the municipality of Štrpce/Shtërpçë live in the villages of Firajë/Firaja and Brod, though there are some in the Serb villages of Donja Bitinja/Biti e Ulët and Sushicë/Sušica. The Albanians from Donja Bitinja/Biti e Ulët say that at one time they could not use their language but that the situation is much better now. Although the two communities in the municipality of Štrpce/Shtërpçë still live separately, the Albanians can move freely in Serb environments. There is, however, the case of the family of Zlatko Simeunović, a Serb living in the Albanian part of Gornja Bitinja/Biti e Epërme.⁵⁰ Albanians from the village of Sušice/Sushicë say that their relations with their Serb neighbours are cold: they sometimes greet each other and sometimes not.⁵¹ Most Albanians resent the display of Serb symbols and portraits of Radovan Karadžić and Ratko Mladić all over Serb villages. They are also afraid of Serb foresters who wear Serbian police uniforms.

Both Serbs and Albanians have Kosovo licence plates on their cars. KFOR and UNMIK and KPS police make the rounds of all the villages and nobody has had any problems with them. However, at

50 HLC files, interview with B.S. Albanian from Gornja Bitinja/Biti e Epërme, 7 November 2003.

51 HLC files, interview with R.H. Albanian from Sushicë/Sušice, 23 November 2003.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

the Albanians' request, Serbs serving in the KPS no longer visit their villages or village parts; they have been replaced by Albanians from Kačanik/Kaçanik.⁵²

Albanians started to attack us after the war ended. Petar Tunić, the Croat from the village of Šašare aged seventy-three, was killed on his farm. I too was among the victims. At about half past two in the afternoon of 28 June 1999, I went to the church and met three young men in front of it. They wore uniforms without any emblems and carried automatic rifles. I greeted them in Albanian and they returned my greetings. I got back some forty minutes later. A minute later, there was a knock on the door. I opened it and one of the youths pointed the rifle at my stomach. They searched the house. They took away the pistol, the hunting rifle, for which I had a licence, the ammunition, and the knife. They didn't find the sniper or the carbine. They didn't touch the money. They took me up to the fourth storey of the house. They tied a length of cord round my neck and then tightened it. They abused me in this way and that, and threatened to kill me. Then they let go of me and went away. I dragged myself to the church and told my neighbours what had happened. They went to the village of Stubla and reported the incident at the UÇK headquarters. No one has been detained over the incident so far. There were other cases too. Zef Deligegić was beaten all night. He fled to Croatia and died of his injuries soon afterwards. There were also cases of rape. The first case occurred in 1999 after the end of the war. Idriz Nue tried to rape Justina Perić. They said that Nue was mentally ill, but this year (2003) the same man tried to rape Petra Gegić. He was arrested after that. If he is mentally ill, why is he attacking only Croat women? It is because of such cases that Croats are leaving their villages and going to Croatia.

F.D. a Croat from Letnicë/Letnica

HLC interview, 14 April 2003

52 Ibid.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

I was attacked by some youths. (...) They kept hitting me on the head until I told them I was Croat. Then they stopped and apologized.

F.T. a Croat from Vernakollë/Vrnavkolo

HLC interview, 27 October 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

Persons belonging to the Albanian, Turkish, Bosniak, and Gorani minorities have free access to the regional administrative and judicial authorities, but Croats do not because they do not speak Albanian and no institution employee wants to speak Croatian. On their visits to the town hall, the Gorani in Kamenicë/Kamenica insist on speaking Serbian and do not want to communicate in Albanian; those in Ferizaj/Uroševac, however, are afraid to speak Serbian and use only Albanian. Some have been to the court in Prishtinë/Priština and have had no problems there. They point out that personnel in these municipalities are much more businesslike than those in Dragash/Dragaš.

The municipal forms in Gjiilan/Gnjilane are bilingual, i.e. in Albanian and English. The Turks object that there is no inscription in Turkish anywhere on the town hall building. This is a great problem because the municipality has declared Turkish an official language. The Bosniaks and Gorani in Ferizaj/Uroševac complain because all the application forms are in Albanian.

The Albanians from Gornja Bitinja/Biti e Epërme, Donja Bitinja/Biti e Ulët, and Sushicë/Sušice have free access to the town hall in Štrpce/Shtërpçë. They have never gone to the parallel Serb court in the town and do all their business at the Kosovo court in Ferizaj/Uroševac. The court will soon open a branch in Štrpce/Shtërpçë employing 60 per cent Serbs and 40 per cent Albanians. The Albanians object that the Serbs refuse to pay tax to the Kosovo authorities because they do not consider them their own, and are even more irritated by the inscriptions of 'Republic of Serbia' in the Štrpce/Shtërpçë town hall. Although the forms are also

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

in Albanian, they insist on their documents being signed by an Albanian rather than a Serb official. They also do not want to work in the same offices as Serbs. The fact that their registers are in Serbia and that parallel institutions of the Republic of Serbia operate in the municipality is an additional source of problems. The Municipal Assembly has 34 seats occupied by 15 Serbs and 17 Albanians, as well as six directorates headed by three Serbs and three Albanians. The public services function in Serb villages but are unavailable in Albanian.

The Bosniaks and Gorani in Uroševac have free access to the public services, but they cannot obtain information in their own language. The official documents are in Albanian. Recently I witnessed an unusual wedding. The municipal registrar was marrying a Gorani couple, and he read the entire text, which the bride and bridegroom were requested to repeat after him, in Albanian. Since the bride did not speak Albanian, the bridegroom doubled as interpreter. It was rather comical. As he didn't interpret the text correctly, the answers to them were inappropriate and even contrary to what was expected.

M.Z. a Bosniak woman from Ferizaj/Uroševac

HLC interview, 27 November 2003

3. Access to health and social welfare services

All Albanians, Gorani, Bosniaks, and Turks have free access to the health centres and hospitals in the region. However, their choice of health establishment depends on the language they speak or understand. For instance, although the Bosniaks from Ferizaj/Uroševac have access to Kosovo hospitals, they seek treatment in Belgrade, Sarajevo or Skopje because they do not speak Albanian. Likewise, the Albanians from Donja Bitinja/Biti e Ulët and Gornja Bitinja/Biti e Epërme do not go to Štrpce/Shtërpçë, where all the doctors are Serbs, but to Prishtinë/Priština or Ferizaj/Uroševac.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

There are two health centres in Kamenicë/Kamenica visited by Bosniaks: the parallel Serb and the Albanian one. Most of them go to the Serb centre because of their language and because it does not charge for examination and medicines; others prefer the Albanian centre because it is better equipped. The Gjilan/Gnjilane and Novobërdë/Novo Brdo Turks and Bosniaks have no health care problems. There are many Turkish doctors at the Gjilan/Gnjilane health centre as well as private practitioners. The Gorani from Viti/Vitina visit only private health clinics.

The Vernakollë/Vrnavokolo Croats' nearest surgery is in Letnicë/Letnica 5 km away. Their only means of transport to it is the tractor. Since their telephones are out of order, they cannot call an ambulance. They sometimes go to Viti/Vitina.

Social security benefits are paid to only four Bosniak families in Ferizaj/Uroševac and to 42 Albanians in Donja Bitina/Biti e Ulët. Old age pensions are paid to all over 65 years of age. Only two Turks receive social benefits because Turks in general are very well off. On the other hand, all the Croats in Letnicë/Letnica have had to apply for benefits.

4. Employment

Jobs are scarce in the region and persons belonging to these communities are generally dissatisfied with their share of workplaces in the institutions. However, Gorani from Viti/Vitina, Gjilan/Gnjilane, and Kamenicë/Kamenica do not apply for public sector jobs because they have their own private businesses and can even employ others.

The Albanians from Donja Bitinja/Biti e Ulët complain because of the 145 people employed in the health services only four are Albanians. The Serbs work in the parallel health centres and surgeries of the Republic of Serbia not those of the Kosovo government.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The Turks regard themselves as victims of discrimination because Albanians often pass themselves off as Turks and are given jobs reserved for Turks under the ethnic distribution quota. Nevertheless, they consider themselves well represented in Novobërdë/Novo Brdo: all of them are employed, including one as KEK director and another as deputy mayor.

Of the Gjilan/Gnjilane Turks, seven are employed by the KPC, KPS, and KEK, three by the court, five by the town hall, and two by the Post Office. There are 25 or so Turkish teachers and 16 health workers. Turks also have private surgeries.

The Bosniaks from Ferizaj/Uroševac are not satisfied with their share of institution jobs. None works in the KPC and KPS, and only one is employed at the health centre and the town hall each. No Croat from Vernakollë/Vrnavokolo and Letnicë/Letnica works due to lack of security and ignorance of the Albanian language respectively.

Only five Albanians from Gornja Bitinja/Biti e Eperme have jobs: they are employed by the welded pipes factory in Ferizaj/Uroševac, the KPC, and the court. They say that the Serbs from the area are favoured and point out that of the eleven people working at the Kosovo Post Office in Štrpce/Shtërpçë all are Serbs. They also stress that the sports centre on Mt Brezovica/Brezovicë, the forestry department, the KPS, the Metalik textile factory, and the Šara National Park have no Albanian staff.

5. Education

The Turks, Gorani, and Bosniaks have free access to the schools in the region, but the Albanians in the municipality of Štrpce/Shtërpçë have still made no arrangements with the Serbs about the use of the school buildings. The language in which instruction is given is the biggest problem of these communities because all want their children to attend classes in their mother tongue. For instance, the Turks say that there are not enough Turkish schools

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

in the region. For instance, Novobërdë/Novo Brdo has no such school and local Turks send their children to Prishtinë/Priština which has a Turkish primary and secondary school. Gjilan/Gnjilane has only a primary school - Nazim Hikmet. A number of Albanian children attend Turkish schools; the one in the village of Miresh/Dobrcane is attended by five Albanian pupils from the village of Petrović/Petroviq in the municipality of Shtime/Štimlje, and from Buzovik in the municipality of Viti/Vitina. Turks study at the Faculty of Oriental Studies in Prishtinë/Priština and the Senior Teachers College in Prizren where instruction is in Turkish.

Because they cannot send their children to schools where they can be taught in their own language, the Bosniak parents from Ferizaj/Uroševac send their 14 pupils to Albanian schools but only unwillingly. Gorani children from Viti/Vitina and Gjilan/Gnjilane attend Albanian nursery schools, which is no problem for them because they speak Albanian. They also attend Albanian schools and have no problems there. But those from Kamenicë/Kamenica attend only Serb institutions from the nursery school to the university because they regard Serbian as their mother tongue. There are no Croat children of school age in Vernakollë/Vrnavokolo and only three in Letnicë/Letnica.

Some 150 Albanian pupils cannot use the school buildings in Gornja Bitinja/Biti e Epërme, Donja Bitinja/Biti e Ulët, and Sušica/Sushicë because their Serb neighbours will not let them. No meeting to resolve the issue has borne fruit so far. The Albanian classes were therefore late and are held in private houses.

6. Access to property

Except for the Croats and some Albanians in the municipality of Štrpce/Shtërpce, persons belonging to these ethnic communities have free access to their property. The Turks from Gjilan/Gnjilane and from the village of Miresh/Dobrcan had initial usurpation problems but all these have been resolved. The Gorani in Viti/Vitina and Kamenicë/Kamenica had similar problems.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The Letnicë/Letnica Croats are still afraid to cultivate their land, and in Vernakollë/Vrnavokolo local Albanians still graze their cattle on Croat fields and collect fruit from Croat orchards. The Albanians from Donja Bitinja/Biti e Ulët do not use their property near the main road because they fear provocations especially from displaced Serbs.

7. Information

The Turks are not satisfied with the 5-minute daily news programmes and the 40-minute weekly programmes in Turkish on RTK, and their complaints about radio programmes are on the same grounds. The only print media in Turkish is *Yeni Donem* magazine from Prizren. The Turks in Gjilan/Gnjilane have a 30-minute Turkish broadcast on the local radio and they think this is not enough. They point out that the OSCE has not given them a frequency to launch a Turkish radio station. Those who have satellite dishes watch TV programmes from Turkey.

The Gorani in Viti/Vitina receive programmes in Serbian and consider this enough; those in Kamenicë/Kamenica receive both Serbian and Albanian language programmes. As no radio station in Gjilan/Gnjilane has programmes for Gorani, those who live locally listen to and watch radio stations and TV channels from Pejë/Peć, Prizren, and Dragash/Dragaš. They are brought newspapers by relatives.

The Croats in Vernakollë/Vrnavokolo have no radio and TV sets. They even have no electricity because their transformer station was stolen. KFOR brought them newspapers only once. They have no mobile telephones either.

The radio stations with reception in Štrpce/Shtërpçë, e.g. Herc, Spektar, and Borzani, have no Albanian language broadcasts; local Albanians therefore watch RTK and KTV and buy Albanian newspapers.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

8. Participation in political life

These ethnic communities in the region have different opinions about the Kosovo institutions and the Serbian Government. The Turks generally respect the Kosovo institutions whereas the Gorani from Viti/Vitina and Gjilan/Gnjilane are apolitical: they do not like the present government in Kosovo, and they did not like its Serbian predecessor either. The Gjilan/Gnjilane Gorani support the SDA. Those in Kamenicë/Kamenica do not respect the Kosovo institutions and lean towards Serbia.

There are several political parties in the region rallying Turks. The strongest of them in Gnjilane is the Democratic Party of Turks, which has representatives in the municipal assembly and the Kosovo Parliament. In the municipality of Štrpce/Shtërpçë, the deputy mayor, four councillors, and two directors in charge of education and social policy respectively are Albanians. The Albanian councillors are members of the LDK and the PDK.

9. The right to return

The region's minorities concur that the conditions for the return of all displaced persons are not yet ripe. The Turks from Miresh/Dobrcan believe that those who left the village before the war are unlikely to return. The persons in question are 30 families who work in Switzerland and who contribute to the development of the village considerably. The local Turks and those in Gjilan/Gnjilane consider lack of economic prospects their biggest problem.

The Bosniak from Ferizaj/Uroševac consider that the Kosovo institutions are not interested in the return of displaced persons.

A total of 275 Albanians have returned to the region. Albanians did not return to Donja Bitinja/Biti e Ulët and Gornja Bitinja/Biti e Epërme until May 2003 because of Serb opposition. The returnees to Donja Bitinja/Biti e Ulët comprise 18 families with 61 mem-

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

bers. The Albanian houses were burned and looted. Until some of the houses were repaired, they lived in tents provided by the UN High Commissioner for Refugees and the American Refugee Council [ARC]. The ARC is financing the repair of 70 Albanian houses of which only 10 have been completed. Albanians are not returning in larger numbers because there is no electricity and the problems with water supply, sewerage, education, and employment remain unsolved. These Albanians are living in Serb houses in Ferizaj/Uroševac and will not return before their houses are repaired.

The Albanians who wanted to return to Gornja Bitinja/Biti e Epërme had more problems. The Serbs tried to prevent their return by blocking the road, and they waited almost all day in rain on the approaches to the village. The Serbs insisted that the Albanians could return only if Serbs from other villages were allowed to do so. After repeated negotiations, the Albanians were escorted into the village by KFOR and UNMIK police. Only one house in the village has been repaired and the rest are still under construction. Eleven Albanians still live in tents. The Dutch humanitarian organization which undertook the work will continue to repair only the houses of the Albanians who return to the village. Six Albanian families have returned to the village of Sušice/Sushicë.

The Albanians regard a project to clear 46 km of canals and rivers in the municipality of Štrpce/Shtërpçë, launched by the Kosovo Ministry of Labour and Social Security and due to employ 300 Serbs and Albanians, a very important step towards Serb-Albanian rapprochement.⁵³

Three Croats have returned to the village of Vernakollë/Vrnavokolo and nine Croat families there have been given two goats each. They have not applied for credit because they do not believe they can repay it. In June 2003, 17 Serbs were scheduled to return to

⁵³ *Ibid.*

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Kamenicë/Kamenica and their Albanian neighbours agreed to the move. The municipality plans to construct 64 houses of which 47 would be built from the foundations up. The municipal budget has set aside 20,000 euro for the needs of returnees.

All the Turks and Gorani, as well as the Gorani from Vernakollë/Vrnavokolo, support Serb-Albanian dialogue. In their opinion, the most important thing is to find out who was to blame for the war.

The return process of the Albanians from Biti e Ulët is not at a satisfactory level. We who have returned lack normal living conditions. The children cannot attend classes in the school building. There is no work and many families live in poverty. On the other hand, the Serbs have limited freedom of movement outside the municipality of Shtërpçë. Ethnically-motivated incidents often occur across Kosovo. Until these issues are solved, we cannot count on a greater degree of tolerance between Albanians and Serbs.

A.A. an Albanian from Donja Bitinja/Biti e Ulët

HLC interview, 22 November 2003

We came back in May this year to rebuild the village. (...) Our neighbors, Serbs from Biti e Epërme, didn't let us into the village. They put up barricades (...) They drove all the vehicles out and lit a fire. We spent 24 hours out in the rain. Then KFOR soldiers and American policemen came and escorted us into the village. The reconstruction of our houses is progressing slowly, and this is why only about half our villagers have returned, eleven still living in tents. They are Ramiz Sejdiu, Enver Aslani, Abdul Aslani, Kemal Musliu, Rexhep Bislimi, Miftar Bakija, Smail Bakija, Jusuf Cerimi, Fazli Hamiti, Baki Hakija, and myself. Some have had a room repaired each, so they're better off than us. Winter's on its way and things are going to be even harder.

S.B. an Albanian from Gornja Bitinja/Biti e Epërme

HLC interview, 7 November 2003

III RAE communities

1. Respect for freedom of movement and security

The region's Roma are much safer here than in other parts of Kosovo. All the same, they still feel fully at ease only within their villages, e.g. the Roma from Prekovce and Bostane/Bostan in the municipality of Novobërdë/Novo Brdo, who can move freely as far as Gjilan/Gnjilane. Those in Berivojce and Strezovce/Strezofc agree because they can go freely into Kamenicë/Kamenica. The Roma living in the town itself also feel free. Nevertheless, none of these Roma and those from Viti/Vitina has been to Prishtinë/Priština since 1999. All Roma use local road passing through Serb villages whenever they drive or walk. These roads connect them with the central Serb enclaves in Kosovo such as Gračanica/Graçanicë. As many Serbs, they still drive around with old licence plates and are fined by the KPS for that. Roma from Berivojce complain that the KPS has fined them after permitting them to use the old plates.

The Ashkali from the village of Pozharan/Požaranje go to Ferizaj/Uroševac quite freely; but unlike the Roma from Prekovac and Bostane/Bostan, they fear venturing into Gjilan/Gnjilane where they have been attacked several times. The Roma from the Avdulah Presheva neighbourhood of Gjilan/Gnjilane have the same problems. The three remaining Roma families in Viti/Vitina do not complain about freedom of movement, as neither the local Ashkali and those in Gjilan/Gnjilane and Ferizaj/Uroševac do. The Roma from Ferizaj/Uroševac do not move at night because Ashkali and particularly Roma have been killed before.

The Ashkali believe that the improvement of the situation in Ferizaj/Uroševac is mostly due to their 2002 carnival, when they were joined in the streets by Albanians. Unlike their ethnic kin in Ferizaj/Uroševac, the Roma in Kačanik/Kaçanik are still unsafe.

Other than the licence plate problems mentioned by Roma from Bostane/Bostan and Berivojce, all Roma, Ashkali, and Egyptians

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

commend the work of the UNMIK and KPS police. They have no frequent contacts with KFOR because it has stopped visiting them.

In July 1999, Ramadan Rashiti [aged 55] from the Salahana neighbourhood, Dako Hasani [60] from the Halit Ibishi neighbourhood, and Ekrem Shabani [47] were kidnapped. Since then, all trace of them has been lost. Then Roma too began to leave Urošavac. Soon after the war the Roma Ali Jashari, who'd lived in Germany for over twelve years, was kidnapped in Uroševac. He went into the town and didn't come back. Three days later he was found by the Skopje-Uroševac main road. There was never an autopsy. His family don't know to this day how his death came about. Now there are only thirty-eight families with only 210 members in Uroševac.

M.H. a Roma from Varoš Selo/Varosh, spokesman for the Roma in Ferizaj/Uroševac

HLC interview, 24 January 2003

2. Access to administrative and judicial authorities

The Roma, Ashkali, and Egyptians experience no trouble during their visits to the administrative and judicial authorities; this is especially true of the Roma from Berivojce/Berivojcë and Strezovce/Strezofc, who have free access to the town hall in Kamenicë/Kamenica. The Roma and Ashkali from Viti/Vitina and Ferizaj/Uroševac too have free access to the town hall and court-house.

In the corridors of the new town hall building of the municipality of Novobërdë/Novo Brdo in the village of Bostane/Bostan, Albanians sometimes provoke Roma, and similar incidents occur in Gjilan/Gnjilane. Since the Ashkali from these places avoid going to Gjilan/Gnjilane and Prishtinë/Priština, municipal employees go there on their behalf.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

3. Access to health and social welfare services

The Roma feel most secure in Serb surgeries although they can obtain treatment at Albanian establishments without problems. On the other hand, the Ashkali go to Albanian surgeries but steer clear of Albanian hospitals.

Most Roma from Bostane/Bostan go for examination to the Serb surgery in the village of Prekovce; some seek treatment in Novobërdë/Novo Brdo and have no problems with the Albanian staff there. Those from Berivojce and Strezovce/Strezofc visit both Serb village surgeries and the Albanian surgery in Kamenicë/Kamenica.

The Roma from these villages seek in-patient treatment only in Gračanica/Gračanicë or in other Serb establishments. The Ashkali from Pozharan/Požaranje visit the Albanian surgery in the village but have problems going to Gjilan/Gnjilane or to the Clinical Hospital in Prishtinë/Priština. The Roma from Viti/Vitina go freely to Gjilan/Gnjilane and say that the Albanian doctors acknowledge the findings of their Serbian colleagues.

The Ashkali from Gjilan/Gnjilane and Ferizaj/Uroševac go to the town hospital centres. However, the Ferizaj/Uroševac Roma avoid visiting the local hospital.

Although social security benefits are available, persons belonging to these communities consider that many more of them should be getting it. This opinion is especially widespread among the Ashkali from Ferizaj/Uroševac where only 70 of them are receiving benefits.

It happened that an Albanian doctor insulted a Roma woman by saying to her, 'You ought to go to Belgrade to get treatment, this is no place for you.' There were many such cases.

M.H. a Roma from the village of Varoš Selo/Varosh, spokesman for the Roma in Ferizaj/Uroševac

HLC interview, 24 January 2003

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

4. Employment

Most Roma, Ashkali, and Egyptians in this region are unemployed. Roma find auxiliary work in Serb parallel institutions and community offices while Ashkali work at Albanian institutions. Secondary education is rare among them. They regard themselves as discriminated against because they are not given even jobs which do not require secondary school qualifications, e.g. cleaner, driver, or guard.

The only employed Roma from the village of Bostane/Bostan works as a town hall guard, and no Roma from Prekovce has a permanent job. Those who own smithies earn very little. Even if they had land, they could not cultivate it because they could not invest in machinery and seed. In Gjilan/Gnjilane, four Roma work at the public utility company and two women as cleaners at a Serb surgery.

The only employed Ashkali in Pozharan/Požaranja works in Klokotska Banja/Banjë e Kllkotit; one works at the Post Office in Gjilan/Gnjilane; and one woman in Viti/Vitina works as a cleaner at the Post Office. All who have applied to the KPS have failed to pass the test. Most Roma in Kamenicë/Kamenica work in Serb parallel institutions. Four work at the town hall, five at the community office, two in the KPS, and three cleaning women at the Serb health centre. One works in the education sector.

The Ashkali from Ferizaj/Uroševac who used to work for the socially-owned companies Remont and Trajko Grković have been dismissed. All of them work as sweepers at the public utility company although some of them have driving licences. The Community Office in the town employs eight persons belonging to the RAE communities, the KPS nine, and the KPC two. They used to account for 5 per cent of the PTK workforce. Many work as labourers but do not have enough work.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

5. Education

Except for those living in Strezovce/Strezofc and Viti/Vitina, the Roma send their children to Serb schools only, and the Ashkali, e.g. from Pozharan/Požaranja and Gjilan/Gnjilane, send theirs to Albanian schools. This is also what they did before the war. The Roma in Prekovce/Prekoc have no money to send their children to school, but if they did, they would certainly send them to Serb schools. Roma children from Berivojce first attend the Serb four-year school in the village and then the Serb school in Kamenicë/Kamenica, where the Serb, Roma, and Albanian pupils share the school-yard. Provocations and minor incidents occur there occasionally. In the town, Roma children may elect to attend Roma classes at the Serb school.

The Serb school in a private house in Gjilan/Gnjilane has 55 Roma pupils, some receiving instruction in Roma and others in Serbian. They attend secondary school in the Serb villages of Gornje Kusce/Kuscë e Epërme and Šilovo/Shilovë.

The Ahmet Hoxha school in Ferizaj/Uroševac provides, under the aegis of the Catholic Relief Services (CRS), additional literacy classes for Roma, Ashkali, and Egyptians aged 9 to 25. The instruction consists of three stages each lasting six months. The instruction began on 16 August 2002, the first stage being attended by 215 and the second by 193 students; stage three is to commence in 2004. As the village of Dubravë/Dubrava has no school, 200 Ashkali children attend Albanian classes in the village of Zaskoc/Zaskok 2 km away.

Roma who want to attend university enrol at the Serb faculties in Gračanica/Graçanicë, northern Mitrovica/Mitrovicë, Zubin Potok, or Serbia; their Ashkali opposite numbers enrol at the university in Prishtinë/Priština.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

6. Access to property

The houses and fields of the Roma from Berivojce, Strezovce/Strezofc, Prekovce, and Bostane/Bostan are not usurped. In their opinion, their houses and land are so bad that no one would take them. One Ashkali house is usurped in Pozharan/Požaranj and none in Gjilan/Gnjilane; on the other hand, ten Roma houses in Gjilan/Gnjilane and as many in Viti/Vitina are usurped.

The Roma are afraid to demand the return of their houses. They also believe that the Albanians who are willing to return them are holding back because they fear the reaction of those who intend to keep them. Nevertheless, the Roma whose houses are usurped have complained to HABITAT, but the procedure is slow. Many houses in the Avdulah Presheva district of Gjilan/Gnjilane have been burned.

The Roma from Kačanik/Kaçanik are afraid to till their land, and 10 Roma or so from Kamenicë/Kamenica are waiting for their houses to be repaired. They have no land or forest.

The cadastral service is available to all.

7. Information

In the absence of programmes in their language, the Roma obtain information from Serb and Albanian broadcasts, e.g. those in Bostane/Bostan, Prekovce, and Gjilan/Gjilan. The Ashkalit receive their information from Albanian radio and TV stations. The Roma in Bostane/Bostan and Prekovce watch RTS programmes the most, and those in Viti/Vitina the Albanian KTV and RTK chnnels. The Roma in Kamenicë/Kamenica have a daily hour-long programme in Roma broadcast by the local station Radio Kamenicë/Kamenica. The Gjilan/Gnjilane Roma asked the UNMIK and OSCE to grant them a radio frequency but did not get one. The Roma for their part turned down the proposal by the UNMIK and OSCE for an hour-long programme on Gjilan/Gnjilane radio.

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

The Ashkali from Pozharan/Požaranje listen to the local radio station Radio Pozharan/Požaranje, and those in Gjilan/Gnjilane watch RTK, Koha Vision, and TV21.

The Roma have never had their own newspaper, and the Ashkali buy Albanian newspapers. The first have mobile telephones using the 063 dialling code and the second 044.

8. Participation in political life

The Roma believe that they would be much better off under Serbian rule in Kosovo, especially those from Bostane/Bostan and Prekovac. The Roma from Berivojce, Strezovce/Strezofc, and Kamenicë/Kamenica do not believe that the president of the Roma party, Hadži Zulfi Merđa/Hadji Zylfi Mergja, speaks for most of them because he advocates an independent Kosovo.

The Ashkali and Roma from Viti/Vitina and the Roma from Gjilan/Gnjilane are non-committal towards the Serbian Government but are tied to Serbia by their relatives living there.

There have been attempts to set up a branch of a party allegedly rallying together the Kosovo Roma. Its president is Hadži Zulfi Merđa, deputy in the Kosovo Parliament. But he's not our representative. We regard him as a traitor. We see Serbia as our mother country. The present political structures in Kosovo don't interest us.

B.K. a Roma from Berivojce, president of the Community Office

HLC interview, 1 October 2003

9. The right to return

Only 38 persons belonging to the RAE communities have returned to Gjilan/Gnjilane so far. A number of displaced Roma still live in Macedonia. If their houses were repaired and their safety and employment guaranteed, they would return at once. The same applies to the Roma from Kamenicë/Kamenica who are displaced in Montenegro.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Glossary

UN	United Nations
UNMIK	UN Interim Mission in Kosovo
KFOR	peace-keeping forces in Kosovo
UCK	Kosovo Liberation Army
UNMIK police	international police force
NATO	North Atlantic Treaty Organization
community offices	offices for community affairs
KEK	Kosovo power company
PTK	Kosovo Posts and Telecommunications
KZK	Kosovo Protection Corps
OSCE	Organization for European Security and Co-operation
RAE	Roma, Ashkali, Egyptians
UNHCR	UN High Commissioner for Refugees
KPS	Kosovo Police Service
HABITAT	UN Human Settlements Programme
RTK	Radio-Television Kosovo
KTV	Koha Television

Ethnic minorities in Kosovo in 2003

RTS	Serbian Radio-Television
BK	Brothers Karić
NGO	non-governmental organizations
IOM	International Organization for Migration
IRC	International Rescue Committee
THW	technical aid volunteer organization
CRS	Catholic Relief Services
European Perspective	Greek humanitarian organization
Mercy Corps	volunteer organization
ICMC	International Catholic Migration Commission
ARC	American Refugee Committee
CARE	humanitarian organization
ASB	German humanitarian organization
SDA	Democratic Action Party
BSDAK	Bosniak Democratic Action Party of Kosovo
LDK	Democratic League of Kosovo
PDK	Democratic Party of Kosovo
AAK	Alliance for the Future of Kosovo
VATAN	coalition of SDA, BSDAK, and Gorani leaders

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

NDIK	New Initiative for a Democratic Kosovo
MUP	Ministry of Internal Affairs
KCKM	Kosovo and Metohija Co-ordination Centre
KBC	Clinical Hospital
LRG	local return working group
ORG	municipal return working group
RRG	regional return working group

**March 2004
Ethnic
Violence
in Kosovo**

Humanitarian Law Center, July 2004

Summary

Following June 1999 the Serbs in Kosovo have been having a hard time. After the withdrawal of the Serbian army and the police they became the targets for the KLA and criminal groups. Numerous murders, abductions and property destruction happened in the presence of the international forces. The absence of KFOR's reaction persuaded even those Albanians who were against violence that the international community was supporting the idea of the extreme political groups that Kosovo should be free of the Serbs. On 17 March, with the exception of Mitrovicë/Mitrovica, UNMIK and KFOR, once again and primarily through their omission to act, encouraged the Albanian extremists. This time however, they also turned openly against UNMIK and KFOR. On 17 March, the first day of violence they sent the UNMIK police fleeing for shelter in KFOR bases. On 18 March they continued their Serb hunt, unobstructed by the international troops and with the tacit approval of Albanian political leaders. It seemed that their plan was "throw them out of their houses and burn the property".

For two days a small group of Serbs kept up a roadblock on the Prishtinë/Priština-Skopje/Shkup highway in protest against the attack on and wounding of a young man from Čaglavica/Çagllavicë. KFOR reaction became more vigorous only when it appeared that the Albanian demonstrators from Prishtinë/Priština might break into Čaglavica/Çagllavicë. The Albanian rally in southern Mitrovicë/Mitrovica on 17 March after the tragic death of three small boys from Çabrë/Čabra grew into an attempt to 'liberate' northern Mitrovica/Mitrovicë. KFOR confronted the demonstrators and prevented it. As for the other incidents, the KFOR troops, which went around gathering Serbs from their houses or accepted them after expulsion, looked more like rescue teams. They left behind ungarded Serb houses claiming that they were not mandated to use arms and endanger the lives of their soldiers. Serb houses in Svinjare/Frashër near southern Mitrovicë/Mitrovica, the last Serb houses in Prizren and Ferizaj/Uroševac, the houses of returnees in Belo Polje/Bellopojë near Pejë/Peć and the Ashkali

locality in Vushtrri/Vučitrn were all looted and demolished with the KFOR troops present.

After the March violence the UNMIK police lost the respect of the Serbs. On occasions they refused to help elderly persons as was the case, for instance, in Fushë Kosovë/Kosovo Polje when a policeman fled with his family leaving an 80-year old woman at the mercy of the demonstrators.

The events of 17 –18 March show that the KPS [Kosovo Police Service] members acted without proper command or instructions waiting for their political leaders to tell them what to do. Since the Albanian political leaders kept silent waiting to see the outcome in the field and since there were no UNMIK police in the streets, the KPS was left to choose between lending its support to the demonstrators and the professional conduct. Some of them sided with the demonstrators and joined in the destruction of property. The vast majority of them just looked on and refrained from intervention even as the demonstrators beat the Serbs. A significant number of Kosovo policemen participated in the evacuation and some Serbs see it as an indirect participation in their expulsion whereas others believe that they saved their lives by doing so.

That things are not as black as they seem, is demonstrated by instances of solidarity shown by individual Albanians towards their Serb neighbours and colleagues. Following the bidding of their conscience, some individuals tried to help the Serbs by taking them off the streets, calling the police or taking them to KFOR bases. In rural areas there were instances of leaders of Albanian villages barring the way and preventing the demonstrators from entering Serb villages and destroying their property. The citizens of Vushtrri/Vučitrn helped to evacuate the Ashkali when the extremists broke into their locality, destroyed and torched their newly built houses.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The destruction of religious and cultural monuments was tantamount to the devastation of the Kosovo civilization. The wanton assault on churches and monasteries indicated the resolve of the extremists to destroy any trace of other cultures and religions.

There are reasons to believe that the transformation of demonstrations occasioned by the tragic death of three Albanian boys into violence against the Serbs, their culture and religion and the intimidation of UNMIK were organised. When representatives of local authorities tried to calm the demonstrators down, they were sometimes also targeted, as, for instance, in Kamenicë/Kamenica.

There are also reasons to believe that the silence of the representatives of various institutions and leaders of political parties on 17 March encouraged the organisers and participants in the demonstrations to step up the violence on 18 March. Even when they addressed the public and called for an end to violence, they appeared to lack sincerity and good will.

Recommendations

The judicial authorities must bring into custody those responsible for ethnic violence, both the actual perpetrators of the crimes and those who instigated, helped, directed or supported the expulsion of the Serbs and Ashkali in some other way.

The response to the hostility shown by the demonstrators towards UNMIK should be a critical re-examination of the attitude of the international administration towards the local community, including their access to international services.

An investigation should be conducted to verify the allegations and evidence that a certain number of KPS members sided with the demonstrators. Those who behaved unprofessionally and contrary to law should be removed from service. On the other hand, note needs to be taken of the fact that it was the only Koso-

vo institution which functioned on 17 and 18 March. It should be given a chance to grow into a service, capable of taking care of the physical safety of the members of the minorities and the protection of human dignity.

Introductory comments

Fifteen Albanians and twelve Serbs were killed during the ethnic violence in Kosovo on 17-18 March. About 170 Serbs sustained severe injuries; of them, 150 were beaten in their houses and 20 were injured in road attacks. Some 800 Serb, 90 Ashkali and two Albanian houses were either completely demolished or seriously damaged. Furthermore, 36 Orthodox religious objects were completely demolished or torched. According to the UN Secretary-General, 954 individuals were injured in March riots; of them 65 were international policemen, 58 KPS members and 61 members of the international peacekeeping force.¹

In mid-March the associations of KLA² veterans organised protests against the arrest of the commander of a branch of the Kosovo Protection Corps [KPC] Selim Krasniqi and several of his officers in Prizren.³ The organisers criticised harshly the way in which UNMIK had treated the KLA and demanded the release of the arrested KLA veterans.

On 15 March after 19:00 Jovica Ivić from Čaglavica/Çagllavicë, a Serb [18] was wounded while walking by the Prishtinë/Priština-Skopje/Shkup highway. Shortly after that, after 20:00 some 20 Serbs gathered, blocked the Prishtinë/Priština-Skopje/Shkup highway and threw stones at the vehicles of Albanians who drove along that road unaware of the barricades. KFOR and UNMIK

- 1 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, 30 April 2004.
- 2 The Association of KLA Veterans, the Association of KLA Invalids and the Association of Families of KLA Heroes.
- 3 They were detained on 16 February 2004 having been indicted by the international prosecutor for war crimes and organised crime.

immediately went out to the site of the attack on Jovica Ivić. They finished collecting the evidence around 02:00 but the road remained blocked. Not more than 200 people were involved in the blockade. In the morning of 16 March the Serbs blocked the road through Gračanica/Gračanicë hurling stones at Albanian vehicles but the police [UNMIK] cordoned off the area and provided a roundabout route. The UNMIK police and KFOR failed to prevail upon the Serbs to lift the block. On the other side, Albanian demonstrators blocked the road along the village of Kishnicë/Kišnica. The situation seemed to calm down in the evening of 16 March.

Three Albanian boys: Florian [9], Egzon [12] and Avni Veseli [13] from the village of Çabrë/Čabra in the Serb municipality of Zubin Potok drowned in the Ibar/Iber River in the afternoon of 16 March. The fourth boy, Fitim Veseli [11] managed to make it to the bank. The bodies of two boys were found in the river during the night. The surviving boy stated that Serbs had chased him and his three friends with dogs and that they had sought refuge in the river. All Kosovo TV stations broadcast his statement that night and the following morning, stepping up accusations against the Serbs with comments by some public figures that “something needs to be done with regard to Serb crimes”.

The first to react to the news of the three boys’ death were Albanians in the southern part of Mitrovicë/Mitrovica who rallied in protest and organised a group to attack Northern Mitrovica/Mitrovicë. Around 11:00 on 17 March a group of Albanians from Southern Mitrovicë/Mitrovica broke through the KFOR blockade on the bridge dividing the town and crossed into Northern Mitrovica/Mitrovicë. Around noon hundreds of Albanians gathered in Prishtinë/Priština and headed towards Čaglavica/Çagllavicë. In the centre of Prishtinë/Priština the demonstrators set on fire UNMIK and KFOR vehicles that were in their way. The demonstrators, mostly young, then began to gather in all Kosovo towns. They travelled from villages by buses brandishing national flags and slogans “UÇK, UÇK”, “Çagllavicë is not Ser-

bia", "Mitrovicë, we're with you", "UNMIK's foisting a new war on us" and the like. As of 14:00 on 17 March almost all Serb villages and parts of towns with small groups of Serb residents were under attack. An Ashkali locality was attacked in Vushtrri/Vučitrn. In the morning of 19 March KFOR re-established control throughout Kosovo.

Several days later, on 24 March, a KPS officer and an international policeman were killed and their interpreter wounded in an ambush near Podujevë/Podujevo. Another police officer killed one of the attackers in response and the other attackers were arrested.

In his report about the investigation into the death of the three children⁴ Peter Tensley, the international prosecutor in Mitrovicë/Mitrovica, concluded that there was no evidence to support the reasonable doubt that any individual or individuals had committed the crime.

I Northern Mitrovica/Mitrovicë Attacked

Albanians started gathering in the center of southern Mitrovicë/Mitrovica at about 8 a.m. on 17 March. At 11 a.m., several hundred of them proceeded toward the main bridge connecting the southern and northern parts of the town, clashing with the international police near the Confidence Zone and easily breaking through the barriers placed some 100 meters from the UNMIK headquarters and outside the headquarters itself. At the third barrier on the bridge, they pushed against the KFOR troops, broke through and, carrying the Albanian flag, marched to the north side of the bridge. UNMIK police used tear gas and stun grenades to repel them, but the demonstrators then used the footbridge to reach the neighborhood called Three Tower

⁴ *No Evidence of Serb Responsibility*, DANAS, 28 April 2004.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Blocks, a section of northern Mitrovica/Mitrovicë inhabited mainly by Albanians.

At the main intersection about 11 o'clock, I saw women and children running from the bridge, shouting 'The Shiptars have crossed the bridge!' I rushed toward the bridge and saw on our side a group of Albanians throwing stones at vehicles and stores. I couldn't believe they were trying to take the northern part of Mitrovica. Serb men ran to the bridge, [KFOR] soldiers fired tear gas at the Albanians and pushed them back (...) A lot of men had gathered on our side, in front of the bridge. We saw the Albanians heading to the footbridge and the Three Tower Blocks. There were a lot of armored vehicles and KFOR soldiers around those buildings. The Albanians ran like mad, throwing stones at KFOR and the Serbs. They started shooting from the direction of the high-rises and from several parts of southern Mitrovica. The gunfire could be heard for several hours. After KFOR managed to turn them back and block all thoroughways, the Albanians and Serbs remained each on their side until late at night - the Albanians waiting for a chance to attack and the Serbs ready to defend northern Mitrovica. The Albanians from the Three Tower Blocks astounded me the most. They have lived here for years without any problems. We don't even notice them. Instead of stopping their fellow-Albanians from southern Mitrovica, they helped them. I saw them shooting from the windows of the high-rises at the Serbs and KFOR outside.

M.R. Serb, journalist from northern Mitrovica/Mitrovicë

HLC interview on 7 April 2004.

I noticed that most of the Albanians who crossed the main bridge were young. They carried stones which they threw at shops, cafes, vehicles and buildings. [KFOR] soldiers in full battle gear arrived at the bridge and fired tear gas and stun grenades at the Albanians. They managed to push them back. Then they [Albanians] began gathering behind the Cultural Center to cross over the footbridge. In the meantime, several thousand Serbs had assem-

bled on our side and more soldiers came (...) The Albanians threw stones at them, screamed and yelled 'UÇK, UÇK.' So we started picking up stones and throwing them back at them. We would have been goners if it hadn't been for KFOR. Very soon the Albanians started shooting from all sides. We threw ourselves down on the ground, sheltering behind vehicles. A stone hit me on the head and then my friend was shot. Some people took us to the hospital. There were many injured there. I will never forget that 17 March. We will never allow the Albanians to cross the bridge. We can't live together with them.

M.S. Serb from northern Mitrovica/Mitrovicë

HLC interview on 7 April 2004

I live in the Three Tower Blocks neighborhood. Some Serbs live there too. We use the footbridge built by KFOR when we go to southern Mitrovicë. The situation had been good lately so that we used the main bridge too. Word went around on 16 March that some children had drowned in the river because Serbs with dogs had chased them. I don't know if it's true. Anyway, the next day Albanians gathered at the southern side of the bridge to protest, and after that I saw Serbs gathering on their side of the bridge. They started throwing stones at each other. There were only a few international police so they really went at each other. Shooting was heard also. I was outside my building with about 15 men from the high-rise. We didn't stir up anything, just watched what was happening on the bridge. The Serbs saw us and came in our direction, and immediately the Albanians came over the footbridge. They didn't all get across because the French KFOR quickly blocked the bridge. The fighting started about 1 p.m., first with stones. The Serbs wanted to get into our building and we tried to stop them. KFOR members were powerless. We [Albanians] from the high-rise didn't get involved. I couldn't have any influence over the Albanians from southern Mitrovicë. Both the Albanians and the Serbs were aggressive. Fatmir Abdulahu, a young Albanian from Shipol, was hit and died on the spot. The Serbs took sniper shots at our buildings. At one point, I went inside to take a neighbor's children from the first floor higher up

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

and, as I was climbing the stairs, a bullet came through the stairwell window. It was fired from the roof of the medical school in the northern part. There are bullet traces in the apartments too. In my opinion, the shooting came from the direction of the red buildings near the Dolce Vita Cafe. KFOR managed to calm the situation down at about 5 p.m. but there was still sporadic shooting. I heard on the news that two more Albanians, a Macedonian woman, and a Serb were also killed, and that Albanians attacked Serbs in other towns, too. I think it was the most terrible event since 1999. We will all have to live with the consequences. The Orthodox church in southern Mitrovicë was burned the next day.

N.R. Albanian from Three Tower Blocks neighborhood, northern Mitrovica/Mitrovicë

HLC interview on 24 March 2004

When clashes between Albanians and Serbs started in the Three Tower Blocks area, Bosniacs from the Bošnjčka mahala/Mahalla e Boshnjakëve neighborhood moved their women and children to southern Mitrovicë.

Serbs and Albanians live in our neighborhood, too, and relations are good. But when the fighting started at the Three Tower Blocks, about 100 Serbs moved toward us. We were about to leave our homes but then the Serbs turned back. Snipers began shooting at our neighborhood during the night of 17 March. Neriman Malić, a Bosniac, was hit by a sniper on 19 March, in the afternoon. He was immediately taken to hospital in Priština where he had an operation. The day before that, the Polish KFOR evacuated the Serbs from our neighborhood. We were against that but couldn't do anything about it. The Serbs left us their keys so we could look after their homes. Nothing has gone missing from their apartments so far. I expect they will come back soon.

U.N. Bosniac from Bošnjčka Mahala/ Mahalla e Boshnjakëve neighborhood, northern Mitrovica/Mitrovicë

HLC interview on 25 March 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

The UNMIK police clearly did not monitor developments in southern Mitrovicë/Mitrovica following reports that three Albanian boys from Çabrë/Čabra had drowned. No notice was taken of the gathering of small groups of Albanians in the evening of 16 March. Some Albanians from southern Mitrovicë/Mitrovica in UNMIK and OSCE employ warned their colleagues in the northern part of the town to stay away from work the next day, saying there would be protests in the vicinity of the bridge. The KPS must have had this information too. The fact that no warning was given to the UNMIK police and KFOR of the possibility of an attack on northern Mitrovica/Mitrovicë is the result of the attitude of the international institutions toward the KPS. The KPS does not participate in creating measures relating to security and the safety of the citizenry, including minorities, and there is no joint command or established procedure through which its members could pass on information obtained in contacts on the ground.

The UNMIK police have no authority and were evidently unable to keep the situation under control. In contrast to UNMIK, KFOR demonstrated awareness of the problems with northern Mitrovica/Mitrovicë, organized quickly and was able to stop the attempt of the Albanians from the southern part of the town to "liberate" northern Mitrovica/Mitrovicë.

2. Aftermath

Six people died in Mitrovica/Mitrovicë on 17 and 18 March: Fatmir Abdullahu/Fatmir Abdulahu and Ferid Çitaky/Ferid Ćitaku, both Albanians from the southern Mitrovicë/Mitrovica neighborhood of Shipol/Šipolj; Isak Ibrahimi from Shupkovac/Šupkovac village; Ajvaz Shatrolli/Ajvaz Šatroli of southern Mitrovicë/Mitrovica; Jana Tučeva, a Macedonian, and Borivoje Spasojević, a Serb from northern Mitrovica/Mitrovicë. The Kosovo media reported 11 KFOR and dozens of UNMIK police and KPS members injured.

Albanians and Serbs evacuated by KFOR on 17 March have returned to the Three Tower Blocks and Bošnjčka Mahala neighborhoods. Their homes were not looted.

II Houses in Svinjare/Frashër Burned

The Serbs of Svinjare/Frashër came under attack at about 3 p.m. on 18 March. Several hundred Albanians from southern Mitrovicë came to this Serb-Albanian village, chanting slogans in support of the KLA [UÇK], Hashim Thaqi/Hašim Taçi and Ramush Haradinaj/Ramuš Haradinaj. They immediately started torching the houses and ill-treating the Serbs fleeing the flames. Serbs in the center of the village organized an armed resistance until they were disarmed by the French contingent of KFOR and evacuated.⁵ All the Serb houses in the village were looted and burned. Albanians villagers displayed the Albanian flag on their homes, so that the demonstrators could distinguish between Albanian and Serb-owned houses. Local Albanians participated in the attack on the Serbs and the torching of their homes.

On 18 March, at about 3 o'clock in the afternoon, a large group of Albanians came toward the village from the direction of southern Mitrovica, carrying Albanian flags. KFOR didn't even try to stop them. They chanted slogans to the UÇK, Hašim Taçi, and Ramuš Haradinaj. I was in my house in the center of the village and watched them coming closer. An Albanian flag was on a house at the end of the village. The Albanian owner knew that we would be attacked and put up the flag so that his house wouldn't be set on fire. When they reached the first Serb houses, the demonstrators started throwing stones, breaking windows and driving people out of the houses. Five or six houses were soon in flames. The UNMIK police took the people who had been driven from their homes to the center of the village, loaded the

5 Svinjare villagers: KFOR Betrayed US, BLIC, 22 March 2004.

women and children into a bus and drove them to the KFOR base on a nearby hill.

D.B. Serb from Svinjare/Frashër

HLC interview on 25 April 2004

**Serb house burned by Albanians;
photo taken in Svinjare/Frashër © HLC**

We were able to take only our IDs with us. As soon as we were out of the house, the Albanians barged in and set it on fire. They even killed our dog in the yard. An UNMIK police vehicle took us to another part of the village where a bus and KFOR were waiting. From there they drove us to the base. We had to go through the Albanian part of the village. An Albanian flag was hanging on every Albanian house and loud music could be heard. Our Albanian neighbors had started celebrating. From the KFOR base on the hill above the village we watched the Albanians looting and burning the remaining Serb houses in the village. We were taken

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

from the base to Mitrovica and from there to Zvečan. We're still here, living in unfinished houses without water or electricity.

M.T. Serb from Svinjare/Frashër

HLC interview on 7 April 2004

The Albanians gathered in their part of the village about 3 p.m. on 18 March. They started collecting stones and went straight to the Serb houses. Some were carrying wooden poles and metal bars, and brandished them in a threatening way. My house was the first to be attacked. Several hundred Albanians, obviously enraged, started throwing stones at our house. The window panes were broken and many stones came right into the house. We were afraid to stay inside because of the possibility of having a grenade thrown in, but we were also afraid to go out because gunfire could be heard from nearby. Then a group of Albanians stormed in and forced all four of us out into the yard, punching and kicking us and hitting us with bars wherever they could. Once we had been thrown out, we could only stand and watch them climbing over one another to get inside and take our things. I have never seen anything so horrible in my life. The Albanians stole everything we had worked for for years, even things nobody could have needed. Then they threw bottles with gasoline and set the house on fire. We tried to put out the flames but the Albanians stoned us. It was then that an UNMIK vehicle came for us. On the way to the KFOR base, we saw our Albanian neighbors plundering, burning and destroying the houses in the village.

R.J. Serb from Svinjare/Frashër

HLC interview on 7 April 2004.

1. Conduct of KFOR and UNMIK Police

KFOR and UNMIK organized the evacuation of the Serb villagers but did not even attempt to prevent the looting and burning of their homes.

I can't believe that KFOR let them [Albanians] drive us out of the village even though their base is close by.

M.T. Serb from Svinjare/Frashër

HLC interview on 7 April 2004

I asked an UNMIK policeman to take us to the KFOR base on the hill above the village. I realized that the UNMIK police were incapable of protecting our property without KFOR. Antić and I were driven to the base in an UNMIK vehicle. A Belgian officer met with us and we pleaded with him to send troops into the village and save us from destruction. He said he could dispatch 30 soldiers from Luxembourg and 20 from Morocco to ensure our safety in the village center, but could give no guarantees for the houses on the outskirts. He refused to listen to us anymore. From the hill, we could see that the houses on the outskirts were already in flames. I pointed to the scene in front of us and he only shrugged his shoulders. So we agreed to his terms. They took us back to the village center where people had already gathered. A few Moroccan soldiers and international police were there too. As soon as we got out of the vehicle, KFOR soldiers literally forced us into trucks. We tried to explain that we didn't want to leave our houses and that we were prepared to defend them with our lives. But we were manhandled into the trucks and taken to the KFOR base on the hill. On the way there, we saw the Albanians shooting off their guns, singing songs about the UÇK, looting and torching our homes as the KFOR soldiers stood by and calmly watched what was going on. KFOR and UNMIK are directly responsible for what happened in our village. They let the Albanians destroy Svinjare even though they could have defended it if they had wanted to.

D.B. Serb from Svinjare/Frashër

HLC interview on 25 April 2004

2. Aftermath

All 200 Serbs villagers were expelled from Svinjare/Frashër. The relevant Albanian bodies have come out with damage estimates

which, according to the Serb villagers, do not reflect the real value of the property destroyed. The reconstruction of 30 houses out of the 134 burned down on 18 March started on 1 June.⁶

III Roads Blocked and Clashes in Čaglavica/Çagllavicë

Jovica Ivić, an 18-year-old Serb, was shot several times and severely wounded by unknown gunmen on 15 March in Čaglavica/Çagllavicë. In protest, Serbs blocked the Prishtinë/Prištine-Skopje/Shkup and Prishtinë/Priština-Gjilan/Gnjilane roads. Anyone who tried to get through was mistreated and stoned. The roads were blocked until the early afternoon of 17 March. Provoked by this reaction of the Čaglavica/Çagllavicë Serbs, angered by the news of the drowning of the three boys at Čabra/Çabrë, and demonstrating their support for Albanians in southern Mitrovicë/Mitrovica, participants in the Prishtinë/Priština demonstrations, among whom many young people, proceeded to Čaglavica/Çagllavicë.⁷

Serb women and children hid in the houses while a group of men organized defenses in the center of the village and another went to meet the Albanians. KFOR, the UNMIK police and the KPS formed a cordon at the entrance to the village but were swept aside by the Albanian mass who immediately started setting fire to Serb houses in that part of the village. Two Serbs were wounded: Nenad Djokić by fire from an automatic weapon and Milorad Lekić by a sniper. Three Albanians were killed in the clash with KFOR and the Serbs: Bujar and Kastriot Elshani/Eljšani from Bajicë/Banjica village one who was not named.⁸ Twelve Serb and

6 *Serbs Do Not Believe Empty Promises*, VEČERNJE NOVOSTI, 2 June 2004.

7 *Collapse in Kosovo*, International Crisis Group report, 22 April 2004: "Teachers in the Albanian village Ajvali/Ajvalija near Čaglavica/Çagllavicë let the children out of school to go to Čaglavica/Çagllavicë."

8 *16 Dead and 575 Injured in Unrest Around Kosovo*, KOHA DITORE, 18 March 2004.

two Albanian houses were burned. A number of the 1,200 Serbs who live in Čaglavica/Çagllavicë left the village during the clashes.

A young Serb was wounded on 15 March. That's why Serbs from Çagllavicë and surrounding villages blocked the Prishtinë-Skoplje and Prishtinë-Gjilan road (...) On 16 March, they had a boy on the news who testified how he and another three boys were chased by Serbs with dogs and three of them drowned in the Iber River at Çabrë village. The next morning, all the TV stations were reporting the events in Mitrovicë, saying that several people had been killed and more than 500 injured. I can't say that it didn't upset me. I left my apartment at soon after noon that day and saw the taxi drivers putting up a road block (...) A group of about 70 people, mainly middle-aged, started out on foot from Prishtinë to Çagllavicë. It was odd - there was no shouting, no calling on others to join them. They just walked in silence. I went after them (...) We walked to the intersection where the road to Gjilan branches off. There was a strong cordon a little farther off. We approached the cordon and waited. More people arrived from Prishtinë, mostly young. The police [KPS] told us to go back to Prishtinë. Some people started insulting and even threatening them. There was some pushing and shoving but the police didn't let us get through (...) Half an hour later, there was a big crowd there. Some of the young ones went to some empty land on the left of the road and tried to get around the cordon. But the police extended and cordon and, by doing that, made it weaker. The cordon was broken through and I saw small groups of people running toward Çagllavicë (...) I saw two KFOR vehicles from which tear gas was being fired. The people stoned the vehicles. About 3 p.m, I saw a house behind the hotel burning and then smoke rose above the other houses. It was then that we heard gunfire (...) I decided to go back to Prishtinë because I didn't agree with what was going on. I was angry at the blocking of the road but that wasn't and couldn't be a reason to burn the Serb houses (...) When I got back to Prishtinë, I saw two burning UNMIK vehicles on the traffic circle. I heard later that three young

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Albanians were killed in Čagllavicë. Two were brothers from Bajice and I think the third was from Prishtinë.

N.N. Albanian from Prishtinë/Priština, participant in demonstrations

HLC interview on 18 April 2004

**Serb house burned by Albanians;
photo taken in Čaglavica/Çagllavicë © HLC**

The road was blocked until 17 March (...) That day, Albanians from Priština started out for Čaglavica. KFOR, UNMIK and the KPS set up a cordon at Veternik. Younger men from our village were on the main road, and the women and children in the houses. There are several houses at the end of our village in the direction of Priština, some of which are Albanian. It's curious that none of those Albanians were seen that day. Maybe they fled earlier. A large crowd of Albanians came up to the cordon in the early afternoon. The cordon was gradually extended because a mass of Albanians started crossing the fields to get to our village. That's how the cordon was broken through, and our young men pulled

back slowly. When the Albanians started setting fire to our houses, we withdrew to the center of the village. We weren't able to take any belongings with us - everything burned together with the houses. Milorad Lekić was hit in the shoulder by a sniper in front of his house in the center. It is said that the sharpshooter was in the Albanian motel at the beginning of our village. Nenad Djokić got a bullet in the leg. Another Serb was also wounded but I don't know his name.

M.M. Serb from Čaglavica/Çagllavicë

HLC interview on 2 June 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

KFOR, the UNMIK police and the KPS were unable to prevent the first wave of Albanian demonstrators from entering the village. Upon the arrival of US troops, KFOR managed to establish control and prevent even more destruction of Serb houses and other property. The Serbs have no objections with regard to the actions of the international forces and KPS. KFOR and UNMIK police used live ammunition in the clashes with Albanian demonstrators. In the evening of 17 March, KFOR had the situation in the village completely under control and there were no more incidents.

KFOR, the UNMIK police and the KPS were scared. They tried to rein in the Albanians but couldn't do it because there were so many demonstrators. It seemed to me that they were caught with their pants down. When the Albanians broke through the cordon, the KPS and KFOR lost control and the Albanians got into the village (...) About 11 at night, a unit of the US contingent of KFOR arrived and put up a strong checkpoint on Veternik Hill. They didn't let any more Albanians into the village. I know there were attempts on 18 March too, but nobody could get into the village anymore. That's why we didn't have any more trouble after 17 March.

M.M. Serb from Čaglavica/Çagllavicë

HLC interview on 2 June 2004

Six KFOR tanks were parked in the middle, two abreast. There were soldiers in and on them. I think they were Finns. UNMIK police and KPS members formed a cordon (...) I saw three young men break through and run toward Çagllavicë. The international police let loose a dog after them. The dog caught one of them by his pant leg. Then an international policeman grabbed the young man. Immediately, the other two came up to them with big stones in their hands. I don't know what they said but I saw them make like they were going to hit the policeman. The policeman let the young man go and all three of them went into Çagllavicë.

N.N. Albanian from Prishtinë/Priština

HLC interview on 18 April 2004

2. Aftermath

The Serbs whose homes were burned down are now in refugee centers in Gračanica/Gračanicë or are staying with relatives in Serb villages. They rebuke their Albanian neighbors for failing to help them to protect their property, especially since relations between the two communities were good. There were some attacks by Serbs on Albanian villagers. Calm has been restored in the village and Albanians come to Čaglavica/Çagllavicë to trade with the Serbs.

People whose houses were burned were first put up in the refugee center in Gračanica and are now staying with relatives or renting. Some Serb houses in that part of the village weren't torched and Serbs live in them without any problems. We were on good terms with the Albanians before and after what happened but they didn't want to or didn't dare to protect our property on 17 March. Bahtija, an Albanian who lives here in the village, was having coffee at the house of his Serb neighbor on 17 March. A big crowd of young men from the village came to the house and threw stones at it. They wanted to set it on fire. But Bahtija's son came out with a pistol and fired it into the air. The mob pulled back. An Albanian owns a big warehouse next to the

road to Laplje Selo. Serbs broke in, smashed all the windows and stole all the goods. I know that for a fact but I think those Serbs were from Laplje Selo. The situation here is good now. There are Albanians who come to the village to trade and we haven't had a single incident. People are still bitter but they know that violence isn't the solution. The committee evaluating the damage has been here and, so far as I know, work on reconstruction of the burnt houses is to start soon.

M.M. Serb from Čaglavica/Çagllavicë

HLC interview on 2 June 2004

IV Serbs in Prishtinë/Priština Under Attack

The first groups of demonstrators started gathering in front of buildings in which Serbs reside at about 6 p.m., and were soon joined by those returning from Čaglavica/Çagllavicë. The Albanians shot at the buildings with firearms, and threw stones, bottles filled with gasoline, firecrackers and grenades at them. Serbs from the lower floors moved farther up. At 10 p.m., the demonstrators stormed into the buildings and began setting fire to the ground floor apartments. The small number of UNMIK and Kosovo police present either watched what was taking place without taking any action to prevent it, or actively helped the demonstrators to start fires. The demonstrators looted the empty apartments without hindrance. Albanians living in nearby buildings saw how the apartments were robbed: one group would enter and pack valuables and other belongings into bags while another waited in the street to take the bags away. Serbs recognized some of their Albanian neighbors among the assailants. When other Albanians, neighbors and friends, offered to help, the Serbs were distrustful and turned them down.

Dragan Smiljanić was attacked and suffered a serious stab wound as he was being evacuated. KFOR was forced to use firearms in order to carry out the evacuation of the Serbs. A stray bullet hit an Albanian woman who lives on the ground floor of one of the

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

YU Program apartment buildings. A Romanian UNMIK police-woman was slightly injured. The last group of 33 Serbs was evacuated at 2 a.m. with the help of a US police patrol. Agron Ramadani, an Albanian, was killed during the demonstrations in Prishtinë/Priština. The next day, 18 March, the Orthodox church of St Nicholas in the center of the city was burned down.

YU Program buildings and Serb cars burned by Albanians;
photo taken in Prishtinë/Priština © HLC

I live in one of the YU Program buildings. At about 9 p.m., some friends called me on the phone to come out with them to see what was going on. We went to the traffic circle on the outskirts of the city, on the road to Skopje. We saw two burning UN vehicles. There were a lot of people coming back on foot from Cagllavice. There were a few policemen nearby. We went back home (...) I was climbing the stairs when I heard a sound like a fire-cracker. My friends called and told me to switch off the lights and stay indoors because a young man had been killed in the street.

It was a quarter to eleven when I heard loud noises. People were throwing stones at the Serb buildings. Then I saw flames and heard a grenade blast (...) I saw them throw three or four gasoline bombs at the buildings. The fire spread to the fourth floor. I was scared that my building would be targeted too so I went out and stayed for about half an hour. On my way back, when I was near the front of my building, I saw that they were still throwing stones and gasoline bombs at the YU Program buildings. Some guys were throwing things at a big UN vehicle going round in circles on the main road. By that time, there were many more people in the streets and not all of them were young anymore (...) I saw small groups of four or five people going into apartments in the YU Program buildings. They ransacked the apartments and filled black bags with stuff and lowered them to the ground with ropes. Others took the bags and ran off with them. This went on until 1 a.m. There were people on the fifth floor of a building in which apartments were on fire. Some cars were burned on the parking lot outside that building. A big group of UNMIK police came from the left (...) I saw people running off as the police fired tear gas and something that made sparks on the ground.

N.N. Albanian from Prishtinë/Priština

HLC interview on 23 March 2004

A week before these events, I was on my way home when I noticed a KPS patrol on guard in front of our building. I asked them what they were doing there and they said it was for our security. I found that suspicious because the UNMIK police and the KPS had stopped guarding our buildings some months before (...) Our building was attacked three times on 17 March. The last one was the worst. It started at about 10 p.m. The Albanians, including our neighbors from nearby buildings, fired guns at our building. KFOR had evacuated Serbs from the other entrances earlier. They broke our windows and threw gasoline bombs inside. That's how they started a fire in a first-floor apartment. The residents on our side of the building went up to a fifth-floor apartment, which had a strong metal door with bars. There were

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

33 of us inside, with several children (...) The smoke from the first floor started rising and we began choking. I thought to myself that I would throw myself off the terrace if they came in. My five-year-old son was with me and I was afraid for him (...) The evacuation of people from our entrance lasted several hours. The worst bit was running from the entrance to the KFOR transporters. That's where my son went missing. They shot at us several times. A Romanian woman with the international police pushed me down on the ground next to a car and lay on top of me. I noticed that my son was missing when they bundled me into the transporter. I climbed out quickly and started looking for him. All the Serbs refused to leave until my son was found and they started getting out of the transporter too. We found him in one of the KFOR vehicles.

V.B. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 30 March 2004

It was my wife who noticed a fire on our balcony. I put it out quickly. My next-door neighbors, Albanians, offered to help but I refused.

D.R. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 8 May 2004

From my balcony, I saw a young man I know - Agron the barber. He threw a gasoline bomb onto our balcony. He was wearing a pink T-shirt. I also recognized Bekim, who is our neighbor too. It was exactly 7.45 p.m. when they threw a gasoline bomb at me and called me 'Shkina'.⁹

Lj.R. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 8 May 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

Some KPS members were supportive of the demonstrators. According to Serb statements, the Kosovo policemen helped

9 Derogatory for Serb in Albanian.

demonstrators to enter the buildings, and several used their cigarette lighters to light the wicks of gasoline bombs, which were then thrown at the YU Program buildings. KFOR evacuated the Serb residents but took no action to prevent the torching of the church of St Nicholas on 18 March, merely evacuating the priest.

When I noticed a group of people moving toward our building at about 6.30 p.m., I asked the KPS for help. They assured me that everything was under control and said there was no reason to be afraid, but that I should not leave my apartment. After hearing that a gasoline bomb had been thrown into entrance number 23, I called the KPS again, but they only repeated that everything was under control. Soon after that, there were noises outside the building - curses, stones, poles and anything else the demonstrators could lay their hands on. I saw the Kosovo policemen [Albanian] standing in the same line as the demonstrators. I expected the police to protect us. But my impression was that they were watching us, to see that we wouldn't by any chance put up a resistance. I noticed snipers when we were being evacuated. I think they were from the KPS. They did nothing but hide. They didn't even try to protect us.

D.S. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 8 May 2004.

When a bunch of boys of around 15 tried to get into our entrance, the KPS stopped them. But later, when the number of demonstrators had increased, the KPS let them break in. They didn't give us any protection. KFOR evacuated us at the last minute, when Dragan Smiljanić was wounded.

Lj.S. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 8 May 2004.

I was on duty that night. The KPS set my car on fire. Then they broke into my apartment and stole my uniform. When I found some of the things stolen from me at Police Station No. 4, I demanded to be told who exactly had stolen my uniform. I never got an answer. I can't say that all Albanians in the KPS were

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

involved in the March riots, but the majority certainly were. I told them that.

Serb from Prishtinë/Priština, KPS member

HLC interview on 8 May 2004

I called the police a number of times but they told me their units were out in the area. However, they only helped the violence. I saw a policeman light the wick of a gasoline bomb with his lighter and give it to a demonstrator who then threw it at our building. I called an Albanian friend who works at the US Office and told them we were done for. He said he would come with members of the US contingent of KFOR. They arrived at the last minute and evacuated us.

V.B. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 30 March 2004

I sought help from the KPS patrol that was outside my entrance at the time. They took my statement and promised that reinforcements would soon arrive. But I didn't see any bigger number of police until we were evacuated. After talking with me, the KPS went to Alija's [Albanian] shop in one of the YU Program buildings. I think that's when the KPS began to liaise for the demonstrators.

D.R. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 8 May 2004

2. Aftermath

All Serb residents of the YU Program buildings were displaced. On 27 March, the Kosovo government announced the start of the reconstruction of the destroyed apartments. Prime Minister Bajram Rexhepi/Bajram Redžepi formally opened the works. The committee assessing the damage found that 20 apartments had been completely destroyed and 50 damaged. The first residents who returned on 27 April complained about the substandard work, and the committee ordered repairs to be made.

Our apartments were completely destroyed, not only those in which Serbs lived but also the apartments of UNMIK employees and international police. They fired shots at the door of a Romanian woman who works for the international police. Luckily, my apartment wasn't set on fire but it was ransacked and my belongings stolen. When I went to see what state it was in, I found pictures of my child cut up and a knife stuck in the easy chair.

V.B. Serb from Prishtinë/Priština, YU Program buildings

HLC interview on 30 March 2004

V Public Buildings and Houses Destroyed, Serbs Beaten in Fushë Kosovë/ Kosovo Polje

To demonstrate their support to Albanians in southern Mitrovicë/Mitrovica, a group of Albanians prevented the scheduled 2 p.m. departure of a train from the Fushë Kosovë/Kosovo Polje station. Soon after that, the demonstrators started torching buildings housing Serb parallel institutions - the Health Center, Town Hall, post office - on the outskirts of the town in Bresje village. The Sveti Sava school was the next to be set on fire. Serbs maintain that firefighters arrived on the scene but took no action to contain the blaze, reacting only if there was a danger of the conflagration spreading to Albanian-owned houses. Serbs also say that the Albanians brought up a gasoline tank truck and sprayed the fuel over the Health Center, Town Hall, Post office and Serb houses in the vicinity. The damage assessment committee announced that 106 Serbs houses and outbuildings were burned, as well as the Orthodox churches of St Nicholas and St Catherine. Some Albanians tried unsuccessfully to protect the property of their Serb neighbors. Eyewitnesses and, in particular, victims, underline the inhumane treatment meted out by Albanians toward Serbs they found still in their homes or in the streets.

A column of about 3,000 young Albanians blocked the road from Fushë Kosovë/Kosovo Polje to Bresje, with the KPS providing secu-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

rity for them. According to Serbs quoted by the Belgrade daily *Danas*, a KPS member by the first name Iso from Dubrave e Epërme/ Gornja Dubrava led the demonstrators when they started throwing stones and gasoline bombs at the Health Center in which there were close to 40 Serb staff and 20 patients. Five to ten minutes later, a fire truck arrived but the demonstrators prevented the firefighters from tackling the blaze. The Serbs also saw a tanker truck which, they said, was full of gasoline with which the demonstrators doused buildings before setting them alight. After the Health Center, they torched Serb-owned houses and a store on the opposite side of the street, and continued to the Sveti Sava School, setting fire to it and the surrounding Serb houses. Trifun Stojilović was severely beaten and Zlatibor Trajković was killed by the demonstrators. On Thursday, 18 March, two more Serb houses were burned, followed by another 20 during the night. St Nicholas' church was set on fire that same day, and Predrag Jovanović was badly beaten.¹⁰

There were no signs that anything like this would happen. I often took walks through Kosovo Polje in the evenings. I had Albanian friends (...) About 106 houses in Kosovo Polje were burned. On the first day, when the demonstrations started, they torched the hospital, Sveta Sava School and the post office, and then the Živin Gaj restaurant and all the houses near the school. There was a mob of over 5,000 people by about 3 p.m. I couldn't recognize any of them because they were wearing dark glasses and had their faces covered with scarves. They shouted all kinds of slogans. There was also a gasoline tanker. They threw gasoline bombs into the Živin Gaj restaurant owned by my uncle. We tried to put out the fire but couldn't (...) Trifun Stojilović was beaten up that day. He used to be a policeman and is an old man now. They threw him down on the ground and kicked him. He was bloody all over. KPS policemen stood and watched them beating him and did nothing to protect him. We heard later that Zlatibor Trajković was burned alive in his house (...) More than 50 of them started tearing down our fence

10 Testimonies on Tragic Days, DANAS, 30 march 2004.

and throwing gasoline bombs. We were all in my yard. They cut our water. The police told us we had five minutes to get out of the yard. I had to cut through the fence wires so that we could get to our cars and escape the mob. There were about 25 or 26 members of our family altogether. It didn't occur to me to stay and defend the house. All I wanted was to stay alive. My house was intact when we left. But it was burned on the night of 17/18 March, after being doused with gasoline. Everything inside burned. They took some things of value, technical goods mainly, and all the rest burned. Even the outside toilet was set on fire. They took my prize chickens from the yard.

D.V. Serb from Bresje

HLC interview on 28 March 2004.

I've lived all my life in Bresje where I ran the Živin Gaj restaurant. My whole family worked there, it was our livelihood (...) The restaurant was open on 17 March. At about 3 p.m. we heard noises from the direction of Kosovo Polje. A mass of Albanians was coming toward us on the main road. I closed the restaurant and went upstairs with the rest of the family, thinking that they would only continue along the road. But they started throwing stones at my house and then set fire to the kiosk I had outside the restaurant. Grujica Simić's car was parked in front and they set it alight (...) Then they banged up the cafe with stones and missiles. After a time, we went for refuge to my nephew Dojčin's house, which is behind mine. The demonstrators started throwing gasoline bombs into the restaurant. My son and I used the back door to get into the restaurant and we tried to put out the gasoline bombs (...) Dojčin had to cut the fence for us to get out. We drove onto a side street and on to the center of Bresje. This was between 4 and 5 p.m. I heard later that they threw gasoline bombs into the second floor that evening, so that the whole house and everything in it burned down. I can't set a value on all my belongings but I can say that I had good stuff and equipment in my restaurant. I had computers and other valuable things, and 10,000 Euros. My son-in-law had 2,000 Euros. We also had some cash in dinars, to the value of about 500 Euros. I had 16 tables and 60

chairs. My wife's gold jewelry burned. I didn't notice that any belongings were taken - they all burned together with the house.

M.V. Serb from Bresje

HLC interview on 1 April 2004.

I was born in Vranje and came to Kosovo Polje more than 20 years ago to work as a policeman. Everyone in Kosovo Polje and its surroundings knew me. I am retired now. I heard on 17 March that Albanians were staging demonstrations in the town. My son was at his apartment in the town center at the time. I went to get him but found that he wasn't there (...) I made my way back home, using the back streets. Dojčin and some other Serbs were in their yard and tried to make me stay with them. But I kept thinking about my son and not knowing where he was. When I got to the Bondsteel Cafe, I saw a group of people coming from the Health Center. I would say there were about 100 of them. One of them said to me: 'Ku po shkon ti shkia' which means 'Where do you think you're going, Serb?' He punched me in the head. I fell down and covered my head with my hands. I don't remember anything else, what they used to hit me or how many of them there were. When I came to, they were gone. I hurt all over, and my left eye was swollen shut. Then I saw a mob on the road some 30 to 40 meters from me. Two policemen [KPS] were trying to stop them from going to the Serb houses. I headed away slowly, climbing over wire fences around Serb yards. Then my son, who had returned home in the meantime, came (...) An international policeman came along, a German I think. My son drove me in his car, and the policeman followed us in his police car. We went to Laplje Selo. Though I was covered in blood, I hadn't realized that I had been stabbed. It was only when I was taken to hospital in Gračanica that I and the doctor saw the stab wounds - one under the rib, the second in the right hip, and another two slighter ones, also on the right side. I had injuries on both legs and on the head (...) I was transferred to Belgrade for treatment later on. I found out what had happened only when I came back home. The apartments of my son and another four Serb families in the Lepa Brena building were looted. At the Gračanica hospital, I saw Jovo

March 2004 - Ethnic Violence in Kosovo

Ćirković from Kuzmin. He had a piece of shrapnel in his left leg. I also saw Doca Radivojević - he had been shot in the right hip and the bullet was still in him. I saw Stana Maksimović. She had been beaten up. I also saw Stana Kalesić. They burned her hands and arms with cigarettes. Zlatko Trajković was burned alive. Stana Aleksić and her daughter Gordana were both beaten up.

T.S. Serb from Bresje

HLC interview on 28 April 2004

Serb house burned by Albanians;
photo taken in Fushë Kosovë/Kosovo Polje © HLC

The Health Center and school in Bresje were set on fire at about 1.30 p.m. on 17 March. My house is about one kilometer from both these buildings, right behind the traffic police. Soon after my daughter Nena came home from work that afternoon, an Albanian woman called her on the phone and said the situation was very bad. A group of about a dozen Albanians attacked our house about 5.30. None of them was older than 18. After first

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

beating up our neighbor Žika Tomić, they started shooting and breaking everything. I went into the yard to get my grandson Jovan. He scrambled into the house and they hit me with some planks they found in the yard. My arm started to bleed. Then about 15 policemen came (...) They made a human shield so that we could get out of the house. As the police took us away, I saw that the group had gotten bigger. They drove us to the police station and put us in the conference room. They asked my daughter to go with them to collect Serbs from their homes. That took all night. There were 138 of us in all, of whom 13 children (...) Many arrived all beaten up. Žika Tomić was covered in blood. Jova Ćirković had been beaten. Čeda Ropar's wife had had her arm broken. Albanian doctors came to give us first aid. Jova Ćirković was taken to hospital and the old woman's arm was bandaged up. They didn't have any medicine. The next morning, we were driven to the Red Cross.

D.S. Serb from Bresje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

I worked as a car body repairman for 35 years. I lived in Germany. I wanted to provide for my children. I never even had a cup of coffee in a cafe. I never took my wife out. All I wanted was to save up. I had a three-storey house. I have nothing now, and nor do my children. I used to get several thousand marks from renting out part of the house to foreigners and from my work. Albanians often came to me at night, in secret, so I could fix their machines. They all knew me as a honest man. I didn't allow the burning of Albanian houses in my street during the war. The owners were all honest people, just like me. It's the politicians who are to blame for everything that's happening to us. There are good people and bad people everywhere (...) Thirty-seven and a half thousand Euros went up in flames in my house. When it started to burn, my three daughters, wife and granddaughter began screaming. I grabbed my granddaughter and ran outside with her. Never mind the money. What would I do without my granddaughter? When we were outside, I had to put my hand over my granddaughter's mouth so that she wouldn't give us away with her

crying (...) We had to hide as if we were beasts. We fled to the Albanian alleys, hid in the dark so they wouldn't get us. Somewhere around 11.30 p.m. I saw an Albanian who works as an interpreter for the OSCE and asked him to take my daughters and granddaughter to safety. He agreed and drove them to Ugljare. I stayed, hiding in the alleys. When a group of Albanians came to our house and started to set it on fire, I hid in the cesspool. I heard two of my Albanian neighbors telling them I was a good man, that I never did anybody any harm, but it was no use. An Albanian who works at the mosque came and drove the two of them away. Then they set fire to the house. They had a bottle of gasoline. I had some money stashed in the furnace, savings from the rent paid to me by international police. Whether they found it or it burned I don't know. All I know is that I don't have a set of clean underwear to change into today. I've lost my soul. They took my soul. They attacked us as if we were beasts. If we aren't human, then someone should come out and say so and we would then leave.

M.I. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK Police, KPS and KPC

The Kosovo police evacuated the Serbs while the only concern of the international police was to move their own families to safety. The Kosovo police merely watched the violence being perpetrated by Albanians. There are statements that some Kosovo police led the demonstrators but also that others helped the Serbs. Several Serbs who rented apartments to members of the international police say these flatly refused to drive them to safety to nearby Serb villages. According to some statements, KPC members took part in the demonstrations.

There was no KFOR and the KPS was on the opposite side, at the gas station, about 200 meters from the Serb houses. I heard one Kosovo policeman say the restaurant [Živin Gaj] had to burn. KPS

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

police watched them beat up Trifun Stojilović and did nothing. Some KPS police even marched with the demonstrators.

D.V. Serb from Bresje

HLC interview on 28 March 2004

My daughter called KFOR and they informed the KPS (...) Three KPS policemen arrived very soon and pushed us into the house. They asked who had hit me. I pointed to two of them and the police locked them in their car. Then 15 police, including a woman they called Sada, came. The mob rocked the police car as if they wanted to overturn it, and the police let the two go. The police told us we had five minutes to leave the house. They made a human shield for us to come out. They didn't let us take any of our belongings though Sada helped me get the bag with our papers and documents. I didn't even have time to put on my shoes. When the police led us out of the house, I saw that the mob had grown (...) They drove us to the police station and put us in the conference room.

D.S. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

I can tell you that the Kosovo police led them [the demonstrators]. We haven't trusted them for a long time. Albanians once attacked me with a screwdriver. See, I still have the scar [shows the HLC field researcher a conspicuous scar between his left nostril and eye]. I went to the police. No one asked what had happened to me. They only wanted me to tell them my height, weight, the color of my eyes. Since then, no one in Kosovo Polje has gone to the police because we realized that they would never help us. This was clear also in March. My middle daughter called the KPS in the morning of 18 March and asked them to protect us because some houses had already been set on fire. The policeman said to her: 'Kid, if your house wasn't burned yesterday, it will be today.'

M.I. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

I begged the international policeman to let us four old women into his car and save us. He took his wife and child and left us. We hid in the pigsties. There was a crowd of young men in front of us, throwing stones. Two KPS policemen came for us about 10.30 p.m. They had been informed from Belgrade that four old women were hiding in the alleys. They took us to the police station.

S.R. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

2. Aftermath

Serbs are dissatisfied with the damage estimates since between 15,000 to 20,000 Euros has been earmarked for houses they believe are worth around 100,000 Euros.¹¹ Displaced to Ugljare/Uglare village to which the Serb municipal offices were moved after the March events, the Fushë Kosovë/Kosovo Polje Serbs expected their co-citizens to demonstrate more solidarity with them. They also expected the Serbian state to ensure regular deliveries of humanitarian aid, as repeatedly announced by politicians. Large families are staying in container homes, sleeping on the floor, and without stoves on which they could cook their meals. Nor are there facilities in which they could properly launder their clothes. Since the March events, they have been receiving monthly financial assistance of 65 Euros per family from the Serbian government.

I want my house to be repaired and compensation for everything that was damaged. I don't know if I'll stay. I have two daughters and don't know if it's safe for them here. I want to stay, this is the land of my ancestors. It's hard for me, and hard for my Albanian friends. Some called me afterwards and wept.

D.V. Serb from Bresje

HLC interview on 28 March 2004

¹¹ *Reconstruction of All Buildings in the Course of This Year*, DANAS, 24 May 2004

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

We're staying in the Serb village of Ugljare. A few days after we came 10 container homes arrived. We heard they were sent by the Coordination Center. Our family was allotted one of them. We have two beds and a foam rubber mattress. We were also given some flour but we don't have a stove. Our house was burned down completely. We want our house to be rebuilt and our safety to be ensured.

D.S. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

In the Lepa Brena building, an Albanian gave his own metal door to the KPS to replace the door of a Serb neighbor's apartment which had been broken down on 17 March. Two young Albanian women tried to stop the attackers from setting fire to the ground-floor apartments. From their windows, they shouted at them to leave the apartments alone. The hooligans shouted insults back at them. Two other neighbors, Bedrija Trnava and Ganija Krasnići, also tried to stop the burning.

R.T. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje,

HLC interview on 26 April 2004

My name is M.I. I live in a container. I am a man without an address (...) Look, this is the welfare I got from Serbia. Exactly 5,031 dinars [65 euro]. What can I do with that? I'm sorry, I had a lot of things to say inside [at the conference] but my throat seized up. How is it possible that no one from the Serbian government came? Or anyone from the Kosovo government? My God, 106 houses were burned down in Kosovo Polje and no one came to see us. Off you go, you animal, when no one sees you. The messages from Serbia are always, 'Stay, don't sell up!' D'you know how many people have been driven from their homes? I don't know the exact number either, but I know that none of the households had less than two members. Mine numbered six (...) Believe me, I'm an honest man. I came here [to the conference] because I had to speak out about our troubles; I would never have come otherwise (...) We fled Kosovo Polje to Ugljare. When we got here, nobody asked us anything. They started organizing

things, lecturing us, holding rallies. We protested and asked to be heard. They said accommodation would be provided for us soon and that we should stay. We wanted to go to Serbia. Then they started insulting us. Pardon me, sir but I'll be direct: 'Let's organize transportation for the cunts.' I said to them: 'Shame on you. With what right are you disposing with the aid sent by the Coordination Center? Why didn't you give us the sheds nobody needs. We could fix them up and make them habitable and live like human beings, not like livestock in containers.' They still haven't given us the sheds. Right next to our container is an ice-cream stall. My granddaughter asks for one and I don't have the money for it. Even the clothes on my back aren't mine; they were given to me by an Italian KFOR soldier. I have another pair of pants, jeans, but I keep those for special occasions. Thank you, but I can't take it [HLC researcher wishes to buy a chocolate bar for the witness's granddaughter but is told not to]. Please don't insult me. All I have left is my pride. I am a poor man now, but I wasn't always. I feel bad because I am forced to accept humanitarian aid. Believe me, I take it only for my granddaughter's sake. As for me, I couldn't care less if I dropped dead. The shelf life of the cans of food ran out a long time ago. I have heard that all the aid sent by the Coordination Center arrives in Leposavić and then goes to the stores. So people have to buy what they should be receiving as humanitarian aid. All we get is the expired stuff because it can't be sold. A cash payment from the Coordination Center should have arrived for my granddaughter. There was to be a donation to every child. After distribution, it turned out that every child was to get 400 Euros. Time went by but my granddaughter didn't get her money. I went to see why not and they told me that everybody who applied had received their money. I did hand in an application for my granddaughter but... The only property of any value that I still have is this camera, which is worth 660 Euros. But its battery has run down and I can't recharge it because the attachment plug was burned together with the house. So I can't sell even that now. I had lent the camera to a relative of mine and he gave it back a short while ago (...) I'm 55 and look at least 10 years older. My wife says we

ought to leave, but I'm still hoping. I keep thinking that they will tell us something, but nobody is saying anything. I am still hoping for my granddaughter's sake. I honestly don't care a damn for myself. [Witness weeps.]

M.I. Serb from Fushë Kosovë/Kosovo Polje, displaced to Ugljare/Uglare

HLC interview on 26 April 2004

VI Violence by youth in Obiliq/Obilić

Up to the March events, 450 Serbs lived in the town, mainly in the Todorovići neighborhood and the YU Program buildings. The protests started at noon on 17 March outside the Obiliq/Obilić Town Hall. Most of the demonstrators were school children, who were somewhat later joined by adults. The Town Hall was stoned. Some Albanian municipal employees joined in the demonstration. The next day, 18 March, the demonstrations started with a march by elementary and secondary school students. Serb houses in Todorovići and apartments in the YU Program buildings were torched that day.

I was at work on 17 March. There were several other Serbs besides me who worked in the municipal offices. We heard that there would be demonstrations in town. That wasn't unusual in Obilić so we didn't pay much attention. However, something odd happened in the Town Hall. While demonstrators were gathering outside, mainly secondary school children, the fire alarm went off in the building. We took that to mean that the Albanian employees had joined the demonstrations. I don't know how else to explain it. The demonstrations were led by kids but they were joined later by adults.

**S.A. Serb from Babin Most/Babimoc, Head of Communities Office,
Obiliq/Obilić**

HLC interview on 19 April 2004

I was at the offices of a non-governmental organization in the Town Hall building on 17 March. The demonstrations outside the

Town Hall started at about noon. The demonstrators shouted and threw stones, and the Albanians who work in the municipal offices cheered them on. When KFOR arrived, they were pelted with stones. Some other Serbs who work in the building were with me (...) We managed to get out at about 4 o'clock when the demonstrators had gone in the direction of Plemetina village. Musa Mekići came into the office just before that and said we could go as the demonstrators had gone elsewhere. He even went to get one of the women's bag. It was quiet in the evening.

S.D. Serb from Obiliq/Obilić, women's rights activist

HLC interview on 27 March 2004

1. Serbs Beaten at Railway Station

At about 2.30 p.m. on 17 March, the demonstrators marched to the railway station where they physically assaulted 16 elderly Serbs who were waiting for the train. Some suffered serious injuries, others escaped unscathed.

It was around 2.20 p.m. when the mob went to the railway station where they found 16 elderly Serbs who were waiting for the train. They beat them up. They broke the collar bone of the 90-year-old Stojana Dimitrijević. One old man, also Dimitrijević whose first name I don't know, was also beaten up. Another old woman, Ristić, I don't know her first name either, was cut about the throat with something sharp. One woman had her ribs broken, and the others suffered lighter injuries.

**S.A. Serb from Babin Most/Babimoc, Head of Communities Office,
Obiliq/Obilić**

HLC interview on 19 April 2004

My father, who lives next door to me in the Todorovići neighborhood, went to the railway station that day to catch a train to see the doctor in Mitrovica. The demonstrators saw a group of Serbs at the station and ganged up on them with stones and poles. My father, who is 63, managed to escape to the school. The Albanians caught up with an elderly woman and hit her several times

with wooden poles. My father stayed in the school building until dark when the demonstrators went off. Then he came back home.

S.T. Serb from Obiliq/Obilić, Todorovići neighborhood, displaced

HLC interview on 25 April 2004

2. Violence in Todorovići Neighborhood and YU Program Buildings

The next day, the demonstrations started with a march through the town by secondary school students. All the schools were shut. As the students marched along, they were joined by adults. The first building to be set on fire was the new Orthodox church. The demonstrators then proceeded to the Todorovići neighborhood where 25 Serb families lived. The Serbs fled. The demonstrators looted the houses and then torched them. KFOR evacuated the Serb residents of the YU Program buildings, leaving unsecured their apartments, which were all looted and devastated. The Serbs recognized among the demonstrators the parents of some students and neighbors. A van full of stones followed the demonstrators to keep them supplied with "ammunition" for stoning Serb houses, apartment buildings and the church. One Serb stepped in front of the demonstrators with a hand grenade and was arrested by UNMIK police. Albanians in Plemetina/Plemetinë left the village when they heard that local Serbs were preparing to go to the aid of Serbs in Obiliq/Obilić and that some people had been killed.

At about 8 in the morning [18 March] loud noises were heard again from the town center. A few minutes later, black smoke rose above two or three houses in the Todorovići neighborhood. Then smoke started coming from the church. I saw a mob of some 5,000 going toward the YU Program buildings. The Serbs were all in a state of panic. When they were thrown out of one building, the Serbs went to another that had Serb residents. And then they were thrown out of that one too. The violence went on all day (...) Evacuation was the only solution. Some Serbs were taken to

the KFOR barracks and others to the villages of Plemetina and Babin Most (...) I think that all that the violence was done mostly by next-door neighbors.

**S.A. Serb from Babin Most/Babimoc, Head of Communities Office,
Obiliq/Obilić**

HLC interview on 19 April 2004

On 18 March, at about 10 in the morning, I noticed a crowd of Albanian children going toward the church, with grownups following them (...) Then I suddenly saw smoke rising above the church (...) You could hear howling and celebrating. We saw the Albanian demonstrators coming toward our neighborhood from the church, shouting slogans in support of the UÇK, Hašim Taçi, and Ramuš Haradinaj (...) There were between 500 and 1,000 people, who started throwing stones and gasoline bombs at our houses. Several houses caught on fire. They came to our house, into the yard and started throwing stones. There were 11 of us inside at the time. We hid the children and old people in the bathroom, and my eldest son Bojan and I stood at the entrance, expecting the worst. I heard our dog howling and saw them kill it with stones. My father's house was already in flames. I realized they would kill us all if we didn't get out right away. My son and I opened the window in back of the house and lifted the children and my wife over and into the back yard. My father, mother, uncle and invalid aunt decided to stay in the house. My wife, four children, brother and I somehow got over the wire fence and started running toward Crkvena Vodica. We were cut off from the road and had to run through a swamp full of liquid waste from the power plant. The Albanians chased after us but the water stopped them. It got deeper and deeper and, at one point, was up to my waist. I carried the younger children on my shoulders and we somehow got to dry land. We were soaked through and terrified. We had nowhere to go and decided to stay where we were, hoping that someone would come along and save us. In the meantime, hundreds of hooligans were pelting my house with stones. It started to catch fire but my father, mother, uncle and aunt managed to put out the flames. Then an UNMIK police

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

vehicle arrived. The police got them out of the house. But they set it alight anyway. We wept as we watched it burn.

S.T. Serb from Obiliq/Obilić, Todorovići neighborhood, displaced

HLC interview on 25 April 2004

The next day, 18 March, at 8.15 when the children left for school, demonstrations started outside the building. The demonstrators shouted 'Shkine jasht' - Out with the Serb women. The building was blocked off for about an hour, until KFOR evacuated us. The KPS did nothing to help. They stood in the street, just watching what was happening. Our apartments were not torched but were looted. We weren't able to take any of our belongings with us. I left in my bedroom slippers.

S.D. Serb from Obiliq/Obilić, YU Program buildings, displaced

HLC interview on 27 March 2004

There were demonstrations on 17 March but they were peaceful. Secondary school students gathered in the town center at about 2 p.m. and started marching through the town. They tried to get into the Town Hall but we went out and stopped them. It didn't last long and then everything quieted down (...) The student gathered again in the morning of 18 March, some 400 of them. They were manipulated by some people who are not from Obiliq. First they threw stones and then forced our Serb co-citizens out of their homes. We talked with the children's parents, telling them to go and get their children and take them home. The church was slightly damaged. It wasn't even completely finished and there were no icons in it. Its doors were broken down and four or five windows broken (...) According to unofficial figures, there were 12 people wounded or injured during the unrest. One Serb by the last name of Spasić threw a hand grenade at the demonstrators. He was in custody for a few days and then released. There were cases of demonstrators beating up Serbs (...) Serbs in Plemetine village organized and armed themselves and were intending to come to Obiliq. They had been wrongly informed that some Serbs had been killed. A delegation from the Town Hall led by the Mayor went to Plemetinë where we talked with the Serbs and

assured them that not a single Serb had been killed. So they gave up the idea of going to Obiliq. Still, some Albanian families asked to be evacuated from Plemetine.

E.H. Albanian from Obiliq/Obilić, municipal official

HLC interview on 19 April 200

Serb Building, burned by Albanians; photo taken in Obiliq/Obilić © HLC

3. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

Some KPS members pointed out Serb-owned houses to the demonstrators. KFOR and the UNMIK police evacuated the Serbs but took no steps to protect their property. Demonstrators blocked the passage of KFOR to Serb districts, and the soldiers did not react even when Albanian flags were hoisted on their vehicles.

In my opinion, the main perpetrators of the violence were the Kosovo police [Albanians] who marched in front of the mob and

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

were the first to demand the evacuation of the Serbs (...) One Serb says that his Albanian neighbor, a policeman, set his house on fire. He refuses to give a statement to anybody. The UNMIK police were only observers that day. They took no steps to pacify the mob. Nor did the KFOR soldiers do anything, for that matter. All they did was to evacuate the Serbs.

**S.A. Serb from Babin Most/Babimoc, Head of Communities Office,
Obiliq/Obilić**

HLC interview on 19 April 2004

There were only a handful of KPS police in the streets [on 18 March]. I didn't understand what was going on. I didn't see a single KFOR soldier or UNMIK policeman (...) A huge crowd of demonstrators led by Albanian police reached our neighborhood. The policemen literally directed them to our houses (...) Everything started burning but my father, mother, uncle and aunt managed to put out the fires. Then an UNMIK vehicle appeared. The policemen came inside and got them out of the house, which was then immediately set alight. An UNMIK police car came for us and took us to the police station. From there, KFOR drove us to their base in Priština where we stayed for the next seven days in miserable conditions. There were some Serbs from Obilić and Priština at the base, lots of small children and old and sick people. The KFOR soldiers treated us like animals. We couldn't wash properly, and were given only one blanket each even though it was very cold.

S.T. Serb from Obiliq/Obilić, Todorovići neighborhood, displaced

HLC interview on 25 April 2004

We were all at the end of our tether, exhausted, when I heard the voice of an acquaintance from the international police. He told us we had three minutes to pack a bag each, but we weren't able to take even that much. We scrambled into the KFOR carriers as quickly as we could. In the shoving and pushing, the glass shattered. I hurt my back. Our neighbors just watched and did not react.

S.K. Serb from Obiliq/Obilić, displaced

HLC interview on 27 April 2004

4. Aftermath

Our data brings out that 92 houses and 49 outbuildings, and 46 apartments in two buildings were burned. Fifty-five apartments and houses were looted (...) Three committees were established to evaluate the damage. The one set up by Albanians from the municipal offices estimated the damage at 1,145,306 Euros. I worked on the ground with my team and our estimate is 1,762,000 Euros. The joint committee with UNMIK put the damage at 1,862,000 Euros. But that is just the buildings themselves. There was valuable property inside those buildings, furniture and other things. We consider that the total damage is around three million Euros, not counting the school and the church. We assess that 37,320 Euros' worth of damage was done to the church alone, and 28,514 to the school. Also, some stores were plundered and farm machinery was stolen. About 10 vehicles owned by Serbs were burned (...) We have already been to clean up one building. The plan is for 24 Serb families to return. UNMIK and the humanitarian organization GOAL have secured 30 container homes for people whose apartments were burned. We have been told that all the damaged buildings will be reconstructed by September. But people are not yet ready to come back, not even those whose homes were not damaged.

**S.A. Serb from Babin Most/Babimoc, Head of Communities Office,
Obiliq/Obilić**

HLC interview on 19 April 2004

I will never forget that day. I lost everything but what I regret most of all is that we will probably never return to our poor, suffering Obilić.

S.Ć. Serb from Obiliq/Obilić, displaced

HLC interview on 7 April 2004

No Serbs have come back yet. They went mostly to villages in our municipality, Plemetinë, Babimoc and others. Some went to Mitrovicë or Graçanicë. We talked by phone with our Serb

employees. They say other Serbs are preventing them from coming to work. Some of them have been to the Town Hall several times since the events, on personal business.

E.H. Albanian from Obilić/Obiliq, Municipal Communities Office

HLC interview on 19 April 2004

VII Torching and Killings in Lipjan/Lipljan

Several thousand Albanians started demonstrating in the streets of Lipjan/Lipljan at 2 p.m. on 17 March. Thirty Serb houses and four apartments in a YU Program building were looted and set on fire, as was also the Municipal Communities Office. Nenad Vesić, a Serb, was killed in his house. Two Albanians, Nexhat Rahmani/Nedžat Rahmani and Arben Shala/Arben Šalja died in clashes with KFOR, and several people were injured. In some cases, Albanians prevented the burning of their Serb neighbors' houses. The demonstrators used firearms and explosives to attack Serbs and their property.

Before March, the security situation in Lipjan was at a high level. Serbs had started to move about town freely and to shop in Albanian-owned stores (...) But this ended with these events. The violence was aimed at expelling the Serbs. I am convinced that killing was not the goal. Albanians assembled in the main street around noon on 17 March. In the beginning, most of them were young, but they were joined later by older people. After marching through the town, they set out for the Serb houses (...) The mob started with the YU Program building in which there were several Serb families. They threw stones at it and broke the windows. KFOR got the residents out over the terrace of a next-door apartment. Then the demonstrators attacked the Serb houses that were close by. Some 30 Serb houses in Lipjan were looted and torched, as well as our Communities Office. Everything of value was taken. In addition, all Serb-owned stores were demolished. Nenad Vesić was shot dead that evening. Guns were also fired at

houses and you can see the bullet holes in the walls. Almost all the Lipljan Serbs were evacuated to Serb village such as Gušterica and Novo Naselje, and some went to Gračanica and Laplje Selo. I heard that some people were injured too, but I don't know their names (...) The same kind of campaign took place again the next day, 18 March.

B.N. Serb from Lipjan/Lipljan, Head of Communities Office,

HLC interview on 4 April 2004

The Belgrade daily *Blic* reported that the demonstrators headed for the church at about 5 p.m., breaking everything in their path. They threw a grenade at a Serb fleeing the mob. This Serb was arrested by the KPS when the demonstrators accused him of throwing a grenade at them. In the church, they found Father Randjel Denić, the parish priest, and seriously injured him.¹²

- 12 *Plucked Shrapnel From Own Body*, BLIC, 23 March 2004: "The grenade fell a few meters from me. I went into the parish house and the Albanians broke open the gates and came into the churchyard. All of a sudden, the KPS barged in the house. Confused, I bid them good day. 'What good day? Hands up!' they replied. I watched as they searched my house. Pushing the carpet. They said many bad things to me. They took me out with my hands cuffed and dragged me to the car. All the time, I felt blood coming down my face - the shrapnel wound on my forehead was the deepest one. Instead of taking me into the station, they left me outside in the car, on my own. And with handcuffs on. One Albanian policeman kept telling the others to take me inside, but they ignored him. 'At least bend over so that they can't see you,' he said to me. They didn't take the handcuffs off even in the station. My phone was in my pocket. My wife, friends, relatives were calling. I couldn't answer the phone and tell them what was happening with me. I was released when they intervened from Gračanica with an American acting as mediator. During the five hours in the station, no one gave me any medical attention. It was only when I got back home in the evening that a friend came. He washed my wound with strong plum brandy and I took out the shrapnel myself. It was only yesterday that a woman doctor with the Finnish battalion examined me."

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

UNMIK and the KPS evacuated the Serbs, after which the demonstrators had a free rein to plunder and torch the properties. Kosovo police were in the vanguard of the demonstrations, ordering Serbs to leave their homes and claiming that they could not protect them from the mob. Without any grounds, they arrested the priest and the Serb who was fleeing from the demonstrators. KFOR did, however, prevent the complete destruction of the church.

What I don't understand is how all those KFOR troops, UNMIK and KPS couldn't prevent the violence against the Serbs. The KPS virtually aided the demonstrators. They went in front of the mob and ordered Serbs to leave their homes, supposedly because they couldn't protect them. In fact, it was them who made people leave their homes. An elderly man who refuses to testify claims that he saw two policemen preparing explosives to blow up the church (...) Serbs on the KPS don't have any real relations with their Albanian colleagues. They work only in Serb villages such as Gušterica.

B.N. Serb from Lipjan/Lipljan, Head of Communities Office,
HLC interview on 4 April 2004

2. Aftermath

By the end of May, 160 Serbs who had fled the town to surrounding Serb villages after the March violence, had returned to Lipjan/Lipljan. Only Albanians serve on the municipal damage evaluation committee, which is perceived by the Serbs as ethnic discrimination. The Serbs consider that the 200,000 Euros allocated by the committee is insufficient for the reconstruction of 30 severely damaged houses. A mixed committee comprising representatives of UNMIK and a US NGO assessed the damage at 411,000 Euros, or 13,700 Euros per house. Serbs are dissatisfied with this amount too, and consider that they should also be compensated for other property that was stolen or burned. Restoring

inter-ethnic confidence will, however, be the toughest problem, in spite of some examples of Albanians organizing to defend the homes of Serb neighbors from the rampaging demonstrators.

The situation calmed down somewhat on 19 March. But Serbs are still afraid to move about in town. And those whose homes were not burned down are too scared to stay there. Only four or five men have returned to apartments in the YU Program building (...) I must emphasize that municipal bodies did absolutely nothing to prevent the violence against Serbs, and that is why we have almost no contact with them now. I hear that there have been official proposals to close down our office, which is a part of the municipal authority.

B.N. Serb from Lipjan/Lipljan, Head of Communities Office

HLC interview on 4 April 2004

The violence in our street broke out in the evening of 17 March. We let down the window shutters and peered out to see what was happening. The demonstrators headed for our street, but our neighbor two doors away, Burhan, stopped them from coming to our houses. We have never had any problems with our Albanian neighbors in the street. Three houses are Serb and all the others Albanian. I always said I felt safer when I saw Burhan taking his walks. Our street was left alone even after the evening of 17 March.

R.A. Serb from Lipjan/Lipljan

HLC interview on 4 April 2004

VIII Shtime/Štimlje

Serbs in Shtime/Štimlje municipality had no information on what was happening all over Kosovo on 17 March and thus paid little attention to the demonstrators they saw and the slogans they were chanting. The protests became violent in the early evening when Albanians started throwing gasoline bombs at Serb-owned houses. Some Albanians participated in attacks on their Serb

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

neighbors' property. The Orthodox church of the Archangel Michael was also torched.

I had a friend visiting me on 17 March. We stayed indoors all day and so didn't know what was going on. My daughter went to the Albanian shop twice. When she came back the second time, she said a mass of people were demonstrating in the town center and chanting 'Tači, Tači.' I thought it was just the usual kind of demonstration (...) A police patrol came to my house at about 7.40 p.m. They were Albanian. They asked what was new. I didn't know why they asked me that but said, no, nothing new. A gasoline bomb was thrown into my yard after they had left. It landed on concrete so the fire couldn't spread. I rushed out into the street but saw no one. I suspect that it was thrown in by my neighbors who want me to leave. I called the number the policeman had given me. They came quickly and said they had no idea who could have done it. Before they left, one of them said the situation was very bad and that they couldn't ensure the safety of everyone. I was very disturbed (...) Not 20 minutes later, another gasoline bomb was thrown into the yard and I called the police again. The second bomb didn't do much harm either. When the police came, I asked them to take the children somewhere where they would be safe. They said they had to ask their commanding officer and left. I called an Albanian taxi driver whose services I often used, but he said he couldn't come. Then I called another and he said he would be along a little later. He never showed up.

N.J. Serb from Shtime/Štimlje, Serb community representative

HLC interview on 14 June 2004

The KPS evacuated the Shtime/Štimlje Serbs to surrounding villages, even though many of them did not wish to leave their homes. Only one Serb house was left intact because it had been illegally occupied by an Albanian. A Serb was slightly wounded in the violence. Serbs believe that the destruction of their property was an organized action.

My phone rang at about 10.20 p.m. It was a policeman who told me to be ready in five minutes as he would not be able to evacuate us later. They arrived in about 10 minutes and put all six of us into their car. I didn't notice anything as we left Štimlje. They drove us to Novo Naselje and said they had to go back to evacuate others. We went to a Serb family who live in Novo Naselje and stayed with them for three days. The next day, I met others Serbs from Štimlje who were also evacuated by the police, some before and some after us. They were all taken to Serb villages in Lipljan municipality. I learned from them that gasoline bombs had been thrown at their houses. Only one man was hurt. His name is Mile Mirić and, when a gasoline bomb landed in his yard, he went out into the street. He was stoned (...) Some of them said the police had evacuated them by force, that they didn't want to leave their homes. All of them were evacuated before midnight. I think it was all orchestrated as all the Serb houses were looted and then torched in the night of 17/18 March. Only one Serb house wasn't burned and that was because it had been illegally occupied by an Albanian. I wouldn't be surprised if he was the one who torched our houses because he always coveted our land. Two cultivators and a tractor with all its attachments were stolen in addition to the household things.

N.J. Serb from Shtime/Štimlje, Serb community representative

HLC interview on 14 June 2004

Shtime/Štimlje municipality established a committee to assess the damage on which Serbs have one representative. In his view, the estimated compensation is not in proportion to the damage done to property. Not a single Serb had returned to Shtimë/Štimlje by mid-June.

The municipality set up a damage evaluation committee. I served on it. I went with them to every Serb house. It all looked really awful. Everything had been looted and burned, even unimportant things like flowers and fruit trees. The committee put the damage at 112,000 Euros. I disagreed because that would not be enough even for the roughest reconstruction of the buildings. And every house was full of furniture and various appliances. At the munic-

pality, they said they were sorry it happened. But not one of the perpetrators has been arrested though it isn't hard to uncover them (...) For a time I rented a house in Suvi Dol but I am now in Novo Naselje where I pay 50 Euros rent. And I don't even have a bathroom. I get 65 Euros a month in welfare. No one is willing to help us. Earlier, my rent was paid by the municipality because of the children who went to school here. They said they would continue paying the rent. We received some aid in food a few times. But that's not enough to live on. I don't know what to think anymore. How can I go back knowing that my neighbors did all this to me? I would consider returning to Štimlje only if they rebuilt my house as it used to be, and compensated me for everything that was stolen. We are not receiving any aid from Serbia either.

N.J. Serb from Shtime/Štimlje, Serb community representative

HLC interview on 14 June 2004

IX Destruction of Property and Killing in Gjilan/Gnjilane

The demonstrations started at 3 p.m. on 17 March with the blocking of the intersection at the edge of town. Demonstrators then proceeded to the part of town in which a Serb neighborhood and Orthodox church are located. The houses were first pelted with stones brought to the scene in a tractor with trailer, after which the demonstrators stormed into the houses, beat the people inside, and stole and broke furniture and other belongings. Over 20 Serbs, mainly elderly, were severely beaten. Those houses from which Serbs managed to escape were torched. The church of St Nicholas suffered minor damage. The demonstrators also attacked the UNMIK administration building. Slobodan Perić, a Serb physical education teacher at a secondary technical school, was killed.¹³ Serbs were evacuated to Šilovo/Shillovë village.¹⁴

13 "Slayer of Serb Arrested," BLIC, 8 April 2004: "UNMIK spokesman Neeraj Singh stated that a young Albanian had been arrested for the murder of Slobodan Perić."

14 "Kosmet, 18 March, From Hour to Hour," BALKAN, 19 March 2004.

Eighteen Serb-owned houses were burned, 70 were looted and severely damaged, and about 20 cars belonging to Serbs and several UNMIK vehicles were completely destroyed. According to the Serbs, the demonstrators knew exactly which cars belonged to Serbs serving on the KPS. In some cases, Albanians gave refuge to their Serb neighbors.

I live with my family in Kusce village. I work for the Gnjilane KPS and am a security officer at the Gnjilane District Court (...) We had no problems at work up until these events. Demonstrations had been scheduled in Gnjilane for 16 March so I didn't go to work in my car because it still has the old license plates. The next day, 17 March, I went with a colleague in my car, parking it outside the Kristal Hotel, right next to the courthouse and the police station, and right up against a concrete barrier so that the front license plate was out of sight. There were a lot of cars parked there, of which about 10 belonged to Serbs. We had a trial that day. We heard noises from outside and saw a crowd of people. The judge, a Serb, adjourned the trial. It was about 3 p.m. I went out and realized I wouldn't be able to move the car because there were so many people. The judges left in a car from the court's pool and me and my colleague stayed in the courthouse. The Albanians began setting fire to the cars. I heard someone shout, 'Hajde me djege nje Golf pa tabela', which means 'Let's burn this Golf without plates' (...) I went up to the second floor to get a better view of what was happening outside. They pushed my car into the street, turned it on its side and set fire to it (...) There were no police, and taxi drivers, who have a stand in front of the hotel, helped them. There were other cars belonging to Serbs with Kosovo plates. They were burned too. The taxi drivers must have told them which cars belonged to Serbs. I think one of them even gave them a bottle of gasoline to pour over my car (...) Things calmed down late in the evening. It was about 11 p.m. when the international police came and drove us home. We heard later that 18 Serb houses had been burned and about 70 looted and badly damaged. We also heard that a Serb whose

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

name I don't know, he was known by the nickname Bobi, was killed.

K.K. Serb, KPS member

HLC interview on 26 March 2004.

Serb cars, burned by Albanians; photo taken in Gjilan/Gnjilane © HLC

We [Serb police officers] came back from our beat about 7 p.m. Demonstrators were still in the streets of Gnjilane. I saw that some Serb houses had been burned and many more looted and damaged. I heard the next day that about 18 Serb houses around the church had been torched. Over 70 others were looted and damaged. Some Serb shops were also demolished. I heard that a Serb had been killed in the town center. He lived with his mother. There were 14 burnt-out cars on the plaza in front of the Kristal Hotel, three of which were UN jeeps. Mine, which had the old plates, was among them. There were a lot of cars owned by Albanians there too, but none of them had been damaged. The demonstrators couldn't have identified cars owned by Serbs only

by the license plates because some had Kosovo plates. It must have been a group who knows all us Serbs who work for the KPS.

K.K. Serb, Gjilan/Gnjilane KPS member

HLC interview on 26 March 2004

The Belgrade media reported the number of beaten Serbs who were being treated in hospitals in Serbia. One man, who believes he survived only because his assailants thought he was dead, said the demonstrators showed no mercy even to his ailing mother.¹⁵

1. Conduct of KFOR, UNMIK Police, KPS and KPC

US troops with KFOR intervened twice: to prevent the burning of the Orthodox church and to prevent damage to the UNMIK administration building. All Serb officers serving on the KPS were sent on assignments outside of Gjilan/Gnjilane on 17 March. KFOR imposed a curfew on 18 March, with KFOR and KPC troops patrolling the streets.

I joined the KPS a year ago, and serve at the Gnjilane police station. We Serb policemen were often assigned to tour Serb-populated villages in Gnjilane municipality. But on 17 March 2004, we were ordered to Čaglavica. It was only in the late afternoon that I heard there had been unrest and violence in Gnjilane itself (...) The regional and municipal police stations and the courthouse are right next to the hotel where the cars were burned. How is it

- 15 *Horror and Terror*, KURIR, 23 March 2004: "They howled outside. It was a terrifying sight. My mother and I were upstairs. I could have jumped out of the window and fled to the churchyard, but I couldn't leave my mother. She can't move about without my help. The Albanians soon broke down the front door and stormed into our house. They attacked her first. One swung some kind of club and I jumped forward to protect her. They hit me with poles, thick sticks. I don't know how I held out after getting a blow to my head with a metal bar. I felt as if they had split my skull in two. Blood spurted upward. I staggered and fell over my mother. I squeezed her hand to let her know I was alive. The Albanians left, thinking that we were dead. I don't know how long it was before the KFOR soldiers arrived. They picked us up and we moaned with the pain."

possible that all this happened in the immediate vicinity of the police, who are supposed to protect citizens and their property?

S.D. Serb, KPS member

HLC interview on 26 March 2004

2. Aftermath

Serbs continued to serve on the KPS following the March events but are escorted to work by international police. They have lost all confidence in life together with Albanians. The burning of Serb homes is perceived as a message that there is no future for them in Kosovo.¹⁶

In spite of what happened, and it's pressure pure and simple, we continue to work and do our duty. We protect all citizens, Albanians most of all. I hope we will be compensated; otherwise we won't be able to work anymore.

S.D. Serb, KPS member

HLC interview on 26 March 2004

We [Serbs] who work at the prison and in the police are still coming to work regularly, except that now the UNMIK police have to drive us to and from work. I don't know who needed all this, especially since our relations with the Albanians were good in recent times. We moved around town quite freely. What happened has put us back. We have again lost confidence in a joint life. I hope the damage will be fixed soon and that people will be able to return to a normal life. My Albanian colleagues behave normally with us, like before 17 March.

N.J. Serb, guard at Gjilan/Gjnilane District Prison

HLC interview on 6 April 2004

16 *Orgy of Blood in Gnjilane*, POLITIKA, 25 March 2004: "Look, this is how we came, with only the clothes on our backs. Not a single bundle of belongings, no paper, no money, nothing. Everything went up in flames. I can't believe that this has happened to us. Why are we still alive? What do we have to live for? Everything has tumbled down and gone forever."

X Violence in Viti/Vitina

Some 300 Albanians participated in the demonstrations on 17 March, stoning Serbs and their homes. Several Serbs sustained serious injuries. The demonstrators broke the windows of houses along their route. This protest did not last very long, but the demonstrations staged the next day, 18 March, were more organized and involved some 1,000 people. The demonstrators were led by an Albanian with a megaphone. Many Serb houses were badly damaged and 10 were torched. An UNMIK bus used to transport Serb children to school was also burned.

At first, we thought it was a peaceful demonstration. None of us even dreamed that something like that would happen in Vitina. A mob of 300 turned up about 5.30 p.m., chanting all kinds of slogans. I found this odd as there had been no demonstrations in our street until then. They stopped in front of our yard and began throwing stones at the house. Then they barged into the yard and broke everything in their path. Three cars were parked in my yard. They trashed them and then set them on fire. As the cars burned, some of them danced around them. There were nine of us in the house, six of whom children. We were very scared. We locked the door and prayed it wouldn't come to the worst.

N.Ž. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

My father Stojadin Savić went to my aunt's at about 2.30 p.m. on 17 March. My mother Borka was there with Aunt Živka, in front of the house, when the mob arrived. There were about 300 people, some from Vitina and some from around it. KPS members were with them. They went in Tomislav Nojić's yard first. Scared, Aunt Živka shut the door and went upstairs. My mother started running back to our house. A stone hit her on the nose and a brick struck her on the leg. To protect herself, she said 'Run, my husband is coming with a gun.' The mob pulled back. The windows of our house were smashed. In the meantime, my father had reached my aunt's house. Stones were thrown at them. One

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

hit my father's nose, and somebody hit my aunt over the back with a stick. My mother, father, uncle and aunt fled to their neighbor Zlatko Petković where they stayed until dark, when things calmed down (...) Then they came to our place. When I got home, I saw that all the windows were broken. Nobody came to our door, either the police or anyone else, to see how we were and if we needed anything.

B.S. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

**Serb houses and cars burned by Albanians;
photo taken in Viti/Vitina © HLC**

There was a power cut about 2 p.m. on 18 March. Less than half an hour later, a big crowd appeared, coming from the town center. Over 1,000 of them. The demonstrators chanted 'UÇK, UÇK' and other slogans. They were carrying American and Albanian flags. They reached the church. An Albanian with a bull horn was leading them. At the church, he supposedly called on the people to disperse. But the mob went on chanting. Then they went to my aunt's

house and set it on fire. I was at a neighbor's and watched everything from the window. Some of them went to another house, in which there was a restaurant on the first floor, and torched it too. There was a fire engine there, and the firemen waited until a house was torched and then started putting out the fires. (...) After a while, the mob made its way toward my house. First they torched the house of my aunt Desanka Švabić, then the house and cafe of Tomislav Nojić. They broke down my wooden fence and the door of my cafe, which I hadn't finished building yet. They threw a Molotov cocktail inside and the cafe started to burn (...) After that, the mob made its way to the Dajić neighborhood where two Serb houses were burned. A third house was looted, and the UNMIK bus which used to take the Serb children to school was set on fire (...) The car of Novica Pržić was also burned. He was on his way to town and, when he saw the mob, parked the car in front of an Albanian house and ran away. A helicopter flew over the town about 6 in the evening. That was when the mob dispersed.

B.S. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

The few members of KFOR and the UNMIK police on the scene merely observed what was going on. Several Serbs saw some KPS members setting fire to houses together with the demonstrators. They also saw that the demonstrators fled when confronted by a larger number of police ready for action. The KPS evacuated the Serbs who were attacked. Its members apparently acted without instructions, each according to his own impulse.¹⁷ On 17 and 18

¹⁷ *Beaten Until Unconscious*, GLAS JAVNOSTI, 21 March 2004: "On Thursday morning [18 March] an Albanian mob attacked the house. They trashed my car. Luckily, the KPS came along and they moved off. But they soon came back. There were several police around my house even then. One tried to stop them but another said to him in Albanian to leave them alone. They rushed the house and I jumped over the terrace to run away. They saw me and caught up with me in the yard. They began to hit and kick me and I don't remember anything else. I woke up in the Vitina hospital."

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

March, the Serb police officers were confined to the police station. There were no UNMIK police in the streets of Viti/Vitina during the two days of unrest. Some KPS members, in civilian clothes, were observed among the demonstrators. It was only after the violence on 17 March ended that KFOR, assisted by the KPS, blocked access to Serb neighborhoods. When Albanians took to the streets the next day, 18 March, KFOR again failed to react.

There were Kosovo police [Albanians] as well as KFOR troops in the street, next to my yard, but they didn't react. Maybe because there weren't many of them. After a while, KPS reinforcements arrived in several vehicles. They parked in front of the gate and came into the yard on foot. The hooligans in the yard ran away. We refused to open the door and the police broke it down. They came inside and said they had to evacuate us. They escorted us to their vehicles and drove us all to the police station.

N.Ž. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

The KPS was there [on 17 March] but didn't do a thing, and neither did KFOR although they had a checkpoint a few dozen meters away (...) KFOR blocked the road that evening so that no one could get through. There were three or four members of the KPC with KFOR when they blocked the road. [On 18 March] I saw several KPC members wearing plain clothes in the mob. KFOR and the KPS police were in the streets but did almost nothing to stop the violence. Oddly enough, I didn't see a single UNMIK policeman or Serb on the KPS. I heard later on that the Serb members of the KPS were in the police station and weren't allowed to go out for their own safety (...) A little later, I saw KPS police throwing planks into the cafe so that it would burn faster.

B.S. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

2. Aftermath

The Serbs expected municipal officials of Albanian ethnicity to prevent the violence against them. The Viti/Vitina mayor and an officer of the US contingent with KFOR wished to meet with Serbs after the March events, and were turned down. In general, Serbs also expected more from their Albanian neighbors. But they point up as a positive example the Albanians in Svetosavska Street and at the "yellow building" who, with their families went out into the street and stopped the demonstrators from setting fire to Serb-owned houses. Some Belgrade media reported that, following the evacuation of the Serbs, their houses were marked with white paint and the names of their Albanian "future owners."¹⁸ A week later, 60 Serbs who had fled to Vrbovac/Urbode returned to their homes. Reconstruction of the first houses started in June.

Another 10 houses besides ours were burned in Vitina. We came back after 15 days and now live in my part of the house, which didn't burn down. We have had no trouble so far. The damage evaluation committee made an inspection and put the damage at 158,000 Euros. But the damage to my property alone is much higher. I don't know how they think they are going to reconstruct all those houses and pay compensation for the destroyed cars with that amount of money.

N.Ž. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

After these events, Vitina Mayor Musa Misini and a commander of the American KFOR wanted to have a meeting with us. But we didn't agree to see them because they did nothing to prevent the violence against the Serbs. I hear that a damage evaluation committee has done an inspection but we haven't been told anything - not when our houses will be reconstructed or what the damage estimates are. Nor were our Albanian neighbors willing to prevent the torching of our houses. There were cases of Albanians

¹⁸ "Fire Again," Večernje Novosti, 23 March 2004.

helping, but not in our neighborhood. One was in Svetosavska Street where the Albanians and their families went out in the street and didn't let the mob near the Serb houses. The same happened near the yellow building.

B.S. Serb from Viti/Vitina

HLC interview on 17 May 2004

XI Ashkali Neighborhood in Vushtrri/Vučitrn Torched

Ninety-five Ashkali families with a total of 434 members lived in Vushtrri/Vučitrn, the only minority community in the town. Most were returnees who lived in reconstructed or newly built houses. Several hundred Albanians congregated in the town's central square, chanting slogans against UNMIK, claiming that it was incapable of protecting the rights of Kosovo Albanians, in particular children.¹⁹ That day, the demonstrations ended without any incidents. But on 18 March, demonstrators gathered again in the afternoon, at first only between 70 and 80 people, with the number growing as darkness fell. They first set fire to the Orthodox church of St Elijah and then stormed into the Ashkali neighborhood and burned almost all the houses there.

The Orthodox church was set on fire at about 4.30 p.m. [on 18 March]. I saw a group of people, not large - between 70 and 80 - going in the direction of the Ashkali neighborhood. It was the most extreme group. Curious people formed another group and at first only watched what was going on. However, some people from the second group joined the extremists in the first group. It was getting dark and you couldn't tell anymore who was who. They went into the Ashkali neighborhood and started setting fire to the houses.

T.H. Albanian from Vushtrri/Vučitrn, Minorities and Communities Office

HLC interview on 26 April 2004

19 *Bloody Day in Kosovo, Many Dead and Injured*, ZERI, 18 March 2004

The violence spilled over into Slatina/Sllatinë village where 15 Serb houses were burned, eight of which were uninhabited. Serbs in Gojbulje/Gojbujë say that Albanians from Studimë/Sudimlje carried out an armed attack on their village, and also fired at French KFOR troops.²⁰

**Ashkali house burned by Albanians;
photo taken in Vushtrri/Vučitrn © HLC**

- 20 *Defended Village for Four Days*, GLAS JAVNOSTI, 24 March 2004: "The attack started about 6.30 in the evening with gunfire. There were about 10 KFOR soldiers in the village at the time and they weren't able to protect us. They suggested that we be evacuated. We refused and only the women, children and sick got into the truck. About 40 men stayed in the village (...) When the women and children left, those who had stayed organized themselves to defend the village. They had no choice. It was either stay and defend the village or be evacuated. The easiest thing to do is to go and leave everything. If we had gone, we would have had nothing to come back to (...) The French soldiers were taken by surprise by the attacks on them (...) The danger is over, at least for the time being. The children have come back to the village. But you never know when the Albanians will attack again."

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

There were no incidents in other villages in the municipality such as Prilluzhe, where there are Serbs, or Gojbujë and Banjska. We have only one village in which 15 houses were burned. That is Sllatinë. Of those 15 houses, seven were inhabited and the others were empty. The houses were set on fire in the night between 17 and 18 March. Several Serbs were beaten up on that occasion. I haven't been able to reach them to talk.

T.H. Albanian from Vushtrri/Vučitrn, Minorities and Communities Office

HLC interview on 26 April 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

The evacuation of the Ashkalis was organized by the KPS and assisted by some Albanians. There was no international police presence during the attack and the evacuation.

The police began evacuating Ashkalis from their homes at about 7 p.m. Interestingly enough, it was only the KPS. The UNMIK police were not there. A lot of Albanian citizens helped the evacuation. I was one of them. I had to make sure that we didn't encounter those extremists because that would have been dangerous. We took some of the Ashkalis out by the back streets and to the police school in Vushtrri (...) where they spent the night. They were transferred to the KFOR base in Smrekovnicë the next day and stayed there until 21 March when they were finally taken to the military base in Novosellë të Magjunajve. They are still there. I have tried to contact them a number of times but they refuse to see me.

T.H. Albanian from Vushtrri/Vučitrn, Minorities and Communities Office

HLC interview on 26 April 2004

2. Aftermath

Shortly after their homes were destroyed, the Ashkalis publicly called for assistance in emigrating to third countries.

A total of 71 houses was destroyed, of which 54 burned to the ground and nine were partly burned. Three were demolished, and one partly demolished. Two shops were destroyed, as well as 44 outbuildings. According to some estimates, the damage has been evaluated at 1,200,000 Euros.

T.H. Albanian from Vushtrri/Vučitrn, Minorities and Communities Office

HLC interview on 26 April 2004

XII Evacuation of the elderly under a hail of stones in Ferizaj/Uroševac

Until 18 March 12 Serbs – 10 old women and 2 old men – lived in Ferizaj/Uroševac under the permanent protection of the Greek KFOR. These Serbs left their homes twice a month to go to Štrpce/Shtërpçë for shopping or to see a doctor, always escorted by KFOR. During the demonstrations on 17 March their houses were stoned but, they say, they paid no attention to it as these things happened from time to time. The next day, 18 March, some 3000 people staged protests in the town. A large group of demonstrators headed for the Serb houses and the church. Like in other towns, the demonstrators started their attack by throwing stones. Members of the Greek and American KFOR evacuated the Serbs protecting them with their bodies although some women were opposed to leaving their homes. After the Serbs had entered KFOR vehicles, the demonstrators set their houses on fire. The Church of Holy Tsar Uroš was also destroyed. Having seen on television how the demonstrators threw stones at the Serbs an Albanian woman visited them at the KFOR base. On 17 and 18 March 46 persons were injured in Ferizaj/Uroševac and Alu-muhamet Murseli was killed. Dušanka Petković died at the KFOR base a day after she left her home.

On 17 March we heard that there were demonstrations in the town. We had already gathered as much because they were throwing stones at our gate. It was not a rare event (...). The night was quiet. The next day, 18 March, around 10 o'clock, the crowd

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

gathered in front of our houses (...) There was tremendous din in the street but when the soldiers came and took us out everything went dead silent. The demonstrators stopped. I looked in their direction. In the front row there was a young man dressed in black. He was between 25 and 28 years old. He made a sign with his hand and the attack on us started. They threw stones at us. Policemen [KPS] were standing in front of them but they did nothing. The American KFOR soldiers protected my mother with their bodies. A stone hit me in the right knee. I sustained a very severe injury to my thighbone. I'm a paralytic and this has made my life even harder (...) After they put us in the vehicles, there was applause (...) They brought us to the Greek KFOR base. Other Serbs were evacuated by the KPS. UNMIK police estimate that there were about 3000 people, mostly young, but their leaders were not all that young (...) An Albanian woman who had seen on television how we had come out of our houses... decided to visit us here. She wept when she saw us.

L.N. Serb woman from Ferizaj/Uroševac who was stoned by the demonstrators

HLC interview, 2 May 2004

Around 10 o'clock the Greek KFOR arrived and told us they had to evacuate us. I did not want to leave the house at any cost. I locked the door and shut myself inside. Some time around noon the police [KPS] came. Four of them broke the door and entered. I wept and begged them not to throw me out of my house. They wouldn't even listen to me. They dragged me out and put me in their car. I had bruises after that. They took me straight to the Greek KFOR base. I found other Serbs there. I was the last one to be brought there. Food and drink here are good. If we want to go to Štrpce, the soldiers drive us there and back. However, they won't feed us here forever. Later on I found out that my house had first been looted and then torched. Then all the Serb houses in the town were torched. I no longer have a house now and have nothing to leave to my grandchildren. That is why I did not want to leave the house. It would've been better had I burnt together

with the house. There was some commission to assess the damage, but I don't believe a word they say.

V.S. Serb woman from Ferizaj/Uroševac, whom the police took out of her house by force

HLC interview, 2 May 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

KFOR, UNMIK police and KPS did not prevent the demonstrators from gathering in front of the Serb houses, launching a degrading attack on old people and destroying their property. The KPS and KFOR performed the evacuation. During the evacuation American soldiers protected the old people with their bodies. Greek and American soldiers tried to prevent the destruction of the Church of Holy Uroš and were exposed to the demonstrators' attack. One Greek soldier sustained severe injuries and 16 soldiers were injured lightly.²¹

- 21 *A Crowd of Bandits Threw Bombs at My House*, NEDELJNI TELEGRAF, 24 March 2004: "... on March 17, in Uroševac some 500 of them threw grenades and bottles with petrol on KFOR tanks. The attack continued even as the Greek commander ordered his soldiers to fire into the air to disperse the demonstrators. The attackers did not withdraw and instead their number increased – to 3000. That is how it was until the arrival of American helicopters who sprayed the gathered Albanians with tear gas. During the clash a member of the 525th Greek Mechanised Parachute Battalion sustained second degree burns on his face and neck while defending the observation point next to the Church of Holy Uroš in Uroševac where the Serb refugees had found shelter. Explosive devices thrown by the Albanians injured one American and 16 Greek soldiers. The senseless acts of violence, the destruction of holy places and the attacks on innocent civilians have all painted a picture that the world is not likely to forget soon (...) I have heard stories from the media that some of my soldiers had instigated these incidents. That is not true. Those false witnesses have forgotten to say how fire had been opened on my Greek and the American soldiers protecting the Church of Holy Uroš, that some twenty hand-held grenades had been thrown and that incendiary grenades were thrown at soldiers so as to injure them or kill them. (...) I also think that all the leaders are responsible for such attacks and by this I mean primarily the leadership of the Municipal Assembly in Uroševac."

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The UNMIK police and KPS visited us the first day [17 March] but we do not trust them and we were proven right the next day (...) There was a Greek tank in front of the gate. The mob started hurling stones at our gate. They were also throwing stones at the tank. A Greek soldier was hit in the head on that occasion. The tank then left, presumably to attend to that soldier's wound. At half past eleven the UNMIK police called. They told us not to go out because the Americans were on the way to fetch us. Fifteen minutes later the American KFOR arrived with two vehicles. They parked on both sides of our gate and thus made a small corridor for us. The American soldiers were rough and ordered us to get ready in two minutes. We refused to leave the house. Then three soldiers grabbed the chair in which my mother was sitting and carried her to their vehicle. My sister refused to come out but when she saw that our mother and I were in the street, she came too (...) Stones were thrown at us as we were coming out. Albanian policemen were in front of them but did not react at all. The soldiers of the American KFOR protected my mother with their bodies.

L.N. Serb woman from Ferizaj/Uroševac, evacuated by US soldiers

HLC interview, 2 May 2004

The next day Colonel Sanders, the deputy commander from the American base, came. Just before he arrived representatives of the UNMIK police told us that our houses had been torched. Colonel Sanders said the same thing. Dušanka Petković, who was a cardiac patient turned to the colonel and said: "And where were you? Why didn't you protect us?" After that she felt ill. She collapsed and she died within 15 minutes. Greek doctors tried to help her but it was to no avail.

L.N. Serb woman from Ferizaj/Uroševac, evacuated by US soldiers

HLC interview, 2 May 2004

XIII Destruction of churches in Gjakovë/Đakovica

Over one thousand Albanians gathered in the streets around 14:00 on 17 March to protest against the children's death and express their support to the Albanians in Southern Mitrovicë/Mitrovica. The demonstrators included young Albanians from out of town for whom transport had been organised. After a walk through the town the demonstrators gathered in front of the municipal hall where representatives of the municipal assembly addressed them and expressed their solidarity with them. To prevent more people from joining the crowd, Italian soldiers closed all the streets leading towards the municipal hall. After the demonstrators beat up a foreigner, a KFOR combat vehicle passed through the crowd provoking new protests among the demonstrators.²² The demonstrators then started towards the churches, two of which had been abandoned. In the third church, the Temple of the Assumption of the Virgin, there were five old women, the only Serb women left in Gjakovë/Đakovica. Members of the Italian KFOR who had been guarding them round the clock, barely managed to evacuate them before the onslaught of the crowd. The demonstrators torched that church and two more, the Cathedral Church of the Holy Trinity and the Church of Holy Prince Lazar. A few days later the municipal authorities organised the removal of the rubble.

XIV Evacuation of Returnees from Biča/Biq and Grabac/Grapc

On 17 March, some 1,500 Albanians from Klinë/Klina headed for Biča/Biq and Grabac/Grapc via the Albanian village of Shtupel/Štupelj. Biča/Biq Serbs have learned that attacks on the two Serb villages were prevented by a representative of Shtupel/Štupelj who managed to persuade the mob to turn back.

²² *A Bloody Day in Kosovo, Many Killed and Wounded*, ZERI, 18 March 2004.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Nonetheless, one house in Biča/Biq was burned, and three looted and severely damaged.

During the night of 17/18 March, Italian KFOR troops evacuated some 60 Serbs from Biča/Biq to their base in Gjakovë/Đakovica, and airlifted between 30 and 40 Grabac/Grapc Serbs to Osojane/Osojan village. The evacuated Serbs returned to their homes on 25 March and were visited by the Klinë/Klina mayor, who promised that their houses would be repaired and that they would receive compensation paid for their damaged property.

To get from Klina to Biča and Grabac, you have to go through the Albanian village of Štupelj. When the Albanian mob got to Štupelj, a representative of the village stood in front of them and stopped them from continuing to Biča and Grabac. KFOR had in the meantime prepared to evacuate the Biča Serbs. Shooting from the nearby hills started around 8 o'clock in the evening; we couldn't see who was firing. They probably fired in the air because no bullets came into the village. People were scared. The Italian soldiers told them to climb into the trucks. The Biča villagers sat in the trucks until 4 a.m (...) when they were driven to the Italian base near Djakovica. Returnees to Grabac were flown by KFOR helicopters to Osojane. Biča and Grabac were empty from 18 to 25 March. When we came back, we saw that a house at the end of the village, near the Albanian village Ozdrime, had been burned down, and three houses in the village itself looted and badly damaged. The other houses were untouched, nothing was stolen from them. People were glad that their houses had been spared from being burnt down, but they were still afraid. Shortly after we came back, Rame Manaj, the Klina mayor, came and promised that the burned house and the three damaged ones would soon be reconstructed. I think he really meant it. Twenty-five men from Klina and about 30 Serbs from Biča are in the village now. All of them go to Serbia sometimes, but spend most of their time here. We have organized transport to Mitrovica once a week to buy groceries and other necessities. The KPS

come around every day and they behave correctly. The UNMIK police come only once in a long while.

B.D. Serb returnee to Biča/Biq

HLC interview on 13 June 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

KFOR evacuated the Biča/Biq and Grabac/Grapc Serbs as a precautionary measure. Since their return, the villages are patrolled daily by the KPS.

2. Aftermath

The Biča/Biq Serbs believe that their safety depends on being on good terms with their Albanian neighbors. Some Albanians occasionally come to visit them, but still do so covertly.

I feel sorry for the Belo Polje people, but they returned to the village without first reaching an agreement with the Albanians. That is why the Albanians have never accepted their return. Since the March events, I have been thinking of going into politics. Those people in Mitrovica irritate me most of all. They still don't realize that dialogue with the Albanians is our only protection. KFOR comes and goes and we are left unprotected again (...) Albanians come to see us, especially those with whom we were on good terms before March, but still secretly. A funny thing happened once. An Albanian couple came to visit with me and, shortly afterwards, another Albanian arrived on my doorstep. I knew I couldn't let him in because he would have seen the couple already inside. Also, they would have seen him coming to visit with a Serb. Everybody is afraid of being informed on by everybody else. I had to apologize and say I was too busy to have coffee with him then, and ask him to come back a couple of hours later. To my guests inside, I said a Serb had come to ask me to go over to his place later on to help him with something or other. After a while,

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

the couple left and the Albanian whom I hadn't let in dropped by again for coffee.

B.D. Serb returnee to Biča/Biq

HLC interview on 13 June 2004

Biča was very lucky during the March violence. Only one house was torched. All the houses are being reconstructed now, and at a good pace. My brother and I recently finished building six new houses for Serbs. But there isn't much else you can do around here. We spend two months out of the year in Biča. It's so boring, the same stories being retold every day. But it can't be any different because people can't leave the village. Their life would be richer if they could, but... Some Albanians come at times but never two at the same time. They are afraid of being informed on. They say they are very scared of the Albanians who moved into this area from northern Albanian. These are very violent and keep stealing from them. The only interesting thing that happened since March was the Ascension Day procession. It's our village feast day. Otherwise nothing at all goes on.

R.D. Serb returnee to Biča/Biq

HLC interview on 10 July 2004

XV Serb Returnees to Belo Polje/Bellopojë Attacked and Their Homes Torched

The demonstrations in Pejë/Peć started at 2 p.m. on 17 March when several thousand Albanians gathered in the town's central square, chanting slogans against UNMIK and the Serbs.²³ The Kosovo daily *Koha Ditore* reported that the situation deteriorated half an hour later when UNMIK police opened fire at the demonstrators, who then stoned the UNMIK administration building, set on fire several UNMIK vehicles, and torched the Serbian Orthodox church of St John the Baptist.²⁴ A group of some 200 to

23 "Bloody Day in Kosovo, Many Dead and Injured," ZERI, 18 March 2004.

24 "Severe Violence in Metohija," KOHA DITORE, 18 March 2004.

300 Albanians split away from the main body of demonstrators and headed to the Serb village of Belo Polje/Bellopojë in which 34 men, all returnees, lived. At the time, a meeting was under way at which the returnees were discussing with other displaced villagers their return and reconstruction of their houses. Italian KFOR troops prevented the group from entering the village, but Albanians began arriving in increasing numbers, passing without hindrance through the KPS checkpoint just outside Belo Polje/Bellopojë. Eyewitnesses estimate that between 4,000 and 5,000 Albanians eventually stormed and ravaged the village. The demonstrators torched the 25 reconstructed houses and the power substation, vandalized the Serb cemetery, and set on fire the Orthodox church of the Annunciation of the Holy Mother of God. The Italian KFOR soldiers evacuated the Serbs, but not before several were seriously injured. Esat Tahiraj, an Albanian from Novosellë/Novo Selo, Pejë/Peć municipality, was shot dead by UNMIK police as he was attempting to stab a Serb to death.

There were 34 of us men in the village on 17 March. We were having a meeting in the rectory in connection with moving into the houses. We had lunch and then toured the village to choose the best location for building another 15 houses. The Coordination Center had promised to support construction with aid in building materials. We had no idea what was going on in Mitrovica and other towns. It was about 3 p.m. when we saw some 200 to 300 people (...) We didn't know what it was all about. They were mostly young and kept chanting 'UÇK, UÇK.' They came up to the KFOR checkpoint manned by Italian soldiers, who didn't let them through. They stayed there for about 10 minutes, shouting insults at us and drawing their hands across their throats, miming how they were going to slaughter us. But KFOR managed to turn them back. Less than 10 minutes after that, we saw big groups of people coming from all sides, carrying Albanian flags. There was a young man with a bull horn who urged them to attack. There must have been between 4,000 and 5,000 of them. There was only one UNMIK police vehicle parked behind. There were two US police officers in it, a man and a

woman. They told us to get into the rectory and wait until KFOR reinforcements arrived. We did as we were told and waited in the rectory, like lambs for the slaughter.

M.O. Serb from Belo Polje/Bellopojë

HLC interview on 4 June 2004

Belgrade media reported that several thousand Albanians threw stones and gasoline bombs at the rectory in which the Belo Polje/Bellopojë Serbs had taken shelter. As the Serbs were being evacuated, one of the demonstrators attacked Miladin Bačević with a knife and stabbed him several times. The UNMIK police-woman tried to stop the assailant and, when he would not desist, shot him dead.²⁵

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

KFOR and the UNMIK police were willing to help the Serbs but were too few in number to prevent the violence perpetrated by the Albanians. Some 20 KPS members on the scene did not even try to put up any resistance to the demonstrators. With their own bodies, Italian KFOR soldiers secured a narrow passage for the evacuation of the Serbs. Local Serbs have stated that the UNMIK policewoman saved the lives of the 34 Serbs who were in Belo Polje/Bellopojë at the time when she shot dead the demonstrator who was attacking Miladin Bačević. The injured Serbs were treated at the KFOR hospitals in Prizren and Pejë/Peć. A group of demonstrators who were in Pejë/Peć at the time of the assault on Belo Polje/Bellopojë tried to get through to Goraždevac/Gorazhdec, the largest Serb village in the municipality, but were turned back by members of the Spanish contingent of KFOR at approximately 6 p.m., which marked the end of the demonstrations.²⁶

25 "Wounded in Body and Soul," VEČERNJE NOVOSTI, 2 April 2004.

The KFOR soldiers couldn't stop them because they were coming from all sides. There were about 20 KPS members stationed a couple of dozen meters from the rectory, and only one UNMIK police vehicle parked behind it. There were two American police inside the vehicle, a man and a woman (...) At one point, I went to the front door of the rectory and called to the KPS to protect us. But they turned a deaf ear (...) The KFOR soldiers came to the rectory and stood in two lines. They had shields. They told us to go in single file through the 'tunnel' they had made with their bodies. The mob started throwing stones at us and the Italian soldiers. One of the Albanians had a knife with which he stabbed Miladin Bačević in the left shoulder and arm. Then I heard the shot. The mob pulled back a bit and we were evacuated. Twelve of us were injured, some badly, some lightly. Besides Miladin, Arandjel Arsenijević was also badly hurt - two of his ribs were broken (...) I heard later that, when she saw the Albanian stabbing Miladin, the American policewoman drew her gun and shot him. If she hadn't killed him, we wouldn't have gotten out of the village alive.

M.O. Serb from Belo Polje/Bellopojë

HLC interview on 4 June 2004

2. Aftermath

Serbs consider that Ali Laići/Ali Laiqi, the mayor of Pejë/Peć municipality, demonstrated his support for those who engaged in the violence by laying a wreath at the grave of the Albanian shot by the UNMIK policewoman. They add that the mayor never responded to their repeated calls to discuss the return of the displaced. All the Serb returnees are now staying in the severely damaged rectory. They wish to remain in their village but do not believe that the Kosovo government truly wants to help them and create conditions for them to live on an equal footing with Albanians. Italian KFOR soldiers constantly patrol the village.

26 "Bloody Day in Kosovo, Many Dead and Injured," ZERI, 18 March 2004.

I hear they consider that Albanian as a hero. Even the Peć mayor went to his funeral. That's disgraceful. All our newly built houses were first looted and then burned down. The church was destroyed too. All the gravestones in the cemetery were overthrown. The substation was wrecked and we don't have electricity now. We use KFOR's generator (...) Albanians are still pasturing their livestock in our fields, and we sit around all day doing nothing. No one from the municipal authorities has been to see us. Only people like you come, to write up reports. But that doesn't help us any. Still, we all came back just the same. Up until 17 March, we believed that things would get better. We don't trust anyone now. We all live in the rectory, like in a refugee camp. We have covered the roof with tin and cardboard to stop the rain coming in. The municipality still hasn't started any reconstruction work. Twelve workman muck around one of the houses every day and they haven't even cleared the ruins yet. Not even the foundations have been dug. Some building material was delivered but it isn't enough. I think they won't built anything for us. They are doing this only because of the elections. They don't want to include us Serbs in the clearing up. If they did, something would get done. Belo Polje got the worst of it and now everyone has forgotten about us. No one gives us any aid. The Albanians are working our fields and pasturing their animals on our land. We can't stop them. We live in a concentration camp. They even tore down our gravestones, and destroyed the church. They say we came back without an agreement and that this is the reason for what happened to us. How can I come back to my house and land sooner or later? What talks? We went to the Town Hall to talk with the mayor. We go in and Mayor Laići promptly leaves. If only they would give us 2,000 to 3,000 Euros per house, we would manage somehow. But nobody is giving us anything. All our papers were burned so that we can't prove what kind of houses we had. I must say that some Albanians come to see us, but only in secret, never with anybody else because they are afraid of something bad happening to them. So, when they go through the village with other Albanians, they ignore us. But we are determined and will celebrate the anniversary of our return

on 14 July. It will be the village feast day. We don't know how long we will be able to stick it out. If things stay the way they are now, then we will go to some other country, for sure. All we want is for someone to tell us something, anything, openly.

M.O. Serb from Belo Polje/Bellopojë

HLC interview on 4 June 2004

XVI The demonstrators are dispersed in Kamenicë/Kamenica

The incidents in the municipality of Kamenicë/Kamenica started on 17 March 2004 with a peaceful demonstration in which the municipal mayor also took part. Following the reports about clashes in Mitrovicë/Mitrovica, a group of Albanians who had come from other places in Kosovo, started chanting against Kamenicë/Kamenica. Around 14:00 the protest became violent. In the centre of the town the Albanians torched Serb cars and broke windows of Serb shops. After that they headed for the streets with Serb houses. The material damage was not significant because KFOR and UNMIK police dispersed the demonstrators. Bursts of fire from automatic weapons were also opened on those houses. Some Serbs sustained severe bodily injuries. Two churches, in Donja Slapašnica/Sllapashnicë të Poshtme and Talinovci/Talinovc, were destroyed in that municipality. On 18 March the demonstrations were less intensive because KFOR was better organised and managed to prevent excessive violence. The Serbs affirm that at the time of the attack neither fixed nor mobile telephone links worked so that they could not call for help.

The rally started at noon on 17 March in the centre of the town. (...) Over 1000 people attended it. The speaker was the municipal mayor Shaip Surdulli and other municipal officials followed. (...) However, people started interrupting them with slogans. They had probably learned of riots in Mitrovica and other places in Kosovo. Men who were not scheduled to deliver any speeches began to climb the dais. People shouted "Kamenica traitor"

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

which was presumably to mean that there should be violence in Kamenica too. Some of the demonstrators even threw various objects at the mayor. There were outsiders among the participants of the rally. (...) The majority were young, about the age of secondary school pupils (...) Around 14:00 the rally acquired a different dimension. The crowd (...) started towards the part of the town where there were more Serb houses. In view of the number of people present, the UNMIK police were powerless. Together with KFOR they managed to block the access to one of the Serb streets. The mob then veered off to another street also with some Serb houses. The crowd hurled stones at those houses and broke almost all the windows (...) Yugoslav Kostić from the village of Rečane had driven his wife to work. His wife works for the KPS. On his way back he ran into the crowd. The demonstrators pulled him out of the car, beat him and left him lying on the ground. Journalists from our radio, Albanians, were following the crowd and reported the case to the UNMIK police. The police came and took him to the hospital. Yugoslav suffered serious bodily injuries. His bones were broken. They broke his jaw too. I don't know if he has come out of the hospital yet but I think that he will never recover fully again. In the evening KFOR broke up the crowd but smaller groups continued their actions round the outskirts. The same thing happened on 18 March. (...) However, KFOR proved more efficient the second day.

Lj.D. Serb man from Kamenicë/Kamenica, manager of a multiethnic radio station

HLC interview, 24 June 2004

We were attacked with a burst of fire at the house, Vuka Karadžica Street 211 on 18 March. There are five more Serb houses on our street. We heard that in the centre of the town a number of cars and windows had been smashed that day (...) The attack started around half past seven while I was in the hallway. Something shook the house, there was a burst of fire from an automatic weapon. The windowpanes were shattered. There was smoke. The telephones were out of order, even 044, the Kosovo mobile. The house was surrounded because later on, when I had gone to

the cellar, I saw two men at the door. There was noise in the street. I saw a group, which was joined by our attackers. The telephones were back in order later.

B.N. Serb woman from Kamenicë/Kamenica

HLC interview, 24 March 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

KFOR was properly organised on 18 March and scattered the demonstrators attacking Serb houses. KPS and UNMIK police patrols were few in number, there was no command and they acted more like observers.

The behaviour of the KPS was objectionable both the first and the second day. They were just onlookers. Nobody saw Serb policemen in the streets. On the second day (18 March) KFOR showed more efficiency and so the demonstrators threw various objects at the soldiers. Some KFOR members were injured too. In some cases they had to withdraw.

Lj.D. Serb man from Kamenicë/Kamenica, manager of a multiethnic radio station

HLC interview, 24 June 2004

An hour later two international policemen arrived and a Serb policemen with them. We did not trust them and did not leave the cellar. They conducted the investigation. They could not protect us, as there were only three patrols for the whole Kamenica area. After they left, around 23:00, we called a friend in Ropotovo, Gradimir Nikić, a representative of the Kamenica municipality responsible for town planning. It was he or maybe the UNMIK police who sent three KFOR vehicles. Only then did we come out of the cellar. One could see the trail the attackers had left behind. They had come through the gardens of the Serb houses. I was at the end of my tether and so we asked to be transferred to Serbia (...) Some Albanian friends offered to get us out but KFOR wouldn't let them. In my opinion Ivan Stanojević, the Serb representa-

tive and Nebojša Savić, the director of the local office did nothing to advise people what to do.

B.N. Serb woman from Kamenicë/Kamenica who hid in the cellar

HLC interview, 24 March 2004

2. Aftermath

In the early morning hours of March 19 the Serbs left the town. They returned a few days later. Their Albanian neighbours lent them support. Serb journalists blame Kosovo media for inciting Albanians to rally and commit violence against the Serbs.

In my view Kosovo media played a very negative role in the March events. In a manner of speaking they invited people to come out. Such inference could be drawn from the way in which they reported about the incidents. In the morning of 19 March the Serbs started leaving the town. Escorted by UNMIK and KPS some took their cars in the direction of Serbia and others headed for Serb villages in our municipality. I was one of the latter. It was only three or four days later that the Serbs started returning to their homes. During that time their houses were not looted or damaged in any major way. I am confident that Kamenica townspeople did not take part in the violence. My Albanian neighbours said to me: "Ljuba, mind your step for two or three days until this horror is over". I am still on good terms with everybody and I work normally just as before. Incidentally, a commission has come out to assess the damage. I don't know what their assessment is but from what I hear it is less than in any other place where there was violence.

**Lj.D. Serb man from Kamenicë/Kamenica,
manager of a multiethnic radio station**

HLC interview, 24 June 2004

XVII Three incidents in the municipality of Novo Brdo/Novobërdë

In the municipality of Novo Brdo/Novobërdë things started happening on 16 March 2004 when in front of the village hall in Bostane/Bostan Albanians protested against the arrest of KLA members. These demonstrations were peaceful. Nonetheless, during the night of 17/18 March there were three attacks: a Molotov cocktail was thrown into the village hall in the village of Bostane/Bostan; a grenade was thrown at the flat of the municipal mayor Petar Vasić in the locality of Stara Kolonija/Kolonia e Vjetër in Novo Brdo/Novobërdë town, and in the village of Klobukar/Kllobukar the rebuilt house of Sava Zdravković, a refugee about to return home, was torched. Considerable material damage was caused in these attacks. No incidents were recorded in mixed Serb-Albanian villages.

During the night of 17/18 March a Molotov cocktail was thrown into the village hall here, in the village of Bostane. Two offices burned down, the furniture, computers and all the rest that was in those offices. It happened half an hour after midnight. The village hall had its guards but they did not hear anything. It was only after they noticed smoke that they reacted. The police came out to investigate the site. They say that the investigation is under way (...) A commission for the assessment of damage came from Priština, but I don't know what their assessment is (...) That evening I had a premonition, that's why I didn't go to the flat. I stayed with some acquaintances in the village. Some time around 02:30 a grenade was thrown at my flat in the locality of Stara Kolonija. The Albanian neighbours did not see anyone. Fortunately, the flat did not catch fire, but everything inside is broken. That same night Sava Zdravković's house was torched. He's from the village of Klobukar, the house had just been finished and he was expected to return home that day.

P.V. Serb man from Novo Brdo/Novobërdë, municipal mayor

HLC interview, 20 April 2004

1. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

On 17 and 18 March the KPS and KFOR responded vigorously in Novo Brdo/Novobërdë. The patrols were strengthened and the curfew was imposed. However, during the curfew in the village of Izvor Albanians beat up a Serb who would not let them cultivate his land.

After these events the police [KPS] and KFOR strengthened their guards. The curfew remained in force for ten days. Nonetheless, there was an incident in the village of Izvor. In the locality of Svračak the Albanians beat up a Serb. He was beaten because he had told them not to plough his field. The case was reported to the police, the culprits are known and they were detained but were released as soon as they made their statements.

P.V. Serb man from Novo Brdo/Novobërdë, municipal mayor

HLC interview, 20 April 2004

2. Aftermath

The upshot of the March events was that the Serbs, who had informed the municipal authorities about their return, did not come back. The municipal administration does not function as it did before, primarily because a certain number of Albanian employees do not come to work.

[The torching of the house in the village of Klobukar] made other displaced persons decide not to return. They call me from Serbia now and ask me: "Hey, Mayor, you told us everything was fine in Novo Brdo, didn't you?" I don't know what to tell them (...) I am also concerned about the conduct of some Albanian employees here in the municipal hall.

They don't turn up at their work places regularly and some won't even call. Some won't even speak in Serbian. I always avoid the

recourse to disciplinary measures because it will further broaden the gap between the Serbs and the Albanians.

P.V. Serb man from Novo Brdo/Novobërdë, municipal mayor

HLC interview, 20 April 2004.

XVIII Beatings in Rahovec/Orahovac

During the demonstrations in the centre of Rahovec/Orahovac on 17 March a group entered the Serb locality and beat up several Serbs living in houses near the Albanian neighbourhood. The access to the Serb locality was not guarded at the time of the demonstrations so that the attackers could enter the Serb houses freely. In the centre of town the demonstrators demolished the Church of Holy Sunday. The attacked Serbs recognised two of the four attackers. Gazmend Shala/Gazmend Šalja, an Albanian, was killed during the riots in the town.

My husband and I went out on the balcony to see what was going on. We heard noise. I concluded from the voices that a multitude had gathered in the centre and from shouts 'KLA, KLA', that it was something serious (...) Big commotion then started in front of our house. One of them was holding high the Albanian flag (...) Some of the demonstrators started pulling stones from the road and hurling them at the neighbouring empty Serb houses (...) We couldn't go anywhere since the demonstrators were right in front of our house (...) We fled inside and hid behind the kitchen stove. We heard the shattering of glass and steps up the stairs (...) They broke the door and four young men entered the room. I recognised two of them because I used to see them in Orahovac often but I don't know their names (...) I have never seen the other two in Orahovac. First they cursed us. Then they started beating us with poles, fists and feet. I was holding a leather bag in my hand, with the passport, my ID card, the health care card and 500 Euro. They snatched the bag from my hand, then caught me by the hair and pushed me down the stairs. I suffered injuries to both my legs, the spine, a hip, the chest and

head. They beat even more brutally my husband Staniša, on the head and body. He had an open wound on his head for a long time. His left leg was injured the worst and he cannot walk now. When the attacks ended, a member of the UNMIK police came and brought along KPS policemen. They took us to Violeta Krstić's house. The next day they transferred us to the surgery in Orahovac. People there were nice to us. Dr Jusuf Korenica who attended to our injuries, said: "I am sorry, how ever did they pick you out of all people." Dr Agim was nice to us too. Their faces showed that they were really sorry. From Orahovac they transferred us to Mitrovica. Staniša spent 8 days in the intensive care. His gall bladder was operated and now he's bed-ridden (...) The house owner wants us to pay the rent and we don't have the wherewithal as we're on welfare, we get 50 Euro. Nobody helps us and nobody comes to see us. All I want is to have peace and security again, time will solve the rest.

R.G. Serb woman from Rahovec/Orahovac, beaten on 17 March

HLC interview, 14 May 2004

XIX Cleansing of Prizren

The Serbs who had stayed in Prizren after June 1999, some 100 of them, could move about freely and perform their daily chores without fear of something perilous happening to them. They took occasional provocations, such as dirty language directed at them in the street, as an aftermath of the war. They felt safe and accepted among the local Albanians, Turks and Bosniaks. Miloš Nekić was an exception. All his pre-war Serb neighbours had moved away under pressure. Some of them sold their houses whilst the houses of others were torched after their departure. In August 1999 Miloš Nekić stopped coming out of the house fearing that the criminals might seize the occasion and torch his house.

The Albanians interviewed by the HLC are convinced that no local Albanians had a hand in the March violence and the rioters were people brought from elsewhere by the organisers of the demonstrations.

The thugs were organised and knew exactly which houses were Serb and which of them should be demolished and torched. There were also those who came in trucks to plunder. I did not recognise any one of them. They were not from Prizren (...) I have never seen those people before (...) We have always been on good terms with the Serbs. They respected us and we respected them. They spoke our language, respected our customs. At the time of Ramadan the Serbs refrained from smoking in front of the fasting Albanians, Bosniacs or Turks.

G.I. Albanian man from Prizren

HLC interview, 19 May 2004

I live alone in my flat which is next to the 17 November School (...) I did not want to leave Prizren because this is my town, this is where I was born, this is where I grew up. When the war ended, we the Serbs who had stayed on were subjected to all sorts of trouble. I was even detained by the KLA in June 1999. In spite of that horrible experience I stayed in Prizren. Of late I was moving freely about town. There would always be somebody there to insult me but I paid no attention. The children in the neighbourhood liked me and never failed to greet me.

E.Đ. Serb woman from Prizren, put up in the German KFOR base

HLC interview, 24 April 2004

Our house in the locality of Lakurić was surrounded from all sides by Albanians with whom my family has always maintained good relations (...) We were educators, my late husband Mile and I, we taught children for 40 years and we were always respected in this town.

D.D. Serb woman from the locality of Lakurić/Lakuriq in Prizren, retired teacher

HLC interview, 25 April 2004

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The violence that escalated that day caught me unawares as the interethnic tension in Prizren was the lowest of all the places in Kosovo. That is why I returned and brought back my family. I moved about freely and socialised with Albanians, Turks and Bosniaks without any trouble.

Lj.P. Serb returnee, put up in the German KFOR base

HLC interview, 30 April 2004

My wife and I did not leave Prizren. We could move about freely more or less freely. (...) We were on very good terms with our neighbours, Sala, an Albanian family, with brothers Thaqi, Enver and Asaf. Their father Halil was a good man. Ruzhdi, who owns the household appliances shop, likewise. We wouldn't exchange them for half of Serbia. Although there were some minor provocations (...) we were determined to stay here, in our home, in the centre of Prizren near the Church of the Holy Virgin of Ljeviška where there were few Serb families.

S.R. Serb man from the centre of Prizren, put up in the German KFOR base

HLC interview, 28 April 2004

1. The chronology of events

In the afternoon of 16 March the three associations emerged from the KLA: the KLA Veterans' Association, the KLA Invalids' Association and the Association of KLA Heroes' Families, organised a rally on the central Šadrvan/Shadërvan Square in protest against the arrest of the former KLA commanders, accused of war and other crimes during and after the war in Kosovo, the enforcement of Serbian laws in Kosovo and the UNMIK policy towards the former KLA members. That evening Kosovo media reported that three boys had drowned in the Ibar fleeing from Serbs. On 17 March a crowd started to gather in the centre of Prizren. It was made mostly of young people who had arrived in buses and were shouting slogans "Mitrovicë, Mitrovicë", "UÇK, UÇK".

At noon on Tuesday [16 March] protests were organised on the Shadërvan Square in Prizren under the logo 'All in the Defence of the Liberators of Kosovo'. Several hundred participants held photographs of UÇK commanders, slogans against the UNMIK and the enforcement of Serbian laws in Kosovo. They were demanding 'to end the UNMIK policy directed against UÇK combatants' (...) The news programmes of RTK, TV 21, KTV and local TV stations Besa and TV Prizren were dominated by reports and special broadcasts from Mitrovicë about the three boys, victims of a Serb attack near the village of Çabrë. There were also reports about the blockade of the highway near the village of Çagllavicë. (...) I sensed that it would not end well. (...) The next day, 17 March, some time around 10 o'clock I went to the market. I saw that there were more people in the streets than usual. I thought 'it's a market day so that's why'. However, later on, in the afternoon, Prizren was caught up in an unheard of wave of violence (...) Several hundred, mostly young people, gathered in the centre of the town between the Theranda and Tirana hotels and the bridge. The demonstrators circulated around the town and shouted slogans: "UÇK, UÇK, and "Mitrovicë, Mitrovicë" waving Albanian flags. A vehicle with a loudspeaker circulated the town inviting people to join the demonstrations. After a while the violence reached its peak. (...) And then all Orthodox objects were attacked (...), Serb houses in the locality of Nënkalaja (...) and other Serb objects.

Albanian man from Prizren who wanted to remain anonymous
HLC interview, 27 April 2004

The Serbs were caught by surprise. Some tried to defend their houses and stay in them. There are examples of Albanians who tried to prevent the destruction of Serb houses and help the Serbs. The majority, nonetheless, simply looked on.

At 18:30 on 17 March I heard loud banging (...) I heard axes banging on the gate. I called the KPS. They told me to withdraw to the back of the yard and hide there. I stayed to support the gate. Some 5 or 6 policemen came and told me through the gate

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

to come out. I said I would not leave my home. Then they started breaking the door with their feet. I was still supporting the door. Then a policeman climbed the fence, pulled out the bolt I use to lock the gate and jumped over to my side. He said they could not hold back the crowd. The attackers tried to hurt me in front of the police. The police placed a wooden board towards the next-door house, took me across, then onto the roof of another house and we alighted on the street running parallel with the river. They called a taxi since they were afraid that the attackers might attack the police car. They took me to the police station. That same night they took us to the German KFOR base.

M.N. Serb man from Prizren who did not want to leave his house

HLC interview, 26 April 2004

Serb houses burned by Albanians; photo taken in Prizren © HLC

Just as I thought that it was over and that there would be no more violence, some time around 10 o'clock [18 March] I heard loud noise, the crowd had gathered again. They were all running towards

Potkaljaja (...) A group, some 20-30 strong, entered professor Vekoslav Stanković's house (...), which was abandoned. Then fire broke out at the back of that house. I picked up a rubber hose immediately and tried to put it out. They prevented me, they didn't even let me come near. Several of them started torching [Adem] Demaqi's house. I showed them Demaqi's pictures and told them it was his house and that there was an Albanian flag on it. Some of them retreated immediately, but a couple of them started swearing and saying: "Edhe ai eshte si Shkau (Shkije), eshte maxhup' (He's like Škije, he's a Gypsy). They were bent on torching it like all the other houses (...) I got a big knife and a metal rod and warned them off. They said: "Run, this old man's crazy!" (...) I continued (...) putting the fire out in other houses. Madžun, the errand boy in the musical school, who lives with his family in an abandoned Serb house in Potkaljaja, came to lend me a hand. Had it not been for us, my guess is that all the surrounding houses would have burned down.

G.I. Albanian man from Prizren, locality of Nënkalaja/Potkaljaja

HLC interview, 19 May 2004

Burned Serb houses; photo taken in Prizren © HLC

After they had set on fire all the churches in the town and some houses on the previous day, 17 March, the next day, 18 March, they torched the Serb houses in the locality of Potkaljaja. We still did not want to leave the house (...) We did not fear our Albanian, Turkish or Gorani neighbours (...) We expected them to stop the attackers. However, on 19 March, we were attacked nevertheless. Nobody tried to stop the hooligans. Only a young woman from our street, I don't know her name, told my mother: "Auntie, run, come to us".

M.S. Serb woman, thrown out of her house on 19 March

HLC interview, 5 June 2004

2. Attack on the Serbs, their property and religious objects

The demonstrators beat Serbs as they expelled them. There were cases of Albanians helping the Serbs, dressing their wounds, taking them off the street and hiding them in their houses. All Serb houses and religious objects were completely or partly destroyed and plundered. Even some Albanian houses in Serb neighbourhoods were seriously damaged and looted. On 1 April the Municipal Assembly of Prizren published the information about the material damage caused during the March riots.

I've been to many countries and seen a lot. But what I saw during the violent demonstrations on the 17th and 18th of March in Prizren, I have not seen anywhere else. I could not even assume that something like that could happen. The violence escaped any control. Groups of young Albanians were destroying and burning everything in their way.

Albanian man from Prizren, locality of Nënkalaja/Potkaljaja

HLC interview, 19 May 2004

Serb houses burned by Albanians; photo taken in Prizren © HLC

2.1 Beatings

At least 10 Serbs, mostly elderly, were beaten when Albanian demonstrators broke into their houses in the localities of Nënkalaja/Potkaljaja and Lakurić/Lakuriq. Several women were among the injured.

I am sorry for those children (...) because I saw all this incomprehensible hatred on their young faces. Not less than 30 of them entered our house (...) They broke the front door with violent kicks and blunt objects. Several very sturdy young men started toward me. I tried to ask them calmly why they were doing it. Instead of getting an answer I was kicked in the chest. (...) This was followed by blows all over my body (...) At some point they told me to go out. I did not want to leave the house (...) I resisted them and was struck once again so I started crying and calling for help. They did not stop and instead kept saying: "Shut up or we'll slit your throat! This is KLA". I put my head down and expected

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

the worst. They hurt me very badly (...) My left eye is black, swollen and closed. Look, they've broken my teeth. My leg was in a cast. I had to spend three weeks under constant medical control. I have to sustain myself with medicines.

D.D. Serb woman from Prizren, locality of Lakurić/Lakuriq, retired teacher

HLC interview, 25 April; 2004

To be on the safe side, we had put a metal rod across the door and they could not open it. They entered through the window, which they broke. My wife and I retreated to the corner of the room. I thought that was the end of us. Their faces showed terrible hatred and rage. They broke everything. They beat me with poles, feet and fists. Slobodanka was left alone. She begged them not to beat me and told them in Albanian that I was a sick man. A young man ordered them in Albanian "Stop it!" ('Mosni bol mo')

S.R. Serb man whose house was next to the Church of the Holy Virgin of Ljeviška

HLC interview, 28 April 2004.

They broke the gate and threw it into the river. Then they entered (the Seminary). They went to the first floor first. There they beat Zeqir Morina, broke his arm and then threw out both him and his wife. Dragan Nedeljković also lived on the first floor. I don't know if they beat him or not but I do know that he was burnt in his room (...) Then they came to the second floor and started breaking our door. There were four of us, four women, there. Natalija, my daughter Tanja, aunt Draga and I. They started swearing and yelling: "Get out!" They asked me in Serbian if there were any men there. I told them there weren't, I was lying because I did not want anything to happen to Ljuba who was on the third floor with his family (...) As we started to move, they began to beat us. At some point I was hit on the head with some sharp, hard object. I started bleeding. (...) In all that chaos my daughter disappeared. I found out later on that she had mingled with the crowd and thus got away. Natalija, Draga and I started down the right side, by the river. The demonstrators threw stones at us. I don't remember how I got separated from Natalija and Draga. All I

know is that all of a sudden they were not there. With injuries and all, I was on my own and the night had already begun to fall.

O.F. Serb woman, lived with her daughter in the Seminary

HLC interview, 27 April 2004

Serb houses burned by Albanians; photo taken in Prizren © HLC

In her interview with the HLC this Prizren woman who had lived with her daughter in the Seminary since June 1999 says that she was helped by an unknown Albanian man who saw her in the street:

At some point an Albanian approached me and told me to look for shelter. I told him that an old woman and a woman who had been with me had got lost. He told me not to worry because they had been taken to a safe place. I did not know that man. At that moment my daughter Tanja turned up and immediately after her the ambulance arrived (...) They started to dress my wound and

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

took us to the hospital. (...) As for grandma Natalija and aunt Draga, some Albanians had taken them to a cellar of a house, gave them food and dressed their wounds. Then those people took them to the village of Sredska where Serbs live and turned them over to KFOR.

O.F. Serb woman, lived with her daughter in the Seminary

HLC interview, 27 April 2004

In addition to these cases, during the torching of the houses in Nënkalaja/Potkaljaja on the 17th and 18th of March, the demonstrators severely beat the spouses Jeftić, Zagorka Repić and Lepka Pitović. According to the Serbs in the German KFOR base, they left Prizren and are in Serbia.

2.2 Solidarity

There were many people beneath the windows. They started breaking the front door of the Seminary. (...) I told my wife: "Run!" (...) Then everything in all the objects was broken (...) Our only chance of escape was a window 30x30 through which one could reach the terrace of the next-door house (...) That little window saved my family. I first pushed my wife through that window, and then my daughter and my son. I could not get through it because I'm enormously fat. I thought to myself 'I've stayed here, I'll burn here' (...) Then I remembered a small window in the toilet through which one could reach the terrace of the next-door house. That window had to be widened so that I could get through it. I went to the kitchen, lifted the refrigerator and with it I started breaking the wall next to the window to make a larger hole and get out. I had blocked the front door with a bench and some other objects. The demonstrators tried to open the door with some blunt objects. They gave up probably because the fire was spreading (...) I succeeded after several blows and made it to the terrace of the next-door house before the whole building went up in flames.

Lj.P. Serb man from Prizren, returnee, lived in the Seminary

HLC interview, 30 April 2004

In his statement to the HLC this returnee to Prizren also said that an Albanian man helped him in that crisis:

The owner of that house accepted us as friends. He offered us tea, told us not to worry (...) To spare him trouble he might run into for having taken us in, I took the children and we went to the Theranda Hotel (...) We didn't stay there long as I was afraid that we might have been seen. I broke the window and we came out near the building of Tekke where there were two large dustbins. We got into them. My son started crying and I covered his mouth so that he couldn't be heard. My daughter (...) was quiet although she was terrified. We were barefoot, with no clothes, hungry. Some time around 3 o'clock in the morning the situation calmed down but I was still not sure if it would be safe to leave that place (...) It was only around 5 o'clock that we decided to come out and headed for the building of the UNMIK regional centre.

Lj.P. Serb man from Prizren, returnee, lived in the Seminary

HLC interview, 30 April 2004

First they stoned us and then threw a Molotov cocktail into the yard. Fortunately we were not hurt. We did not suffer any major damage except material (...) The hooligans were breaking everything around them. All four of us entered an outhouse behind the house and barricaded ourselves in with boards. It was getting dark and that gave us hope that we wouldn't be discovered. The front door of the house was broken in no time. We heard loud banging but they did not find us. We stayed there until eight o'clock that evening. As we could not hear the noise any more, we decided to flee to the forest. When we came out, we saw that everything was broken and that some things had been plundered. We took blankets and some tins and set off. We stayed in the forest until one o'clock in the morning (...) Then we decided to go down towards Šadrvan come what may.

M.S. Serb woman from Prizren, put up in the German KFOR base

HLC interview, 27 April 2004

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

In the centre of Prizren unknown Albanians helped the witness and other women from Nënkalaja/Potkaljaja who were with her to find shelter:

And so we reached the musical school and came across four men there. We thought that was the end of us but we were in luck, they happened to be our Albanian neighbours. (...) They took us to their house and there we stayed until the morning (...) The daughter of one of the Albanians knew somebody in KFOR and let that person know that we needed help. It was only as late as half past eight that evening, when all the Serb houses in Potkaljaja were on fire, that two KFOR vehicles with four soldiers came and brought us here to the barracks.

M.S. Serb woman from Prizren, put up in the German KFOR base

HLC interview, 27 April 2004

2.3 The attackers are recognised

From the terrace I saw seven unknown men who were circling around the school. At 14:10 the bell on my door rang for the first time. I did not open. (...) They came back 20 minutes later (...) I recognised their voices as the voices of the men who had usurped a Serb flat on the fourth floor of this building. From the terrace I saw an Albanian whose name is Shasivar and who has a grey Mercedes. In 1999 it was in that Mercedes that he took away things he had looted from Serb flats. The first attempt to break my door happened at 15:30. They were back an hour later. I don't know what they hit it with but (...) the door stuck after that blow. At the same time a group of young men gathered behind the building (...) One of them said to me: "Come down". A group started towards the entrance of the building, to try to break the door, I suppose. That was their last attempt (...) the police arrived at the last moment.

E.D. Serb woman from Prizren

HLC interview, 27 April 2004

2.4 Official record of houses destroyed on 17-19 March

According to the findings of the Damage Assessment Commission of the Prizren Municipality, 51 houses were torched and 4 demolished. The Commission assessed the damage at 825,180 Euro.

In the locality of Nënkalaja/Potkaljaja the torched houses belonged to: Blagoje Jeftić, Ilija Stavretović, Vekoslav Karajelić, Luka Tunić, Zvonimir Rakić, Zlata Vasiljević, Danica Nedeljković, Spasa Mojsić, Dimitrije Stojković, Danica Dišljenković, Svetlana Kokanović, Pita Pitović, Moma Pavičević, Rista Tasić, Borka Veselinović, Toma Vasiljević, Spasa Mihailović, Krsta Ljakić, Danica Mihailović, Leposava Ćosić, Stojan Stojanović. Krsta Zarić, Milan Vukadinović, Bojadiu Bedri, Krunislav Mondusić, Božana Đurđević, Dimko Dimkić, Spasa Dinetović, Djona Dodaj, Petar Nedeljković, Dedo Kacinari, Krsta Zarić.

The commission was unable to establish the names of 28 house owners in the locality of Nënkalaja/Podkaljaja. In other parts of the town three more houses were torched in Zehar Pajaziti Street and Miloš Nekić's house in Ismet Jashari-Kumanova Street was completely destroyed.

3. The destruction of religious objects

We have gone through horrible things during the last five years. No sooner did the Serbian police and military withdraw than our monk, Father Hariton was killed. His body was found beheaded in the Prizren locality of Tuzsus (...) For full five years we could not put a foot outside the monastery walls without KFOR escort. The cleansing of the remaining Serbs in Kosovo started on 17 and 18 March. After they torched and demolished all Serb Orthodox churches and objects and a large number of Serb houses, the crowd headed on foot from Prizren towards the Monastery of Holy Archangels. The Albanians who participated in the attack on the monastery that evening were mostly young. KFOR members

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

stated that they were about 400 strong but I think there were twice as many.

Monk from the Monastery of Holy Archangels

HLC interview, 26 May 2004

In its report the Commission notes that 8 religious objects were damaged; of them 3 were destroyed completely and 3 in part. The Holy Virgin of Ljeviška from the 13th century is completely destroyed and plundered; the monastery of Holy Archangels from the 14th century is completely destroyed (the residence and everything in it burned down); the church of the Holy Sunday from the 14th century is damaged; the Church of the Holy Healers from the 14th century is demolished; the Church of St George-Runovica from the 15th century and the Church of the Synod of Saint George are severely damaged; the Church of Holy Salvation is slightly damaged; the Church of Holy Sunday in the village of Živiniane/Zhivinjac was mined (only the belfry remains) and the building of the Cyril and Methodius Seminary with all the auxiliary buildings (seminary, boarding school, refectory etc.) burned to the ground. The books, documents and objects in that building were either plundered or burned. The Administrative building is somewhat less damaged.²⁷

4. Conduct of KFOR, UNMIK police and KPS

KFOR posts in front of the Serb houses were either abandoned or the KFOR troops abandoned them when the demonstrators headed for them. The KPS did not respond to the Serb calls. Even when they tried to establish order the KPS failed, primarily because of their small strength. There were cases when UNMIK police retreated before the demonstrators, leaving them their official batons and shields which the demonstrators then used to attack the Serbs. KFOR and KPS did evacuate the Serbs but did not try to

27 Report of the Municipal Damage Assessment Commission, 3 April 2004.

stop the demonstrators or protect the Serb property. In some instances KPS members joined in the violence against the Serbs. Other agencies, such as the Fire Department, did not react either in conformity with their rules of service.

I saw a group of young men break the front door of the Seminary and go in (...) Then they put fire to it. I did not see if there were any Serbs inside the Seminary. Nobody intervened then nor tried to prevent the violence. The firemen arrived only after the raging fire had spread to all Seminary buildings threatening to engulf the neighbouring houses next. However, they were not only prevented from acting but were also stoned. A group of young men seized their vehicle and started down the street towards the building of the UNMIK regional centre. Shots could be heard at the same time. The police of the special Argentine unit started from the direction of the UNMIK building. They tried to disperse the demonstrators with tear gas but the mob attacked them. The demonstrators had stones, poles and stone cubes in their hands (...) The police retreated towards the UNMIK building. Some policemen were injured and they put down their shields and truncheons and the demonstrators picked them up. I could not see how many policemen there were but it is obvious that there weren't enough (...) The demonstrators broke almost all the windows on the front side of the UNMIK regional centre.

Albanian man from Prizren who wanted to remain anonymous

HLC interview, 27 April 2004

KFOR soldiers until recently guarded this object [the Church of the Holy Virgin of Ljeviška] and they had their post in the immediate vicinity of the church. At the time of the attack there were no KFOR soldiers anywhere near the church.²⁸

Several of them [demonstrators] approached German KFOR soldiers with a white flag and talked with them about something. Then the mob started torching the monastery. (...) We were trans-

²⁸ Ibidem

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

ferred to an articulated vehicle with caterpillars (...) We reached the highway by a secondary road. The German soldiers brought us to their base.

Monk from the Monastery of Holy Archangels

HLC interview, 26 May 2004

Vandalism, wreckage, the din started, and then smoke began to come out of the Seminary building. I expected somebody to come and stop it but nobody turned up. Neither the police nor KFOR troops (...) I phoned my son Mile who was in Štrpce and told him what was happening. (...) The police from Štrpce called (...) They asked me about the number of people who were destroying and burning the Seminary. I begged them to do something (...) The police from Štrpce called again. They told us they had spoken to the police in Prizren and had been told that KFOR and UNMIK police were by the musical school, at the bottom of Potkaljaja and that they would protect us. I went to the window and looked in the direction of the musical school. I did not see either the police or KFOR troops but I did see that the Church of the Holy Salvation was on fire. On the opposite side the Church of the Holy Sunday was on fire too, about 100 metres from my house.

S.N. Serb woman returnee to Prizren, locality of Nēnkaljaja/Potkaljaja

HLC interview, 27 April 2004

I called the police but unlike on previous occasions, nobody answered (...) When [the attackers] stopped beating me, they went down to the cellar and shortly left our house. After that five policemen came. Four of them were Albanians and one spoke English. They told us we had to go. My wife wanted to return and get a bag with documents and 2000 Euro, which we were saving for our old age and burial but they would not let her go back. I tried too but a policeman [KPS] kicked my behind. He dealt me several powerful kicks. I was in severe pain. Two of them put helmets on our heads and pushed us by force outside towards their car.

S.R. Serb man whose house was next to the Church of the Holy Virgin of Ljeviška

HLC interview, 28 April 2004

[The demonstrators] first entered the yard and then the house even though there was a KFOR plaque saying: 'This house is under KFOR protection - Stop' but KFOR did not protect us. KFOR and the police had given us telephone numbers to call them whenever we needed something. On earlier occasions they always responded but not this time (...) Nobody lifted the receiver. The police arrived late after everything had been looted and broken and only to evacuate me or, better said, to take me out of my house by force.

D.D. Serb woman from Prizren, locality of Lakurić/Lakuriq, retired teacher

HLC interview, 25 April 2004

I called the police through a friend in OSCE. He's Greek (...) I asked him to give me the names of the policemen who would come to fetch me because I could trust no one (...) Less than ten minutes later the police were there. When the police arrived those young men [demonstrators] were in front of my door. When the police opened, I saw two young men with their hands up and facing the wall. A policeman pulled the door of the apartment so that I could not see those two young men on the staircase. I don't know what happened to them, whether they were detained or let go. The policemen told me I had enough time to get ready. They took me away from the flat around 18:00. They locked my door and we went to the police station. Shortly after that they took me to the German KFOR base. The policemen treated me very well. I think that one of the policemen who came into my flat, Naser is his name, knows who those young men were. From what I heard, my flat was looted later nonetheless.

E.Dj. Serb woman in Prizren, put up in the German KFOR base

HLC interview, 24 April 2004

5. Aftermath

The remaining Serbs, accommodated in the German KFOR base, some 30 of them, were at first determined to leave Kosovo and seek material compensation. Some of them did leave. Three

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

months later, those who want to stay prevail provided their houses are rebuilt. Some Albanians think that the March violence is an infamous act against the helpless and that a small number of neighbours ventured to help those in danger. Those who claim to be the protectors of the Albanian interests, such as the ANA (Albanian National Army) let it be known that they will fight against the injustice imposed by the UNMIK and for the freedom of the Albanian people, regardless of the price.

The Seminary was my only home. I lived modestly. Since the war I have managed to save 2,300 Euro. All this has burned. I don't know what will happen to us. We were all people who had nothing. On whose toes did we tread?

O.F. Serb woman, accommodated in the German KFOR base

HLC interview, 27 April 2004

It is evident that it was all well organised. Somebody paid a bribe for it. All Orthodox objects were attacked. If it was not organised, how could only Serb houses go on fire, and the Albanian houses, between them, remain untouched. For instance, the Seminary was torched, and the Albanian buildings around it were unscathed (...) All they did hurt us the Albanians the most. Now much more time will be needed to restore confidence

H.M. Albanian man from Prizren

HLC interview, 27 March 2004

We hoped that our children would return and that life would be better. However, that day our neighbours did not play fair, they did not help us. Maybe they did not dare (...) There were many people in the street. They [KPS] and our neighbours included, watched the Holy Virgin of Ljeviška burn. As we were entering the car my wife told our neighbours 'Shame on you for allowing this to happen'. Nobody said a word.

S.R. Serb man from the centre of Prizren

HLC interview, 28 April 2004

The conduct of those hooligans and criminals disgraced us all. A lot of time will now be needed to regain the lost confidence (...) When I talked to my sons, Armen, who is in Germany, and Armin, who is in Sarajevo, after the March violence, they said to me: "Dad, we're not coming back to Prizren"! And why should they?

G.I. Albanian man from Prizren

HLC interview, 19 May 2004

My house was built before World War II. I want the same house (...) The put fire to the house, levelled the ground and now it looks as if there's never been a house there, as if I never existed. And that is not true. I want my house (...) Everybody has the right to what is his. My soul is in that house. My parents lived in that house. I grew up in it. Nobody has the right to take my soul away from me.

.N. Serb man from Prizren

HLC interview, 26 April 2004

Our resistance to unfair decisions is our legitimate struggle for the national liberation waged by our people. This struggle needs to be furthered. Our people do not demand their freedom as a gift nor will they go down on their knees... Our people will organise and win freedom regardless of the price.²⁹

XX Murder of father and son in the village of Drajkovce/Drajcok

Dobrivoje Stolić and his son Borko were killed in their yard in the village of Drajkovce/Drajcok during the night of 17/18 March.

Although in the territory of the municipality of Štrpce there were no incidents such as wanton behaviour, arson and destruction of churches and Serb houses, many of our citizens were afraid. The violence in other places devalued all the positive things we've

²⁹ The Movement for the National Liberation of Kosovo [Lëvizja kombëtare për çlirimin e Kosovës – 23 March 2004]

acquired over the last five years. Of late we had more freedom. We moved about freely, went to Prizren, Uroševac, Priština and other places. The police and KFOR did not escort convoys. No incidents were recorded. Police and KFOR checkpoints were abolished. After the perfidious murder of Dobrivoje Stolić and his 22-year old son Borko at night on 17/18 March in the village of Drajkovce, municipality of Štrpce, fear and concern set in amongst the Serbs (...) Unknown attackers opened a burst of fire on the father and his son. They were murdered some time around 22:15 in their own yard. Several bullets had hit Dobrivoje in the head. Hearing the shots Borko came out to see what it was all about. The attackers then wounded him severely. He was taken to Bondstill, the American base, but he succumbed. After that Verica, Borko's mother, went off her head. She is now with her mother-in-law and brother –in-law in Mladenovac. Nobody saw the attackers (...) The next day, not even the police could approach the scene of the crime because there was shooting all around. Later on KFOR soldiers made the access possible. Thirty-five cartridges from automatic rifles were collected from in the yard and boot tracks were found. My brother Stanoje told me about that. He lived in Drajkovci but after that incident he was afraid and, like many others, left the village and came with his wife to my place in Štrpce.

Lj.R. Serb man from Štrpce/Shtërpçë, manager of the Cultural Centre

HLC interview, 2 May 2004

1. Aftermath

After the murder of Dobrivoje and Borko Stolić the municipal authorities ceased to function as the Albanian representatives stopped attending the sessions of the municipal assembly. The Serb KPS members from Štrpce/Shtrëpcë refused to work with their Albanian colleagues because of the violence committed against the Serbs throughout Kosovo. They returned to work when they were told they would be suspended. However, even with such disrupted interethnic relations the Serbs and Albanians

from the multiethnic villages of Biti e Ulët /Donje Bitinje, Biti e Epërme/Gornje Bitinje and Sushicë/Sušice agreed to defend their village and their neighbours in case of need and appearance of unknown persons.

The assembly and the assembly bodies do not work. The Albanian employees do not come to work. The Serb employees refuse to work with the Albanians. Some of them are requesting separate offices, for the Serbs and for the Albanians. The assembly session called for 22 April 2004 did not take place because the councilpersons did not turn up. It is thus impossible to take any decisions. Some people abuse the situation and make their return to work contingent on the return of Serbs to Kosovo. They are requesting that the multi-ethnicity be put in force in Priština and other Kosovo towns populated only by Albanians. There are ever-louder demands to carry out put the partition, that is cantonisation etc. And yet, whilst some Serb and Albanian politicians competed in outbursts of ethnic patriotism, villagers in mixed villages in our municipality acted. The Albanians and the Serbs in the villages of Donja and Gornja Bitinja and Sušica have agreed to defend one another against unknown persons and that is something that is positive here and one should make use of it in the time to come.

Lj.R. Serb man from Štrpce/Shtërpçë, manager of the Cultural Centre

HLC interview, 2 May 2004

**Conference
Discussion
on**

**“Challenges to the
Integration of Minorities
in Kosovar Society
after the March unrest”**

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

The Humanitarian Law Center in Prishtina organized a conference session on Challenges to the Integration of Minorities in Post-War Kosovar Society, as part of the two-day international conference “Kosova Five Years Later: What Agenda for the Future?” This conference held on July 9 and 10, was co-organized by Forum 2015 and the Humanitarian Law Center.

The HLC decided to work in partnership with FORUM 2015 because the March events revealed the necessity of prioritizing the issue of minority rights in the future agenda of Kosovo. This conference sought to gather a diverse group of people representing different bodies such as the Provisional Institutions of Self-governance, minority communities in Kosovo, the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, as well as civil society from Kosovo and Belgrade. The representative participation and live media coverage of the event provided an adequate arena for HLC to launch its two reports:

- 1. Ethnic Minorities in Kosovo in 2003**
- 2. Ethnic Violence in Kosovo, March 2004**

Natasa Kandic, human rights defender and Executive Director of the Humanitarian Law Center opened and moderated the session on the topic of challenges to integrating minority communities in post-war Kosovar society. Panellists included Mr. Zenun Pajaziti, the Kosovo Government Coordinator for Standards, Mrs. Laurie Wiseberg from UNMIK’s Office of Return and Communities, Mr. Carsten Weber from OSCE, Duska Anastesijevic from the European Stability Initiative, Wolf-Christian Paes from the International Center for Conversion - Bonn, and Mr. Ylber Hysa, director of the non-profit organization KACI and founder of the ORA citizen initiative.

Discussion Summary

The debate stressed the need of the Albanian majority community to take responsibility for protecting minority rights and freedoms. It was emphasized that there should be local ownership of the return and integration process, thus the majority members, in particular the civil society actors, should take the responsibility for protecting and promoting minority rights and freedoms. The testimony of a Serbian man from Fushë Kosovë/Kosovo Polje whose house was burnt down in March brought the voice of the victims to the conference discussion, thus highlighting the hard living conditions of the minorities. Natasa Kandic emphasized the need for concrete action from the civil society in protecting minority rights, criticising their late and inappropriate reaction to the March ethnic violence. Zenun Pajaziti remarked that the Provisional Institutions of Self Government should not deal with minority rights on the authority of the international community, but should see this problem as a moral obligation and as their ultimate responsibility. Carsten Webber called for local ownership of minority problems and advised the majority to promote and protect minority rights, as fundamental human rights, even without the Standards Implementation Plan. Laurie Wiseberg focused on advocating ethnic-tolerance as the only way to build a sustainable democratic society where all communities are able to access services essential to their economic, social and cultural well-being. Duska Anastasijevic encouraged the international community to express serious criticism to the decentralization plan envisaged by Belgrade and rule out any other proposals about partition of the minority populated areas as ways to ensure greater regional stability. Wolf Christian Paes, referring to the March violence, argued that the potential for radicalization is high and people's frustration can easily be mobilized for radical purposes, and the current undefined status leaves greater room for non-collaboration between the majority and the minority communities. Ylber Hysaj remarked that the integration is central to the future of Kosovo but the process should take place instinctively and not be imposed by political blackmail, thus criticizing the decentralization

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

plan proposed by Belgrade and other attempts to link the minority issue with the final status.

Conference Discussion

Natasa Kandic opened the session noting that there was an overall improvement in the security situation for the Serb minority in the period between 1999 and 2003, which was documented in the HLC 2003 report on the minorities in Kosovo. In the second part of 2003, however, there were a number of incidents of houses being burnt down and/or stones being thrown at the Serb minority, which Mrs. Kandic suggested could have been viewed by policy-makers as a warning signal for the 2004 March riots. Kandic emphasized that information collected from the field suggests that the March riots contained some elements of organization and were not due to mere spontaneity. Field information gathered by HLC staff, presented in the report “Ethnic Violence in Kosovo, March 2004” indicated lack of cooperation between the Kosovar and international police forces, whereby the earlier did not have a clear chain of command on how to stop the violence. According to her, there was extreme lack of professional behaviour, especially on the part of UNMIK police, which on the verge of the violence was concentrated more on finding secure shelter for its own members than for the citizens they were supposed to protect.

“There were extreme cases of non-professional behaviour; for example in Kosovo Polje when the international police officer went to his apartment rented in a Serb house, he collected his family and left behind the old women that begged him to take her with him. This woman, of course, later found herself in a situation where she had to flee while rioters burnt her house,” Kandic remarked.

Mrs. Kandic expressed her grave distress and concern at the lack of strong reactions by the Albanian community against the March events, which showed society at large, is still to an extent confused and without clear principles as to how Kosovo and its future should look when it comes to the question of relations with minorities. She also highlighted that there were many cases when individual civilians helped their Serb neighbours to overcome the crisis, cases which were not reported in the media.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

"What is particularly ugly about the March events is the absence of a reaction from Kosovo civil society," Kandic said, underlining the intensive efforts of the international community in the last years to establish a strong and viable civil society which would be able to react to exactly this kind of injustice. According to Mrs. Kandic, civil society reacted very late and everything said afterwards tended to be critical to a certain degree, always mentioning atrocities before June 1999 when talking about the March events. She continued explaining that although what happened in 1999 was terrible comparable only to Bosnia and Croatia, the March violence cannot be compared to what Serbian forces did in 1998 and 1999. This comparison, Mrs. Kandic explained, cannot be made because Kosovo is undergoing a transition, and since the withdrawal of the Serbian forces the country has been independent from Serbia, Prishtinë/Priština has responsibility for the respect of the human rights in general, and minority rights in particular.

"Today among us we have people who for the first time after five years have had the chance to sit and have coffee in the terrace of the 'Grand Hotel' and walk the streets of Priština," Mrs. Kandic said referring to some participants from the Serb enclaves in Kosovo invited to the conference by the HLC. She explained that their marvel at the changes in Prishtinë/Priština indicates a situation that should first and foremost trouble the majority community.

"Serbs, who have become used to the misery in which they live, not being able to move outside of their 'ethnic' garden, outside of their ethnic village or part of the town where it is recognized that only one distinct ethnic community resides, cannot come to Priština," Kandic said. She concluded by raising the question of the measures to be taken in order to stop this deprivation of human dignity and of the human rights whereas no community or individual is able to subsist without the freedom of movement and communication with the others.

Kandic then passed the floor to the government representative Zenun Pajaziti; highlighting that is precisely this institution that

should consider the situation of minorities, and the institution to which she addresses her protest.

Zenun Pajaziti opened his speech referring to positive cases of the integration of minorities such as multiethnic schools in Lipjan/Lipljan and the common grocery market in Kamenicë/Kamenica, and the existence of the inter-ministerial coordinator for minorities within the PISG. These attempts towards building a democratic society, he remarked, have unfortunately been overlooked by the attention given to the March violence that put minority members in a vulnerable situation. Pajaziti drew attention to the document “Standards for Kosovo” that was subject to revision after the March events, postponing its implementation for a couple of weeks. The revised document addresses the integration of ethnic communities in the institutions of Kosovo and according to Pajaziti it is aimed to “*help Kosovar institutions to establish adequate policies that will provide for all communities to move, live, and work freely all over Kosovo.*”

Pajaziti highlighted possible problems that could affect the more active engagement of PISG in terms of integrating minorities, envisaged in the document for the implementation of the standards. According to him, the lack of PISG competencies in the field of security and freedom of movement can hinder its performance to the fullest, which can result in failures or undesirable situations. Pajaziti, refusing to see the process of integration as mechanical, called for the involvement of all communities in Kosovo in order to address their common needs and concerns such as improving local governance, revitalizing the economy, reducing poverty, addressing social issues, etc. Furthermore, addressing common needs would also pave the way for addressing more contentious issues such as freedom of movement, property rights, etc. Although, according to him, the PISG have gradually increased the participation of minority representatives in its institution, in order to properly address their needs, minorities should accept the partnership of the Kosovar institutions and truly become part of them.

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Pajaziti also remarked that a major challenge of minorities' integration rests with a lack of much needed legislation that is also envisioned by the document "Standards for Kosovo." Addressing all these common, yet pressing issues could help us focus our energy towards common benefits and further integration into Euro-Atlantic structures, he remarked.

In conclusion, Pajaziti underlined the importance of implementing standards, integration of minorities in particular, in the current agenda of the Kosovo government. *"We should not see these tasks merely as goals for some national or political interest. Above all, duties that we face should be approached as engagements for a better life and for building a democratic society with sustainable institutions that serve the interests of all citizens."*

Laurie Wiseberg, in contrast, being new to Kosovo affairs, concentrated on the general issues such as increasing the tolerance of diversity among communities. *"In my short time here, all around me I see symbols, posters, flags that are not likely to inspire confidence in other ethnic communities,"* she remarked her impressions after one-month in Kosovo. Wiseberg considers the March events an enormous set-back to the development of multi-ethnic society in Kosovo. Her major concern is the easiness with which mobs had taken control of the situation and particularly the enthusiasm of the youth in Kosovo to join the extremists and destroy property and lives. This concern of hers was also addressed to the events in Belgrade: *"I was in Belgrade at the time, and I should say that it was also shocking how easily mobs of hooligans in Serbia gathered to burn the mosques in Belgrade and Nis,"* she said.

Referring to the aforementioned concerns Wiseberg stated that advocating ethnic-tolerance is the only way to build a sustainable democratic society where all communities are able to access services essential to their economic, social and cultural well-being. Therefore, according to her, the standards on the sustainable return of the

displaced, freedom of movement and other rights of communities are crucial to the future of Kosovo. *"Whether it is standards before status or standards and status – the standards are critical,"* she said.

On the Standards Implementation plan, Wiseberg was optimistic saying that *"there seems to be a real readiness on the part of both Government and Communities to commit themselves to the process."* Economic prosperity, she said, increases the chances of building a multi-ethnic society; therefore the challenge in Kosovo is to realize economic, social and cultural rights along with civil and political ones.

Wiseberg elaborated on the need of a functioning judicial system and institutions that would enforce the law as a strategy for human rights protection. According to her, however, the law and conventions applied in Kosovo are not enough to protect the rights of minorities, thus institutions and other mechanisms are necessary. One such institution, which she highly commended, was the Ombudsperson. The Ombudsperson, according to her has the right to criticize UNMIK and any other institution or individual violating human rights. She then listed the functions and competencies of the Ombudsperson – drawing attention to his competences to intervene in UNMIK affairs, to which some have objected.

The next speaker, a representative of OSCE, Carsten Weber first congratulated the organizers for organizing a session on minority rights issues, since he sees a lack of local ownership regarding this topic. According to him the lesson learned by the international community in Kosovo should be *'no ownership – no success.'* He then continued addressing human rights challenges after the March riots, as presented in the OSCE report on the matter. The OSCE report, Weber explained had no recommendations since the report as a whole was a recommendation in itself:

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

“Responsible structures – Fulfil your obligations by law. Assume your responsibilities and not only towards the majority population, but towards everybody who lives and legally resides in your territory.” Linking the violent March events and the issue of the transfer of competencies, Weber highlighted the responsibility of the institutions for the well-being of all citizens, because *“responsibility and ownership go hand in hand.”* Carsten went back to the issue of violence against minorities in 1999 comparing it with the March riots, where the difference according to him is the fact that in 1999 there were no institutions while in 2004 the institutions were in place. These institutions, Weber says, have failed, but they need to be empowered with sustainability and the trust of all, not only of the Albanians.

According to him, the complaints of the Kosovo institutions saying that the Serb minority should acknowledge that Belgrade is not their government can be seen as an invitation for integration. But the invitation alone would not be enough. *“If you invite somebody, you need to be a good host,”* Weber said referring to the need of the institutions to provide housing, reconstruction, minority participation, health and education, and social services for all minority communities. Parallel structures, according to him, will be unnecessary when the PISG will be able to deliver. *“It is, of course, not up to the PISG to dismantle the parallel structures. It is the obligation of the PISG, though, to offer every kind of service they are supposed to offer by law for everybody, regardless whether a parallel structure is providing the same services”* Weber said.

Weber sees the Office of Prime Minister and the Advisory Offices on Good Governance and Communities as bodies where the permanent dialogue would create proper mechanisms to support minorities. Therefore, once there is this understanding for this support within Kosovo’s politicians and the majority population, the political dimension of this whole issue will disappear.

Weber pointed out the problem with the way the Standards Implementation Plan for Kosovo intersects with the rights of minority com-

munities, because it is not the Standard Implementation Plan, which is a political document, which provides respect for the law, but it is the law itself that should do it. *“Hence, minority rights should be protected and promoted despite and even without the Standards Implementation Plan. This is what we should never forget when we talk about the Standards,”* Weber concludes.

The next panellists from the ESI, Duska Anastasijevic presented excerpts from the policy paper *Lausanne Principle: Multiethnicity, Territory and the Future of Kosovo’s Serbs* prepared by the Lessons Learned and Analysis unit of ESI. Anastasijevic differentiated between two parallel realities of Kosovo Serbs that lasted for many decades, which were not clearly seen nor presented by the Kosovar public eye. More specifically, she made a distinction between urban and rural Serbs in Kosovo. While urban Serbs enjoyed privileges and were heavily represented pre 1999 but were dispersed as a community after 1999, the rural ones enjoyed socio-economic conditions very similar to those of the Albanian rural population throughout the 1990s. Today, the reality of Kosovo Serbs living in Kosovo differs from the common perception in that they predominantly represent small communities of subsistence farmers scattered across Kosovo. Moreover, the Lausanne Principle paper estimates that about two-thirds of the Serb population remained in Kosovo and the majority of them live south of the River Ibar - in Albanian-minority areas. In contrast, almost all of the urban Serbs have left, with North Mitrovica as the last remaining urban outpost. This counters the arguments often heard in Belgrade, that over two-thirds of Kosovo Serbs have left the province.

Anastasijevic also opened discussion about the decentralization proposal brought forth by the government in Belgrade, which envisions the establishment of autonomous Serb enclaves in Kosovo with extensive land compensation and security provision. Ms. Anastesijevic argued against the proposal, explaining that this form of decentralization was based on ethnic grounds and would encour-

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

age large displacements of both Serbs and Albanians, further increasing hostility between the two communities and jeopardizing the security and freedom of movement of Kosovar Serbs. Instead, she encouraged the international community to express serious criticism to this form of decentralization and rule out any other proposals about partition or exchange of populations as solutions that ensure greater regional stability.

"The only place where the Serbian government's plan might succeed is precisely in the north of Kosovo, where about 60,000 Serbs live, and Albanians are a minority. This area is, at the same time, the centre of Serbian resistance to any integration into Kosovar institutions and is the place where one most often hears threats about a division of the protectorate if it were to gain independence. There is room for real concern that the Serbian government's plan, which is inapplicable to other parts of Kosovo, is actually a disguised proposal, intended to divide the territory and trigger further havoc," Anastasijevic said.

The panellist from Bonn International Center for Conversion Wolf-Christian Paes expressed his dissatisfaction with the fact that despite institutional and legal progress, policy-makers have failed to reach the minds of people and change their perceptions about multi-ethnicity. Mr. Paes described Kosovo as a dead-lock situation with no decision on its final status, lack of investment, a deteriorating socio-economic situation for youth, and high unemployment. In view of this, said Paes referring to the March violence, the potential for radicalization is high and people's frustration can easily be mobilized for radical purposes. Paes also elaborated that it is time that the international community, involved in Kosovo since 1999, should start to think about an exit strategy, and as such create a momentum where the parties in conflict would need to co-exist. This framework of co-existence, according to him, would be defined by the final status. The current undefined status, according to Paes, leaves

greater room for disagreement and non-collaboration between the majority and the minority communities.

* * *

The issue of the integration of minorities according to the last speaker Ylber Hysaj should be analyzed differently depending from the place and the region; therefore one should not strive for a unified approach to the problem of integration, or other problems related to it, such as decentralization. From the perspective of the majority, Hysaj explained that there are also differences on how they approach this issue. He went on explaining that some Albanians think that the integration of minorities will remove one big obstacle thus provide for a more favourable final status, while other Albanians see this issue as a connection point with an unfavourable final status. Therefore, Hysaj explained, the integration and return of the minorities in the Kosovar society is seen not as return in its essence as an individual right. The return and integration of minorities in Kosovo has been constantly related to the process of decentralization, while it should be analyzed from different aspects.

"In the world, of course, there is not a single model of the decentralization, because the process develops along with the needs of the community, and is built along the particularities of the place and not according to imposed plans," Hysaj said. He pointed out that some of the principles of an efficient decentralization process are the defeat of bureaucracy in the administration, or institutional protection of all citizens regardless of the governments in power. According to him it is cynical to talk about the local government without clearly defining the central government, since the only central power in Kosovo is UNMIK. *"I as an Albanian from Prishtinë am not ready to pay for the canton of Graçanicë,"* Hysaj declared.

The point Hysaj made was that anyone insisting to open the issue of decentralization will consequently open the topic of final status, thus opening the question of who will negotiate with whom concerning this matter. If Belgrade should be the negotiating partner,

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

Hysaj continues, as was the offer from leaders of the Serb community in Kosovo, then Prishtinë/Priština should be a relevant factor and of the same political level so that negotiation would take place. Or another option, according to him, would be if Kosovo Serbs would understand that they could play a central role in the negotiations thus negotiating for their special rights and privileges with a condition that they would not pose an obstacle in the process of defining the final status of Kosovo.

"But it is necessary to find another solution that will address March 17," Hysaj said explaining that even if the decentralization plan proposed by Serbs existed, it would still be impossible for these entities to be protected from what happened in March.

In conclusion, Hysaj remarked that the integration is central to the future of Kosovo but the process should take place instinctively and not be imposed as political blackmail. *"For this kind of integration, I invite everyone, first and foremost the Kosovar society"* Hysaj said.

After the last panellists, in the ensuing discussion generated in the audience it was emphasized that it should be the responsibility of the majority Albanians in Kosovo to ensure the protection of minority communities. The most eminent figure to push for this argument was the Albanian intellectual Muhamedin Kullashi.

Ismet Hajdari, an Associated Press correspondent, on the responsibility of the majority said that it will take much time and energy to try and achieve miracles through decentralization, positive discrimination and the reserved seats in the parliament for minority members. The security of the minorities and their individual rights cannot be secured through a top-down dictate, or political thoughts. March 17 showed that it cannot be secured by 20.000 KFOR troops and a thousand police officers either. The integration and security of the minorities can only be ensured by the majority community.

“With this statement I do not wish to give amnesty to minorities, especially the Serb minorities, that unfortunately places its fate on the hands of Belgrade, but I am interested at the changes of the majority thinking in Kosovo.” Hajdari believes that the political class and the society in general, are not being realistic to see that no one will accept a mono-ethnic Kosovo. *“No one in the world would accept a Kosovo where the right to be different is not respected,”* Hajdari elaborates.

From the perspective of political pragmatism in Kosovo, there is a need for a common consensus of all parties in Kosovo with respect to minorities, recognizing that Kosovo is home to all who live in it and this is an elementary condition for a future in Europe, Hajdari reasoned. This consensus, he explains, should not treat the minorities as a foreign entity, as an undesirable entity, but as an inseparable part of the Kosovar society. Hajdari explains that this kind of consensus is possible and was once present in the political arena in Kosovo during the Milosevic regime. According to him the consensus functioned in such a way that those who objected to it did not face the law, but ostracism. Hajdari sees this kind of consensus as a model for the integration of minorities in the Kosovar society.

As the discussion continued Nexhmije Kallaba, the vice president of the Kamenicë/Kamenica municipality, gave examples of the integration of minorities in her region. Kallaba sees the existence of other ethnic communities as an advantage for the municipality because it enhances its cultural and political diversity. Lack of tolerance and lack of trust are a dead lock and Albanians as a majority should make sure that human rights of all become our responsibility.

“We should not take as a model the discrimination that we ourselves have suffered and exercise it towards others,” Kallaba said. She also realizes that it is not easy to integrate the minorities but she said they have a goal and will not give up, because building a society with democratic institutions is only done by respecting the rights of all citizens. She then mentioned concrete steps taken in the Kamenicë/Kamenica municipality towards integrating minority

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

members such as implementing local level projects in cooperation with all communities, having two directorates administered by non-majority community members, providing 30 per cent representation for other communities in the municipal administration, having local radio in three languages of the minority communities, and also having a multi-ethnic youth centre and a common shopping open market

There followed a crucial truth-telling session with presentations by members of ethnic minorities who were interviewed by HLC researchers after the March events, and whose sufferings were reported in the HLC report “Ethnic Violence in Kosovo, March 2004.” The testimony of Miroslav Ivovic, a Serbian man from Fushë Kosovë/Kosovo Polje whose house was burnt down in March brought the voice of the victims to the conference discussion.

“My name is Miroslav Ivovic. I live in a ‘metal cabin’. I am a man without an address,” Ivovic started his story. He described his hard work as a car repairer in Germany for some years and now in Kosovo, only to secure a brighter future for his two daughters (27 and 30 years old) as well as his five-year old granddaughter. *“I have managed to save several thousand marks by renting out my house to the internationals, as well as from work. Kosovar Albanian neighbours very often used to did so secretively. Everyone knew that I am honest. I personally did not allow the burning of Albanian houses during the war. The owners were honest people, just like me. It’s the politicians who are to blame for everything that is happening to us. I came here today because I had to speak of our pain,”* Ivovic said.

On the 17th of March when Kosovar Albanians set light to his house, he grabbed his granddaughter and ran outside. Once outside, he explained, he had to put his hand over his granddaughter’s mouth so that she wouldn’t give them away with her crying. At this point in his story, he stopped, and said that he could not continue because of the emotions he was feeling, his voice was trembling and he had tears in his eyes.

There was a long silence in the conference room. Then Natasa Kandic, wanting the story to be heard took the microphone and said *"I know the rest of the story,"* and continued telling the fate of this man on March 17. She explained how they hid in the dark until 11:30 p.m. when an OSCE interpreter, an Albanian, took his daughters and granddaughter to a safer place in Ugljare/Uglar. Ivovic stayed and hid in the cesspool and heard his two Albanian neighbours trying to stop a group of Albanians who wanted to set his house on fire, but it was no use. His house was set on fire, and the two Albanian men were driven away from the place. This, Kandic said, is a sad story but explains that humanity still prevails and these cases of solidarity should be emphasized.

The discussion was interrupted several times by Fatmir Sejdiu a partner of the Council for Defence and Human Rights, who tried to focus the debate on the security problems that the Albanian majority faces, mainly criminal acts. His comment was based on numerous statistics which he presented and his argument was that all Kosovo citizens are endangered by the criminals. Since his speech was out of the focus of the conference, the moderator Natasa Kandic had to intervene several times and ask the speaker to wrap up and stick to the topic because the conference is dedicated to minorities, but he continued nevertheless. On his last comment he said that the negative integration of the minorities in Kosovo is the influence of the Orthodox Church. *"I will not enter the past, but the newest influence was the memorandum approved by the Serbian Parliament, that clearly irritated the masses,"* Sejdiu said.

In the discussion, participants mentioned economic drawback as an incentive for young people who took the streets on the 17th and 18th of March. Government representative Snezana Karadjic, member of the Serb minority herself, clearly opposed this view. *"What happened in March is not a result of economic instability and that should not be the message for what happened. If the revolt was against economic difficulties then it should have been directed to*

Ethnic Communities in Kosovo 2003 and 2004

those who are responsible for employing people, and not against barehanded handicapped women who after five years are absolutely willing to integrate.”

Karadjic’s other remark was the fact that every discussion on the March events is always compared to what happened in 1999, and although the atrocities of 1999 should not be forgotten, she called for participants to stick to the topic of the conference and focus on the integration of minorities after March 2004. *“Those who honestly did not want to integrate or could not are long gone, not chased away, but gone of their own free*

The conference concluded with comments on how to improve the situation. Of crucial importance are the last remarks of Mr. Zenun Pajaziti highlighting the biggest challenge to the government. Pajaziti said that despite the fact that the government has limited powers of governance this will not alleviate its responsibilities, moral ones in particular, to make efforts for creating a stable society with equal rights for all, without differentiating between majority and minority communities.

“We have great responsibilities for our future. Our future is closely linked with our willingness to establish democratic institutions and to create a secure environment for all citizens. Our future also depends on how we treat minority communities. Dear friends, we should not allow others to experience what we experienced for so many years. We best know the feeling of isolation and repression. Not only our institutions but also our citizens, the civil society, we should all contribute to this. Therefore, I will say this again, we should not treat the problem of minorities only as obligations given to us by the international community or our institutions. We should take them as moral obligations for seriously showing interest for minorities and their rights and freedoms. We have responsibilities, and we should take them and deliver them with dedication and determination,” Pajaziti concluded.

Publisher:

Humanitarian Law Center

For the Publisher:

Nataša Kandić

English Translation:

Vera Ivović

Graphic Design:

Dejana i Todor Cvetković

Printed by:

Publikum

Press Run:

500

Beograd, 2005

Copyright © 2005 Humanitarian Law Center